TARTU ÜLIKOOL
1632
UNIVERSITAS TARTUENSIS

11. 318.

Mees mehe wastu,

ehk

sõrru suitsus.

Käti kirjaniku Andreas Needra jutustus.

Wabalt eestistanud

R. Hansson.

HELSINGI EESTI
HARIDUSESELTS
RAAMATUKOGU

596.

Wiljandis.
Trükitud A. Peet'i kirjadega.
1901.

Дозволено Цензурою. — Юрьевъ. 30. августа 1901 года.

E 184492 7K

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

Esimene päätükk.

Wäristuse juga käis terwest kogudusest läbi. Nagu rasked wiljapääd, mis wikati ees wärisewad, kuna see juba kõlisedes nende kõrte külge puutub, laskjiwad wanakesed järsku omad hallid pääd norgu. Noorremeeste näod läkjiwad korraga tõsiseks, kuna neiud silmad maha löiwad.

Noorel õpetajal ülewel kantsli pääl on õigus! Nagu piitsahoobid sähwiwad tema sõnad läbi õhu, ja iga hoobi juures tõmbab kogudusе süda ennast kramplikult kokku.

Kus oliwad ometi seniajani nende uhkesti haritud Raudupi walla liikmete silmad? Kuidas nad ometi waremalt seda ei märkanud, et kõik nende uhkus silmakirjalik, nende haridus seebiwullikeste ja nende priius õhtuse tuulehoo kohina sarnane oli, — haawalehed sabisewad weel natuke, ja ta ongi läinud!

Raudupi talupoegade talud on päriseks ostetud; eluhooned on neil uhked, nagu päris sakste majad; sügisel on masinate wilistamist ja mürinat üle terwe walla kuulda. Raudupi talupoegadel on wallamaja, mis 15,000 rubla maksab; neil on kaks koolimaja . . . wäljamaal wõib neist paremat otsida, nii on mõisa härra nende kohta ütelnud, kui neid sisse õnnistadi. Ja härra tunneb asja, ta oli need koolimajad ju ise oma kulu pääl ehitada laskнud, „oma wallale armastuse täheks," ja Raudupi härra ei hakka tühjapaljast kinkimagi.

Raudupi talupoegadel on oma seltsimaja, teliskiwist ja plekk katusega ... üelge nüüd, mis Raudupi wallal weel puudub ?

Noor õpetaja ütles praegu seda, mis tal puudub.

Hingelik uhkus puudub tal ; tema südames ei ole waluft kombelise langemise üle aimugi !

Raudupi mõisal on 7 talu, mis mõisa maa pääl on. Kolmel talul nende hulgast on juba uued rentnikud ja neljandamale, põlise rentnikule, on juba üles üeldud : Jüripäewal minna Wigrischi peremehe teine poeg sinna, kes härra praegust tuatüdrukut omale naeseks wõtab ... Härra on juba kõik oma tuatüdrukud oma walla noortemeestele mehele pannud ... ja neli ema on juba selle suwe jooksul härra juures käinud, palumas, et ta nende tütreid, kelledel kodus suuremat tegemist ei olla, miskisugusesse mõisateenistusesse wõtaks, kus nad ühte ja teist wõida õppida.

Hingelist uhkust ei ole Raudupi wallal olemaski.

Rauduplastel on küll wiisakad wankrid, wiisakad riided, aga kombelik wiisakus on neile wõõras.

Noor kanditaat teab seda wäga hästi. Ta ise on sündinud Raudupi walla liige, on juba lapsepõlwes Jaanipäewa õhtudel mõisas „liigo" laulmas käinud ja päält waatanud, kuidas noortemeestele õlut jagati, kuna härra neiudele weini ja maiusasju tõi. Koguni ligidal, naabri mõisas, on ta oma üliõpilase aastadel kodukoolmeistriks olnud ja sääl kõik kuulnud, mida härrased eneste keskel nende perenaeste üle rääkisiwad, kes Raudupi härra taludesse lähewad. Ja nagu wastuoksa kiskuline nool on nii mõnigi selle härra sõna talunaesterahwaste kombelise olu üle tema südamesse tungi-nud, aga ta ei tohtinud seda noolt tagasi wisata, — sellele wastu silmi, kes neid wälja saatis, — ta teadis, kui palju tõtt härra etteheidetes warjul oli. Kaua aega kandis ta seda oksa omas südames, selle kuumalt põlewa haawaga, mille walu temal hingest läbi tungis, kui halastamata käsi seda

uuesti puudutas. Nüüd ei lase ta aga oma suud enam kauemine siduda. Kõige kibeduse, häbi ja waluga, mis aegade jooksul tema hingesse kogunud, joodab ta nüüd, nagu mõruda arstirohuga, terwet kogudust, wanu ja noori ja ka Raudupi härrat ennast, kes oma platsi pääl, kus juba tema esisad istunud, noore kanditaadi esimest jutlust päält kuulab. Mõisahärra kõrwal istub aga wana õpetaja; rahutuma ärewusega kortsutab ta oma taskurätikut ja pühib sellega higi otsa eest. Kumbki ei waata teise pääle, nagu oleks mõlemil oma enda jüü äratundmisest juba küllalt.

Aga ei! — kaks wihast wälkuwat silma waatawad ometi pikkamisi üle kirikuliste ja nii mõnigi punastanud nägu naesterahwaste poole pääl sattub enne terawa tähelepanemise alla, kuni need silmad naasklitena ühe walgetwerd noore naese näosse puuriwad, kelle kõrwal umbes nelja aasta wanadune poisikene istub. Naene näib selleşt pilguşt wäga hästi aru saanud olewat. Tema alumine huul hakkab wärisema, kuna nägu walgeks kahwatab, nagu kriit. Ühe silmapilgu näib ta ennast naese rahutuseşt kosutama, siis libiseb tuhakarwa halli silmade pilk edasi meeste poole pääle, kuni ta eneşele waba teed iluşa mehe pää, Raudupi mõisa omaniku hra v. Sandeni juurde leiab. Ahnelt otsib ta selle walgelt otsaesiselt wiha kortsusi, kuid asjata. Tema nägu on nii iseteadwalt rahulik, mureta ja lahke, nagu ikka.

Lahkelt ja rahulikult waatab Sanden niihästi jutlustaja, kui ka risti löödud Onnistegija kuju pääle altari ees ja lõpuks ka üle naesterahwaste päade roheliste wahtrapuude pääle, mis kiriku akente taga kaswasiwad ...

Alles siis, kui wana õpetaja ärewuse päraşt oma taskurätiku maha pillas, lehwis kerge naeratus tema näoşt üle, mis aga peagi tiheda, walkja habemesse kodus, kuna naeratawad silmad naesterahwaste poole pääl kellegi tuttawat nägu otsima hakkasiwad... Talumehe silmad teise pengi pääl ei jõudnud seda rahu aga mitte wälja kannatada. Trotsiwalt pöör-

ſiwad nad endid kõrwale ja piataſiwad põlewal, metslikul pilgul kanditaadi huultel, nagu loodakſiwad nod ſäält kõike wiha, kõike mcele äraheitmiſt ära lugeda wõiwat. Ja imelik, kui wäga ſääl juures äritatud talupoja näojooned jutlustaja näojoonte taoliſed oiiwad!

Kanditaat lõpetas jutluſe, pidas hariliku palwe ja tuli kantsliſt maha. Aga talupoeg waatab weel ikka ſelle paiga pääle, nagu näeks ta waimus weel mõndagi, milleſt jutlustaja enam edaſi rääkida ei wõinud.

Alles ſiis, kui tema kõrwal istuja tema kätt ſurus, näis elu temaſſe tagaſi pöörwat.

„Sinu wend pidas wägewa jutluſe," ütles ſee tale taſakeſti.

„Wõi nii?" wastas talupoeg ja tõmbas käega üle näo.

Wana õpetaja ilmus altari ette. Aga kui ta liturgiat laulma hakkas, wäriſes tema muidu nii tugew hääl. Õpetaja luges koguduſele õnniſtuſe ſõnu ja kui lõpulaul lauldud, hakkas rahwas pikkamiſi ukſeſt wälja tungima.

Kiriku ümbruſes koguwad kirikuliſed wäikeſteſſe ſalkadeſſe kokku ja räägiwad homſe heina ilma üle. Aga igaüks tunneb, et niihäſti temal kui teiſtel heinategu ainult juttu hakatuſeks on, — igaüks teab, et ta koguni teiſeſt asjaſt rääkida tahaks, aga — kes algab? Ja mõiſa härra? Ka tema ſeiſab kiriku ukſe läheda ja tõmbab pikkamiſi pruuniſi nahkkindaid kätte. Kutſar ootab tema märguandmiſt, aga näha on, et härra weel wiiwitab.

Kiriku teiſes otſas on wäikene uks. Sääl ſeiſawad õpetaja hobuſed.

Wana õpetaja tuleb ukſeſt wälja ja istub nii tõlda, et kanditaadi jaoks ruum weel alles jääb, ja ootab waikſelt. Sääl tuleb ka juba noor õpetaja wõõrmündrite ſaadetuſel, kes niihäſti tema, kui ka wana õpetaja asju kannawad. Ka need waikiwad ja ei julge oma „palju tänu iluſa Jumalaſõna eeſt!" ütelda. Nad panewad asjad tõlda, kanditaat as-

tub siisse ja tulised hobused sõidawad norskades ümber kiriku nurga. Kiriku ees olew rahwas terwitab ärasõitjaid. Kanditaat näeb aga rahwa keskel ainult ühte nägu walge otsaesise ja walkja habemega, — ülemeelelik naeratus huultel. Trotsiwalt tõmbab ta omad silmakulmud kokku ja waatab mõisahärra pääle, nagu tahaks ta seda oma pilguga kiriku seina külge naelutada. Allandlikult wõtab Sanden oma kübara ära ja terwitab. Liig selgesti tunneb kanditaat, kui wäike ja tähtjuseta ta ometi selle mehe silmis on. Juba ammugi oli ta seda silmapilku ootanud, kus ta kogudusele seda kõik ütelda wõis, mis waest kodukoolmeistrit nii kaua oli surunud, nagu wanne.

Ammugi oli ta mõttes enesele ette kujutanud, kui kohmetuks uhke Sanden tema tuliste sõnade läbi pidi saama, aga see waatas ikkagi ainult hästikaswatatud inimese rahulise pilguga tema otsa ja naeratas sääl juures mõisahärralikult. Kanditaat sai aru, kuidas weri nüüd temale näosse tungis.

Hobused jõudsiwad maanteele wälja, Pikk kirikuliste rida tegi auupaklikult ruumi ja jäi pea kaugele nende taha. Siis pööris wana õpetaja tõsisel näol kanditaadi poole ja ütles: „Härra Strautmal, teie olete minu usaldust kurjaste pruukinud.“

Õpetaja ei olnud nõudnud, et kanditaat oma jutlust esmalt temale ette lueks.

„Kas teie, õpetaja härra, siis minul seda jutlust pidamast keelanud oleksite?“ küsis Strautmal.

„Jah,“ wastas õpetaja kindlalt.

Pilk aega oliwad mõlemad wait. „Talupoegade pattude üle olekssin küll ikka rääkida tohtinud?“ wiskas Strautmal kibedalt wahele. Õpetaja ei wastanud midagi.

„Nii on siis pattudel ka oma eesõigus!“ algas wiimaks kanditaat uuesti, silma kulmusi nagu waluga kokku tõmbades. Wihapuna ilmus wana õpetaja näole, aga mitte kauaks; ta kogus ennast warsti ja ütles kurblik-tõsise häälega: „Teie

olete weel noor, härra kanditaat, sellepärast on teie otsused nii eksimatad. Sellepärast oli teie kõnes nii palju pääle-kaebtusi. Teie waatate minu pääle, kehitate õlasi ja mõtlete iseeneses: „juba wana!" nagu oleks sellega juba seletatud, miks pärast ma teie arwamisi mitte hääks kiita ei wõi. Teie noored usute kõik, et kohe kõik iseäraliste joonte wahele ära jagama piate ja teete sääl juures itka moralilisi otsusi. Aga nii kaugele ei ulata teie omas mõtlemises mitte, et ka „wana" ükskord noor on olnud, et ka tema ükskord tõie jõuuga elusse on tormanud, täis häid eelarwamisi ja lootusi. Miks pärast salgab ta nüüd oma nooruse paleust ära? Kas sellepärast, et temal e n e s e l praegu wähe jõuudu on? Ei, hra Strautmal: kes ka iganes meie sööti künnab, sellele soo-wime meie wanad Jumala abi. Selleks ajab meid juba süda. Aga kui meie näeme, et teie sääl kohal uudsemaad teete, kus see sünnis ei ole ja päälegi mitte õigel ajal, siis oleme meie mures . . . mures nooruse liig ruttamise pärast ja selle halbtuse pärast, mis selleşt wälja woolab."

„Õpetaja härra," ütles Strautmal wahele, „ma ei mõista, missuguşt halbtuşt teie siin mõtlete?"

„Seda usun ma küll, hra kanditaat," wastas õpetaja niisama tõsiselt, kui ennegi. „Jääme wõrdluse juurde ja ar-wame, et maa sääl wiljarikas on, kus teie pääle hakkasite, ja hakkame sääl kõlwatumat lepa wõsa ja konarikuid kaskesi maha raiduma. Uskuge, et ka minu süda nende kullaste nisude pärast, mis sääl külwamata ja lõikamata jääwad, mures on. Kui tihti ei wiskanud ma waremalt enesele ette, et ma halb, laisk majapidaja olen . . . aga ühte asja ei laskнud ma eladeski silmast, mida ma pikal eluajal õppisin: uudsemaa te-gemist ei wõi mitte igal kohal ette wõtta ja ka mitte igal ajal kõrdu põlema pista. Sääl tuleb aastaaega tähele panna, sääl tuult, ja ka uudsemaa ümbrust ei wõi silmast lasta..."

Wana õpetaja waikis üheks silmapilguks, nagu mõte-tesse wajunult.

„Teie uudsemaa, hra kanditaat, on suure metsa weerel," rääkis ta siis edasi, „ja tuul puhub metsa poole. Mis teie nüüd küll ütlekfite, kui tuul ühes sõrru suitsuga ka sädemeid metsa kannaks? Kui ääretad, aastasadade wanaduseb metsad leekides üles lähekfiwad, ainult sellepäraft, et poolteise waka külwi jaoks maad saab?"

Nad jõudsiwad kirikumõisa. Õpetaja proua soowis kanditaadile tema esimese jutluse päraft koduses kirikus õnne, aga kui ta oma abikaasa pääle pilku heitis, jättis ta pea jutu katki ja küsis oma mehelt, kas Sandhofi härraseb ka juba teel on. Üleeila olla nad ütelda lasknud, et nad päraft Jumalateenistust wististe kirikumõisa tulewad, et oma endise kodukoolmeistrile tema jutluse kohta oma otsust awaldada.

„Ma ei usu, et nad lõunaks tulewad," wastas õpetaja, „aga lõunasöögiga wõib ju siiski oodata. Ma wiidan seni kanditaadiga rohuaias natuke aega."

Nad läksiwad weranda pääle ja jäiwad sääl ühe mets wiinapuu warjule seisma. Strautwal waatas pilukile surutud silmadega kauguseese, ühe üksiku pilwe pääle siniset taewa telgil ja ütles siis, ilma õpetaja otsa waatamata:

„Teie wõrdlust ei pia ma ometigi õigeks, õpetaja härra. Mitte mets ei ole minu uudsemaa lähedal, waid üks ainus puu, mille wari, seeme ja wõsud iga muud seemet ama ümbruses pikkamisi sumbutawad. Ja kui see puu sõrru suitsu wälja ei kannata, siis on see haritawa maale ainult kasuks."

„Mina waatan asja pääle teistsuguste prillide läbi, hra kanditaat!" wastas õpetaja. „Teie mõtlete, et teie ühe teatawa isiku wastu wälja astute, aga teie kuuljad mõtlewad teisite. Teie näete selles isikus ainult ühe teatawa seltskonna klassi liiget. Teie tahate ainult selle ühe isiku wastu kombelise hukkamõistmise tuld sütitada, aga kes wastutab selle eest, et selleşt mitte teistsugune wiha wälja ei kujune, ni-

melt niisugune, mis mitte ainult selle ükssiku issiku wastu sihitud ei ole?

Harimata inimene ei küsi palju wiha tekkimise põhjuste üle . . . wiha on temal ainult wiha, ja muud midagi. Kas teie ka selle üle olete järele mõtelnud, hra kanditaat?"

„Teie, õpetaja härra," wastas Strautmal, „seisate nagu kõrgel mäe latwal ja waatate säält oma kogudusе pääle alla, näitate säält temale teed. Aga ärge unustage, et see minu sugurahwas on, kes sääl maantee porisse uppub. Ärge unustage, et nende häbi — minu häbi, nende walu — minu walu on. Ma ei wõi mitte silla pääl seista ja neid, kes rabasse wajunud, käsutada, et nad jõuu kokku wõtaksiwad ja weel 10 sammugi edasi rühkisiwad. Ma ei wõi teisite, kui neile kätt pakkuda! Wilets olekssin ma muidu oma enese silmis, hooplik sõnade kõlksutaja, kes ainult kergeid päiwi otsib.

Ma tunnen ainult seda, et ma oma wendi aitama pian, ja nende, minu wähemate wendade nimel tulen ma ja nõuan, et nende kallimaid waranduśi jalgade alla ei sõtkutaks; nõuan, et neilt nende inimlikku iseteadwust ei rööwitaks, nende inimlikku wäärtust ära ei wõetaks ja Jumala enese näo järele loodud olewuse päraft Jumalat kõrwale ei heidetaks. Kas ma siis oma wenda weest wälja tõmbada ei tohi, paljalt selle hirmu päraft, et ta seda wastutamisele wõiks wõtta, kes teda wette tõukanud?"

„Teie tulete oma wähemate wendade nimel!" ütles õpetaja järele mõteldes, „kas juba seesama lause küllalt selgesti ei näita, kui ekśiradadele teie sattunud olete? Teie nimetate ennast Kristuse teenriks ja tulete inimese nimel, et inimlikku tööd toimetada ja inimlikku kiitust omandada. Mitte sellepäraft ei tunne teie süda halastust nende inimeste wastu, et Kristus ka nende eest on surnud, waid sellepäraft, et nad teie liha ja weri on. Ütelge, kas siis teil niisugune Lunastaja on, kes ainult ühe rahwa ja ühe seisuse päraft maailma on tulnud? Ehk koputab ta waikśetel tundidel ka niisuguste pa-

tuste uste külge, kelledel rahaft ja waraft puudus ei ole ?... Ei, hra kanditaat, mitte waenu seemne külwamise läbi ei täida teie patuste inimeste keskel Jumala tahtmist, waid sellega, kui usku ja armastust tema risti wastu äratate ...

Mitte patuseid, waid pattu piame meie wihkama . seda olen ma õpetanud, selle järele elada püüdnud nooreft põlwest kuni täna päewani, kus juba hauaõhk mulle wastu õõtsub. Paludes ja lootes olen ma armastuse seemet selle põllu pääle külwanud, mida Jumal minu kätte on usaldanud; ohakaid ja kibuwitsu on sääl kaswanud ... kas teie arwate, et see töötaja elujulgust mitte maha ei suru ? Aga sellegipäraft ei ole ma weel mitte usku kaotanud, waid pian selleft kinni, kuni Jumal mind ära kutsub, — selleft usust nimelt, et iga tööle, mis Tema nimel tehakse, Tema ise oma õnnistust annab, olgu see ka niisugusel ajal ja seesugusel wiisil, mis meie surelikude silmade eeft warjule jääb. Hra kanditaat: ärge näidake oma wendadele mitte seda, kui halb nende ligimene on, waid kui armulik Jumal on ... ja ootage kannatusega, kuni Jumal teie külwile wihma ja päikese paistet saadab."

Wana õpetaja lõi silmad maha. Tuulehoog õõtsus läbi wiinapuu lehiste ja paitas wanakese otsaesist, hõbewalgeid juukseid kergelt hällitades.

Õpetaja proua awas ukse ja hüüdis lauale. Nii waikselt, kui seekord ei olnud kirikumõisas weel kunagi lõunasöögi aeg mööda saadetud. Strautmal sai aru, et tema selle waikimise pärast süüdlane oli ja ei julgenud silmigi taldriku kohaft kõrgemale tõsta. Ainult siis, kui õpetaja proua tale ühte ehk tale pakkus, pomises ta oma „tänan, jah!" ehk „tänan, ei!" wastu.

Pärast sööki läks õpetaja lõuna uinakule. Strautmal wõttis aga kübara ja kepi, et natuke ümber jalutada ja siis Raudupi seltsimajasse sisse pöörda, kuhu seltsi eeltseisus teda palunud oli.

Pääle lõunane päikene kõrwetas kangesti nagu wihma eel. Sellepärast tõmbas Strautmal kergemalt hinge, kui ta metsa jõudis, milleşt läbi metsa teed mööda weel 3 wersta minna oli. Kohe teisel pool metsa ääres oliwad kooli-, walla- ja seltsimajad.

Kübarat käes hoides sammus ta pikkamisi puude all edasi. Wana õpetaja sõnad surusiwad teda. Wõib olla, oli tal õigus, aga Strautmal ei tahtnud seda uskuda. Siiski kõlas õpetaja etteheitlik hääl weel ikka tema kõrwades. Ta püüdis oma mõtteid muu asja pääle juhtida: ta silmitses puu latwade läbi pilwe rüngastikkusi, mis nagu lumemägede harjad üle metsa tõusiwad; siis waatas ta, kuidas maamesilased metslillede ümber lendasiwad; siin ja sääl laskis ennast mõni wäike metsa linnukene kuulda, kes paksus tihnikus päikese kõrwetamate kiirte eest warju otsis. Drawa käest libises kuuse käbike lahti ja langes kõbisedes oksast oksa pääle — allapoole . . .

Strautmal hingas täis rinnaga waigulist õhku sisse, — siis aga tekkis temas jällegi wastumeelne häbitundmus, — sarnase häbi tundmus, mida ise sugugi häbiks tunnistada ei taha.

Ta wõis niiwiisi umbes poolteist wersta edasi läinud olla, kui tale metsast noorepäraline mees teele wastu tuli. Auupakkuwa terwitusega jäi ta seisma.

„Noh, kas teie pühapäewal marjul käisite?“ küsis Strautmal mööda minnes.

„Ei, ma ootasin teid . . .“ wastas noormees punastades, „ma kuulsin et teie täna seltsimajasse tulete.“

Strautmal waatas lähemalt rääkija otsa ja tundis temas oma konliwenda wallakooli ajast ära.

„Ah, Waarpin!“ hüüdis nüüd Strautmal,“ peaaegu et oleks ma teid enam tunnudki . . . nüüd läheme üheskoos seltsimajasse, see on, kui teie tee ka sinnapoole wiib.“

Waarpin tuli waikselt tema järele.

„Kas teil mulle midagi ütelda oli?“ küsis Strautmal lühikese waikuse järele.

„Ma tahtsin .. ma mõtlesin, . kui teie lubate .. tänada,“ lausus Waarpin kogeledes ja punastas uuesti.

„Mis eest tänada?“

„Jutluse eest!“

„Ja sellepärast pidite siis keset metsa mind ootama!“ naljatas Strautmal.

Waarpin kohmetas uuesti. Ta waatas tagasi, nagu tahaks ta seda kohta ära märkida, kus ta metsast wälja oli tulnud, ja pööris siis häbitundwal pilgul Strautmali poole.

„Andke andeks, õpetaja härra ..“ ütles ta, „ma ei mõista mitte ni hästi wälja ütelda ... aga teie olete täna otse minu südamest rääkinud .. ainult selgemine, ilusamine, sügawama arusaamisega. Teie teete ka pimedate silmad lahti. Õpetaja härra, ärge minge mitte meie juurest ära!“

„Noh, oma kanditaadi aasta loodan ma igatahes meie õpetaja juures mööda saata,“ wastas Strautmal; „aga ühte inimest ei pia mitte tema esimeste sõnade järele otsustama, muidu tulewad kergesti iseenda pettused ja etteheited selle järele.“

„Kas see nüüd esimene ehk wiimane sõna oli, aga üks tugew sõna see oli, niisugune, mille järele meie juba aastate kaupa oleme januneuud, ilma isegi aimamata. Aga seda sõna ei kingita teile mitte, teid püütakse eemale saata, seda tean ma kindlaste. Sellepärast ongi minu seltsimehed mind teile wastu saatnud, teile seda teadustama, et teie igas juhtumises meie noorema põlwe pääle loota wõite ... Nende pääle, kes seltsis on wõib olla wähem, sääl on enam niisugused rahainimesed ja käsitöölised ... aga nooredmehed on walmis, teie eest kõik tegema. Palju ei jõua nad küll mitte. Aga, kui teie kord inimesi tarwitate, kes walmis olema piaksiwad, teie eest kõik tegema ... kõik, mis teie iganes ütleksite, siis andke seda Waarpinile teada.“

„Ma tänan teid ja teie seltsimehi oma pakkumise eest!“ wastas Strautmal, „aga ma ei tea, kas mul teie abi kunagi waja on. Mul on hää lootus oma asja kohta, et see kord ometi wõitma saab. Ja kui üks asi mitte oma sisemise jõuu läbi wõitu ei saa, mis wõiwad sääl inimeste käed aitada?“

„Asi wõidaks juba iseeneseest, kui sellele mitte wastu ei töötataks. Aga nii kerge hinnaga ei anna Sanden asja käest ära. Ja siis mõtlesime meie nii, et kui teil kord nii ütelda, truu südant ja usaldawat kätt waja oleks . . .“

Ta punastas uueste ja jättis juttu katki.

„Ma ei usu, et Sanden oma wana eluwiisi edasi saab ajama,“ tähendas Strautmal järele mõteldes.

„Siis ei tunne teie teda, õpetaja härra!“ wastas talupoeg pisut äritatult; „ta teeb just seda, milles temale wastu pannakse . . . Aga . . . ega te' tea, mis tal täna mõttes on.“

Osawate sõrmedega tõmbas Waarpin selle pääle omast taskuraamatust ühe paberi wälja, tegi seda lahti ja ulatas Strautmalile, kuna ta tasasel häälel juurde lisas:

„Palun, lugege, see on alles praegu kirjutatud!“

Strautmal luges järgmisi, harjumata naesterahwa käega kirjutatud ridasi:

„Armas Jaan! Päästa mind, ma palun sind sellepärast elawa Jumala nimel! Täna andis härra teada, et ta kella 6 ümber meile tuleb, et isaga uue tua palkide hinna pärast rääkida. — Sa tead juba seda hinda, mida ta palkide eest nõuab. Ja keski ei aita mind . . . Keski ei kaitse mind . . . ma lähen jõkke, Jaan, kui sa mind ei aita. Anna mulle kõik andeks, mille läbi ma sind pahandanud olen, see ei sündinud mitte wiha pärast, Eladeski ei tee ma seda enam, kuni eluotsani olen ma sulle tänulik, aga päästa mind. Härral oli juba waremalt see mõte, just selle jutluse kiuste tuli ta aga ise isa juurde . . . Anna Aboltin.“

Aboltini peremees oli kõige lugupeetawam mees terwes

wallas. Palju aastaid oli ta juba wallawanem. Ja nii oli nüüd täitsa selge, et härra kindla plaaniga just tema maja wälja oli walinud, et seda õieti näidata, missugune wõimus tal selle rahwa üle oli.

Waarpin waatas tähelepannes, pool lootes, pool rahutumalt Strautmali otsa, kui see kirja luges.

„Kas teie juba otsusele olete jõudnud, mis teha tuleb?" küsis Strautmal, kuna ta kirja tagasi andis.

„Mul on küll üks mõte..." wastas Waarpin surutult, „aga seda ainult kõige wiimase hädа korral. Ma mõtlesin õpetaja härrat paluda, et teie mulle ehk paremat nõuu annaksite."

„Kõige päält wõib ometi arwata, et Anna Aboltin ometigi ise Sandenile õiget sõna saab ütlema, kui ka wanad oma wanemate kohusid unustama piaksiwad."

„Ei, õpetaja härra!" wastas noormees hirmust pärani kistud silmadega, „seda ei wõi meie mitte arwata. Anna ei tea midagi wastata... Sanden ei katsu mitte esimest korda noorte neiude juures õnne... Just niisama lubas ka teie wenna pruut ennem wette minna... ja kolm kuud hiljem läks ta juba Sandeni eest kas wõi tuleb labi. See on otse hirmus, et Sandeni ees naesterahwad nagu aruft ära on. Nagu nõid mõistab ta neid oma wõrku püüda."

Strautmali silmades hakkas aruldane tuluke loitama.

„Tubli!" ütles ta rohkem iseendale rääkides. Siis waatas ta Waarpini otsa ja küsis:

„Sanden piab aga wist küll seda teed mööda seltsimajast mööda, Aboltini talusse ratsutama?"

„Jah!"

„Siis ootan ma teda seltsimajas. Säält ei ole Aboltini talusse enam wersta maadki. Kui Sanden tõesti sinna sõidab, lähen ma temale järele."

Waarpin raputas pisut uskmatalt pääd.

„Noh, jäägu siis niigi wiisi!" lausus ta tasakesti.

„Siis ta aga küll täna sinna ei sõidagi. Jumalaga, õpetaja härra!"

„Kas teie siis ühes seltsimajasse ei tule?"

„Ei, mul on teine käik ees."

„Siis elage hästi!"

Waarpin waatas uuri ja hakkas tagasi miuema. Strautmal läks oma teed edasi. Seltsimaja paistis juba puude wahelt. Selle juures seisis üks inimene ja waatas terawalt metsa poole. Kui ta Strautmali silmas, pani ta käe silmade pääle päikese eest warjuks ja tundis tulejat ära. Siis läks ta ruttu seltsimajasse.

Strautmal tundis Raudupi walla ilusa seltsimaja üle tõsist rõõmu. Ta teadis, et seltsimaja wõlgadest täitsa waba on Ja ehk küll Sanden selleks hää osa materjali oli kinkinud, oliwad ometi seltsiliikmed kui ka kõrwalised inimesed suuremat osa töökoormat ja meistri palkasi enda kanda wõtnud, ja täitsiwad oma kohuseid nurisemata.

„Niisuguste inimestega wõib palju pääle hakata," mõtles Strautmal. Seltsimajast kõlas pasunakoori mäng tale wastu. Ta pikendas oma sammusi ja kuulatas.

Praegu mängiti Läti rahwa wiisi.

„Noh, waljudest orjaaja pruukideft ei ole sääl enam midagi märgata!" mõtles Strautmal sääl juures.

Ja nagu oleks puhujad tema mõteteft aru saanud, läksiwad nad kohe teise wiisi pääle; selgelt ja tugewalt kõlas Wene riigilaul „Jumal, Keisert kaitse Sa!"

„Wõib olla, harjutawad nad endid lähema kontserti programmi kallal," arwas Strautmal. Aga juba järgmine laul kaotas temas seda arwamist.

Helises ühe wana rahwalaulu wiis, mis uhkele Riia linnale seda ette heitis, et ta Liiwimaa waeste nimeste higist ja waewast endale rikkust kogub... „Kas laulude kokkuseade mitte meie kodumaa ajalugu meelde ei tuleta?" Strautmal jäi natuke maad ukseft eemal mängu tüki lõppu

ära ootama. Selle järele tuli aga weel liigutawa tooniline, südamlik isamaa laul. Kui ka see lõpul oli, puhuti järsku ühte marsi ja mindi ühes teiste seltsi liikmetega Strautmalile wastu. Nüüd oli selge, et nad endid sarnases ettewalmistamises ammugi ette oliwad harjutanud.

Wallakirjutaja, kui seltsi esimees, asus seltsimaja trepi pääle oma kohale. Südamliku kõnega tänas ta Strautmali tema tuleku eest. See olla tõenduseks selle eest, et see, mis noort õpetajat rauduplastega ühendab, tugewam on ja enam kaalub, kui see, mis teda tema koduwallast ja endisest seltsimeestest lahutab. Ja selts loota, et edespidi niihästi need tundmused, mis õpetajat ja rauduplasi ühendawad, kui ka tema teadus, mis teda wähem haritud wendadest kõrgemale tõstab, seltsile kasuks saab tulema. Selles lootuses hüüda ta seltsi nimel:

„Õpetaja härra Strautmal elagu!"

Elada laskmised, laul, hurraa hüüdmised...

Strautmal ei wõinud sääl juures mitte selgusele saada, kui palju sääl südamest tuli ehk mis paljalt sõna kõlks oli. Terwe wastuwõtmine näis temale nagu loomuwastane, „tehtud" olema. Siiski wõis näha, et neil inimestel hää mõte oli... olgu ka põhjused misiganised tahte. Strautmal pakkus wallakirjutajale kätt ja tänas teda ülesnäidatud usalduse eest. Ka tema loota enesele seltsist palju hääd; ta tulla koolipingilt, raamatute juurest, kuna siin koosolejad tegelikus elus seista. Ja raamatute läbi targaks saanud inimesed pidada igawesti elust eneseest õpima. Selts wõida teda selles aidata, tegeliku elu ja selle nõuetega lähemalt kokku puutuda. Sellepärast soowida ta seltsile edenemist ja tema esimehele pikka iga!

Uuesti elawad rõõmu hüüded, elada laskmised.. · Kergesti wõis selle mõtte pääle tulla, et neil inimestel selleks omad põhjused oliwad, Strautmali pääle nii suuri lootusi panna. Mõnede hääks arwamise järele oli otsustatud, siin

läbirääkimiſe õhtuid kõnedega toime panna. Selleks puudus aga ſünnis juhataja ja ſeda ametit pidi Strautmal enda pääle wõtma.

„Auustatud õpetaja härra!“ hakkas ka juba üks pool kortſus mehike Strautmalile ſeletama, „teil on õun olnud, gymnaſiumis ja ülikoolis waimuwalguſe hallikaſt pumpada. Ühe ſõnaga ütelda, on rahwa krosſid teid ſelleks aitanud. Nüüd on teie kohus omalt poolt ka rahwaſt aidata.“

„Ma ei tea aga mitte, kui palju ma läbirääkimiſe õhtude läbi oma rahwale kaſu wõin ſaata,“ tähendas Strautmal; ma olen ainult Jumala ſõnaga tegemiſt teinud, kuid ſelleks on kontſel ja kool õige koht. Seltſis on aga weel teiſi teaduſi tarwis; mis aga wiimaſtesſe puutub, ſiis ei wõi ma igakord iſegi ütelda, kui kaugele need õiged ja kaſulikud on.“

„Palun wäga, auustatud Jumala ſõna teadlane!“ ſüttis nüüd üks mehikene, kohaline rätſep, ſeletama, „kuſt piaks meile muidu walgus tulema, kui mitte poolt? Ehk kas piawad ſiis wähem tähtjad inimeſed rahwa ſeas, ühe ſõnaga ütelda, täitſa ilma haridusſeta jääma?“

„Südamlikult häämeelega tulen ma ju ſeltſimajaſſe!“ katſus Strautmal teda waigiſtada, „aga ma kardan, kas mul ka wõimalik on, ſeda pakkuda, mida minult oodetakſe. Wäga kergeſti unuſtatakſe ſeda ära, et ka ſtudeeritud mehe teadustel piirid on ja et ſee, mis olemas on, ſuuremalt oſalt elus weel järele proowitud piab ſaama.“

„Nu ja, muidugi, õpetaja härra,“ ſegas ennaſt nüüd eſimees jutu wahele, „aga teie wõite asja ikkagi kergemine ülewaatada, kui meie. Sellepäraſt oleks ſee meile ſuureks rõõmuks, kui teie läbirääkimiſe õhtude juhatamiſt endi pääle wõtakſite. Ja kui need õhtud ka muidu mingit kaſu ei piaks ſaatma, ſiis hoiakſiwad nad ometi wähemalt mõnegi kõrtſiſt eemale. Ja ſeegi oleks hää.“

„Juſt juhtimiſt enda pääle wõtta ei uſalda ma küll

mitte," wastas Strautmal, „ehk ma teid küll minu wastu ülesnäidatud auu eeft südameft tänan. Aga — eſiteks ei ſaaks ſeda millegiga hääks teha, kui ma omas kanditaadi aastades kohe ſellega pääle hakkakſin, kes teab mis juhatama, ja teiſeks ei tea ma mitte, kas minu ameti kohuſed igakord lubawad, kindlaks määratud tunnil ſeie tulla."

„Wabandage, õpetaja härra," ütles wallakirjutaja pikaliſel toonil, „ma olen ſelle üle wäga mures, et teie ameti tegewustes teile takiſtuſi teele ette panna wõidakſe. Kui teie ſiis miskiſuguſel põhjuſel kirikus enam ſeda ütelda ei wõi, mis teie mõtlete, ſiis jäämad meile ometi weel läbirääkimiſe õhtud üle . . ."

Wallakirjutaja naeratas ſääl juures waewalt tähelepandawalt.

„Ma ei tea aga mitte, kas ſeltſile ſelle läbi mitte waranduſliſi kahjuſi ei tekkiks?" tähendas Strautmal ſinna juurde, kuna ta eſimehe sõnade mõtteſt wäga hästi aru ſai.

„Parem warblane, kes käes . . ." wastas wallakirjutaja; „nii ehk nii piawad rauduplaſed kord ometi uuel wiiſil elama hakkamiſeks oma jõuudu kokku wõtma, ja ſiis on tuetuſe aſi ometi otſas."

„Meie pole tuctuſt waja!" hüüdis rätſepp, kuna ta ruſikaga wastu lauda löi; „meie pole, üheſõnaga üelda, mitte kerjajad!" Ja nagu tahaks ta ſeda kohe teo läbi tõeks tunnistada, hüüdis ta ühele puhujale: „Kuule, ſiin on raha, too kaks pudelit weini, aga kõige paremat!"

„Rauduplaſed on ſäält . . . ſäält pea täitſa priid," rääkis wallakirjutaja Sakſa keeles edaſi, „ainult paar tükki, kelledel iſeäranis ſuured wäljaminekud on olnud, nagu näituſeks teie iſal, on ostuſumma weel wõlgu jäänud ja makſawad ainult protſentiſi. Wäljaſtpidi niiwiiſi priid, kombeliſeſt küljeſt aga orjad . . . Sarnane asjaolu ei wõi kaua edaſi kesta. Aſi on ammugi käärimas; ainult juhataja on ſenini

puudunud. Ja selle juhataja terwiseks — tühjendagem nüüd mõned klaasid!"

Selle üleskutsega pööris wallakirjutaja oma abilise poole, kes parajaste weini klaasíde ja pudelitega sisse astus.

Rätsepp oli selle üle koguni äritatud, sest ta mõtles, et wallakirjutaja tema suurepäralist mõtet ära oli nälpsanud, nimelt, et õpetaja härrat ühe klaasi „kõige paremagu" auustada.

Selleşt auustamiseşt lahti ütelda oli Strautmalil raske, kui ta neile kergesti äritatawate inimestele otse nagu wastu silmi ei tahtnud lüüa. Aga teiselt poolt ei taganenud temaşt see mõte, et selleşt joomapiduşt tema kohta halba tähendust wõidakse teha.

„Ah, tühja ka!" mõtles ta siis, „wana õpetaja ei lükka omas seltskonnas ka mitte klaas weini tagasi. Ja minu seltskond on nüüd seekord need talupojad!"

Walla kooliõpetaja tõusis üles ja pidas kõnet. Palju aastaid olla selleşt ajaşt mööda läinud, kui wana Strautmal oma kolm poega tema juurde tõi.

„Pojad, ärge tehke oma koolmeistrile häbi!" ütelnud ta äraminekul.

„Kes oleks seekord mõtelnud, et need pojad mitte üksi koolile, waid ka terwele rahwale anu saawad tegema! Üks on nüüd haritud põllumees, kes isale abiks ja tuleks on, teine astub peagi inşhenerina politeĥnikumişt wälja ja kolmas on praegu oma esimese koolmeistri kõrwal, aga mitte enam kui koolipoişs, waid ise juba koolitaja, mitte üksi noortele, waid ka wanadele. Ja mis selle juures kõige iluşam on: ehk küll need kolm poega igatepidi suured on, ei ole nad ometi unustanud, et alama rahwa keskel, kelle hulka ka neid kord luetud, nende wennad on. Ja nende suurte wendade terwiseks tõstan ma nüüd oma klaasi..."

Üks sõna sünnitas teişt, kõne tuli kõne kannul, kuni Strautmali meeled juba kaunis kihama lõiwad.

Need inimesed ei nõudnud jn midagi muud, kui ainult,

et ta ennaſt oma ſugurahwaſt ära ei ſalgaks, et ta kõrgilt nende pääle alla ei waataks. See tegi neid õnnelikuks, et nad nüüd ühe ſelleſt ſeiſuſeſt inimeſe kätt ſuruda tohtiſiwad, kellega nad waremalt ainult mütſi käes keerutades rääkida tohtiſiwad. Keski wana mees hõbehalli juukstega hakkas koguni nutma.

„Ära pane pahaks, mu poeg!“ ütles ta, kuna ta Strautmali kätt kaua ja ſüdamlikult ſurus, — „minu kõne on ju nii lihtne, kui koolimata inimeſel ikka ... Mul on juba pea 61 aastat turja pääl ... Olen häid ja kurje päiwi näinud, aga tänane päew on kõige iluſam päew minu elu ſees. Kui ſa aga küſiksid, miks päraſt ta kõige iluſam on, ſiis ei oskaks ma ſeda iſegi ütelda. Aga ma istun ſiin ja waatan ja mõtlen omas meeles, — eks näe, ſiin istub ometi ſinu ſilmade ees ſeeſama wana Strautmali poeg, keda ſa, kes teab mitu korda omas ſüles hoidſid, ja ometi on ta teine. Ta käib mõiſa härrade ja tohtridega ühes koos, ta teab niiſama palju, tunneb neidſamu kooliſi, mis härradki, ja ometi on ta meieſugune. Enne waataſid härra otſa, nagu oleks ſee Jumal teab kui ſuur ja kõrge olewus ja tundſid ennaſt ſääl kõrwal nii wäikeſe ja tühipaljakeſe olewat. Aga nüüd näeme oma eneſte ſilmadega, et ka meie lapſed juſt niiſama ſuguſed on, kui härradki. Ja ſiis tuleb nii ette, nagu ei olekski meie enam nii tühiſed ja madalad, kui enne.“

Ukſe juures tõuſi tüli. Mõned püüdſiwad poolwalju hääliga kedagi waigiſtada, aga asjata.

„Ja mina ütlen teile, mul on ſeeſama õigus, mis preſidendilgi, temale weini pakkuda!“

See oli rätſepa hääl, kes nii rääkis. „Ah teie arwate, et teie ükſi ſiin targad olete? Ma ſaatſin juba ammugi weini järele, enne kui wallakirjutajal ſee meeldegi tuli ... ma ütlen teile, laske mind läbi ... ma olen ſeltſis niiſama ametimees, kui nemadki ...“

Sääl juures tungis ta ukſeſt ſiſſe ja tõi theebreti pääl

kaks pudelit weini, alles weel paberi sisse mässitud, sinna juurde ka klaasid ja pisut komwekka. Siin polnud enam mingit kahtlust, et ta — „ühe sõnaga ütelda" — seda õpetajale pakkuda tahtis.

Mõned mõistlikud inimesed püüdsiwad Strautmali sarnase piinliku seisukorra eest hoida. Kuid rätsepp ei lasknud ennast waigistada ja tungis ette. Kirjutaja abi tuli küll weel teda kinni pidama, aga rätsepp raius nii wahwalt enese ümber, et ta aegsaste eemale katsus saada.

Ometi ei seisnud, rätsepa suure ägeduse pärast, pudelid ja klaasid sugugi tasakaalus.

Suure kõlinaga kukkusiwad nad põrandale. Ruttu wiskas rätsepp ka theebreti neile järele, haaras mõlemate pudelite alumisest otsadest kinni, et weel päästa, mis päästa wõis, ja kiskus hammastega paberid, milledega pudelid mässitud oliwad, lõhki, et arusaada, kas pudeli põhjadesse weel natukesegi „kõigeparemast" üle oli jäänud. Sellepärast ei kuulnud ta ka sugugi, et metsa poolt hobuse kabjade plagin seltsimajale läheneb ja kõik teised akna juurde ruttasiwad. Kui ta leidis, et mõlemad pudelid põhjani tühjad oliwad, läks ta kirjutaja abilise wastu, täis püha wiha, ei see wägiwaldselt tema kuue warrukatesse puutunud oli.

„Küll sa mul seda wälja maksad!" hüüdis ta wihaselt ja pööris ennast ukse poole, kus selsamal silmapilgul temale keski järsku wastu tuli. Kui ta lähemalt selle otsa oli waatanud, ehmatas ta ja jäi lahtise suuga, mõlemate pudelite jätiseid käes hoides, seisma. Ukse pääl seisis Sanden ratsa ülikonnas, ratsapiits käes.

Sanden sai asja seisukorrast silmapilk aru. Tema teraw pilk nägi niihästi maha kallatud weini, kui ka tühje pudelisi ja ta pilk wiibis ühe silmapilgu pilkawalt kanditaadi kohmetanud näo pääl, nagu tahaks ta ütelda: „ennäe mul rahwasõpra!"

Siis pööris ta ennast jälle õnnetuma rätsepa poole,

kes ikka niisamuti seisis, nagu ootaks ta tema poolt nõutud tasumist.

„Pärast, pärast, mu armas!" rääkis tale Sanden ... Nüüd aga hüpake minu hobuse selga ja sõitke ruttu wallawanema juurde, et ta rahwast metsa kustutamiseks kokku ajaks. Siin, otse tee ääres, põleb mets. Ja teid, mu härrad, palun ma, mulle sõbralikult appi tulla. Tooge mõned labidad ja kirwed ühes ja rutake tulekahju juurde."

Kõik olid warsi jalul. Üks haaras oma mütsi, teine oma kepi, kolmas läks riistade järele. Ainult Strautmal jäi oma koha pääle. Sanden astus tema juurde.

„Andke andeks, härra kanditaat," algas ta omal lahkel, ühetaolisel wiisil, „et ma teid wõib olla kõige pühalikumal silmapilgul seganud olen. Tulega ei wõi aga naljatada. Ühtlasi lubage, et ma selle juhtumise juures teid selle südamliku jutluse eest tänan ... Kunstlise wormi pooleks oleks ta küll ehk weel täielikum wõinud olla, aga põhjusmõte, mida teie walinud olite, oli, nagu üeldakse, üks neist „tänu wääriliseimateist!" Ehk läheme üheskoos tulekahju juurde? Teie tee läheb nii ehk nii sinna poole. Siis wõime selle asja üle weel pisut rääkida."

Sääl juures wõttis Sanden Strautmali käealt kinni ja tõmbas teda endasega ühes ukse poole, kuna ta kanditaadile sõbraliku naeratamisega kübarat ja keppi pakunud oli.

Strautmal ei jõudnud oma ehmatust maha suruda. Kas see mees kõikide inimestega niiwiisi mängis, kui temaga?

Nad pöörsiwad õuue. Rätsepp seisis hobuseft ikka weel auupakkuwas kauguses ja waatas wiimase otsa, kes wihaselt kõrwu lougutas.

„Miks teie ei sõida?" küsis Sanden.

„Kas ta ei hammusta?" küsis rätsep oma korda hirmunult

„Mehi ei hammusta ta mitte," wastas Sanden ja hüüdis hobusele paar sõna. Must ajas kõrwad kikki, ja rätsepp

talutas teda aia äärde, nähtawaste sellepärast, et säält kergemine hobuse selga pääseda.

Sanden ootis weel, kuni rätsepp sadulasse oli jõudnud, ja pööris siis Strautmaliga ühes metsa poole, kuhu teised juba ette oliwad ruttanud.

Teine päätükk.

Tükk aega läksiwad nad waikides üksteise kõrwal. Äkki nult Sanden waatas ajuti kõrwalt kanditaadi otsa. Wiimaks hakkas ta rääkima.

„Niisugune metsalise tegu on mulle arusaamata!“ ütles ta; „tikust tuld üles tõmbada ja metsa põlema pista. Ütleme nii, et keski minu üle pahaseks on saanud... hää küll, tulgu ta mulle teel wastu, kui tal julgust on, kargagu ta wõsa warjult mulle kallale, kui tal julgust ei ole, olgugi wõi süda ööse!. Aga kuidas wõib ta ometi metsa minna, et sääl kõike rohilist, igat worju ja rõõmu inimeste ja loomade eest ära häwitada... siuksudes lendasiwad weel linnukesed suitsuga täidetud kuusiku ümber, kui ma mööda ratsutasin, — see tungib mul kõige ewam südamesse...

Läheb inimene laenetawast wilja põllust mööda, silub ta häämeelega wiisakandwaid päid ja rõõmustab wõõra töö hää kordamineku üle. Mööda minejale ei too see põld midagi kasu. Kellele on aga mets oma wilu, kosutawat warju keelanud? Wõib olla on ka seegi tema lehist katusse ja tema wärske lõhna üle rõõmustanud, kes niisugusi hirmsaid jälgi järele on jätnud... Oleks ta mult ennem 10,000 rubla raha warastanud, kui et ilmasüüta metsa kallal kätte tasuma hakkas.“

„Wõib olla, on aga tuli lihtsalt ettewaatamata oleku läbi tõusnud...“ lausus Strautmal wahele; „teie ütlesite ju ise, et ta tee ääresi põlema on hakkanud.“

Kas teile täna seie tulles teel keski wastu ei tulnud?" küsis Sanden järsku.

„Ei, — see on . . ."

Ta jäi piatama. Waarpin tuli tale meelde. See läks kirikumõisa poole ja pidi nii Sandenile wastu juhtuma.

„See on? . . ." kordas Sanden, kuna ta terawalt Strautmali otsa waatas.

„Noore Waarpiniga rääkisin ma küll," wastas Strautmal lühikese waikuse järele.

„See tänas teid wist küll teie ilusa jutluse eest?" küsis Sanden terawalt.

„Meil oli ka selleſt jutt!" wastas Strautmal kindlalt ja waatas Sandenile silma sisse.

„Ja kui teie täit tõtt teada saada tahate, siis rääkisime ka Aboltini peremehe ja tema palkide üle."

Waewalt oli aga Strautmal oma sõnu lõpetanud, selle tungiwa soowi sundusel, Sandenile oma mõtteid selgeks teha, kui ta juba oma liig ruttamist kahjatses.

See oli nüüd aga liig hilja.

„Kas teie uurija kohtuniku ees oma sõnu kordate?" küsis Sanden, kuna ta oma taskuraamatu wälja tõmbas.

„Kõige suurema rõõmuga!"

Ma ei usu aga, et see ka Waarpinile kõige suuremaks rõõmuks on, et tema usaldusc mees nii walmis on, tema kuritööd wälja lobisema."

„Ega te' ometi arwa, et Waarpin selle teo tegija on?"

„Ma ei tea, mil põhjusel ma seda siis arwama ei piaks? Waarpinil on teatawate palkide päraſt minu wastu iseäralik wiha; palgid wiisiwad tema mõtteid metsa pääle; see on seesama tee, mida mööda ma kellu 6 ajal siin sõitma pidin, kas ta just kellu 6 aega wälja pole walinud . . . Ta on metsa jäänud; seltsimajaſt ta mööda ei läinud, muidu oleks ta mulle wastu juhtunud . . . Ja Aboltini taluſt tahtis ta mind igal tingimisel eemal hoida; — ütelge, kas wõis tema

labane mõistus midagi paremat wälja mõelda, kui metsa põlema panemist tee lähedal?"

Mõned ratsanikud kihutasiwad ilma sadulata hobuste seljas neist mööda; ka mõned töö wankrid müriseſiwad mööda, kus meeste- ja naesterahwad hulgana pääl istusiwad. Mõnele nikutas Sanden naeratades pääd.

„Ahaa, wallawanem ise ka oma tütre ja terwe perega!"

Suitsu pilw jäi pikkamisi wähemaks.

„Wistist on ta juba kustututud!" hakkas Sanden rõõmsaks saades jälle rääkima. „Waarpin wõib siis joosta. Ainult kirjalikult piab ta enne mulle tunnistama .. et tulewikus julgem wõiks olla ... ja ka sellepärast, et mõnel „rahwasõbral" tema ametit natuke raskendada."

„Mis teie sellega ütelda tahate?" küsis Strautmal pool lämmatatud häälega kiirelt.

„Ma tahtsin sellega ütelda, et teie täna ühte „põletamise" kõnet pidasite. Kes on siis see Waarpin? Juhi teda ainult õigete rõõbastesse ja ta sõidab ilma ümber maatamata, kas wõi maailma otsani. Aga tuleb keski ja ajab ta rumala pääkolu segaseks ... noh, siin wõib teda tema uutel rõõbastel näha."

Sanden näitas sääl juures käega põlenud metsa pääle.

Mustaks läinud puu tüwede ümber kargasiwad inimesed, küürutasiwad, pekſiwad kuuse oksadega sammalt ja karjusiwad ... siiski oli kõigest näha, et suurem osa tööd juba tehtud oli. Siin ja sääl wõis weel mõnda näha, kes suitsu ja palawuse päraſt lõõtsutasiwad ja kuue käisega higi näo päält pühkisiwad.

Sanden kirjutas midagi ühe paberi lehe pääle ja saatis seda ühe talupojaga, sellel hästi sõita käskides, mõisa. Siis pööris ta ennast uuesti Strautmali poole.

„Teie jutluse kahjatsemise määriline lõpp, — eks ole tõsi, hra kanditaat?" küsis ta, kuna ta käega põlenud metsa pääle näitas.

„Ja weel kahjatsemise wäärilisem tunnistus teie „hoolekandmiseşt“ oma walla eest!“ andis Strautmal tale wastuseks.

„Wõib arwata, et teie omast esimeseşt ägeduseşt nüüd terweks olete arstitud. Ja ka see ei ole wõimata, et meie kord weel õige häädeks sõbradeks saame.“

„See asi seisab ainult teie käes, hra von Sanden!“ wastas Strautmal jahedalt.

„Noh, olgu see kuidas on,“ hüüdis Sanden poolt äritatult, „ma tahan teile aga weel ühe asja selgelt ja lühidelt ütelda: ärge endid minu asjadesse segage; seda ma ei salli. Seda kõige eşiteks; ja kui teie seda jätta ei wõi, siis ärge unustage, et Sanden omal terwel eluajal weel kunagi järele annud ei ole. Seda teiseks. Ja kolmandaks — kui see teile meeldib, siis tulge minuga seltsimajasse ja pange neid „elagu!“ hüüdeid tähele, mida juşt needsamad isandad täna õhtu Sandenile hõiskawad, kes waremalt teie auuks oma waewaga teenitud weini klaasid puruks lõiwad.“

Tulekustutajad hakkusiwad pikkamisi Sandeni ümber koguma. Siin ja sääl kõhatas juba mõni, aga keski ei üelnud weel midagi. Sanden tänan kõiki, et nad suuremat õnnetuşt ära hoida oliwad aitanud, naljatas ühe ja teisega ja küsis rätsepalt, kas hobune teda ka kanda jõudis . . . Sääl tuli weel üks koguni mustaks suitsenud habemega wanake metsast wälja.

„Keel kuiwab aina suhu ära!“ ütles wana ja kõhatas, „aga augud on kõik kuiwad, — käidagu nüüd aga tikkudega targalt ümber.“

„Armsad sõbrad!“ ütles Sanden ümberseisjatele. „Teie olete mulle täna suurt häädt teinud . . . sellepärast palun ma teid kõiki, kes kustutamiseşt osa on wõtnud, et teie wastu ei paneks, seltsimajasse minuga ühes koos klaas õlut ära jooma tulla. Ma saatsin juba õlle järele. Ja mängijad on nii

hääd ja mängiwad ette, mis südamesse tungib ja jalgu kerkima ajab.

Poisid jooksku naabrite juurde ja kutsugu tüdrukud ligi. Ja kellega mina tantsu algan, seda ma juba teau . . "

Ja sääl juures tõi ta salga keskelt musta juukselise Anna Aboltini wälja, pani selle käe oma käewangusse ja hüüdis:

„Ritta! Seltsimajasse!"

„Hurraa! Meie mõisa härra elagu!" hüüdis nüüd musta habemega wana, misugune hüüe ligi wiiekümne mehe kurgust wastu kajas. Põlenud metsast kaikusiwad aga rõõmu hüüded tagasi.

Strautmal jäi ükši. Pikkamisi seadis ta omad sammud kodu poole. Teel tuliwad kale paar wankert õllewaatidega wastu. Ja ta ei olnud weel kirikumõisa jõudnud, kui ka juba üle metsa needsamad toonid, mis alles hiljuti temale kõlanud oliwad, uuesti kostsiwad: „ta elagu! ta elagu!" . . .

* * *

Sandhofi paruni proua oli oma kasutütart oma ehtekambri kutsunud.

„Marie," ütles ta, — „pane ennast walmis, sa sõidad oma isa juurde. Minu mees teatas mulle alles praegu, et weski tamm tänawu igatahes uuesti tehtud piab saama. Sinu isa piab selpõhjusel hulk tööliši wõtma. Sellega läheb sinu isa wanal õekesel majapidamine liiga raskeks."

Marie pidi minema hakkama, kahwatas aga järsku ja tuetas ennast ühe tooli najale.

„Hää küll, armuline proua!" wastas ta pool lämmatatud häälega.

Paruni proua waatas Marie otsa: kas see kindla tahtmisega oma kasuemat nii oli nimetanud, nagu muu mõisa pere?

„Pane omad asjad korrale . . .“ ütles paruni proua, kuna ta aknast välja waatas, „ja jääd wõib olla terweks suweks sinna. Wõta omale paar tuatüdrukut appi. Kohe pääle lõunasööki saadame ühte inimest sinu asjadega weski juurde . . . et ta 20 wersta maad weel ära jõuaks käia . . . Sa ise sõidad siis pärast kohwi joomist kahe musta hobusega, kerges kalessis sinna. Lutsie tuleb sulle kaasa.“

„Aga parunesse ei jõua siis enam õhtuks siia tagasi . .“ tähendas Marie. Paruni proua waatis uuesti uuriwalt oma kasutütre otsa.

„Ütle, Marie, mis see tähendab?“ küsis ta, „minu nimetad ja järsku „armuline proua,“ Lutsiet „parunesse“. . . See on ju iseeneseest arusaadaw, et meie terweks eluks ajaks ühte jääda ei wõi — ka meie omad lapsed ei wõi terweks eluks ajaks oma wanemate juurde jääda.

Sind kaswatasime meie oma lastega ühtlasi üles ja ei teinud kunagi nende ja sinu wahel wahet — miks sa siis nüüd ise ennast teenijatega ühe pulga pääle säed?“

Marie punastas ja näppis tooli seljatue kallal.

„Noh, mine ja korralda ruttu, kõik ruttu . . . Lutsie sõidab oma wennale wastu. See kirjutab, et ta ainult kuni weskini posthobused wõtab . . . Lõunasöögi eest muretseb Lutsie, sina ei tohi sellega oma aega wiita.“ Ja paruni proua hakkas oma kirjasi sirwima, täheks, et Marie nüüd minna wõib.

Waikselt läks ta paruni proua ehtekambrist oma tuakesesse. Sääl langes ta wäsinult toolile ja waatas kustunud pilgul läbi akna mõisa õue pääle.

Mikspärast ta siis õieti nii meele äraheitmises oli? Mõlemaid wõis ta juba aumugi ette arwata. Ainult seda ta ei teadnud, et see ühe päewa sees juhtub. Weski tamm oli juba mitu aastat wigane. Igal suwel hulkus isa, pastlad jalas, tema ümber, paikas ja parandas, sääl juures üeldes, et see ometi sellegi suwe weel niiwiisi käiks.

Esimesel suwel, kui ta weski oma kätte wõttis, ehitas ta ka uue tammi; seekord oli ta weel täies mehe jõuus, ja tamm ei lasknud siis ka tilkagi wett läbi.

Nüüd läks mõlematega lngu mäest alla:

Teda arstib kummeli thee, tema selle eest jälle tammi... kui kumbki enam korda ei piaks minema, siis oleks parem, kui nende eluiga ühe korraga lõpeks . . ."

Aga nüüd tuleb wistist ometi tammi kätte enne järg. Marie ei ole mitte liig õrnatundeline, aga tema süda on teise põhjuse pärast ruske: kust saab isa raha, millega ta uue tammi walmis teeb? Kontrahi järele on see tema asi, aga wana Greesa ei tule juba praegugi enam naljalt omaga wälja, mis tema kauges metsa nurgas sugugi imeasi ei ole . . . ka põllusaagi wõttis külm mitu aastat järestikku ära . . . Seisuraha koguda ei olnud wõimalik, ja sinna juurde tuleb, et weskit tänawu suwel tarwitada ei saa . . . kust tuleb siis tööliste palk, kust rent?

Ja kui isa weski käest ära annaks, — kuhu ta siis läheb?

Wiimane küsimine sünnitas Maries uut muret. Mis wõib ta oma isa hääks teha? Niihästi kui mitte midagi! Pärast oma ema surma oli paruni proua, tema ristiema, teda mõisa wõtnud, Lutsiele mängu seltsiliseks. Nad olid mõlemad ühewanused. Ja nii olid nad üheskoos üles kaswanud, üheskoos esimesi Prantsuse keele sõnu õppinud, nelja käega mänginud ja tantsu tundisi wõtnud . . . Kibedus täitis järsku Marie hinge. Lutsiele wõib hää tantsimine ja Prantsuse keele mõistmine kasulik olla, — mis pidi tema, mõldri tüttar, sellega pääle hakkama? Lutsiel on iga õhtu ülestehtud woodi walmis, igapäew kaetud laud ees, aga kuhu pidi tema oma pää panema, milleşt ülespidamist saama, kui ta Sandhofist ära läks? Ju täna pidi ta jäädawalt minnema! Nii palju oli ta oma kasuema mõteteşt wäga hästi aru saanud.

Noor parun tuli wäljamaalt kodu. Et õnnetuſt ära hoida, on parem, iga asja eeſt aegſaste hoolt kanda. Noore Weſtfali mureta elumiis ei olnud enam kellegi ſaladus Pääle ſelle oli ka Lutſiele oma wälimiſe ilu pooleſt eluſõuuliſeſt, toreda keha kaswuga Marieſt kaugel taga.

Iſeteadliſe uhkuſega tuletas Marie meelde, kui iſeäraliſelt paruni proua kord tema otſa oli waatanud, kui keski tähendas, et naabri mõisnikude pojad palju ennem kaſutütrega, kui peretütrega tantſida armastawad. Ja ſellepäraſt ei nimetatud wiimaſel ajal Mariet eſitelemiſe juures mitte enam „minu kaſutütar,“ waid „preili Greeſa,“ kus juures tähti „ee“ õige ſelgesti wälja ütelda püüti . . .

Iſa wana õde ei pidada enam majapidamiſega walmis ſaama . . . aga mis pidi Marie ſääl tegema? Möldri poiſtele biſkwiti küpſetama wõi ſhokoladi keetma? Müürimeespudingi walmistama wõi muud ſelleſarnaſt?

Tublit erneſuppi ſialihaga ta ometi keeta ei mõista!.. Ja piſarad tungiſiwad tale ſilmi, kibeduſe ja walu piſarad.

Koputadi ukſe pääle. Marie kuiwatas piſarad ruttu ära ja küſis, kes ſääl on?

See oli tuatüdruk; armuline proua olla teda preilile appi ſaatnud.

Marie waatas kella pääle ja lükkas tema abi tagaſi: ta ſaada ſellega ükſigi walmis. Siis hakkas ta ruttu oma asju wälja wõtma ja riideid toolide ja laua pääle laotama. Wäga palju neid ei ole: kahte korwi ja ühte reiſikotti mahtub kõik; ſeda teadis ta juba waremateſt juhtumiſteſt. Siſſepakkimine oli tema harjunud amet — mõnigi kord oli ta paruni proua ja Lutſie kaaſas wäljamaal käinud . . . ja nii oliwad korwid jalamaid täis ja reiſikotiſt ainult weel pool tühi. Paruni proua astus nelja töömehega ſiſſe.

„Kandke kõik mööbel ſiit kambriſt aida eeſruumi!“ ütles ta ja ſoſiſtas ſiis, Marie poole pöördes:

„Sul on endiſes ümbruſes wiſtiſte parem. Ka wana

harmoniumi lasen ma wankri pääle panna. See aitab sul weskis aega lühendada."

Marie suudles harjunud wiisi järele paruni proua kätt, ei wõinud aga ometi waikida, waid wastas:

„Kõiges kolmes kambris, kus isa elab, jookseb wihma ajal wesi läbi."

„Ma räägin selle üle oma mehega, et katus parandatud piab saama," ütles paruni proua ja läks sääl juures uksest wälja.

Marie pani korwid ja reisikoti kinni ja waatas siis päält, kuidas tööliseb mõlemaid laudu, toolisi, kappi ja kummutit wälja kandsimad . . . ainult paljad neli seina jäiwad järele . . . ja Marie tundis iga tüki järele, mida nad wälja kandsiwad, ennast ükskuma, ühtlasi aga ka külmema ja hooplikuma olewat.

„Olgu," sosistas ta. „Petetagu mult minu noorus ära ja tehtagu seda siis wanade toolidega tasa!" Tema otsaesine tõmbas kortsu. „Nii on mul ainult üleskaswatuse ja hää ülespidamise eest tänada!"

Teendrid helistasiwad lõunasöögile. Marie läks kõrwalisesse kambri, pesi käed puhtaks, kuiwatas oma punetawat nägu märja käterätikuga, korraldas juukseid ja läks söögituppa. Sääl oliwad juba kõik koos ja ootasiwad parunit.

Marie laskis pilgu Lutsie ülewaatuse all kaetud laua üle käia, täiendas paaris kohas midagi ja muutis weini sortisi, — kogemata oli see wein, mida parun ainult keskhommiku söögi juures jõi, otse tema platsi ette pandud.

„Kas sa juba oma asjad kokku panid?" küsis paruni proua.

„Jah!"

„Meil on küll õige raske ilma sinuta walmis saada," lisas paruni proua juurde, „ei ole kedagit, kes Lutsiel tema korralduste juures abiks oleks . . . aga ma näen ära, et isal oma lapse kohta suurem õigus on, kui kasuemal."

HELSINGI EESTI HARIDUSSELTS RAAMATUKOGU

„Need paar nädalat ajan ma ikka läbi!“ ütles Lutsie sinna wahele; „ega siis seda tammi sada aastat paraudata.“

Keski ei lausunud selle pääle sõnakestki.

Ukse pääl tuli parun nähtawale, — juba pisut küürus, aga siiski weel mehine mees. Paremas käes oli tal ajaleht, — ta oli säält midagi leidnud, mida ta omakstele lõuna laual ette tahtis lugeda. Sellepärast ei olnud ta ka weel oma prilligi ära pannud, kuna temä halliks läinud täishabemest sõbralik naeratus wargselt wälja paistis.

Ta pani ajalehe laua pääle ja istus.

„Kas teie noore Strautmali üle juba midagi lugenud olete?“ küsis ta, kuna ta teendri poolt ulatatud taldriku wastu wõttis.

„Missuguse Strautmali üle?“ küsis paruni proua, „kas selle üle, kes meil kodukoolmeistriks oli?“

„Ei, Strautmalil on kokku kolm poega Üks neist õpib juba õige kaua politehnikumis. Wana kaebas mulle kord oma häda, et see poeg temalt küll enam raha ei nõua, aga selle eest ka mingit eksami ei tee.“

„Seda ütleb Sanden ikka neist studeeritud talupoja poegadest,“ tähendas paruni proua, „niikaua kui nad niisugustes koolis on, kus neil ainult oma ülesandeid pähe tuleb õppida, lähewad nad õige hästi edasi. Aga niipea, kui nad ülikooli saawad, kus nad iseseiswalt töötama piamad, siis on neid otse hale näha.“

Parun laskis oma prouat oma mõtteid lõpuni wälja rääkida, olgugi, et ta säál juures arusaadawalt naeratas, nihutas ennast siis pisut tahapoole, tõmbas käega üle habeme ja ütles:

„Noh, ma arwan, meie endine kodukoolmeister saadab Sandeni theoriet häbisse.“

„Wäljawõtted tõendawad ainult reegalt!“ wastas paruni proua.

„Ma ei tunnista aga milgi tingimisel Sandeni arwa-

miſt õigeks," ütles parun, tõſiſeks ſaades, mahele, „ſeſt ſiin on jälle üks „wäljawõte," mis ſelle wastu käib: ka Strautmali teine poeg on nüüd kõige paremate tunnistustega üli-kooli lõpetanud."

„Ja, ſeda piab ütlema, et ſee Strautmali ſuguſelts wäga tark on . . ." ajas paruni proua juttu edaſi; „kahju ainult, et üks poeg nii kangesti purjutab."

„Mul on ſelleſt alati ſuur rõõm," ütles parun, „kui ma meie talupoegade hulgas niiſuguſi perekonde leian, kes kõrgemale jõuawad. Wõimalik, et ka iſeeneſe armastus ſääl juures kaastegew on. Meie kreiſis olin mina nende hulgas eſimene, kes niihästi era jutuajamiſes, kui ka maapäewal nende mõtete eeſt ſeiſin, et talupoegade hariduſe eeſt hoolt tuleb kanda. Seekord naerdi mind wälja, aga nüüd ſelgub ometi, et mul õigus oli. Meie kodumaal ja meie laiemal iſamaal on tarkade pääde jaoks nii palju ülesandeid, et iga uue noore jõuu üle rõõmuſtama piab, kes nende kallale tööle aſtub."

„Aga kuula ainult, kuidas wana Strautmal oma maja pidamiſega rikki on läinud, ainult ſellepäraſt, et oma poegadele ſtudeerimiſt wõimalikuks teha," wiskas paruni proua uuesti wahele.

„Ja, tema käſi ei käi praegu mitte hästi," wastas parun. „See ei ole ka ſugugi wäike aſi, kaks poega ſtudeerida lasta, kuna talu weel wõlas on. Minul on waheſt ometi oma mõiſa ſiſſetulekuſt raske, ühte ainuſt poega ülikoolis pidada. Alles minewal nädalal juhtuſin ma wana Strautmaliga kokku ja rääkiſin tema majapidamiſe üle. „Raske on ſee küll, paruni härra," ütles ta, „kui pojad mulle pea appi ei tule, ſiis olen ma kadunud inimene. Hää weel, et Raudupi parun minuga kannatab, muidu ei oleks ma enam ammugi Strautmali talus."

Ma küſiſin temalt ka, kas ſee temal mitte walus ei oleks, ſelleſt maatükkiſt lahkuda, kus juba tema iſa ja wana

isa elasiwad. Ta mõtles natuke aega, ohkas raskesti ja ütles: „mis sääl nüüd teha on, paruni härra: rästas teeb puusse pesa, aga kui pojad suureks saawad, magab ta ise wäljas ... Kui ainult lapsed edasi jõuawad, ajan ma ennast ka ikka kuskil nii kaua läbi, kuni liiwa künka all rahupaiga saan."

„Seda olen ma ikka ütelnud," lisas parun lühikese aja pärast juurde, „see seltsionna kiht, milles wanemad paljalt oma laste pääle elawad, jõuab tingimatalt edasi."

„Noh, ma arwan, et igas seltskonnas wanemad oma laste pääle elawad!" lisas paruni proua juurde.

Parun ei wastanud selle pääle midagi. Siiski uuris ta wiistist waikselt oma proua mõtete käiku, sest järsku pööris ta ennast Marie poole ja ütles:

„Kuule, Marie, ole nii hää ja tule pärast söömist natuke minu kirjutuse tuppa."

Teised läksiwad pärast söömist saali, kus teener kohwi ümber kandis. Ainult Mariele andis parun silmadega märku ja läks siis oma kirjutuse tuppa.

„Istu, Marie!" ütles ta, sellele tooli pakkudes, kuna ta siis rahakapi kallal midagi otsima hakkas.

„Minu proua on sulle wistist juba ütelnud, et ... et sa täna oma isa juurde sõidad," ütles ta pikkamisi, kuna ta oma wäikse kontu-raamatu lehti sirwis.

„Ma ei tea, mil wiisil sulle seda teada on antud, aga ma loodan, et sa pääasjalikult õieti aru oled saanud. Sellepärast tahtsin sinuga põhjalikult läbirääkida. Ma pian tunnistama, et ma ennast suureks süüdlaseks pian. Mul ei olnud mingit õigust, sind nii kaswatada, kui oma tüttart. Ma ei tea, kas sa juba praeguse pilgul minust aru saad, aga hiljem mõistad sa mind igatahes. Meie kiskusime sind sinu ringkonnast wälja, aga ei jõudnud ometi, sind teise ringkonnasse istutada ... See ei olnud meie poolt õige. Missuguseid põhjuseid meid selleks sundisiwad, selleest rääkida on

praegu liig hilja. Aga süüdlase tunnen ma ennast olewat ja tahan südamest häämeelega hääks teha, mida weel hääks teha wõib. Sellepärast ei wõi sa enam kauemine meie majasse jääda, seda mõistad sa wist juba isegi.

Selles asjas olen ma oma prouagu täitsa ühes mõttes. Nii jääb siis ainult see küsimus lahtiseks: kuidas sinu tulewikku kindlustada. Lastekaswatajaks ulataks sinu haridus wististe, kui mitte nüüd uut õpeprogrammi maksma ei oleks pandud. Wõimata ei ole ju see ka mitte, et sa weel tundisi wõtad ja eksami teed . . . Nii tahtis minu proua, aga mina olen selle wastu. Praegusel pilgul paned sa seda mulle ehk pahaks; aga mõtle ainult seda, mu laps, et mina lastekaswatajanna saatust kauem aega tähele olen pannud, kui sina. Usu mind: see leib on wiha, ja see on ilma lootuseta leib, sest selle eessiht on üksik elu. Nagu wõõras lähed sa majast majasse . . et kord jälle kõik maha jätta, kuhu weel õieti asutadagi ei jõudnud. Ja kõige päält: niisugune elu on ilma kindla otstarbeta: lastekaswatajanna on ainult abinõuu otstarbe kättesaamiseks, on nagu masin . . .

Ma ei ole sinuga, mu laps, weel kunagi awalikult rääkinud, aga täna, kus meie lahkuma piame, tunnen ma eneses sundi, omast täiest südamest sulle ühte sõna ütelda. Sul on armastuserikas süda, rohketundeline hing. Sina ei tohi elus mitte masina kombel elada. Sina piad endale oma kodukollet põhjendama . . . ühe püüdja, auusa mehe kõrwal. Ainult niisugusel elul on wõimalik, seda umbrohtu wäljakiskuda, mida meie meeletus ja iseenese armastus on külwanud . . . Need on, armas laps, minu mõtted, ja sellepärast ei soowi ma mitte, et sa gouvernanteks ehk majaproua abiliseks saaksid. Sa piad seda meeles pidama, et sa meie ringkonnas enesele eluseltsilist ei leia: õpetatud mehed waatawad jälle wäga palju suguluse ja waranduse pääle, ja sinul ei ole ühte ega teist. Sellepärast on see kõige õigem tee: sina pöörad oma enese ringkonda tagasi . . .

Selles ringkonnas on nüüd nii palju uut elu näha, niipalju noori mehi on nii tublisi tööst korda saatnud, et sa sääl igal silmapilgul ühte truud südant saad leidma, mis sulle tuksub, ja tugewat käewart, mille pääle tuetades sa rõõmuga oma elukutset täidad.

Usu mind laps, sääl on igal pool elu ilus, kus midagi uut tehakse ja luuakse."

Parun waikis ja sirwis jälle oma raamatukest. Siis pani ta paberi-nua lehtede wahele ja waatas oma kasutütre silmi. Marie oli kahwatanud ja pisarad weeresiwad tema palgedest üle.

„Ma mõistan, et see kerge ei ole," algas parun uuesti, „nagu linnukene, kes pesast wälja on heidetud, enne kui ta weel sulgis on, nii näitab sinul elu metsa ükskuses olewat, ilma teadmata, kuhu sa lähed, mis sa tegema piad ja kellele sa oma südant wälja piad puistama, kui see liiga raskeks läheb. Aga noorus jõuab palju ära wõita, ja mis ära wõidetud, see on hää. Sinu waimuandeb ja sinu hää, armastaja süda saawad sulle ka sääl pea sõpru koguma — ja sõbrad on igal pool kallis warandus.

Kuna sa nüüd ühekorraga ennast kõigist kasuta unistusest lahti kisud, pääsed sa niisuguse elu eest ära, kus üks iseenda pettus teist taga ajab, kus sinu saatus ainult puruks läinud lootuste ahel oleks.

Mu laps, wõida seda nüüd parem kõik ühekorraga ära. Nii saab kergem olema . . . eks ole tõsi, sa usud ometi, et ma seda sulle kõigist omakasulisest püüetest täitsa wabalt räägin?"

Mariel weeresiwad pisarad uuesti silmist. Omast tundmusest ärawõidetult haaras ta paruni kitsa käe ja surus seda oma kuumade huulte wastu.

„Ma tahan minna!" sosistas ta tasakesi.

„Ilma murtud lilledeta ei lähe üksi kewad mööda!" rääkis parun edasi ja tema häälest kuulduswad minewiku

walusad mälestused. „Mulle teeb see südamest haiget, et meie kõige esmalt sind sinu nooruse unenägudest välja piame kiskuma ja ütlema: „ütle ennast lahti! unusta!" Aga ma teadsin, et sa mind mõistma saad. Ja niisama olen ma ka selles kindel, et sa ka minu tänase ülesande teist külge õieti saad mõistma."

Ta lõi tähendatud koha raamatus lahti ja wõttis oma prilli.

„Meie nimetasime sind meie juures „kasutütreks," ütles ta, „minu proua tahtis nii, sellepärast, et Lutsie sees, sinuga mängides, mitte kõrkuse ja uhkuse kurat suureks ei saaks kaswatatud. Mina olin alguses saadik selle wastu, sest et ma wäga hästi teadsin, et sul tõepoolest ometi kasutütre õigusi ei olnud. Ja sellepärast olen ma asja ikka selleşt seisupunktist waatanud, et sa sellega meid teenid ja et meie seda sulle tasuma piame. Juba umbes 16 aasta eest ostsin ma sulle hoiukassa raamatu ja kirjutasin iga aasta sinu oma sinna sisse. Sa olid, wõib olla, mõnikord Jõulu õhtudel kurb, kui nägid, et sinu laua pääl wähem mänguasju oli, kui Lutsie laua pääl. Ma teadsin aga, et sul hiljem wäike kapital enam wäärt oleks, kui mälestus ilusate, ammugi katki murtud mänguasjade üle. Waata siis, armas Marie, ära mõtle mitte, et ma ennast täna sinust lahti osta tahan. Ei, ma annan sulle ainult seda, mis sinu oma on."

Parun ulatas Mariele wäikese raamatukese, mis hoiukassa pitsatiga tembeldatud oli. Marie suudles weel kord tema kätt ja pistis raamatukese tasku, ilma et sõnagi ütelda wõiks.

„Nii, mu neiu . . ." ütles parun kergitatud südamega, „ma olen rõõmus ja tänan sind, et sa minust aru saad. Muidu oleks see mul raske olnud, seda katsuda, osaltki seda hääks teha, mis meie oma kasutütre ja oma ristitütre wastu patustasime. Sinu ema oli minu proua tuatüdruk, kui sinu

isa teda kosis, ja kui sinu ema suri, andis ta sind meie hoole alla."

„Ma ei unusta ialgi teie armastust ära!" nuuksus Marie sügawaste liigutatult, „ja andke ka teie mulle andeks, kui ma teie wastu eksinud ja teie meelt pahandanud olen!"

„Ei, Marie, sa olid läbi ja läbi hää laps ja ma olen kindel, et sa Lutsie pääle hääd mõju awaldasid. Seda ei wõi mitte rahas wälja arwata ja äramaksta, sellepärast wõta minu südamlikumat tänu kõige selle hää eest wastu, mis sa meie majale oled teinud . . ."

Parun tõusis pisaratest niiskel pilgul üles, tõmbas Marie oma kaissu ja suudles teda otsa ette.

„Ja siis weel üks asi, mu laps . . ." ütles ta, kuna ta neiule silmadesse waatas: „kui sul eluajal midagi rasket kanda on, siis ära unusta mitte: nii kaua, kui wana Westfal oma silmi weel mitte kinni ei ole pannud, wõid sa igal ajal temele oma südant awada. Ta teab, et ta sinu wõlglane on, ja Westfalid maksawad oma wõlgasi, nii kaua kui jõuawad.."

Weel kord suudles Marie paruni kätt ja läks siis ukse poole. Parun hoidis teda weel tagasi, juurde lisades:

„Oma isale ütle, et tal tänawuse aasta eest renti maksta ei ole . . . selle eest, et ta tammi üles teha laseb. Kes teab, kui kaua ta weel oma töö waewalt hääd maitsta saab. Aga Marie" — ja sääl juures naeratas ta kelmlikult — „sina pane hästi tähele, et tamm korralikult tehtud saab! Wõib olla, walib meie noor mõldri neiu kord weel wiisaka, mõistliku mõldri omale kaasaks . . .

Noh, mine nüüd, mu laps!" lisas ta juurde, kui nägi, et neiu ära punastas.

Marie läks kambrist ära. Poolpimedas koridoris silmas ta paruni prouat, kes wist küll juba tükk aega oma mehe kirjutuse kambri ukse ees edasi ja tagasi oli kõndinud, Mariet oodates.

Kui see viimaks välja tuli, astus paruni proua pimedusest välja trepi ette

Marie langes tema kaela ümber ja suudles tema kätt, läbi pisarate ka midagi andeks palumisest sõnadega.

„Jumal hoidku sind!" ütles wana paruni proua ja kuiwatas pisaraid silmist. „Harmoniumi wõta kui mälestust minu poolt wastu, niisama ka kõike muud, mis sa omas uues tuakeses isa juures eest saad leidma . . . Seda aga tarwita omaks põllerahaks omas uues majapidamises!" Nende sõnadega pistis ta Mariele ühe walge kuwääri pihku ja kadus ise paruni tuppa. Marie läks oma tühjaks jäänud tuakesesse, et oma warandust lähemalt järele waadata. Hoiukassa raamatusse oli ühtekokku ligi 1000 rbl. sisse kirjutatud, kuna kuwääri sees 100 rbl. oli.

Nii suured kingitused paniwad neiut järele mõtlema. Parun oli õiget rada käinud, see oli tal selge. Kas aga paruni proual ka weel kõrwalisi eesmõtteid ei olnud?

Ja tal tuli üks sõna meelde, mis noorel parunil peaaegu wastu oma tahtmist suust wälja oli libisenud, kui ta kolme aasta eest wäljamaale kõrgemat põllutöölist haridust omandama läks, — täitsa unustatud, ammugi oma kõla kaotanud sõna .. ootamisest.

Üks kisti järsku lahti ja Lutsie astus, täis meeleärahelmist, sisse.

„Marie," hüüdis ta nuttes, „sa lähed ju jäädawalt meilt ära! Kuidas sa ometi meile seda teha wõid, Marie! Kas sa siis mulle seda andeks ei wõi anda, et ma üleeila sinu kallal näägutasin? See oli ainult nali, mida ma siiski enam edespidi kunagi tegema ei saa! Anna mulle andeks, õekene, anna mulle andeks ja ära mine mitte ära! Mis pian ma ilma sinuta pääle hakkama . . . ma ei mõista ennast ilma sinuta isegi riidesse panna!"

„Mis piab aga minu isa ilma minu abita pääle hak-

kama?" tegi Marie wastuküsimise, — „iga päewaga läheb ta wanemaks ja nõrgemaks — kes tema eest hoolitseb?"

„Ma palun papat, et ta sinu isat meie juurde mõisa laseb tulla; sääl, wanas majas, on neli kambrit tühjad, — jäe aga ainult siia, armas südamekene!"

Marie waatas kaastundlikult selle 22 aastase lapse pääle ja tema südames liikus ainult see soow, et see laps ialgi elu kareda küljega kokku ei puutuks. „Mis hakkab sarnane inimese laps pääle, kui ta ilma nõuvandjata jääb?" mõtles ta.

Uuesti hakkas ta oma kasuõde tröösima:

„Kas sa siis arwad, et sinu isa Sandhofist lahkuks ja — ütleme — päälinna koliks? Nii on aastade jooksul igaühele tema tegewuse koht armsaks saanud. Nii istuks ka minu isa päew päewalt akna juures ja waataks metsa poole alla, -- sureks pikkamisi ära, nagu üleaegne puu. Mõtle ainult, Lutsie, kas ka sina armsaid sõpru maha ei jätaks, kui sinu isa käsi halwaste käiks ja ta sind oma juurde kutsuks, selt et sina see ainukene olekssid, kes teda põetada wõiks?"

Lutsie hakkas uuesti nutma, kus juures teda see mõte, et ka tema isa põetamist ja aitamist tarwitajaks wõib saada, iseäranis kurwaks tegi. Ta langes Marie kaela ümber, paitas tema palgeid, suudles teda tormiliselt ja küsis ühtelugu:

„Sul on õigus, sul on õigus, aga mikspärast piab see nõnda olema? Mikspärast piawad need lahkuma, kes üksteist nii südamlikult armastawad?"

„Selle eest saadab aga ka saatus jälle neid üksteisega kokku, kes üksteist armastawad," wastas Marie; „mis piaks küll sinu wend mõtlema, kui ta, kolme aasta pärast koju tagasi tulles, oma üliarmast õekest nutmas leiaks?"

„Noh, see puudub weel, et ma selle järele piaksin küsima!" pahandas Lutsie, „kes teab, kui palju ta oma rumalat õde ülepää nähagi tahab? Sina aga mõistad mind, sina tunned oma Lutsie mõtteid ja oskad mulle häädõnõu anda. Sina ei naera mitte minu teadmatuse üle ja ei

hoople sellepärast, et sa minust targem oled. Nüüd lähed sa ära ja jätad mind üksi, täitsa üksi, ja unustad mind ära, nagu mõnigi juba mind unustanud on."

Ruttu wõttis ta kuldse medaljoni oma rinna päält, awas seda, hoidis akna kohal ja puhus wäikese juuste salgukese säält seest wälja.

„Las, ta lennata . . . olgu see unustatud, seda ei ole mul waja, aga sina ei tohi mind mitte ära unustada, sind ei puhu ma mitte niiwiisi enesest eemale!"

Sääl juures haaras ta käärid, lõikas Marie juustest wäikese lokikese ja pani seda medaljoni sisse.

„Sulle aga annan ma ka ühe mälestuse!" hüüdis ta järsku, „ja sa pead mulle tõotama, et sa mulle iga postipäew kirjutad — postimees sõidab ju weskist mööda -- ja iga nädal käin ma kord sinul wõõrsil ja sina kord siin, lähen weel täna päew papaga hobuste pärast rääkima . . . sa ei tohi aga mitte oma Lutsiet unustada, kas kuuled, sa ei tohi seda!"

Weel kord langes ta oma kasuõe kaela ümber ja oli siis, nagu tuule hoog, uksest wäljas.

Ka Marie läks kohe selle päale wälja — rohuaeda, kambri akna alla ja otsis tükk aega rohu seest, kuni ta wiimaks wäljapuhutud juukse loki leidis. Hoolega pani ta seda oma portmanee sisse.

„Waene laps!" ohkas ta tasa, „ka sinu omad wanemad ei jõua sind kahjude, iseennast ära salgamiste eest hoida!"

Majast kuuldus Lutsie hääl, kes oma kaduma läinud kasuõde taga otsis.

Marie wastas tema hüüde päale rohuaiast ja Lutsie tuli saladusrikka näoga tema juurde.

„Tule, ma pian sulle midagi ütlema," rääkis ta ja tõmbas teda rohuaia lehisesse. Pilk aega oliwad mõlemad wait. Siis küsis Lutsie järsku, „mis kella aeg on?"

„Kuhu ſa ſiis oma uuri panid?“ andis Marie wastuſeks, kuna ta oma lihtſat hõbe uuri temale näitas.

„Pane ſilmad kinni ja pööra ſuu metſa poole! käskis Lutſie ja haaras tema uuri oma kätte. Marie kuulis sõna.

Lutſie wõttis Marie uuri keti otſaſt ära, pani teiſe uuri ſelle aſemele ja pistis ſeda ſiis teiſe tasku.

„Ma nõiduſin ſinu uuri ära!“ hüüdis ta, „nii tihti kui ſa seda waatad, tuletad ſa mind meelde!“

„Seda waatame kord kohe järele!“ ütles Marie, „ma waatan uuri ja mõtlen ſääl juures, kelle juukſed . . .“

Kaugemale ta ei ſaanud.

„Lutſie!“ hüüdis ta, „ſee on ju ſinu kuld uur!“

„Ei, ſee on ſinu uus kuld uur!“ ajas Lutſie wastu. „Hoia seda aga kallis ſüdamekene, minu poolt mälestuſeks .. papa ja mama ſoowiwad ka, et ſa seda wastu wõtakſid. Nii ei unusta ſa ometi Sandhofi ja tema ükſikut Lutſiet niipea ära!“

Marie rahtis midagi wastata, aga Lutſie ei laſknud teda rääkima hakata: ta muſutas teda, paitas, karjus nii et teiſe wastuſi kuulda ei olnud ja hoidis wiimaks omad kõrwad kinni, et teiſe sõnu ei kuuleks. Alles ſiis, kui Marie märkide läbi mõista andis, et ta enam ſugugi uuriſt rääkima ei hakka, jäi Lutſie rahulikumaks.

Kaua kõndiſiwad mõlemad sõbrannad käſikäes laialiſes puiestikus ja rääkiſiwad tulewiku üle.

Wastu kellu wiit istuſiwad mõlemad kaleſhis ja sõitſiwad weske poole Werstade pikkuſelt läks tee ainult metſaſt läbi.

Peaaegu keſet metſa ſeiſab weski, juba kaunis naabriwalla piiri ligidal. Sellegipäraſt on ſuwel ſiin elaw liikumine. Seſt kui teiſed jõed kuumal aastaajal ümberkaudſuſes kõik kuiwaks jääwad, ſiis woolawad ja keewad ſiinſed ojad ja hallikad weel nõrkemata jõuuga edaſi, ſeſt et metſas lumi pikaliſemalt ſulanud ja weſi rabadeſſe kokku on ko-

gunud. Kellel siis suwel midagi jahwatada on, läheb wististe metsaweskile. Talwel aga seisab weski üksikult ja mahajäetult, nii et selle aja sees mõldrist loomade kaswataja saab. Paraku ei wõinud ta aga wiimastel sügisetel enam laatadel käia, nii et tema sisseturuleku hallikad sellega loomulikult koguni kokku oliwad kuiwanud.

Mõlemad neiud rääkisiwad porajaste selle tähtsa küsimuse üle, kuidas weski sisseturulekut tõsta üks tark plaan käis teise kannul, kuni wiimaks kõik plaanid ühe ära tundmise wastu põrkasiwad,

„Ei ialgi, Marie!“ lõpetas Lutsie juttu, „selwiisil ei tule midagi wälja! Hakka sa pääle, mis tahad, — üksi ei jõua sa kunagi eessihile. Ja wõõraste inimeste pääle ei wõi meie päiwil enam midagi usaldada!“ lisas ta targalt juurde.

Marie oli sügawate mõtetesse wajunud. Tale tuli üks mõldri poiss meelde, kes ikka ihkawate pilkudega temale järele oli waatanud, iseäranis siis, kui ta kõrtsist tuli. Alati katkine, tolmust walge müts kuklas, lühike kustunud piibunosu suu nurgas, käed alati lohakalt alla wajunud ja juba läikima hakkanud pükste taskudes, suured puu tuhwlid jalas — nii nägi ta teda weel praegu omas mõtetes üle weski õue lonkima. Kas üks niisugune tema eluseltsilisseks pidi määratud olema? Jälestuse wärin jooksis temast läbi. Ta mässis ennast kindlamine oma tolmu mantlisse ja tuetas ennast külje pääle, et hobusteşt mööda tee pääle waadata wõiks.

Kui nad weski ette sõitsiwad, oliwad inimesed, kes asju seie oliwad toonud, parajaste sellega ametis, et wiimseid tükkisi kambrisse wiia. Ukse juures seisis wana Greesa, ilma kuueta, ühes käes kirwes, teine silmade kohal, et tulejaid paremine silmitseda wõiks. Waewalt oli ta oga silmanud, et tüttar mitte üksi kaleshis ei istunud, lippas ta ruttu kambrisse tagasi. Weel alles oma kuube selga ajades tuli ta mõni minut hiljem jälle wälja ja ruttas sõiduriista juurde.

„Kas siis parunesse sugugi meie parmusi ei karda, et

niipalju maad Sandhofi metsadest läbi julgeb sõita?" küsis ta pehme, sõbraliku häälega, kuna ta Lutsiel kaleshist wälja-astumise juures abiks oli.

„Ma ei wõinud ju Mariet üksi teie parunde kätte saata," wastas parunesse, kelle pilk ruttu üle wana weski lendas. „Kas teie tammi juba maha kiskusite?"

„Ei armuline preili, esmalt tulewad uued palgid lõi-kada, mida maa sisse taguda tuleb."

„Kuule aga, Marie!" hüüdis Lutsie rõõmsalt „siis on siin weel suur kalapüük ees. Sarnasel juhtumisel sõidame igatahes kõik sulle külalisseks."

„Ega seda nüüd weel niipea tule!" wiskas mölder sõb-ralisel häälel wahele ja ulatas sääl juures korwi, mis wank-ris oli, „hää, kui nii juuli keskpaigas . . . kuhu ma seda korwi pian panema, Marie?"

„Wirge ta aga tuppa," wastas parunesse, „Marie ja mina ronime aga kõige päält oma liikmete kosutuseks teie weski lagedele."

„Kas wõõraste tuba ülewel lahti on?" küsis Marie weel isa käest, kes aga teda enam ei kuulnud. Wõõraste tuba oli muidu harilikult lukkus. Parun oli seda sissesead laskнud, et Sandhofi metsades jahti pidades sääl enesele ja oma wõõrastele öökorterit leida.

Pääle selle ootasiwad ka parun ja tema perekonna liik-med tihti weskis posthobuseid, keda nad sinna saadik telliši-wad. Ka täna wõis noor parun iga silmapilk sinna jõuda ja sellepärast oli Marie mures, kas wana tädi ka kõik kor-ralikult sisse on seadinud.

„Kas meie nüüd ülesse ei lähe?" küsis ta Lutsielt.

„Ei, kõige päält kolame kõik tolmused kohad enne läbi, seni kui weel ise tolmused oleme; seleta mulle weski sisse-seadlust."

Seletuse pooleşt oli küll asi natukene nõrk, aga seda rõõmsamalt kõlas mölemate noorte neiude naer tolmustes,

poolpimedates ruumides wastu, kus pea üks trepp ülesse, siis jälle alla käis ja siis jälle üle wee kraawi, hambarataste, kolude ja wõllide wahelt läbi. Marie näitas üht kiili, mida ta, kord isa juures wõõrusel olles, nudishimu pärast kirwesilmaga wälja löönud ja selleläbi ühel hambarattal wiis hammast katki murdnud.

Ta näitas ka seda toru, kuhu külge kord üks talunaene oma koti oli sidunud, kuna jahu teisešt torust maha jooksis... ja unustatud oli mure, kõik kurbtus . . .

Nagu wäikesed hiired ja wirgad kassi pojakesed, turtsudes ja üksteisešt üle hüpates, tõusiwad minewiku mälestused kõigist warjulistešt weski nurkadešt üles ja pühkisiwad nagu sooja, pehme käega kõik kurbtuse otsa eešt, mida elutõde oma nägemata, kaastundmiseta krihwliga sinna joonistanud oli . . .

„Ma ei wõi enam!" ütles Lutsie wiimats lõõtsutades; „piab ju päris oraw olema, kui igasse nurka ronida tahad."

Mõlemad neiud sammusiwad siis wõõraste tua poole. Et nad weskist tuliwad, pidiwad nad kõigist ja kojast läbi minema.

Säält wiis trepp ülesse.

Wana Greesa oli kodust natukene wälja läinud, siiski tundis Marie kõik wõtmed, nii et kohe selle leidis, mida waja.

Nagisedes läks uks lahti. Marie waheldas kohe omad riided ära, aga Lutsie wajus silmapilk laua juures olewa leentoolile.

„Marie!" hüüdis ta järsku.

„Mis siis?"

„Ütle, mis asi see siis õieti on?"

Marie riputas oma mantli naela otsa ja ruttas Lutsie juurde, kes ennast ühe suure paberi üle kummardanud oli. Selle pääle ei olnud — niipalju wõis juba esimese pilguga näha — mitte ükši Sandhof kõige oma metsadega, waid ka laialisem ümbrus mitmesugustes wärwides ülestähendatud,

selle juures mitmesuguse suurusega arvud, lipukesed, noored, kreisid ja paljud muud märgid.

„Seda on wist küll uue tammi ehitamiseks waja," arwas Marie, „wõib olla, määratakse selle abil kõrgust ära."

„Ja, aga kes on seda kõik walmis teinud?" ütles Lutsie wahele ja silmitses kambris ringi. Ka Marie jäi imestanud seisma. Alles nüüd pani ta tähele, et üks kambri nurk kastidega täitsa tädetud oli. Kaks neist olid lahti; üks juba tühi, teine aga raamatutega täidetud. Uudishimulikult wõttis Marie ühe raske kõide ja lõi kaane lahti. Päälkirja ta ei mõistnud — need olid wõõrad sõnad —, aga nagu kiwistanult silmitses ta omaniku nime, mis kaane pääle tähendatud oli.

„Mis siis see siit otsib?" sosistas ta.

Lutsie kiskus tal raamatu käest ära ja luges:

„Willi Strautmal!"

„Kas tead," algas ta, „see on wististe inshener, meie endise kodukoolmeistri wend?"

Marie ei wastanud midagi, aga imelik erutus wõttis temas wõimust. Pikkamisi wõttis ta Lutsie käest raamatu ära, kes seda sorima oli hakkanud ja trüki sees olewate imelikude märkide üle naeris. Nähtawa ettekartusega pani ta seda kasti tagasi, awas siis akna ja näitas isale käega, kes tööliste juurde alla oli läinud. Kõhides tuli wanake üles.

„Ütle, isa, mis raamatud ja joonistused need on?" küsis Marie, kastide ja laua pääle näidates.

Wana kratsis oma kõrwatagust.

„Ah, Marie, ma unustasin sulle ütlemast, et meil üks wõõras on, inihener Strautmal. Ma ei teadnud ju, et sa tuled, ja wõtsin teda sellepärast wastu. Ta mõtleb terweks suweks seie jääda ja maksis kohe kostiraha ette."

„Siis ei ole ta ometi teie wõõras, kui ta oma ülespidamise eest maksab," ütles parunesse wahele.

„Nujah, armuline preili, ma ei tahtnud ka mingit maksu

wõtta, seſt ta on ju meie oma mees ja ma olen wana Strautmaliga wäga hästi tuttaw. Mis sa aga nende noorte inimestega päále hakkad: neil on oma pää."

„Kuidas ta siis siia tuli?" küsis Marie.

„Tema ise tuli jalgsi ... ainult tema asjad tõi üks talumees hobusega siia: need kastid ja weel kes teab kui palju torusi ja mõõtusi ja klaas ruutusi. Mina seisan sääl tööliste juures ja — mis ma näen: tuleb nii tolmune, reisisellі taoline mees, jääb tee päále seisma, ütleb „tere hommikut!" aga Läti keeli, ja küsib, kus mölder ise on?

Mina temale kohe wastu ja ütlen: tuled õigel ajal, meil on tööliſi waja, nagu leiwa palukeſt, — nii wõib reisisellidega kõigeparemine joonde saada. Tema aga ulatab mulle kätt ja ütleb: mina olen wana Strautmali poeg ... Kas teil suweks tühja küüni ehk aita ei ole? Mina mõtlen weel iseeneses, et küllap see wist wana Strautmali joodik-poeg on, aga ta ütleb säälsamas, et ta praegu ülikooli on lõpetanud ja suwe ühes weskis mööda saata tahab, seſt ta tahta möldri tööd tundma õppida. Mina pian seda kõik ikka weel naljaks, aga tema kohe pung wälja, annab mulle mõned rahad ja ütleb: „See on minu ülespidamise eeſt suwel ... möldripoistega ühes koos — rohkem ei ole mulle waja. Näidake ainult mulle koht kätte, kuhu ma omad asjad maha wõin panna." Ja sääl juures siob talumees juba oma hobuse aia külge kinni.

Noh, mis sääl nüüd teha oli, laps: nii see kõik tuli."

Wanake keerutas oma mütsi käes ja waatas õige õnnetuma näoga ümber.

„Ja siis panid teda siia kambri korterisse?" küsis Marie.

„All ei olnud ju üht korraliſt laudagi olemas ... sõnas mölder.

„Ja kas sa ei teadnud, et see kamber paruni tarwis sisse on säetud?"

„Paruni härra ei ole enam mitme aasta jooksul siin

ööd olnud, sellepärast arwasin, et . . .“ Wana silmitses abiotsides Lutsie poole.

„Sinu isal on õigus, Marie,“ ütles Lutsie wahele, „ja nüüd on ju weski seismas, nii et meie ka alumistes ruumides olla wõime, kui seie tuleme.“

„Kes teab aga, mis inimene ta õieti on?“ wiskas Marie Prantsuse keeles wahele. „Kas ta tõesti mõldri poistega üheskoos sööb?“ küsis ta siis isa käest.

„Ja; ma tahtsin küll, et õde temale midagi muud walmistaks, aga ta ei lasknud. Ma söön nüüd ise ka poistega üheskoos.“

„Kus ta siis nüüd õieti on?“ päris Lutsie.

„Tahub poistega ühes palkisi.“

„Kas ta ka seda mõistab?“

„Paljuks sääl siis nüüd mõistmist waja on! Tal on hää silm, nööri pidada ta oskab. Selles asjas on ta minust, wanast mõldrist, ees. Ta waatab paljalt kord esmalt palgi pääle ja siis tammi pääle ja wõib, ilma et enam mõõdaks, kohe ütelda, kust kohalt palk pooleks tuleb saagida. Meie ei tahtnud esmalt seda sugugi uskuda ja mõõtsime sellepärast järele, ja — oleks ta ühte poolt tolligi eksinud! Kõik poisid raputasiwad selle üle ainult päid.“

„Ja millal ta seda walmis tegi?“ küsis Lutsie, lahtise kaardi pääle näidates.

„Seda tõi ta juba kaasa ja kirjutas siin paljalt numbrid punase tindiga sisse. Meie imestasime teda kõik. See on rauast inimene. Hommikul tõuseb ta poistega ühes ülesse ja töötab, nagu nemadki, ilma wahetpidamata; kuna aga poisi pärast lõunat leiba luusse lasewad, läheb tema, labidas ja warras kaenlas, oja juurde, kaewab sääl, mõõdab wee sügawust, kaalub walli ja kalda kõrgust ja kirjutab seda kõik üles. Ma küsisin kord, milleks tal seda kõike waja on. Ta wastas, et ta ennast selles harjutama pidada . . .

Wist on tal selle juures küll omad mõtted. Aga mis

palkidesse puutub, siis ütles ta seda juba wälja: nii pea kui ta seda juba mõistab, pian tema asemele uut otsima. Ja kui nii edasi läheb, kui senini, siis on ta warsi palkide tahumises ka kõige tublimatest poistest ees. Ja ja, koolitatud inimese käes läheb kõik asi ladusamine."

„Aga Lutsie!" hüüdis Marie järsku ehmatanult, „meie ei ole weel sugugi Arnoldi õhtusöögi pääle mõtelnud. Noor parun tuleb ju nüüd kodu," lisas ta isale seletuseks juurde, „Lutsie sõitis seie temale wastu."

Sellel silmapilgul kuulsus ka metsast posthobuste kella helin. Mõlemod neiud tormasiwad ruttu alla ja ka wana Greesa unustas oma ahasrinna ära, ei jõudnud aga sellegi pärast teistega sammu pidada. Kui ta ukse juurde jõudis, sõitis postwanker juba weski õue pääle. Wankris istus ilus mehine mees küti ülikonnas.

Lutsie kargas röömu karjatusega wankrisse, kuna Marie ukse läwele seisma jäi. Kõik möldri poisid paniwad kirwed maha ja terwitasiwad. Ainult kaks tükki neist ei wõinud teistega seda ligi teha, sest et nad parajaste ühte rasket planki üle õue pidiwad kandma. Kui hobused neist mööda pidiwad minema, hakkasid nad kartma ja põrkasiwad tagasi. Lutsie, kelle jalg selle läbi wankri astelaua pääle libises, karjatas.

„Pange plank maha!" hüüdis noor parun. Pikkamisi täitsiwad mõlemad kandjad käsku, äranähes, et edasi minek wõimata oli, ja teretasiwad nüüd ka oma korda tulejaid.

Noor parun kutsus neist ühte oma juurde, ühte tugewat noort meest, kellel prill nina pääl oli.

„Poiss, tule seie ja wõta see püss!" ütles ta, wigases Läti keeles, „wõta ka kohwer wankrist wälja, et ma wälja wõiksin astuda . . . wii kõik weskisse!"

Kandja wõttis nahk ümbrikusse pandud püssi ühte kätte, tõmbas teise käega raske kohwri nagu sule wankrist wälja ja pööris ennast ukse poole. Marie tundis, kuidas

weri tal palgedesse tungis, kui mehine, tugew noormees waikselt temast mööda sammus. Ta ei julgenud ka silmi üles tõsta, sest üks aruſaamata tundmus ütles temale, et mööda mineja läbitungiwa pilguga teda waatles.

„See on teist aga wäga ilus," algas noor parun, kuna ta Mariele kätt andis, „et teie teekäigu raskuste eest tagasi ei kohkunud ja mulle wastu sõitsite."

„Andke andeks, ma ei wõi paraku, teie tänu mitte wastu wõtta," wastas Marie, „mul ei olnud wõimalik, teile üht sammugi wastu tulla, sest et ma, nagu üeldakse, siin kodus olen."

„Kuidas?" imestas Arnold imestanult, „kas siis teie enam Sandhofis ei elagi?"

„Olen praegu ameti ja auu pooleſt mõldri perenaene ja sellepärast palun teid: astuge meie katuksе alla. Teie annate muidugi lahkesti andeks, kui praegusel pilgul meie majades kõigesuurem korratus walitseb."

„Kõige suurema häämeelega, preili Marie," ma tahtsin aga weel minu asjade sissetoojale pisut jootraha anda. Muidu on mul raske, teda pärast teiste hulgast üles leida."

„Wõib olla oleks see parem, kui sellega weel ootaksite. Ei wõi ju teada, kas ta selleläbi ennast haawatud ei tunneks olewat."

„Miks? kui ta juba asjade kandmist häbiks ei pidanud, siis ei põlga ta wist ka mitte jootraha."

Marie tahtis weel midagi wastata, aga selsamal silmapilgul tuli teataw inimene majast wälja.

„Oota, poiss!" hüüdis tale parun, „siin on sulle jootraha!"

Nende sõnadega pakkus ta temale hõbe rubla.

„Kas postiljonile?" küsis noormees.

„Ei, sulle!" wastas parun.

Endine pakikandja silmitses paruni päälaest kuni jalatallani.

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU

„Ma ei ole harjunud, jootraha wõtma!" ütles ta ja läks kindlal sammul kambrist wälja.

Kõige suuremas imestuses waatas parun temale järele, kuna juba wälja sirutatud käsi hõberublaga pikkamisi alla wajus.

Ütelge, kas teil kõik mõldri poisid nii uhked on?" küsis ta imestanult Marie käest.

„Ei, aga ma arwan, et see sugugi meie poisteşt ei ole. Kui ma ei eksi, siis on see inshener Strautmal."

„Mis inshener! Nüüd hüütakse juba igat käsitöö meistert inshenerks!"

„Ei, see on alles hiljuti politehnikumi läbi teinud."

Parun kehitas õlasi.

„Aga seletage mulle ometi, mis ta siis siin õieti otsib? Kas ta plankide kandmist õpib? Selleşt ei saa mina aru! Aga igatahes pian ma ennast siis tema ees wabandama."

Sellel silmapilgul tuli wana Greesa sinna juurde, kes waheajal niihästi postiljoni, kui ka Sandhofi kutsari eest hoolt oli kannud.

„Kas see hra Strautmal oli, kes sääl planki kandis?"

„Ja, paruni härra!"

„Kuhu ta läks?"

„Wistist mõõdab ta palkide pikkust."

„Läheme tema juurde."

Strautmal oli parajaste ühe palgi mõõtmisega ametis, kui parun wana Greesa seltsis tema juurde astus.

„Kas teie ise järel mõõtsite, kui sügaw west on?" küsis Strautmal ühe wana mõldri selli käest, kui selsamal silmapilgul see paruni tähele pani, kes waheajal, Strautmali seljatagast, lähemale oli tulnud. Ka Strautmal waatas nüüd ümber.

„Lubage, hra inshener, et ma ennast teile esitelen!" ütles parun tema juurde astudes, „minu nimi on Westfal."

„Minu nimi on Strautmal."

„Ma tahtsin teile oma kahjatust selle ekstituse üle awaldada."

„Palun wäga, ma ei tunne ennast kogemata tehtud ekstituse läbi kunagi haawatud olewat."

„Ma tänan teid! Kas teie kauemat aega meie nurga tööstuses tegewaks tahate jääda? Teil on wistist mõni teaduslik töö ees? Ma jään nimelt nüüd ka kodu ja kui ma kuidagi teie plaanide juures aidata wõin, nimelt tarwilise materjali muretsemises, siis saaksite iga sarnase ettepanekuga minu üliwäga rõõmustama."

„Tänan südamest!"

„Wabandage, kas teie masinate inshener olete?"

„Ei, inshener-keemiker."

Noor parun tahtis weel midagi juurde lisada, jättis seda aga oma teada ja waatas ainult arusaamatalt plankisi kandwa keemikeri (lahutuskunstniku) pääle. Ühe silmapilgu oliwad mõlemad wait. Wiimaks wõttis parun jälle jutu eie üles.

„Kas teie Tolstoi õpetuse poole hoiate?"

„Ei."

Arnold ei pidanud sugugi raskeks, isegi kurttummaga paar tundi juttu ajada, aga keemikeriga ei tahtnud jutt kuidagi edeneda. Õnneks wabastas teda Marie selleşt halwast seisukorrast, kes teda pisut kehakinnituşt palus wõtma, enne kui ta edasi sõidab.

„Ja teie, hra Strautmal ega te' ometi klaas weini tagasi lükka?" lisas parun sündimisest päritud wiisakusega juurde. „Ma tõin mõned pudelid weini wäljamaalt kaasa."

„Tänan; ma pian enne aga omad riided waheldama."

Ikka kaswawa imestusega waatas noor Westfal temale järele, kui ta ikka ühtlasel sammul kitsast treppist üles läks. Siis läks ta Marie järele söögituppa. Ruttu tõi ta siis weel neljandama inimese jaoks söögiriistad lauale, kuna parun omast kohwrist kaks pudelit wana Reini weini wälja

wõttis. Waewalt oli ta aga ühte neist lahti teinud, kui juba Strautmal, peenikeses ülikonnas ja wiisakas olekus, sisse astus.

Kõik neli istusiwad laua ümber. Wana Greesa ei tulnud nähtawalegi.

Jutt puutus muidugi wäljamaasse, kus juures klaasid kojutulnu auuks kokku kõlasiwad.

Noor parun mõistis wäga naljakalt jutustada, nii et noored neiud põnewalt kuulatasiwad. Aga ka Strautmal mõistis kuulatada. Näis peadegu wälja, nagu oleks ta elawam ja nagu ümber muudetud, kui tema isik tähelepanemise alla ei tulnud. Ta ise ei küsinud küll mitte palju ja sedagi lühikeste lausete ja wäheste sõnadega, mis noorele parunile aga nagu filmused näisiwad olema, mis wastu tema tahtmist juttu selle joonele wiisiwad, mis uuriwale keemikerile meeldis. Mõnikord sähwas Arnoldil isegi see mõte pääst läbi, et see plangikandja põllutööst palju enam teadis, kui tema, studeerinud ja diplomeeritud agronom. Aga ka see oli wõimalik, et Strautmal kogemata nii tähtjad küsimused ette pani.

Noored neiud olisiwad jällenägemise rõõmust otse joowastanud. Ka Westfal märkas, et tema süda ikka kiiremalt tuksuma ja keel ikka rohkem lobisema hakkas, mida tihedamine klaasisi täideti ja tühjendati.

Ainult Strautmal jäi ikka ühetaolisels. Peaaegu wõis tema ja noore Westfali wahel nagu waheldawat mõju märkada; mida enam üks lobisema hakkas, seda enam jäi teine waiksemaks.

„Meie noor parun elagu kõrgesti, hurraa!“ kostsiwad järsku hääled wäljast sisse ja akna all hakati „ta elagu!“ laulma. Westfal läks akna juurde ja tegi selle lahti. Akna alla olisiwad töölised kokku kogunud, kellele wana Greese täna õhtuks püha oli lubanud.

Rende juurde olisiwad weel paar kiwiraiujat, postiljon

ja Sandhofi kutsar seltsinud, siis ka weel mõned põlised kõrtsiwõõrad, — metsawaht ja naabruse talupojad. Igaüks neist karjus kõigest elujõuust ja katsus oma kurgujõuudu weel suurendada, kui noor parun isiklikult akna alla ilmus.

Westfal kutsus wana Greesat oma juurde ja ütles Läti keeles: „Kutsuge, ma palun, need inimesed kõrtsi ja andke neile juua, niipalju kui kõrtsis weel tagawara on, minu rehnungi pääle!"

Mehed oliwad neid sõnu kuulnud ja tõstsiwad nüüd uuesti rõõmukisa.

Hurraa kisendades läksiwad nad weski kõrtsi, kust weel kaua kära ja laul kuuldus ja teisel pool oja õhtuse päikese paistusel hiilgawast metsast wastu kostis.

„Preili Marie!" ütles Westfal, kuna ta jälle laua äärde istus, „teie ei wõi sugugi ette kujutada, kui õnnelik ma täna olen. Kui ka wäljamaal kõik suurepäralisemalt, asjatundlikumalt ja rikkamalt sisse on säetud, kui meil, siis puudub sääl ometi selle eest meie südamlik olek. Üks inimene läheb sääl teisešt mööda, nagu üks rahatükk teisešt . . . Kas kellegil kurbtus ehk rõõm on, selle järele ei küsi keski.

Ja nii kosutab juba niisugune wastuwõtmine kolme pika aasta äraolemise järele igal ühel südant. Meie näeme, et meie weel unustatud ei ole ja kui meie kodumetsasi waadates rõõmu joowastusesse langeme, siis rõõmustawad inimesed ühes . . ja, ilmas on weel kaastundlikka südameid. Eks ole tõsi, hra Strautmal?"

„Ei."

Marie läks wihaseks.

„Teie, hra Strautmal, otsustate, wõib olla kõiki keemia seaduste järele?" tähendas ta terawalt.

„Ei, Marie," hüüdis Westfal kohe wahele, „teie teete hra Strautmalile ülekohut. Hra Strautmal on nende inimeste hulgast, kes oma terwet elu tööle on pühendanud. Sellepärast on neil elu lõbuduse maitsmise oskamine kaotsile

läinud. Kuid sellepärast ei tohi meie, kes meie häämeelega elu maitseme, neid mitte meie waatepunktist otsustada.

Palju ennem näeme meie, et neil kindel põhi jalgade all on, kuna meie taewa ja maa wahel hõljume. Pidu joowastuses wõime neid kahjatseda, et neil elu luulelise külje tarwis mõistust ei ole, aga kui pidu rõõm kadunud ja õnne hõiskamiste wastukaja kustunud, siis oleme meie kahjatsuse wääriliseb."

Ta täitis klaasid ja rääkis edasi:

„Teil on õigus, hra Strautmal: teie wastus wiis minu selle mõtte pääle, et need sääl kõrtsis mitte kõik südame sunnil minule ei hõiska. Ja ka selle pääle mõtlema olete mind manitsenud, et alles päraast tehtud tööd rõõmustada wõib, kuna mina weel midagi teinud ei ole, mis mulle rõõmustamiseks asja annaks. Ja hää on, kui purjutajate keskel — andke see näotu wõrdlus andeks — ka niisugusi muumiaid on, kes meile elu tõsidust ja kõikide asjade lõppu meelde tuletawad, — olgugi, et sarnane memento mori*) niisugustel juhtumistel meile hästi meeldida ei taha.

Puist'kem õisi teedele, unustagem waewa, — see on rõõmsa inimese juhtmõte. Aga teisel päewal ollakse juba hää tükike targem. Sellepärast on hää, kui niisugused waikseb manitsejad oma tumedate etteheidetega meil kohe käepärast on. Uskuge mind, hra Strautmal, et ma homme teie käest rohkem õppida wõin, kui täna. Arge mõtelge, et meie ainult piduši pidada mõistame. Ka meil on waikseb ajad ja töö tunnid. Ja sarnastel tundidel teeb see mulle südamelikumat rõõmu, kui teile läheneda wõin. Näidake mulle, kuida töötama piab, — aga see oleks wõib olla ka üsna hää, kui teie jälle meie käest õpikšite, kuidas südamest rõõmus olla ja elu maitseda wõib. Sellepärast tühjendagem klaasid rõõmu maitsmise ja töö edenemise pääle ja wäsimata tööliste, iseäranis aga plangikandja teemikeri terwiseks!"

*) surnu pääluu.

Ka neiud lõiwad klaasid kokku ja rüüpasiwad natuke. Kõik, mis Arnold ütles, oli neile ümberlükkamata tõde.

Mariel tuli nii ette, et nüüd Strautmalil natuke piin-lik on, et ta nii karmilt oli wastanud, ometi wõis see ar-wamine ka ekslik olla. Kes selleşt inimeşt aru wõib saada! Sääl räägib ta nüüd juba jälle turbinateşt ja mõistab noort Weştfali oma asja hääle waimustada. See lubab lähema-tel päiwil seie tulla, et niihästi wesket kui ka jõe kallaşt lä-hemalt tähele panna ja järele rehkendada, kui şuured turbi-nad piakşiwad olema. Marie ei wõi selle jutu juures ennaşt mitte selleşt mõtteşt wabastada, et Arnold seda işe şugugi ei tunne, mille üle ta räägib, aga Strautmal kuulatab tera-walt ja juhib teda ikka jälle uute tõenduste ju plaanide pääle. On ju wõimalik, et ta Strautmalile ülekohut teeb; ta rää-gib ju aina wähe, kuna Arnold uuteşt aatedeşt nii rikkas on, — aga kas mitte Strautmal oma küşimuşi niiwiişi ei şäe, et Arnold nende mõtete pääle pidi tulema?

Nein hakkas weel põnewamalt kuulatama. Strautmal oli jutule jälle uue pööre annud. Ta rääkis metşaşt ja hal-badeşt metşa teedeşt, mis palkide juurdewedu wäga raskenda-wad. Arnold wõttis selleşt mõtteşt kohe kinni. Ta jutustas, kuidas wäljamaal şarnastel juhtumistel raudrööpad pannakşe, mis şiin weel koguni kuulmata aşi on ... şiin, meie Balti-maal, puududa ainult ettewõtle himulişi inimeşi, kes hää eesmärgina teiste eel käikşiwad, küllap şiis ka teişed omaşt uneşt ärkakşiwad. Siinne wanameelne olek olla lihtşalt nae-ruwääriline! Siis tuli põlluline majandus käşile ja räägiti loomade laudas şöötmişeşt ja lautade şisşeşeadluşeşt.

„Siin piab inimestele kõik ettetegema, kuidas şeda şişşe-şeada tuleb," ütles Arnold, kus juures enam otşuşele ei wõi-dud jõuda, kas ta rohkem Strautmalile wõi neiudele rääkis. „Jahi pääl käia mõistetakşe şiin küll, aga kuidas põldu ha-rima ja tooreid şaaduşeid kõrgema hinna alla tõştma piab,

see on tundmata. Just nagu õlle- ja viina wabrikud meie majanduslise tööstuse ainukesed harud olekswad!"

Laialiselt hakkas ta siis seletama, mida kõik põlluliise majandusega ühendada ei wõi, ja kuidas siis maa sissetulekuid enam kui 100 protsenti suurendada wõib.

Lutsie oli käed rüppe pannud ja kuulatas imestanult wenna sõnu; Marie ei wõinud aga selle wastu mitte piinlikudest tundmustest lahti saada; ta märkas, et tema kasuwend mitte enam täitsa kaine ei olnud ja wahest sõnu ütles, mis tale järgmisel päewal wõib olla enam meele järele ei olnud.

See ei oleks aga weel mitte kõige pahem, kui mitte see Strautmal nii auustawalt ja tähele pannes kuulatanud ei oleks. Strautmalil pidi ometi selge olema, et Arnold rumalusi räägib, miks ei wiinud ta siis teda mitte teiste mõtetele? Wõimalik see tal ju oli — ju üks sisemine hääl ütles Mariele, et sellel saladuslikul inimesel kõik wõimalik on — aga tale tegi Arnoldi hooplemine wist kangesti nalja, ehk tahtis ta teda ainult ekstamineerida.

Ta ei jõudnud seda enam kauemine wälja kannatada. Kui siis Westfal ühte uut aurukatla sisteemi üles joonistama hakkas, astus Marie selles wahele.

„Wabandage, Arnold," ütles ta, „meie piame juba warsi lahkuma ja teie ei ole meile weel midagi omast reisist Reini jõe ääres jutustanud. Aurukatlaid wõib hra Strautmal omast raamatutestki näha."

„Ah, teie arwate wist küll, et keemialiste seletuste juures aurukatalde piltisi näha on?" wastas Westfal lustiliselt. „Aga olgu kuidas tahte, jätame pääle keemialised aurukatlad järele . . . teie soow on mulle käsk!"

Parun hakkas omast Reini jõe äärsest reisist pajatama, mida ta teiste lustiliste üliõpilaste kaasas teinud oli.

Lutsie plaksutas rõõmu pärast käsa, kuna Marie ühtelugu Strautmali tähele pani. Temal tuli nii ette, et Straut-

mal oma terwet tähelepanemist wäljast sisetungiwa kärina pääle oli pöörnud.

Ühtu eha kadus metsa taha. Kammer läks palawaks. Marie pani lambi põlema ja tegi akna lahti.

„Mis teie tähelepanemist nii wäga äritab, hra Strautmal?“ küsis ta järsku.

„Sandhofi kutsar,“ wastas insener hooletumalt, — „ega see küll täna õhtul enam koju sõita wõi.“

Ka teised hakkasiwad kuulatama. Kõrtsist oli purjus inimeste hääli kuulda, kes üksteisest üle karjusiwad. Ikka ja jälle uuesti algasiwad nad seda laulu: „Kui ma waatan sinu silmi!“ aga kaugemale ei saadad pea sugugi.

Marie tundis ühe hääle ära: see oli tõesti Sandhofi kutsar, aga kust siis Strautmal seda nii hästi tundis?

Kaugel oli wankrite mürinat ja joobnute laulu kuulda, kes kõrtsile läheneSiwad. Siis teretadi tulejaid kui häid tuttawaid ja kära läks weel suuremaks. Marie pani akna kinni, ei wõinud aga enam teiste jutust osa wõtta. Kirjeldamata rahutus wõttis temas wõimust. Ta ei teadnud, mis ta selleSt StrautmaliSt pidi arwama. Nüüd kuulatas see jälle kõige suurema hoolega noore WeSTfali juttu ja liSas iSegi mõned märkuSed sinna juurde. Siiski oli Mariel kindel, et ta ühtainust häältki, mis kõrtSi poolt kostis, kõrwust mööda ei laSknud minna.

IseäraniS siis, kui kaugelt laul kambriSSe kostis, tõmbas ta piSut küüru, aga waewalt tähelepandawalt, nii et see Marielegi silma ei puutunud. Järsku tõuSis ta üles.

„Wabandage,“ ütles ta; „purjus inimeSed läheneWad .. kui aga hobuSed mitte ära ei hirmu?“ Kindlal sammul läks ta ukSeSt wälja.

WeSTfal waatas oma uuri. „KeSkõõ juba mööDas!“ hüüdis ta. „Marie saatke, ma palun, üks teenia tüdruk wälja, et ta kutsari seie kutsub.“ Marie läks wälja. Et siin teenijat tüdrukut olemas ei olnud, siis oleks ta Straut-

mali pidanud paluma — ei, ennem läks ta ise, kui seda tehu julges.

Ta ruttas kõrtsi poole. Kui ta umbes 30 sammu edasi oli jõudnud, nägi ta Strautmali ühe puu all seiswat; kõrtsist läheneswad karjudes tuikuwad kogud.

„Paruni härra elagu!“ hüüdis üks kärisew hääl.

„Hurraa! hurraa! hurraa!“ Mets kajas nende hüüeteft wastu.

„Sõbrad,“ ütles jälle esimene hääl, „suwi on kuiw, tee pääl enam suuremat pori ei ole. Aga weski juures on seda küll. Sääl heidame endid kõik paruni härra ette, kes meile täna prii joogi andis, tee pääle maoli maha, ja karjume ...“ „Hurraa!“ karjusiwad joobnud. Strautmal astus puu warjust neile wastu.

„Jakob,“ ütles ta neude eeftwedajale, „mine ja maga ennast wälja!“

See ajas käed kõrwale sirgeks ja waatas põlastawal pilgul Strautmali otsa.

„Poisid!“ ütles Strautmal paari noore mehele, „wiige teda kõrwale, et ta ennast wälja magaks. Ja muretsege tema hobuse eest.“

Mõldripoisid püüdsiwad joobnud meest teiste mõtetele wiia. Tema ei tahtnud selleft aga teadagi.

„Ma tean ise, kus ma magan!“ räuskas ta kahisewal häälel, „maantee poris tahan ma magada. Ma wõtan palmiokse kätte, lähen isandale wastu ja heidan ennast pori sisse maha, — las' ta sõita minust üle — otsekohe üle ... Ah, poisid, laulame parem!“

Ja ta hakkas Läti rahwawiisil laulma:

„Minu naene elab mõisas,
Mina ise aga saunas!“

Strautmal wõttis laulja käealt kinni ja wiis teda tee kõrwale. Aga weel tükk aega hiljem wõis kaugelt teiselt poolt weskit laulu lõpusalmi kuulda:

„Ta ſõidab nelja täkuga,
Ma aga — wana märaga!"

„Kes ſee oli?" küſis Marie ühe käeſt, kes tema lähedal oli.

„See on ju inſheneri wend, Strautmali wanem poeg!" ſai ta wastuſeks.

„Nii hullab ja mässab ta juba mitu nädalat . . ." liſas keski juurde.

Piſut aja päraſt tuli Strautmal tagaſi. Tal läks kerge waewaga korda, nende inimestele nõuu anda, et nad weski juures ei karjuks, ſeſt et mõiſa hobuſed ſelle läbi peruks wõiwad minna. Aga kutſari ei olnud enam kuskil näha. Üks ütles, et ta teda kõrtſi lähedal näinud olla; teine tõendas, ta kuulnud, kuidas kutſar wana karja-Triinule „Kui ma waatan ſinu ſilmi!" ette laulnud. Teda otſiti ja hüüti, aga asjata. Kes nüüd noort paruni mõiſa wiib? Poſtiljon oli ka joobnult kuskile nurka roninud.

Ka mõldripoisteſt ei olnud enam ükski päris kaine ja pääle ſelle ei olnud nende hulgaſt ükski omal eluajal kahte hobuſt juhtinud. Marie oli ſuures kitſikuſes.

„Kas wõõrad mitte weskisſe ööſeks ei wõi jääda?" tähendas Strautmal.

Liig raske ei oleks ſee Mariele mitte, ſeda nii ſisſeſeada, aga noor parun oli kindlaste ettewõtnud, iga hinna eeſt täna ööſel koju jõuda . . . ja kui mitte muidu, ſiis tahta ta iſe hobuſeid juhtida.

See plaan tegi aga Lutſiet rahutumaks, iſeäranis kui ta nägi, et wenna käik mitte enam täitſa kindel ei olnud.

Naesterahwad paluſiwad omas ahastuſes Strautmali käeſt nõuu . . . Mõlemad mustad oliwad Sandhofi hobuste hulgaſt kõigeparemad.

Strautmal mõtles natuke aega järele ja ütles ſiis:

„Ütelge, ma palun, paruni härrale, et kutſar kätte on leitud. Muus asjas palun ma, et teie täitſa waikikſite!"

Piſut aja päraſt ſõitis kaleſh ette. Kutſar istus ſirgelt pukis, aga nägu hoidis ta oma mantli krae warjul. Asjad oliwad juba õhtul kaleſhi külgi kinni ſiotud ja ka kohwer ja püſs oliwad, nii et keski ſeda ei märkanud, ſinna ſattunud.

Parun töreles kutſariga, et ſee ennaſt halwaste ülespidanud, astus ſiis pääle ja wajus uniſelt ühte kaleſhi nurka. Lutſie mäſſis ennaſt kõwemine oma mantliſſe, nagu oleks tal hommikuſe õhu käes külm.

Tuliſed hobuſed oliwad tükk aega ſeisnud ja pääle ſelle kära läbi rahutumaks tehtud. Lutſie ſüda põksus hirmuga iga puu juures, mille ümber tuli käänada, enne kui nad maanteele jõudſiwad. Aga kutſar mõistis oma asja! Lutſie hakkas tema rahuliſe oleku ja targa, otstarbe kohaſe järele arwamiſe üle imeſtama. Üks kord näis nii wälja, nagu läheks nad otſekohe kraawi, aga nagu oleks hobuſed tema ſilmawaateſt aruſaanud, pööraſiwad nad weel õigel ajal kõrwale ja oliwadki maanteel. Ühetaoliſelt lakſuſiwad ſiis hobuste kerged kabja löögid.

Nad oliwad wiſt juba 3 wersta äraſõitnud, kui Lutſie tee pääl mingit musta kogu ſilmas. Keski talumehele ſõitis ſääl oma wana tööhobuſega. Kutſar tahtis temaſt mööda ſõita, aga talupoeg pööris oma hobuſt igakord ſinna poole ette, kuhu poole mustab pööraſiwad, ja pani niiwiiſi tee kinni, kuna ta iſe kähiſewa häälega laulis: „Minu naene elab mõiſas . . .“ Kutſar waewas ennaſt tükk aega asjata. Hobuſed läkſiwad rahutumaks ja hakkaſiwad kahejala pääle püsti ajama. Iga ſilmapilk wõiſiwad nad kõrwale kraawi karata. Lutſie kummardas ennaſt kartlikult ette poole ja hoidis kergelt karjatades kutſari pukiſt kinni. Järsku ſirutas ennaſt kutſar kaugele ette poole ja pikk piits wingus läbi õhu; talumees haaras oma kaela ümbert kinni ja laskis ohjad käeſt lahti. Kutſar tõuſis ülesſe ja andis piitſaga teiſe löögi, mille pääle talumehe hobune kõrwale kargas.

Kaleſh ſõitis mööda. Talupoeg oli ennaſt oma wankrikeſesſe küüru tõmbanud ja wahtis ehmatanult kutſari otſa. Järsku kostis tema huulteſt walukiſa:

„Wend!“ karjatas ta. Lutſiel käis see hüüe südameſt läbi.

„Mis ta sellega tahtis ütelda?“ küſis ta taſakeſi — Kutſar ei olnud seda wiſt mitte kuulnud. Ta lakſutas piitſa ja sõitis edaſi, ilma et korda tagaſi waataks.

Arnold ajas omad uniſed ſilmad lahti, waatas metſa pääle, pomiſes midagi selle üle, et ta juba kahel ööl ſugugi magada ei ole saanud ja wajus uuesti oma nurka. Lutſie jäi jälle ükſi oma küſimuſega.

Päike oli parajaste tõusmas, kui nad Sandhofi jõudſiwad. Arnold hüppas koguni uniſelt kaleſhiſt wälja ja ſirutas õele käe wastu. See oli aga teiſelt poolt maha astunud ja läks hobuste juurde, neid ſilitama.

„Mis inimene see oli?“ küſis ta üle hobuste pääde kutſari pääle waadates.

„Minu wend!“ ütles see hooletult. Lutſie läks selle pääle eemale.

Teender wõttis paruni pakid maha ja tahtis ka naha ſiſſe mäſſitud asju kutſari puki päält ära wõtta. Kutſar keelas seda ära.

„Laſe olla!“ ütles ta, „see on minu oma.“

Teender waatas tema otſa, raputas pääd ja ruttas parunesſe järele.

„Armuline preili!“ ſoſistas ta, „kas see uus kutſar ka uſalduſe wääriline inimene on?“ Lutſie ei saanud temaſt aru.

„Kas tema sõnu uskuda wõib?“ küſis ta uuesti.

„Jah!“ wastas parunesſe.

Waheajal oli kutſar talli juurde jõitnud, andis hobuſed tallipoiste hoolekſ, tõmbas kutſari mantli ſeljaſt ära ja pani teiſe mütſi pähe. Siis wiskas ta naha ſiſſe mäſſitud asjad õlale, hüüdis tallipoistele „hääd päewa!“ ja kadus mõiſa õue taha metſa poole ſammudes.

Tallipoiſs waatas imeſtanult tale järele, tegi hobuſed ruttu rakkeſt lahti ja jookſis kohe wana metſawahi juurde, kes teiſel pool mõiſa õue elas. Lühikeſe aja päraſt kadus ka see, püſs ölal, iſe ainult pooliti riides, ſinnaſamaſſe külgi, et uue kutſari jälgi taga ajada.

See ei olnud tal ſugugi raske, ſeſt et ſee metſas kõikſugu märkiſi maha oli jätnud: ſiin oli ta maa ſiſſe augu puurinud, ſääl kaewanud, ſiin jälle okſa maa ſiſſe piſtnud, ſääl paberi lipaka wäikeſe naelaga puu külge löönud . . .

„See teeb ju otſe nii, nagu oleks ta mõni maamõõtja,“ mõtles wana, kui ta ikka rohkem jälgi üles leidis. Mõni werſt eemal ſilmas ta ka wõõraſt ennaſt. See oli otſe hundiraba äärde jõudnud ja hakkas nüüd ſeda mööda üheſt äärest teiſe minema, kuna ta pea üheſt kohaſt raudwardaga põhja katſus, kord labidaga muda wälja tõstis, et ſeda lähemalt tähele panna. Siis wõttis ta paberi põueſt ja hakkas kas kirjutama wõi joonestama.

Metſawaht lähenes wõõrale põnewa tähelepanemiſega. Kui ſee wäikeſe okſa rakſumiſt kuulis, pööras ta ennaſt ümber, ſilmas metſawahti ja näitas käega, et ſee lähemale tuleks.

„Tere hommikut, iſand!“ teretas teda metſawaht lähemale tulles, „kas teie ſiin wanu ſõjawarandusi otſite, wõi?“

„See on õige hää, et teie tulite!“ hüüdis wõõras rõõmſalt. „Teie tulete juſt nagu kutſutult. Ma olen wiſt natukene ekſinud.“

„Ja, aga kuhu teie ſiis tahtſite minna?“ küſis metſawaht umbuſaldusega.

„Kõige päält pian ma ära mõõtma, kui kaugele oja weſi ſuwel ſiia poole külgi ulatab. Ja ſiis tahan otſekohe metſaſt läbi weski juurde minna. Weski mets ei wõi ju ometi ſiit wäga kaugel olla?“

„Liig kaugel ei ole ta muidugi,“ wastas metſawaht piſut naeratades, „ſiin hirwerada kohal ei ole hundiraba

HELSINGI EEST
HARIDUSESELTS
RAAMATUKOGU

voolteist werstagi lai. Aga suwel ei pääse siit ükski inimene üle."

„Ei pääse ükski inimene üle? Aga kuidas siis hirwed üle pääsewad?"

„Seda ei ole ka keski meie hulgast näinud, et hirwed siit tõesti suwel üle käiwad. See on wist küll ainult wana jutt. Ja pääle selle ei ole ju inimene metsalooma sarnane."

Wõõras jäi mõtlema.

„Noh," ütles ta, „siis ei jäe mul muud üle, kui maanteed kaudu minna. Aga wee kõrgust mõõdan ma esmalt ometi. Olge nii hääd, wõtke siit need kooritud kepikesed ja pistke neid umbes 20 sammu üksteisest eemale maa sisse, — kui sügawale, seda ütlen ma teile kohe."

Metsawaht waatas wõõristades kõrwalt rääkija otsa, kuulis aga siiski sõna. Ta ruttas aina lõõtsutades pea siia, pea sinna, nii kui wõõras teda juhatas, ja pistis kirjuid kepikesi maa sisse, kus juures ta isegi tihti wajus. Iseeneses kirus ta aga juba rumalat tallipoissi ja ka enese uudishimu kus seda ja teist, et ta wõõrale järele oli tulnud, kes teda nüüd nagu hurda koera taga hässitas. Päike seisis juba õige kõrgel taewas, kui wõõras wiimaks maha istus, metsawahti juurde kutsus ja ütles:

„Jagame nüüd seda keskhommiku toidust ühes koos. Niipalju, kui seda Jumala andi nüüd on! Teie olete ka õige wäsinud"

Metsawaht kuiwatas ama mudase käe kuue saba külge ja wõttis ühe, tema eesolewa wõileiwa pihku. Wõib olla, oleks ta nüüd üsna häämeelega kodu läinud, kui ta mitte wõõra taskus pudelit ei oleks silmanud. „Kui imelik see on," hakkas wõõras söömaajal rääkima, „et wanad lätlased igale soole, igale ojale ja künkale ise nime on pannud. Nii kutsutakse seda kohta sellest soost — hirweradaks, weski metsast

läbiminewat teed — Rootsihauaks. Wõib olla sellepärast, et siin wanal ajal sõda on peetud."

Metsawaht pühkis wõi oma habeme küljest ära ja naeratas.

„Miks mitte, noorhärra! Sellepärast ma ka küsisin, kas teie waheste sõjawarandusi otsite. Wanad inimesed tõendawad kindlalt ja kõwaste, et wanematel aegadel weski lähedal suur laking olla lõõdud. Rootslased läksiwad Raudupist maanteed mööda weski juurest läbi; wenelasi wiis aga üks wana Sandhofi metsawaht üle hirwerada otse rootslastele wastu. Selleşt on weski tee oma nime saanud. Mahalõõdud rootslased maeti sinna teisele poole, mida praegu Rootsihauaks nimetatakse. Aga kuhu sõjakassa jäi, selle üle liiguwad mitmesuguseд jutud. Mõned ütlewad, et ta rabasse olla wajunud. See olla suwel juhtunud."

„Aga praegu ütlesite alles ise, et suwel säält keegi üle ei saa."

„Wanad inimesed räägiwad selle üle järgmist: Selleaegne metsawaht olla hirwe haawanud, hirwe jäigede mööda üle raba läinud ja nii hirwerada ülesleidnud, mis ainult ühe jala laiune olla. Enne surma olla ta seda oma pojale juhatanud, kes seda jälle oma pojale näitas. Nii jäänud see tee ainult selle perekonna teada. Wana Mihkel, üks põline metsawaras, kiitles küll, kui ta purjus oli, et tema selle metsawahi järeltuleja on ja hirwerada teab. Aga kes niisuguşt lobasuud uskuda wõib."

„Kas see inimene weel elab?" küsis wõõras.

„Üleminewaşt suweşt saadik ei ole teda enam nähtud.. Wõimalik on, et ta kuskil rabasse wajus. Ta elas enamiste metsas, ojakaldal ehk ka kõrtsis."

„Siis teie ei usu, et siin niisugune hirwerada on?" küsis wõõras ja ulatas sääl juures metsawahile weel wiimse wõileiwa.

„Kes seda nüüd, noorhärra, karwapäält wõib ütelda?

Aga kui see ka olemas oleks, missugune ristiinimene seda küll tarwitama hakkaks. Üeldakse, et wana paharet inimese näol seda raba ise teinud on, siis, kui põlisel wanal ajal Sandhofi lossi ehitadi. Tasuks olla ta aga igal aastal ühe ohwri nõudnud; rahale pidi elaw ohwer toodama. Ja kui seda enam teha ei tahetud, olla wana pahalane igat ülekäimist täitsa wõimataks teinud. Kes seda aga sellegi päraft leidma ja tarwitama piaks, sureb lõpuks ometigi rabasse. Sellepäraft ei ole see koht ka puhas."

„Mis siin siis puhas ei ole?"

„Kuriwaim asub siin, ja hulgub aga pääle ümber. Teie, õpetatud inimesed, naerate küll selle üle, aga siin on ometi midagi iseäralikku. Ükskord kuulsin ma seda ise: pea nuttis ta nagu laps, pea naeris jälle, pea hüüdis jälle nagu karjatüdruk: „huu, huu!" aga nii pikalt ja kaeblikult. Talwel on juba nii mõnigi hundirabasse ekstinud. Sõidetakse terwe öö otsa ja ollakse ometi selleſama koha pääl, kust minema hakati. Ükskord pidi ka meie parun siin rabas peaaegu oma otsa leidma; ta oli ühes oma hobusega sisse wajunud; õnneks sai teda weel wana Greesa päästa."

„Ütelge, metsawaht, kas ojake waheſt ka nii kõrgele paisub, et wesi hundiraba kõrgemaſt osaſt üle hirwerada alla jookseb?"

„Ise oma silmaga ei ole ma seda küll näinud, aga wanainimeste suus kuulub see jutt liikuma."

„Kui aga alumine osa hundirabaſt wee all on, pahemat kätt hirweradaſt, kas siis wesi kunagi nii kõrgele on tõusnud, et hirweradani ulatab?"

„Ei, niipalju kui mina olen näinud, tulewad suured uputused selle läbi, et oja oru lõpul, kus maantee rabaſt üle läheb, jää üles on paisunud. Siis laenetab alumine osa hundirabaſt nagu nisu põld, aga kuni weskini ja hirweradani ei jookse wesi ometigi tagaſi"

„Ja!" ütles wõõras wiimaks kerge naeratusega, „see suguselts, kes teed üle raba kitsuse weski metsa tundis, on

kõige oma teaduſega rabaſſe wajunud. Ja ſiis pian ka mina ſeda teed mööda weskiſſe tagaſi rändama, mida mööda kõik käiwad . . . Eks ole nii?"

Nende ſõnadega tõmbas ta pudeli omaſt paunaſt wälja, mis metſawahile ammugi filma oli piſtnud, jõi ja pakkus ka metſawahile.

„Waat, kellel waſt kurk on!" mõtles metſawaht pudelit waatu wõttes, „ſee joob wiina juſt nagu wett!"

Ta kõhatas, pühkis warrukaga ſuu puhtaks ja pani pudeli huulte pääle, aga juba eſimeſe ſuutäie järele tegi ta hapu näo. See oli puhas weſi!

„Noh, kas teil weel natuke aega on?" küſis wõõras, kui pudel uuesti pauna kadunud oli; „kui on, ſiis piſtame weel natuke maad kepikeſi."

Tema filmade ümber lehwis nagu warjatud naeratus.

Metſawahil oli aga järsku teiſel pool metſa ääres midagi tungiwat teha. Ta jättis Jumalaga ja läks ſülitades eemale.

Strautmal pani hoolega tähele, kas wana metſawaht tõesti ära on läinud, wõttis ſiis mütſi pääſt ära, kuiwatas higi otſa eeſt, filmitſes kuiwanud puu latwade wahelt ſiniſe taewa poole, tõmbas ſügawaſte hinge ja hakkas rabas edaſi rändama, kuna ta esmalt igat jalatäit maad oma raudkepiga järele proowis. Sahiſedes läks kepp pea ſügawamale, pea madalamale. Strautmal etſis madalamad kohad wälja, kaalus enne kõik karwa päält järele ja hüppas ſiis ikka kaugemale rabaſſe. Pea leidis ta kõige kõrgema weelahu koha, ja pääſis nüüd juba paremine edaſi. Muidugi oli ſelleks niiſuguſt jõuudu tarwis, kui Strautmalil ſeda oli, et umbes werſt maad raba mööda hüpata, alati umbes kaks jalga ſiſſe wajudes. Ainult ükskord puhkas ta, wäikeſte ſanglepa juurte pääle istudes. Aga ka ſeda aega ei laſknud ta kaſutalt mööda minna: kõige päält kirjutas ta omad ſeniſed tähelepanekud ülesſe, kaewas ſiis oma kepi ja labidaga muda

seest ühe lubjakiwi tüki wälja ja waatles seda terawalt, siis wiskas ta seda kaugele rabasse ja hakkas uuesti edasi minema.

Juba paistsiwad lähedal punakaspruunid ju kollased soomänna tüwikesed. Ta tõmbas hinge ja ruttas nende poole, ilma et enam tee põhja järele katsuks, ikka ühe mätta otsast teise otsa hüpates.

Ühe suurema rohumätta pääle jõudes tundis ta, et see ühte inimest küllalt kanda jõuab, ja jäi sinna seisatama. Aga kui ta paari sammu kauguse pikema rohuga kaetud platsi silmas, otsis ta silmadega selle kesskohta, hüppas ja -- wajus kuni puusadeni sisse.

Järgmisel silmapilgul pistis ta oma kepi järeluurides robasse — põhja ei olnud aga sugugi leida.

Ainult natuke aega pidas ta iseenesega nõuu, kuna ta pilku ümber käia laskis. Mõlemil pool külgedes oli ainult petlik rabahein; otse tema ees, umbes poolteist sammu kaugel, oli teine niisugune plats, wõib olla weel petlikum, kui see ... Ainult üks pääsetee jäi üle: sinna tagasi saada, kust ta siia oli hüppannd.

Et sugugi aega wiita ei olnud, tõmbas ta oma keppi rabast wälja, pani labida wäiksema rohuplatsi pääle pahemat ja keppi suurema pääle paremat kätt, ja wiskas ennast selle pääle selili. Seljaga suurema rohumäta pääle tuetades tõmbas ta ühe rakksuga ühe jala rabast wälja ja pani selle labida pääle; kuna ta oma raskust niiwiisi kahe tue pääle ära oli jaotanud, tõmbas ta teise jala wälja ja jäi sarnasesse lamewasse olekusse, kuna rohumättad teda pori pääl hoidsiwad. Nii läks pisut aega läbi. Strautmal tahtis kõige päält selgusele saada, kui palju iga rohumätas kanda wõib, ilma, et sisse wajuks, ja tahtis siis otsusele jõuda, kuidas sarnaseşt hädaohtlikust olekust pääseda.

Päraşt wäsitawat käiku wõttis iseäraline rammestus temas wõimust. Päikeseşt soojendatud soo wesi jahutas tema

pääd ja selga. Nagu pehme padi, meelitas soo teda puhkuselle wäljasirutama, silmi kinni panema ja ennast une ja unenägude hooleks andma. Umbes 10 sammu eemal kaswasiwad mõned sanglepad, oma mustjaspruuni lehtedega teda kuumade päikese kiirte eest warjates; ainult ajuti tungisiwad kiired, nagu kollased nõelad, neist läbi. Taewas oli nii pühalikult selge ja waikne; ainult paaril korral liigutas kerge tuule liir soomännakeste latwu, kuna üks räästas surejale risti sepitses . . . Aruldane wärin jooksis temast läbi: kas mitte tema ise see sureja ei ole? Ta pidas hinge kinni ja kuulatas: selgesti oli kuulda, kuidas mõlemad rohumättad päris wahetpidamatalt allapoole wajusiwad. Wesi ja muda tõusiwad kõrgemale, pikkomisi muidugi ja tähelepanematalt, aga nad tõusiwad. Ka mõlemad rohumättad üheskoos ei wõinud pikema aja jooksul inimest ülewal kanda. Strautmal sirutas käe wälja, katsus paremale ja pahemale poole: igal pool ainult raba, pori ja mõned rohu juured , . mitte üht puud ega puu tüwekestki Kas ta ehk kisendama pidi hakkama? sähwas mõte tal pääst läbi. Siis naeratas ta kibedalt. Wõib olla, oli wana metsawaras kahe aasta eest niisamati lamenud. Kui wäga wõimalik, et kahe aasta pärast keski ei tea, kuhu Strautmal jäi, just niisama kui metsawaraski? Ainult oma abi pääle wõib ta loota, — jõudku ta ehk ärgu jõudku. Ta wõttis oma uuri taskust, waatas seda, mõtles järele ja pistis jälle tagasi. „Weel kakskümmend minutit, kui see praegusest taktis edasi läheb . . . Palju aega enam kaotada ei ole. Va banque!“*)

Ta tõmbas silmakulmud kortsu ja surus hambad kõwaste kokku. Labida tõmbas ta jala alt ära ja seadis niiwiisi, et üks ots ühe-, teine teise rohumätta pääle tuetas. Siis pööras ta ennast ümber, nii et lamedes nägu labida poole oli pöördud, haaras mõlemate kätega labida warre

(* — lue: wa bank: otsustaw hüüe kaardi mängus, kus wiimaeks pääsemise katseks kõik mängu pääle pannakse. Tõlk.

keskpaigast kinni ja tõmbas järsku jalad käte juurde. Nendega tuetas ta wastu labida wart ja hüppas kaks sammu eemal olewa rohumätta pääle, käsa kaugele ette wäljasirutades.

Wulisedes kiskus labidas rohumättaid enesega ühes sügawusesse; Strautmalil pritsis pori wastu silmi ja pihus tundis ta terawat rohtu. Pikkamisi ümberkatsudes otsis ta kindlamat maad ja tõmbas ennast aegamisi muda seest wälja. Paik, kus pääl ta alles praegu puhkanud, oli ainult ülesse porsunud paksu muda läbi tunda.

Kuna ta ennast natuke oli puhastanud, hüppas ta nende samade mätaste kaudu jälle tagasi, mida mööda ta tulnud oli, kuni ta sinna paika jõudis, kus ta wiimaks kindla maad oma jalgade all tundis. Säält leidis ta puu kepikese ja läks sellega enne hoolega kõike järele katsudes, oma teed edasi.

Lühikese käigu järele sattus ta wäikese lubjakiwi lademe juurde, millede keskel suur, sammaldanud kiwi lames, mis ainult pooliti pori seest wälja ulatas. Strautmal tahtis juba säält mööda minna, kui ta järsku tähele pani, et siin ja sääl kiwid ilma sammaldeta oliwad ja neisse kohtadesse iseäralised märgid oliwad pandud.

Ta kummardas, et neid terawamalt tähele panna ja tundis selgesti ära, et siin üks kõwer lubjakiwide liin oli ja selle keskkohal ümmargune õõnsus.

Wististe pidi see siin selle täheks olema, et siin wajumise eest julge wõib olla.

„Ahaa, siis see oli sinu saladus ja sinu uhkus, sa waene metsawaras!“ Strautmal langes waikse järele mõtlemisesse. „Noh, küllap näeme, kumb meist mõlematest selle läbi enam kasu saab!“

Ja ühte liht lauluwiisi wilistades otsis ta mändade wahelt läbiminewat teed üles ja sammus seda mööda weski poole.

Weski lähedale jõudes pesi ta ennast ojas puhtaks, lo-

putas omad saapad ära ja läks kodu. Marie tuli tale ukse pääl wastu ja kahwatas ära.

„Kas hobused lõhkuma hakkasiwad!“ küsis ta, ilma Strautmali „tere hommikut!“ kuulmata, kui ta tema mudaga pritsitud riideid nägi.

„Ei, kõik on hääs korras . . .“ wastas Strautmal ja läks ülesse oma kambri.

Sinna jõudes tõi ta ühe wäikese plekk kastikese wälja, wõttis wõtme, mida ta alati oma kaelas kandis, awas kastikese ja wõttis säält seest tugewaste kõidetud päewaraamatu wälja. Sinna pani ta ühe lehe, millel mitmes kohas augud sees oliwad. Nende kohtadesse lehe pääl, mis sisse pandud lehe läbi katmata jäiwad, kirjutas ta mõned sõnad. Päewaraamatus oliwad, kui aukudega leht jälle ära oli wõetud, järgmised, koguni ükstteiseist lahus olewad sõnad lugeda:

„Pääküsimus on otsustatud, rabast ülekäigu koht leitud. Raudtee liin tuleb umbes kümme wersta lühem. Kui imelik: juba aastasajad läbi woolab siin Sandhofi oja; juba aastasadade kaupa on inimesed seda näinud ja teadwad, et oja weski juures olewas männa metsas wähem kui kahe wersta pääl umbes üheksa jalga kukub, ja sellegi päraft ei ole kellegile mõttesegi tulnud, et ülemine osa rabast siis tingimatalt üheksa jalga kõrgem piab olema, kui alumine. Sellepäraft on neil ka teadmata, et allpool männa metsa kindel lubjakiwi põhi piab olema, nagu seda ka weski juures oja kaldal näha on. See lubjakiwi laager piab aga ka kaugele mõisa poole ulatama, sest muidu piaks oja otse üle hirwerada jooksma, kuna ta aga weski juures sellest loodusliselt tammest teed läbi on walmistanud.

Olgu nüüd sellega lugu kuidas tahte, igatahes astuwad minu arwamised unistuste wallast tõsiduse. Raudtee piab weski kohalt läbi minema.

Waheruumid täitis ta teiste sõnadega täis, nii et ai-

mamata inimene ſäält ſuwe hommikul tehtud jalutuskäigu kirjelduſt luges.

Selle pääle tegi ta lehe ääre pääle mõned arwud, mis ka aukudega paberi pääl oliwad, ja häwitas ſiis wiimaſe ära. Kui ta ſiis päewaraamatu hoolega kokku ja ära oli pannud, läks ta möldripoiste juurde ja hakkas palkiſi ſaagima.

Kolmas päätükk.

Mõni ſilmapilk aega oli Jakob Strautmal Sandhofi kaleſhile järele waatanud, kuna ta weel ikka tee ääres omas wankris küürutas. Siis astus ta maha, tõstis wankre kraawiſt wälja ja pööris hobuſe ümber. Kui ta kõik korrale oli ſeadinud, wõttis ta taskuſt rätiku ja ſidus ſeda kaela ümber ja hakkas ſiis kõigiſt taskudeſt waſk ja hõbe rahaſi otſima. Ta luges neid hoolega ja pani ſiis wäikeſe nahkſe rahakoti ſiſſe. Selle pääle kobas ta wankris ümber: ſääl oli hobuſe toidumoona kott, wäike pada, wikati lüſi ja wikat ſääl „kõrwal, ſiis weel reha ja leiwakoit, — kõik niiſuguſed asjad, mida heinatöö juures waja on. Pikaliſt sõrki ajas ta hobuſt maanteed mööda edaſi.

Weski kõrtſiſt ajas kõrtsmik parajaste wiimaſeid käratſejaid wälja:

„Metſas on nüüd iluſam, kui kõrtſis," ütles ta kuna iſe algawa koidupuna pääle tähendas. Sääl astus Jakob Strautmal juurde. Kõrtsmik tahtis ka teda läwe päält minema lükata, kui ta imeſtanult ſeda tegemata jättis, ſeſt et Strautmal täitſa kaine häälega temalt mõnda heeringat, tubakat, tikkuſi ja soola osta nõudis.

„Kuidas ſee ometi nii ruttu juba toibus!" pomiſes kõrtsmik, kui Strautmal oma kauba wälja maksnud, paberiſſe mässinud ja ukſeſt wälja läinud oli.

Pea neli wersta sõitis ta maanteed mööda Raudupi poole ja läks siis kaks wersta pikka kitsast ja konarikku metsateed mööda, mille ühes otsas suur metsa heinamaa oli, kus igale Raudupi peremehele tükk heinamaad kätte oli möödetud.

Päraft Jaanipäewa on siin elaw liikumine ja tegewus. Meestel walged särgid seljas; naesterahwastel aga kerged, igasugu wärwilised katun-jakkid, walged ja mustad, kirjud ja triibulised . . . Wäsimatalt kõlab wikatite luiskamine ja kostab metsast wastu, naer, hüüd ja laulud kõlawad läbi õhu. Kaugele metsa on niitja wikati helinat kuulda.

Warjusse on hobused kinni sidutud. Kaugele kostab nende hirnumine. Päitsete ahelad kõlisewad. Pääd ettepoole surudes kaabiwad loomad pehmet maad.

Õhtul, kui heinad wäikeste rõukudesse kokku on riisutud, weetakse neid küünide ja kuhjalawade juurde kokku. Siis istuwad poisikesed hobuste selga ja kihutawad, rõõmust särades, tugewa „nõõ—õ, nõõ—õ!“ karjumise läbi wäikesi hobuseid ikka tuliema traawile.

Nüüd on siin kõik weel waikne ja ükstik. Ilma et jänessegi kerge hüpe neid puudutaks, rippuwad jämedad kaste tilgad pööstaste lehtede küljes ja särawad kergest, walkjassinakast udust läbi, nagu kalliskiwid mirtide loori taga. Sumisedes lendab maamesilane ümber. Kaugelt metsa äärelt kuulduwad käo ühetooniliised hüüded, millede wastukaja tema enese nime tagasi hüüab. Üsna lähedal sirtsuwad aga ka mõned muud linnud. Udu seest paistawad aga aegajalt ikka rohkem saledad männa latwad wälja ja kujutawad kollakaspunast silmaringi äärt nagu hiilgawast siidist tehtud würstlikuks telgiks.

Nagu kaugelt seie kõlaw wägew laul sai õitsew heinamaa, metsa pühalikus üksikuses, Jakobi üle wõimust. Ta silus oma wäikese hobuse tugewat lakka ja wiis teda ohelikkupidi heinamaa äärt mööda edasi. Strautmali heinaküün oli

kaunis lähedal: Jakob pidas sääl kinni, tegi hobuse rakkest lahti, pani kammitsasse ja ajas kastešt märjaks tehtud rohu sisse. Siis wõttis ta wikati lüe ja wikati wankrist wälja, pani wikati otsa, ajas siis kuue maha, teritas wikati, sülitas pihku ja hakkas niitma. Nagu wallatumad lapsed taltsutamata naermise juures, nii langesiwad rohi, lillekesed ja lehed terawa wikati ees maha, keerlesiwad ja jäiwad paigale lamema.

Ta niitis esmalt ühe kaare küüniši kuni oja kaldani, sääl jäi ta seisma, wõttis pihutäie rohtu, kuiwatas sellega wikati ära ja luiskas seda terawaks, kuna ta ise pilku üle heinamaa laskis käia. „Tänawu ei mahu kõik heinad küüni . . .“ pomises ta iseeneses „sinnapoole küüni otsa tuleb kuhi teha.“ Siis niitis ta jälle edasi.

Päikene seisis juba kõrgel taewas. Wähemalt kümme korda oli ta juba niites küüni juurde ja oja kaldale jõudnud, kui kaste juba ärakadus ja rohi enam kihi kaupa ei langenud. Ta wõttis siis reha ja lõi sellega kaared lahti, tõmbas rohu wesisteši kohtadeši kuiwale ja läks sööma Pääle sööki puhkas ta umbes tunni aega, tõusis siis üles, wõttis wikati ja läks oja juurde. Siin oli kaunis suur tükk heinamaad wee all. Nagu paju pööšab, ulatab sääl kõrkjas, konnaosi ja muud rohud niitjale kuni õlani, kuna all selge wesi woolab, milles tihti mõni purikas lakšu lööb. Siin wõis ka ilma kasteta niita. Ja nagu oleks Jakob ühes kõrkjaste ja konnaosjadega ka oma kurbtušt, oma õnnetušt ja häbi äraniita jõudnud, seisab ta madalas wees ja lööb hoop hoobi järele. Unustatud oli kõrwetaw päikese palawus, unustatud ka kiusatuslik wiludus metsa äärel; asjata paitas leige wesi tema jalgu, nagu tahaks teda sügawamale woogudesse meelitada.

Sääl oli jahutaw niiskus, mis wäsinuid ümbritseb, nagu oleks nad pehmete mähkmetesse sängitatud, mis kiusatuslikult meie rinna ümbert kinni hakkab, nagu näki neiu

omas waikses kirges; sirutame aga käed tema järele wälja. siis on ta kadunud!

Kuna Jakob kiirelt oma lõuna leiwa ära oli söönud, jootis ta oma hobuse, riisus laiali laotatud heina kokku, tõmbas praegu niidetud heina wälja ja laotas ka seda laiali. Kui õhtu lähemale jõudis, hakkas ta jälle niitma, esmalt jõe ääres, pärast, kui kaste langema hakkas, ka kuiwas kohtades. Alles siis, kui esimesed tähed taewas kiirgama hakkasiwad, jootis ta jällegi hobuse ja wiskas eanast, ilma õhtulist söömata, küüni ette kotti pääle, mida ta omast wankrist wõttis. Hobuse teki sisse mässitult, jäi ta peagi nagu surnud magama. Tasa õõtsus weel kord tuule hoog, mille imelik kohisemine, nagu küsides, puudest läbi üle tema pää hõljus.

Ehk oliwad need waheft need mõtted, mida ta päewal oli mõtelnud, millede tummedad mälestused nüüd tema hingest läbi tungisiwad? . . .

Kolm päewa töötas Jakob heinamaal. Ta niitis heina maha, kuiwatas seda ja wiis, mis kuiwaks saanud, küüni warjule. Küün ei olnud suur ja sai sellepäraft peagi täis, milpõhjusel ta neljandamal päewal heina juba osalt saatudesse pidi panema. Kuhja tegemine ei olnud ükskõinda wõimalik, sellepäraft otsustas ta, heinu kuhjalawa juurde saatudesse panna, et päraft teiste tööliste abil kuhja teha.

Ta oli neil päiwil tõesti rohkem tööd teinud, kui harilikult kaks inimest seda jõuawad. Strautmali heinamaad niitsiwad neli tublit töömeest kõige wähemalt kaks päewa Jakobil oli aga juba neljandama päewa hommikul wiimane heinamaa tükk wikati all. Et ilm terwe päewa otsa ilus oli, wõis ta õhtul julge südamega wiimased heinad rõuku panna. Tehtud töö kaswatas tema isetundmust; wabatahtliselt päälewõetud nuhtlus ja nelja päewane ükskõik elu oliwad waenulist mõjudusi tema hingest kaotanud.

Ainult ükskord weel, kui ta supledes weepeeglist pruuni

kriipsu oma kaela ümber nägi, tõmbas tema nägu ennast wiha ja walu päraſt kortſu.

Oma töö kallal olles ei olnud Jakob hallipääga wanakeſt tähele pannud, kes küüni kõrwalt metſaſt wälja oli tulnud ja juba tükk aega päält waatas, kuidas Jakob, lustiliſt laulu wilistades, wiimſeid heinu kokku riiſus.

Wana läks küüni ukſe juurde, lükkas käe küünarnukani heinte ſiſſe, tõmbas ſäält peotäie wälja ja katſus puruks ööruda, et näha, kui kuiwad nad on.

Heinte tublidusſe wastu ei wõinud midagi ütelda. Ta kehitas õlaſi ja pomiſes: „Mine ütle nüüd temaſt, mis tahad!“ Siis aga lendas wari tema näoſt üle ja raskesti ohkades istus ta küüni läwele. Pea tõuſis ta aga uuesti üles, wõttis hobuſe kammitſaſt lahti, pani rakkesſe ja tallutas heina rõukude juurde, et neid kuhjalawa juurde wedada.

Pehme maa ſiſſe wajuwate hobuſe kabjade nakſumine ſundis Jakobi ümber waatama.

Iſat ſilmades tahtis ta temale appi rutata, punastas ſiis aga järsku ja hakkas weel agaramalt riiſuma.

Iſa andis teda waikſes palwes Jumala kaitſe alla, pani heina rõugu ja nende okste ümber, millede pääle heinad pandud oliwad, kõie ja ajas hobuſt künka otſa, kuhu juba waremalt kujalawa walmis oli tehtud. Ilma ſõna lauſumata tegi kumbki oma tööd: poeg riiſus heinu kokku ja iſa wedas kuhja juurde. Alles ſiis, kui wiimaſed heinad okste pääle oliwad pandud, ſattuſiwad nad üksteiſe lähedale. Kumbki ei waatanud aga teiſe otſa.

Iſa läks hobuſega küüni juurde, poeg riiſus aga weel wiimſeid heinu kokku.

Wana istus küüni ukſe pääle maha. Kui poeg lähemale tuli, nihutas iſa ennast natuke kõrwale, et ka temale ruumi teha ja ütles, kuna ta pikkamiſi oma halli habet ſilus:

„Eks istu; ſa oled ju muidugi wäſinud!“

„Pole midagi!“ wastas poeg, istus aga ſiiski.

Mõlemad waikisiwad

„Esmaspäewal tuleb kolm inimest siia saata," algas isa wiimaks, et heinu weel kord kuiwama wälja laotada ja kuhja teha "

„Kahest saab küll," arwas poeg, „siin on ju kõik käepärast."

„Ma tulin täna siia, et järele waadata, kas heinatööga siin juba juba pääle wõib hakata," algas isa uuesti. „Tulen metsa äärde ja ei taha oma silmi uskuda, mõtlen, et kes ometi meie heinamaa kõik juba ära on niitnud . . . Kas sa kodust kohe siia sõitsid?"

„Ei," wastas poeg ja punastas jälle.

„Kuidas nii? Sa oled ju ometi wiis päewa kodust ära!"

„Ja, aga siin olen ma alles neljandat päewa."

„Alles neljandat? . . . Ma olin wäga mures, et meie oma töödega taha jääme, aga nüüd pole wiga midagi, nüüd oleme teistest hää tükikese eeski."

Jälle jäid mõlemad wait.

Isa toppis pikkamisi oma piibu täis.

„Isa," algas Jakob tükki aja pärast.

„Noh?" küsis isa.

„Ma wõtsin ette, joomist maha jätta."

Isa ei wastanud selle pääle mitte kohe.

„See oli hää sõna, Jakob!" ütles ta wiimaks pehmel häälel, „kaua aega olen ma juba seda ootanud, aga ka nüüd ei ole see weel liig hilja."

Jällegi walitses waikus. Hobune turastas küüni taga.

„Kas Strautmali talu pääl palju wõlgu on!" küsis Jakob wiimaks.

Isa ohkas.

Omast jõuust meie neid kustutada ei jõua," ütles ta „aga Willi ja Kaarli hakkawad pea oma osa tagasi andma."

„Nad on ju niipalju saanud, mis nende osa oli," tähendas Jakob waikselt.

„Ei, palju endm!" wastas isa: „kui meie kõiki wõl-

gasi tasuda tahaksime, mida ma nende päraſt teinud olen, siis ei piaks meie mitte üksi oma talu käest äraandma, waid ka wiimase särgi seljaſt, ja siiski ei ulataks see weel. Pool osa laenatud rahaſt piawad nemad tagasi andma . . . Nii olen ma otsustanud. Ka siiski weel jääb sinu töö talus niihästi kui maksmata "

„Ma olen ka wiimastel wiiel aastal palju pillanud," ütles Jakob wahele.

„Ma kirjutasin kõik üles ja arwasin kokku," wastas isa. „Tihti ei ole ma ka teinud, mis mul tarwis teha oli."

„Waheſt ehk mitte siin heinamaal?" küsis isa naeratades. „Ei, Jakob, mis möödas, on möödas, selle üle ei wiska ma sulle midagi ette. Ega sa seda neil aastadel ka lusti päraſt ei teinud. Kui sinu süda ännetuſt enam wälja ei jõudnud kannatada, siis tuliwad sulle kurjad mõtted. Aga seda oled sa kodus kõik juba tasa töötanud, kõik seda olen ma järele mõtelnud. Selle päraſt ära muretse: sinu wendadele ei tehta mitte ülekohut. Ma ei tohi aga ometi nende päraſt sind ja emat ilma oma osata jätta."

Jakobi näo pääle ilmus nagu wari. Ta tõmbas kulmud kortsu ja mõtles midagi järele. Pirisedes laskis sääsk ennaſt tema näo pääle. Kui ta seda ära ajas, puutus ta käsi kogemata kaela pääl olewa kriipsu kohta ja — tema silmad lõiwad wälkuma.

„Isa!" ütles ta karmilt, „ma ütlesin sulle proegu, et ma enam ei joo ja ma pian oma sõna. Ma olen aga ka walmis, oma eluaeg otsa niiwiisi töötama ja hoolitsema, kui neil neljal päewal, kui — kui sa wendade käest krossigi tagasi ei nõua. Ma ei taha nende käest midagi, — ma ei wõta!"

Wiimseid sõnu ütles ta waewaga wälja.

Isa wõttis imestades piibu suust ja waatis arusaamatalt poja otsa.

„Aga miks päraſt siis?" küsis ta wiimaks.

„Ma ei tunnista neid enam oma wendadeks!" wastas ta ägedalt, „mul pole midagi nendega ühisust . . . Ja ma ei taha, et armastust wenna wastu raha järgi rehkendatakse. Ma wõin oma wenna õiguši äraanda, minema wisata, aga ma ei müü neid mitte . . . Ma ei taha, et nad minu päraſt häbenema piakſiwad!"

„Mikspäraſt häbeneda, mu poeg! Jumal on meile igaühele oma ameti kätte annud, ja igas ametis on oma auu ja oma häbi. Auu sellele, kes oma kohuseid auustab. Seisus ise aga, mu poeg, ei auusta weel kedagit. Ja ma ei tahaks mitte uskuda, et minu pojad oma enese liha ja were üle häbenewad."

Jakobi äremus kaswas weel enam, aga ta ei leidnud sõnu. Tema alumine huul wäriseš.

„Kas sa oma wendadega kokku puutusid?" küsis isa, kuna ta tema otsa waatas

Jakob ei wastanud. waid waatas teisel pool oja kaswawate mändade pääle.

„Meie oleme ägeda wereliseš," ütles isa, „see on meil juba sündimiseſt päritud. Kui aga inimene oma wigaši tunneb, piab ta ennaſt nende eeſt hoidma. Sellepäraſt olen ma eneſele juba ammugi seda südamesse wõtnud: iga asja üle ei tohi mitte kohe kohut mõista! Ukski kohus ei tee mitte esimese korraga lõpuotsust, olgugi, et sääl palju kohtunikka koos on. Kuidas piaks siis üks inimene sääl kohe lõpuotsust wõima teha, kus ta ise kaebaja ja ka kohtunik on? Kui sa ennaſt oma wendade poolt haawatud tunned olewat — räägi nendega awalikult läbi, et nad ka omalt poolt asja selgeks teewad. Meie oleme ju kõik surelikud ja wõime sellepäraſt oma otsustega rutata ja eksida. On sinu wennad midagi liig kiirelt otsustanud, siis piawad nad selleſt aruſaama ja sina nendele andeks andma.

Oled aga sina eksinud, — noh, siis pole sul tarwis, seda ülestunnistamaſt häbeneda. See on esimene samm pa-

ranemiſe teel . . . Ma arwan et ſee parem on, kui meie kord kõik kokku tuleme: Sina, Kaarli, Willi ja mina ja kõik läbi räägime, tükk tükilt."

„Ei, iſa!" ütles Jakob järsku ſinna wahele, „ſeda — ſeda ma ei wõi. Jäta mind parem rahule. Mina ſulle häbi ei tee, ſelle üle wõid mureta olla. Pidagu wennad ſiis talu. Minul ei oleks ikkagi ſelleſt mingit rõõmu, kui wennad meie wõlgaſi maksta aitawad.

Ma tean, et meie Strautmali talu päraſt küllalt tööd oleme teinud ja waewa näinud. Ka wendade eeſt töötamine pole mul kunagi liig raske olnud, ma pole kunagi oma tuhakoogi-ſaatuſe üle häbenenud, aga kui nad mulle ſeda mitte armaſtuſega taſuda ei taha, hoidku nad ſiis oma raha omal!. Iſa, mul on ju ka ſüda ja ſeda ma oma rinnaſt wälja kiskuda ei wõi!"

„Ühekorraga küll mitte," waſtas iſa kurwalt, „aga aaſtad ja töö, haigus ja kurbtus ſaawad ſellega korda . . . ſüda piab muidugi alles jääma, ainult umbrohi piab ſäält wälja kitkutud ſaama . . . ja ſeda on meil kõigil küllalt! . . oi jah! Aga nüüd hakkame kodu minema, mu poeg. Päike kaob juba puu latwade taha ja ema on ſinu päraſt kodus hirmul. Tead ju, miſſugune ta on . . ."

Sõna lauſumatalt panid nad hobuſe rakkeſſe, tallutaſid heinamaa äärele ja hakkaſid pikkamiſi kodu poole sõitma. Päike oli parajaſte loojamineku l, kui nad maanteele jõudſid. Hobune ſai aru, et sõit kodu poole läheb ja kiirustas oma jooksu.

„Willi elab Sandhofi weskis," hakkas iſa jälle rääkima, „rahwas räägib, et ta mõldri poiſiks on."

Jakob ei lauſunud sõnagi.

„Sääl juures on tal küll wiſt jälle oma plaan," arwas wana, „ilma järele arwamiſeta ei tee ta üht ſammugi. Aga ta oleks kord ka teeb Strautmali talu poole leida wõinud . .

juſt nagu töö eeſt ära jookſeks? .. Ema oleks ſelle üle wäga rõõmus olnud."

„Kas teie kodus juba heinatööga kaugel olete?" küſis Jakob, juttu teiſale juhtida püüdes.

„Tänahommikul ſai Weereni heinamaa wiſtiſte lõpetatud ... ma tulin juba enne keſkhommikut kodu, lehmadele oli tarwis rohtu niita ja emat loomade talitamiſe juures aidata. Tänawu on meil rohkem piima."

Jakob läks natuke elawamaks.

„Iſa! minu arwamine on, et meie loomade kaswatuſt ſuurendama piame, Ainult põllu ſiſſetulekuſt ei wõi meie ajal enam haljale okſale ſaada."

„Seda wõib ju kõik teha, mu poeg ... Siis piaks aga emal abi olema. Juba oleks ammugi aeg, tema tööd kergitada ... Kas ſa tead ka, mis päew täna on?"

Jakob mõtles pilk aega järele ja puudutas käega otſaeſiſt.

„Jaani laupäew!" hüüdis ta

„Ja ema ſündimiſe päew," liſas iſa juurde. Sellepäraſt katſuſingi kõige päält ſind kätte ſaada. Ta ſaab juba 54 aaſtat wanaks. Sellepäraſt oli mul nii hale meel, et üksi laſteſt tema pääle ei ole mõtelnud!"

„Kas ſa neile ka ſeda teada andſid?" küſis Jakob ruttu.

„Ei ... nad wõiwad ſeda iſegi meelde tuletada. Nad on ju enam koolitatud, kui mina. Nüüd ſaad ſiis iſe näha, kas neil weel meid meeles on wõi ei."

„Kas ſa mind juba kaua otſiſid?"

„Lõuna ajaſt ſaadik. Weski kõrtſis oli ſind wiimati nähtud. Kõrtsmik rääkis, et ſa heeringaid olla oſtnud, ſiis mõtleſin ma kohe, et ſind ſiin leian. Ka ſinu wikatit ei leidnud ma koduſt."

Jakob jäi mõttesſe.

„Siis on wennad wiſtiſt meile ette jõudnud?"

„Eks olgu . . . meie tööinimeseb ei wõi ju enne päikese weeru kodu jõuda."

Juba oli maanteele Strautmali talu näha. Enne, kui nad suurelt teelt talu poole pöörsiwad, pidas isa hobuse kinni.

„Jakob," ütles ta kergelt wärisewa häälega, „ma ei tea, mis sul oma wendade wastu on. Ja kui sa mulle priitahtlikult räägida ei taha, ega ma sind siis ka selleks ei sunni. Aga üks palwe on mul ometi: muretse selle eest, et ema täna õhtu teie waenu ei märka. Ta armastab teid kõike kolme ühte wiisi, ta annab kõigile kolmele teie wiab andeks .. miks pärast teda selleläbi kurwastada, et teie ühekorraga ja üksteise kõrwal tema südames asuda ei taha?"

„See on mul raske, isa, ennast teisiti wälja näidata, kui ma olen!" wastas Jakob tõsiselt.

Isa tõmbas ohjadest ja juhtis hobust talu poole minewa teele.

„See on Strautmalide õnnetus," ütles ta: „milleşt süda täis, selleşt ajab suu üle. Ainult Willi on teistsugune. See on aga jälle liig waikne. Niiwiisi wõiwad inimesed kergesti ekstarwamisele tulla. Aga Kaarli ei wõi ka oma keelt sugugi kamitsas pidada.

Just nagu seekord kirikus; ma wäriseşin kõigest kehast, kui ma Sandeni poole waatasin. Palju selleks wajo on: wõtab kätte, kirjutab ainult kümme riakest ja meie piamegi Strautmali talust minema, ilma et meile keppigi kätte jääks."

„Kas meie wõlg wäga suur on?"

„Selleşt ei maksa parem rääkidagi!"

Kui nad õuue olid jõudnud, waatas isa igasse külge ümber. „Mul tuleb nii ette, nagu oleks see täitsa Sandeni ühehobuse wanker, mis sääl rehe ees seisab!" ütles ta; „mis see weel nii hilja siin otsib?"

Ema tuli neil wastu. „Wõõrad," ütles ta tasakesti, „härra ise, Willi ja Kaarli. Ma toon teile sauna puhta pesu

ja pühapäewa riided — tehke õige ruttu! Küll sulased hobuse rakkest lahti wõtawad."

Kui umbes poole tunni pärast isa ja Jakob kambri astusiwad, oli Sanden weel sääl „Noh, isa Strautmal, miks sa ennast ka Jaani pidule ette ei walmistanud?"

Sanden ütles kõigile oma peremeestele „sina."

„Päris Jaani-lapsed hakkawad alles pääle päikese loojaminekut liikuma," wastas Strautmal, „kui ma olekssin teadnud, et teie, paruni härra, meile niisugust auu näitate, siis olekssin küll kiiremalt koju tulnud."

„Noh, Jakob, ega kuhja ometi ükst teha ei wõi!" pööras Sanden ennast Jakobi poole, ühte silma kinni pigistades.

Jakob ajas silmad pärani.

„Ma waatasin eila kaks tundi teie tööd päält," rääkis Sanden edasi, „ja pian tunnistama, et kui ma seda mitte oma silmaga näinud ei oleks, siis poleks ma kunagi uskunud, et üks inimene niisugust heinamaad, nagu Srautmali heinamaa on, nelja päewaga ära niita, kokku riisuda ja suuremalt osalt ka küüni panna wõib."

Jakobi käes edeneb töö jõudsalt," lisas isa juurde.

Jäeti siis see jutt katki.

„Lähme kohe pääasja juurde," ütles Sanden, „küll siis jutt paremine jooksma hakkab. Ma tulin sellepärast seie, Strautmal, et sulle kahte asja ette panna. Et ma aga ka sinu poegadega kokku tahtsin juhtuda, maksin ma selleks tänase õhtu. Sellepärast ära pane pahaks, kui ma täna ise sulle Jaani-wõoraks tulen. Pärast kutsun aga teid ja naabrisi oma juurde mõisa. Ühe öö wõib ka ilma uneta olla, — eks ole tõsi, Strautmal? Pole selleşt ju weel wiitteistkümmet aastatki, kui mõlemad mõisamäel tõrwa tonnisi põlema süütasime."

„Minu wanadused tähendawad wiisteistkümme aastat juba palju, paruni härra," wastas Strautmal; „aga noore-

mad wõiwad ju muidugi ühe öö läbi hullata . . . Jaani-öö järele tuleb tänawu pühapäew."

Ema astus kambri ja palus härrat ja kõiki maja rahwast õhtuleiwale. Tüdrukud olla aita laua katnud, sääl olla natuke wilum . . . Paruni härrat palutakse sellega leppida mis siin maakohal omast käest pakkuda on."

„No noh, ema Strautmal, ega see mul esimene kord ole, sinu laua taga istuda ja alati olen ma sinu, kui hää, wana tuttawa juures tunnud olewat. Siis pian ma aga ka, omad Jaanililled tuua laskma, mida ma suure kiirusega tee äärešt noppisin. Ole nii hää, Strautmal, ja waata minu wankrisse Wäikene korw wii aita, see on emale sündimise päewaks; suurem on aga talu- ja naabri rahwa tarwis, ka ema Strautmali auuks. Tüdrukud hakaku aga õige südamlikult oma „kaskee" laulma; ja tead, et ma rõõmsaid inimesi armastan."

Tänades läks isa wankri juurde, teised aga aita. Sanden jutustas midagi wana Strautmalile, ise selle üle rõõmsalt naerma hakates; kõik kolm poega läksiwad neile ähwardawa waikusega järele.

Aidas seisiwad laua ääres kuus tooli, milledest kaks krantsidega ilustatud oliwad. Sanden wajutas ema Strautmali tasakesti ühe ilustatud tooli pääle, kuna ta teist wana Strautmali tarwis määras, kes parajaste korwi täie weini pudelite ja klaasidega sisse astus.

„Need, ema Strautmal, on minu Jaanililled," ütles ta, sellele korwi ulatades! „Sa piad juba niisuguste lilledega leppima, mida minusugune wanapoiss noppida oskab."

„Wai, härra, wõi mulle wana inimesele niisugune kingitus!" hüüdis ta ja lõi käed kokku, kuna ta siis tänuks paruni kätt musutada tahtis.

„Ei, ei, ema Strautmal!" keelis Sanden ja wapustas südamlikult tema kätt. „Ennem oleks see minu kohus, seda kätt suudleda, kelle juhatuse all kolm niisugust poega

üles on kaswanud. Kas tead, ema Strautmal, niisugusteſt poisteſt on ka minul rööm! Üks neiſt laimab ja kirub minu küll koledaste, aga ſee ei tee wiga. Mehiſed mehed meeldiwad mulle alati."

„Noh, paruni härra . . ." wastas ema häbistatult, „tema oli ikka oma keelega natuke liig terge."

„Sul on õigus, ema, näib küll wälja, et aſi ſeda laadi on" Nende ſõnadega kummardas ta ennaſt armulikult noore kanditaadi poole, kes laua otſas istus ja ära punastas, nagu wähk. „Aga: konks on noorelt kõwer! . . . Sinu terwiſeks, ema Strautmal!"

Klaaſid kõlaſiwad üksteiſe wastu. Sanden lõi ema ja iſaga kokku ja pööris ennaſt ſiis kõige kolme wenna poole:

„Ühe eht Läti ema terwiſeks, minu iſandad!" ütles ta ſüdamlikult, kuna ta nendega kokku lõi

Ta jõi klaaſi joonega tühjaks ja kõik kolm wenda tegiwad tema eeskuju järele. Ema Strautmal hiilgas rõõmu päraſt, nii et tema wana, kortſuline nägu lauſa nooremaks läks. Näis iſegi wälja, nagu oleks ka haljaks puhastatud waſt lühtrites olewad ſtearin-küünlad heledamine põlema hakkanud. Ukſeſt kostis ſelgelt ja waljult „kaskee-" laul ſiſe. Sõnum, et härra täna õhtul Strautmali talusſe tulnud, oli tuulekiirusel külas laiali lagunenud. Eſialgu oliwad mitmedki ſelle üle päris imeſtanud, ſeſt et härral pruuk oli, Jaani õhtuid noorte neiude keskel mööda saata.

Ka tänawu oli Aboltini perenaene kõige ſuurepäraliſemalt härra wastu wõtmiſeks walmiſtanud; et ſee aga Strautmalile oli tulnud, ſiis ruttaſiwad eſmalt kõik ſinna.

Ilma korwitäie tuliwiina pudeliteta ei ſõitnud härra ſarnaſtel kordadel kunagi wälja. Kui ſee otſa oli joodud, läks terwe piduliſte kogu mõiſa pääle, kus otſe õlle ſees ſupleda wõis, kuni teiſel päewal päikeſe kera tõuſis.

Sanden kuulatas natuke aega laulu. Ka wana Strautmal oli oma halli pääd norgu laſknud ja waatas mõtetes

oma weini klaasi sisse. Parun koputas tale tasakesti õla pääle. „Kas sa oma nooruse päewade pääle mõtled, isa Strautmal?“ küsis ta.

Wana tõmbas omad silma kulmud ülesse ja waatas eemale, ilma Sandeni otsa waatamata.

„See ei kõla enam nii, kui enne wanaste, paruni härra,“ ütles ta siis aegamesi: „Jumal teab, lust see tuleb. Kas piaksiwad juba metsad nii wäga palju ära raiutud olema, ehk on see miski muu, aga kaja ei ole enam see, mis enne.“

„Süda on külmemaks jäänud, Strautmal, see on pääasi! Pääle selle ei ole ka enam endisi metsi. Kas sa isegi neid wähe omal pikal eluial laastanud ei ole! Wanade mõisa kaartide päält on näha, kui wähe põlduśi enne Strautmali talul oli. Nüüd ei ole aga enam rukkipõllu teist otsa nähagi.“

„Suurem osa metsa on küll juba maha raiutud,“ wastas Strautmal. „Ma mäletan weel selgesti, kui orawad kuuse latwast otsekohe lauda katussele hüppasiwad. Talwel hulusiwad hundid otse maja ümber, nagu koerad. Selajal awaldas ennast keha jõud teisel wiisil, niisama ka rõõm. Kuhu sa kirwe külge panid, sääl ka puu wärises. Nüüd ei oleks ka mina enam julgenud, nii suuri metsa tükkisi põlluks tegema hakata, kui seekord. Ka siis juba ehmatasin ma mõnikord, kui töö kallale läksin: kuidas sa nüüd niisugust paksu metsa sigitawaks wiljamaaks jõuad teha?! Seda oli aga waja, sest pojad tarwitasiwad kooliraha jaoks üks tükk metsa teise järele.“

„Sa räägid, Strautmal, üheśt tarwilisest asjast: sul oli selleks raha waja, et oma poegi kooli saata! See on, kas teate, wäga ilus teist wanadest maa inimesteśt: ehk te' küll teadsite, et uue maa tegemise juures küüru läinud selg enam ei sirgu, et te' ka enam seda näha ei saa, kui wiimane tõrwane puu känd üleswõetud põllu seest kaob, ei jätnud te' ometi sõrru tegemist ega kütistamist järele, et aga

teie poegadel käsi paremine käiks, et teie pojad kord oma isade põldu kergemine harida wõiksiwad. Teil on palju halbu omadusi — ärge pange seda sõna mitte pahaks, — aga ma unustan neid kõiki, kui ma oma wanalaadi maamehi näen, kes oma lastele elawad. Joogem niisuguste meeste terwiseks. Tühjendagem, mu isandad, teie wana isa terwiseks omad klaasid." Jälle tühjendasiwad kõik omad klaasid põhjani.

Emu läks aidast ära, nagu midagi tooma; toepooleşt ei tahtnud ta aga, et härra näeb, kuidas ta walge põlle otsaga oma pisaraid kuiwatab. „Kaskee" lauljatele laskis ta uuesti juustu, wõidleiba ja oma pruulitud õlut anda, keski ei pidanud Jaani õhtul Strautmali talust ilma wõõrustamata ära minema.

Juba oli Sandeni naps — maguşam naesterahwastele ja kangem meestele — oma tööd teinud. Wana karjane naljatas tüdrukutega, nagu poisike, kuna ta neile ikka jälle uuesti klaasid täitis. Uued „kaskee-" lauljad ruttasiwad juurde ja uued „kaskee-" laulud kõlasiwad jällegi.

„Teie isal on õigus," ütles Sanden wäikeşe waheaja järele kandidaadile, „kaskee-" laulud on metsa laulud, mis ainult sääl täielistes akordides kõlawad, kus metsad laulu juures kaasa heliseşwad. Kaowad metsad, siis kaowad ka Jaani laulud. Lätlaşe laul tarwitab metsa — see on juba kord selle rahwa iseloomuses. Hõiskab ta rõõmu päraşt, siis kuulutab ta, kas ka wastukaja tema rõõmu metsaşt tagasi hüüab, metsa lauludes terwitawad üksteist hobuste õitseline ja karjatüdruk . . . Surub kellegi hinge kurbtus ja meele äraheitmine, annab tale mets tema rahu jälle tagasi, — eks ole tõsi, Jakob?

Siiski on seesama metsalaps warahommikuşt kuni hilja õhtuni selle kalla! tööd, et oma laulude wastukaja waikima panna. Ja see on see kurb nähtus teie rahwa iseloomuses. Waadake ainult meie noorema põlwe pääle: tööd teha mõis-

tawad nad küll, aga kuidas rõõmus olla, seda nad pole õppinud. Kuna nad agaralt oma töö kallal on, unustawad nad ära, lindude laulu kuulatada.

Kui siis nädalate ja kuude jookkul wiha südamesse kokku on kogunud, — wiya ka nende wastu, kes rõõmsad olla möistawad, siis woolab see wiimaks nagu soo wesi üle heinamaa . . . See ei kosuta mitte, ei pese ka puhtaks, waid häwitab ainult. Ka mina olen siin meie kodumaa metsades üles kaswanud ja olen silmad lahti hoidnud, keset minu talupoegi elades, sellepärast uskuge mind, et mul wanadest metsalauludest ja metsa rõõmust tõsielt kahju on. Isa Strautmal: meie wanade laulude mälestuseks olgu see klaas tühjendatud!"

Jälle tühjendasiwad kõik omad klaasid kuni põhjani. Wana Strautmal pakkus Sandenile soojalt kätt. „Ma tänan teid, paruni härra, teie sõnade eest! Teie saate weel wanadest aegadest aru. Naised oliwad nad küll, seda piab ütlema, aga omal isewiisil oliwad nad ilusad kah . . . Noored mehed ei saa selleşt aru."

Wein ei olnud halb ja Sanden möistis klaasisi ikka nii täita, et teised seda peaaegu tähelegi ei pannud. Isegi Jakob, kes esialgu weini sugugi ei puutunud ja ainult isa ja ema terwiseks jõi, pani nüüd ajuti klaasi huulte juurde. Siisemise rõõmuga pani Sanden tähele, kuidas Jakobi ja kanditaadi nägudelt tusane mõju ikka enam kadus. Tõsist rõõmu ei olnud küll sellegipärast märkada, aga „küllap see pikkamisi tu'eb!" mõtles Sanden ja täitis uuesti kõik klaasid täis.

„Teil on õigus, isa Strautmal," ütles ta, „noored mehed ei saa meist aru. Neid wõib niisuguste inimestega wõrrelda, kellel halb seedimine on ja sellepärast eluaeg neid inimesi ei salli, kes tubliste süüa ja juua armastawad. Wõtame kord ühe näituse, minu pärast kas wõi mind ennast. Tõsi see ju on: ega ma püha inimene ole; rõõmust naeru, lustiliisi laulusi ja wälkuwaid silmi olen ma alati armastanud.

See on kord minu loomuses: ma wõin ainult rõõmsate keskel elada. Ja ma ei saa aru, miks päraft ma eneſele seda keelma piakſin? Mis see nüüd mulle teeb, kas ma oma inimestele waat õlut wälja jagan, ehk ei? Sõidan ma päälinna, siis annan ma ühe õhtuga kolm kord niipalju wälja ja ei näe selle eeſt ometi muud midagi, kui kellneri igawat nägu Ja ütelge mulle, miks ei piaks ma siis oma inimestega ühes rõõmustama? Hra kanditaat tahab mulle seda aga keelda! Ta arwab, mina rikkuda inimesed ära Sa armas Jumal, kas see siis tõesti nii suur õnnetus on, kui lätlane ka kord, nii ütelda, põlema süttib? .. Metsa warjul ülesse kaswades on ta liig wähe päikeſt näinud. Tema loomus on liig wilu, liig pikaline, liig igapäine! Miks ei ole teie, hra kanditaat, kunagi teistel maadel käinud, kus päike palawamalt paistab, kus inimeste silmad teisite särawad, kui siin? Sääl ei oleks õllewaati wajagi, sääl joowastaks inimesi juba paljas kewade laul. Sääl tunnetsite ka teie endid wabama, terwema ja loomulikuma olewat, õpikſite joowastanud oleku õnsust tundma ja — "

„Ja selle kannul käiwaid ohastusi!" wiskas kanditaat wahele.

„Waadake, see ongi iga rõõmu surm, see alaline järele mõtlemine järelduste üle, enne kui weel rõõmu karikat huulte juurde oled pannudki. Mis piakſin ma homse päewa üle muretsema, kui täna kihiſew wein ja õitsewad huuled mind meelitawad? Ka rõõmu tarwis piab waimurikkust olema. Teie wend Willi mõistab mind wist juba paremine, seda et ta teab, et ainult see töö õnne saadab, mille kohta meie süda heledates leekides loitama on löönud. Hra inſhener, teie mõistate töö waimu!"

Willi waatas küsides tema otsa.

„Tühjendame omad klaasid tööwaimu ülistuseks, härra inſhener, ja pöörame endid siis nende ettepanekute poole, mil-

lede päraſt ma täna julgeſin, teie perekondliſt pidu ſegada ... Ma olen teie projekti läbi waatanud, hra inſhener."

Kõik jäiwad kuulatama.

„Nagu ma näen, ei tea teie omakſed ſelleſt weel midagi," liſas Sanden juurde.

„Waadake," ütles ta, „noor inſhener on Sandhofi parunile mõned plaanid ette pannud, millede üle ma ſüdameſt rõõmuſtan. Teie pojal on ſilmad õige koha pääl. Milleſt meie päewaſt päewa mööda oleme läinud, ſeda näeb tema eſimeſe pilguga ja ütleb: miks ei ſiruta teie oma kätt ſelle waranduſe järele, mis teie maa ſees puhkab?"

Wana Strautmal waatas ikka weel aruſaamatalt kord Sandeni, kord Willi otſa. Sanden ruttas temale aſja ſelgitama.

„Teie teate, Strautmal, kui palju metſa teiſel pool raba on? Puud kaswawad ſääl juurekś, longewad maha ja kõdunewad ära, ilma et neiſt keski kaſu ſaaks. Keski ei taha neid rabaſt wälja tuua. Meie jõge mööda neid alla ajada ka ei ſaa. Wea neid kuni ligi 50 wersta raudtee jaama ja waata ſiis järele, kui palju ſul töö- ja weo rahaſt weel palkide eeſt üle jääb. Nii toowad meie wägewad metſad waewalt kõigiſt nii palju ſiſſe, et metſawahtiſi pidada. Sääl tuleb järsku ſinu poeg wana Weſtfali juurde ja ütleb: ta wõida iga kantjülla puude eeſt, mis Sandhofi weske juurde on weetud, 8 rbl. anda"

„Kahekſa rubla jülla eeſt!" ütles wana Strautmal koguni imeſtanult; „meie wõime ju kõige paremaid puid wiie rubla eeſt ſülb oſta."

„Kahekſa rubla jülla eeſt," kordas Sanden, „aga ainult ſiis, kui Weſtfal aaſtas wähemalt 10—15,000 ſülda puid tuua lubab.

Sanden waatas wana Strautmali otſa ja tundis ſelle kohkunud näoſt lõbu.

„Noh, poeg . . ." ütles wana wiimaks, „ſa wõid ju puid ſiin odawamaltki ſaada, nii palju kui tahad! . ."

Willi waatas oma weiniklaasi, ilma et sõnagi wastaks.

„See on üks ettepanek," rääkis Sandhof edasi, „aga ühtlasi tahab sinu poeg ka Sandhofi wesket ühes selle juurde käiwa põllumaaga 25,000 rbl. eest ära osta, ehk see küll praegu ainult 800 rbl. renti sisse toob, selle eest aga suure summa eest puid hoonete tarwis ära kulutab.

„25,000 rbl.!" hädaldas wana, „selle protsendid teewad üksipäini 1250 rbl. wälja! Teie naljatate muidugi, paruni härra: Willil ei ole kapitali, kust ta siis nii suured summad wäljamaksta wõib!"

„Noh, isa Straumal, sinu pojale on kapital juba hälli ligi pandud, mida mitte paljud oma eluteel kaasa ei saa. Meie ajal ei ole mingit paremat kapitali, kui terane pää. Kas tahad teada, mis sinu poeg wälja on mõtelnud? Ta hakkab sääl puust paberit tegema; seda wõib ju palju kergemine maksali wedada. Kui temal teenistust on, siis wõib ka mõis omast metsast rohkem sisse wõtta."

„Puust paberit?" kordas wana ja waatas waikse imestuses poja otsa.

„Wana Westfal on, nagu te' teate, wäga ette waatlik mees. Iga uut asja waatab ta wähemalt kolm korda igast küljest läbi, enne kui kallale julgeb asuda. Sellepärast sõitis ta eila kõikide ettepanekutega kohe minu juurde. Ma waatasin nad läbi ja pian tunnistama, et kõik wälja rehkendused ja eelarwed wäga mõjuwalt kokku on säetud. Ja et wana Westfal nõudis, et mina nõutud puudest poole osa omast metsast annaksin, oli mul tarwis, teid üles otsida, hra inshener. Teie lubate wistist, et mõne punkti kohta teile weel mõne küsimise ette panen?"

„Palun!"

„Kõige päält paneb meid see imestama, et teie kohe nii kõrget hinda pakute, kuna teie puid ju palju odawamalt olekssite saada wõinud."

„Teie ei müüks mulle aga ju 100,000 süldagi puid,

ilma et enne asjatundjate käest järele kuulaksite, kui palju papiks ümbermuudetud puu siin Sandhofis sisse teeb. Asjatundja arwaks teil sülla 7 ja poole rubla pääle. Seda tehtaks sellepärast seda enam, et see läbistikuline hind 15 aasta kohta piab olema, kus juures ometi mõtlema piab, et lähemal ajal uus raudtee tehakse, mis kõige rohkem 20 wersta siit eemalt läbi läheb."

„Miks ei paku teie siis aga mitte 7 ja pool rubla?"

„Sellepärast, et ma wäljamaalastega milgi tingimisel wõistlema ei taha hakata. Need maksawad kõlisewas rohas wälja, kuna mina aga teie usaldust abiks wõtma pian."

„Kuidas tahate siis aga pool rubla süllast rohkem wälja saada, kui wäljamaalased?"

„Esiteks tunnen ma siinseid asjaolusi, mis neile aga tundmatad on. Selleläbi läheb minul töö jõud, iseäranis wedu raudteele odawamaks. Teiseks on neil alammeistrisi waja; minul mitte. Omaniku silm näeb aga ikka enam, kui wõõra silm. Pääle selle tuleb mulle weel mõni muu asi abiks. Sandhofi jõgi on salalik ja tujukas, nii et wäljamaalased sündsaid turbinaid sisse seada ei oska. Ühe suwega ei jõua seda jõge läbi uurida."

„Siis tahate küll turbinate pärast Sandhofi weskit jäädawaks omanduseks saada?" küsis Sanden.

„Muidugi; turbin wõib oma 50 aastat töötada. Renditud pinnal ei maksa sellesarnast sisse seada."

„Miks tahate aga põllumaad ühes osta?"

„Suwel wõib niiwiisi tööd paremine ära jagada. Inimestel ei pruugi kunagi ilma tööta olla. Igal ühel on oma hobune. Woorimehed ei wõi siis weohindasi piirita kõrgusesse kruuwida."

Sanden waatas pisut aega tema otsa.

„Nüüd ma saan aru, miks wäljamaalane teiega wõistelda ei jõua. Aga nüüd weel üks küsimus: miks nõuate kirjalikku kontrahti 15 aasta pääle? See on ju selge, et

niisuguse hinna eest iga mõisnik häämeelega teile puid ja palka müüb. Wõiks ju siis ka iga aasta uus kontraht teha, selle järele, kui suur teie tarwitus miski aastal on."

„Sellegi pärast wõin ainult niisugust kontrahti wastu wõtta, mis 15 aasta pääle on tehtud," wastas Willi.

„Masinad pian ma wõla pääle wõtma. Kui ma masinate wabrikule omad plaanid ja kontrahti ette panen, usaldab ta mulle masinaid häämeelega; ilma kindla kontrahita ei saa ma aga midagi."

Sanden pakkus tale kätt. „Meie mõistame üksteist," ütles ta; „elada ja elada laskma — see on ka minu juhtmõte. Kui teie nii lahke oleksite ja minu kaasas täna öösel Raudupi sõidaksite, siis wõiksime juba homme mõnegi asja üle põhjalikumalt läbi rääkida. Mul oleks wäga hää meel, kui ka teie ärist osa wõiksin wõtta."

„Ma tänan teid!"

„Enne kui meie kontrahti maha teeme, piame muidugi asjatundjatega läbirääkima Kas meie nüüd ühisusele jõuame ehk mitte, on mul siiski igatahes rõõm, niisuguse inimesega tuttawaks saada, kes kohe pärast ülikoolist wäljatulemist tähtsate plaanide walmistamisega oma teadusest tunnistust annab ja siiski häbiks ei pia, ise kirwest kätte wõtta, et omal jalal seisma hakkata.

Mehi, kellede aated meie laiale isamaale kasu tõiwad, on meie kodumaa tihtigi wälja saatnud. Ometi oliwad need enamalt jaolt ainult aated, kus kõik alles selle küljes seisis, kas ka praktika mehi leidub, kes neid aateid teoks muudaksiwad. Sääl juures tuli aga ka tihti ette, et need aated lõpuks aina sündmatad ja õnnetumad oliwad. Nende hulgas on ka niisugusi olnud, kelledel ei haridust ega mõistuse terawust ei ole puudunud, waid ainult julgust, pool kokkulangenud telliskiwi ahjuga hakatust teha, et 10 aasta pärast ise omale wabrikut ehitada. Oma terwe nooruse ajaläbi s ööwad nad wõõrast leiba, et oma julgete plaanide eest raha

teenida. Aastad kaowad, natuke raha on wiimaks korjatud ja praktikalikka teadusi kogutud, nii et küll juba midagi pääle algada wõiks, kui mitte waheajal kõige tähtsam asi kaduma ei oleks läinud, — nimelt nooruse ettewõtte wõim. Raha ja kindel sissetulek on juba liig armsaks saanud. Wiimaks on ka niisugusi, kes uue ettewõtte alustust suure pidustusega ja hulga shampanjeriga algawad ja enne, kui suur korsten weel õieti suitsema on saanud, juba lõpetama piawad. Kes aga paari heeringa ja pudeli täie weega algab — wana metsawaht sülgab praegugi, kui teid meelde tuletab, hra inshener! — see leiab lõpuks isegi üle hundiraba teed, kui tal seda waja oleks."

Willi waatas terawalt Sandeni otsa, ei lausunud aga sõnagi.

Sanden ulatas oma weiniklaasi tema poole.

„Õnnelikku kordaminemise pääle!" ütles ta. Kõik lõiwad kokku, ainult Jakob tõusis üles ja läks wälja.

„Ja, Strautmal," ütles Sanden, „sina oled ka wäsimatalt töötanud, aga sinu poeg teenib seda ühe aastaga, milleks sul terwe eluaeg ära kulus. Sa oled isaisade wiisil elanud, oled juba siledaks tallatud teed mööda käinud; sinu poeg walib aga omale uue tee ja meil jääb ainult üle, tema üle imestada.

Ja, ja, koolid teewad inimeste silmad lahti! Seda ütles meie wana õpetaja, kes lõpuks ühe härraste kooli direktoriks sai, alati . . . Nüüd puhkab ta küll juba ammugi omast tööst, aga need sõnad on mulle meelde jäänud.

„Katsuge kord pimedas rehte peksta," ütles ta, „ja waadake siis, kui wähe teie tööl edu on olnud, kui palju wilja kaotsi on läinud ja kui suurt kahju teie endile olete teinud. Teie terwe elu oli niisugune pimedas rehepeksmine. Niikaua kui kõik wana radasi läheb, pole weel wiga; niipea aga kui järeltulew peksjate rida mullegi läbi segatud saab, siis on parem, kui warta kohe warna riputad. Meil on

rehepeksmiseks walgust ja elu tarwis koolitamist waja." Ta räägis alati niisugustest wördlustest. Need, kes wennaste koguduse poole hoidsiwad, ei sallinud teda, sest et ta liig palju ilmlisteşt asjadest räägis. Siiski on meil just temale nii mönegi hää teo eest tänu wölgu! Ilma temata ei oleks Raudupi kihelkond täna mitte nii kaugel.

„Kuhu Jakob läks?" küsis Sanden järsku, kui ta juba neljandama pudeli lahti wöttis.

Jakob tuli aita tagasi ja istus oma endise koha pääle.

„Et mul meeleşt ära ei lähe . . ." ütles Sanden, „ka teiega tahtsin ma natuke rääkida. Ma olen kuulnud, et teie Strautmali talus karja kaswatust tösta tahate."

„Seda ma olen küll mötelnud," wastas Jakob, keda see küsimus koguni huwitas.

„Siis on teil aga rohkem heinu waja ja sellepärast tulin mina ühe mötte pääle. Teie Weereni heinamaa taga hakkab sauna-raba pääle. Praegu ei too ta mulle midagi sisse. Kui temast aga kraaw läbi kaewetaks ja teda pöösasteşt puhastaks, siis wöiks temast üsna tubli heinamaa saada. Waadake seda raba kord öige pöhjalikult läbi — hra inspener wöib teile sääl juures waheşt abiks olla — ja siis tulge mõisa. Seie töö eest annan ma uue heinamaa häämeelega 12—15 aastat ilma maksuta pruukida."

Jakobi silmad löiwad särama, aga ainult ühekş silmapilguks. Ta ei wastanud midagi. Sandeni eest ei jäänud niisugune muudatus mitte tähele panemata.

„Ma tean," ütles ta pikkamisi, „et teie niisama kui teie wend kanditaatki minust hästi ei mötle. Ja teil on selleks palju enam pöhjust, kui temal. Aga waen jääb waenuks ja äri — äriks. Sauna-raba teen ma igal tingimisel tublikş heinamaaks. Teie kohta on sellel tööl aga kõige suurem wäärtus, sellepärast wöite seda ka kõige odawamine ja siiski kõige suuremate kasudega toime panna. Tehke minu pärast metsawahiga kontraht ära, kui minuga tegemist ei taha

teha. Asja tuleb isikust lahutada. Sauna-raba ei ole selles mitte süüdlane, et — noh, et teie weel poissmees olete! Mis sina, isa Strautmal, selle kohta ütled? Kas sauna-rabast wõib heinamaa saada?"

„Selle üle, paruni härra, ei maksa sõnugi kulutada. Kui weel minul waua jõud alles oleks, wõtaksin weel täna-wõu suwel ise selle asja käsile."

Kurwalt, nagu oma kadunud jõuu üle leinates, laskis ta oma pää norku.

„Sellepärast! Aga poisid ei taha selleşt aru saada. Nad aelewad omas aatedes ümber ja siis: minema kõik, mis nende kraamisse ei passi! Eks ole nii, hra kanditaat?"

Kanditaat tõmbas esmast natuke kokku ja mõtles parajaste selle üle järele, mis Sandenil tänase siin käiguga õieti mõttes on. Peaaegu wõis arwata, et ta oma ettepanemistega oma endisi waenlasi lepitada lahtis. See oli ju ka wõimalik, et kontraht Williga wäga tema meeltmööda oli ja et ka sauna-raba puhastamine temale kasu tõi. Aga miks pärast arutas ta neid asju kõikide wendade ja isa kuuldes? Williga oleks ta weskis ehk Westfali juures palju hõlpsamine kokku puutuda wõinud. Ja miks pärast pakkas ta sauna-raba just Jakobile? Igaüks naabriteşt oleks seda tööd nendesamade tingimiste all oma pääle wõtnud.

Kõige päält aga: miks oli ta asja nii seadnud, et ta otse Jaani-õhtu Strautmali talus mööda saatis, nii et tema, kes Sandeni awalikult noominud oli, temaga ühe laua taga istuma ja üheskoos klaasisi tühjendama pidi? Kus mitte homme juba terwe kogudus teada ei saa, et ta seda tööd Sandeni seltsis mööda on saatnud? Nii purustab siis see inimene ühe õhtuga selle seemne ära, mida tema suure waewaga on külwanud!

Wiha wõttis temas wõimust, trotslik, taltsutamata wiha. Sandeni wiimast küsimust ei olnud ta enam õieti kuul-

nudki. „See on üks kõik!“ arwas ta: „asu aga kohe tema kallale!“

Ta tühjendas oma klaasi pooleni ära ja waatas Sandeni otsa.

„Kas te' teate, hra von Sanden, ühte jutustust „Halasti hingest“?“

„Ei, — kui see aga liig pikk ja igaw ei ole, siis jutustage!“

„Juhtunud on see lugu kuskil lõunamaal, ma usun Italias, jah! just Italias, mitte kaugel sellest kohast, kust kõige enam laewadega Greeka randa käiakse. Sääl oli roomlaste wägewamal mehel Sullal üks suwimaja, otse mere kaldal. Efeid ja wiinamarja wäädid ümbritsesiwad walgeid marmori sambaid; Palestina roosid õitsesiwad purtskaewude ümber, mustad Afrika orjaneiud salaldasiwad nagu warjud lõhnawast rohuaiast läbi. Tal oli aga weel rohkem walgeid orjasi ja weel enam orja naesterahwaid, keda ta kaugelt Greekamaa tagast, Parthi rahwa seast oli toonud, teiselt poolt tormidest uhutud Musta merd, säält, kus põhjatuul lumega kaetud Kaukasia mäelatwade wastu oma jõuu ära murrab. Ka kullakarwa pruunisi orjaneiusi oli tal, mustade juuste ja hirwe silmadega.

Need oliwad kõik hääd asjad, kui Sulla oma wõõrastega omas mereäärses suwimajas pidusi pidas. Kirju marmori tahwlidest põrmand wärises tasaselt, kui orjaneiud joomasõbrade ees lustilise muusika saadetusel endid tantsides wäänlesiwad, tumepunased roosid mustades juukstes. Kõige enam rõõmustas aga Sulla ennast nende laulmise üle, — mitte nii wäga siiski laulude eneste, kui imeliku wastukaja üle. Teie piate nimelt teadma, et Sulla suwemaja ümber tore wastakaja oli. Rohuaia taga, otse wahutawate woogude wastas tõusiwad järsud sakiliised kaljurahnud, mirti puudest ja piiniatest ümber piiratud, taewa poole. Inimesed uskusiwad kindlaste, et sääl Pan, metsa-jumal ise elada.

Wõib olla oli neil õigus, wõib olla ka mitte. Aga imelik oli see küll: iga sõna, mida Sulla omas suwimajas ütles ja iga laul kõlas säält imeliku selgusega tagasi, selgesti oli kuulda, kuidas laulud üle roofide ja lillede tagasi laenetasiwad. Just selles suwimajas juhtus ka see sündmus halasti hingega. Sulla oli omad sõbrad kokku kutsunud, wägewamaid mehi wägewast Roomast. Suured plaanid, kuidas maailma endi keskel ära jagada, saiwad sääl sepitsetud. Õhtul aga andsiwad nad endid kõik rõõmude joowastusesse, kõige enam aga Sulla ise. Kõige iluſamad orjaneiud keerlesiwad metsikumates tantsudes, kõige meelitawamad laulud segasiwad endid kandle helinatega. Nagu merewaik säras wein hõbedastes peekrides ja woolas nende soonteſt läbi, nagu päikese kuumus nende kodumaa pilwita taewast, Sulla ei leppinud aga kõik sellega weel mitte.

„Kus on Jidia!" hüüdis ta järsku. Jidia ei olnud ennast weel ühelegi wõõrale näitanud. Ta oli Sulla kõige armsam orjaneiu, keda ta alles hiljuti päikese paisteliselt Greekamaalt kaasa oli toonud.

Nagu linnu wari kadus muſt kohitsetud mees ära ja oli mõne silmapilgu pärast jälle tagasi.

„Jidia istub mere kaldal!" wastas ta, oma musta otsaesisega marmoriſt põrmandat puudutades.

„Jidia piab siia tulema!" käskis ta.

Jidia tuli, kahwatanud, nagu weelill kuu paistusel. Sinakas muſt juuks langes lokkidena tema walge kaela ümber.

„Jidia piab tantsima!" hüüdsiwad wõõrad. Ja Jidia tantsis.

„Tantsul puudub hing!" tähendas üks wägewa Rooma wägewateſt.

„Jah, tema tantsul puudub hing, sisemine leek!" kajas wägewa Rooma wähem wägewate suust wastu.

„Jidia piab laulma!" hüüdis teine wägew mees.

„Jidia," ütles Sulla, „lustiliſe Greekamaa kõige lustiliſemat laulu! Priius ſarnaſe laulu eeſt!"

„Priius!" ſoſistas Jidia, Sulla pääle waadates.

„Jidia, kodumaa ühe rõõmſa laulu eeſt!" hüüdis Sulla uuesti.

„Kodumaa!" kordas Jidia uuesti ja wõttis kandle kätte. Kolm korda tõmbas ta üle keelte ja kolm korda kõlas kaja tagaſi, — ſiis hakkas ta laulma:

„Thrakia tammedeſt üle
Kohiſeb põhjamaa torm."

„Kaja!" hüüdis Sulla, oma wõõraste tähelepanekut ſelle pääle juhtides.

Rooma wägewad waataſiwad imeſtanult üksteiſe otſa. Rohuaiaſt kõlaſiwad ſelgeſti järgmiſed ſõnad wastu:

„Thrakia tammede poole
Tõmbab ſu ſüda, ſu arm!"

Jidia tõmbas ägedalt üle keelte, nagu tahaks ta waluſt täidetud kaja ära lämmatada ja laulis edaſi:

„Ja kus metſkitſede parwe
Wariku warjule läeb."

Waluſalt kõlas merekaldalt tagaſi:

„Kodumaa kallim ſ'uſt kaugel
Õnn ſ'uſt ka kaugele jääb."

Trotſiwalt wiſkas Jidia oma pää kuklaſſe:

„Pole ſee põhjatuul iſi
Metſas mis müriſeb ſiin;"

Keel läks järſu löögi läbi katki! Mererannalt kõlas aga ſeeſama kurblik hääl tagaſi:

„Pole ſee orjuſe häbi
Et ei kao kurbtus, ei piin."

Siis laulis Jidia jälle edaſi:

„Joowastand rõõmude läikeſt,
Hullamas neiude hulk."

Kaja: „Pole siin kodumaa päikest,
Sest on su süda nii kalk."
Jidia: „Kärawal paiwel ükspuhas
Öö ehk päew, — hõiskab neil huul."
Kaja: „Lõpmata wiletsus' wallas
Wäriseb, kaebab su laul."
Jidia: „Elagu Bachus!" õnn kutsub,
„Elagu!" hõiskab neil suu"
Kaja: „Pisar su silmasse paisub,
Pisar, kui kumab ju kuu!"
Jidia: „Ei maksa kurbtus ei mure!
Orjaneid hüüab ja — joob."
Kaja: „Üle must-Musta mere
Täheke särab ja — kaob."

Nagu pisarate tilkumine kostsiwad kaljult kandle helinad tagasi.

Pisarad lämmatasiwad kaja hääle ära. Jidia silmad sätendasiwad wihaselt, kui ta järgmise salmi laulis:

„Elagu, elagu Bachus!
Jumalad, hõiskab teil' suu!"

Ta kuulatas pilk aega, kuni pikkamesi walust wärisewal häälel kaja wastu hüüdis:

„Polnud see täht, mis sääl wajus.
„Waid — sinu l o o t u s ja a u u! . . ."

Siis aga, oma tundmustest mõidetult, lõi ta metsikus wihas oma kandle wastu marmori sammast puruks ja wiskas ennast põrmandale pikali, nagu tujukas laps.

„Ta ei anna mulle rahu, ta segab mind!" kaebas Jidia meele äraheitlikult.

„Kes ei anna rahu? Kes segab?" küsisiwad purjutajad.

„Minu hing laulab sääl!" wastas Jidia walust täidetult.

„Jidia seest on hing ära põgenenud!" hüüdsid pidulised.

„Üks Liidia talent iluga Jidia hinge eest!" hüüdis keegi, nagu oksjonil.

„Püüdke jookſik kinni, püüdke kinni!“ hüüdis üks noor tſenturion, kes pool lennates merekaldale ruttas.

Tõuſis ſuur ſegadus.

Wõõrad tõuſiwad iſtmetelt üles ja tammuſiwad, peekriſi käes hoides, rohuaeda, lõunamaa toredaid lilleſi hoolimatalt puruks tallates.

Jidiat wõttis aga üks Rooma wägewateſt oma ſülle, kes oma armiliſt lõuga tema walge õla wastu ſurudes, teiste järele tuikus.

„Sſt!“ andis noor tſenturion teistele märku: „ta on ſiin rooſi põõſas peidus.“

Wõõrad kuulataſiwad. Rooſi põõſaſt oli tõesti nagu taſaſt nuukſamiſt kuulda.

„Auus ja puhas hing, eks ſa tule ometi meie juurde wälja?“ küſis üks noormees.

„Ma ei wõi!“ kostis piſarateſt lämmatatud hääl rooſide ſeeſt.

„Miks ſiis mitte? ſiin on ju ainult auuſameelſed ja ſuurtſugu iſandad!“

„Mul on häbi!“ wastas hing.

„Kelle ees ja mikspäraſt?“

„Ma olen halasti.“

„Aga ma palun, ſee on ju nüüd kõige uuem mood! Athenas ei käi praegu keski naesterahwas teiſiti, kui ta weel üle 30 aastat wana ei ole.“

Rooſi põõſaſt ei tulnud mingit wastuſt.

„Sa külmetad ſääl ju ennaſt ära, auus hing!“ algas keski uuesti.

„Tule parem wana Flawiuſe ſüdame juurde, kes juba 80 aastat waikſelt leegitſedes ſeda ſilmapilku on igatſenud!“

Ja hambuta Flawius tõmbas oma ihkawa näo hapuks naeratuſeks kokku.

Hing ei wastanud.

Nõutalt ſeiſiwad kõik põõſa ümber.

„Ta on wist ärapõgenenud!" arwas üks.

„Teeme tal tiiwad märjaks, et ta ära lennata ei saa!" hüüdis noor tsenturion ja kallas oma peekri põõsa pääle tühjaks.

„Tooge weini! Niisutame ta märjaks! Hing sipleb siin lille lehtede wahel!" hüüdsiwad kõik läbisegi ja kallasiwad weini lillepõõsastikusse. „Tooge weini, täitke peekrid uuesti täis!"

Orjad ruttasiwad weini nõuudega ära. Roosi põõsast. kostis hirmunud hüüe, mis pea kaeblikuks palumiseks muutus.

„Tule wälja! tule wälja!" röökisiwad Rooma wägewad mehed ja kallasiwad ikka uuesti weini põõsasse. Pikkamisi jäi nuuksumine waikseks.

„Wõtke ta tormiga ära! Edasi!" komandas hambuta Flawius. Kõik tormasiwad põõsasse. Meele äraheitmise hüüe kajas suwe ööst läbi, siis weel kord ja — kõik oli wait.

„Minu käes, minu käes!" hüüdis üks hääl, „tooge tuld lähemale!"

Juba järgmisel silmapilgul walgustas tulelondi wirwendaw helk tooresi hämitamise kohta: puruks tallatud roosside all, läbisegi wisatud peekrite ja katki murtud mirti okste kõrwal lames, weinist üleni märg ja ainult kohati katki murtud, mudasteks roosi lehtedest kaetud, halasti hing. Üks tiiwake oli täitsa wälja kistud, teisega aga, mis niisama läbi ligunenud ja pooleni lõhki kistud oli, kattis ta oma nägu. Tsenturior tõmbas seda tema näo päält ära, aga, — halasti hing oli juba surnud. Meele äraheitmise karjatusega langes Jidia tema kõrwale maha.

Sulla ise tõstis teda üles ja wiis oma majasse.

„Ära nüüd selle üle wäga palju kurwasta!" katsus ta teda tröösida. „Homme päew tellin ma juba Athenast sulle kõige ilusama kaelaehte!"

Nii sai Jidia kalli kaelaehte omanikuks; uut hinge ei wõinud tal aga keski enam tellida."

Kanditaat jäi wait ja waatas põlastusega Sandeni otsa.

Sanden löi oma klaasi kanditaadi klaasiga kokku ja jõi tühjaks.

Siis mõtles ta paar silmapilku ja ütles:

„Teil on kahtlematalt hää jutustaja anne! Missugune tore etendus, mida teie praegu kirjeldasite! Kui seda näitemänguks ümbermuuta, mida ilus balleti-tants ehiks, — see oleks juba algupäraline! Tugewama wastolu pärast piaks paksu maoga Sullat ja toonekure jalgset Flawiust wastastikku tantsida laskma. Juba ettelugemisel on mõju wägew, ehk küll teie hääl ilulugemise tarwis hästi sünnis ei ole."

„Katsume seekord weel ilma näitemängulise waimustuseta ja balleti tontsuta wälja saada!" wastas kanditaat sunnitud rahuga. „Ütelge mulle, härra von Sanden, kui palju hingesi olete t e i e niiwiisi porisse tallanud? Halasti hingesi, kes weel praegu oma ilmsüütause aegadesse tagasi igatsewad, kuna äraostetud kehad teile lõbusaid laulusi laulawad? Ja sääl räägite teie weel rõõmu waimust! Pärisorjuse aeg on möödas, aga teie olete endile uue lõbu wälja mõtelnud: hingede pärisorjaks tegemist! Wald piab teiega üheskoos rõõmustama ja kurwastama, kõik käsu järele! Ainult selle wahega, et piitsa asemele õllewaat on astunud. Wäga tore ja waimurikas, komandu järele rõõmus olla, — eks ole tõsi?

„Waata aga, ila Strautmal," ütles Sanden, ennast lahkesti wana poole pöördes, „waata aga, missugune mees see meie kanditaadi isand on! Kargab teisele otsekohe silmi, nagu wäike kukk!"

Wana Strautmal läks wiha pärast tumepunaseks.

„Sa oled purjus, poeg!" ütles ta „ja unustad ära, kus sa oled ja kellega sa räägid. Mine maga ennast wälja ja häbene homme oma tänase halwa ülespidamise üle!"

Kaarli ei pannud isa sõnu tähelegi ja pööras ennast jälle otse kohe Sandeni poole: „Teil ei ole selleft weel küll, et teie wanematelt tütred ja noortelt meestelt nende auu ära ostate; et teie neilt inimestelt, kes weel maailma

walguſt näinudki ei ole, juba ſeda ſuurt õnne ära rööwite, et nad auuſate wanemate lapſed wõiwad olla . . . Teie tungite nüüd ka wanemate ja laste wahele ja tahate pudeli täie weini eeſt wanemate armastuſt oma laste wastu ära osta. Ja miſſuguſel muul põhjuſel teie muidu täna õhtul ſiia tulite? Miſpäraſt, kui mitte ainult ſellepäraſt, kõlkſutate teie ſiin täna õhtul oma ſõnu?"

Wiha päraſt wäriſedes läks wana Strautmal aidaſt wälja.

„Ma näen juba, et teie oma otstarbet kätte olete ſaanud," rääkis kanditaat edaſi, „teie olete mõiſtnud, rahuliſt perekonna pidu wiha ja tüli paigaks ümber muuta! Ma olen ſelles kindel, et iſa piitſa tooma läks, — mulle muidugi, ehk küll teie ſeda ära olete teeninud! Aga kas teie ſiis tõesti uſute, et teile kunagi terwe hulk teotatud hingeſi wastu ei tule, et teie käeſt oma ilmſüütut minewikku tagaſi nõuda? Kas waheſt mitte juba nüüdki uneta ööbel nende walus kaebamine teie kõrwu ei kosta?"

Iſa astus ka tõesti, piits peos, aita ja tõstis ſeda juba löömiſeks üles. Kahwatanult, käſa rinna pääl koos hoides, waatas Kaarli iſa otſa. Willi haaras iſa käewarreſt kinni ja wõttis tal piitſa käeſt ära. Wana haklas kiruma.

„Pekſa on ta teeninud, piitſa on tale waja, et ta õpetuſt ſaaks! Sihuke tahab weel koguduſe õpetajaks ſaada! Külakooli tarwis ſind ſaata, et ennaſt häſti ülespidama õpikſid. See oleks parem, kui ma ſeda leiba, millega ma ſinu kooli ajal ſind toitſin, ſigade nuumamiſeks olekſin pruukinud! Siis teakſin ometi, et ſelleſt miski kaſu olen ſaanud ja ei oleks mul nüüd tarwis olewat, oma lihaſe poja päraſt häbeneda!"

„Kaskee" laul oli waikinud. Lauljad katſuſiwad et minema ſaiwad. Ainult paar uudishimuliſt jäiwad aida nurga taha ſeiſatama. Sanden löi tõrjudes wana poole käega.

„Mis tempuſi ſa nüüd teed, iſa Strautmal!" waigis-

tas ta. „Kanditaat usub ju, et tal õigus on. Rahulik sõna on sellepärast palju enam kohane!"

Ja Kaarli poole pöördes rääkis ta edasi:

„Istuge, hra kanditaat! Asja võib ju ka ilma äritusela läbi rääkida. Niipalju kui mina teie juttudest aru olen saanud, olete minu tegewuse wiisi üle koguni pahane. Arwame nüüd nii, et mina süüdlane olen, — jätke nüüd aga kord kõik omad halasti hinged kõrwale ja ütelge selgel, kindlal sõnal wälja, mis teie õieti minust tahate?"

Kanditaat istus wäsinult toolile.

„Kõige päält nõuan ma teilt, et teie taluneiusi mitte nagu metslindudeks ei pia, kellede pääle oma südame soowi järele jahti võib teha! Ma nõuan teilt, et teie kombeliseşt küljest nendega niisamati ümber käite, kui teie omast ringkonnast noorte naesterahwastega."

„Seda nõudmist on niikaua raske täita, kuni teie seltskonnast noored neiud endid mitte niiwiisi üles ei pia, kui ma seda oma seltskonna neidudest nägema olen harjunud!"

„Teiseks nõuan ma teilt, et teie perekondlist elu ei rikuks! Ütelge, mis võib niisuguseşt perekonnast oota, mis äramüüdud naese auu ja häbiplekkidega kaetud mehe iseteadwuse pääle põhjendatud on?"

„Kas teie waheşt ühegi perekonnaga nende hulgast lähemalt tuttawad olete? Ma ei usu, et neil palju kaebada oleks. Niipalju kui mina tean, on nad oma eluga kwote-taludes üsna rahul. Muidu ei oleks ka küsimine nende järele nii suur olewat."

Kanditaat ajas silmad pärani ja waatas Sandeni otsa, ilma et kohe wastust oleks leidnud.

„Waadake, hra kanditaat," rääkis Sanden järsku muudetud, peaaegu sõbralisel toonil edasi, „kas teile tõesti kunagi mõttesse ei ole tulnud, et teie wiha minu wastu päriselt kuni hullumeelsuseni ulatab? Muidugi ei maksa teil täna õhtul selle kohta otsust teha. Selleks on weri liig äri-

tatud. Täna wõtab teie üle ainult üks mõte ja üks tundmus wõimust See on juba kord kõikide tunstnikude-iseloomude saatus! Omas waimustuses ehitawad nad õhulossisi ja luulelisi ehitusi, mida nad teisel hommikul, kui luulehobu jälle talli wiidud ja asju igapäewases walguses tähelepannakse, kui unenäo hullustused wälja näewad. Ehk kas mul õigus ei ole, hra kanditaat?

Wõtame näituseks, teie olekšite järgmisel päewal päraft oma kirgelist jutlust minu wastu eneselt küsinud, mikspäraft teie seda kõik ütlesite ja tegite? olekšite oma rahwa liikmete üksluisi nägusi tähele pannud, kes teie terwest jutlusest ainult seda mälusse wõtsiwad: „see wõttis kord ometi härra kere õieti läbi," — kas teis siis mitte see mõte wõimust ei wõtaks, et te' ainult unistaja olete, loomu wastaliselt äritatud kujutuste sepitseja? Teie olekšite enestelt küsinud: mikspäraft ainult mina üksi Sandeni wastu niisugust wiha tunnen? Ei wõi ju ometi seda ära unustada, et Sanden kuskilt teisest ilmajaost siia puhutud ei ole. Ta on ju ometi niisama kui meiegi, meie maakese pinnal sündinud ja suureks sirgunud. Ja miks ei kisu siis mitte meie wana õpetaja oma wiimaseid juukse karwu pääst ära, selle üle meelt heites, et tal selleşarnase Sandeniga tegemist on? Mikspäraft sõidab tohtri härra nii häämeelega tema juurde jahi pääle? Mikspäraft ei ole ümberkaudsed härrad, isegi wana Westfal, teda mitte omast seltskonnast wälja kihutanud? Mikspäraft on tal noorte neiude juures nii palju õnne? Mikspäraft jookseb noor ja wana nii häämeelega tema juurde lusti pidudele?

Waadake, ainult teie üksi saate järsku minu minewiku ja minu iseärališe eluwiisi üle nii kangesti äritatud. Teil ainuüksi tõuseb mind nähes weri pähe — ehk wähemalt weel sellel Waarpinil, kellele teie oma jutlusega otse tema südamest rääkisite! Sarnane tundmuste kokkukäimine Waarpiniga paneks mind aga kohkuma, kui ma teie asemel oleksin. Keski ei mõtle ega tunne nii kui mina — arwaksin ma —, pääle

ühe waimuhaige. Kas ma mitte lõpuks ise haige ei ole? — Need olekſiwad minu mõtted, kui mul weri juba jahtunud oleks. Kas teiega lugu teiſiti on?"

Ta tuetas ennaſt leentooli najale ja näis wastuſt ootama.

„Arwame nii, härra von Sanden, et teil õigus oleks," algas noor Strautmal äritatud, maha ſurutud häälel, „et Waarpin ja mina — tõesti haiged olekſime, ſee on: meie ergud olekſiwad kergemalt äritatawad, kui teistel inimestel, nii et iga tühi aſi meid kohe äritab ja kihama ajab. Sellegipäraſt jääks ſee küſimus ikkagi lahtiſeks, mikspäraſt meie, ſ. o. haigete wiha otſe teie wastu pöörab, hra von Sanden? Mikspäraſt ei lange meie mitte wana õpetaja, Weſtfali wõi mõne muu kallale? Ei, hra von Sanden, ka meie, haiged, ei ole kuſagilt teiſeſt ilmaſaoſt ſeie puhutud, ka meie oleme ſiinſes koguduſes ſuureks ſirgunud. Paljude aastade jooksul on teda ſarnaſe kihwtiga joodetud, mis tema kaswu ja terwiſt takistab ja rikub. Kängujäänud kehal puudub aga wastupanemiſe jõud, et ſurmawat kihwti ära wõita ja wälja ſaata. Sääl juures on ju wõimalik, et kihwtitatud keha enam ei märka ega aru ei ſaa, kui palju tema elujõud rikutud on. Nüüd hakkab aga kihwt kehas halba tundmuſt ſünnitama. Ta paneb kihwtile wastu! Eſialgu muidugi kõige enam haigetes liikmetes, Waarpinis ja minus, ſiis aga pikkamiſi ikka laialiſemalt ja üleüldiſemalt, ſeda enam, mida rohkem teie kihwt koguduſe ihu ja hinge häwitab. Ja Waarpin ja mina ei wõi mitte enne terweks ſaada, kui meie wennad, meie terwe kogudus ſelle kurjuſe wastu wõitleb, kuni ſee hallikas mitte ära ei kuiwa, kuſt ſurmaſaatwad wood wälja woolawad. Need wood on need, mis meid kuni hullumeelſuſe piirini on ajanud, mis koguduſe ſüdant kibeduſega täidawad.

Sellepäraſt, härra von Sanden, mida kõrgemale meie hullustus teie ülekohtu wastu tõuſeb, ſeda lähemale jõuab teile kohtupäew. Seda pidage meeles. See on kõige ülekohtu ja süü wanne, et ta iga auuſamat hinge meele ära-

heitmiſele ajab. Wõitluſes meelt äraheitjatega ei ſaa aga nal-jalt keſki wõitu. Ka ſeda pidage meeles, hra v. Sanden!"

„Selles ekſite teie wäga, hra kanditaat," wastas San-den rahuliſelt, „kui teie arwate, et mina teie hinge piinaſt ſüüdi olen. Selles on ainult ja üksi teie ergud ſüüdlaſed, minu armas. Teie ſeedmiſe organid wõiwad kümme korda rohkem ſelle juures wastutajad olla, kui mina. Teie näitate weel ſelleſt lapſikuſt põhjusmõtteſt kinni pidama, et iga halb tundmus, mille põhjuſt teie kätte ei leia wäljaſtpoolt tul-nud piab olema!

Teie küſite, miks päraſt teie juſt minu omaks patuoi-naks wälja olete walinud? Noh, kas teie ſeda kuulnud ei ole, et noored inimeſed, kelledele tantſimine keelatud on, kõige rohkem tantſimiſe rumaluſe üle ſiunawad?

Juſt ſeeſama aſi on ſiin ees. Mina olen teie arwates liig terwe, teie ſunnitud pühaduſe kohta liig lustilik, teie üleloomuliſe ja wastuloomuliſe olemiſe kohta liig loomulik. Saage, hra kanditaat, esmalt nii terweks ja tubliks, kui mina olen, ja teie iſegi naerate ſiis oma praeguſe wiha üle minu wastu.

Puhake endid natuke ja katſuge oma organismuſt ja oma erguſi tugewamaks teha. See on teile ainuke õige tee!

Wiſake ſiis kombline pühadus metſa! — Ka „kogu-duſe ſüda" on liig lõbus ſisſeſeadlus, nii kaua kui weel ko-guduſe ergud terwed on.

Aga ſeda ei jõua teie mulle ilmaski ſelgeks teha, et mina koguduſe erguſi wigastanud olekſin. Wiſake paariks aastaks omad raamatud ahju taha ja waadake kord, kuidas maailmas elatakſe! Reiſige minupäraſt Schweitſimaa lume-mägede juurde ehk põhja Jäämere rannale. Elage kordki ſellel pinnal, kus päikeſeſt pruuniks kõrwetatud matruſed wälguſt walgustatud ööbel oma elu eeſt tormi ja laenete wastu wõit-lewad. Ehk luuſige päikeſe paiſtelise Neapoli lastega ühes mirti puude warjus ehk kuulatage beduiinlaſte tundmuslik-

ſaladusrikkaid laulusi: lühidelt, tehke mis te' tahate, minge aga ainult inimeste hulka ja loodusesse ja taganege ükskord ometi ükſikuseſt, omaſt wanadeſt eelarwamisteſt ja halasti hingedeſt! Omandage wõmalikult palju uusi mõjudusi ja laske neid omas kunstiandeliſes waimus piltideks kujuneda, aga ärge ſiblige mitte kauem, nagu öö liblikas, oma tiibadega wastu põlewat lampi.

Tormake elusse, kõwendage oma ergusi, siis olen mina esimine, kes teile oma hääle annab, ilma miskisuguſi muid tingimisi ette kirjutamata. Teie terwis on mulle siis juba selle eest pandiks, et teie oma kogudust mitte enam haiglaselt äritada ei püüa. Seſt see on minu arwamine, hra kandidaat: kui kogudusse jõuda haigeks jääb, siis on see tingimatalt teie süüd, mitte minu. Hullustaja wõib oma kuulajatesse teatawal mõõdul oma hullustust edasi saata. Teie olete seda teinud. Sellepärast on, waadake, kõige päält minu nõudmine — ja seda juba kogudusе pärast — et teie siit lahkuksite ja teiseks — teie eneste pärast — minu soow, et teie endid wälja puhkaksite, et need andeд, mida loodus teile rohkel mõõdul on jaganud, mitte kaotsi ei läheks.

Teie jutustus halasti hingest — missugune luule oleks selles, kui koguni teiseks muutunekssiwad temas wärwid ja kõlad, kui mitte ise omandatud mõjudused ja raamatuteſt saadud luulelend seda ei oleks sünnitanud?

Mis oleks, hra kanditaat, kui teie nüüd kõik muud maha jätaksite ja reisima läheksite? Raha jelleks annaksin ma teile häämeelega. Kui teie paari aasta pärast tagasi tulete, siis saate mind südamlikult tänama."

Strautmal waikis ühe silmapilgu ja hakkas siis tasasel häälel rääkima: „Kui ta Jumala poeg oled, siis kukuta ennast siit templi katuse harjalt maha!" Ja siis jälle: „Seda kõik tahan ma sulle anda, kui sa minu ette maha heidad ja mind kummardad . . ."

Järsku tõstis ta omad silmad üles ja ütles, Saudenile

otse silma sisse waadates: „Nagu näete, hra v. Sanden, on teie retsept juba aastatuhandeid wana. Kõige esmalt kiusatus, selle üle kahtlust äratada, kas Jumalast kutsutud ollakse gi; siis tõutus, maailma üle walitsust anda, kui seda kiusaja käest wastu wõetaks. Ka lõpuotsus on seesama: tagasikiusamine, wiha, ülempreester, rahwa kõikuw meel, Rooma maawalitsejad, piitsahoobid, teotus ja rist... Kõik on juba olnud ja saab ka jääma kuni wiimse päewani. Ja siiski, hra v. Sanden..."

Strautmali silmad hakkasiwad nende sõnade juures waimustuse tules särama — „siiski ei ole mul mingit muud wastust, kui seda, mis seekord juba kõrbes sai antud: Tagane minust, saatan!"

Sanden oli weini klaasid waheajal uuesti täitnud, lõi kõikidega kokku ja jõi oma klaasi tühjaks. Kui ta oma habeme kuiwaks oli pühkinud, wõttis ta omast sigaritoosist sigari ja lõikas selle otsa lahti.

„Teie ei taha siis mitte reisida," ütles ta, „mul on selleşt wäga kahju. Teie lubate aga ometigi, et ma teile ühte omast reisi juhtumisteşt jutustan. Ma soowitaksin seda neile, kes, nagu teie, alati kodus istuwad, järelemõtlemiseks, seşt et see, kes seda õieti mõistab, selleşt wäga palju õppida wõib. See sündis umbes selleşsamas kohas alam-Italias, kuşt teiegi praegu jutustasite. Üks meie hobueesliteşt jäi lombakuks ja et mägestikus mitte asjata teişt otsima hakata, läksime tükk maad jalgsi. Wõib olla, oleks minu laisad pakikandjad oma raske ülesandega ruttem walmis saanud, kui ma neile „makaroni't" oleks nimetanud, meie keeles „jootraha." Nii ei jäänud aga midagi muud üle, kui kannatlikult oodata ja wiimaks ise otsima minna. Sääl juures nägin ma siis järgmişt ära seletamata sündmuşt: Meie tulime ühte koguni waese, ükşiku külasse, kus kõik elanikud õige juures ärewuses oliwad. Nad rääkisiwad ja karjusiwad läbisegi ja wehkleşiwad kätega, nii et ma esialgu midagi aru ei

saanud. Ainult niipalju oli selge, et kõik oma tähelepanemist ühe järsu kõrgustiku pääl kaswawa metsa pääle pöörsiwad, kus üks koguni wiltu wajunud majakene paari puu najal seisis. Mo wõtsin oma pikksilma kätte ja waatasin: siin ja sääl, kaljurahnude taga, oliwad soldatid seisma säetud. Neende püssiraudade läikimisest oli tunda, et nad wähehaawal ülespoole, majakese lähemale nihkusiwad. Hurtsiku lähedal istus aga, närustes riietes, üks Italia talupoeg. Järsku näen ma, kuidas üks soldat üles tõuseb, et järgmise kiwi juurde jooksta. Ta langeb aga selili ja jäeb rohu sisse lamema. Wana talupoja seljataga on aga suitsu pilwekest näha. Nüüd näen ma, et sääl, natuke metsa lähemal, üks inimene warjul on, kes ennast ikka enam metsa poole nihutab, ometi nii, et wana talupoeg ikka tema ja soldatite wahele jääb. Pikkamisi sain ma ka küla elanikude jutust natuke aru: see sääl, kes pikkamisi metsa poole nihkus, oli kardetaw röömel Pietro, kelle üle ma natuke aega pärast seda ajalehes lugesin, et ta ühe rikka inglase tütre wangi oli wõtnud ja teda enam ka raha eest wälja anda ei tahtnud, kuni wiimaks Inglise walitsus ise wahele astus. Wanamees aga sääl ülewel kiwi pääl oli Pietro kõigesuurem sõber selles külas, ema wend wõi midagi selleparnast. Wõib olla aga ka priitahtlikult kaitses ta oma isikuga teda soldatite kuulide eest. Kõigesuuremat huwitust sünnitas aga see asjaolu, et korporal, kes soldatite salka juhtis, wanamehe oma poeg oli. Kujutage nüüd, hra kanditaat, seda asjaolu natuke laiemalt omale ette: ühel pool oma kohuse täitmine ja tuhat liiret Pietro pää eest, wõib olla ka ametis tõusmine, teisel pool aga oma lihase isa elu. Pietro nihkub aga ikka enam metsa lähemale, nagu kaks kiwide wahel roomates, kuna ta oma püssiraua otsa alati soldatite pool hoidis. Weel kord tõuseb suitsu pilw üles ja jällegi langeb üks soldat! Wägew kütt oli see Pietro — aga see huwitab teid ju wähem. Weel oli ta, umbes 20 sammu metsast eemal, kui soldatid temal juba

kannul oliwad ja ainult weel wana talupoeg nende ja Pietro wahel. Poeg wiiwitab weel, otsustawat sõna ütlemast. Juba on arusaada, et soldatid oma seltsimeeste surma üle nurisewad ja ainult weel hambaid kiristades oma ülema sõna kuulewad.

Küla elanikud jäiwad wait. Ka minul hakkas süda kiiremine tuksuma. Sääl näen ma, et häkitselt kõik tuld annawad, wanamees kiwi päält maha libiseb ja soldatid edasi tormawad. Pietro aga kargab kiirelt nagu põder metsa, sellega ühes aga ka tuhat liiret, ametis tõusmine ja korporali hää kuulsus. Kolm tundi hiljem tuliwad soldatid asjata otsimistelt tagasi. Ees marsisiwad ikka neli soldatit tropis, kes oma kokku pandud püsside pääl, millede pääle nad omad kuued oliwad laotanud, surnud ja haawatud seltsimehi kandsiwad. Neile tuliwad neli teist soldatit järele, kõrksateft punutud kanderaamiga, kus pääl wana Italia talupoeg lames. Rongi järel tuli korporal ise, sihwakas noormees, tusase näoga. Inimesed seisiwad sõnalausumatalt küla kaewu ääres. Üks wana naene waatas üksisilmi põlewa pilguga tulejale wastu. Kui korporal tema juurde tahtis minna, pööris ta temale selja. Ka teised küla inimesed pööraſiwad näod kõrwale, kui ta neist mööda läks. Waikides wiisiwad soldatid surnuid külawanema majasse, paniwad weranda pääle maha ja astusiwad uuesti ritta. Mõned minutid waatas korporal oma isa werega kaetud surnukeha otsa, laskis siis oma pilku wihaselt üle küla käia ja andis tugewal häälel edasimarsisiseks käsku. Kesk küla elanikudest ei läinud wäikese salga kaasa, kesk ei ütelnud nooremehele „jällenägemiseni!“ sellele, kes ühekorraga tuhat liiret ja oma isa oli kaotanud. Waadake, see on omal wiisil äraseletamata sündmus.“

„Ja teie soowite wistist, et ma selleks praegu seletust otsikſin?“ küsis kanditaat wäriſewal häälel.

Sanden ei wastanud midagi.

„Noh, wana Strautmal,“ütles ta siis, „kuidas oled sa tänawuse suwega rahul? Kas sa wõid ühte osa omast wõlast mulle

ära maksta? Noh, ära nüüd sellepärast muretse: küllap nüüd pojad sul seda koormat kergitama hakkawad. — Soo, nüüd wõime meie sõita, hra insener! „Kaskee" lauljad ootawad meid wistist juba mõisas. Teie aga, hra kanditaat, wõite minu käest igatahes reisiraha saada. Mõtelge seda asja hästi järele! Hommikul näeb mõnigi asi teisiti wälja, kui õhtul."

Neljas päätükk.

Kolm päewa käis kanditaat nagu uimastatult kirikumõisas ümber: Neljandamal päewal palus ta õpetaja käest hobuse ja poisi ja sõitis Sandhofi mõisa.

Wäikesed männad tee ääres andsiwad ainult wähe warju. Parmudest piinatult jooksis wäike hobusekene ainult pikkamisi liiwast teed mööda edasi. Terwe loodus oli palawa suwepäikese käes nagu rammestanud. Linnud oliwad wait; tuule hõõgugi ei olnud tunda. Poiss hoidis hooletumalt ohje käes ja püüdis waheste piitsaga parmusi tappa. Ka Strautmali mõtted lendsiwad pikalisemas taktis: „Jätame asjad nii, nagu nad on!" ütles ta iseeneses, käega heites; „ega mina ju üksi maailma jõua tabadest wälja tõsta!"

Nad jõudsiwad Sandhofi metsa, mis Strautmalile mitte tundmata ei olnud. Kui mitu korda ei olnud ta oma kodukoolmeistri ameti ajal siin püss seljas, läbi luusinud. Kui mõndagi korda ei olnud ta siin painduwateste puuoksteste läbi esimesi päikese kiireid tungima näinud, kui ta, piinawateste mõteteste tagakiusatud, wäsinult sammeldanud puu kännu otsa oli istunud. — Aga alati ei olnud need mitte piinawad mõtted, mis teda waikseste tuakeseste otse ööse kasteste kosutatud metsa ajasiwad. Nagu kukkuw meteor säras tema mälestuses mõnigi nooruse unenägu, mis juba mööda oligi, enne kui ta weel lapsikut südant wangistada jõudis,

juba ära lendanud, enne kui otsustaw sõna argadelt, häbelikudelt huultelt libises . . .

Mälestused kujuneswad ikka elawamateks. Ikka selgemine astuswad niihästi waluvad, kui ka armsad pildid minewikust tema silma ette. Ta tuetas ennast seljatue wastu, pani silmad kinni ja katsus iseäranis ühte talwe õhtut mälestusesse kutsuda, millal ta oma senini kuulmata üreluste läbi üleüldist äritust oli sünnitanud.

Igalt poolt oli waljuid ette heiteid langenud, ümbert ringi wihast wälkuwaid silmi näha olnud; äritatult oli mõnigi sõrmustega ilustatud käsi lauateki narmastega mängi-nud. Otse tema wastas istus naabri kogudusе õpetaja. Weel praegu uskus Strautmal tema kõrki naeratust nägema ja selgesti tema mahedat häält kuulma: „Ja nii siis olete teie, hra student, selles arwamises, et — teie mõtteid lühidelt kokku wõttes, — igal rahwal, igal seisusel ja igal seltskonnal oma moral on?" Selle pääle oli auuwääriline pastor ennast leentooli najale sirutanud, käsa oma paksu kõhu üle risti pannud ja pool kinni wajunud silmil Strautmali otsa waatanud.

„See kõik on meeletus, on narrus!" nii kihasiwad mõtted Strautmali pääs, „ei tema ega keski teine ei ole sinu südame sügawuseşt wälja tekkinud mõteteşt aru saanud! Miks-pärast annab ta ülepää ennast nende inimeste tallata, kes palju suurema häämeelega selleşt räägiwad, kuidas krahwi härra kokk hiljuti ühe peenikese prae ära rikkunud?" Niisugusteşt ja selleşarnasteşt mõteteşt hoolimata oli ta omeri kõigesuuremas ärewuses pastorile wastanud: „Jah, õpetaja härra, muidugi on see minu arwamine, et maailmas mingisuguşt üleüldist mõõdupuud morali kohta ei ole ja et sellepärast ülekohus on, otse wägiwalla töö, kui meie teistele oma moralilisi arwamisi pääle suruda tahaksime!"

Pastor naeratas ikkagi kõrgilt ja pilkawalt.

„Ei mitte meie morali," oli ta tõsiseks saades juurde

lisanud, „waid seda, mis meile Sinai mäelt on antud ja mis meile mäejutlusest välja kostab. Jätame seda siiski kõrwalisteks asjaks. Wõtame nüüd näitusteks, et keski inimesesööja omaks moralilisteks kohusteks piab, inimesi süüa, kas ta siis teie arwamise järele, kui ta kord — olgu uhkuse, hirmu ehk laiskuse pärast — ühte hääd juhtumist selleks mööda minna laseb, waheste ka oma morali rikkuja on?"

„Ja!" wastas Strautmal kirgliselt, ehk temas küll see tundmine oli, et järgmisel silmapilgul kõik waljuste naerma puhkewad. Aga kõik jäi waikseks. Ainult pastor oli kergesti kõhatanud ja siis majaproua käest küsinud, kuidas tema rohuaias tänawu suwel maasikad korda läinud. Kodukoolmeister oli oma wihast täidetud pilku üle seltskonna libiseda laskнud, aga iga ühel oli püüe, oma tähelepanemist ruttu mingisuguse asja pääle juhtida.

Ainult üht pilku oli ta kinni püüdnud, mis ühelt noorelt neiult tuli, kelle küsiwad silmad kaastundliselt tema pääl wiibisiwad. Siis oliwad järgmisel päewal needsamad silmad sügawale tema hinge põhjasse tunginud, kui noore neiu roosihuultelt tasakesi need unustamata sõnad libisesiwad: „Mikspärast awate teie igaühe ees oma südant? Teie üle naerdakse ainult ja üksi ei saa teist aru. Teie olete üheste teiseste ilmast pärit .. Teil ei ole wist kedagit, kellele teie oma südame saladusi usaldada wõiksite ja sellepärast jutustate seda kõikidele..."

Selleste päewast pääle hakates oli waesel kodukoolmeistril üks inimese hing, kelle ees ta oma ülewoolawat südant wälja wõis puistada.

Kurblik naeratus mängis Strautmali huulte ümber, kui ta neid jutuajamisi meelde tuletas. Kui palju lapselikka mõtteid, kui palju paljast ettekujutatud piina ja kui palju täidesaatmataid tulewiku plaanisi ei olnud ta temale jutustanud, sellele waimu ja tundmuste pooleste suure lapsele! Ja kui häämeelega oli see neiu, pea õitsewas rohaaias, pea ka-

lapüüdmiſe juures järwe pääl, kui nende paat — muidugi täitſa kogemata — teisteſt piſut eemale libiſes, tema juttu kuulatanud. Ükskord koguni — aga ei, jäägu ſee maguſaks ſaladuſeks! — kaugel uudishimuliste ſilmade eeſt juhtus ſee, pargi teiſes otſas, ſihwaka kuuſe okste warjul.

Weſtfalid uſaldaſiwad oma lapſi täiesti, kes ſellepäraſt teha wõiſiwad, mis mõtleſiwad. Selle eeſt ootſiwad nad aga, et nende lapſed midagi ei tee, mis nad päraſt oma wanematele rääkida ei wõiks. Kas nüüd need lõpmata jutustuſed kodukoolmeiſtri ja nende tütre wahel neile nii wäga meeltmööda oleks olnud, ſelle üle wõib muidugi natuke kahtleda. Weel praegugi oli ſellepäraſt noorel kanditaadil natuke halb tundmus, kui tale meelde juhtus, et ta, wõib olla, wana auuwäärilise paruni uſalduſt kurjaste oli pruukinud. Seekord aga — jah, kes wõib armſate unistuste wastu wõidelda, mis läbi akente ja müüride tungiwad, mis keſkõö aegadel lillerikkaſt ja lõhnawaſt nooruſe rohuaiaſt tõuſewad? Kes wõib kewadele teed kinni panna, kui ta nooruslikku rinda ſiſse tungima hakkab, kus ta nagu aimamata õnne käſkjalg üle jõgede ja aedade hõljub, aaſade kirjuſt pinnaſt üle ja öö-mustadeſt metſadeſt läbi läheb? Kes wõib nooruſe päewadel unistuste ja tõſiſe elu wahel kindlat piiri tõmbada? Kes wõib külma mõistuſega järele arwata, kas igatſuſeſt aetult, meelega wõi kogemata armastuſe tõutuste järele tehakſe, kui luulekujutus „tema“ iluſat kuju niikaua ettenõidub, kuni ta wiimaks iſe kehalikult ſinna ilmub, juſt nagu nõiaſõnade läbi ſinna kutſutud? Ja kas ei oleſee mitte iga hariliku kõrwale kuulmataks jääw armastuſe hääl, mis armaſtajale iga wäikeſe meſilaſe, iga tähekeſe, iga lehekeſegi läbi jutustab, mis pärna latwalt langedes akna wastu liugleb, nagu tahaks ta taſaſt armastuſe märki anda. Aimamatalt antakſe rahutuſele waba woli, mis alles ſiis kaob, kui ſüda oma armſamat järsku nähes, piinlikus rõõmus tukſatab. Kuidas piaks niiſuguſt unenägu wanematele ju-

tustama, mida ju ometi mitte inimliste sõnadega awaldada ei saa? Mis piab neile niisugusest asjadest üeldama, millest isegi õieti aru ei saada, aga mis siiski imeliste aimdustega südant wangi wõtawad?

Naermine ja nutmine on ainukene kõnekeel neil silmapilkudel, kunas kerge puudutamine ehk tasa sõsistatud südamlik sõna terwe maailma üles kaalub... Arge nõudke nooruse käest, et ta ka seda unenägu üksipulki teie ette laiali laotaks, ja ärge mõistke teda mitte hukka, kui ta eeskirjade järele ei unista!

Waiksetel tundidel oli waene kodukoolmeister ööd ja päewad sellega ametis, et oma unenäole õiget tähendust leida. Kuidas pidi ta selle suure lapse hingest aru saama? Kas oli see kaastundmus walesti mõistetud, kartliku, oskamata inimese wastu, kas tegi see tale rõõmu, tema kaitsjannaks hakata ja tema südame saladusi teada wõida, ehk oliwad need romanlised põhjused, nooruse luule, ihkamine mingi iseäraliku, saladusrikka aime järele, mis selleks põhjust andis, et nende mõlemate teed ikka jälle kõikide uudishimuliste kõrwadest eemal kokku käisiwad? Ehk kas tärkas ja wõrsus neiu rinnas tõepooleşt — ei, mis tarwis sarnaste rumalate mõtetele maad anda! Kes oli ta siis õieti? Mille läbi wõis ta selle neiu südant wangistanud olla? Kas waheşt selle läbi, et ta kunagi, seltskonnas olles, wõõrasteşt muidu mööda ei wõinud minna, kui et mõnede toolide wastu põrkas?

Ehk selle läbi, et tal terwelt kolm kuud aega läks, enne kui parkett-põrandal kõndima õppis? Ehk waheşt selle läbi, et ta laua juures ikka tükk maad teisteşt eemal pidi istuma, et kedagit supi ehk soustiga üle ei kallaks? Nii wõis ta enesele seda selleşarnaşt juhmust ette lugeda, kuni wiimaks häbipuna tema palgedele tõusis. Aga kõik need mõtted oliwad nagu haganad tuuleşt laiali aetud, kui üks küsimus jälle tema mõistuşes wõimuşt sai: „mikspäraşt püüab

ta aga siis muidu nii hää meelega minu seltsis olla?" Põline küsimus, mille pääle juba sadandeb ja tuhandeb wastust anda on püüdnud, -- üks wastus ikka weel lollem, kui teine.

Siis oli lahkumine tulnud! See oli just niisamasugune palaw suwepäew, kui tänagi. Terwe öö oli ta metsas mööda saatnud, et weel korb koiki oma unistuse kohtasi üles otsida, et weel ehk wähemalt mööbaminnes ühte ehk teist puud silitada, mis teda nii tihti oma warjule oli kutsunud. Üks linnuke teise järele ärkas üles ja laulis oma hommikulaulu; kerge tuulehoog lendas puu latwadest läbi, mitte kaeblikult, nagu Jumalaga jätmiseks, waid kui kaasreisija, kes walmis on, tundmata imede maale ligi tulema. Strautmal oli wana mahalangenud puutüwe pääle maha istunud, mütsi pääst ära wõtnud, käed kokku pannud ja mõtlema hakkanud, kui halb sõna see „lahkumine" ometi on.

Ta teadis, et ka teistes kohtades linnukesed temale niisama häämeelega oma „tere hommikut" siristawad, tuulehoog niisama muretalt läbi latwade kohiseb, kui siin, kui ainult süda seesama saab olema, kui ka kauguses see osawus alles jääb, armastuse laulu, mis terwest loodusest läbi kõlab, kuulda ja mõista.

Sääl siristawad teised linnud, teine mets ja teine suwehommik terwitawad teda, ja ometi teewad nad sedo niisama südamelikult, kui siingi

Jumal teab, miks meil, inimestel, lugu selle pooleşt nii teisite on? Kui tihti ja palju eksib süda ümber, enne kui ta teist leiab, ja kui raskeks läheb siis lahkumine! Ja sellegipärast wõib seda kõike weel ära kaunatada, kui seda teadmist ligi wõetakse, et korb leitud warandus ka tõesti tema päralt on, et kui aastade pärast siia tagasi tullakse, siis teda uuesti eest leida wõib, oma enda jaoks hoituit ja maailma silma eest warjatult.

Ja mis pääasi on: siis on ka õiguşt, ikka jälle sinna

tagasi pöörda, niihästi omas mõtetes ja unistustes, aga ka oma eneſe iſikus, kui ſelle üle kahtlus tekkib, kas ſee unenägu wõi tõſine elu on.

Ei, ei, enne lahkumiſt piab ta teada ſaama, kas ta weel tagaſi tulla tohib, ehk mitte!

Selle kindla otſuſega oli Strautmal ülest tõusnud ja mõiſa poole ſammunud, kus kell parajaste tööliſi tööle kutſus. Ennelõunane aeg oli raamatute ja asjade ſiſſepakkimiſega mööda läinud. Wastu õhtut pidi ta ära ſõitma. Kui ta otſustawat ſõna rääkida tahtis, ſiis pidi ſee lõunaſöögi ja kohwi waheajal ſündima.

Lõunalaual oli ta ütelnud, et ta enne lahkumiſt weel kord kõiki oma armſaid paiku näha tahab. Ometi mõtles ta ainult ühe paiga pääle pargi otſas, ſihwaka kuuſe all. „Kas ta aga tõesti tuleb?..“ mõtles ta, ilma et tal julguſt oleks, ſeda mõttet otſani mõtelda. Siis oli ta kübara ja kepi wõtnud, pikkamiſi pargi poole ſammunud ja eſimeſe puhma taha ſeiſatama ſäänud, et ükſiſilmi mõiſa poole wahtida. Üks walkjas kogu tuli küll pääukſeſt wälja, pööris ennaſt aga rohuaia poole.

Siis ei olnud tükk aega kedagit näha. Kodukoolmeiſtril tuli meelde, et ka rohuaiaſt läbi pargi otſa wõib jõuda. Et aſi julgem oleks, läks ta ſinna, et ära oodata, kuidas tema ſaatus läheb. Sandhofi park käib metſaga kokku, nii et raske üelda on, kus park lõpeb ja mets algab. Inimeſed ja metskitſed elawad ſääl kui wennad ükſteiſe kõrwal. Tihtigi on pargi pööſaste wahelt ſaledat metsloomа näha, kes oma tarkade ſilmadega mõiſa hoonete walgeid ſeinu ja punaſeid katuſeid ſilmitſeb. Teineſord tuleb jälle ette, et kui, mõtetesſe wajunult, pargi radaſid mööda edaſi minnakſe, ennaſt järſku kuſkil ſoo ääres leitakſe olewat, nii et enne tükk aega järele piab mõtlema, kus küljes mõis on. Natuke ſelleſt kohaſt eemal, kus wiimane pargi rada metſaſt läbi käiwa tee pääle wälja wiib, on wäikeſed, ſarapuu pööſastega kaetud

mäetünkad. Siin seisabki wägew kuusk, sügaw-must, nagu leina ehtes, just nagu waataks ta üle sinaka metsa kaugele, nagu oleks sääl tema kodumaa ja nagu piaks ta siin wõõraste keskel wiibima. Pikkamisi oli Strautmal kõrgustiku pääle sammunud, walkjas-rohelistest sarapuu põõsastest enesele teed läbi tehes. Üksik waikne platsikene kuuse all oli weel tühi, ainult paar pruuni kuusekäbi oliwad sinakas-kollase sambla pääle kukkunud, mis kuuse wägewaid juuri kattis. Strautmal oli tema oma tehtud, ainult neile mõlemile tuttawa pingi pääle istunud ja kuulatanud. Kõik oli wait, ainult puud kõikusiwad natuke ja siin ja sääl raksus mõni oksake kaugel metsas. Nüüd krabises juba teist korda, aga juba ligemal, ja pea nägi Strautmal ühte orawakest, kes oksa pääl istudes uudishimulikult oma suurte silmadega ümber waatas. Ta hingas wõimalikult tasa, et oma seltsilist tema üksikuses mitte segada. Orawake hüppas oksalt oksa pääle, ajas oma tagumiste jalgade pääle püsti ja jooksis siis wiisakalt üle sambla kuuse poole, üsna Strautmali lähedalt mööda.

Ta oli kurb, et tema ka mitte niisama wirgalt puusse ronida ei wõinud, et säält laialist metsa ja kõige päält mõisa poole minewaid teesi üle waadata. Tale tuliwad tema lapsepõlwe aastad meelde, kus ta karjapoisina suuremat rõõmu ei tunnudki, kui kuuse latwas kõikuda, õige kõwaste hõiskada ja siis kuulatada, kas alt kaja siia tagasi kostab. Lehmad all aasa pääl näisiwad üsna wäikesed wälja, koguni pisitillukesed aga weel lambad. Koer seisis puu all ja haukus orawat, aga aralt, nagu kardaks ta, et metsawaht tuleb. Ka mets ise sünnitas ülewelt waadates koguni teistsugust mõju; nagu wägew roheline waip ulatas ta kaugel kuni pilwedeni.

Ja kui tore sääl kõrgel kuuse latwas ometi oli, mida kosutaw tuule hoog kõigutas!

Järsku hüppas Strautmal üles. Tal näis, nagu oleks pähkla pööşastes midagi liigutanud.

Kahjuks oli şee aga wişt ainult ootuşeşt täidetud şüdame rahutus!

Aga miks oli praegu juba nii palju warju? Omaks ehmatuşeks märkas kanditaat, et päike juba puu latwade taha kadunud oli. Ta waatas kella; kui ta weel kohwi ajaks tagaşi tahtis jõuda, şiis pidi ta tubliste ruttama.

Uneta öö oli wişt küll pişut oma õiguşt nõudnud. Strautmal haaras ruttu mütşi kätte. Aga kuşt tuli şiis järsku şee punane roos, mis şäält wälja kukkus?

Tormilikult wõttis ta lille kätte, şuudles şeda ja ruttas şiis kiirelt kodu poole minema. Jmestanult oli ta şiis weranda ukşe pääle şeişma jäänud. Kõik istuşiwad juba kohwi lauał; ka „tema" oli şääl. Ainult Marie puudus. Nagu küşides oli ta şiis noore parunesşe otşa waatanud, kuid şee näitas pääga tühja platşi pääle ja küşis, kas ta kohwi wõi theed şoowib. „Kas teie ka weel järwe ääres olite?" küşis ta lihtşalt, kuna ta temale tasşi ulatas. „Ma uşun, et kalab täna hästi õnge wõtawad; tuul on praegu şelleks kõige parem."

Kui şiis wiimaks lahkumişe filmapilk tuli, oli Lutşie hääl Jumalaga jättes niişama rahulik, tema käeşurumine niişama sõbralik, kui harilikult. Ja täieliseş umbteaduseş pidi waene kodukoolmeister ära sõitma. „Aga şee roos, şee roos?" arutas ta. Roos on juba närtşinud ja lehtedeşt lage aga wastus on şaamata.

„Pia kinni!" hüüdis kanditaat oma kutşarile. Strautmal astus wankrişt wälja.

„Sõida şamnu mõiśa õue pääle ja anna hobune talliposi hooleks. Ma lähen metşaşt läbi otşekohe parki." Ta pööris wäikeşe metśa tee pääle, mis şarapuu pööşaste lähedalt mööda wiis.

Wana kuuşk şeişis küll omal kohal, kuna şarapuu pöö-

sad pisut harwemaks oliwad tehtud, mille eest wist poisid sügisel hoolt kandsiwad. Ta tungis akšadest läbi tuttawa platsi juurde ja — jäi imestanult seisma: kuuse all pingi pääl istus Lutsie.

„Mis teie siin läbi metsi hulgute, nagu olekšite kibuwitsa lille kosilane?“ ütles ta naljatades, kui Strautmali nägi „Tulge aga lähemale ja terwitage oma wana sõbrannat — seda kuuske siin, kes kõige selle aja teie järele nuttis ja ohkas.“

Kanditaat tuli lähemale ja pakkus tale waikides kätt.

„Kas ma siia istuda tohin, Lu — armuline preili?“ küsis ta warjatud ärewusega.

„Olge nii hääd ja jutustage meile, see on minule ja kuusele, kas teie ka möödaläinud aastadel Sandhofi pääle olete mõtelnud, kirjad muidugi maha arwatud.“

„Seda ei saa salata,“ ütles kanditaat; „ja ma ei tea, kas ma mitte Sandhofi pääle rohkem ei ole mõtelnud, kui see hää oli.“

„Mõtted on ju tollimaksust priid,“ ütles Lutsie natuke wärisewal häälel ja puuris oma päewawarju otsaga sammalt. „Aga üelge, hra Strautmal, kuidas teie kirikumõisas oma eluga harjunud olete?“

Strautmal ei wastanud mitte kohe. „Teie tahate, parunesse, juttu teise asja pääle wiia,“ ütles ta pisut aja pärast. „Wõib olla, oleks see nii parem. Aga mul on juba ammugi wiisiks, ennem sellega leppida, mis ärajäämata on, kui et umbteadust ja kahtlemist kannatada. Sellepärast olen ma ammugi seda silmapilku igatsenud, kus ma teile, kui teie lubate, paar sõna — paar mulle wäga tähtsat sõna ütelda wõiksin.“

Lutsie sattus kange ärewusesse, kui Strautmal neid sõnu waewaga wälja ütles. Ühe silmapilgu mõtles ta ja ütles siis ruttu: „Ma loodan teie auususe pääle; rääkige!“

Strautmalile tuliwad need sõnad koguni ootamata.

Ta ei teadnud, kuidas ta algama pidi, sest et tal selge ei olnud, kui kaugele ta praegu minna tohtis.

„Waadake, parunesse," ütles ta aralt ja keerutas oma laia äärtega kübarat käes, „just selle paiga päält lahkudes wõtsin ma mõne aasta eest ühe õitsewa roosi ligi, mida ma julgenud olen, kuni seniajani omaks kõigekallimaks warandusseks pidada."

„Ainult kuni seniajani?" küsis Lutsie.

„Jah, parunesse, ainult kuni seniajani, sest ma ei teadnud ju, mis ta mulle ütlema pidi."

„Miks ei käsi teie seda siis roosi andja käest järele?"

Kanditaat waatas arusaamatalt Lutsie otsa. Kas ta ainult teda nokkis wõi ei teadnud ta tõesti roosist midagi. Lutsie punastas ja lõi silmad maha.

Hull julge mõte tuksatas temast läbi.

„Ammugi olen ma juba selle järele igatsenud, et seda wiiwitust hääks teha," ütles ta wärisewal häälel. „Ja sellepärast... andke mulle minu liig julgust andeks, preili Lutsie... olgu see minu esimene ja wiimane küsimine, mida ma teile ette panen, — mis tahtsite teie selle roosiga mulle ütelda?"

Waewalt oli ta aga neid sõnu wälja rääkinud, kui ta aru sai, et ta raske wia oli teinud. Ja kui ta ka ise seda ei oleks mõistnud, siis oleks Lutsie sügaw punastamine seda temale ütelnud. Pahandatult waatas Lutsie tema otsa ja ta näole asus nisugune külm mõnu, nagu seda Strautmal paruni proua juures tihti oli märkanud, kui ta kellegile oma näo mõnu läbi mõista tahtis anda, et ta hää tooni wastu oli eksinud. Waese kanditaadile lõikasiwad Lutsie külmad sõnad südamesse:

„Teie teate ometi wäga hästi hra kanditaat, et mitte mina seda roosi ei kinkinud!"

Strautmal oleks kõige parem maa alla wajunud eht ka kohe jalapäält koju tagasi läinud, kui ta mitte hobust mõisa juurde ette ei oleks saatnud. Ka Lutsie näis arusaama,

et kanditaadil maa jalge all pôles. Külmus kadus ta näolt ja ta rääkis, nagu ei oleks midagi juhtunud, edasi: „Minu wend rääkis tihti, et teid nägema tahab tulla. Kui soowite, siis hakkan teile teejuhiks, — pargi teed on pisut muudetud."

Osawalt libises ta pôôsasteşt läbi. Masinlikult läks kanditaat temale järele.

Kui nad parki jôudsiwad, oli Lutsie oma hariliku lôbuduse jälle kätte saanud ja lobises ühte ja teist. Kanditaat wastas segaselt „ja" ehk „ei;" temal oli, nagu oleks ta raske hoobi pähe saanud. Lutsies näis tema wastu kaastundmus tôusma ja ta pôôdis weel paar korda juttu selle aja pääle pôôrda, kus Strautmal Sandhofis oli. Strautmali ühesilbiline „ja" ehk „ei" ajas seda katset luhta. Neiu sai ikka waikşemaks ja järelmôtlejamaks, mida aga Strautmal, kes nagu uimastatud oli, tähele ei pannud. Juba oliwad nad môisa hoonete ligidale jôudnud, kui Lutsie seisma jäi, punastas ja sügawaste hinge tômbas, nagu tahaks ta midagi ütelda. Strautmal waatas walge pilwekese pääle, mis ükskult sinise taewa all edasi liikus.

Teisel pool kraawi kaswis lillepôôsas, kus üks ôis weel alles oli. Järsu tundmuse aetusel hüppas Lutsie üle kraawi ja murdis lille ära; lill pudenes aga tema kätte wahel ära. Walusalt waatas ta mahakukkuwate lille lehtede pääle, wiskas siis pahaselt ka lille warre maha ja tallas seda jala all puruks. Strautmal waatas weel ikka pilwe poole. Lutsie otsaesisele asusiwad kärsituse kortsud.

„Läheme edasi!" ütles ta lühidelt.

Et maja juurde jôuda, pidiwad nad talli usteşt môôda minema. Talli ukse pääl seisis wana parun ja näitis neile käega.

„Kas teate, hra Strautmal," ütles parun juurde tulejale kätt pakkudes, „teie tulite just ôigel ajal. Tund aega hiljem ei oleks te' mind enam koduşt leidnud. Meil oli nimelt nôuu, weski juurde sôita .. kôik üheskoos, suures selt-

siis. Nüüd sõidame kõik üheș! Minu poeg ratsutas juba ees sinna."

„Aga, paruni härra," tähendas Strautmal, „ma palusin ennast ainult paariks tunniks priiks."

„Jätke seda kõik minu hooleks," ütles parun armsa naeratusega. „Teie kutsariga saadan ma sõnume tagasi, et teie siia jäite. Mul on aga väga häämeel, et teie täna meie kontrahi mahategemise juures võite olla."

„Missuguseșt kontrahist siin jutt on?"

„Teie wend ostab minu käest weske ja pääle selle minu ja Raudupi metsast puid Kontrahi mahategemine on täna. Ühtlasi paneme suure kalapüügi toime, sest et tamm täna maha kistakse . . . Lutsie, ole hää, ütle mamale, et ta kanditaadile natuke kehakinnitust toob. Lõunat sööme weske juures."

Lutsie ruttas elutuppa, kuna parun ühes võõraga pikkamisi järele tuliwad Eestuas wabandas ennast parun: ta pidada enne ärasõitu weel mõned paberid korraldama; ka Lutsie ei tulnud kohe tagasi, nii et Strautmal paruni prouaga, kes teda sõõgi saali oli palunud, üksi jäi.

Paruni proua küsis wana õpetaja ja selle proua terwise järele, rääkis ilmast, suurest põuast rohuaias, mesilastest, — aga kõik nii wormilikult ja harjunud lausetes, kui Strautmal tihti märkanud oli, kui proua niisuguși võõraid wastu pidi wõtma, kelledel paruniga tegemist oli. Endisel kodukoolmeistril kippusiwad sõnad niisamati kurku kinni jääma. Kui ta parunile mitte ei oleks sõna annud, siis ei oleks ükski maapäälne wägi teda pikemalt siia jääda wõinud sundida. Ta tröõstis ennast, niihästi kui see läks, sellega, et ta mitte naesterahwastega, waid paruniga sinna sõidab.

Jutt wenis waewalt wiisi edasi. Paruni proua küsis ja Strautmal wastas. Wiimaks jäiwad mõlemad wait. Strautmal ei jõudnud seda enam pikemalt wälja kannatada.

„Wabandage, paruni proua," ütles ta järsku, „kas ma teile waheșt kuidagi meelehaiget olen teinud?"

„Seda piakſite küll teie iſe kõigeparemine teadma, kui kanditaat," wastas proua.

Kanditaat ei teadnud midagi wastata. Paruni proua ei ſuutnud aga enam eneſe üle walitſeda ja ſai äritatuks.

„Ma ei wõi ſelleſt tõesti aru ſaada, kui Strautmal," algas ta etteheitwa häälega „kuidas teisteſt inimesteſt niiwähe hoolitakſe. Teie teate ju ometi wäga hästi, et wana õpetaja teid meie, ſee on mõnede teile hääd ſoowiſate ſoowituſe pääle oma juurde kanditaadiks wõttis. Ja ſiis ei tohiks teie ju ometi unuſtada, et teie teile kingitud uſalduſe kurjaste pruukimiſe läbi ka neid wastutajateks teete, kes teie eeſt hääd sõna on rääkinud!"

„Seda ei wõinud ma ilmaski uskuda," wastas Strautmal ſurutud häälel, „et teie, armuline proua, niiſuguſi asju kaitſema hakkakſite, mida mina oma jutluſtes hukka mõistan. Muidu ei oleks ma mitte julgenud teie eeſtkoſtmiſe pääle wana õpetaja juures tuetada."

„Kes ſeda ſiis ütleb, et meie ſeda kaitſeme? Aga igal asjal piab oma wiis olema. Ka etteheiteid piab nõuda ümber kujutatama, nagu teatawa ſeltskonna klaſſi ümberkäimiſe wormid ſeda nõuawad. Ehk kas teie arwate, et teie oma tormiliſe etteastumiſe läbi midagi wõitnud olete? Sanden oma iſeloomu ei muuda; talupojad kiidawad teid ehk küll täna, unuſtawad aga jälle niiſama ruttu ära, kui teie läinud olete. Ja ſee on iſeeneſeſt mõiſtetaw, et teie ſiia jääda ei wõi! Kõik läks nii hästi: wana õpetaja tahtis pääle proowi aasta lõppu ennaſt lahti paluda ja Sanden oli walmis, walimiſe juures oma hääle teile andma. Talupoegade hulgas on teil ka sõpru ja minu mees pidas teiſt suurt lugu . . . kõik ſee on nüüd ühe löögiga wõõdas!

Olekſite wähemalt niigi kaua ootanud, kui iſeſeiswaks ſaate ja natukene ſelles harjute, kuidas inimestega ümberkäia tuleb! . . Meil on praegu lauſa häbi nende inimeste

silma alla astuda, kellede ees meie teid rahulikuks inimeseks kiitsime!"

„Kui imelik see maailm ometi on?" ütles Strautmal järelemõteldes wahele, „auutumad inimesed teewad häbiteguši ja auusad piawad selle eest häbi tundma. Ehk kas teie waheši arwate, et mina häbematalt töötanud olen?"

„Wäga wiisakaks ei wõi ma teie tegewušt muidugi mitte nimetada!" wastas paruni proua. „Teie unustate, et igal seisusel omad arwamised ja oma kõnekeel on. Teie tahtsite ainult patušt inimešt nuhelda, kogudus sai aga ešt aru, et see ainult mõisa härra kohta käis. Juba jelleštki wõite näha, et teie oma mõtetele pasšilikku wormi ei ole leidnud . . .

Aga ka seda kõrwale jätte, — mis mõtlete teie nüüd pääle hakata? Kus tahate teie weel õpetajaks saada? Selleš saate ju ometi aru, et teie haritud inimeste hääli enam kuskilgi koguduses omale ei saa! Kõigeparemal juhtumisel wõite weel ainult talupoegade abil kuhugile õpetajaks saada. Niipalju aga kui mina meie endišt kodukoolmeistert tunnen, ei taha ta oma tööd mitte suure rahwahulga hääksarwamise mõju alla seada."

Teener astus sisse ja teatas, et hobused ette on sõitnud. Strautmalil jäi wastus wõlgu.

Tee pääl oli Strautmal eneše paruni kõrwal platši saanud. Wirgad hobused oliwad juba täkk maad edaši sõitnud, kui Strautmal paruniga juttu tegi

„Täieliseš umbteaduseš tulin ma täna teie juurde, paruni härra. Teie olete praegu ainus inimene, kelle otsušt ma täitsa usaldada wõin. Olge nii hääd ja ärge keelge mulle oma nõuu mitte."

Lühidalt teatas ta temale nüüd oma juttu wana õpetajaga, kui ka Sandeni küsimuši Strautmali talus ja tuletas wiimaks ka neid etteheiteid meelde, mida paruni proua temale keškhommiku laua juures oli teinud.

„Selleſt, et ma kõige ſelle järelduſel enam õpetaja kohta loota ei tohi, ei hakka ma rääkimagi," rääkis ta ſiis edaſi, „ehk ſee küll raske on, nii kaua ſuetatud lootuſteſt ennaſt lahti ütelda ja kõige paremaid mehe aastaid ilma tööta elada; ſelle pääle wõiks aga nii waadata, nagu piakſin ma weel palju juurde õppima, nagu ei oleks minu õpeaeg weel möödas. Aga kuidas pian ma oma wanemate eest ſeisma? Neile tehakſe ülekohut, ſee on ſelge. Küſimus on ainult ſee, kes teeb neile ülekohut, Sanden wõi mina? Seda tahakſin ma häämeelega teie juuſt kuulda, paruni härra!"

Parun waatas roheliſe metſa ſügawuſesſe, nagu ei oleks ta tema küſimiſt tähelegi pannud. Strautmal ei julgenud ka mitte, teda ſegada. Wiimaks pööris parun omad tõſiſed ſilmad Strautmali pääle, waatas pilk aega ſelle õhetawaſſe näkku ja hakkas ſiis waikſe häälega ſeda laulu ette lugema:

„Minu nooruſ' iaſt, minu nooruſ' iaſt
Kostab kõrwu mulle kurwalt alati:
Oh kui kaugel m'uſt, oh kui kaugel m'uſt
Mis kord minu oma oli tõesti!"

„Kas teate, hra kanditaat," ütles ta ſiis, „et teie kahtluſed ja mured minus minu noorepõlwe mälestuſi elule kutſuwad? Kuidas meie ometi nii mitmetpidi üksteiſe taoliſed oleme, meie, idealiſtid! Meil ei ole ſelle kohta kõige wähematki kahtluſt, miſſugune tee õige on. Päewad ja ööd ſeiſame meie ſellepäraſt tee lahkmel ja waewame endid ſellega, et mööduſõitjatele õiget teed näidata, kuni meil ſuu ära kuiwab. Nemad aga naeravad ja sõidawad omas rõõbaſtes edaſi ja Jumal tänatud, kui weel tänuks piitſa hoopiſi ſelja pääl tunda ei ſaa!

Ka mina waataſin omal ajal niiſama aruſaamatalt maailmaſſe ja ei wõinud eneſele seda kuidagi ära ſeletada, miks päraſt kõik teiſed teiste ſilmadega elu pääle waatawad,

kui mina? — — Teie küsisite, kes teeb teie wanematele ülekohut, kas teie wõi Sanden? Kui ma selleşt õpetuseşt õieti aru olen saanud, mida pikk eluiga ja sadandeb nurja läinud lootuseb mulle on annud, siis pian ma wastama: teil on mõlemil õigus! Süüdlane on ainult see igawene wastikolu paleuse ja tegeliku elu wahel. Temal on õigus, kuna ta elu niiwiisi tarwitab, nagu juurem osa inimeşi. Et kõik umbes niisamati teewad, selles on tema õigus. Ülekohus sünnib ainult teie isale, kuna ta nagu odra iwa kahe weskikiwi wahele on sattunud; ei see enam haljendama hakka!"

„Kes meişt piab aga siis omaşt õiguseşt lahti ütlema?" küsis Strautmal.

„Lahti ütlema piate küll mõlemad," wastas parun järelemõteldes, „seşt teie mõlemate õigus on ühtlaşi ülekohus! Kõik aşi kujuneb ja täieneb elu sees, kõik jookseb edaşi. Aga ka igal aşjal on oma mõõt. Ülekohut teeb, kes seda täienemişt takistada, kinni pidada, — aga ka see, kes seda üleliigşelt kiirustada püüab. Mul näib, et ka rahwa kombeliseb arwamiseb täienewad, laialiseməks ja inimlikumaks saawad: üheş põliste metsadega saawad ka metsinimeseb. Ja mina arwan, et Sandenil loodud-sunnilik püüe on, ühte juba ajaşt ja aruşt läinud kombet, õigemine ütelda kombetuşt, kinni pidada. Teie selle wastu ei ole oma kombelise idealismusega mitte sellel pinnal üles saswanud, sellepäraşt ei ole ka teie paleuseb mitte otsekoheşel joonel siinseşt eluşt tetkinud. Hiljem, mõne aastakümne päraşt, mõeldakse ka siin, wõib olla, niisamati, nagu praegu teie; aga praegu olete teie weel liig kaugele ette ruttanud ja see ei ole mitte õige, kui teie meie metsinimestelt nõuate, et neeb teie kombluse paleuşi, mis päikeşe paistel juureks on saswatatud, omaks wõtakşiwad... Ma olen nei! päiwil palju teie asja üle järele mõtelnud ja ka rääkinud, aga ma jään selle arwamise juurde, et teie mõlemad eudid lahti ütlema piate, niihästi Sanden kui ka teie. Sanden piab seniaegset eluwiisi maha jätma ja teie piate

omas kõnedes ettewaatlikum olema. Nii ei sünniks kummagile ülekohut."

Strautmal tahtis wastada, aga parun ei annud temale selleks mahti.

„Ma tean ju," ütles ta, „kui raske see noorusele on, kindlaste otsuseks tehtud wõitlust maha jätta. Noorus ei rutta mitte sellepärast wõitluse wäljale, et kergeid päewi kätte saada, ehk ka, et sellega omale ainult lõbu teha. Ta tunneb wäga hästi, et see walu walu eest ja teotust teotuse eest kannatada annab, aga ta wõtab seda kõik häämeelega wastu. Ja niisuguste priitahtlikult oma pääle wõetud kannatuste, oma enese õnne mängu pääle panemise läbi mõtleb noorus prohwetlist nägija pilku omaks päranduseks ja omanduseks osta wõiwat. Ja see on ju tõsi: just see, mis üks noor idealist oma aatede eest ohwriks jõuab tuua, paneb ka neid tema poole hoidma, kellede elu juba kõigist kantidest nüriks on tehtud, nagu ärapruugitud tulekiwi. Aga uskuge mind, et weel suurem lahtiütlemine olemas on, ja weel suurem hind, mida meie oma paleuse eest anda wõime, kui meie elu, meie auu, meie warandus ja meie südame weri...

See kõik on juba suur küllalt, see kõik surub juba, kus seda tarwitatakse, inimese suole oma jäädawat märki pääle. Aga suurem ja jäädawam, kui see, on lahti ütlemine omast paleusest, — selle paleuse enese pärast . . . Ma ei tea, kas ma teile seda nõuu anda tohin . . . ma ei tea, kas teil selleks jõuudu on! . .

Ainult ärawalitud inimesed jõuawad sarnast otsustamist wälja kannatada."

„Aga kui nüüd Sanden ennast mitte lahti ei ütleks?" wiskas Strautmal wahele.

„Õnn sellele, kes oma teesi läheb, ilma teiste teesi tähelepanemata!" ütles parun õhates.

„Aga igatahes tahan ma Sandeniga rääkida. Sanden on üks neist inimestest, keda ma küll ei armasta, aga siiski

imestan. Ta on ühe teatawa sordi inimeste typus, — selle sordi paleus on temas nii täieliselt näha, et tema nagu kunsttöö üle rõõmustama piab. See on aruldane asi, et ühes inimeses mitmesuguseid tublidusi niisuguses kokkukõlas leida on. Ma olen kindel, et ta auusat sõna igal ajal tähele paneb. Ma räägin temaga weel täna!"

„Kuidas? Kas siis tema ka weskis on?"

„Ma usun, et ma teile juba nimetasin, et ka tema teie wennale ühe osa oma metsa müüb. Meie teeme ühise k... rahi. Praktikalistes asjus tuetan ma häämeelega tema praktikalise mõistuse pääle."

Strautma! näis midagi järele mõtlewat.

„Kas teate, hra kanditaat," algas Westfal uuesti, „tõtt ütelda, on mul teie wenna eest waheset päris hirm, see on, mitte tema enese, waid tema muinasjutulise ühekülgse oleku eest. Ma imestelen teda ja kardan ühtlasi.

Niisugust mõtet pähe wõtta ja sellele kõik ohwerdada, oma jõudu, nooruse, teadmist, järeldust, eluõõmu... wõib olla ka armastustki... seda ei ole ma omal eluajal weel kunagi näinud...

Nagu kiwirahuja taob ta päewade ja aastate kaupa ikka ühe ja selleasama koha pääle. Muidugi, ta saab wistist seda kätte, mida ta püüab, aga elust magu tundmiseks ei jäe tal küll midagi üle."

„Kuidas ta siis teisite edasi wõiks saada, paruni härra?"

„Tema tahab liig palju edasi saada, sellepärast piab tema ükski oma teed edasi käima. Teistega ühes koos jõutakse aeglasemalt edasi, aga meel on selle eest seda rõõmsam."

Weskis wõttis wana mõlder härrasid hariliku alandusega wastu. Kes teda aga lähemalt silmitses, wõis tema rahutuseset ja küsiwateset pilkudest tähele panna, et wanamehe hing seekord ühe küsimuse läbi rusutud oli, mis temasse rohkem mõjus, kui tammi uuendamine ja sisselangenud weski katus.

Parun oma prouaga läksiwad kitsast treppi mööda

üles tuppa. Mõlder kandis kaasa võetud reisitasku neile järele, mida ta seina äärde maha pani. Kui parun pääle selle teda enam tähelepanema ei näitanud, kõhatas ta kergitatud südamega, viis reisitasku teise koha pääle ja läks kikiwarwukil ukseşt wälja.

„Kallis kaasakene," ütles parun oma prouale, kui nad üksi olìwad, „üks mõte piinab mind ikka uuesti, mida enam otsustaw silmapilk läheneb: kas see wana Greesale mitte wäga südamesse ei lähe, kui ta oma wanal päewadel weskist ära piab minema?"

„Ta hädaldas aga juba ise ammugi selle üle, et tal juba ammugi aeg oleks, puhkusele minna. Wõib olla wõiks tale kuskil kwote talus ruumi leida."

„See on, kui ta sellega nõuus on."

„Ja miks ei piaks ta siis sellega rahul olema, kui teda mureşt wabastatakse? Ainult Marie päraşt on mul mõtlemist... aga oot, mul tuleb järsku midagi meelde: inshenerist ja Mariest saaksi ju tore paar .. ja siis wõiks ju ka wana Greesa weskisse jääda... kuidas Strautmal ka muidu oma majapidamisega walmis saaks? Ja pulmad wõiksime ju meie toime panna..."

Parun naeratas pisut, kui ta märkas, et tema proua enesele jälle ühe mõtte pähe oli wõtnud, mille täideşaatmist ta nüüd wististe agaralt käsile wõttis.

„Nu ja, laps, seda piame aga noorte inimeste eneste asjaks jätma. Mingisuguse äri maha tegemise juures piame aga nimelt neid arwusi tarwitama, mis juba olemas on. Jätame sellepäraşt abielu küsimuse arweşt wälja ja otsime ainult selle pääle wastuşt, mis niisuguşel juhtumisel teha tuleb, kui wanal Greesal soow on, weel mõldriks jääda. Kas tema siis esimene minu kaastöötajateşt piaks olema, teda surm tema tegewuse põllul ei taba?"

„Noh, meheke, seda ei juhtu igakord ka mitte, et noored inimesed kohe mõistawad, mis nende õnneks tarwis läheb.

Kui paljud ei oleks kunagi oma eesmärgile jõudnud, kui mitte teised järelaitanud ei oleks. Wõib olla, on neil päiwil selleks juba teed tasandatud. Mulle näitas see juba enneft nii minewat. Ja kui see nii läheb, siis ei pruugi wanal Greesal weski müümise päraft midagi mõtelda."

„Ilma Greesaga läbirääkimata ei wõi seda asja ometi mitte arendada," wastas parun, „mis ta selleft küll mõtlema piab, kui järsku keski teine tema asemele astub? Kontrahis ei ole selle kohta kõige wähematki märkuft tehtud, mis niisuguisel luol sünnib, kui weski ära saab müüdud. Greesa kontraht lõpeb tulewal kewadel ära, seniajani on tal aga weskis waba käskimise õigus."

„Greesa ei ole ju nii kangekaelne, kui noored mehed..." wastas paruni proua, „rääägi temaga läbi ja küll sa näed, et ta rõõmus on, et auuga weskift lahti saab. — Ja kui siis weel Mariega niiwiisi wälja tuleks. —"

„Mulle oleks see kõige armsam," ütles parun oma kaasa jutu wahele, „kui Greesa ühes Mariega metsawahi juurde lähekskiwad. Marie wõiks siis mõlemate wanade majatalituft pidada. Metsawaht kaebab ju muidugi selle üle, et ta oma wana perenaesega kuidagi läbi ei saa. Ka oleks eht Marie selle üle rõõmus, et ta midagi teenida wõib. — Ruumi oleks sääl küllalt."

„Kas see aga weskift liig kaugel ei oleks?" wiskas paruni proua wahele; „noored inimesed saakskiwad nii liig arwaste kokku. Sääl juures näib see Strautmal niisama waikne ja inimeste kaitlik wälja, kui tema wendki."

„Sanden sõitis praegu ette!" ütles Westkal järsku, kes kõik selle aja aknaft wälja oli waatanud. „Näe, sääl lähewad nad kõik uut tammi mööda. Lutsie on ka sääl. Waat, waat . . . praegu lahkub Lutsie Sandeni juureft ära ja läheb kanditaadi poole külge. Et asi julgem oleks, wõid ju, kaasake, natuke järele waatama minna!"

Saleda kehaga paruni proua läks ruttu trepiſt alla.

Weſtfal ſeiſatas weel piſut aega akna all, tõmbas ſiis käega üle näo ja läks ukſe poole. Ta oli wana Greeſat ſilmanud, kes ükſinda ojakeſe kaldal ſeiſis.

Wana mölder oli ſügawate mõtetesſe wajunud, nii et ta paruni lähemale tulekut ei märkanud. Liikumata wahtis ta teiſel pool kaswawate toomingate ja paju põõſaste pääle. Ülemal paremat kätt oli wana, mädanenud tamm näha, mille katkenud kohtadeſt weſi laiſalt läbi niriſes. Ainult arwa läigib mõni wee tilgake päikeſe paistel, mis ſuurteſt, muſtjas-roheliste lehtedega ſangleppadeſt läbi tungib.

Weſtfal pani käe mõldri õla pääle. Greeſa pööris ennaſt ruttu ümber ja waatas ehmatanult ja häbi tundes paruni otſa, nagu oleks teda lubamata mõtete päält tabatud.

„Noh Greeſa," ütles parun, „kuidas tööga lugu läheb?"

„Mis ma nüüd ütlema pian, auuline paruni härra," wastas wana, kuna ta hääleſt waewalt tähelepandaw kibedus wälja kõlas, „küſige parem noorte härrade käeſt. Minu pää on ſelleks juba liig wana, et uueſt ajaſt aru ſaada."

„Kuidas nii? Tammi tehakſe ju nüüd niiſama, kui ennegi. Kuidas ſa järsku nüüd nagu ümber muudetud oled?"

„Ah, nujah, tamm, ſeda wõib igaüks teha. Aga noored härrad on wälja mõtelnud, kes teab, misſuguſi ſiſſeſeadluſi teha ja nii ühte turbinat kolmekümnewiie hobuſega käima panna.

„Kes ſulle ſeda ütles?"

„Reiner, see mõistab natuke Saksakeelt."

„Ja niiſuguste plaanide päraſt oled ſina mures?"

„Mis mul nüüd ſiin mures on olla ehk ei, paruni härra teeb ju oma omanduſega, mis ta tahab. Ma ei ſaa ainult ſelleſt aru, kuhu ſiin 35 hobuſt mahutama piab ja mida nendega jahwatama hakatakſe? Juba niigi ſeiſab weske terwe ſuwe paigal. Ja kes ſiis ſiia ſohu õige oma wilja jahwatada piaks tooma? Ja nüüd tahetakſe weel 35 hobuſt appi wõtta!"

„Reiner ei ole asjast ometigi õieti aru saanud," rahustas wana parun möldrit, „noored härrad on ühe turbina üle rääkinud. See on niisugune masin, millel 35 hobuse jõud on."

Mölder waatas uskumatalt paruni otsa.

„Mis selle masinaga aga siis pääle hakatakse?" küsis ta. „Jahwatamiseks on wesiratasteşt ja weskikiwideşt küllalt."

„Insener Strautmal tahab siia ühte wabrikut asutada, kus paksu paberit walmistatakse . .." püüdis parun temale ära seletada.

Greesa kahwatas, surus omad õhukesed huuled ükstеise pääle ja tõmbas kulmud kokku. Parun sai möldri waluşateşt tundmusteşt aru.

„Kui wana sa oled, Greesa?" küsis ta natukese aja päraşt.

„Selleşt on nüüd juba wiis aastat, kui ma enam päraha ei maksa."

„Siis oled sa kunekümne wiie aastane. Kui kaua töötad sa juba weskis?"

„Mul ei olnud weel wiisteistkümmend aastat täis, kui minu ema mind wana Grundmanni juurde õppima pani, siiasamasse weski. See wanake on nüüd juba 30 aastat Jumala kohtu ees."

„Siis oled sa otse wiiskümmend aastat kiwide müriseмişt ja wee kohiseмişt kuulatanud. Kas sa siis tõepooleşt midagi ei ole teeninud, et oma elu lõppu rahulikult mööda saata?"

Greesa waatas esmalt wana paruni näkku ja puuris siis oma kurba pilku mustasse wee keerlewuseşse. Siis rääkis ta ükşikutes lauşedes, nagu mõtleks ta järele, kas weel edasi rääkida, või mitte.

„Just selle koha pääl uppus kolme aasta eeşt üks möldri poiss ära. Kuni tänapäewani ei ole teada, kus tema pärijad elawad. Palju sääl küll pärandada ei olnud: kõigeşt

üks wiiul. Waadake, nii lõpetab inimene oma elu, ilma kellegile midagi wõlgu jäämata, aga ka ilma waranduseta, mille kallal pärijad tülisse wõiksiwad minna. Waadake, paruni härra, see noor inimene tuleb mulle alati meelde, kui ma oma wana päewade pääle mõtlen, just niisama ilma waranduseta olen mina pärast oma wiiekümne aastalist tööd. Wõib olla, olen ma ise rumal olnud ja mitte teenida ja tagawara koguda oskanud; wõib olla, on mul ka liig wähe õnne olnud — selle üle ei maksa enam kaebada ega enesele etteheiteid teha. Ega noorus ju enam tagasi tule! Ainult üks küsimus kumiseb mul öösel kui päewal kõrwus: kuidas ehk millest sa siis elad, kui keegi teine weskis walitseb ja juhatab?!"

„Greesa!" ütles Westfal etteheitwal häälel; „kas sa siis wana Westfali nii halwaste tunned?! Kas wõ d sa ühtki minu kaastöötajatest nimetada, kes omal wanal päewadel ilma leiwata oleks jäänud?"

„Selle üle pole midagi rääkida, paruni härra! See on ka ikka minu lootus olnudki, kui weski katus lagunema hakkas. Ma mõtlesin: embkumbast, kas aitab mind parun katust kuidagi wiisi ära parandada, ehk kui ta sisse langeb, — langegu ta mulle pähe!

Selle katukse all olen ma häid ja kurje päiwi üle elanud, — sääl tuleb inimesel ette, nagu oleks selle all ka kergem surra. Waadake, kuidas ta igast kohast lapitud ja rohelise samblaga kaetud on . . . aga aukusi on siiski weel rohkem, kui lapitud kohte. Igapäew tuletab ta mulle seda meelde, et ka kõik minu elu nii auka täis on olnud, ilma et õigel ajal lapitud oleks. Aga kui ma temast lahkuma pian . . . kui ma nägema pian, kuidas juudid teda maha kisuwad, ja kuulen, kuidas nad haamertega taowad, et ühe teisele uut katust teha, siis . . . paruni härra, eila õhtu, kui mulle sest turb . . . masinast räägiti, siis mõtlesin ma küll, et see kõi-

gile parem oleks, kui mina seekord õitsewa nooremehe asemel weski sulus surma olekssin leidnud."

„Ära räägi nii patulikult, Greesa!" hüüdis wana parun ja tõmbas omad silma kulmud kõrgesse. Siis aga rääkis ta kõige pehmemal toonil edasi: „Ja siis ei taha ja weel mitte omast wiiekümne aastaseest tööst puhata?"

„Ma teen ise wäga hästi paruni härra, et minu töö enam kellegile kasu ei too. Ma teen küll weel tööd, aga sellel pole enam mingit tähtsust. Kui ma laupäewa õhtul töönädala pääle tagasi waatan, on mul häbi, et ma niisuguse koha pääl olen, kus ma oma kohust täita ei jõua. Teised rõõmustawad, kui nad nädala töö pääle tagasi waatawad, minul on aga pühapäewa eest hirm. Nädala jooksul, kui kõik oma harilist wiisi edasi läheb, tuleb mul ette, nagu oleks minust ka weel miskit kasu. Lubage, paruni härra, mind nii weel edasi elada, kuni minu eluõhtuni . . . ega see ju enam kaua kesta!"

Wana mölder oli käed nagu palwetades kokku pannud ja waatas lootuses ja kartuses paruni tusase näkku. Westfal seisis mahapöördud pilgul ja korts tema otsaesisel läks ikka sügawamaks.

Mölder mõtles pisut aega järele ja rääkis siis edasi, ojas kaswawate kõrkjate pääle waadates:

„Ei ole ma siin raha korjanud ega tee seda ka edespidi . . . ma ei tahaks aga omast weski ojast lahkuda. Nagu isa, on ta suwed ja talwed läbi minu eest muretsenud. Nagu oma lapsele, on ta mulle oma keelt õpetanud, nii et ma tema märkidest alati õieti aru saada olen oskanud. Mulle ainuüksi on ta juba mitu nädalat ette jutustanud, millal jää ära läheb, mulle üksi näitanud, kust kohast tulewal talwel ilma sõselangemata üle wõib minna ja . . ."

Järsku pidas ta kinni ja waatas paruni otsa, kes tugewaste tema õlast kinni oli wõtnud.

„Greesa!" hüüdis see, „ja jäed weskisse, nii kauaks

kui ſa tahad. Ma olen ſeda ſulle ju kord lubanud, anna andeks, et ma aastade jookſul ſeda unuſtaſin. See on otſe uskumata, et ſarnaſt hirmu ööd unuſtada võib." Järelmõtel-des raputas parun pääd ja pööris ennaſt weſki poole.

Greeſa tõstis ruttu ſilmad paruni poole üles, et aru ſaada, kas wiimaſed ſõnad tõſiſes mõttes wälja oliwad räägitud; piſarad weereſiwad üle tema päikeſeſt pruuniks kõrwetatud näo, walge, ſasſis habeme ſiſſe.

„Paruni härra, paruni härra!" kogeldas ta ja ſilus Weſtfali warrukaid.

„Laſe olla, armas Greeſa. See oli hää, et ſa jää minekuſt rääkima hakkaſid. Muidu ei oleks ma oma lubaduſt meelde tuletanud. Ma lähen kohe ja ütlen noorte härradele ka omalt poolt mõne ſõna turkina kohta . . oleme mõlemad terwe eluaeg üksteiſe kõrwal läbi ſaanud, ſiis ſaame wiimaſed aastad ka. Ega turbin ära jookſe. Meie, wanad, ei laſe endid weel noorteſt mitte koguni nurka ſuruda! Muidugi võib ratſa rutemalt edaſi jõuda, kui jala. Aga meie, wanad, ei ole ju ſelles ſüüdlaſed, et meil hobuſid ei ole!"

Kerge ſammudega, nagu oleks tal kiwi ſüdame päält ära langenud, läks Weſtfal omakſeid üles otſima. Mõlder jäi oja kaldale ſeisma, pühkis warrukaga ſilmi kuiwaks ja raputas järelemõteldes pääd!"

„Kes oleks mõtelnud, et noorel Strautmalil niiſuguſed mõtted pääs on!" pomiſes ta taſakeſti. „Anna kuradile wäike sõrm, ſiis wõtab ta terwe käe . . . Kui sõbralik ta minu wastu oli! — Ja, ja, mis aitawad inimeſele kõrged koolid, kui tal ſüdant ei ole! Kuhu niiſugune tuleb, ſääl langewad piſarad, nagu kaste weſi puudeſt. Hää, et meil weel niiſugune parun on, — ega need nüüd üksteiſeſt aru ei ſaa!"

Wanal näis ſelles tõepooleſt õigus olema, et inſhener ja mõiſa härraſed üksteiſeſt aru ei ſaanud. Paruni proua püüdis juba tükk aega tema ja Marie wahel jutu lõnga jooksma pauna, pani aga tähele, et iga wastus inſheneri poolt teda

tema eesmärgist ikka kaugemale wiis. Juhtumine oli iseenesest hää: Sanden, noor Westfal ja Lutsie olewad tükk maad ees ja wõsastiku warju kadunud, nii et ainult nende rõõmus naer kõrwu kostis. Paruni proua oleks ise neile järele ruttanud, kui ta märkanud oleks, et noored inimesed temast algatud juttu edasi ajakswad. Aga mis üle pidi ka selle inimesega räägitama? Muusika sõber Strautmal ei olnud; teatrides ei olnud ta pea kunagi käinud; ühiseid tuttawaid neil ei olnud; kala õngitsemisest ei pidanud ta midagi; ehte asjust ei mõistnud ta midagi; uue aja kirjandus on temal niisama wõõras, kui klassikalik — nii arwas wähemalt paruni proua, wälja maal ta kunagi ei olnud ja jahi pääl ta ei käi... Meele ärahoitmises juhtis paruni proua juttu majanduse pääle ja rääkis, kui hästi Mariele sahwti sisekeetmine ühe uue eeskirja järele korda oli läinud. Aga ka selleest ei näitanud Strautmal midagi mõistwat. Weel oli paruni proual üks juhtmõte taga wara!, mis just nende mõlemate saatusega kõige lähemalt kokku käis, — nimelt weski müümine. Et aga Marie selleest plaanist weel midagi ei teadnud, kartis paruni proua seda ette wõtta ja oli iseeneses rõõmus, et ka Strautmal seda ühe sõnaga ei nimetanud. Wahe ajal olewad nad aga juba hundi-raba lähedale jõudnud ja sellega ühtlasi ka selle paiga juurde, kus nad kõik jälle kokku pidiwad juhtuma. Lutsie walge suwekleit paistis juba kaunis lähedalt puude wahelt silma.

„Ütelge, härra inshener," algas paruni proua järsku, „miksugune on teie armsam koht meie ojakese ääres?"

„Lubage, armuline proua!" ütles Strautmal kühidelt ja surus wõsa eest kõrwale, et naesterahwastele oja kaldale minekuks teed teha. Umbes tümme sammu järel oliwad Marie ja paruni proua jõe kaldal, ühe wäikese platsikese pääl, mille keskkohal paar siledat, sammeldanud kiwi puhkama kutsusiwad. Tee oli senini ikka mäest üles läinud, nii et paruni proua pisut wäsinud oli ja häämeelega pehme samblaga

kaetud kiwi pääle maha istus. Ainupaklikult jäiwad Marie ja Strautmal waikselt seisatama.

Kõik kolm oliwad oma tähelepanemise ojakese poole pöörnud.

„Missugune wägew jõud selle sees on!“ ütles Strautmal nagu mõtetesse wajunult.

Marie waatas ruttu tema otsa.

„Kuidas igatseb ta priiust! Kuidas ootab ta wabastamist!“ räätis Strautmal rohkem iseendale edasi.

Marie surus oma kätt südame pääle, nagu tahaks ta selle ägedat tuksumist maha suruda. „Kas teile, hra Strautmal, see kohake juba ammu tuttaw on?“ küsis ta.

„Juba kolm aastat.“

„Ja kas siin teil ka nii ette ei tule, et inimene siin ennast wäeti ja wõimetu tunneb olewat? Et temal jõud puudub, selle wõimu wastu wõidelda, kes siin wastuseismatalt enesele teed rajab?“

„Ei, preili, mina mõtlen otse ümberpöördult! Mina arwan, et just sääl inimene oma uhket jõudu tunneb, kus sarnaseid taltsutamata loodusе jõudusi taltsutada tuleb.“

„Kas teate, hra Strautmal, lapsena oli mul selle paiga eest alati hirm. Siis näisiwad weest wälja ulatawad puu kännud ja riismed warjus weel mustemad olewat ja paistsiwad nagu mustad hiiglase sõrmed, kes asjatolt wee jookşu rabas kinni püüab hoida, weest wälja. Alati tuli mul ette, et säält sügawast pori sest must hiigla käsi nähtawale tuleb, — wana sarwiku enese käsi, kes ise sambla, kõntsa ja kõrkjate all habe pori ja puu riismeid täis, puhkab. Põksuwa südamega ootasin ma selle pääle ikka, et ta oma hiigla pääd üles tõstab, ja minu palawam soow oli, näha, kuidas siis terwe raba kiikuma hakkab, kuidas porine wesi temal juuksteşt ja habemest alla woolab. Kui siis aga kaswawa pimedusega nagu kõik kaswama näis ja hiiglase sõrmed ikka rohkem ojast wälja ulatasiwad, pistsin ma, hirmu päraşt wäri-

ſedes, aga weel ikkagi tagaſi waadates, minema. Omas ſüdames tundſin ma aga wiha ſelle inetuma hiiglaſe waastu, kes minu iſalt ja weskilt jõge ära tahtis wõtta ja ſeda rabas kinni pidada . . ."

Kui Marie wiimaſeid ſõnu rääkis, lendas kerge wari üle Strautmali näo, aga mitte kauaks ajaks. Siis hakkas ta rahuliſe, peaaegu rõõmſa häälega rääkima:

„Üks hiiglane puhkab ſääl rabas tõesti, preili, ſelles on teil õigus Jõge ei taha ta aga mitte ära wõtta. Waadake kord nende mustade weekogude ja põlisteſt muinasaegadeſt pärit olewate tamme riismete pääle jõe ſees, kui lõuna päikeſe paistel metſa palaw hingeõhk ſäält üle hõljub. Kas need weewood mitte hiiglaſe pruudi mustad juukſed ei ole, mida ta oma pruunide, mudaste jõrmede wahelt pikkamiſi läbi laſeb libiſeda?

Hiiglaste ſugu on äraſurnud, ainult need mõlemad on weel igawesti noored ja igawesti tugewad.

Palawatel ſuwepäewadel tõstawad nad oma muste päid üle metſa ääre ja waatawad uudishimulikult tühipaljaste, härjapõlwikute inimeſelaste pääle, kes lendawa kiiruſega hirmuga heinu kokku haarawad, et neid hiiglaſe hingeõhu ja tema niiskete riiete eeſt kaitſta. Hiiglaſed kerkiwad ja kerkiwad ikka kõrgemale; päike kaob nende taha, linnukeſed jääwad wait, loom ja inimene peidab ennaſt ära, kõik on nagu ſurnud — hiiglaſed tulewad tantſima. Mets rakſub oma alustel, kui hiiglane oma musta pääd raputab. Juba langewad, ehk küll weel kaugel, eſimeſed tilgad.

Heledaste hiilgawad tantſu ajal leegitſewad paelad hiiglaſe pruudi ülikonna küljes, kes hõiſates üle metſa ja nurmede ruttab, et wana hiiglaſt wälja meelitada. Puud painduwad nagu rohukõrred ja raputawad oma liikmeid. Aastaſadade wanaduſed puu tüwed murduwad tema raskete, nägemata jalaaſtmete ees praksudes katki, kes tugewaid tammeſi, nagu lillekeſi oma pruudi tarwis kimpu ſiob, et ſelle juukſe

patsisi sellega ehtida. Ja kui ta ennast palawa suudlemisega wägewa hiiglase rinnale wiskab, kui wälgud nagu maod nende wägewate kogude ümber keerlewad, kui maa nende hullu tantsu mõjul wäriseb ja taewas selleşt hõiskamiseşt wastu kajab, mis hiiglase rinnust tõuseb, kuna tema pruudi juuksteşt wesi jõgedena alla woolab, siis rõõmustab ema, loodus, ennast südameşt ja mõtleb waluga nende aegade pääle, kus hiiglaste sugu maa päält weel kadunud ei olnud.

Nüüd aga — kui üksikult, kui kõigist mahajäetult lameb kangelane — raba — oma sambla katte all peidus ... Sinawas kauguses uinub mets, uinuwad sanglepad jõe ääres, uinuwad tõrwased männad igalpool ümberkaudu ... ja ka hiiglane ise magab sügawat und. Nagu unes laseb ta oma mõrsja juukside oma pruunide sõrmede wahelt läbi libiseda, kes tema teise käe pääle waikselt magama on uinunud. Ja mõlemate wägewad rinnad tõusewad ja wajuwad ühtlastes hinge tõmbustes ... Ainult nemad kahekesi, ainult nemad üksi laias maailmas ... preili, ma arwan, et need mõlemad wiimased hiiglased maailmas on!"

Nende sõnadega pööris ta ennast järsku otse Marie poole. Tema silmist paistis nagu äraräägimata kurbtus. Marie oli kõik selle aja hoolsaste tema jutustamist kuulatanud. Kui nende silmad nüüd ootamatalt üksteist trehwasiwad, käis wärin Mariest läbi. Weri tõusis ta palgedesse. Ta waatas eneşe taha kiwi poole, aga paruni prouat ei olnud sääl enam.

„Teised ootawad juba meid, hra Strautmal!" ütles ta, kuna temasse arusaamata hirm asus.

„Ainult nemad kahekesi laias maailmas," kordas Strautmal, weel ikka üksiku raba poole waadates; „kõik teised on nagu sääsed ja nälginud kärblased raba pääl. Mudase käega tõmbab raba hiiglane neist üle ja läheb rahulikult edasi..."

„Teised ootawad meid juba, hra Strautmal!" kordas Marie.

Strautmal naeratas kibedalt.

„Ei, preili, teie teate niisama hästi, kui minagi, et paruni proua teisi, nagu hommikumaa tarku, teist teeb tagasi oma kodu wiib. Mikspärast ka teie tema wigurites kaasaaitaja tahate olla? Kas siis tõesti enam ühtki inimest ei ole, kellel julgust olekš, otsekohe tõtt wälja ütelda? Miks ei üüle paruni proua mulle mitte ilma ääri, weeri mööda keerutamata: „Mina näeksin häämeelega, et minu kasutütrest ja Strautmalist paar saaks. Wana mölder wõiks siis weskisse jääda ja minu poeg ei kippuks enam sinna hullama..." Aga ei, ta waewab ennast poo! tundi, et meie wahel kuidagi jutu lõnga jooksma panna, et siis ise nagu tule eest põgeneda ja teistele meie üle Jumal teab misuguseid ennemuistseid juttusi luisata!"

Marie ei saanud kohmetuse päralt sõnagi suust. Teda surus nagu raske mägi ja takstas tema hingamist. Käed hakkasiwad tal ärituse päralt wärisema ja ta mõistis, kuidas mõnikord teine inimene teisele wastu kõrwu andma wõib hakata.

Strautmal seisis aga hooletult nagu kalju rahn oma koha pääl ja waatas ikkagi kauguesse, kuna tema silmakulmude wahele kaks sügawat walujoont ilmusiwad. Marie käed wajusiwad jõuetumalt alla; tema sees tormas aga ainult üks mõte: kuidas ta Strautmalile kätte saaks maksta.

Ise ära rutada, seda oli ta selle arusaamata inimese juures ära unustanud. Wiimaks sai ta jälle sõna suust wälja:

„Miks süüdistate teie weel neid, keda teie ära häwitada olete otsustanud? Mikspärast pilkate teie neid? Pilkus ei ole mitte jõuu tundemärk."

„Ja-ah, pilkus ei ole mitte jõuu tundemärk," tõendas Strautmal raskemeeleliselt. „Aga kas ma siis tõesti kedagit pilkasin? Ja kas siis mina see olen, kes neid ära häwitab? Kuidas tulete teie preili, niisuguste mõtete pääle?"

„See on ju igalühel nagu peo pääl selge, kes mitte

omas mõtteainuſuſes mitte nii otſe pime ei ole, kui wana Weſtfal ja minu iſa. Miks päraſt piawad ſiis juſt need eſimeſed olema, kes teie rasket kätt tundma ſaawad? Juſt need, kes kõigeenam ſeda ära on teeninud, et nende päraſt nutta? Ma ei näe, hra Strautmal, teie plaani weel mitte täitſa läbi, aga ma tunnen ſeda ſelgesti, et teie nagu uſs ööd ja päewad tamme juurte ümber mulda kohedaks teete ... ja ma näen, et ſee nii tuleb, et ſee puu otſe neid trehwab, kes minule kõige armſamad on. Oh, Strautmal, kui ma ometi ühte abinõuu maailmas teaksin, mis teie ſüdant pehmendada ja teie meelt muuta wõiks!"

Teadmatalt oli ta omad käed nagu paludes kokku pannud. Strautmal wõttis kergesti tema käeſt kinni ja tallutas teda mõned ſammud edaſi, nii et neiu jõge, raba ja metſa ühekorraga näha wõis.

„Kas te' teate, preili, et teie ſiin ühe äraarwamata rikkuſe keskel wiibite? Ei, ſeda teie ei tea, ſeda ei tea üle-pää üksi, pääle minu. Aga ſee rikkus ei aja mind mitte kihama. Magagu ta weel tuhat aastat maa ſees ehk ſaagu mõne täitmata inglaſe ehk juudi omaks. Minule ei anna aga ſee hiigla jõud, mis ſiin tarwitamalt ſeiſab, rahu. Minule kostab wabrikute mürin kõrwu, mis ſiin ſadandete inimeſtele hääd teenistuſt ja mureta eluõhtut pakub. Mind ei laſe need raudtee rongid magada, mis ſiit ähkides ja müriſedes mööda ſaawad ſõitma, otſekohe üle põhjatuma raba, et weduri läbitungiwa wilega mudaſt hiiglaſt üles äratada. Teie arwate, et ſee hiiglane ärawõitmata on? Juſt ſee on ſee, mille pääle ma päewal ja ööſel mõtlen: ükskord ſelleſama koha pääl ſeista ja waadata, kuidas ärawõitmata hiiglane ähkides ja puhiſedes minu maſinaid käima ajab ja kuidas ta wõimetumas wihas, nagu hambaid kiristades, päält piab waatama, et tema waba oja — mõrsja — ööd ja päewad minu koormaſi kannab ja minu teeſi käib. Ainult mina ükſi tunnen ſeda nõiaſõna, mis ſeda kaſutat raba uue elu hallikaks

wõib muuta; mina üksi wõin seda nõiasõlme lahti arutada. Ja seda sõna ei piaks ma siis mitte sellepärast rääkima, et kahel halli habemega wanakesel pää walutab ja nad mürinat wälja ei kannata? Ehk kas piaksin ma sellepärast järgi jätma, et teised kahjatsema saawad, et nad mitte ise seda asja käsile ei wõtnud? Kas metspardid ja kured selle piirita rikkuse ja jõuu ainukesteks isandateks piawad jääma?... Ja kui minu tee ääres ka sadandeb hallpääd seisaksiwad ja oma wanaduse rahutumate päewade pärast kaebaksiwad, siiski, preili, pian ma wõitlust rabaga ja kadedate wee waimudega pääle hakkama. Kui ma ka wõidetud piaksin saama, siis tean ma wähemalt, kes minu wastaline oli!"

Kirglise pilguga waatas Strautmal raba pääle. Mariest jooksis wärin üle, kui ta seda waimustusest täidetud pilku tähele pani. Alles nüüd läksiwad temal silmad lahti, nii et ta aru ei saanud, kuidas ta temale waremalt nii rumalaid sõnu ütelda wõis, nagu see inimene ise karwapäält ei teaks, mis tal teha on. Ta ei julgenud oma sõrmigi tema tugewast käest wälja tõmbada. Kui see mees sellel silmapilgul temale käsku oleks annud, wette ehk rabasse hüpata, siis oleks ta, wõib olla, ka seda ilma järelemõtlemata teinud.

Pea aga sai ta oma wana tahtmise jõuu jälle kätte; aga kui tühipaljaks, kui naeruwäärt wäikeseks pidas ta nüüd ennast selle hiiglase kõrwal. Sügawaste hinge tõmbades ütles ta:

„Üks lill rohkem ehk wähem rata all — sõitke üle!"

Pilk aega wiibis Strautmali pilk weel raba pääl. Siis laskis ta Marie käe lahti ja waatas naeratades tema poole.

„Wabandage, preili!" ütles ta täitsa muudetud, hariliku häälega. „Mõnikord tulewad mulle niisuguseb rumalad mõtteb, kus ma mõndagi räägin, mida mitte lausa tõeks ei

sünni pidada. Wabandage ja unustage! — Nüüd piame aga ruttama, et teistele järele jõuda."

Wõsa maha painutades läks ta ees, kuna Marie temale järele tuli. Kui nad wäikese tee pääle jõudsiwad, jäi Marie seisma.

„Kuhu teie lähete, hra inshener!" hüüdis ta, kui nägi, et tema saatja otse üle tee metsa läks.

„Paruni proua on teisi kahtlematalt teist teed mööda tagasi wiinud!" wastas Strautmal, „selle tee pääl ei ole ühtki jälge näha, mis kodu poole oleks pöörnud. Kui meie otse metsast läbi läheme, siis sattume otsekohe nendega kokku!"

„Aga sääl on ju üks soo nurk ees," rääkis Marie wastu.

„Ma kannan teid üle!" wastas inshener.

Kui nad sinna kohta jõudsiwad, wõttis ta teda tõesti ilma mingi iseäraliste kombedeta sülle ja wiis nagu last üle niiske koha. Ilma tahtmata tuli Mariele magaja hiiglase pruut meelde. „Ainult nemad kahekesi laias maailmas!"... kõlas tema kõrwus. Selsamal silmapilgul tundis ta aga juba pehmet sammalt oma jalgade all.

Paruni proua oli koguni imestanud, kui ta neid mõlemaid selle koha päält wälja nägi tulewat, kust ainult talwine tee Sandhofi ja weski wahel käis. Ta wabandas ennast, et nad mitte sedasama teed tagasi ei olnud läinud, kuid kõik wabanduste põhjused oliwad wäga tumedad ja segased. Lutsie wiskas uuriwa pilgu Marie otsa, kuna noor Westfal koguni iseäralise näoga mõlemate metsast wälja tulejate otsa wahtis. Sanden ei lasknud aga ennast omas jutus wähematki segada.

„Aga lubage, hra kanditaat," ütles ta parajaste, „kuidas tõmbate teie piiri nende oma rahwa liikmete wahel, kelledega teie klaas weini kokku wõite juua, ja nende wahel, keda teie häämeelega oma kuue palistustest eemal hoiaksite? Kui mina oma talupoegadega üheskoos joon, siis teadwad nad wäga hästi, et see kõik ainult minu poolt tuleb. Aga

kui teie meie kõige enam otsitud rätsepaga kogu kihelkonnast wennaust joote, siis wõib iga silmapilk arwata, et see rätsepa, aga mitte teie kulu pääl sünnib. Wõi kas ei ole lugu nõnda?"

Kanditaat sai Sandeni plaanist wäga hästi aru. Ta püüdis teda Lutsie silmis naeruwäärilisels teha. Niisama tundis ta aga ka, et ta waidluses selle alati sõnaka ja osawa elumehe wastu ei jõudnud. Weri tõusis palawate woogudena tale pähe. Asjata püüdis ta selle kohalist wastust leida. Aga oma wõimetuse ära tundmine äritas teda weel enam ja tegi igat seesugust wastust wõimatuks.

„Aga kuidas olekssin ma siis, hra von Sanden, oma lapsepõlwe sõbrade, oma kooliwendade, oma sugulaste ja tuttawatega ümberkäima pidanud? Kas piakssin ma juba wersta maa tagast kätt musutamiseks ees hoidma? Kas ma iga sõna juures mõtlema olekssin pidanud, et ma nüüd mitte enam selleşt seltskonnast pärit ei ole, et ma ligipääsemata kõrguses nende üle seisan? Ja kust siis sarnane kõrkus pidi tekkima? Kas Ladina, Greeka ja Hebrea keele sõnad mind waheşt uueks inimeseks on teinud? Kas minu isa siis nüüd mitte enam minu isa ei ole, waid paljalt Raudupi walla talupoeg? Ehk kas on kiriku ajaluo aastaarwud mulle niisuguşt kõrgeauusust annud, et see nüüd kuritegu oleks, kui ma oma ema kortsunud, soontelist kätt musutan? Ei, hra von Sanden, teie ega teie pilkused ei jõua kunagi weresugulaste wahele piiri tõmbada. See on ju tõsi: mõndagi naeruwäärilist, harjumatat ja arusaamatat juhtub waheşt muidugi sekka, aga asja enese juures ei muuda see midagi! Näidake mulle õiget teed, mida mul käia tuleb, aga ärge nõudke, et ma oma minewikku ära salgan!"

„Ütelge, hra kanditaat, kas teile rätsepa weinipudelid iseäralist rõõmu tegiwad, wõi oleks see teile armsam olnud, kui ta mitte sarnase „auwstamise" mõtte pääle ei oleks tulnud?"

Strautmal ei wastanud midagi.

„Waadake," rääkis Sanden edasi, „teie ei räägi isegi

häämeelega selle üle. Ja siiski olekſite temaga kokku löönud, kui mitte eespool nimetatud õnnetuſt ei oleks juhtunud. Siiski olekſite teda selle õnneliku hullustuſesse jätnud, et ta teile kui ka iseeneſele anu tegi, ja olekſite temale põhjuſt annud, ikka jälle seda päewa meelde tuletada, kus ta noore õpetajaga üheskoos klaasi „tõstis." Kõiki oma tühipaljaid juhtumiſi rätſepa laua taga arwab ta tulewikus selleſt pühalikuſt ſilmapilguſt saadik: see oli sel ja sel aastal, kui ma õpetajaga üheskoos seltſimajas rüüpaſin. Kõige päält aga, kui ma otſe sellel ſilmapilgul teie keskele olekſin astunud, kui rätſep teile oma kommekkiſi kotikeſe sees „sakuskaks" pakkus, kas teie ei oleks punastanud, kas teil sääl juures mitte, nii ütelda, süda paha ei oleks olnud? Teil pole mingit ihalduſt rätſepaga üheskoos juua, aga teete seda siiski. Teil pole rätſepa wastu mingit südamlikku sõbruſt, aga püüate seda ometi paista lasta. Kas üks aſi siis hääl järjel wõib olla, kui see ſiſemiſe ebatõe pääl põhjeneb? Selle üle palukſin ma teilt seletuſt."

Strautmal sai selgesti aru, et kõik teiſed nende juttu kuulataſiwad, ehk nad küll muu asjade üle räägiksiwad. See surus teda weel rohkem.

Sanden wõttis omaſt rinnataskuſt sigari tooſi, pakkus ühe sigari kanditaadile ja pani iſe teiſe suitsma, iſe nii külmawereline olles, nagu räägiksiwad nad praegu ilmaſt ehk warſade kaswatamiſeſt.

„Ma ei saa selleſt aru, hra v. Sanden," ütles Strautmal kirgliſelt ja ägedalt, „mis lõbu teie selleſt tunnete, waeſe inimeſe ülikonna üle hirwitada? Miks päraſt wõtate meie terweſt haridusliſeſt edenemiſe käiguſt ühe ainſama piſukeſe juhtumiſe wälja, et seda terwe edenemiſe käigu mõõdupuuks seada? See on ju iseeneſeſt aruſaadaw, et inimene, kes harjumata asjaoludesse ſattub, jalamaid otſustada ei wõi, kuidas ta ennaſt üles piab pidama. Ja otſib, ta kobab käſikaudu ümber, unustab ennaſt ja teeb ennaſt naerumääriliſeks, kuni pikkamiſi kombe tundmine tale ütleb, mis ta tegema

piab. Minu fuguwennad, kes kõrgema hariduſe oſalisteks on ſaanud, on järsku uue eiu ſeiſukorraſſe ſattunud, nii et nad järsku uueks rahwaklaſſiks ſaawad, kes talupoegade ſeiſuſeſt haritud meeste keskele on tunginud. Kuidas piawad nad mõiſtma, oma rahwa liikmetega õieti ümber käia, kellede külge nad minewiku läbi ſiotud, olewiku läbi aga lahutatud on? Ja kuidas piab, teiſeks, nende waastu olema, kelledega ühine töö ja ühine ſeiſupunkt ſiob, kuna iſetaoline minewik ja ſugulusliste läbikäimiste puudumine neide wahele ſügawat, ülepääſemata kuriſtikku kaewab? Waadake, hra v. Sanden, ſelles näeme meie päriſelt keerdküſimuſt, mitte aga ſelles, kuidas rätſepa kommeki kotikeſega lugu on. Küſimus on ſiin ſee, kas meie oma teaduſt ja ſeiſupunkti ſalgama piame, kuna meie endid talupojad tunneme olewat, kelledele ekſikombel wikati lüe aſemel ſulewars pihku on ſattunud, ehk piame oma iſa ja ema ja oma lapſepõlwe ära ſalgama, et eneſtele teiſte rahwaſte arwamiſi ja pruukiſi omandada, kuna meie neile järele ahwime?! — Ehk jälle — mis weel kolmandamaks wõimalik on —, kas piab meil niipalju iſeſeiswuſt olema, et meil julguſt oleks, täitſa uuſi pruukiſi ja ſeltskondlikka wormiſi luua, mis meie taktitundmuſe ja kombeliſte tundmuſtega kokku käikſiwad, millede juured aga ometi meie rahwa iſeduſes ſeiſakſiwad?

Mikspäraſt, hra v. Sanden, hirwitate nende õnnetumate õhulaewnikude üle, kes liig järsku liig kerge õhukihiſſe on ſattunud? Andke parem hääd nõuu, kui teil ſeda käepäraſt on, kuidas nad oma kõit minewiku küljeſt lahti ja tulewiku külge ſiduma piawad?"

Sanden wõttis ſigari ſuuſt, puhus ſiniſe pilwe õhku ja ütles:

„Ma ei tea, kas ſiin mitte Sakſa ſuguſt naene abiks ei wõiks olla? Paljud teie ametiwendadeſt on ſeda teed käinud."

Strautmal ei panuud kerget pilkuſt tähele, mis neis sõnades ſeiſis. Ta tundis ainult ſeda, et Sanden teda iga

hinna eeſt Lutſie ja paruni proua ſilmis naeruwääriliſeks püüdis teha. Siiski ei olnud tal iſeenda üle niipalju wõimu, kui ta ſeda tarwiliſeks pidas, ja ei mõiſtnud Sandenile ſelſamal, piſut kõrgil toonil wastata. Et ta ſelgesti äratundis, kui naeruwääriliſeks ſee wõitlus lõikawa pilkuſe ja oŋwriks toodud weriſe ſüdame wahel kujunes, köneles Strautmal kõigeſuuremа äritusega edaſi: „Teiste ſõnadega üeldud, et meie ſuguſt õpetaja felleks liig juhm on, ſeda küſimuſt otſustama, piab ta ſeda koormat oma naeſe kaela weeretama. Niiſama, kui tema abikaaſa ſelle üle otſustab, mida lõunaks keeta ja misſuguſeſt kaupluſeſt ſuhkrut oſta tuleb, niiſama piab ta ka ſelle üle otſustama, misſuguſe ſeltskonna päralt tema mees praegu on! Naene piab ſiis felles ſüüdlane olema, kui õpetaja ema enam ſuureſt ukſeſt ſiſſe tulla ei julge ja iſa köögis theed joob!

Ei, hra von Sanden: tuimus ei anna ſüdamewalu eeſt kaitſet, — ſeda weeretatakſe ainult enda päält ära ja walmiſtatakſe ilmſüütadele ſüdamewalu. Ega ſõrd ſellepäraſt wähem ſuitſe, et ma ſinna poole äärde lähen, kuſt tuul puhub ... Suits kipitab ſiis ainult teiste ſilmades, — nende ſilmades nimelt, kes oma palehigi ſees muste tukkiſi edaſi weeretawad, et ſeemne jaoks uut maad walmiſtada. Sakſa naeſed ei tule aga mitte meie ſõrdu põletama. Need katſuwad walmis põlduſi kätte ſaada, mida nende iſad juba ammugi walmis on harinud!

„Siis arwate teie nii, et teie ſuguwendade hulgaſt ainult tuimad ja juhmid Sakſa ſuguſt naeſi wõiwad wõtta?“ küſis Sanden, kuna ta ühe männa wastu ſigari otſaſt tuha maha pühkis.

„Ehk jälle, kui keegi Sakſa suguſt naesterahwas nii tugew on, et tõepooleſt tema naeſeks tahab ſaada!“ ütles Strautmal ruttu wahele ja rääkis ſiis rahuliſemalt edaſi: „kui neil mõlematel niipalju jõudu on, ükſinda laias maailmas ſeista ...“

„Ainult nemad kahekesi laias maailmas!“ sosistasiwad Marie huuled tasakesi.

„Paruni proua,“ ütles Sanden waljuste naerma hakates, „kas teie meie kanditaadi kõige uuemat theoriet kuulsite: kui üks noorpaar mehe ehk naese sugulastega hästi kokku ei sünni, siis piab ta ennast mõlematest lahti ütlema ... ja koguni uut suguseltsi asutama: ilma isata, emata ja sugukonnata ... nagu muisteajal Melkisedek!“

„Ma tunnen hra Strautmali paremine kui teie, hra von Sanden,“ ütles paruni proua, selle mõttega, et kanditaati tema wildakust seisukorrast päästa; „ja sellepärast tean ma ka, et ta elus ikka õiget teed saab leidma, seadku ta ka theorias üksköik missuguseid põhjusmõtteid ülesse. Kas siis teie, hra Strautmal, aga niisugust abielumeest mõtelda wõite, kes soowiks, et tema naene ennast oma wanematest ja sugukonnast lahti ütleks? Kui sugulased temale ei passi, siis ei pia ta ennast nendega sugulaseks tegema.“

Kanditaat ei saanud paruni proua hääst tahtmisest, teda tema piinlikust seisukorrast päästa, aru, sellepärast pidas ta ka seda asja kibedaks töeks.

„Niisama wähe wõib üheli mehelt nõuda, et ta omast suguseltsist lahti ütleks ja seda kõõgiukse kaudu õuest wälja kihutaks. Kui, näituseks, ühe talupoja sugust õpetatud mehe mõrsjale tema mehe sugukond ei meeldi, siis on aru saamata, miks ta temale oma ja-sõna andis ja ennast walmis olema seletas, tema nime kandma.“

„Arge unustage, hra Strautmal, aga seda üht asja mitte, kelle pool kõrgem kultuura on,“ ütles noor Westfal jutu wahele.

„Ja siin oleme selle sama keerdküsimuse juurde tagasi jõudnud: kas haritud lätlasel ehk eestlasel weel wõimalik on, ennast oma rahwaga kokkukaswanuks pidada, ehk kas haridus teda selle ümbrusesse on istutanud, kust ta oma hariduse sai! Abielu oleks sarnases kultuuras siis ainult korduse kool. Siin pian

ma aga jälle uuesti tõendama, et kultuurat mitte, nagu kuube, selga tõmbada ja ära heita ei või. Meie sugust inimene võib neidsamu mathematika eksemplisi välja arvanud olla, kui teisedki, neidsamu keeli õppida, neidsamu masinaid uurida, sellesama politikalise seisupunkti poole hoida, kui seltsimehedki, kes teise rahwa liikmed on . . . omas sügawamas südame põhjas tunnewad nad endid omati teistite olewat! Mida mõistuse abil järelarwata ja ärakaaluda wõib, kõike seda wõib wõõrastelt rahwastelt omandada; mis aga enam südame asi on, mida enam tunda, kui wälja üelda wõib, seda ei või mitte wastu wõtta, kui meie tundmused teise rahwa tundmustega mitte sugulased ei ole. Südame pääle, hingede suguluse pääle põhjeneb aga abielu, mitte aga tädikeste arwustuse pääle selle kohta, kui ehtsalt salwrätikud kokku on keeratud. Kui mees omast minewikust ja omast rahwuset ära on wõõrutatud ja teiselt poolt ka neist kangel seisab, kellede käest ta oma haridust on saanud, siis on tema elu paljas wale ja ta petab iseennast ja oma naest, kui ta sellegi-pärast ühe poole nende kahe hulgast näitab hoidwat. Siis-piawad nad mõlemad üksteiset täitsa erandatud olema ja ütlema: meie elame nii, nagu meie süda seda käseb! Kui hääd tahtmist on, wõib seda ju weel kokku liimida ja kleepida, mis juba lahutatud on. Aga kõik liimimine on pettus, kõik sillad sisemise wastolu üle on ebatõde, mis ainult selle läbi wäljakannatatawad on, et enese kõige ise-omasemate tundmuste wastu wõideldakse ja neid alla surutakse. Muidugi asub selles wale ja üksluisus kui ma rätsepaga, kelle pääle waadates ma naera tagasi hoida ei jõua, kokku joon. Weini pudelid ja kommeki kotikesed ei ole meie wastastikuliste olude juures aga mitte kõige tähtsamad asjad. Seda tuleb kusagilt mujalt otsida. Selleks ei ole mitte need silmapilgud otsustawad, mida meie seltsimajas üheskoos mööda saadame, waid need, kus meie mõlemad üheseguste mõjuduste all oleme, mis temale ja mulle pisarad silmi ajawad.

Unustatud on siis kõik arusaamata ja naeruväärilise mine-wikust ja olewikust. Meie tunneme ainult, et meie südamed nendesamade kõlade pääle wastu kostawad, temal wõib olla, nõrgemine ja minul waljumine, aga ta kõlab, ja nad kõla-wad kokku ja teewad meid wendadeks isegi wõõral maal. Tema tundmused on, wõib olla harimatad ja kängus, aga ometi on tema hinges needsamad idud, needsamad seemne te-rakesed, mis minu hingeelus kaswama ja haljendama on läi-nud. Seda hingede kokkukõla ei wõi katki läinud weini pu-del ega teie lõikaw pilkus rikkuda. Lühikeseks ajaks wõib ehk midagi meie wahele tulla, nii et meie lahkuminek sada-seltsi küsimustes awalikuks tuleb. Kui aga lugu pääasjasse, tundmuslise elu külge puutub, siis kaob see kõik, nagu luu-lelik unenägu, siis ei ole rätsepp minu meeleft mitte enam naeruvääriline, ja minu päälishaudsus tema wastu kaob ära. Üheskoos juues punastame meie; kui meie aga üheskoos nu-tame, ükskõik kas rõõmu ehk walu pärast, siis kaob kõik eba-tõde ja tühine asi meie südameteft. Minuga kokku juua wõib igaüks, minuga üheskoos nutta aga ainult see kellele seesama asi kallis on, mis mullegi. Selle järele palun ka minu sei-sukorda rätsepa ja teiste seltsiliikmete wastu otsustada, mitte aga minu auuks toime pandud muusika mängu ja elada lask-miste järele!"

„See on siis niiwiisi kõige tähtsam: niisugune üleül-dine, rätsepadeft ja õpetatud meesteft toimepandud pisarate-pidu!" — hüüdis Sanden üliõbralisel, rõõmsal häälel wahele.

Strautmal sai järsku iga asja wastu täitsa hoolimataks.

„Mis tarwis ma temaga räägin?" mõtles ta. „Ma wõiksin niisama hästi, näituseks, selle männale oma südant wälja puistata! Ta on niisama teiseft ilmaft pärit."

Ta hakkas seda, mis ta praegu ütelnud, järele mõtlema, ja tal näitas, nagu oleks seda keski täitsa tundmata inimene ütelnud, kellega tal wähematki ühisust ei ole. Kui ta selle

wõõra sõnu weel kord arutas, imestas ta nende mõistmatause üle.

Ikka sügawamale ja sügawamale wajus ta omas sisemuses, — wajus ja kadus.

Tekkis põnew waikus. Isegi paruni proual ei tulnud sellel silmapilgus ühtki oma harjunud lauseteşt meelde, mida ta muidu sarnastel kordadel tarwitas. Sarnane waikus wõib inimeşt kergesti rumalat sõna ütlema sundida, mille päraşt hiljem soowitakse, et ennemine oma keele ära oleks hammustanud. Nii oli lugu ka seekord. Järsku hüüdis Lutsie, wihaşt wälkuwail silmil:

„Teie, hra v. Sanden, ei saanud aga hra Strautmalişt kõige wähematki aru!"

„Selles on teil täitsa õigus, armuline preili!" wastas Sanden naeratades. „Hingede sugulust meie wahel ülesotsida ei läheks naljalt käll kellegilgi korda."

Meele äraheitmine wiis paruni prouat wiimaks ometi ühe uue mõtte pääle.

„Ütelge hra inşhener, kas teie turbina juba ära olete tellinud?" küsis ta, äraunustades, et selle üle mitte ei oleks tarwis rääkida.

„Ei, armuline proua," wastas inşhener.

„Millal mõtlete seda teha?"

„See seisab nende isandate wõimuses, kelledel selles asjas esimine sõna rääkida on."

Sanden lähenes neile, et nende jutuşt osa wõtta. Noor Westfal näis seda silmapilku ootanud olewat ja läks otsekohe Marie juurde. Ja nii läks asi iseeneseşt, et Lutsie ja kanditaat üksteise kõrwal kõndima pidiwad.

„Kunas õpite teie ometi ükskord waikima?" heitis Lutsie tale pool tasakesi ette.

„Seda teab Jumal!" õhkas Strautmal. „Aga miks päraşt heidate ikka selle poole, kes lahingi kaotas ja lähemal korral jällegi kaotab?"

„Kumalus on külgehakkaw!" wastas Lutsie pisut naeratades. „Mamma käesi tapelda saan ma nüüd muidugi."

Kanditaat oli sellessamas arwamises, kui ta paruni proua waljuid pilkusi nägi, mida see ühtelugu nende poole heitis.

„Kas see ei oleks parem, parunesse, kui ma teise salgu juurde lähekssin?" küsis kanditaat surutud häälel.

„Ei, jääge!" wastas Lutsie; „et ma seekord nii ehk nii tapluseta ei pääse, siis tahan ma Sandenile kord näidata, et ta minu silmis koguni nii kõrge ja tark ei ole, misfuguseks teda meie ringkondades harilikult peetakse."

„Tõesti!"

Sanden, kellele paruni proua märku oli annud, Lutsie ja Strautmali juurde minna, seisis järsku nende kõrwal.

„Kas ma ehk teada tohiksin, milles asjas ma ennast parandama piaksin, et teie rahulolemist teenida, armuline preili?"

Lutsie sai punaseks, nagu peet. Siiski ei kaotanud ta oma sõnawalmsust.

„Teie ärge mõtelge, et Jumal inimese loomise juures teid eeskujuks on wõtnud."

Sanden waatas niiwiisi, nagu täiskaswanud inimene tujuka lapse pääle waatab, kes wägiwallaga oma tahtmist läbi tahab wiia. Selle pääle wastas ta tõsiselt:

„Kui Aadam minu eeskuju järele loodud oleks, siis oleks ta omad wanaduse päewad rahulikult paradiisis ära elada wõinud. Aadam kaotas paradiisi oma ühekülgsuse pärast, kuna mina ühekülgsust wihkan. Orelil on muidugi ka terawalt kõlawaid wilesi, aga kokkukõla nad ei sünnita. Määratsejaid wõib sõjariistaks, abinõuuks otstarbe kätte saamise juures tarwitada, kui näitusteks mõni sein pääga maha lõhutud piab saama. Kuid sääl juures ei pia mitte arwama, et see pää siin juhtiwat osa mängib, kes esimesena seina wastu lööb."

Nad oliwad metsast wälja laialise lagendikule jõudnud.

Weski rohuaias jookſiwad teender ja köögitüdruk ſeie ja ſinna, et ſääl, waba looduſe keskel, lauda katta. Lõuna aeg oli käes, nii et naesterahwastel ainult riiete waheldamiſeks aega üle jäi.

Kui inſhener Weſtfali terwitas, märkas ta wana paruni tõſiduſt, iſegi külmuſt. Mõlder otſis ka ſääl lähekorras midagi asja, kuna ta ſilmad igat sammu, mida parun ja inſhener tegiwad, tähele paniwad. Alles ſiis, kui köik laua ümber istuſiwad, kadus ta ära. Teender oli täitſa unustanud, ka wana Greeſale tooli panna. Keski ei olnud nähtawaste ſeda tähele pannud.

Sanden waewas ennaſt asjata, et laua ääres lõbuſat olekut uuesti jalale ſeada. Nagu mingiſugune tume aimdus lames köikide pääl. Marie istus, paruni proua korraldamiſe järelduſel, otſe inſheneri kõrwal ja pani tähele, et tema lauanaaber niihästi kui ſugugi ei ſöönud. Wargſelt wiskas ta aegajalt oma pilku tema pruuniks põlenud näo pääle.

See oli nagu kiwiſt wälja raiutud, ainult tema terasſe karwa halli ſilmade pilk lendas ajuti üle wõõraste nägude. Ajuti tukſus tema ſilmade ümber, nagu oleks temas mõni uus mõte wõi otſus aſunud. Järsku pööris ta ennaſt Marie poole. Wiimane ei jõudnud tema küſiwat pilku wälja kannatada, ja wahtis ſellepäraſt oma weiniklaaſi ſiſse.

„Lubage preili, et teile ühe küſimuſe ette panen," ütles ta pikkamiſi, „ega teie ju minu rumalate jõnade üle ſääl jõe ääres kellegile midagi ei rääkinud?"

„Kas teie minuſt ſeda oodata wõiſite?" wastas neiu, kuna ta asjata kerget wäriſemiſt omas hääles warjata püüdis.

„Ma tänan teid! Andke andeks, et nii küſiſin. Ma näen, et praegu köiki suur rahutus täidab."

Ka Mariel lames nagu kiwi ſüdame pääl.

„Kas ma teid kuidagi aidata wõiksin?" küſis ta nii taſa, et ainult Strautmal ſeda kuulis.

„Kas teie ſelleks walmis olekſite?"

„Ja!"

„Eks me' näe! Küll ma siis teile ütlen."

Noor Westfal ulatas Srautmali poole oma weini klaasi kokkulöömiseks.

„Wabriku hää edenemise pääle!" ütles ta, kuna ta pääga Strautmali poole nikutas.

Ka Sanden löi kokku, kuna Westfal oma prouaga sügawa juttuajamisesse oli sattunud ja midagi ei näinud märkama.

Strautmali nägu läks lahkeks.

„See on hää!" ütles ta Mariele. Nüüd ma tean..."

Ka Sandeni pani seesugune piinlik olek järele mõtlema. Jutt kippus ikka enam soiku jääma. Selgesti oli näha, et igaüks igatsusega märki ootis, kuna laua tagast üles wõiks tõusta.

„Ma palun härrasi kohe ülesse tuppa!" ütles wana Westfal, laua äärest üles tõustes. Esmalt asjatalitus, siis lõbu. Ma loodan, et meie pea walmis saame; kalameheb seadwad juba kõik kalapüüdmiseks walmis." Mõlemad Westfalid, Sanden ja inshener läksiwad ülesse ja istusiwad ilma sõna lausumatalt.

Wana Westfal wõttis paberi kätte, kuhu pääle ta ühes oma poja ja Sandeniga juba kontrahi projekti walmis oli teinud, laotas seda enese ette laua pääle ja waatas pisut aega järele mõteldes selle pääle.

„Mu härrad," ütles ta wiimaks, ilma oma silmi üles tõstmata, „enne kui meie oma kontrahi üle rääkima hakkame lubage mulle, et ma lühikeste sõnadega ühte juhtumist minu elust jutustan, mis umbes kolmekümne aasta eest on sündinud. Selkorral oli iseäralik talwe, pea oli külm, pea jälle sula, nii et meie metsa teed mööda kaua aega käia ei saadud. Sääl — see oli juba kewade poole — pani wana Sanden Raudupi metsas jahi toime. Minu wana isa tundis enese haiglase olewat ja jäi koju. Kui meie nüüd parajaste õhtu eel Raudupi poole tagasi hakkasime pöörama, sain ma sõ-

nume, et ma kodu tulema piakſin, ſeſt et minu iſa ſeiſukord järsku halwemaks oli läinud. Kurſari mul ligi ei olnud, aga et ma kõiki teeſi metſas hästi tundſin, ſiis sõitſin ma otſekohe üle raba ja ſiin, umbes kaks wersta weskeſt ülemal pool, üle jõe. Päewal oli ilm wäga hää, iſeäranis metſas, kus tuul lund kätte ei ſaanud. Nüüd oli aga käre lumetuiſk tõusnud, nii et raba pääl wähematki jälge tunda ei olnud, ſiledat lagendikku oli mul umbes kolm wersta sõita. Ma sõitſin ja sõitſin, aga minu imeſtuſeks ei olnud weel ikkagi metſa näha, ehk ma küll oma arwamiſe järele juba tund aega teel olin. Ma pidaſin hobuſe kinni ja waataſin igaſse külge ümber, aga lumi ja pimedus ei lubanud mul oma hobuſe päädki õieti näha.

Talupojad oliwad mulle ſelleſt tihti rääkinud, et hundi-raba pääl kergeſti ära wõib ekſida. Et nad ſeda aga alati tondi jutudega ühendaſiwad, ei tahtnud ma ſeda palju uskuda. Nüüd olin ma aga iſe ära ekſinud, umbes kuus ſeitſe wersta mõiſaſt eemal, kuna minu ſureja iſa minut minutilt minu ikka ſuurema igatſuſega ootab. See mõte äritas mind wäga, nii et ma omas kärſituſes hobuſt weel kiirema jookſule ajaſin. Järsku tuli mulle ſee mõte pähe, et kas ma omal ekſiſõidul wiimaks Kaudupi tagaſi ei jõua, kus teiſed parajaste wistiſt laua taga istuwad. Peaaegu hakkaſin ma ſeda ſoowimagi, ehk küll teine hääl minu ſees mind niiſuguste mõttete päraſt sõitles. Teie ſaate aga niiſugusteſt mõtteteſt wäga hästi aru, kui ma teile teatan, et ſee üks pidulõõk naesterahwaste ſeltſis oli, kellede hulgas ka minu praegune abikaaſa, omas eſimeſes õitſeajas, wiibis.

Niiſuguste üksteiſe wastiku mõttetesse wajunult kuulen järsku eneſe ees rakſumiſt ja panen ka juba tähele, et minu ſaani eſimene pool alla wajub. Järgmiſel silmapilgul tunnen ka juba wett oma riiete ſisſe tungiwat. Aſi oli selge: minu hobune oli jääſt läbi jõkke kukkunud. Kõige esmalt jäin ma — ei tea, kas kohmetuſe, või loodud ſunni mõjul

— saani paigale, püüdsin enesele hädaohu juurust selgeks teha ja selle üle järele mõtelda, kas pääsemine kuidagi võimalik on. Jää tükkid rakusiwad saani wastu, hobune turskis ja ähkis wee sees ja murdis ikka rohkem teed jääst läbi, ilma et enesele ometi mingit aluspõhja leiaks. Saan wajus ikka jügawamale sisse ja ei puudunud palju, siis olekssin ma juba rinnuni wee sees istunud.

Kas pidin ma nüüd saanist jäätükkide keskele kargama, et ise kaldale pääsemise katset teha, ehk pidin ära ootama, kui kaugele hobune oma rammuga jõuaks, et alles siis saanist wälja minna, kui juba näha on, et hobune teda enam wälja tõmbada ei jõua? Kuna ma weel selle üle järele mõtlesin, panin ma järsku tähele, et saan mingi kõwa asja küljes kinni on. Hobune tõmbab ja tõmbab, aga asjata. Ma hakkasin karjuma, nagu ainult upuja karjub. Aga kõik mu kisa kadus tuulesse. Sääl juures sadas lund nii kangesti, et silmi lahti pidada ei wõinud. Kui ma neid aga silmapilguks lahti kiskusin, siis ei silmanud ma midagi muud, kui järsku wahet musta wee ja walge lume wahel. Ma hüüan ja hüüan, paremale ja pahemale poole, aga asjata. Hobune turastab ikka harwemine, kus juures ma selgesti aru saan, et ta kõigest kehast wäriseb. Wõib olla, et ma ka ise wäriseksin, aga seda ma ei mäleta. Mul on ainult see tundmine meeles, kui wõimatu ma ennast loobuse wägede wastu tundsin olewat. Kui kaua ma niisuguses olekus olin, seda ei wõi ma ütelda. Ma olin lõpuks ära wäsinud. Hoolimatalt ütlesin ma iseenesele: mingu, kuidas läheb! Sääl kuulen ma järsku läbi tuule kohina kellegi häält. Lootus hakkas minus uuesti maad wõtma ja andis uut jõudu. Ma hüüdsin ja kuulatasin. Tõesti tuli üks hääl ikka ja ikka lähemale . . . Wiimaks tundsin ma ära, et see wana Greesa hääl on ja nägin laterna wirwendawal walgusel ka teda ennast. Kuidas ta siis mind, oma enese elu hädaohusse andes, ära päästis, kõik see on minu mälestusest kadunud, nagu oleks see unenägu.

Täieliſe meelemõiſtuſele tulin ma alles ſoojas woodis ſelles-ſamas tuas, päraſt hullu jookſu pikka jõe kallaſt, ſügawaſt lumeſt läbi . . . Sellel ööl ei laſknud ma wana Greeſa kätt mitte enam lahti, kuna mõiſaſt minu iſa ſurma ſõnum juba ſinna oli jõudnud; minu elu pääſtjale tõutaſin ma aga, et teda terweks eluajaks ſeie weskiſſe jätan.

Seda mu härrad, tahtſin ma waremalt ütelda, kui teile oma otſuſt teatan, et läbirääkimiſi weski ja metſa müümiſe üle edespidiſe aja pääle tuleb lükata. Andke mulle andeks, hra inſhener, kui minu unuſtuſe läbi teile miskiſuguſi waſtu-meelt asju on juhtunud. Teie kuluſi taſun ma teile hää-meelega. Teie ſaate aga aru, et wanemal lubaduſel eesõigus on."

Noor Weſtfal kargas üles ja käis rahutumalt tuas edaſi ja tagaſi. „Aga iſa, mis ſee piab tähendama?" ütles ta äritatult, „wana Greeſale wõime meie ju kuskil paremas kohas auruweske ehitada, wõime igatepidi tema wana päe-wade eeſt muret kanda, miks päraſt piakſime aga niiſuguſt ſuurt kapitali, mida hra Strautmal meile nii ütelda otſe kätte mängib, tarwitamata jätma?"

„Kõik tuleb omal ajal!" waſtas wana parun. „Ka teie eluajaks jääb weel küllalt tööd üle. Ma ei wõi aga wanal mehel tema wiimaſeid eluaaſtaid mitte mõrudaks teha. Ta ei wõi mitte ſiit weskiſt lahkuda."

„Aga iſa, mõtle ometi: wana mõldri tuju päraſt piame meie nii ſuurt kahju kannatama? Kui ſelleſt weel kellegil kaſu oleks, noh, ſiis minugi päraſt! Inimene wõib ju ka kord nii peenetundeline olla. Aga nii ilma mingi mõiſtliku põhjuſeta! .. anna andeks, iſa, aga ma ei ſaa ſinuſt kuidagi aru."

„Seda näen ma küll, mu poeg, et meie ükſteiſeſt aru ei ſaa. Meie ſaame aga ükſteiſt kord, wõib olla, ometi mõiſtma, kui ſa minu aaſtadeſſe jõuad, ſinu ümber kõik ikka ükſikumaks, ſinu ſees aga lootuſed ikka waeſemaks jäewad. Mulle, wana inimeſele, ei ole ſee tõesti ka mitte kerge, ühte

plaani katki jätta, millele ma oma nooruse tööjõuu wiimast jätist olen pühendanud. Sul on ju õigus, et Greesale aurumeski kasulikum oleks, aga sa näed ju, et siin asi mitte rahasse ei puutu, waid sellesse, oma armsaks saanud koha pääle paigale jääda. Ja sääl piaks minu süda lubama, kasu ahnitsemise pärast temalt tema wanaduse rõõmu riisuda? Kui kõrgeks takseerid sa, mu poeg, seda wanamehe tundmust? millega sa seda kinni maksta arwad wõiwat?"

Paruni hääl oli terawaks läinud. Sanden püüdis piinlikku tundmust ära kaotada.

„Hm . . . hra Strautmal," ütles ta, „kui asi nii ei lähe, siis teisiti. Kas see siis suurt wahet teeks, kui teie paar aastat mitte wee, waid auruga töötaksite! Siis ei pruugiks teie wabrikut mitte otse selle koha pääle ehitada, kus weski seisab."

„Dodaku hra Strautmal natuke!" ütles wana Westfal uuesti jutu hulka, „ajagu asja nii, et see peripidi läheb . . . See teeb tale endale ainult kasu."

„Kui ma õieti aru saan, siis on meie kontrahil ainult üks takistus teel ees: wana mõldri tulewik ..." ütles Strautmal rahulikult. „Seda takistust wõib aga koguni lihtsalt kõrwale saata: jäägu wana Greesa siia mõldriks paigale. Ma tarwitan siis wabriku tarwis paljalt seda jõuudu, mis nüüd tarwitamata seisab."

„Nüüd kargas Sanden ülesse. „Nii jääb wana Greesa serwituudi õigus maksma?" küsis ta.

„Jah!" wastas Strautmal.

„Olge nii hää ja seletage, kuidas teie seda asja mõtlete korda saata?" palus teda wana Westfal.

„Ütleme, et siia kolmekümne wiie hobuse jõuuline turbin üles saab sätetud. Jahwatamiseks on siin, kõige kõrgemalt arwatud, kümne hobuse jõuudu waja, sedagi aga ainult mõned kuud aastas. Arwame minu pärast weel nii, et sellel waheajal laudu saagitakse, siis jääb ometi weel ka-

hekümne wiie hobuse jõud terwe aasta läbi üle. Seda wõin siis mina tarwitada, ilma et ma wana möldert tema töö juures ühte silmapilkugi segaksin. Wabriku tarwis on igatahes uut hoonet waja, nii et ta wana maja omale wõib pidada. Kui aga jahwatuse wärk praktikalikumalt sisse saab säetud, jääks wäikemate masinate läbi päälegi rohkem ruumi wabaks. Kõige päält ei ole siis jahwatamine ega saagimine enam kewadise wee ega muude takistuste mõju all."

Wana Westfal kuulatas rahulikult, asjalikku seletust tähelepanemise ja häämeelega. Siis pööris ta ennast Sandeni poole ja küsis:

„Kas teie arwate, et seda kõik nii teha wõib?"

„Ma ei ole hra insheneri weel kunagi ekstarwe päält tabanud," wastas Sanden.

„Tähendatud serwituudi õiguse alale jätmise eest nõuate aga wistikult mingisugust tasu?" küsis Westfal.

„Tasu ei nõua ma, paruni härra, selle eest kõige wähematki, aga ma ostaksin, kui härradel midagi selle wastu ei ole, ühtlasi weski maaga ka ülemist osa hundirabast. Ma tardan, et jõe korraldamine hiljemine wee seisus mingit muudatust wõib sünnitada, mille järeldusi raba kohta ma häämeelega ise kanda tahaksin."

„Iseäralikka raskusi selles asjas wist küll ees ei ole?" küsis Westfal, kuna ta ennast jällegi Sandeni poole pööris.

„Kas teie hra inshener, ainult seda osa rabast osta tahate, mis kõlbmata maa kirja on arwatud?" küsis Sanden.

„Jah pääasjalikult seda osa, mis kewadel wee all seisab. Tükk sääl sees olewat männa metsa ei tähenda mulle suuremat. Selleks oleks mulle ainult niipalju waja, et weski juurest kuni hirweradani säält teed wõiksin läbi teha."

„Raba müümise läbi ei saa mõisa adrade arw sugugi wähendatud, sellepärast wõib seda asja kergesti joonele seada .." tähendas Sanden. „Aga ma ei tea, kuidas teie, Westfal männa metsa üle mõtlete? Hra Strautmalil on talweteed

ſäält läbi ju ometi waja. Selle joone laius ei pruugi ju muidugi wäga ſuur olla. Wõib olla oleks aſi lihtſam, kui ſeda metſaſalka temale rendi pääle annakſite?"

Weſtfalil langes nagu kiwi ſüdame päält ära, kui ta nägi, kui lihtſalt wana Greeſa aſi joonele ſai aetud. Kõik muu oli temale rohkem ükskõik. Ta kuulatas ainult waikſelt päält, kuidas Sanden ja tema poeg punkt punktilt Strautmaliga ühiſuſele jõudſiwad. Ainult ühe küſimuſe üle arutadi pikemalt. Strautmal awaldas ſoowi, et kontrahis ſeda kindlaks tehtakſe, et mõlemad mõiſad endid kohuſtakſiwad, igal aastal, Strautmali nõudmiſe pääle, 20—30,000 kubikſülda puid müüma, millede jämeduſe ja ſortide üle ta teatawatel kordadel lähemalt teada annab.

Kindlat ſüldade arwu ei wõinud ſellepäraſt mitte üles anda, et ſee teadmata oli, kuidas wabrik minema hakkab. Kontrahi kestus ſai kahekümne nelja aasta pääle pikendatud, kus juures Strautmal eneſele kohuſeks tegi, päraſt kaheteiſtkümnet aastat 50 kopikat ſülla eeſt rohkem maksta. Mõlemad mõiſad pidiwad ühewõrra puid andma.

Päike ei olnud weel alla weerenud, kui kontrahi eſialgne algaskiri juba walmis oli.

„Soo!" ütles Sanden, kuna ta tinti ſule küljeſt ära pritſis; „nüüd teeme homme kolm ärakirja ja ſiis allakirjutama. Kinnitamine wõib muidugi alles mõni päew hiljem ſündida. Ma loodan aga, et meie allkirjad ja pitſatid kindla tähtajaliſe kontrahi pääl hra Strautmalile wõimalikuks teewad, tarwiliſel mõõdul laenu ſaada. Kui lugu aga mitte nii ei piaks olema, ſiis olen, hra inſhener, walmis, teile kõige päält tarwiliſt ſumma laenuks andma, ütleme kuni 25,000 rbl., tuttawate üleüldiſte tingimiſte all."

„Tänan teid wäga, härra v. Sanden!" wastas Strautmal. „Kas härrad täna õhtul kalapüügi juures weel kaua ſaawad aega wiitma?"

„Noh, poole ööni läheb sellega ikka aega; eks ole nii, hra v. Sanden?“ küsis Westfal röömsas tujus.

„Teie, hra inshener, rahustasite mind täna õhtul wäga. Teie, nagu näha, oskate õieti, wanaduse ja nooruse nõudmisi ühendada.“

„Mulle oleks see üliwäga tähtjas,“ algas Strautmal jälle, „kui ma juba homme hommiku wara allakirjutatud kontrahiga linna wõiksin sõita. Wõib olla ei ole härradel midagi selle wastu, kui juba täna õhtul kontrahile allakirjutate? Arakirjad walmistan ma ise.“

„Aeg on raha!“ naeris Sanden. „Olgu, kirjutame päälegi alla. Meie wõime ka oma adwokati wolitada, et ta kontrahti kohe kinnitada laseb, kui asi rutuline on.“

„Ma olekssin teile wäga tänulik. Turbina pian ma enne katusse alla saama, kui sügisesed wihmad algawad. Ka pian ma masinad wäljamaalt tulla laskma.

„Kõige päält wõtame nüüd aga õhtu-oodet!“ hüüdis Westfal. „Ka kehal on omad õigused.“

Oli ilus, soe suweõhtu. Laud oli jõe kaldale paksulehteliste pärnade alla kaetud, kust kalamehi, kes oma töö kallal oliwad, hästi näha wõis.

Wana Westfal tõusis üles, et ka Greesat laua juurde tuua. Alguses ei tahtnud ta küll selleşt teadagi; kui aga parun tema julgust paari klaasi weiniga oli tõstnud, tuli ta ometi ja istus, esialgu küll teisteşt pisut kaugemale, rihutas siis aga, kui Westfaliga juttu ajama hakkas, ikka kordkorralt lähemale.

„Hra inshener saab nüüd sinu kõige lähemaks naabriks,“ teatas temale Westfal. „Sina jahwatad, nagu seniajanigi, jahu ja saagid laudu, kuna tema oma asju teise! pool jõe kaldal sisse säeb. Loodame, et teie üksteisega hästi läbi saate.“

„Oi jah, paruni härra, miks mitte,“ ütles Greesa häbelikult naeratades, „millas ma siis kellegiga läbi pole saa-

nud! Kui palju siis minul wanal inimesel waja on? Kui mind aga minu asemelt wälja ei suruta!"

Strautmal ei näitanud seda, mis teisel pool laua otsas räägiti, kuulmagi. Ta andis toidule tugewaste pihta, nagu inimene, kes raske töö läbi näljaseks saanud. Paruni proua mitmesuguste küsimiste pääle, milledega ta teda tema kõrwal istuwa Mariega jutu lõngasse püüdis sõlmida, andis ta ka ainult lühikesi wastusi. Päraft sööki kadus ta jalamaid ära.

Kalamehed platserdasiwad wee sees. Kallast mööda jalutas noor Westfal Lutsie ja Mariega, kuna kanditaat paruni prouaga ühe tähtsa theologialise keerdküsimuse üle waidles, milles wiimane ikka jälle selle pääle wälja läks, et kohalise pärisrahwa noorsugu Jumala kartmata olla. Lõpuks seltsisiwad ka noor Westfal, Lutsie ja Marie nende juurde, kellede tähelepanemine aegajalt kaldale wisatawate purikate ja theologialiste keerdküsimiste wahel, millede tähtsuse kohta igaüks isewiisil mõtles, jagatud oli.

Wana Westfal oli Sandeniga pärnade alla klaasi weini juurde istuma jäänud, et ühte algatud juttu eksimatalt edasi westa.

„Igatahes ei ela mina enam kahtekümmend wiit aastat," ütles Westfal parajaste, „sellepäraft ei ole mul ka enam lootust, kord seda ise oma silmaga ära näha, et minu ettearwamistel õigus on. Aga ma pian selle juurde jääma, et juba minu ajal see selgesti nähtawale tuleb, et nemad wõitjateks jääwad. Sest esmalt on meid selles raskes wõitlusses liig wäikene arw, ja teiseks puudub meil igasugune seljatugi. Linnad ei liiguta üht sõrmegi, kui üks ehk teine meie hulgast sunnitud piaks olema oma mõisat ära müüma, ja kui nad ka seda teeksiwad, siis ainult sellepäraft, et hääd kasu saada. Need ostawad mõisa ära ja jaotawad siis tükkideks. Kuhu jääwad siis meie nooremad pojad? Need piawad kõik wäljaspool kodumaad endile tööpõldu otsima. Meie

juurde ei tule nad enam tagasi, ja kui seda ka sünniks, siis läheks see wanasõna tõeks: „Pooleks lõigatud leib ei hakka enam kokku.“ Strautmalide sarnaseid mehi tuleb aga ikka rohkem ette. Mingu neist ka 75 protsenti hukka, — teisi tuleb aga alati asemele. Isad on aidamehed, walitsejad, metsawahid, möldrid, kõrtsmikud, peremehed, aga pojad õpiwad juba ülikoolides ehk wõtawad mõisasi rendi pääle. Ja jälle nende pojad? . . Meil puudub rahwas, mis meie seljatagust kaitseb! Mälestus meie suure minewiku pääle, põlised põhjusmõtted, auutundmus, kindel kord — kõik see on olemas ja hoiab meid ühte, aga kui kauaks? Meie oleme suremise-astmele säetud! Mis wõiwad meile sääl juures minewiku pildid kasu saata? Sarnaste Strautmalide wastu meie niisuguste abinõuudega wõidelda ei jaksa!“

„Mikspärast tuetate teie siis aga weel niisugust inimest?“ wiskas Sanden wahele.

„See on parem, et meie oma pärandust neile jätame, kui meie seda enam ise pidada ei jõua, kui et seda mõne wõõrale annaksime,“ ütles Westfal kibedusega. „Minule on see palju armsam, oma platsi näituseks oma walitseja pojale anda, kui seda teada, et wõõrad selle üle kiskewad.“

„Teie kujutate aga asja liig mustalt, paruni härra,“ wastas Sanden; „teil on meie oma nooresuo wastu liig wähe usaldust. Sest ehk see küll ka minu arwamine on, et wägewalt tuksum elu meie keskel tagaspidi on läinud, pian ma ometi ütlema: ka meie noorsugu teab, missugune tähendus laialistel teadustel, kapitalil ja tööl on. Ja nad töötawad ka häämeelega!

Neile tuleb aga weel palju muid asju appi, mis Strautmalidel kaduma läheb. Kõige päält üleüldine haridus, kuna nemad enamiste ükskute teaduse era-harudega leppima piawad. Töö tarwis on wiimaseid küllalt, aga sügawamale ulatawates ja keerulistes juhtumistes on laialist silmaringi waja. Inimese suo töö ja ülesanded ei ole mitte enam üks-

sikute töö osakondade päralt. Kõik seisab üksteisega ühisuses. ainult sellel on lootust hää edasijõudmise pääle, kes seda mitte silmast ei lase. Teiseks ei ole meie noortel meestel mitte tarwis, ilma kapitalita pääle hakata, nii et neil tarwis ei ole, oma paremaid eluaastaid kuskilgi küünis mööda saata. Kolmandamaks ei seisa nemad mitte üksikult, waid meie maa haritlaste ja tublimate meestega külg külje kõrwal. Neljandamaks on meil läbikäimisi ülemal pool, ja mida kõrgemale üles minnakse, seda kergemine wõib tunda, kust poolt tuul puhub . . . Wiiendamaks saawad meie kodumaast wõõrutatud pojad hädakorral ikka ennem meid aitama, kui neid. Ütelge, kui meie sel wiisil oma ncorimehi Strautmalidega kõrwu säeme, mis wõiwad need praegu ette luetud kasude kõrwale panna?

Wõtame näituseks meie juhtumist. Ütleme, et Strautmal puu sülla päält 25 kopikut teenib, siis oleks see 100,000 sülla päält 25,000 rbl., kuna meie selle eest läbistikku 100,000 rbl. s. o. neli korda nii palju teenime. Sinnades tähendab see weel palju, et „ülemise kümnetuhande" arw ainult pikkamisi kaswab, sest et sääl tööstuse ja kaupluse edenemiste läbi wäikeste inimeste arw kaswab ja ülespoole tungib. Kui siis ülemisel kümnetuhandel enam wõimu ei ole, uut elementi enese järgi ümberrahwustada, siis wõib see ehk aja jooksul küll sündida, et alumised kihid täitsa iseseiswalt kaswama ja kosuma hakkawad. Maal hoiame aga igas asjas üliwõimu omas käes. Nemad on ainult meie tööriistadeks, kes meie teenistuses ja leiwas on, kuna meie kapital ruttu kaswab. See on minu mõtte järele koguni lihtne."

„Minu poeg röömustab praegu poole naelalise purika üle," rääkis Westfal wahele, „meie räägime sarnastest asjadest, millede muutmine meie wõimuses ei seisa. Strautmal aga istub praegusel pilgul üksi omas kambris ja walmistab kontrahi ärakirjasi, — selles seisab midagi, mis teie terwest arwest kriipsu läbi tõmbab."

„Ja just selles näemegi wägewat wahet Strautmalide ja meie nooresuo wahel. Kuna tema terwe öö läbi töötama piab, et neljat osa oma töö wiljast kätte saada, suurenewad aga meie sisetulekud, kuna meie ise muid asju wõime ajada. Töö masin ta on ja seks ta ka jääb! Niipalju ei ole aga ka minul midagi selle wastu ütelda, et need inimesed üles jõuawad. Meil on haritud töö jõuudusi waja, kes meie plaanisi täide saadawad. Selwiisil lähewad ka meie wanade idealistide unenäod rahwaharidusest ja talupoegade saksastamisest täide. Ainult nende romanliste ja lapseliku tundmuste järeldusi tuleb praegu kusagilt mujalt otsida. Meie jääme nende juhtijateks, kui ka küll mitte Schilleri ja Göethe luutetuste ehk jälle Ranke üleüldise ajaluo mõjul, waid põlluliise majanduse ja kultuura mõtetes. Selles oleme meie nendest alati ees!

Kergesti teenitud protsendid ettewõtete juures on meil kindlad, ja ikka seda kindlamad, mida paremine meie neid üksluisi ja ühekülgseid päid õige koha pääle ja õige töö juurde mõistame seada, hädakorral isegi minu pärast kas wõi üksteise wastu."

„Üksteise wastu . . ." kordas Westfal. „See oli küll ka wist siis teie põhjusmõte, kui Jaani laupäewa õhtul wana Strautmali noore wastu wäljamängisite?"

„Suuremalt osalt — ja!"

„Kas teie sellega kanditaadile mõista tahtsite anda, et ta oma kangekaelsuse läbi oma isat talust wälja wõib saata?"

„Ja, — poiss hakkas mul ju natuke liig häbemataks minema."

„Andke andeks, hra v. Sanden, ei mina, kui wanamees, omale julgust wõtan, selles asjas oma arwamisi teile awaldada. Kas Strautmalil õigus on ehk mitte, on siin kõrwaline asi. Teie olete aga oma kaasinimeste wastu ülekohtune! Ja mitte ikka ei jäta ülekohus oma astelt sinna, kus see tehtud sai. Wõtame näituseks Strautmali juhtu-

miſe. Kui ta teie ähwarduſi kartma piaks hakkama, ſiis ei tee ta, kui ta ka taganema piaks, ſeda mitte oma hääks arwamiſe järele. Ta on ſiis ainult ära näinud, et teil enam wõimu on, kui temal. Niiſugusteſt ei ole teie wallas ſugugi puuduſt, nimelt noortemeeste hulgas. Kas teie neid oma sõbradeks piate? Kas teie neid uſaldada mõtlete, kui neid, nagu ſhahimängu wiguriſi oma plaanide täide ſaatmiſeks tarwitada tahakſite? Seniajani on kõik järele annud, mis aga ſiis, kui — kui Strautmal mitte järele ei anna? Kui ta rahulikult oma iſat taluſt wälja laſeb minna? Teie ütleſite praegu, et ſee meile kaſulik oleks, nende haritud jõuudu palga eeſt meie teenistuſeſſe ſeada. Mina olekſin aga ennemine ütelnud, et meie nende jõuududega käſikäes käikſime — aga üksköik! — igatahes ei ole ſee aga mitte kaſulik, kui meie neid ilma põhjuſeta meie wastu üleshäſſitame. — Hra v. Sanden, ma räägin praegu kui üks auus mees teiſele: kas teie järele olete mõtelnud, et teie iſikliſud wastumeelſed tegewuſed oma warjuſi ka teie ſeiſuſe pääle wõiwad heita? Sellepäraſt julgen ma ſeda küſimuſt teile ette panna, kas teie arwamiſe järele teil ſelleks õigus on, oma iſiklikste hääksarwamiste järeldustel ka oma ſeiſuſe liikmetele wastumeelſeid tundmuſi walmiſtada?"

„Noh, paruni härra," naeris Sanden kuiwalt, „ſelle noorhärraga ſaan ma ükſinda küllalt walmis!"

„Aga meie teiſed ei ſaa nendega wõib olla, mitte walmis. Kas ſiis ſeda ſugugi tähelepanemiſe alla ei piaks wõetama, mis üleüldſuſele hää on?"

„Seekord tuli hakatus ſäält poolt," ütles Sanden, „ja igat äraleppimiſe katſet minu poolt ſaaks minu taganemiſeks peetud. Ainult ſiis, kui ſee üle kõige kahtluſe näha on, et ma ſeda hääſt ſüdameſt teen, wõiksin ma oma olekut Strautmali wastu muuta. Sellepäraſt ei ole mul mõttes, ſelle asja päraſt tema pääle mingit wiha kanda. Piaks ta aga

oma kallale kippumisi kordama, siis pian muidugi waljemaid abinõuusi käsile wõtma."

„Teie teate, hra v. Sanden, mis Strautmalile sarnasteks kallale kippumisteks põhjust andis. Mikspärast ei weereta teie seda wastutõukamise kiwi mitte teelt ära?"

„Teie arwate, et ma naest piaksin wõtma?" küsis Sanden järsku, kuna iseäralik naeratus üle tema mehise näo lendis. Westfal ei pannud seda tähele.

„Ja," ütles ta lihtsalt, „mulle näib see kõige õigem tee selleks olewat, et äritatud meeli koguduses waigistada. Siis saaks ka Strautmal, ma teau seda, minewiku üle waikima. Selle eest wõin mina seista."

„Ma mõtlen selle asja üle järele," ütles Sanden üles tõustes, ja jällegi lehwis niisamasugune naeratus tema näost üle. „Aga nii ei näe meie ju kalapüüdmist sugugi. Kalamehed on juba õige kaugele jõge mööda ülesse läinud."

„Teie olete weel noorem," ütles Westfal, „mina lähen aga tänast posti lugema. Meie postimees puhkab ikka harilikult siin oma hobuseid." Nende sõnadega kadus ta weskisse ära.

Sanden andis teendrile käsku, naesterahwastele mantlisi tuua ja sammus siis pikkamisi jõe kallast mööda edasi. Läbi wõsa wirwendas juba kalameeste tuluke. Ta asus Lutsie lähedale, kes oma ema ja kanditaadi pikku waielusi kuulatada püüdis. Sanden kuulatas rääkijaid pisut aega, jäi siis järsku seisma ja ütles:

„Waadake, parunesse: missugune tore waade!"

Lutsie sai wäga hästi aru, et Sanden teda niiwiisi ainult theologialistest seletustest wabastada tahtis. Et seda aga mitte märkada lasta, kui igaw temale see oli, wiskas ta edasi minnes ainult lühikese pilgu ühe maakoha poole, mis kuu walgusel tõesti ilus oli ja ütles: „Jah, — läheb korda!"

Waikides hakkas nüüd Sanden päält kuulatama.

Strautmal ja paruni proua olliwad juba sarnases jär-

gus, kus kumbki enam teist õieti tähele ei pane, waid kus igaüks selajal, kui teine räägib, ainult selle üle järele mõtleb, kuidas oma seletust edasi ajada, kui rääkimise kord jälle tema kätte tuleb.

Lutsie sai aru, et kanditaat ja tema ema mõnikord juba peaaegu kokku leppimas oliwad, aga juba järgmine lause wiis neid kaugele üksteisest lahku. Aga ka tema ise ei oskanud lunastawat sõna leida ega ütelda. Seda sai ta aga selgesti aru, et Sanden wäga hästi teadis, kust lõpmata hulga wööriti mõistmiste põhjust otsida tuli.

Mõne lausega oleks ta seda seletada wõinud, aga sellegipärast kõnnib ta waikselt tema kõrwal, nagu sõnata ettepeide tema kaugekaelsuse pärast. Lutsie arwas, et naesterahwad paremine teeksiwad, kui niisugusest asjadest ülepää meesterahwastega rääkima ei hakkaksid. Aga ega Strautmal ka kunagi teise inimese mõtte käiku omandada jõua! . .

Kunagi, nii kaugele kui tema mäletas, ei olnud Strautmal katsunud, mingi asja pääle teise inimese silmadega, teise inimese waatepunktist waadata. „Tema tarwitab ainult päält kuulajaid, — tema räägib liig palju!" mõtles ta. Ja mida ta waremalt mehisuse tundemärgiks oli pidanud: igaühele „tõtt" suu sisse ütelda, muutus tema silmis järsku lobisemiseks. „Mikspärast ta ometi ei mõista, õigel ajal wait olla!" pahandas ta iseeneses.

Sanden ei rääkinud weel ikka sõnagi.

Kalamehed olid waheajal juba tubliste saaki saanud. Kõik ruttasiwad kaldale, kus kalameeste warjud laternate walgusel liikusiwad. Purikad rabelesiwad wõrgus, aruldased karploomad ajasiwad oma lõugu lahti, wähjad krabistasiwad oma sõrgadega. Kalameestest oli mõnigi käraka abil julgust juurde saanud, nii et nad härraste juuresolekust hoolimata kaunis wabalt rääkisiwad. Iga kala, kes kotti ränd as, sai liignime, milledest mõnigi wäga hästi ühe ehk teise päältwaataja kohta oleks wõinud käia. Sanden oli siin omas

täies jõuus. Nagu wälk ja pauk waheldasiwad tema wastuseb kalameeste märkustega.

Lutsie ei olnud teda weel kunagi talupoegadega läbikäimas näinud. Sellepärast oli ta selle üle lausa imestanud, kui targalt ta neid liht inimesi oma wõimu alla wõtta, kui osawalt neid terawate märkustele kihutada oskas, ilma et sääl juures juhatust enda käest ära annaks.

Mis aga kõige imelikum oli, oli see, et ta ise nii wähe rääkis! Sõna siin, sõna sääl, aga igaüks omal parajal paigal ja kõik nagu wormist walatud! Tahtmatalt waatas ta Strautmali poole, kes ennast wõrgu üle oli kummardanud, et kahe sõrmega ühte kala päädpidi kinni wõtta, seda enesest wõimalikult eemal hoides. „Isegi kala ei julge ta kõwaste kinni wõtta!“ ütles Lutsie iseeneses.

„Noorhärra, kui ta aga teid ei hammusta!“ tähendas üks kalamees. Häbistatult wiskas Strautmal kala rohusse, kes, rabeledes, koguni wee lähedale jõudis. Osawalt haaras Sanden teda weel kinni ja tahtis juba teiste juurde kotti wisata, kui ta kala lõugades midagi märkas. Ta ruttas Lutsie juurde.

„Parunesse,“ ütles ta, temale kala näidates, „kas see mitte teie õnge haak ei ole? kui ma ei eksi, kiskus üks kala mõne nädala eest teil selle ära.“

„Ka seda weel sai ta kätte!“ oli Lutsie esimene mõte. Tal tuli meelde, et Sanden nende juures wõõrusel oli, kui ta weskist tagasi tulles selleşt jutustas. Ka tundis ta oma õnge haaki ära, mille küljes weel lühike traadi ots rippus. Sanden tahtis haaki kala küljest ära wõtta, aga Lutsie ei lasknud. Tale tegi see natuke lõbu, Sandenile näidata, et ta tema sellega ümberkäia mõistab, — igatahes paremine, kui . . . Ta wõttis haagi wälja ja hakkas järele uurima, mis kal wiga pidi olema, kuna Sanden ka oma arwamist awaldas ja lõpuks õngitsemisest üleüldse rääkima hakkas, nii et Lutsie ilma tähelepanematalt Sandeniga sügawama jutuaja-

miſesſe ſattus. Sanden rääkis kõige uuemateſt täiendusteſt ſellel põllul ja awaldas ſoowi, kui parunesſel ja tema emal midagi ſelle wastu ei ole, peagi ühte õngitſemiſe-jahti toime panna. Lutſie tahtis ſelle üle kohe oma ema ja wennaga rääkida, pani aga alles ſiis tähele, et nad weel ainult kahekeſi kaldal ſeiſiwad. Kalamehed ſolistaſiwad jällegi wee ſees. Sanden wiis kala kotikandja juurde, Lutſie aga ootis teda, et ſiis kuuwalguſel koju poole minnes algatud juttu edaſi ajada, mis teda palju enam huwitas, kui kanditaadi ja paruni proua ſeletuſed Lutheri ja Calwini põhjusmõtete üle.

Wastu kella kahte ſõitſiwad igaüks oma kodu. Waewalt pool tundi hiljem piatas aga üks talupoeg kõrtſi juures oma hobuſt ja waatas oodates weski poole. Puude wahelt tuli peagi ſirge mehe kogu nähtawale. Inſhener Strautmal astus wankriſſe, et wakſali ſõita.

Wiies päätükk.

Linnas läks Strautmal kohe Sandeni ja Weſtfali advokatide juurde, et kontrahi kinnitamiſe üle rääkida. Need oliwad walmis, kõike ſeda õigeks tunnistama, mis ſeniajani maha tehtud. Et aga ometi kõige lähemal ajal plaanitatawa uue kitſarööpaliſe raudtee aktſionäride koosolek pidi olema, kellede hulgas ka Sanden ja Weſtfal olid, ſiis olid nad ſelles arwamiſes, et kontrahi kinnitamiſega ſeniajani wiiwitada wõiks. Strautmal ſai ſelle juures teada, et aktſionäride keskel mõtete lahkuminemiſt ette oli tulnud. Põhjuſeks oli ſee, et hundiraba päraſt õige tee wõimata oli. Praegu walitſuſe pooleſt kinnitatud liin läks aga Sandhofiſt läänepool olewateſt mõiſateſt liig kaugelt mööda, nii et need ehituſe wastu protesteeriſiwad. Selle küſimuſe ſeletuſeks oli ühiſuſe walitſus erakorraliſe pää koosoleku kokku kutſunud.

Strautmali plaanisse ei pasinud see sugugi, et tema projekt kõrwale jääks. Ometi ei wõinud ta praegu selleks midagi teha, waid pidi rahulikult aktsionäride koosolekut ära ootama,

Selle aja jooksul käis ta wirgalt ühes tähtsamas masinate wabrikus, kust ta oma tarwitust osta mõtles. Ta kuulatas masinate mürinat ja ähkimist sarnase häämeelega, nagu oleks see ilusam muusika. Üks wabriku insheneridest oli Strautmali kaasõpilastest politehnikumis. See tutwustas Strautmali direktoriga, kellega ilmlõpmatad järelarwamised turbina ja muude tema tulewase wabriku osade üle pääle hakkasiwad.

„Raha pärast olge täitsa mureta," kinnitas direktor temale ühtelugu. „Teie kontraht Sandeni ja Westfaliga on iseeneseest kapital."

Ja uuesti hakkasiwad nad rehkendama ja eilaseid arweid parandama. Otsustawat sõna ei tahtnud aga Strautmal enne ütelda, kui aktsionäride koosolek mööda jõuab. Temal oli selle juures oma ise plaan.

Koosoleku päewal läks Strautmal Sandeni ja Westfaliga ühes koos walitsuse ametisse kontrahti kinnitama. Sanden oli wäga rõõmsas tujus, et plaanitataw raudtee otse tema piiridest läbi pidi minema. Wastuwaidlejatest ei hoolinud ta suuremat, lootes, et need sõnadega kangemad on, kui teoga. Siiski tahtis ta enne koosolekut mõnede härradega läbi rääkida ja kirjutas sellepärast suure rutuga alla.

Ehk küll koosoleku algus kellu 3 ajaks oli määratud, hakkas juba pea pääle kella 2 ruumidesse rohkesti rahwast koguma. Päikesest pruuniks kõrwetatud mõisnikude kõrwal, kes jahi ülikonnas ja sulg kübara pääl ilmunud oliwad, seisiwad kaupmehed tuliuute torukübaratega, tubli kõhu pääl raskeid kuld uurikettisi kandes. Igaüks püüdis ennast wõimalikult rahulik näidata, ehk eneselküll igakord süda saapa

ſäärde langes, kui keski aktſionär, keda ta „kindlaks" pidas, wastaſe partei liikmega juttu ajas.

Wiimaks ometi lõi kell kolm. Kõik koguſiwad koosoleku ſaali, kus direktorid juba laua ääres istuſiwad, paberiſi ſirwiſiwad, üksteiſega ſoſistaſiwad, küſides ühe juureſt teiſe juurde käiſiwad, ölaſi kehitaſiwad, et lõpuks jälle paberiſi ſirwima hakata. Pikkamiſi koguſiwad toolide riad täis. Direktorid laſkſiwad pilku üle koosolejate, et ära näha, kui palju kummagiſt parteiſt ilmunud oliwad. Juba hakkaſiwad mõned kõhatama ja endid toolide pääl ſiia-ſinna nihutama, miks koosolek awatud ei ſaa. Puudus aga weel ülem-direktor, terwe koosoleku hing. Soſistamine wastuwaidlewas parteis kaswis. Palju tähendaw naeratus mängib nende eſimehe habemikul näol. Teiſel pool läheb aſi aga ikka waikſemaks ja kohmetumaks. Iſegi Sanden oli juba paar korda uuri taskuſt wälja tõmbanud. Wiimaks läks üks direktorideſt ſaaliſt wälja, et kõnetraadi abil pää-direktori ärajäämiſe üle järele pärida, kuna üks teine koosoleku awas ja aktſionäridele ette pani, häälteandmiſega eneſte keskelt häälte lugejaid ja eeſiſtujat walida.

Suurem oſa walis Weſtfali eeſiſtujaks, ſeſt et tema mõis mõlemateſt plaanitatud tee liiniateſt ühekauguſel ſeiſis Weſtfal palus ennaſt aga ſelleſt auuſt wabaſtada ja pani omalt poolt Sandeni ette, kes ſelle asjaga paremine tuttaw olla.

Wäikeſe hääleenamuſega ſai wiimane ka walitud. Tema poolehoidjad tõmbaſiwad hinge, kuna wastaſe partei eſimees weel ikka päädirektori tühja platſi poole ſilmitſes ja muigatas.

Kui Sanden parajaſte kantſli juurde aſtus, tuli ooda-tud direktor wiimaks ometi hingpuhult ſaali ja palus kohe ſõna, mida Sanden temale ka lubas.

„Minu härrad!" ütles direktor kuiwal häälel, „kui koosolek lubab, teen ma teid ühe uue ettepanekuga tuttawaks, mis wistiſte kõiki läbirääkimiſi ſoowitud lõpule wiib."

Koosolek on sellega nõuus. Sanden tähendab aga, et selle ettepaneku üle, mis päewakorral ei seisa, muidugi mitte häälte andmisega otsust teha ei wõi. Läbirääkimiste aineks oleks see aga wististe wäga soowitaw.

Direktor tõmbas ühe kirja põuetaskust wälja ja ütles: „See kiri toodi mulle mõne tunni eest. Et ma selle tähtsuse üle selgusele tahtsin saada, jäingi hiljaks. Aga teie lubate!" ja nende sõnade järele hakkas ta lugema:

„Wäga austatud härra!

Nagu ma kuulsin, on plaanitatud raudtee aktsionäride wahel sellepärast mõtete lahkuminek ette tulnud, et näha olla, et kõikide tarwitused mitte rahuldatud ei saa. Et ma mõndagi teada olen saanud, mis härradel weel teadmata on, ja et see wäga sünnis on, mitte ükski terwe hulga aktsionäride põhjendatud nõudmisi täitma, waid ühtlasi ka tee ehitust tähtsal mõõdul kergitama, siis wõtan endale julgust, koosolekule järgmist ettepanekut teha: mina wõtan enda päale, ühte projekti ette panna, mille läbi umbes 150,000 rbl wälja andmata jääb, see ringkond aga, millele ta kasu saadab, suureneb. Tasuks selle projekti eest nõuan ma 50 protsenti selleşt rahast, mis minu ettepaneku järeldusel wähem wälja saab antud. Seda tasu tuleks niiwiisi maksta, et ma 2/5 selleşt kuu aega hiljem, kui minu projekt wastu saab wõetud, puhtas rahas kätte saan, kuna 3/5 aga aktsiates nende nominal wäärtuse järele mulle wälja maksetakse. Projekt wõib igatahes ettepandud saada, niipea kui teeehituse seltsi walitsus mulle kirja läbi teada annab, et selts minu projekti wastuwõtmise korral minu nõudmistega rahul on.

Kõrgesti austades

Willi Strautmal,
insheners.

Direktor laskis pilku üle koosolejate käia. Kõik waatasiwad oodates tema oisa. Ainult wastaliise partei eestwedaja naeratas uskmatalt

„Mis mees see Strautmal on?“ küsis ta lõpuks, „kas ehk mõni Amerika inshener?“

Ilma seda pisiwat märkust tähelepanemata rääkis direktor edasi:

„Ma läksin selle kirjaga otsekohe politehnikumisse. Sääl kuulsin ma, et Strautmal üks selle õpeasutuse kõige anderikamatest õpilastest olla. Ma otsisin teda üles ja jõudsin otsusele, et meil siin ühe auustamise wäärilise isikuga tegemist on.“

Nüüd segas eunast ka Sanden jutu hulka. „Mina tunnen seda härrat wäga hästi,“ ütles ta, „ja mul on juba wõimalik olnud, tema waimuterawuse üle imesteleda. Ta on talupoja seisusest pärit, selleşt siis ka tema — ütleme nii — juhm umbusk meie seltskonna wastu tuleb, et seltsiwalitsus temale kõik kirjalikult ette piab panema. Aga ma arwan, et meie selleşt wormiliseşt küljeşt kergesti mööda saame, kui aga tema arwed märki lähewad. Omalt poolt wõin ma aga tõendada, et Strautmalil sugugi wiisiks ei ole, ekslisi arweid teha, mida ka parun Westfal tõendada wõib.“

Kui ka Westfal selle eest wälja oli astunud, et Strautmali projekt igatahes järel katsutud piab saama, sai seltsiwalitsusele luba antud, oma wolikirjade põhjusel läbirääkimisi ette wõtta. Seltsiwalitsus kirjutas Strautmali nõudmisele alla.

Direktor ruttas sellega ukseşt wälja ja tuli natukese aja pärast Strautmaliga ühes koos tagasi, keda ta koosolejatele ette pani.

Natuke kohmetanud olekus jäi Strautmal seltsi walitsuse laua juurde seisma. Näis, et ta nagu midagi ütelda tahtis, aga seda ikka ja ikka jälle tegemata jättis. Ta punastas, wõttis laua päält joonelaua ja läks sellega seina-

kaarti juurde, kus pääl walitsuse pooleſt kinnitatud, kui ka plaanitatud raudtee liin kogu ümbruſega üles oli tähendatud.

„Kõige parem ja loomulikum oleks, kui uus raudtee liin ſiin kohal Sandhofiſt mööda läheks," ütles ta, joonelauaga üle kaardi tõmbades, „aga ſiis piaks ta üle nõndanimetatud hundiraba minema, mida ſeniajani ülepääſematoks on peetud."

„Ainult ſeniajani?" hüüdſiwad mitu häält imeſtanult.

„Jah, ainult kuni ſeniajani!" rääkis Strautmal edaſi, „ſeſt hundiraba on kindel lubjakiwi põhi, milleſt igaüks Sandhofi weski juures ſelguſele wõib ſaada. Ja üheskohas, keſet raba, on ſee põhi ainult kaks kuni kolm jalga raba pinna all. Kui ka ſee joon mitte juſt wäga lai ei ole, ſiis on ſeda raudtee tammi ehitamiſeks ometi küllalt, iſeäranis kui ſeda tähelepanemiſe alle wõetakſe, et ta peaaegu ilma käänakuta on."

„Kas teil, hra inſhener, ſee koht lähemalt tuttaw on?" küſis Sanden.

„Ja. Siin on mul ſelle üle wäike joonistus tehtud, kus ma tema ſeiſukorda üles tähendaſin. Karwapäälſet mõõtmiſt ei wõinud ma ilma abijõuududeta muidugi mitte toime panna, ſelle kõrguſt aga ja langemiſt olen ma iſiklikult, kui kord rabaſt üle läkſin, järgi mõõtnud!"

„Hundirabaſt üle?" hüüdis nüüd ka Weſtfal imeſtanult.

Aktſionärid tungiſiwad laua ümber, mille pääle Strautmal omad joonistuſed wälja oli laotanud. Sanden wõttis ſeletuſe oma kätte, kuna Strautmal piſut kõrwale astus ja imeſtanult wäikeſe ſalgukeſe härrade pääle waatas, kes wihaste nägudega istuma oliwad jäänud.

Järsku tundis ta kellegi kätt oma õla pääl. Kui ta ümber waatas, ſeiſis wana Weſtfal tema ees.

„Lubage, hra Strantmal, et ma teie leiduſe kohta teile ſüdameſt õnne ſoowin!" ütles ta ſüdamlikult ja ulatas temale kätt. „Kas te' teate, et ma kõik ſee waheaeg eneſele ette-

heiteid tegin, et ma teile metsa kui ka weske liig kallilt müüsin. Teie olete alles noor pääle algaja ja ei tunne sellepäraft weel mitte tegelikku elu ja selle wahet, mis paberi pääle kirjutatud. Nüüd ei ole mul aga tarwis, sellepäraft eneselle enam etteheiteid teha, seft et waksal igatahes weski lähemale saab."

„Nii on ka minu arwamine," wastas Strautmal.

„See oli õige sõna õigel ajal!" ütles Westfal, „kuulatage ainult järele, kuidas homme meie aktsiatega lugu on."

„Seda wõib juba nüüdki näha!" ütles Sanden juurde astudes. „Meie aktsiad tõusewad niipalju protsentisi, kui palju nende isandate näod pikemaks wenniwad," ütles ta, pääga istuma jäänud härrade poole tähendades.

„Noh, need on wastase partei esimehed," tähendas Westfal.

„See salguke wõib muretalt kodu istuma jääda, nende tahtmise täitmiseks ei leia ka kõige parema tahtmise juures enam mingit põhjust. Kuid see punahabe sääl ei saa kunagi teie sõbraks, hra Strautmal: teie projekt maksis temal ligi 20,000 rubla!"

„Kas see palju ennem tema enda projekt ei olnud, mis tal nii palju maksma läks?" lisas Strautmal juurde. „Aga nüüd algab wistist plaani üle läbirääkimine ja siis on mul wistist wõimalik, äraminna . . ." Sääl juures nimetas ta ühe lihtsa hotelli nime.

Weel teised härrad astusiwad lähemale, kes Strautmaliga tutwust teha soowisiwad. Õnnesoowid ja küsimised lendasiwad wastastikku. Strautmal kuulatas kõike waikselt päält, wastas igaühele paar sõna ja oli röömus, kui uksest wälja sai.

„Esimene samm on nüüd siis tehtud!" pomises ta iseeneses ja waatas inimeste pääle, kes temast mööda ruttasiwad.

Kui ta linna puiestikuni oli jõudnud, jäi ta uuesti

seisma. „Kui imelik?" mõtles ta iseeneses. „Missuguste lootustega ootasin ma seda silmapilku, kuidas kujutasin ma seda sadakorda eneselе ette, ja nüüd, kus ta käes on, hulgun ma nagu rumal poisikene pikku uulitsaid ja mõtlen igasugu rumalaid mõtteid. Kas siis see, mis ma kätte olen saanud, weel tõesti nii wähene on?"

Pea märkas ta aga, et wiimaste päewade ärewus teda täitsa wäsitanud oli. Ta läks oma kambri ja heitis woodisse. Pääle lõunane päikene tungis akna eesriieteſt läbi ja tegi muidugi palawat kambert weel palawaks. Tüütawad kärblased ja igasugu mõtted, mis tal pääst läbi tormasiwad, peletasiwad tal une ära.

Tal walutas pää. Uulitsa mürin näitis taie nii wali olewat, kui ialgi enne.

Strautmal sai iseenda pääle wihaseks. „Küll ma selleſt wõitu saan!" mõtles ta. See tahtmine ja püüe wõttis tema terwet mõtte wõimu oma tahtmise alla. Nende mõtetega jäi ta lõpuks kerge uinakusse.

Ukse pääle koputamine äratas teda üles. Ta kargas ülesse, tõmbas kuue selga, saapad jalga ja awas ukse, kust masinate wabriku direktor sisse astus.

„Lubage, et ma teile õnne soowin!" ütles ta juba ukse läwel.

„Mille kohta?"

„Muidugi teie projekti kohta. See lendab ju nagu kulutuli kaupmeeste ja rahaturu tegelaste ridadeſt läbi."

„See on weel munemata muna!" tõrjus Strautmal tagasi.

„Oh ei, kaduma see meil enam ei lähe! Kas meie oma kontrahti masinate päraſt walmis ei tee? Homme sõidab meie agent wäljamaale, kust ta siis tarwilisi masina jagusi osta wõib."

Strautmal sai natuke araks. Et ta weel sel suwel turbina üles seadma, talwel masinad muretsema ja tulewal

ſuwel juba wabriku awama pidi, need oliwad mõtted, mille-dega ta ſeniajani ainult mänginud oli. Pääle ſelle oli temal weel teine, hoolega warjul hoitud plaan, mida, wõib olla, raudtee awamiſega ühel ajal täide wõiks ſaada. See wõis aga kõigeparemal juhtumiſel alles ſügiſel aasta päraſt ſündida. Nüüd aga, kus ta otſustawaid ſammuſi pidi tegema, kohkus ta nagu tagaſi.

„Ja, aga mul ei ole weel raha kopikutki taskus, millega teile wälja maksta!“ hüüdis ta.

„Mis ſelleſt wiga!“ wastas direktor. „Maksta wõib ka hiljem, aga tööd ei wõi edaſi lükata. Teie tahtſite ju iſe, et turbinad weel ſel ſügiſel üles ſaetud pidiwad ſaama, — praegu on meil aga juba ſüdaſuwi käes! Millas ſiis weel kõik walmis ſaab? Ülesſeadmiſega läheb ju ka natuke aega. Maksta wõite ju ſiis, kui aktſia ſeltſi käeſt raha kätte ſaate.“

„Ago kui ma ehk waheſt midagi ei ſaa?“ wastas Strautmal pikkamiſi,

Direktor waatas pilge aega uurides tema otſa, naeratas ſiis ja ütles:

„Kui teil midagi ſelle wasta ei ole, wõib teile juba täna ligi 30,000 rubla aktſia ſeltſi rehnungi pääle wälja-makstud ſaada!“

Strautmali ſilmad lõiwad ſärama.

„Ma pian teid sõnaſt, direktori härra!“ ütles ta: „niipea kui mul raha käes on, kirjutan ma kontrahile alla. Ma ei tea aga, kuidas ſee ſündima piaks?“

„Seda ütlen ma teile poole tunni päraſt,“ wastas direktor, „kui nii lahked olete ja Commerz-hotelli mulle järele tulete! Nii ſiis — jällenägemiſeni!“

Poole tundi hiljem küſis Strautmal Commerz-hotellis direktori järele. Uuupakiku kummarduſega juhtis teener teda pikaſt koritoriſt läbi ühte era-kambri.

„Ahaa, ſääl ilmub meie pääſtja!“ hüüdis Sanden, kui ta ſiſſe aſtus.

Strautmalil oli pilge aega raske, kambris midagi näha, sest et ta väljast tuli. Kui ta silmad aga juba poolpimedusega harjunud oliwad, nägi ta, et kambris kõigest kolm härrat olid: direktor, Sanden ja weel üks kolmas, kes poolkaudu kui väljamaalane, poolkaudu kui juut välja nägi. Esitelemise juures räägiti wõõra nimi nii segaselt välja, et Strautmal selleşt aru ei saanud. Direktor ja Sanden nimetasiwad teda pankiiriks.

„Teie projekt leidis üleüldist häälks kiitmist, hra inshener," ütles Sanden, kui Strautmal laua taha istus, mille pääl tema jaoks juba shampanjeri klaas seisis. „Et wormi täita, saadab seltsi walitsus muidugi weel inshenerid välja, et teie ülesandmisi järele proowida. Selle üle ei ole aga enam keski kahtlane, et teie meie nõia-sõlme mitte läbi ei ole raiunud, waid iluşaste lahti arutanud. Teie terwiseks, hra inshener!" ütles ta, klaasi tema poole hoides.

Hakati plaanitatawa papiwabriku üle rääkima. Pankiir pani mitmesuguseid küsimisi ette, nii et Strautmal aru sai, et ta midagi selleşt asjast mõistis. Sellepärast wastas ta lihtsalt ja otsekoheselt. Kui siis jutt ostetawate masinate pääle läks, kordas Strautmal, et ta ilma kindla põhjuskapitalita tänawu suuri väljaandeid ei usalda teha

„Sellepärast on minu arwamine see, et see teile kahjuks on, kui teie kohe tööga pääle ei hakka," tähendas Sanden. „Weski juures ehitatakse praegu uut tammi. Sellepärast oleks wäga asjakohane, kui selle ehitamise juures ka kohe turbina sisseseadmise hõlpsust silmas peetaks. Sellepärast piate igatahes turbina juba nüüd ülesseada laskma, kui teie mitte tulewal aastal hulk tänawust tööd maha lõhkuda ja uuesti teha ei taha. Ehk kas piab turbin terwe talwe üle jõude seisma? Lähemal kewadel piate igatahes wabriku awama. Puud weame talwel kohale. Ja mis rahasse puutub, siis on see — minu arwamise järele, — täitsa kindel. Kui palju aega siis sellega õige ära kulub, kuni teie projekt

järele proowitud ja kinnitatud saab? Mingu see nii pikkamisi kui tahte, kuid tulewaks kewadeks on ometi kõik korras. Kuni selle ajani annab teile aga igaüks, kui teie soowite, tarwilist kapitali. Ütleme nii: mina annan teile selle raha weksli wastu ühe aasta pääle, tänasest päewast pääle hakates. Mina seisan seltsi walitsusega kõige lähemas ühenduses ja wõin sellepärast igasilmapilk, kuni seltsi walitsus teie projekti õigluse üle otsusele on jõudnud, selle käest teie hääks tulewat summat wastu wõtta ja nii oma wõlga kustutada. Wekśel jääks siis nii kauaks seltsi walitsuse kätte, kuni asi täielikult korraldatud saab."

Strautmal küsis iseeneselt, mis kasu Sandenil küll selleśt oleks, kui wabriku awamine kiirustatud saaks? Kas ainult sellepärast, et ta waremine oma puid müüma wõiks hakata? Raha kitsikuses ei wõinud Sanden olla, — muidu ei wõiks ta ju suuremaid summasi wälja laenata. Ka oli ta ju muidu selle üle oma pahameelt awaldanud, et praeguste raudteede seisukorra juures puude hind liig madal on. Ometi ei olnud Sandenile see projekt kogunigi nii kasulik, kui see, mis walitsuse poolt oli kinnitatud. Selleśt ei olnud Sanden aga sõnakeśtki lausunud. Kes teab, kas selle taga mitte sügawamad põhjused warjul ei olnud? Strautmalil oli pää aga nagu tina täis. Laisalt wenisiwad mõtted tema pääajust läbi, nii et ta Sandeni pakkumiseśt mingit rahutuks tegewat põhjust ei leidnud.

Sanden näis tema mõtteid märkama.

„Teie saate aktsia seltsi käest, nii palju kui asi ülewaadata laseb, kõigewähemalt 30,000 rbl.," ütles ta „Seda summat maksab teile, kui te' soowite, minu pankiir weksli wastu teile wälja. Selleśt näete, et mina selles täitsa kindel olen, et teie projekt wastu saab wõetud."

Sandenil oli õigus: kahtlaste lootuste pääle ei oleks ta kunagi 30,000 rbl. wäljaanda usaldanud. Strautmal aga wõiks juba hommen oma kontrahti weski ja metsa kohta

mõne teisele äramüüa, — kust wõiks Sanden siis oma kätte saada, kui mitte aktsia seltsi käest?

Siiski ei wõinud ta arusaamata rahutust maha suruda. Kui ta järsku ümber waatas, silmas ta, et pankiir luurawalt tema otsa waatas, — ometi wõis ta selles aga ka ek. sinud olla. Nähtawalt imesteles see wees ainult tema lõugaMõlted läkkiwad tal jälle läbisegi ja ta ei pääsenud nendega paigastki edasi.

Pahasest jõi ta oma klaasi põhjani kuiwaks, et oma mõtetele natukene hoogu anda. Ta wihastas selle üle wäga, et ta just nii tähtsal ja otsustawal silmapilgul nii roidunud ja kohmetu oli. Jahe shampanjer karastas teda natuke.

„Kas teie ei oleks ehk nii lahked ja annaksite mulle homseni mõtlemise aega?" ütles ta wiimaks.

Sandeni näo üle lendas waewalt tähelepandaw wari. Sellegipärast wastas ta lõbusal toonil:

„Teie olete liig ettewaatlik, kuid ka niisuguši inimesi on meie ajal tarwis. See on ju üsna iseeneseşest mõistetaw, et teie minu käest, oma enda hääks arwamise järele, täna, homme ehk ka aasta pärast wõite saada. Mina mõtlen ainult seda, et teil juba täna raha waja on, et sellega masinate wabrikus kontrahti kindlaks teha.

„Wõib olla oleks see wõimalik, masinaid ka pisut hiljemalt wäljamaalt tellida, ja mis turbinasse puutub, siis ei tee see ju midagi wälja, kui ta paar päewa warem ehk hiljem üles saab käetud."

„Muidugi on see ükskõik!" wastas wabriku direktor, „ainult see oleks kasulikum, kui meie agent seda ka oma silmaga näha saaks. Aga ka see on ükskõik. Sest et ma selles täitsa kindel olen, et teie wiimaks ometi otsusele jõuate, et hra Sandeni ettepanek täitsa kasulik ja sünnis on, siis annan ma oma agentile käsku, läbirääkimisi kohe algada. Meie, kaupmehed, ei tohi mitte niikaua kõhkleda, muidu saame wõistlejatest ülelööduд. Nii siis, hra Strautmal: kahe

kuu päraſt ſaadame teile turbina ja ühe oſa maſinateſt, kui ſel päewal 5000 rbl. ſiſſemakſate. Teiſed maſinad ſaate kõik ſiis, kui teil neid tarwis on, meile antud wekſliſi wälja makſtes. Siis ei ole teie enam mingi asja läbi ſiotud, kui ainult ſelle läbi, et teie teate, kuſt teie iga ſilma pilt tarwiliſi maſinaid ſaada wõite. Eks ſee ole ka teie mõte?"

Direktor ulatas Strautmalile kätt.

„Aga kui ometi wälja piaks tulema, et mul kõigeſt ſelleſt hoolimata wõimata piaks olema, turbina tellida?" ütles Strautmal weelgi wiiwitades.

„Siis piame neid omale, — baltlaste kõhwlemiſe meeldetuletuſeks!" wastas direktor ja hoidis Strautmali kätt omas pihus.

„Ei, direktori härra!" hüüdis Sanden, „ſiis makſan mina nad ära ja annan Strautmali kätte, kes aende hinda pikkamiſi, rendi kombel, wäljamakſab. Teie olete imelik inimene, hra Strautmal; andke mulle ſeda sõna andeks! Aga teie ei julgeks waheſt ka mitte Jakobi redelit mööda taewaſſe minna, kartes, et mõni pulk ehk juba pihastanud on!"

„Ja ſiin on meie arwed ja kontrahi ärakiri," ütles direktor, kuna ta Strautmalile mõned paberid ulatas; „minu allkiri on juba ſääl olemas. Kui asju järele olete mõtelnud, ſiis kirjutage paljaalt oma nime ja kuupäew ſinna juurde, — ſee aitab. Kõhwlemine makſab aga raha, hra Strautmal, ſeda sõna tuletate weel wiie aasta päraſt meelde."

Strautmal pistis tema kätte antud paberid põuetasku.

„Aga nüüd, mu härrad, jätame äri äriks ja rõõmuſtame endid ka piſut Jumala anni üle," ütles Sanden, kuna ta ſhampanjeri klaaſiſi täitis. Lubage, et teie seekord minu ja hra pankiiri wõõras olete. Hra Strautmal on mul täna ſeda ſummat, mida ma walmis olen, temale laenama, pääſtnud, ja hra pankiiril weel rohkem. Sellepäraſt, hra inſhener, ei ole ma ka ſelle üle pahane, et teie wana Weſtfali ja minuga nagu koolipoiſtega ümber olete käinud. Aga minu

päraſt . . ſee on ikka rõõm, teiega tegemiſt teha. Teie mängite ju ſhachi? Ja! Noh, waadake: ſee on ikka palju armſam, mõiſtliku waſtaliſele partii kaotada, kui ſeda mõiſtmata waſtaliſelt wõita."

„Mis teie ſelle kohta arwate, hra v. Sanden," tähendas pankiir, „kui meie ſiin ainult piſut ſuhupiſtet wõtame ja ſiis ſuweteatriſſe sõidame? Üksikute oſade etendajad on tänawu peenemaitſeliſelt wälja walitud . . ." ütles ta ja surus ſääl juures ühe ſilma pilukile. „Wõib olla leiate weel paar tuttawat minewaſt aaſtaſt ſäält ceſt," liſas ta juurde ja pilgutas uuesti ſilmi. Sanden laskis teatri ſedeli tuua. Programmi pääl ſeiſis üks operette ballet-tantſuga. „Waadake," hüüdis ta järsku, „ka meie muſtlaſe neiu on ſääl! Miks teie, hra pankiir, mulle ſeda juba waremalt ei ütelnud? Noh, ſee oli tore mõte! — Kas teate, hra Strautmal, teie piate täna meie muſtlaſe neiut nägema! . . . Ärge tõrkuge waſtu, hra Strautmal, teie oletete wäſinud . . lahutus karastaks teid tõepooleſt. Igatahes piate meiega teatriſſe sõitma." Ja ſelle pääle andis Sanden ſinna kutſutud teendrile käsku, telefoni läbi neli piletit tellida.

Teater oli teiſel pool linna otſas. Sellepäraſt oli neil ka tükk maad sõita, enne kui ſinna jõudſiwad.

Strautmal oli — olgu nüüd weini ehk wärskes õhus sõitmiſe läbi, wahe ajal kauniste koſunud. Endine mehiſus pööris temaſſe tagaſi, nii et ta aru ei ſaanud, kuidas ta Sandeni ettepanekul tagamõtet olema wõis arwata. Aſi oli ju wägu lihtne: Sanden oli praegu raudtee aktſiate läbi tähtſa ſumma teeninud, tema mets teeb tale juba tulewal aastal õige palju ſiſſe ja ſeda kõik mathematikaliſe punktipäälſuſega! Selle järele waatas ta ka oma kõrwal istuwa pankiiri pääle. Kuidas ſee märatſew ballet-tantſu austaja teda luurawalt ſilmitſenud wõis olla? Ta oli wõõraſt inimeſt ainult teraſemalt waatlenud: ſee oli kõik. Näitlejate ja tantſijate pääle waatas ta juſt niiſamuti! Ja et parajaste näitelawa ees kange

käte plagin algas, pööris Strautmal oma tähelepanemist näitelawa pääle, kus esimene lauljanna ette astus.

„Muistlase neiu!" sosistas Sanden temale kõrwa sisse. Strautmal ei olnud kunagi ooperisi kuulamas käinud ja selle pärast libisesiwad need toonid tähelepanematalt tema kõrwadest mööda, millede kohta kunsti tundjad ütlesiwad, et kõigis esimese klassi teatrides sarnast esimest lauljannat ei ole. Sanden waatas tähelepanemisega Strautmali otsa, kui muistlase neiu laulis ja rahulolemise naeratus lendis tema näost üle.

„Kuidas teile meie muistlase neiu meeldib?" küsis ta siis.

„Päris wälk-neiu!" wastas Strautmal. „Minu arwates näitab ta aga õnnetu wälja."

„Oh ei, ta ei tunne ennast sugugi õnnetu olewat, waid teeb pääle selle weel igal õhtul teisi õnnelikuks!" wastas Sanden naeratades ja palus wabandust, et ta natuke telefoni juurde pidada minema. Alles kolmandama waatuse ajal tuli ta tagasi Strautmal waatas kulistide ja tantsijate pääle, kuulatas nende laulu ja sai uniseks. Kõik sääl näitelawa pääl oli temast kaugel, nii päratu kaugel temast ära . . . ta ei saanud aru, mis tarwis seda kõik tehti. Tal näis nii olewat, nagu istuks ta pehmes tõllas, mis, kiikudes, pikkamesi üle turu platsi sõidab, kus mõlemilt poolt suur kära, naer ja tülitsemine kõrwu kostab . . . tõld sõidab aga ikka edasi ja ta silmab kauguses, kaugel üle kõige muu, jõe taga sinawat metsa, mille äärel surnuaed näha on . .

Mürisew käte plaksutamine äratas teda järsku tema unistusest ülesse. Waheriie tõusis weel kord ja lauljad ja lauljannad astusiwad ette, et rahwast tänada.

Sanden, kes häkitselt jälle tema ees seisis, wõttis tema käealt kinni ja wiis teda wankri juurde. Kuna ta kutsarile ühe hotelli nime oli nimetanud, sõitis ta ühes pankiiriga ära. Sanden lubas warsi järele tulla.

Soe, kosutaw öö õhk woolas sõitjatele wastu. Paar korda arwas Strautmal, et tema kaaslane temale midagi

ütles, aga ta oli kuulatamiseks liig laisk. Järsku ärkas ta aga nagu ülesse.

„Kas teie midagi ütlesite, hra pankiir?" küsis ta.

„Kas teie meie mustlase neiut juba waremalt näinud olete?"

„Ei!"

„Siis olete alles hiljuti ülikoolis õppimist lõpetanud?"

„Tänawu kewadel."

„Ahaa, siis tunnete aga tsirkuse ilusat Mari't wistist wäga hästi?"

„Ei."

„Tõtt ütelda, ei ole minagi suur tsirkuse armastaja. Säälne muusika haawab wäga minu kõrwu! Teie olete wististe üks Wagneri auustaja?"

„Missuguse Wagneri?" küsis Strautmal, ilma arusaamata, missugusest teaduse harust pankiir nüüd õieti räägib.

Waheajal tegiwad mööda sõitjate wankrid niisugust mürinat, et Strautmal sugugi ei kuulnud, kas tema kaaslane miskisugust wastust andis, wõi ei.

„Ütelge, hra inshener," algas pankiir wäikese waheaja järele, „kas see teile mitte kasulikum ei ole, kui teie oma paberi wabriku aktsiaseltsiks ümber muudaksite? Meie mõisnikud ja kaupmehed on praegu teie projekti üle wäga waimustatud ja saaksiwad, — nagu arwata wõib — teie õnneks kõrget hinda maksma .. Teil oleks kindel direktori koht ja pääle selle hulk aktsijaid põhjusaluseks."

Luurawal pilgul waatas ta Strautmali otsa. See ei muutnud oma olekut sugugi, nagu ei oleks ta wähematki kuulnud.

„Nüüd lähewad kõik selle pääle wälja, et kapitalisi ühendada," rääkis pankiir edasi. „Kui teie, näituseks, kohe suurt wabrikut awada wõiksite, saaksite kõige lähema aja jooksul päratuma hulga ostjaid.

Niipalju kui teie wäljarehkendusest arwada wõib, tulewad teie wabriku saadused 10 protsenti odawamad maksma,

kui seniaegsed sellekohased turukaubad. Ja kui teil üksnes kindel ostjate hulk on, siis ei pruugi teie mingit võistlust karta, kui edespidi seda ette tulema piaks . . . Igatahes ei võiks võistlejad wähese kapitaliga midagi pääle hakata."

Strautmal waikis weel ikkagi.

„Ma olen selles täitsa kindel," rääkis pankiir edasi, „et aktsia selts, kes teie weske ja kontrahi Westfali ja Sandeniga ära ostaks, teile selle eest kõige suurema häämeelega 75—100,000 rubla wälja maksaks . . , ja pääle selle direktori koht igaaastase 3000 rbl. sissetulekuga; wõib olla ka weel mõned protsendid . . Muidugi on see ainult suurte kapitalidega wõimalik ja kui igasugust paberit walmistatakse... 75,000 rbl. puhast kasu paari nädalaga . . . Kas teate, hra Strautmal, seda tuleb arwaste ette."

„Kas teie walmis oleksite, niisugust aktsia seltsi elule kutsuma?" küsis Strautmal järsku.

„Kui teie, hra inshener, mulle tarwilist usaldust kingikksite, wõtaksin ma häämeelega teie asja juhtimist enda pääle. Hra v. Sanden on — nii palju kui mina aru saan — täitsa selles arwamises, et sääl üks suur wabrik wäga hääd äri teeks."

„Niipalju kui mina meie maa paberi kaupluse ga tutwust olen teinud," wastas Strautmal rahulikelt, „ei ole ma weel kuskil nii suurt järele küsimist näinud, mis suure wabriku kaupa jalamaid ära ostaks. See on ju ometi wana tuttaw lugu, et hässitaw wõistluse töö kalliste maksma tuleb."

Pankiir waatas kõrwalt tema otsa ja naeratas palju tähendawalt.

„Nujaa, hra inshener" ütles ta kahkledes, „aga meie piame mõtlema, et see kapital, mis kord wabrikusse sisse on pandud, igatahes ka sinna jääma piab. See on ju wõimalik, et aktsiad, kui waimustuse torm möödas on, wõib olla rohkem oma — normal-wäärtusele lähenewad. Seda wõiksite aga, kui direktor, kõike õigel ajal ära näha, nii et teile kursi wõnkumised mingit kahju ei wõiks teha, — iseäranis

siis, kui teil endil enam aktsiaid ei ole . . . Teie saate omeli minust aru?"

„Wõib olla, hakkan ma juba teist aru saama," wastas Strautmal üksluiselt; „teie arwate küll wistisi niiwiisi, et praegust olekut Sandhofi weski kohta niiwiisi tarwitada tuleks, et seda tubliste pipardatud hinnaga kellegile aktsia seltsile ära müüksin?"

„Meil, Wenemaal, kus erakapitali nii wähesel mõõdul olemas on," ütles pankiir, „ei wõiks minu arwates sarnasi waimustuse silmapilkusi mitte kasutalt mööda minna lasta. Mikspärast piaksime pääle selle arwama, et 100,000 rbl. selle weski eest palju oleks? Kui paberi wabrik hästi läheb, annab ta ka palju suurema kapitali päält tubli protsendid."

Strautmal muigatas natuke.

„Seda asja tuleb järele mõtelda," ütles ta tõsiselt.

„Iseenesestki mõista, tõendas pankiir tagast järele, „niisugusi küsimusi ei wõi jalapäält otsustada Kui teie mulle seda auu tahaksite teha ja minu kontoris mind üles otsida... siin on minu kaart. —" Ta wõttis oma kirjataskust ühe kaarti wälja. „Ma oleksin wäga rõõmus, kui selle asja peenemas läbiwõtmises teid aidata wõiksin . . . Ainult põhjusmõttelikult piaksime endid ühendama, ainult põhjusmõttelikult! Teie olete küll algaja, aga üks waimurikas algaja! Teil ei saa raske olema, minu ettepaneku tegelikku külge üles otsida, mis nimelt teie kohta tähtjad on."

„Teie mõtlete wististe sissetegewaid külgesi?"

„Ilma kasuta ei ole, hra inshener, meie päiwil isegi surm mitte," naeratas pankiir magusalt. „Mul on weel ainult üks palwe: ärge rääkige selle asja üle hra Sandeniga. Ta on üleüldse ka wäga hää ärimees, aga tal on liig palju tuttawaid. Äri asjus on aga waikimine weel enam wäärt, kui kuld!"

Wanker pidas hotelli ees kinni. Kaks uhkes ülikonnas teendert jooksiwad neile wastu. Strautmal waatas laiali

awatud uksest läbi eesruumisse, kus tema arwates weel terwe kari teendrisi oli. Ometi oli see ainult silma pettus, mida määratu suur seina peegel sünnitas. Pankiir tundis ennast siin nagu kodus olewat. Ülem kellner kummardas auupaklikult ja ütles: „Kõik on teie joowi järele tehtud, hra pankiir!“

Teine teender wiis neid ühe saali juurde, mille uksе ette kirjutatud oli: „Ära tellitud!“ Kui ta uksе awas, nähti sääl tore salong olewat, mis umbes kahekssa inimese tarwis sisse oli säetud. Ülem kellner käis nagu wari pankiiri kannul, walmis, tema esimest käenäitamist täitma.

„Aga kus on roosid?“ hüüdis pankiir järsku „Kõik on warsi korral ja meil pole roosisi olemaski!“

„Roosid tuuakse silmapilk,“ ütles ülem kellner ja waatas uuri pääle.

„Miks teie Burgunder-weini № 74 ei toonud?“ ütles pankiir, kuna ta ühte weini karafini esmalt wastu walget hoidis ja siis nina juurde pani, „ega te' mulle ometi tõendama hakka, et see wedelik siin Burgunder № 74 on?“

Waikides wõttis ülem kellner pudeli ja läks saalist ära.

„Neile piab alati hoolega sõrmede pääle waatama,“ rääkis pankiir pahaselt edasi.

„Missuguses hotellis teie õhtuliſt sööte?“

Strautmal nimetas ühe lihtsa wõõrastemaja nime.

„Kas sääl tubli kõõk on!“

„Läheb ikka korda,“ wastas Strautmal.

Koridoriſt kuuldusiwad järsku mitmed hääled ja hele naermine. Uks tehti lahti ja Sanden ilmus nelja noore naesterahwa ja kahe isanda saadetusel. Strautmal kargas üles ja jäi kometanult seisma, arwates, et pankiir ja tema kogemata wõõrasse kabinetti oliwad sattunud. Kui ta aga Sandeni ja direktori silmas, sai tale asjalugu selgeks. Siin tuli ühes näitlejatega lõbusat õhtut üle elada. Üks naesterahwastest oli mustlase neiu.

„Armuline preili,“ ütles tale Sanden, „lubage, et ma

teile ühte teie kõige nooremat auustajat esitelen: inshener Strautmal. Ainult seda pian teile kohe juurde lisama, et ta imestuse päraft teie üle peaaegu rääkimise võimu on kaotanud.

„Hää, kui see mitte mõistus ei olnud!" ütles preili Salwi wallatult; „teie rumala lobisemise üle tee pääl ongi mul sada weel koguni halb." Ja Strautmali poole pöördes lisas ta wäljamaa murrakus, aga papagoi kärmusega juurde:

„Ma palun teid, hra inshener, kaitske mind täna õhtul nende isandate kõne woolu eest! Nimelt on mul hra pankiiri eest otse hirm. See piab päraft seismendama klaasi tühjendamist ikka kõnet, aga ikka ühte ja sedasamaft! Siis jälle hra direktor: see ei mõista muidu ühtki lõbusat õhtut üle elada, kui enne mõnda naljaiehte läbi ei ole lugenud. Sääl jääks lõpuks weel hra v. Sanden üle . . . aga see tahab täna õhtul ju uue lauljannaga tutwust teha. Teie tunnete ometi Millit?"

„Ei, armuline preili!" wastas Strautmal.

Neiu puhkes naerma.

„Miks te' mind „armulisels preilils" nimetate?" ütles ta naerdes. „Sanden ütles seda ainult nalja päraft.

Aga misuguseb filmad teil on! Kas teie esimest korda selles hotellis olete?"

„Ja, armuline preili," wastas ta ja tundis isegi, et ta punastas. Muftlase neiu ei naernud enam.

„Ütelge, hra inshener," küsis ta, „ehk ka . . . ei, ärge ütelge parem midagi."

Terwe õhtusöögi ajal waatas ta nii imelikult Strautmali otsa ja ei näinud tähelegi panewat, mis tema ümber sündis. Alles siis, kui pankiir oma kõnet pidama hakkas, sai ta endist lustilist olekut kätte.

„Teie olete wäljakannatamata inimene, hra inshener," ütles ta ja wiskas temale ühe tumepunase roosi; „teie rik-

kuſite oma punastamiſega minu terwe õhtu ära. Kuidas wõib üks täiskaswanud meesterahwas ometi weel punastada! Kas teate, mul on niiſugune tundmus, nagu piaksin teid madala jalapingi pääle istuma panema, teie pääd siluma, teie weehalli silmadesse waatama ja teie kurba, igatſewat südant rahustama ... Mul oli wäikene wend — ta on Neapolis maetud ... ta waeneke ei jõudnud alaliſt hotelli elu wälja kannatada — ſeda silusin ma õhtutel ja kuulatasin sääl juures tema raskemeelseid jutustusi. Tema juukſed olid küll mustad, aga niisama tugewad ja paksud, kui teil. — Kas teie wanemad weel elawad, hra inſhener?"

„Ja."

„Dodake, ma laulan teile midagi ette ... aga ainult teile, teie suur laps."

Kuna ta üles tõusis ja klaweri juurde läks, ütles ta teistele: „Ärge laske endid sugugi segada, minu härrad, see laul ei ole mitte teile. Hra inſhener, kuhu te' jäite? Tulge ma palun, ja istuge siia selle tooli pääle, — nii, otse minu wastu."

Oma pilku Strautmali pääl hoides laulis ta tõſiſe, walu awaldawa ja kaebawa laulu. Strautmal arwas, et lauljanna ise praegu nutma hakkab, nii waluſt täidetult kõlas tema hääl wiimaſes ſalmis. Sügaw kaastundmus wõttis temas wõimuſt ja ajas ka temale pisarad silmi.

Lauljanna hakkas heledalt naerma. „Teie nutate ju, hra inſhener?" hüüdis ta; „minu härrad, inſhener nutab!"

Jää-külm juga jookſis Strautmaliſt üle. Ta tõusis üles, läks teiſele poole saali nurka ja istus sinna akna lähedale, lillede warjule, wäikeſe laua taha.

Salwi naermine waikis. Nagu tarretanult waatas ta temale järele. Siis wõttis ta laua päält kaks roosi ja rutas otsekohe Strautmali poole. Kurjalt waatas aga Strautmal läheneja otsa, nii et see pilut temaſt eemal seisma jäi ja kurbade silmadega tema otsa waatas. „Hra inſhener, ütles

ta, „ärge olge liig wali, lubage mulle, et ma teile wähemalt seletust wõin anda, kui teie ka mulle andeks andma ei piaks."

Ta istus otse Strautmali wastu ja ütles: „andke andeks: mina ei saa teist ja teie ei saa minust aru. See oli esimene kord, et üks mees minu laulu üle nuttis ... sellepärast oli see mulle nii imelik, nii uskumata ... ma tegin teile haiget ja haawasin teie lapse-õrna meelt. Pistke need roosid oma kuue külge, täheks, et teie minu pääle enam wihane ei ole. Ja?"

„Mis teile siis minu wiha õige tähendab?" wastas Strautmal.

„Seda ei saa teie muidugi aru ... seda saaksite alles siis aru, kui teie aastast aastasse niisuguste pankiiride ja direktoride magusaid lauseid päält kuulatama piaksite — Sandeni ei pane ma nendega mitte ühe pulga pääle — nende mõlematega sääl, kellede arwamise järele raha eest kõike saada on, naermist, uutmist ja isegi armastust! — Teie saaksite minust aru, kui teie igal õhtul sarnaste kiilaspäade seltsis ikka niisama suguse kahetähenduslisi naljasi päält kuulatama piaksite. Ja nende riidenarride ja kergatside hulgas leidub järstu puhtade, lapseliste tundmustega inimene ja — just sellele pidin ma haiget tegema! Kui tihti olen ma waiksetel hommiku tundidel selle üle järele mõtelnud, kuidas siis küll oleks, kui mulle keski kord wastu tuleks, nagu inimene teise inimesele ... ja nüüd, kus see silmapilk tulnud on, hakkan ma niisuguse pilgu üle naerma! — Ei, hra inshener ... jäägu see niiwiisi, mistarwis pian ma siin paluma: sündinud asju ei wõi enam muuta ja sõna, mis õigel ajal üeldud ei ole, ajab palju hääd nurja. Ma tahtsin ainult, et teie minu rumalusest aru saaksite. See teeb mulle walu, et ma just teid haawama pidin!

Oleks ometi see pankiir juba ..."

Salwi jutt omandas jälle kerglasemat iseloomu. Üks

loll küsimus käis teise kannul, aga Strautmal andis ainult lühikesi wastusi.

„Aga oodake, meie laulame teile kord soldati laulu ette, mida me' wäga armastame, — meie kõik neljakesi . . . pankiir saab selle üle igakord kurjaks."

Ta ruttas klaweri juurde ja lõi ühe akordi. Kõik kolm kaaslauljannat kargasiwad nagu elektriseeritult üles ja ruttasiwad klaweri juurde. Direktor läks neile järele. Sanden waheldas pankiiriga paar saladusrikast sõna, kus juures wiimane ühte pilku Strautmali poole nurka wiskas. Siis aga näisiwad mõlemad hoolega laulu kuulatama. Strautmal, kes palmide ja muu kaswude taga warjul oli, ei laskнud neid silmist. Tõepooleşt pani ta ka warsti tähele, et nad isekeskis juttu ajasiwad, ainult aegajalt mõnda üksikut sõna üteldes. Sellegipärast oliwad nende pilgud lauljannade poole pöördud.

„Mis plaan neil õieti piaks olema?" mõtles Strautmal iseeneses; „miks piab pabert wabrik aktsia seltsiks saama? Kas Sanden ennast ka niisuguse hullu tiirusse kiskuda piaks laskma? Aga see wõib ju olla, et ta tõsiselt selle pääle mõtleb, jõuudu mööda äriasjust osa wõtta." Tal tuli meelde, et Sanden muudatusteşt oli rääkinud, mis mõisapidamises ette tuleks wõtta. Põlluline majandus ei lüüa üksi enam ette, kapital pidada teisel teel jooksma pandama. „Noh," mõtles Strautmal, „kui ta weel teaks, et weski juures maa sees olew liiw klaasi walmistamiseks wäga sünnis on, siis ajaks ta pool kubermangu jalule, et ka klaasi wabriku tarwis aktsionäriśi leida . . . Kes teab, mis Weştfal küll ütleb, kui kuulda saab, et tema weski ostjal weel teine plaan on, mille järeldus kaugele üle selle ulatab, mis paberi pääl wälja on arwatud? Kas Sanden ka siis weel mulle hääd soowija oleks? Noh, ma jaan ka ilma tema sõbruseta walmis."

Naer ja lobisemine, laulmine ja klawerimäng mürises tema ümber, aga tema kuulis ja nägi waimus midagi muud.

Ta kuulis, kuidas weskis juba tööd tehti, kuidas sulatuse ahjus materjal kokku kogus, ta nägi mitmekesist kuma kõrges klaasmajas, kus sulatusahjude suud kui suured hõõgawad punktid wastu paistsiwad. Kuna ümberkaudu kõik agaramas tegewuses on, käib Strautmal waikselt kõrgetest, poolpimedatest ruumidest läbi ... Kõik on tale tuttaw, sest see on ju tema wabrik, mida ta ise ehitanud on, — Marie armsa platsikese lähedale. Kui kahju, et just sääl kohas maja on! Aga ehk leidub niisugust liiwa ka pisut kaugemalt ... Siis piab see platsike puutumata jääma ... weel wiis, kuus aastat, kuni wiimaks ka tema tund tuleb ... Strautmali mõtted pöörsiwad jälle klaasi wabrikusse tagasi, mille kõrgeid korstnaid ta ööd ja päewad suitsema, mille täidimata ahjusi ta hiiglasuuri puu kogusi wabriku õue päält ära neelama nägi. „Kahju neist ilusatest puudest!" sosistas ta. Tale tuli lõpmata hulk küttematerjali hundiraba pääl meelde Aga selleks oli jälle teistwiisi kokkusäetud ahjusi waja... ja nii ehk nii jääb paberi wabrikus päratu hulk puu jätisseid järele... Ta tõmbas pliiatsi taskust ja hakkas ilma mõttetu mitmesuguseid liiniaid ja jooni marmori laua pääle tõmbama, kuni nendest ahi tekkis, nagu seda Strautmal oma mõtetes juba lõpmata palju kordasi kokku oli seadnud. „Selle juures läheb aga liig palju soojust kaduma!" pomises ta ja näitas ühe pliiatsiga joonistatud toru pääle: „kui neid torusi, sellessamas pikkuses, laiemad teeks, wõiks puu kuumust paremine ära tarwitada, kuid siis ei põleks jälle turwas hästi... Raske uskuda, et neid kahte asja siin kasulikult ühendada wõib."

Ikka uuesti tõmbas ta jooni, mõtles, ja tõmbas jällegi jooni.

Teised aga laulsiwad selajal ja lõbustasiwad endid...

Juba ammu oli soldatite laul lõppenud ja taltsutamata, wallatuma röömuga laulsiwad kõik ühte laulu kaasa, mis järgmiste sõnadega algas: „Sinu silmis mu haud!"

Ka Strautmali kõrwu kostsiwad need sõnad ...

„Sinu silmis mu haud!" Need sõnad tuletasiwad Strautmalile ühte lahtist hauda meelde, mille järsud seinad kuuse okstega kaetud olid, kuna selle ümber kollane liiw wirna oli aetud. Liiwa pääl seisiwad aga kuus meest, labidad käes, ja teised kuus musta puusärgiga, mille kaane pääle hõbetatud Lunastaja kuju, risti löödult, oli kinnitatud, ja lasksiwad seda pikkamisi hauda. — Sääl maeti Strautmali kõige paremat sõpra ja seltsimeest, ainukest, kes tal eluajal oli olnud. Ei olegi selleşt weel nii palju aega, kui nad weel üheskoos täidesaatmataid tulewiku plaanisi sepitsesiwad, — ja nüüd puhkab ta juba, nii külmalt ja waikselt, musta, laia pää- ja kitsa jalgotsaga puusärgi ees . . . Sääl wajub juba puusärk okstega kaetud haua põhja ja kuus meest ajawad ruttu kollast liiwa selle pääle.

Strautmali mõtted läksiwad jälle ruttu mingi ruu asja pääle: roheliseks woodertatud haud muutus pikkamisi tuleşt hõõgawaks wabriku ahjuks, milles äraarwamata kuumus toreda wärwilisi gaasisi sünnitab. Musta puusärgi asemel nägi ta aga järsku niisuguşi torusi, millede üle ta juba nii palju järele oli mõtelnud, mis mõlemate küttematerjalide tarwitamiseks sündsad olekşiwad.

Strautmal oli pilk aega nagu rabatud. Siis aga löi ta nii tugewaste käega wastu lauda, et pliiats kõrgele üles hüppas. „Jah, miks ei wõi ma ueid torusi siis mitmesuguses jämeduses teha? Üks ots kitsam ja teine laiem, umbes puusärgi wormis?"

Unustatud oli haud, unustatud kollane liiw ja surnumatjad; nagu lõpmata kauguseşse oliwad lustilik seltskond, lauljannade naermine ja laul wajunud. Pliiats oli jälle kätte wõetud ja marmori tahwel joontega, arwudega, tähtedega ja mathematikaliste joonistustega läbisegi kaetud

Laul oli lõppenud, härrad plaksutasiwad käsa, naesterahwad naljatasiwad ja naersiwad, kuna Sanden, Salwi saadetusel, Strautmali paole läks. Nagu kokku räägitud, jäi-

wad nad piſut maad temaſt eemal ſeisma: Strautmal ei pannad omaſt terweſt ümbruſeſt wähematki tähele. Muſtlaſe neiu pundutas Sandeni käe külge. „Kuidas ta hingab!“ ütles ta.

„Suure waimu maadlemine!“ wastas Sanden taſa. Ta läks lauljannaga ühes tagaſi.

Piſut aja päraſt kuiwatas Strautmal higi otſa eeſt. Arwe klappis täiesti kokku. Ammu otſitud leidus oli käes.

„Aga nüüd tööle!“ ütles ta iſeeneſele ja hüppas üles. „Ja kui ma ſelle tarwis ka raha warastama piakſin!“

„Wõtke ſeda parem weksli wastu!“ ütles tale pankiir, kes tähelepanematalt temale lähenenud oli; „ſee on teile ometi natuke kindlam.“

„Hra v. Sanden!“ hüüdis ta ſiis, „olge nii hääd ja tulge natuke ſiia.“

Kümme minutit hiljem oli kaks lepingut tehtud. Strautmal ſai weksli wastu pankiiri käeſt Sandeni nime pääle 30,000 rbl. eeſt rahapaberiſi ja kirjutas kontrahile wabriku direktoriga alla.

Kuues päätükk.

Juba ammuſt ajaſt ſaadik ei olnud Raudupi ja Sandhofi mõiſates nii agarat elu ja liikumiſt nähtud, kui ſellel ſuwel. Waheſt töötaſiwad kuni 100 töömeeſt ja 50 hobuſt. Kõigiſt paiguſt oli tööliſi kokku woolanud; hobusteſt oliwad aga umbes 30 Strautmali omad.

Kaldal oliwad paemurrud näha, kuſt ſuuri kiwi-tahwliſi oſalt parwedega, oſalt wankrites, puu rööbaste pääl, ehitatawa wabriku juurde weeti. Wabriku juures oliwad aga müüri- kui ka puuſepad agaraſte töös. Päewal oli ſiin kiire tegewus; kõik jookſiwad ja ruttaſiwad, piitſad lakſuſiwad ja

meistrid andsiwad käskusi. Õhtul aga tungisiwad inimesed kõrtsi juurde, kus kõrtsmik oma naese ja ühe sugulasega tublisste higistasiwad, et wõõraste soowisid täita. Ainult pühapäewal, kui suur tööliste kogu üle terwe kihelkonna laiali oli pillatud, oli kõrtsis kõik waik ja waga.

Oli aga kord naabruses mingi pidu, siis pidasiwad „wabriku sellid," nagu nad endid nimetasiwad, eneste kohuseks, ei ühtki pudelit tühjaks joomata ja ühtki klaasi terweks jätta. „Kas siis meie insheneril raha puudus on?" hoopleswad nad, kui kõrtsmik nendega taplema hakkas. „Ta ostab sind ennastki kõige su wanade heeringatega üles ja teeb paberiks!"

Aga kõik see jäi weel kaugele selle roheliseпidu taha, mida Raudupi mõisa puiestikus peeti. Niisugust joomist ja hõiskamist ei mäletanud enam wanemad inimesedki.

„See on ju siis püsti häbi asi, kui täna ööse mitte kõik nelja töllakile kubu ei lähe!" suurustasiwad päiwilised ja neelasiwad igaüks nii palju, kui keresse mahtus.

„See on tõesti päris häbi, kui härra õllewaadid täna tühjaks ei saa!" häsitas Sandeni kubjas rahwast taga. Terwe pidu programm oli juba ammugi läbi tehtud. Lauljad oliwad teiste pidulistega segamine, tammusiwad üle puiestiku aluse muru ja tegiwad kära. Muusikantidest puhus juba igaüks oma wiisi, aga sellegipärast tõendasiwad tantsijad, et nad sugugi ei mäleta, kuna nad nii kergelt üle muru on hüppanud, kui seekord. Isegi kaks wanamoorikest seisiwad ühes nurgas kolme Nikolai aegse soldatiga üheskoos ja näitasiwad neile, kuidas risti-polkat tantsitakse. Raketid wuhisesiwad läbi õhu ja puude wahelt paistsiwad pikkad kirjude laternate riad silma. Siin ja sääl lauldi läbisegamine rahwa-laulusi.

Wiimaks andis Sanden märku ja laskis ühte armsamat rahwa-tantsu mängida. Ta ise wõttis wallawanema tütre, kõige parema laulja ja tantsija terwes Raudupi wallas,

käekõrwale ja nõudis, et kõik, kes üle 5 ja alla 79 aastat wanad on, ritta astuksiwad. Nagu hiiglamadu wenis päratu inimeste parw puude ja pööskaste wahelt, üle teede ja lillepeenarte ümber härrasmaja, uuesti tantsu platsile. Etteotsa ruttanud tuikuwad muusikandid jõudsiwad weel ainult üksikuid, katkenud tooniši wälja meelitada, kuna lõpmata ria wiimaseb paarid koledas segikõlas kaasa laulsiwad. Kui siis weel Sanden paariši kõige pimedamasse puiestiku nurka tallutas ja osawalt terwet kogu segi ajas, nii et keski enam ei teadnud, kus ta õieti oli, siis muutus laul heledaks naeruks ja rõõmu hõiskamiseks, kuni lõpuks weel üks läbitungiw hääl selleşt põrgu käraşt üle karjuda püüdis: „meie mõisahärra elagu, hurraa!"

Pikkamiši kustusiwad kirjud laternad ja piduwõõrad hakkasiwad kodu poole ruttama.

Udu läks laiali ja õbralikult waatas täiskuu tühja, tubliste laastatud puiestiku pääle. Ainult wana rehe juureşt kostis weel muusikantide kära, kelledele härra sinna weel ühe ankru õlut oli wiia laşknud. Kustuwad lambid kõikusiwad tähelepanematalt öö õhus . . . Härraste maja seisis sügawas rahus. Weranda ees olid luugid kinni, alumise korra akenteşt peegeldasiwad aga kuu walkjas-siniseb kiired wastu. Kui siis pööşad tuule käes tasa liikusiwad, waewalt tähele pandawalt, nagu kardaksiwad nad oma warjusi walge müüri pääl, siis näis terwe maja nagu magusas unes lamema.

Kuulmata sammudega lähenes keski selle ukşe poole, mis neişt ruumideşt, kus Sanden iše elas, rohuaeda wiis. Muşt rätik oli tal kaela ümber mässitud ja isegi nägu oli peaaegu silmadeni selle sees. Ukşe ja puiestiku wõşa wahel oli umbes 20 sammu laiune kruusitud plats. Kuni sinnamaale hiilas hiline wõõras ja waatas kaua ja tähele panelikult kõikide akente poole. Kuskiltki ei olnud aga kõige wähematki walguşe kiiret näha. Iše warjus seistes, silmitses sisşetungija igaşe külgi ja tahtis üle platsi minema hakata,

ometi põrkas ta heleda kuuvalguse eest tagasi. Ta laskis pilku üle taeva käia, nagu otsiks ta mõnda pilve, aga et neid sääl sugugi näha ei olnud, tõmbas ta ennast mõõsasse tagasi ja peitis ennast sinna selle tee lähedale, mis Sandeni ukse juurest puiestikust läbi metsa viis. Siit võis ta niihästi tüki teed, kui ka ust silmas pidada. Kerge värin käis tast läbi. „Ükskõik!" pomises ta, kuna ta hambad lõdisesid, — „seda, kes selle külje poolt tuleb . . . Saatuse otsus!"

Kui pea pääle selle kukk tiibu plaksutas ja oma laulu osavust kõlada laskis, väristes ta üle keha. Mõõsa liikus ja külm kastetilk langes tema käe pääle. Siis oli jälle kõik vait. Maja isanda ukse sees kriiksus võti. Pikkamisi avati uks ja läbi pilu tungis lambi valgus, aga ka ainult üheks silmapilguks. See kustus ära ja uks läks ikka enam lahti, kuni viimaks Sandeni nägu sääl nähtavale tuli. Kui ta terwet ümbrust hoolega oli silmitsenud, awas ta ukse täitsa ja astus jahi ülikonnas, pikad wee saapad jalas ja püss seljas, läwe pääle.

„Tule!" ütles ta kellegile, kes kambris oli, „metsas võib ainult pikamisi minna . . . ja enne päikese tõusu oled sa kodus." Ta ootas pilk aega wastust, aga asjata. Weel kord astus ta sisse tagasi ja tuli peagi ühe noore neiu seltsis wälja. Pikkamisi sammusiwad nad puiestiku teed mööda edasi ja tahtsiwad pracgu mõõsast mööda minema hakata, kui järsku otse nende juures pauk kõlas. Noor neiu kiljatas ja laskis Sandeni käest lahti, kuna wiimane kassi osawusega pöösasse kargas ja juba järgmisel silmapilgul ühte inimest kraetpidi kinni hoidis, kes, wana pistoli käes hoides, täitsa uimastanult pööstikusse maha oli langenud. Järsku tõmbas ta kohmetanud inimese käest sõjariista ära ja tõstis teda kraetpidi püsti.

„Waarpin!" ütles Sanden ja waatas selle kahwatanud näosse, „seda arwasin ma kohe. See on aga ju meie lepingu wastu."

Suud pooliti lahti hoides wahtis Waarpin jõllis filmis nagu kuutõbine ülesse. Ta tuikus jalul, kui teda Sanden wõsaft wälja tõmbas.

„Räägime õige kord südame päält ära, mis meil üksteisele ütelda on, noormees! Aga kõige päält läheme natuke kaugemale, et meid ei nähta. Sinu wana pistul ajas koerad üles."

Koerad hakkasiwad tõepooleft haukuma ja kõlistasiwad teisel pool mõisat oma ahelaid. Alles nüüd pani Sanden tähele, et Anna enam tee pääl ei olnud. Ainult tema willane sunrrätik oli sinna maha jäänud. Sanden kummardas, et seda üles tõsta, kargas aga järsku tagasi: ta nägi liiwa pääl werd.

„Millega sul pistul laetud oli?" küsis ta Waarpinilt, ilma et wastuft oleks saanud. Sandeni pilk käis otsides ümber, kuni ta puude wahelt walkjat kleiti silmas. Kätega ühe puu ümbert kinni hoides, seisis waene Anna Aboltin, norgu wajunud pääga.

„Kas sa haawatud oled?" küsis Sanden tasakesi, tema käeft kinni wõttes.

„Ma olen wäsinud!" wastas noor neiu ja pidi maha kukkuma. Sanden püüdis teda ülewel hoida.

„Waarpin, wõta teda õlale ... meie wiime ta wäikese lusthoonesse ... pikkamisi, sääl on lille peenar ... nii jah... rohkem pahemat kätt."

Waarpin täitis Sandeni käsku masina kombel. Lusthoonesse jõudes paniwad nad Annat tooli pääle, aga ta ei jõudnud ilma tueta enam istuda. Kui Sanden tema suurt rätikut ruttu põranda pääle maha oli laotanud ja haawatut sinna sängitanud, tõmbas ta oma jahipudeli wälja ja kallas sääl mõned tilgad tale suhu. Ta neelas, nagu magades, alla, tegi aga pea päraft seda silmad lahti. Kaua aega waatas ta liikumatalt Waarpini otsa, kes koidu walgusel enam

surnu, kui elusa taoline wälja nägi. Järsku lehwis Anna huulte üle kerge naeratus.

„Ma tean, ma tean kõik," sosistas ta, „sa tõutasid mind päästa . . . ma tänan sind, Jaan . . . Ma tean kõik . . ."

Silmad wajusiwad kinni ja huuled kahwatasiwad. Hingamine jäi seisma. Sanden kummardas tema üle, pani kõrwa tema rinna wastu ja kuulatas kaua. Wiimaks tõusis ta üles ja seadis ennast Waarpini wastu, nii et ta temale otse silmi waatas.

„Sa oled mõrtsukas!" ütles Sanden rahuliselt.

Waarpinist käis wägew tuksatus läbi, nagu oleks madu teda hammustanud, ja ta tuetas mõlemate kätega laua najale.

Sanden ootas natuke aega ja silmitses teda liigutamatalt.

„Sina oled mõrtsukas!" kordas ta siis, „ja mina — sinu teo ainukene tunnistaja! Kas sa saad minust aru?"

„Ma saan teist aru!" ütles Waarpin masinlikult.

„Weel ei tea ma seda mitte, kas sa meelega wõi kogemata lasksid," rääkis Sanden edasi, ikka weel selsamal wiisil tema otsa waadates. „Kas sa saad aru?"

„Ma saan aru!" kordas Waarpin.

„Mina olen selles asjas esimene ja ainukene tunnistaja," algas mõisa härra uuesti, „ja minu tunnistuse küljes ripub sinu saatus. Meelega tehtud mõrtsukatöö nuhtlus on sunnitöö Siberis. Kas sa seda tead?"

„Jah, ma tean seda!"

„Tüdrukut ei ärata meie ega ükski maailma wägi enam ellusse. Sina piad aga oma eluga niihästi kui Jumalaga jätma, kui sa teda meelega oled tapnud! Seda pia meeles, kui ma nüüd sinult küsin: kas sa meelega wõi kogemata lasksid?"

„Meelega!" hoigas Waarpin ja kattis oma nägu mõlemate kätega kinni. Sandeni otsaesisele ilmusiwad sügawad kortsud.

„Sa olid ju täitsa uimane," ütles ta natukese aja pärast, „kuhu sa siis sihtisid?"

„Ma ei tea."

„Kas ſa ülepää ſihtiſidki?"

„Ma ei tea ſeda!"

„Sellepäraſt! Wõib olla, tahtſid ſa minu trehwata?"

„Ja, wõib olla."

„Nii oled ſa ſiis ometi wastu oma tahtmiſt tema mõrtſukaks ſaanud! Et ſa aga minu pääle wihane oled, ſeda mõistan ma wäga hästi ja ſelleſt ſaab ka kohus aru ... kuna ſiis niiwiiſi minu pääle ſihtiſid, wääratasid ſa ... eks ole nii?"

„Ja," wastas Waarpin kuiwanud kurguga.

„Mõrtſuka töö katſe ..." ütles Sanden järelmõteldes, „waata, kuhu ſind ſinu meeletu olek on wiinud! Misſuguſt hirmuſt nuhtluſt ſa oma kaela oled tõmbanud! ... Ma tean, et ſa teda armastaſid, et ſa teda weel praegugi armastad. Sa annakſid oma elu ſelle eeſt, kui ſa teda weel elusſe äratada wõikſid."

„Jah, minu elu, minu elu!" hüüdis Waarpin järsku ja langes Anna kõrwale maha; „minu elu, minu hinge..!" ahastas ta ja muſutas tema weriſeid käſa ja kinniste huultega, kahwatanud nägu. Neiu päärätik oli wiltu wajunud; wäriſewate sõrmedega korraldas ta seda ja hoigas: „minu elu, minu elu!"

Koidu walgus kaswis ikka ſuuremaks. Nagu punaſe hiilguſega õhulehwik laotas ta ennaſt järſu piiriliſe, musta metſa taga. Hommiku poolt küljeſt oli lufthoone ilma ſeinata, nii et punakas, puu warjudeſt ſegatud walgus takistamatalt ſisſe paistis ja mustakaid were plekkiſi walgustas. Kokku pandud kätega waatas Sanden tuſaſelt Waarpini ahastawaſſe näkku.

„Tõuſe üles!" käskis ta wiimaks.

Waarpin tõuſis üles.

„Ma olen ſelles täitſa kindel, et ſa teda trehwata ei tahtnud," ütles ta, „ja oma kurja nõuu päraſt minu wastu

oled ſa küllalt raskesti nuheldud. Ehk kas pian ma ka weel ſelle eeſt kohtu poolt ſulle nuhtluſt nõudma? Minul poleks ſelleſt mingit kaſu ja ma ei ole ſinu pääle wihane. Sa oled ekſinud, nagu laps omas lapſelikus rumaluſes. Kas ſiis lapſe kuritööle täieliſt tähenduſt wõib anda? Waata, kuidas ſul praegugi weel huuled tukſuwad ... nagu lapſel mingi pahateo järele. Ma annan ſulle andeks, Waarpin! .. Ja nii ſiis minu pääle tahtſid ſa lasta, kas ſa ſaad aru?"

„Jah, ma ſaan aru!"

„Ära räägi ſelleſt aga kellegile. Neiu on õnnetuma juhtumiſe läbi ſurma ſaanud. Sinu piſtol läks kogemata lahti. Kas ſaad aru?"

„Jah, ma ſaan aru!"

„Minu nime jätta aga nimetamata! Ma annan ſulle ſinu ekſituſt minu wastu andeks. Temale ei tahtnud ſa aga mitte kurja teha. Nii räägi ka asja politſeis. Teie rääkiſite üksteiſega ſiin luſthoones ... Sa rääkiſid temaga sõbralikult. Kas ſaad aru! .. Teie katſuſite piſtoli, millega ſa täna ööſel tulewärgi juures paugutaſid, aga et ſa kodu minnes kallale tungimiſt kartſid, laadiſid ſeda kuuliga. Teie rääkiſite nii ſiis luſthoones üksteiſega sõbralikult, kui piſtol järsku lahti läks... kas ſa ſaad aru?"

Waarpin ei lauſunud sõnagi.

„Selleſt on küllalt, et ſinu hooletuſe läbi üks elu hukatud ſai," ütles Sanden, „miks ſiis weel teiſt elu hukata? Mõtle ſiis asja niiwiiſi: mina ei tea ſelleſt asjaſt mitte midagi! Seda luban ma ſulle. Minul on ſinuſt pea niiſama kahju, kui temaſt. Ja nüüd mine otſekohe ja anna ennaſt üles ... anna ſeda õnnetumat juhtumiſt üles. Kas mõistad?"

„Ja, ma mõistan!" wastas Waarpin. Ometi näis wälja, nagu mõtleks ta hoopis teiſite. „Sääl wärawa juures wõib kergesti üle puiestiku aia minna," ütles Sanden ja lükkas teda luſthooneſt wälja, „ja ſiis otſekohe metſaſt läbi kreiſiülema abiliſe

juurde. Sa wõid tale ütelda, et sa maanteed mööda tulid ja sellepärast nii hiljaks jäid. Aga nüüd ruttu ... oot, anna mulle oma rätik."

Waarpin andis tale seda. Sanden laotas seda üle surnu näo, läks siis natuke maad Waarpiniga üheskoos edasi ja waatas tale järele, kuni ta üle aia oli roninud. Siis pööris ta lusthoonesse tagasi, kummardas surnu üle ja wõttis rätiku näo päält ära.

„Tantsijad on üle roosside läinud!" pomises ta, „ja kõige ilusamat neist puruks tallanud!" Ta kummardas ja suudles tema walget otsaesist.

„Wõib olla, on see nii parem!" ütles Sanden iseeneses, „wõib olla, on see nii kõikidele parem ... Päike tõuseb! Meie piame lahkuma, sa hää inimene!"

Ta kattis tema nägu uuesti kinni. Ülestõustes silmas ta roosi, mida ta Annale oli annud. Ta oli tema rinnalt, warre küljest, katki murdunud ja wereloiku kukkunud. Ta wõttis seda üles ja läks wälja. Natukese maa tagast pööris ta weel kord tagasi ja pani Waarpini pistoli põranda pääle maha. Siis läks ta pikkamisi tee pääle wälja ja laotas hoolega ka kõige wäiksemad werejäljed ära, et mingi asi seda arwamist ei tõstaks, et Anna juba haawatult lusthoonesse on kantud. Heledal päikese walgel ei olnud tema terawal pilgul raske selles wahet teha, missugust laastamist tantsijate rehnungi pääle wõis arwata ja mis ööpise õnnetuse järelduseb oliwad. Kui ta oma ukse juurde jõudis, katsus ta hüüdmise läbi selles weel kord selgusele saada, et ühtegi tahtmata päältnägijat olemas ei olnud. Ta silmitses ka weel lähemat maja ümbrust, ehk ta küll teadis, et selle eest muret oli kantud, et uudishimulisle silmi Raudupi puiestikust eemal hoida. Puiestik oli waikne, nagu surnud. Kui ta selles täitsa julge oli, awas ta ukse ja pani seda seest poolt lukku. Siis peitis ta oma jahi ülikonna ära ja heitis magama.

Alles kella 11 eel äratadi teda üles. Kreisiülema abiline oli sääl.

„Minul on teile halbu asju teatada!" ütles tale alles päris noor mees suure mokahabemega. „Täna öösel on teie puiestikus mõrtsuka töö tehtud!"

„Mõrtsuka töö?" küsis Sanden imestanult; „teie mõtlete wist ühte õnnetumat juhtumist? Mõrtsukaid meie paigus ei ole!"

„Ei, hra v. Sanden," wastas ametnik, „otse mõrtsuka töö. Tegija ütleb seda ise, eht ma tale küll, kui ma tema segasest olekust aru sain, kaks korda seda ära seletasin, mis-sugune wahe mõeldud mõrtsuka töö ja kogemata tapmise wahel on."

„Kas ta ennast ise üles andis?" küsis Sanden ja pani sigari suitsema.

„Jah, täna hommikul õige wara."

„Ja mis asja andis ta selle põhjuseks?" uuris Sanden edasi.

„Selle pääle tõrkus ta wastust andmast . . . nuheldagu teda aga kui kindla nõuulist mõrtsukat."

„Ta on wist waimuhaige. Kas ta siit ümbrusest pärit on?"

„Ta nimetas ennast Jaan Waarpiniks. Täitsa korras ei wõi tema mõistus küll olla."

Kreisiülema abilise kutsar oli sõna „mõrtsuka töö" kuulnud ja teatas seda praegu ülitähtsa ja saladusrikka näoga mõisa rahwale. Kõikide nägudel oli ehmatust lugeda ja küsimistel polnud enam otsa. Kus on mõrtsuka töö sündinud? Kes on tapetud? Kes on süüdlane?

Kõikide nende küsimiste pääle ei teadnud keski wastust anda. Suurem hulk oli selles arwamises, et weski rahwas joobnud pääst tülisse läinud ja selle hirmsa teo korda saatnud. „Nad on ju nagu lojused . . . Ükski ei anna teisele ka jalatäitki ruumi," seletas mõisa kokk, „see on ju

kõikidest nurkadest ja kolkadest kokku jooksnud kurjuste kari... missugune wiisakas inimene küll kuskilgi wõõrast kohast tööd läheb otsima ?'"

Ukseft astus parajaste mõisa härra politsei ametnikuga wälja.

Nende seltsis oli kirjutaja, urjädnik, kes jalamaid sinna oli kutsutud, ja wallawanem Aboltin.

Wiimane oli ilma kutsumata seie tulnud, mure pärast oma tütre eest, kes minewal ööl ära oli jäänud. Ta oli küll eila ütelnud, et ta wist küll oma sõbranna, kärneri emanda, juurde ööseks jääb; ometi oleks ta, töö pärast, kesk-hommiku ajaks kodu jõudma pidanud. Wallawanemat kästi ühes tulla. Sanden saatis weel ühte inimest arsti järele ja wiis siis politsei ametnikku ühes terwe kaaskonnaga puiestikku.

„Kas siin puiestikus üks kärneri maja on?" küsis ametnik.

„Ei, seda mitte, waid lusthoone," wastas Sanden.

„Palun, läheme sinna!"

Sanden juhtis neid õnnetuse paiga juurde. Politsei ametnik waatles pääliskaudselt maja ümbrust ja küsis siis, kas siin palju käidud on.

„Üleüldse wähe," wastas Sanden, „aga eila öösel pühitsedi siin suurt rcheliise-pidu."

„See on ju Anna!" hüüdis nende selja taga kellegi hääl, millest kõige suurem walu ja ehmatus wälja kuulduswad. Sanden ja ametnik waatasiwad ümber. Koguni jõuetumaks jäädes oli wana Aboltin majakese ette maha langenud ja wahtis tarretanud pilgul surnu poole, kelle riided pisut metswiinapuu wäätideft läbi paistsiwad.

„Andke tale tooli," käsutas Sanden urjädnikku.

Rohuaia majakese ümber hakkas mõisa rahwast koguma, seft et puiestikusse minek täna nähtawaste lubatud oli. Ametnik oli aga protokolli üleswõtmisega selle oleku üle, kuidas ta rohuaeda ja surnut leidnud, agaraste ametis. Ei mõrt-

sukas oma süüdi juba üles oli tunnistanud, siis oli ainult wormilikka seadusliši eeskirju täita.

„Wõitluse jälgi ei ole mitte olemas," ütles ta oma kirjutajale ette, kes laua äärde platsi oli wõtnud ja agaralt kirjutas.

„Surnu on, nagu näha, kuritöö silmapilgul tooli pääl istunud, mille pääl weremärkisi tunda on, on aga siis põrandale, hoolega lahti laotatud rätiku pääle maha pandud. Mõrtsukas piab mõned sammud temast eemal seisnud olema, sest et riiete küljes sugugi suitsu haisu ei ole. Lusthoones on pistol ja paberist topp, mis paberi lehtedest tehtud on... urjädnik," ütles ta wiimase poole pöördes, „kas te' ehk saate aru, mis sõnad selle pääle on trükitud?" Sääl juures laotas ta toppi hoolega lahti ja pani ükshaaval tükid sinna kõrwa. Urjädnik waatas neid tükkisid paremalt ja pahemalt poolt ja seletas lõpuks, et need kiriku lauluraamatust wälja on rebitud. Siis läks protokolli tegemine edasi. Kui see lõpetatud oli, laskis ametnik urjädnikut järgi waadata, kas süüdlane mitte juba sinna ei ole jõudnud. Politsei ametnik katsus weel wanalt Aholtinilt mõnda lähemat seletust saada, kuid see oli nagu täitsa kurdiks jäänud. Ta raputas ainult pääd ja ütles: „Laske minu, laske minu, härra!.." Mõned mõisa inimesteşt teatasiwad, et nad Annat wiimast korda siis näinud, kui ta Sandeniga tantsis, teised jutustasiwad, et nad kadunud aga ka weel tulewärgi juures näinud. Wäljaspool puiestikku ei olnud teda aga enam ükski näinud. Aednik emand ütles, et ta Annat Jaan Waarpiniga teistest pisut eemal kord rääkimas olla näinud, aga ta ei mäleta enam, kas see enne wõi pärast tantsu olnud. Sanden andis protokollisse üles, et ta, pärast seda, kui ta tantsijate riab meelega segi ajanud, kuna ta kõiki ühekorraga ümber pöörda käskis, Annat akaatsia põõsaste juures lahti olla lasknud, et ta eemale wõiks minna. Ta ise olla tantsijateşt läbi läinud. Ka need üteluşed pandi protokollisse, ehk küll enam wormi

päraſt, ſeſt et aſi ju küllalt ſelge oli. Waarpini üteluſed oliwad ſeniajani köik töeks jäänud.

Iſeäraline kõlin andis lõpuks teada, et wang ſinna toodi. Waarpin tuli longus pääga, jalgu pikkamiſi järele wedades. Tema nägu oli tuha karwa kahwatu, ſilmad ſügawaſſe auku wajunud, kuue pääl ſiin ja ſääl pruunid plekid. Jälkuſega pööraſiwad inimeſed tema eeſt kõrwale ja tegiwad tale ruumi.

Waarpin jäi majakeſe ette ſeisma, urjädnik ja kaks wahti tema taga. Käed oliwad tal ahelatega kinni ſiotud.

„Saatke need inimeſed minema," ütles ametnik urjädnikule. Siis pööris ta ennaſt Waarpini poole, kes weel ikka norus pääga ſeiſis. Üks kord käis iſeäraline tõmbus tema näoſt üle. Kui ta wana Aboltini nägi, löi ta ſilmad maha.

„Kas teie tunnistate, et Anna Aboltini maha olete laſknud?" küſis ametnik.

„Ja!" wastas ſüüdlane taſa.

„Kas teie teadustate, kuidas ſee ſündis?" küſis ta edaſi.

Waarpin waikis.

„Kas ta tooli pääl istus?"

„Ja."

„Kas ta wastu pani?"

„Ei."

„Kas kadunu teie mõtteſt aru ſai?"

„Ei."

„Kas teie meelega wõi kogemata laſkſite?"

„Meelega."

„Kas teil juba ammugi ſee nõuu oli?"

„Juba ammugi."

„Tunnistajad ütlewad aga, et teie temaga wäga hääs ſõbruſes olete olnud."

Waarpin ei wastanud midagi.

„Kas teil tema wastu mingi wiha oli?"

„Ja."

„Mikspärast?"

Waarpin waikis.

„Mis põhjust andis teile surnu selleks, et tema pääle wihaseks saite?"

„Ma olen ise süüdlane," wastas Waarpin.

„Siis kahetsete teie nüüd oma kurja tegu

„Ei."

Sanden ja ametnik waheldasiwad üksteisega pilkusi. Ametnik püüdis weel ühel ja teisel wiisil Waarpini käest kuritöö põhjust teada saada, aga asjata. Niipea kui jutt selle punkti pääle läks, waikis ta nagu haud. Lõpuks tehti weel wiimane katse. Teda wiidi majakesesse, pandi noore neiu surnukeha kõrwale seisma ja tõmmati sellelt järsku rätik näo päält ära.

Surnu ilus nägu oli marmori kahwatu. Ainult huulte ümbert oli nagu ära wõidetud walu joont näha, muidu asus tema näol rahu ja waikse õnne mõnu. Nagu oleks kadunu raske, korda saadetud töö järele magama uinunud ja ilma teadmata elust surmasse libisenud. Pilk aega waatas Waarpin armastatud näkku, siis aga purtskasiwad pisarad wastupidamatalt tema silmadest wälja; ülemäärases ärituses tõusis ja wajus tema rind, ja ta hakkas tuikuma.

Wahid panid teda tooli pääle istuma. Waarpin ei saanud sõnagi suust. Kõik olid sügawaste liigutatud.

„Kas teie nüüd oma kuritööd kahjatsete?" küsis ametnik kaastundlikult uuesti.

„Ei!" wastas ta, sügawaste nuutsudes.

Ametnik waatas järelmõteldes tema otsa, lõpetas siis protokolli ja laskis Waarpini ära wiia.

„Ta on kahtlematalt haige," ütles ametnik Sandenile, kui nad kahekesi mõisa sammusiwad.

„Kes wõib inimese südame saladustesse tungida," wastas Sanden ja waatas mõtetes ühe pärnapuu poole, mis umbes 15 sammu tee kõrwal kaswis.

Päew päraſt ſeda ſörgitas wana, lahja hobune pikkamiſi politſei maja poole. Wankris istuſiwad kaks wana inimeſt, mõlemad küürus, mõlemad norus päädega. Eideke oli rätiku üle ſilmade tõmbanud, nii et wälja paistis, nagu magaks ta. Ainult pruuniks kõrwennud käe liikumiſed, kui ſee ajuti ühes kortſunud ninarätikuga ſuurerätiku alt nähtawale tuli, töendaſiwad, et ta ei maganud. Wanamehel oli wäikene, pruun piibunoſu ſuus, mis ſaſſi läinud, piſut lühemaks lõigatud habeme ſeeſt wälja ulatas. Ühes käes hoidis ta piitſa ja ohje, teiſega nihutas ta ühtelugu oma ſõlmeſſe pandud kaelarätiku kallal, juſt nagu nööriks ſee tal kaela kinni. Teel tuli tale kingſepp, uued ſaapad kaenlas, wastu. See wõttis oma piibu ſuuſt ära ja ütles:

„Tere hommikuſt, iſa Waarpin . . . ſõidad wiſt küll poega nägema?“

„Tere hommikuſt, kingſepp!“ wastas wana ja kihutas hobuſt kiirema ſõidule. Eidekeſe pää wajus aga weel rohkem norku. Kingſepp waatas neile nii kaua järele, kui wanker tee käänu taha ära kadus. „Waeſed inimeſed!“ pomiſes ta ſiis ja läks oma teed edaſi.

Politſei ametniku juurde oli wäikene ülekuulamiſe wangimaja ſiſſe ſäetud. Selles tuakeſes istus Waarpin oma wäikeſe woodi pääl, tumedal tarretanud pilgul musta põranda pääle waadates, mille pääle päraſtlõunane päikene raudwõrede warjuſi heitis. Mõned kärblaſed mängiſiwad pruuni lauakeſe pääl, kus lõunaſöök alles puutumata oli, kuna teiſed tühjade ſeinte pääl, mis petroleumi ſuitſuſt ammu mustaks olid läinud, tantſiſiwad. Akna taga puhastas ametniku kutſar wankert, ſeda weega pritſides. Muidu oli kõik waikne.

Ukſe taga kuulduwad ſammud ehmataſiwad Waarpini üles. Mitu inimeſt tuliwad lähemale, aga argſel wiiſil; ametniku kindlat ſammu tundis Waarpin juba ammugi. Nagu walu ſunnil tõmbas Waarpin kulmud kortſu. Wõti

lõgiſes ukſe ſees ja wangiwaht piſtis oma ſasſis pää ukſe wahelt ſiſſe.

„Waarpin, ſulle tulid külaliſed!“ ütles ta ja lükkas mõlemad wanad ukſeſt ſiſſe, uſt nende taga uuesti lukku pannes. Iſe läks ta paukuwal ſammul minema, tõmbas aga teiſes tuas ſaapad jalaſt ära, hiilas kiſiwarwukile ukſe juurde tagaſi ja jäi wõtme augu kohal kuulatama.

Noor Waarpin ſeiſis ukſe juures ja ei ſaanud ſõnagi ſuuſt wälja.

„Poeg,“ hakkas wanamees wiimaks murtud häälel rääkima, „kas ma ſeda küll mõtelda wõiſin, kui ſind kaswataſin, et ma kord wangimajaſſe ſind nägema pian tulema, — et ma ſind ſäält Sberiſſe pian ſaatma!“

Ema nägi wälja, nagu katkimurtud pilliroog. Wõib olla, oleks ta maha kukkunud, kui kambrike ſuurem oleks olnud. Nüüd aga langes ta kurjategijale kaela ümber, ſurus oma kollaka, kortſunud pale tema näo waſtu ja kordas, kuna piſarad wahetpidamatalt alla weereſiwad, ainult neid ſõnu:

„Pojakene, pojakene, minu armas, armas pojakene!“

Iſa kuiwatas pakſudeſt kulmu karwadeſt warjatud ſilmi warrukaga. Siis läks tema nägu aga järsku pahaſeks ja waljuks.

„Sina, poeg, ei nuta aga iſe ſugugi ſelle patu ja õnnetuſe päraſt, mida ſa meile kaela oled ſaatnud?“ küſis ta waljult.

Noore Waarpini ſilmad oliwad tõesti kuiwad, ainult ſinakad huuled ja kahwatanud nägu tukſuſiwad ajuti.

Näis, nagu tahaks ta midagi ütelda, aga keel ei kuulnud tal sõna.

„Minu pojakene, minu pojakene!...“ ahastas ema waheajal ikka edaſi, „ma lähen ehk kuni keisri juurde ja palun ſinu eeſt. Ma käin ühe juureſt teiſe juurde, et nad ſind priiks laſeksiwad. See ei ole tõſi, et ſa ſeda hirmuſt tööd oled teinud... nad waletawad, nad on wale tunnis-

tajad palkanud ... ja ei wõinud ſedagi päält waadata, kui tallekeſi tapeti, ja ſina piakſid nüüd inimeſe wastu oma kätt üles tõſtnud olema!" ja weel kõwemine wõtſiwad ema kondiliſed käed poja nõrkenud keha ümbert kinni.

Kurjategija ſurus hambad kokku; pärani aetud ſilmad wahtiſiwad eesſihitalt kauguſesſe, iſaſt mööda.

Iſa istus ainukeſe kõrkjateſt letitud tooli pääle, tuetas küünarnuka wastu põlwi ja laskis pää norgu

„Need koolid, need koolid!" hakkas ta wiimaks wihaſt ja waluſt täidetud häälega rääkima ..., „ſee on kõik minu kõrkuſe päraſt ... Ei tea, mis ma kõik oma pojaſt teha tahtſin, mis ſuurt härrat temaſt kaswatada. Misſuguſi ſammuſi meie kõik ei astunud ja ennaſt waewanud, ei ſõõnud ega joonud, et ſellel noorhärral ſiin aga häid rüdeid ſelga ja iluſaid ſaapaid jalga ſaaks ... Elades ei anna ma ſeda wana Strautmalile andeks; tema oli ſee, kes mulle nõuu andis, oma poiſſi paremine koolitada ... ja weel ſee noor Strautmal: kepiga tuleks teda ſiit kihelkonnaſt minema kihutada. Tema on kõige pahanduſe juur; tema häſſitas inimeſi sõnakuulmatauſele ... ja niiſugune tahab weel õpetajaks ſaada ... ſiin on nüüd tema õpetuste wili!"

„Iſa," ütles noor Waarpin jutu wahele, „mis ſiis noor Strautmal ſulle kurja tegi?"

„Mis ta mulle kurja tegi? Ah ja arwad ſiis, et ma ei tea, kes ſind ekſitas, metſa põlema piſtma ja oma kätt Anna Aboltini wastu tõſtma? Kas ma ſiis kurt olen, et ma kõike ſinu rumalat ja häbemata loba meie härra üle kuulnud ei oleks? Et ſa temale midagi teha ei wõi, pöörad ſa oma wiha ilmaſüüta naesterahwa wastu ... ſüda ööſel, nagu kõik mõrtſukad kunagi. Kes kuulis enne meie pool niiſuguſt wihawaenu? Aga ſelleſt ajaſt ſaadik, kui ſee Strautmal ſiia tuli, ei julge enam keski auus inimene ööſel omaſt majaſt wälja minna ... Noh, wana Strautmal ſaab ſelle eeſt oma palga kätte; ei ta weel oma eluõhtut Strautmali

talus mööda ole saatnud: küll see koolitatud poeg teda säält weel oma keelega wälja kisub . . ."

„Isa, isa!" hüüdis tema naene ja kuiwatas ninarätikuga silmi, „Jumala nuhtluse wits on ka sinu pääl, meie köikide pääl, ja sina kirud weel ainult teisi!"

„Jumala nuhtluse wits!" wastas isa kibedusega, „muidugi Jumala nuhtluse wits! Aga see noor õpetaja on see nuhtluse wits. Meie ise oleme teda endile kaela tõmbanud; meie ei tahtnud omas kõrkuses, et meie lapsed niisama sugust elu piaksiwad elama, kui meie. Ei, neil oli tarwis koolisi, neil oli tarwis raamatuid, ajalehti, noort õpetajat! Sääl on nüüd need koolid! Kas need noored inimesed ülepää weel teadwad, et ka üks Jumal olemas on? Kas nad teadwad, mis Jumala sõna on? Kas nad weel oskawad oma wanemaid austada? Kas nad wiiet käsku tunnewad? Minul oli teoorjuse ajal seegi hää, kui mul lõuna ajal mõni silmapilk aega üle jäi; kuna teised magasiwad, siis kordasin ma pääst Issa-meiet ja mõnda kiriku laulu — see oli köik minu kool . . . Aga seda teadsime meie, koolimatad inimesed köik, et kirjas üeldud on: „Sina ei pia mitte tapma!" ja „Kes inimese werd ärawalab, selle weri piab ka ärawalatud saama!" See siin on aga talwed ja suwed koolis olnud, aga wiiet käsku ta pole õppinud! Ja see noor Strautmal: pühapäewal seltsimajas purjutada, seda ta oskab; härra weini juua ja pärast teda sõimata, — seda ta wõib! Need on need suured koolid . . . ja tuletage minu sõnu meelde: see nuhtluse wits tuleb kord ka wana Strautmali enese pääle!

Jumal ei jäta wanemate silmapisaraid, kellede ainuke poeg mõrtsukaks on tehtud, mitte kättemaksmata!"

Wana Waarpin pühkis silmad kuiwaks.

Ema istus kartlikult oma poja kõrwal woodi ääre pääl. Pikkamisi weeresiwad pisarad tema kortsunud näost üle. Ta ei pannud ise seda tähelegi.

Poeg ei lausunud sõnagi; see äritas isat weel enam.

„Niisugune sa oledki!" hakkas ta jälle ägedamal toonil rääkima, „sulle wõib pool päewa otsa etteräägida, sa oled ja jääd nagu puutomp. Inimene, kellel puhas südametunnistus on, wõib igaühele silmi waadata. Tema aga wahib, nagu oleks tal aru pääst kadunud, ainult kuskile nurka. Ta istub ja läheb minema, ilma et sõnagi lausuks. Oleks ta ometi ematki rahustanud, temale üht sõnakestki ütelnud, temalt andeks palunud, kahjatsust awaldanud ... aga ei, temal on üksköik, kas tema lihane ema ehk puukänd tema ees on. Kiwi on tal rinnus, aga mitte südas!"

„Isa, ole ometi rahulisem!" palus ema, kes käed kokku oli pannud; „kas sa siis ei näe, kui raske see temale on?"

„Ja, aga kas minul siis kerge on?" algas wana uuesti; „kas ma weel ühegi auusa inimesele silma wõin waadata? „Noh, Waarpin, kas poeg sulle Siberist kirjutab ka?" see on minult esimene küsimine kirikus ja kõrtsis. „See on Siberi Waarpini isa!" sosistab üks teisele mind nähes. Kuidas palusin ma seekord Jumalat, kui ta raskes kaela haiguses maas oli . . oh, et Jumal ometi seekord mu palwet kuulmata oleks jätnud! Ma teaksin siis wähemalt seda, et tema hauaküngas terwe kogudusse haudadega kõrwu on, aga nüüd ... ehk ta küll elab, saab ta ometi teiste mõrtsukate juurde maetud, keda muud inimesed eneste hulgast wälja on tõukanud, nagu murdjaid metsalisi. Ja siis ei pia minul weel raske olema, kas mu süda lõhki ei saa kistud? . . Aga ma tahan, et ka päris süüdlane oma teenitud nuhtluse saab. Kui ka seadus temale midagi ei wõi teha, siis piawad wähemalt ometi inimesed teadma, kes minu poega niisuguste tegudele on kihutanud. Ma lähen kohtusse ja räägin kohtunikudele, et noor Strautmal üleshäsitaja on; ma lähen kirikusse ja näitan näpuga tema pääle, kui ta ukselt sisse tuleb, ja nõuan temalt oma poega tagasi!"

Suures ärituses sammus ta üheks tuakese nurgast teise.

Ema käürutas weel ikka omal kohal ja poeg istus weel ikka tumedalt ja norus.

„Nõua oma poega Sandenilt tagasi," ütles poeg natukese aja pärast.

Isa jäi järsku seisma. „Poeg, poeg," ütles ta kurwalt, „niisugune kangekaelus ei näe hääd otsa. Kus siis Sanden enne oli? Mikspärast ta enne kedagit niisugust pattu tegema ei pannud? See on kõik Strautmali tarkus. Nüüd on järsku Sanden paha ja rikub kogudust ära . . . ja kui ta ka paha oleks — kas tohid sina wõi Strautmal tema kohtumõistjaks hakata? Sanden ei ole ei parem ega pahem, kui ennegi. Aga Strautmal on neid uusi mõtteid inimestele pähe ajanud. Kas Sanden kellegi wastu kunagi wägiwalda on pruukinud? Kui aga keski ise tema juurde tahab minna, kuidas arwad sa seda takistada wõiwat? . . Poeg, ma ütlen sulle ühe sõna, mikspärast ma seie sõitsin: sina piad kohtu ees tunnistama, milleks noor Strautmal terwet kihelkonda üles on häsitanud. Sina piad ütlema, et tema kõnedest sinu südamesse kurjad mõtted on tulnud. Ja wõib olla, et sinu nuhtlus selle läbi mitte kergemaks ei saa, aga Strautmal saab wähemalt ka oma osa kätte."

Noor Waarpin mõtles silmapilk aega järele.

„Kas sa Raudupist läbi sõites ka härraga kokku puutusid?" küsis ta

Wana sai natuke segaseks. „Need on minu omad mõtted!" tähendas ta siis.

„Ja kas sulle härra ütles, et sa kodu sõites jälle mõisas sees piad käima?" päris poeg edasi.

Isa ei wastanud midagi.

„Hää küll," ütles poeg tusaselt, „ütle Sandenile, kui ta küsib, mis ma wastasin, et sinu poeg, kui Sanden temalt seda nõudma piaks, kõik põhjalikult ära jutustab, kuidas see asi juhtus."

Wangiwaht kloppis ukse pihta. Isa wõttis ruttu wäikese, kulunud rahapunga taskust ja pistis seda pojale põue.

„Küll waht ühte ja teist muretseb," sosistas ta ja ütles siis walju häälega: „Noh, ema, meil on weel pikk tee ees!"

Ema, kes waheajal juba natuke rahulisemaks oli jäänud, hakkas walju häälega nutma. Ta tahtis ennast waigistada, aga see ei läinud tal korda. Ta langes poja kaela ümber ja ei laskнud säält enam lahti.

„Ema, ema, piab sa ka weel seda kannatama!" hüüdis poeg, kuna ta ema ette põlwili langes ja selle kätt suudles. „Oh et ometi keski sult seda koormat ära wõiks wõtta!"

„Mu poeg, mu poeg!" nuutsus ema, „sa oled süüta, sa oled süüta ... ma tean, et sa niisugust tegu teha ei wõinud . ."

Wana wõttis tasakesti tema ölast kinni ja wiis teda ukse juurde, mille pihta waht juba teist korda kloppis.

Ilma Jumalaga jätmata läksiwad nad minema. Wõib olla, olid nad seda unustanud.

Kui nad kambrikesest wälja astusiwad, jäi wana Waarpin natuke seisatama: teisel pool koridori otsas seisis kandidaat Strautmal lahtise ukse pääl.

Wanamehe näo pääl ilmus kibe, trotsiw mõnu. Ta pööras ennast, mööda minnes tema poole ja ütles kibedamast wihast täidetud häälega: „Pange, noorhärra, oma teguși tähele!" Ilma mütsi kergitamata läks ta uksest wälja. Ema tõmbas ennast aga weel enam küüru, surus rätiku üle silmade ja libises seina äärt mööda nooreșt õpetajast waikselt mööda.

Strautmal waatas natuke aega nende järele, enne kui ta wahi kaasas wangi kambrisse läks.

Ukse pääl jäi ta seisma. Waarpin ei olnud ukse lahti tegemist tähele pannud. Sügawas meeleäraheitmises oli ta oma pääd padja sisse surunud.

Strautmal astus kambrikeses mõned sammud edasi, aga Waarpin ei pannud teda ka siis weel tähele. Kandi-

taat wõttis tooli, pani seda woodi lähemale, istus sinna ja pani oma käe kergesti Waarpini õla pääle.

Waarpin tõstis pää ülesse ja tõusis, kui ta külalist ära tundis, püsti.

„Kas need sinu wanemad olid?“ küsis Strautmal, pääga ukse poole näidates.

„Ja!“

„Ja nad läksiwad ilma lootuseta minema?“ küsis Strautmal rohkem nagu iseeneselt.

„Mis pääle piawad nad siis weel lootma?“ ütles Waarpin tusaselt.

„Mis pääle piawad nad siis weel lootma?“ kordas Strautmal ja jäi wait, sest ta ei teadnud, mis selle pääle wastata wõiks.

„Õpetaja härra,“ algas Waarpin aralt, „ma tahtsin teilt — — —“ ta pidas wahet.

„Meie oleme kooliwennad,“ tähendas Strautmal, „räägi minuga, kui oma seltsimehega.“

„Ei, õpetaja härra, ma tahtsin teilt, kui õpetajalt, nõuu küsida.“

„Õpetajad on niisamasuguséd inimesed,“ wastas Strautmal, „meie oleme kõik ühe koguduse liikmed.“

„Waadake, õpetaja härra . . .“ hakkas Waarpin pääle, esiotsa natuke aralt, „ma olen kaua selle üle järele mõtelnud... kõik need ööd läbi. Aga ma ei saa aru . . .“ Ta wajus mõtetesse.

„Kas selle õnnetuse üle?“ küsis Strautmal, temast algatud juttu edasi aidata püüdes.

„Waadake, ka teie nimetate seda õnnetuseks,“ hüüdis Waarpin waluſalt. „Miks nimetate teie kõik seda niiwiisi? Seda ei saa ma aru. Kas siis kuritöö õnnetus on? Ja kas siis mingisuguse kuritöö juures ka weel õnn mingisuguſt osa wõib mängida! Waadake, seda ei saa ma aru.“

„Waarpin,“ ütles Strautmal ja waatas mõtetes ak-

naſt läbi õnue, päikeſe kiirteſt kullatud pärnade pääle, „ma ei tea ju mitte ſinu terwet ſaladuſt . . . Seda ei tea keski .. Meie imeteleme aga ainult ſelle üle: ſina lähed politſeiſſe ja annad ennaſt kui mõrtſukas üles, kui weel keski ſelleſt tapmiſeſt midagi ei teadnud. Selleſt jõuame otſuſele, et ſa iſe ſeda, mis ſündinud, nuhtluſe wääriliſeks piad. Sa oled iſe nii kuritöö wastane, tahad ennaſt temaſt wabastada, kui ſee muidu ei lähe, ſiis — kannatamiſe läbi. Sellepäraſt ei wõi ſind ſinu loomus ega ka ſinu arwamiſed ſelle teole kihutanud olla, waid mingi muu aruldane, üleloomulik aſi, mis ſinu loomuſeſt wõitu on ſaanud. Ja ſeda wäljaſtpoolt tulewat hukatuſt nimetatakſe õnnetuſeks .. Kuritöö eeſt ſaab inimene nuheldud, aga õnnetuſeſt püütakſe teda päästa."

Waarpin mõtles tükk aega.

„Ma ei ſaa ſeda mitte hästi wälja üelda." ütles ta ſiis, „ aga kõik mõtlewad nii pääliskaudſelt.

Hää küll, ütleme nii, et ma äritatud olin, ainult ſelle mõtte wõimuſes. Aga miſspäraſt wõttis ainult minus ſee mõte wõimuſt? Miks ta ka teiste inimeste üle wõimuſt ei wõta? See on mulle aruſaamata! Ma tunnen palju inimeſi, kelledel weel raskemaid asju kannatada on olnud. Aga niiſuguſed mõtted ei tulnud neil mitte. Ainult minuſt ſaiwad nad wõimuſt. Seletage mulle ſeda."

„Sinu süda on ſelles asjas wististe iſeäranis hell," ütles Strautmal, „ta ſunnib ſind elawama tegewuſele. Pääle ſelle on ſul niiſugune loomus, mis niiſuguſt walu mitte rahulikult wälja kannatada ei ſuuda. Nii kannatab ka ihulikku walu üks kergemine, teine raskemine.

„Waadake, kuidas teie räägite!" wastas Waarpin lühikeſe aja päraſt; „ja nii räägiwad nad kõik: ſulle on õnnetus juhtunud, ſee on ſinu loomus. Mis on ſiis minu loomus ja mis olen ma iſe? Mis ei wõi ſiis elus kõike ette tulla .., piaks ainult küſitama, kuidas ſuudan ma ſeda wäljakannatada? Kui aga minu loomus, ſee on, kui ma iſe ſeda ja teiſt teen — kes on ſiis

selle eest wastutaja? Teie ei mõista mind. Ma räägin teisiti... Anna oli mulle kadumas. Seda ma teadsin. Ta on teise võimuses. Seda teadsin ma ka. Aga see ei ole weel kõik. Ma teadsin, et Anna hädaohus oli.. kui ta ka ise sellega nõuus oleks olnud! Ütelge mulle, mis pidin ma tegema? Palun, ütelge mulle seda! Aga ärge unustage seda, mis Anna minule oli! Kui pühapäewal teised kiriku läksid, siis istusin mina aidas ja waatasin Anna pilti. Ja ma tundsin, et see tühipaljas paberi tükk mind paremaks tegi. Ma panin omad käed, Jumalat tänades, kokku, et ta minule niisuguse õnne osaks saada laskнud. Maja taga on meil hallikas, mis laialt ümberkaudu oma selge wee pärast tuttaw on. Sääl olen ma tundide kaupa istunud, selles tundmises, et Anna hing selle hallika taoline on, et ta niisama selge, niisama puhas on, kui see. Ja nüüd tuleb järsku üks, kes pori sees ümber on tallanud, ja teeb hallika wett poriseks. Ütelge, õpetaja härra, mis pidin ma sääl tegema?"

„Sääl mõtlesid ja siis, et see õigem on, seda hallikat ära häwitada, kui päält waadata, et ta ära reostatud saab?" küsis Strautmal, ennast Waarpini poole pöördes.

„Ma ei mõtelnud mitte midagi, õpetaja härra!" wastas Waarpin. „See 'ep see just on! Teie waatate asja kõik nii pääliskaudselt. Kas siis inimene niisugustel silmapilkudel ülepää weel midagi mõtelda wõib? Nagu soldat pimedispidi oma ülema sõna kuuleb, nii teeb ja siis oma sisemise hääle sunni järele. Teie aga arwate nii, nagu piaks siis inimene enne weel maha istuma, taskuraamatu wäljawõtma ja järel arwama, kas see läheb wõi ei!"

„Kui aga inimene niisugusel silmapilgul mingisuguse wõõra mõju all seisab, siis ei ole ta oma tegewuse pärast ometi nii wastutaw, kuigi ta oma priitahtmise järele teeb!" tähendas Strautmal.

„Kes wõib ütelda, et see kellegi teise tahtmine oli?" ütles Waarpin ägedalt, „just seda tahaksin ma teada. Ei,

õpetaja härra: kelle muu tahtmine wõis see weel olla, et Anna surema piab?"

Kohmetanult waatas Strautmal tema otsa ja tahtis midagi wastata, aga Waarpin tuli tale ette.

„Ei, jäägu see... ma tean juba. Teie räägite kõik seda, mis raamatutes seisab ja ütlete: nii on selles ja selles päätükkis kirjutatud. „Kurat käib ümber kui möiraja lõukoer ja otsib, keda ta wõiks ära neelda." Waremalt mõtlesin ma ka, et see kõik koguni lihtne on. Ühel pool kitsas tee, teisel pool lai. Kuna ma aga ise seda kõik läbi olen teinud, mõtlen ma selle üle teisiti. Nüüd ei ole see enam mitte nii lihtne. Kui ma eneselt küsin: kui see wõõras tahtmine on, mis minu kurjale kihutas, kas siis see ka wõõras tahtmine on, mis minu hääd teha käseb? Aga see on kõik rumalus, mis ma räägin! Pää on mul nii raske. Ühte asja tahtsin ma aga weel sellegipärast ütelda: ma tean wäga hästi, mis ma tegema olekssin pidanud, kui ta oma wõojaste jalgadega minu hallikasse astus.

„Noh?" küsis Strautmal.

„Ma olekssin pidanud ootama, kuni ta säält jälle wälja astub. Ja siis olekssin ma selle hallika juures istuma ja ootma, uskuma ja lootma pidanud. Ma olekssin näinud, kuidas wäikesed weewullikesed selle põhjas olekssiwad kujunenud. Ja päikene oleks paistnud ja wihma sadanud, — hallikas oleks aga rahulikult ja waikselt kõike mustust eneseşt wälja heitnud. Nii siis olekssin ma sääl juures istuma ja ootama pidanud, kuni wesi jälle ära selgub. Ma ei tea, kas teie minust aru saate. Teie arwate waheşt, et ma kunagi enam seda wett juua ei oleks wõinud, et ühekordse mustuse mälestus minu igakord säält eemale oleks ajanud? Wõib olla, on teil õigus. Aga, mis oleks minust sääl juures edespidi lugu? Ainult hallikas piaks jälle puhtaks saama. Ehk arwate teie, et hallikas kõike mustust ka iseeneseşt wälja oleks wõinud heita?"

„Meie uſk õpetab meid, et iſegi meie Lunastaja ja õpetaja patuſele naesterahwale andeks andis, kes oma piſaratega tema jalgu peſi . . ." ütles Strautmal wahele.

„Jällegi raamatu järele!" hüüdis Waarpin kärſitumalt; „aga ütelge mulle, kas teie ſeekord Magdaleenat eneſele naeſeks olekſite wõtnud?"

„Misſuguste imelikude mõtete pääle teie ka tulete!" hüüdis Strautmal.

„Waadake, teie nimetate niiſuguſi mõtteid imelikudeks. Ka mina iſe imeſtelen ſelle üle, et ma niiwiiſi küſiſin. Aga täna on ſee juba teine päew, kus ſee mõte mulle rahu ei anna. Wõib olla, olen ma haige . . . Teiſeks olen ma ſelles arwamiſes, et meie wäga kõlbmatad ja tühiſed oleme. Meie kahjatſeme ekſinud tüdrukut, ei heida teda koguduſeſt wälja ega ſaada teda häbiplatſile . . . enne tehti ka ſeda. Teiſed koguduſed teewad ſeda muidugi ka weel praegu, aga ma räägin ainult omaſt koguduſeſt. Aga mis ma pidin ütlema? Meie ütleme endid ainult walju ſüdame awalduſeſt lahti, mida mõni harjunud wiis wõi kombe meile pääle paneb ja arwame, et ſellega nüüd juba kes teab mis hääd oleme teinud. Aga ſelle naesterahwa juurde minna, temale kätt pakkuda ja üelda: „Tule ſellegi päraſt minu juurde, ma peſen ſinu pattu oma piſaratega puhtaks! . ." Waadake, õpetaja härra, kas ſee mitte õigem tee ei oleks olnud? Kas teie weel midagi ei ütle? Ma ütlen teile nüüd alles kõik, mis ma mõtelnud olen. Mu pää on nii raske . . . Kõik on nii ſegane; aga küllap ſee ſiiski läheb.

Minu iſa läks praegu ära. Ta piab teid minu kuritöös ſüüdlaſeks. Aga ſee ei ole õige. Mis teie ſeekord kirikus ütleſite, ſeda kõik olen ka ma iſe tunnud. Waadake, ſellepäraſt ma kahklengi, et hõõgaw wiha minu hinges kellegi wõõra tahtmiſe mõju all tekkinud oleks. Ta aſus ammu enne minu hinges, kui teie ſellele nime andſite. Aga ſee on tõſi: ſee hõõgaw wiha oli ſee, mis mind edaſi kiskus, kui

ma sel õhtul Annat — temaga käsikäes nägin käima. Luurates hiilasin ma nende järele. Siis ootasin ma, kuni nad jälle wälja tulewad. Ma teadsin, et nad mõlemad tulewad. See oli minu hinge põlew tuli. See ei annud kellegile armu, ei tunnud mingit halastust. Aga kas teate, miks pärast see tuli nii wägew oli? Sellepärast, et tema jõud kasin oli. Ta loitas üles, kartes, et ta teisel hommikul juba kustunud on. Sellepärast ma ruttasingi ja rääkisin iseenesega, nagu laps pimedal ööl iseenesega räägib, et ennast julgustada. Wõib olla, et ma selleşt asjast õieti aru ei saa, aga siiski usun ma seda niiwiisi olewat. Tõsine jõud kaswab aga pikkamisi. Ta wõib oodata, kuni surmani. Ja pikkamisi murrab ta enesele teed, kuna meie ühepäewa kärbsed oleme. Meie oleme nagu sõrru tuli. Kui kündja säält üle läheb, siis ta kustub." Ta jäi, mõtetesse wajunult, wait. Siis rääkis ta edasi: „Nüüd on see liig hilja! Ma ei mõtelnud selle pääle, kuidas reostatud hallikat pahastada wõiks. Ja ma ei uskunud, et ma säält weel kord juua wõiksin. Ma mõtlesin ainult enese pääle, ehk see mul küll üksköik piaks olema, kas ma just säält joon. Seşt ka taewas peegeldab selleşt hallikaşt wastu ja meelespea lilled õitsewad tema äärtel ... Kas siis hallikas ainult sellels olemas on, et temaşt juuakse? Miks rööwisin ma temalt seda wõimaluşt, et ta ennaşt puhastada wõiks? Sellepäraşt, et ma oma wõimetuşt kartsin!.. Just nagu oleks teise surm meile nut jõuudu annud! Teie räägite minu õnnetuseşt ... Kas siis nuhtlus õnnetus on? Kas teie teate siis mõnda teişt teed, kuidas oma südametunnistuşt kuritöö roojuseşt puhastada wõib?"

„Nii tõesti, kui ma elan, ütleb Jumal: minul ei ole mitte häämeel patuse surmaşt, waid et ta ümber pööraks ja elaks!" ütles Strautmal, kellele sel silmapilgul mingisuguşt muud wastuşt meelde ei tulnud.

„Mina arwan, et kahte sorti pattusi olemas on," ütles Waarpin rahulikult: üks — meie oludes kaasinimeste

wastu, teine — meie eneste wastu. Kaasinimestega lepime meie ära, kui meie endid nende tahtmise alla alandame ja nende poolt päälepandud nuhtlust häämeelega kanname; aga et ka iseenesega selgusele saada, piab ka iseenesele nuhtlust päale panema, — nii suurt nuhtlust, et ta meilt südame rahutust ära wõtta jõuab. Sääl oleme ainult meie ise eneste kohtunikud ja siis teame ka ainult meie ise, kunas meie juba küllalt kannatanud oleme. Kaasinimesed on selles juhtumises walmis, mulle pea andeks andma; mis ma nende wastu patustanud olen, tahawad nad õnnetuseks tunnistada. Niipalju kui ma aga iseenese wastu pattu olen teinud, wõin ka ainult mina ise oma nuhtluse suurust ära määrata. Elu elu wastu — kas mitte nii kuskil kirjutatud ei ole? Aga kuidas wõin ma oma elu Anna elüga wõrrelda? Ja sellepärast arwan ma, et ma oma elu ostu hinnaks pian andma, — mitte niiwiisi, et ma surekfin, see ei oleks ju mitte nii wäga raske . . . ei! seadus piab minu elu üle otsustama, sest et see enam minu päralt ei ole."

Strautmal istus kaua, mõtetesse wajunult. Siis ütles ta:

„Keski ei wõi teise inimesele südametunnistuseks olla. Aga kellegis teises miskisugust jõuudu ehk kindlat arwamist äratada, seda wõib. Selleks on temal aga ka kohuseid. Sellepärast näitan ma ka ainult paari asja päale, mida seniajani tähelepanemata oled jätnud. Ka seda piad sa silmas pidama. Wõtame kõigepäält sinu wanemad ette. Kui sind sunnitööle saab mõistetud, siis saawad ka nemad ühtlasi sinu ettemõtlemata teo pärast hukka mõistetud. Ja päale selle weel nii waljult. Mispärast? Mispõhjusel? Kas nad sind halwemine on kaswatanud, kui teised wanemad? Mispärast just nemad nii palju saatuse osalisteks saawad? Kui ka sinu kuritöö, kui liig suure ergude ärituse järelduse päale waadatakse, mida ta ka tõepooleşt on, siis — ei saa sa oma südametunnistuse piinast küll mitte ühekorraga lahti, aga sinu wanemad ei saa sinuga ühes mitte nuheldud. Ära mõista

minu walesti: ma ei taha sellega mitte ütelda, et elu päraſt oma arwamisteſt lahti tuleb ütelda. Mulle tekkib praegu ainult see keerdküſimus mõttesse: kas ja niiwiiſi mitte umbrohuga ühtlaſi ka niſu wälja ei kiſu? Kas see mitte kohaſem ei oleks, kui ja ükſinda oma süüdi kannad, ükſinda tema päraſt kannatad, waikſelt oma minewikku nutad, oma terwe eluaeg kahjatſed ja eneſele pääle pandud nuhtluſt kannatad, et seda weretööd omaſt mälestuſeſt ära kustutada . . . wanemaid aga rahus elada ja surra laſeksid. — See on üks küſimus. Siis aga weel teine: see on mõju, mida sinu nuhtlemine rauduplaste pääle awaldaks. Sinu iſa on ainukene, kes sinu kuritööd minu süüks piab. Nii hakkawad päraſt juba kõik need mõtlema, kelledel hinge wiha üle häbi on. See juhtumine mõiſa pühestikus on neile otſe meele järele: kuhu see nooreſuo häbemata elukord wiib! Kui sind nüüd ära saadetud saab, siis lahkud ja ühtlaſi meie koguduſeſt; sind arwatakſe ärakadunute hulka, ja praegu tähendatud hingede olek saab selle läbi kahju. Sääl ei ole siis enam midagi muuta. Strautmali õpetuſed wiiwad Siberisse — selleſt lauſeſt on küllalt! Kui ja aga seie jäätkſid ehk wähemalt paari aasta päraſt tagaſi tulekſid, wäſimata töö ja õiglaſe oleku läbi üles näitakſid, et kombeline wiha inimeſt mitte kurjategijaks ei tee . . . siis on lootuſt, et meie jälle nii kaugele jõuame, et hinge müüad punastawad, kui noorpõlw nende auuſuſe järele pärib. Nii on minu arwamine. Selleſt ei ole weel küll, et praeguſel pilgul mõned hääled sinu eeſt koſtawad. Kui sind wabaks on mõistetud, siis kaswawad need hääled, mõistetakſe sind aga hukka, siis kustuwad nad ära. Waat, need arwamiſed sunniwad mind küſima: kuidas jääb meie kombliſe elu lugu, kui tale kohe eſialgul Kaini märk otſa ette saab surutud?"

„Ja sellepäraſt annate siis, õpetaja härra, mulle seda nõuu, et ma maapäälſe kohtu ees wabaks saada katſukſin?

Ainult minu süda piaks minu kuritöö suurusest ja sisemisest kohtust midagi tunda saama ?"

„Ei, ma ei usalda mitte, sulle mingit nõuu anda, Waarpin!" ütles Strautmal tagasi tõrjuwalt. „Mina ei ole selles asjas mitte erapooletu. Siin mõistetakse ka minu töö üle otsust. Mina kaitsen ainult seda. Kui palju mul selles aga õigust on ehk mitte, selle üle tehku sinu südame tunnistus praegusel pilgul otsust."

Waarpini pää wajus norku.

„Kui nõdrausulised meie ometi oleme!" ütles ta, „kui palju loodame meie oma osawate sõnade ja kui wähe meie töö sisemise jõuu pääle! Ükskord on wanemate saatus, mis meid kurwastab, teinekord inimeste otsus meie tegewuste üle.. selle pääle ei mõtle meie aga mitte, kes ütleb : kes on minu ema? Kes on minu wennad? Ka Tema suri ülekohtuse surma oma kindlate arwamiste ja püüete pärast. See surm ei ole aga Tema tööle ometi mitte Kaini märki pääle surunud... kui ometi ka meil niisugust usku oleks?!"

Sügawaste häbistatult istus Strautmal Waarpini kõrwal.

„Ma mõtlen teie sõnade üle weel järele!" ütles Waarpin lõpuks, „aga ma arwan, et kui teie minu asemel olekssite, teie siis wist mitte niiwiisi ei räägiks."

„Seda ma ei tea . . ." wastas Strautmal järelmõteldes. „Sul on õigus : meie oleme nõdrausulised ja tahame siiski weepinnal käia. Wõib olla, olen ma ometi sinu õnnetuse pärast süüdlane! Kas sa annad mulle andeks?"

„Kes wõib siin süüst ehk süütusest rääkida!" ohkas Waarpin. „Nagu suled keerleme meie õhus ringi . . . kas meie siis tuule sünnitajad oleme? . . Aga ühe asja pärast palun ma teid küll: kui teie wõite, siis kandke selle eest hoolt, et ka mind Anna matusele wiidaks!"

Strautmal lubas seda ja jättis Jumalaga. Kreisiü-

HELSINGI EESTI
HARIDUSESELTS
RAAMATUKOGU

lema abiline oli selles arwamises, et wangi palwet küll täita wõib. Ta piab aga wahi ülewaatuse all ja ahelates surnuaiale minema. — Sellepääle läks Strautmal ära.

Tee pääl tuli tale Sanden wastu, kes ühe kõrwalise tee päält otsekohe maantee pääle pööras.

„Tere, hra Strautmal," ütles ta lahkelt, kuna ta hobust tasasema käigule piatas . . . „Kas teie Waarpini juures olite?"

„Ja," wastas Strautmal teretades.

„Kas teie tubliste asja läbi rääkisite? Kas ta weel ikka selle juurde jääb, et ta mõrtsukas on?"

„Ta lubas selle üle weel järele mõtelda."

„Tema isa oli natukese aja eest jälle minu juures. Ta rääkis mulle, et ta teiega kokku on juhtunud. Kui ma temast õieti aru sain, siis on noorel Waarpinil teie wastu ikkagi weel suur usaldus. Mis teie arwate: Kas ei wõiks teda mitte selle otsusele wiia, et ta aitawaid käsa, mida igalt poolt temale wastu sirutatakse, tagasi ei lükkaks? Ma arwan, et see ka teie soow on, hra Strautmal."

„Kui ma küsida tohiksin, kuidas teie selle arwamisele tulete!" küsis Strautmal jahedalt.

„Kuidas ma nüüd seda pian seletama? Minu studeerimise ajal tegi üks auus pagar ennast ainult sellepärast pankrotiks, et tema praegu awatud äri esimesest saiadest -- prussakaid leiti. Kas saate minast aru?"

„Ma ei usu, et seekord teie wõrdlus kohane on, hra v. Sanden!" wastas Strautmal wihaselt. Teda äritas see wäga, et Sandeni sõnad tema jutuajamist Waarpiniga meelde tuletasiwad.

„Äri jääb äriks, armas sõber!" ütles Sanden, ilma et omas rahus segatud saaks. „Ma usun, et see pagar mitte meelega prussakaid taigna sisse ei pannud. Mis sääl juures aga teha on, — wingerpuss, muud midagi! Ja halb ei oleks see mitte olnud, kui ta esmalt oma maja prussakatest oleks puhasta-

nud, ja siis alles saiu küpsetama hakkanud. Aga ta tahtis kõike ruttu teha. Liiga ruttanud oleme meie, mu noor sõber. Ja see ei ole ärile hää . . . kas see tõsi on, et wana õpetaja haigeks on jäänud?"

„Ja."

„Ma wõin tema ärituft kergesti ette kujutada: mõrtsukatöö tema koguduses . . . temale usaldatud hinged on kaduma läinud . . . tema piab aru andma suurel kohtupäewal... eks ole tõsi, need olid keerdküsimused, mis tema mahwat hinge maha suruswad? . . . Ja hauakõnet Anna Aboltini matusse juures piate wististe teie?"

„Kui õpetaja ise mitte seniajani terweks ei saa, siis pian muidugi mina tema aset täitma."

„Ja misfuguse! põhjusmõttel teie rääkida tahate?" küsis Sanden wiisakalt.

Strautmali palgile tõusis wihapuna. Sandenile trotswalt silma waadates wastas ta:

„Ma räägin nende tuttawate sõnade põhjusmõttel: kes ära pahandab ühte neiftsinatseift wähemoteft, kes minu sisse usuwad, sellele oleks parem, et weskikiwi tema kaela piaks poodama ja et ta äraupputatud saaks mere kõige sügawamasse kohta."

„Sellel põhjusmõttel ei räägi teie mitte, hra kanditaat," wastas Sanden rahulikult; „ega teie meie jutustamist ometi weel ära ei ole unustanud . . . kui ma ei eksi, halasti hingede ja itallaste üle. Kuid nüüd pian ma awalikum olema: weel täna õhtul tahtsin ma järele arwata, kui palju minu peremehed mulle õieti wõlgu on. Igas asjas piab kord olema. Ka minu asi ei ole, mis rahasse puutub, suurepäraline: praegu laenasin teie wennale, inshenerile, umbes 30,000 rubla ja ka teie isa on mulle mõnituhat rubla wõlgu. Sellepärast olen ma küll täitsa mureta, sest need mõlemad on wäga mõistlikud inimesed. Nii kaua kui teie perekonnas kõik nende tahtmise järele sünnib, nii kaua wõin ma täitsa

mureta oma raha nende kätte jätta. Muidugi, kui kihelkonnas aga mõnesuguseid segadusi ja rahutusi piaksiwad tekkima, siis pian ka mina oma warandust kokkutõmbama hakkama. On ju ometi igaüks iseenesele kõige lähem. Teie saate ju minust aru, hra kanditaat?"

„Ma saan aru, et teie walmis olete, minu arwamisi selle läbi siduma, et minu isa ja wend natuke teie wõimu all on. Aga kui ma ometi sellegipärast ülemal tähendatud põhjusmõttel räägiksin?"

„Kas teie weel mäletate, kuidas minu jutustus itallaseşt lõppes? Kas ma ei rääkinud, et röowel, keda wangi wõtta taheti, ära põgenes, et aga nooreşt sõjameheşt, kes laskmise käsku andis, ehk küll ka tema isa tule all oli, kõik inimesed külas eemale pöörsiwad? Ja ma olen kindel, et ta enam kunagi oma kodukülasse oma jalga ei ole tõstnud. Meie wahel ei seisa aga mitte isa üksi ... Kas ma ka teie lähedate inimestele ütelda tohin, missuguşel põhjusmõttel teie rääkida tahate? Nad on ju muidugi ka surnuaial. Terwe kogudus saab sääl olema, mina, muidugi, ka ... Sääl wõiksin ma siis teie isale — kui temaga kokku piaksin juhtuma — teie kindlast plaanist jutustada. Nii ehk nii tahtsin ma temaga rehnungi teha."

„Tehke, mis teie hääks arwate, härra v. Sanden. Aga seda ütlen ma teile juba praegu: mind teie ära osta ei saa, — isegi ka mitte minu isa ja ema pisarate eeşt!"

„Ärge tõutage seda liiga wara, hra Strautmal," wastas Sanden. „Weel ei tea teie seda, mis wanemate pisarad tähendawad. Teie ema ei ole ju weel ometi elades teie ette põlwili langenud. Kas teie wõite niisuguşt seisukorda eneşele ette kujutada? See on parem, kui inimeşel elus niisuguşi filmapilkuşi ette ei tule. Ja mis loodate şellega õieti kätte saada? Ma ütlen teile, mis şelles asjas pääpõhjuşeks on: teil on luulerikas waim ja teie kõnes kirjeldataw kokkupõrkamine waimustab teid. Sellepärast ei pööra teie ka mitte

kedagi ümber, olgugi, et teie kõige nutukamaid naesi terwest kihelkonnast tubliste nutma panete. Ja ma ütlen teile weel: ma lähen pea kosja.“

„Kas see enam seda muudab, mis sündinud on?“ küsis Strautmal.

„Seda, mis möödas, küll mitte enam, aga ometi seda, mis ees on. Ja meie elame ometi tulewikule. Ja mida püüdsite siis hakatuseks saada? Et ma teie suguse noori neidusi puutumata jätaksin. Ja seda olete siis ka kätte saanud, mitte sellepärast, et teie seda soowite, waid et ma wanemaks lähen. Ja need pastlajalad on ometi liig palju minu roosiga maha tallanud. Pääle selle on wanal Westfalil üksainus tütar; ma tahaksin häämeelega selle üleüldiselt auustatud perekonnaga suguluseisse astuda. Miks teie kahwatate, hra kanditaat? Teie tousite täna hommikul wistist wägewara üles . . . ja siis mitmesuguseid ärituseid päewa jooksul . . . Wõib olla, ei ole teie ka weel lõunat söönud? Kas teate: wiskame terwe minewiku nurka ja pöörame minu juurde siiski õhtulist sööma, siis wõite mulle jällegi mõnda muinasjuttu rääkida, halasti hingedest ehk ka millegist muust . . .“

Strautmal istus wankris koguni rõhutud olekus ja waatas ükshilmi wankri esimese otsa pääle. Sanden, kes tema kõrwal ratsutas, pani järsku oma käe tema õla pääle. Strautmal tõstis pää püsti ja wahtis sinna poole, kuhu Sanden ratsapiitsaga näitas. Widewiku walgusel oli, metsa lähedal, kaera põllu pääl, wiis wõi kuus metskitse näha.

„Kas teate, jääge ometi minu juurde!“ rääkis Sanden waikse häälega. „Läheme hommiku wara enne päikese tousu metskitse jahile. Ühele läheb see asi igawaks. Ma ütlen teile täitsa awalikult: ma näeksin teid häämeelega wõõrana enese juures. Uskuge mind: minul ei ole teie wastu mitte kõige wähematki waenu, mitte niigi palju, kas näete, kui siin selle puu wastu. Ainult siis, kui takistades minu teele ette astute ja minu plaanideist kriipsusi läbi tahate tõmmata,

siis lükkan ma teid kõrwale. See on kõik. Ja maailm on ometi nii suur ja lai ja teesid sääl nii ilmlõpmata palju! Kui teil ainult mitte seda kangekaelsust ei oleks olewat, seda mõrudat kangekaelsust! Waimline jõud on ju iseeneseest ilus asi, aga see piab mõistlik olema . . . Teie luule on nii ühekülgne. Ainult aated, aated ja aated, ei kuskilgi iseloomusi, ei kuskilgi elu mitmekesiseid jooni, igalpool tarwitate teie ainult fanatismuse joonelauda . . ."

Strautmal waikis weel ikkagi.

„Selleest ei saa ma aru!" algas Sanden uuesti, „miks=pärast teie minu eest õieti ära põgenete? Meie oleme omas arwamistes ja tegudes ükstelse wastandid — olgu; kas see meil siis sellepärast keelda wõiks, ükstelsega ajuti läbi käia, oma mõtteid wälja rääkida, oma sõjariistu näidata, — nii ütelda — sarnast Schönau lepingut surnute ja haawatute üle teha, „punase risti" põhjusel . . . Teie piate ju nii halastamatat sõda, ilma „punase ristita." Kui ka isa, ema ja wennad langetsiwad, — teie ei waata tagasi, waid lähete ainult ikka ja ikka edasi . . . kuni kord ka ise langete. Ja haawatud piawad kõik kuskilgi wõsas waewlema. Teil on ainult elusad ja surnud . . . Poolsurnuks ei tohi teie sõjas ükski jääda. Aga uskuge mind, hra Strautmal: poolsurnute arw on meie sõjas terwe leegion. Ja need kõik jaunewad. Aga teie ei tule, et nende üle rääkida, nagu kardakste seda, ühte osa omast sõjajõuust haawatute põetamiseks tarwitada . . . Andke mulle kätt ja sõidame minu juurde, räägime põhjalikult läbi, nagu auusad wastalised, kes oma jõudu ja oma õigusi tunnewad."

Ja nad pööraswad tõesti Raudupi mõisasse sisse.

* * *

Pühapäewal pääle lõunat woolas päratu rahwa kogu surnuaiale. Isegi wanemad inimesed ei mäletanud, et nad

kunagi enne ſurnuaia pühal nii ſuurt rahwa hulka oleks näinud. Ei tea, milwiiſil, aga ometi oli teate üle terwe kihelkonna ja ka üle ſelle piiride laiali läinud, et täna äratapetud noort neiut maetakſe, et „noor õpetaja" hauakõne piab ja et ka mõrtſukas iſe matmiſe juures ſaab olema.

Juba kirikus wõis Strautmali juures iſeäraliſt, tumedat rahu märgata, nagu oleks ta ühte rasket wõitluſt läbi wõidelnud, mille läbi ta kõik kaotanud oli, aga nüüd juba oma walu ſelle kaotuſe üle ära oli wõitnud. Ta jutlustas wäſinud häälega ja oli näha, nagu wiibikſiwad tema mõtted mingi muu asja juures. Ta nimetas kadunut ja tema mõrtſukat ainult eeſtpalwes.

Kirikuſt läks Strautmal otſekohe ſurnuaiale, ſeſt teate oli toodud, et leinarong juba tuleb. Ta ſammus praegu ſurnuaia liiwakale künkale üles, kui tumedad kellalöögid teatasiwad, et leinarong juba kiriku juures on. Surnuaia kabeli lähedal jäi Strautmal ſeisma ja pühkis higi otſa päält. Lähedal metſaſalus kaapis üks hobune jalaga ſammalt. Strautmal waatas ſinna poole ja ſilmas puude wahelt kahte inimeſt, kes wankri kõrwal ſeiſiwad; wankris istus aga Jaan Waarpin.

Ikka rohkem rahwaſt kogus kabeli ümber. Ka leinajate laul kostis õige lähedalt. Strautmal läks leinarongile natuke maad wastu — ja kui algatud laul lõpetatud oli — ütles ta ühe teiſe laulu ſõnu ette. Siis läks ta kabeliſt läbi ja ootas, kuni kandjad puuſärgi raami pääle olid pannud ja ta haua juurde wõis minna. Järsku pani ta tähele, et inimeſed üksteiſele midagi ſoſistaſiwad ja mõiſa poole waataſiwad. Strautmal ei wõinud järelwaadata, mis ſääl ſünnib, aga inimeste waikne auupakkumine tunnistas tale, et wististe Sanden ſõidab.

Inimeſed ei liikunud weel ikka paigaſt, ehk ſurnuraami juures küll juba kõik korras pidi olema. Strautmal läks kabeli ukſe juurde ja waatas ſisſe. Puuſärk oli juba, nagu

kord ja kohus, raami pääle pandud, kandjad seisiwad ka oma kohtade pääl, hauakaewajad oma labidatega, risti kandja — kõik olid oma kohtadel, aga kõik waatasiwad alla poole. Nüüd märkas ka Strautmal, et inimesed teed andsiwad ja Westfalid ja Sanden puusärgile läheneSiwad. Sandeni järele tuli Raudupi aednik krantsiga, mis kõige iluSamatest Raudupi lilledest palmitud oli, — punasteSt ja walgeteSt. Strautmal asus rongi ette otsa, juhatas laulu kätte ja sammus pikkamisi haua poole. Haud oli teisel pool surnuaia otsas, toominga ja sireli pööSaste taga. Kuna Strautmal säält läbi läks, nägi ta Waarpini haua äärel seiswat. Wahid oliwad kõrwale astunud.

Haud oli seestpoolt wäikeste kuuseokstega ilustatud; risti üle haua oli kaks lauda pandud, kuhu pääle puusärk, enne hauda laskmist pandi. Kandjad astusiwad pikkamisi üle kollase liiwa huniku ja panid puusärgi laudade pääle. Siis astusiwad nad tagasi, ja haua äärele sammusiwad wana Aboltin oma naesega; wanamees oli tuSane, küüru langenud, kuna tema naene aga pikkamisi puusärgi nurka paitas, kus juures mõned pisarad tema kortsunud palgetel paistsiwad. Strautmal tõstis silmad üles. Waarpin seisis otse Anna wanemate selja taga ja ei pöörnud oma pilku sugugi puusärgi päält ära. Strautmalist pahemal pool aga, haua äärel, seisis Sanden ja tema seljataga aednik krantsiga. Weel paar tuttawat nägu märkas Strautmal omas lähemas ümbruses, kaugemal ei wõinud aga nägude wahel enam wahet teha: lõpmata hulga inimeste pääde hulgast ei wõinud enam kedagit ära tunda.

Strautmal waatas Sandenile näkku. See oli tõsine, peaaegu kurb. Oli näha, et Sanden tõepooleSt kodunut leinas. Strautmalile ei meeldinud see mitte. Ta oleks Sandeni silmist ennem seda trotsiwat wastuSt lugenud: „Jah, nagu näed, tulin ma ometi!“

TemaSt ülesantud laul ei olnud weel lõppenud. Straut-

mal laskis weel kord pilku üle inimeste libiseda, ja sääl, peaaegu surnuaia müüri lähedal, silmas ta jälle tuttawat jaanalinnu sulge walge kübara pääl. Ja Strautmal tundis, et mitte ükski see haud ja see must puusärk teda Lutsiest ei lahuta. „Kui kord kaotamine on," mõtles ta, „siis kadugu kõik!"

Laul waikis. Strautmal algas oma kõnet:

„Ja Jeesus ütles: „Kes ära pahandab ühte ainust neist wähematest, sellele oleks parem, et weskikiwi tema kaela piaks poodama ja teda ära uputatama kõige sügawama mere kohta. Amen."

Meie jätame siin kahte surnut Jumalaga. Kaks wanakest saadawad oma ainust tütart wiimse puhkepaigale. Ja kaks teist wanakest saadawad oma ainumast poega . . . nad olekswad õnnelikud, kui nad teda siinse surnuaiale saata wõiksiwad. Ja nagu tuulispask tuli see kurwastus neile järsku kaela. Laulma, mängima ja lusti lööma olid nad oma lapsi kodust wälja minna lubanud, ja kui nad neid jälle kord nägiwad, oli üks neist — surnukeha, teine aga kurjategija.

Nagu kaljurahn surub see terwe koguduse südametunnistust. Nii kaua, kui weel kõige wanemad inimesed mäletawad, — niisugust tegu ei ole meie keskel weel mitte nähtud. Ja keski ei oleks ka uskunud, et meie keskel niisugused asjad sündida wõiwad. Aga nad on sündinud. Arakustumata plekina saab see koguduse mälestusesse jääma. Ja ilma tahtmatalt tärkab meie rinnas küsimine: kuidas oli see wõimalik, et Kaini patt ühe kristlikult kaswatatud nooremehe südames juuri wõis ajada? Ja kuidas see tuleb, et helde ja kõigewägewam Jumal niisugust asju sündida on laskнud? Kes on kõige selle juures süüdlane? Mikspärast piab see nii olema? Ja ka need neli wanakest küsiwad: „Mikspärast, oh Jumal, mikspärast oled sa just meile sellest kibeduse karikast juua annud?" Ja ilma tahtmatalt pöörawad endid kõikide mõtted selle nooremehe poole, kes, ahelatega siotult, siin oma

kuritöö wilja pääle waatab; silmad põrkawad aga tema kokkuwajunud kehа ja äralõppenud näo päält kõrwale ja ehmatuse ja wäristusega küsime enestelt: Mis ütleb küll nüüd tema süda? Mis wõib küll ühe inimese süda niisuguse silmapilgul ütelda? Kas ta mitte hirmu ja ilmlõpmata süü tundmise juures wait ei jäe?

Ei, see süda ei seisa mitte wait. Ja weel kaua aja jooksul ei saa ta wait jääda. Ta tuksub weel kaua, kaua, kui ka tema liikmed ahelate raskuse all ära wäsiwad, ja lootus ära kaob, et siis pikkamisi nagu äramõõtmata mere sügawusesse kaduda. Weel kaua tuksub ta uneta öödel, kui selle nooremehe huuled arusaamatalt sõnu sosistawad: „Miks pärast on see kõik nii, oh Jumal? Kes on selle lõpmata patu pärast süüdlane?" Ja waimus näeb ta siis oma wanemaid, kes ettehеitwalt tema otsa waatawad ja walust täidetud pilguga temale räägiwad: „Sina oled ise süüdlane! Kas meie sind mitte lapsi päiwist saadik pole õpetanud: „Sina ei pia mitte tapma!" Kas meie sulle ei ole jutustanud, kuidas Aabeli weri Kaini süü pärast taewa poole kisendas? Kas meie sulle mitte Jeesuse sõna ei ole õpetanud: „Kes oma wenda wihkab, see on inimese tapja?" Ja lõpuks, kas meie sulle mitte südame pääle ei ole pannud, et mõrtsukad mitte taewa riiki ei pääse? Sina ei ole selleşt wähematki hoolinud. Sina oled ise süüdlane!" Ja ta näeb pääle selle oma pruudi kurba nägu ja kuuleb tema wanemate sõnu: „Meie tunneme oma tütart! Kurja tee pääle ei ole ta sind mitte etsitanud. Sa oled ise süüdlane!" Ja tema kõrwadesse kostab ka terwe koguduse etteheitmine: „Kus oled sa niisugusi tegusi koguduse keskel näinud? Kunas oli sulle keeldud, Jumala templisse astuda ja õppida, missuguşt teed kristlik inimene piab käima? Koolide ja koolmeistrite eest on igapidi muret kantud ja kõikidele õpetatakse sääl ainult hääd ... kas sinule üksi seda keelati? Ei, noormees, sina üksi oled süüdlane, sina üksi!" Ja kui

kurjategija süda kokku tõmbab ja ta ennast ära wannub, siis tuksub ta ometigi edasi, ilma lootuseta, ilma rõõmuta. Ta tunneb oma süüdi. Ja ta ei wõi mitte enam oma süüdi hääks teha. Siin, wäikeste kuuse okstega ilustatud haua pääl, seisab must puusärk. Ainult kuus lauda, ja siiski warjawad nad kahe wanakese armastust, rõõmu ja lootust. Nii lähedal seisab see kõik meie ees, ja siiski ei wõi keski meie hulgast seda tagasi anda, mis selle nooremehe süü läbi kaduma on läinud. Seda teab see kurjategija. Ja ta teab ka seda, et üks teine wanemate paar häämeelega oma walu nendega ära wahetaks, kes täna siin oma ainukest last hauale kannawad. Aga neil ei ole paigakest, kus nad pühapäewal pääle lõunat endid nutuga waigistada wõiksiwad; neil ei ole hauda, mida nad lilledega ilustada wõiksiwad, ja nende wärisewad käed ei saa mitte oma poja risti ümbert kinni wõtta ja nende huuled mitte palwetada oma poja igawese rahu pärast. Poeg teab seda, aga ta ei wõi seda mitte enam muuta. Ta on surnud oma wanematele, oma koguduse le, oma kodumaale. Kaugel wõõral maal saab ta kord maha maetud ja ahelate kõlin on temale surnu-kellaks. Ja oma süü tundmine rõhub teda, nagu raske hauakiwi.

Ja siiski: kes on siin kõikide hulgast kõige enam kaotanud? Üks wanemate paar ainsama tütre, teine ainsama poja ja tema auu, tema ise aga . . . tema on kaotanud pruudi, wanemad, kodumaa, auu, südame rahu, iseennast, oma tulewikku, oma Jumalat... ja, mida ta siis weel mitte kaotanud ei ole? Mis on temal weel olemas, kui meie need ahelad ja tema ilmlõpmata wiletsuse maha arwame? See pidi hirmus jõud olema, mis teda ajas — seda kõike ära häwitama, mis inimese südamele armas ja kallis on. Ta on seda kõike ära häwitanud, oma enese käega kõik ära purustanud, ei mitte midagi selle asemele saanud ja ka ilma lootuseta, et ta midagi saada wõiks. See pidi hirmus jõud olema, mis temalt kõik ära rööwis ja midagi järele ei jät-

nud, ainul piſarad, piſarad ja meele äraheitmiſe hoigamiſt. Ta ei ole ju ometi metſaline, ta ei ole metslaste ſeas üles kaswanud ... ega tal kiwiſt ſüda ole. Niiſamaſugune inimene on ka tema kui meiegi, ta tunneb walu ja rõõmu, wiha ja armastuſt. Ja ometi ſai tema ſüda ſelleſt wõimuſt tabatud, ſai ſelle teotawa jõuu läbi ümbermuudetud, ſai weel kõwemaks kui teras, nii et ta kõike, kõike ärapurustada ja häwitada wõis. Ütelge, kas wõib inimene wabatahtliſelt kõik oma wara ja mis tal kallis on, äraheitida? Kas wõib ta priitahtlikult minna ja oma keha äralubada, et ſeda põletataks, raiutaks ja piinataks, ilma et ta ſelle eeſt midagi ſaaks ehk ka ſaada tahaks? Aga ſee noormees on enam teinud kui paljalt ſeda. Tema kahjud on ſuuremad, tema piinad on hirmſamad. Ütelge, kes ajas teda, ſeda tegema? Kes ſundis teda ſelleks? Häda ſellele, kes ſeda teinud oleks!

See noor neiu on mõrtſuka käe läbi langenud. Tema ſurma eeſt taſub ſeadus. Aga ka ſee noor mees on langenud. Kes maksab tema hirmſa ſurma eeſt kätte? Ja kes on tema mõrtſukas? Keski ei ole ennaſt üles annud. Keski ei tunne ennaſt ſelles ſüüdlane olewat. Hää küll!... Siis astun mina kaebajana üles. Mina ütlen, kes tema mõrtſukad on. Mina otſin niiſuguſe ſeaduſe üles, kes tema eeſt kätte maksab. Mitte ſelleks, et teda päästa. Surmaſt wõib ainult Jumal päästa. Ja ſelle Ainukeſe pääle piab ka ſelle kurjategija ſüda lootma. Aga tema mõrtſukad ei pia mitte ilma nuhtlematalt Jumala maa pinnal hulkuma. Nad ei pia mitte waguſaste puhkama, kuna ſee noormees ennaſt oma mõrtſuka-mõtetega piinab. Nad ei pia endid omas ſüdames mitte paremaks pidama, kui ſee ahelatega ſiotud kurjategija. Sellepäraſt tõstan ma kaebtuſt.

Juba ſee on jäle kuritöö, kui inimene kätt oma eneſe elu külge paneb. Ainult meele äraheitmiſes wõib ta ſeda teha, kui ta ſurma ainukeſeks lunastajaks piab. Aga ſee noormees ei ole oma kätt mitte üksi iſeeneſe wastu tõſt-

nud, waid ka kõikide wastu, kes teda armastasiwad ja kes temale armsad oliwad. Oma enese ja nende elu on ta ära häwitanud. Kui hirmus, kui äraräägimata suur pidi see meele äraheitmine olema, mis teda selleks on sundinud! Kui äramõõtmata pidi see kurjus olema, mille eest ta ennast selwiisil päästa tahtis! Häda selle inimesele, kes teda selleks sundinud on! Mis wastab ta wiimsel kohtu päewal, kui Jumal temalt kõiki neid pisaraid ja kõike walu taga nõuab, mis selle kuritööga ühendatud on? Ja milwiisil wõib ta äralepitust tuua selle elu eest, mis tema pärast hukka sai, ja selle hinge eest, mis tema pärast surnud on? Ja kuidas wõib ta igaweste kohtumõistja seaduse raamatust neid sõnu maha kustutada: „Häda sellele, kelle läbi pahandus tuleb!"

Kuidas mõtlete teie endid wabandada wiimsel kohtupäewal? Seest teie wastu räägin ma nüüd, teie Raudupi kogduse liikmed ja nende juhtijad! Ja teile räägin ma, teie, selle õnnetuma nooremehe õnnetumad wanemad! Kuidas mõtlete teie endid Jumala ees wabandada wõiwat, sest teie kõikide üle karjub taewa poole hirmsal wiisil ära walatud weri ja teie üle kõlisewad selle kaebtused, selle kurjategija ahelad. Teie olete need, kes seda noortmeest meele äraheitmisesse ja patu sisse ajasite, teie käest nõuab teda Jumal. Nii tõstan ma oma kaebtust ja ma teen seda tõeks."

Rasked olid kõneleja kaebtused Raudupi kogduse liikmete ja nende juhtijate wastu. „See noormees ei ole mitte sellepärast langenud, et ta pahem oleks olnud, kui teised, waid sellepärast, et ta parem oli, kui teised. Nagu rändaja kõrbes, on ta südame puhtuse järele jänunud, ei ole aga seda mitte leidnud. Tema wanemad on rõõmuga niisugustest pidudest jutustanud, kus üks wend enam teist wenda ei tunnud; tema seltsimehed on uhkusega selleest rääkinud, kes teist laua alla jõudis juua; ja noored neiud on ehteasju kan-

nud, mis hingede süütause eest ostetud oliwad, aga keski ei ole selle üle nähi päraft punastanud.

Ja wiimaks, kui see noormees ühe puhta südame ja rikkumata hinge oli leidnud, -- nagu üleilmlise lille haisewa raba päält, nagu kalli pärli pori ja muda seest — ja kui ta walmis oli kõik ära andma, et aga seda pärlit omandada, et seda hoida ja selle üle röömustada, nagu taewa tähtede üle suwe ööl, siis olnud ühtki südant, kes selle üle röömustanud oleks, ei pakkunud keski oma aitajat kätt, kes seda kalliſt asja warjanud oleks kõige eest, mis puhtuseta ja kõlwatu on. Ja kui lõpuks see noormees nägi, et temalt ka seda ainukest wara äratiisuda tahetakse, et seda porisse tallata püütakse, siis ei olnud tal kedagit, kellele ta oma hirmu ja meele äraheitmist awaldada oleks wõinud, siis on need, kes nüüd tema kui ära kadunud ja hukka mõistetud inimese pääle waatawad, teiste inimeste roojuses püherdanud, kuna nad äraunustaſiwad, et nad Jumala näo järele on loodud. Kelle poole pidi see noormees siis ennast pöörma? Kes sai täielikult selleſt õnnetuseſt aru, mis oma raudse käega selle nooremehe südant surus? Nagu taewa päält merde langenud madrus wõitles ta hukkaminemise wastu, ta hüüdis appi, aga see oli ainult hüüdja hääl kõrbes, ta heitis meelt ära ja wajus. Ja ei uskunud enam, et südame puhtust maailmas olemas on, tal ei olnud enam mingit lootust, et see puhtus kord wõitma saab. Aga kus enam usku ega lootust ei ole, sääl jääb ainult meele äraheitmine üle. Ja meele äraheitmises wõttis ta wägiwaldſeid abinõuusi tarwituſele. Ja tegi sellepäraft nii hirmust pattu, et ta enam ei uskunud, et temaſt armastatud neiu puhtusel wõimu oleks, täitmata ekſitaja meelituse sõnadele wastu panna, kuna tal enam lootust ei olnud, et see linnuke wigatalt selle ahne mao wõimuseſt ennaſt wabastada jõuab. Kus oliwad seekord kõik need, kes teda nüüd hukka mõistawad? Kus oliwad need, kelledelt ta usku ja lootust, ühe puhta südame usaldust ja

truuduſt õppida oleks wõinud? Jumala käskuſi olete temale õpetanud, ähwarduſe ſõnu olete temale ütelnud, aga kas on ka üks ainukegi teie hulgaſt temale ütelnud, et maailmas üks niiſugune jõud olemas on, mis kaſinuſeſt kui ka kurjuſeſt üle käib! Täna on ſeie ſadantete ja tuhantete wiiſi inimeſi kokku tulnud. Kas nende hulgas aga üht ainumatki on, kes meele äraheitmiſe ſilmapilgul ſelle nooremehe juurde oleks tulnud, tema kätt ſurunud ja ütelnud: „Wend, uſu ja looda! Kurjus ei jäe maailmas mitte wõitjaks, kui ka kõik ſelle wastu näitaks olewat!“ Ja nagu uppuja ölekõrreſt kinni haarab, nii oleks ka tema teie ſõnadeſt kinni haaranud, ja nimetaks teid päästjateks oma kurjadeſt mõteteſt ja kuritööſt. Aga teie ei tulnud ſeekord mitte, ſeekord tallaſite teie inimlikku auu jalgadega, ſeekord kutſuſite teie teda eneſtega ühte ritta, et ſelles ſamas poris tallata, kus teie iſegi tallaſite.

Kas need mitte teie jooma-laulud ei olnud, mis ſelle kurjategijale ahelaid taguſiwad? Kas need mitte teie terwiſe-joogid ei olnud, mis ſelle noore neiule enneaegu hauda kaewaſiwad? Ja teie ſeiſate weel ſiin kui kohtunikud ja tunniſtajad ſelle õnnetuma nooremehe wastu! Teie piakſite põlwili langema ja tema külme, raudſeid ahelaid ſuudlema, et need enam edeſpidi Jumala eeſ teie kuritööde üle ei kaebaks! Oma pääde pääle piakſite ſelle haua mulda ripuma ja nutma, nagu Taawet omal ajal nuttis, ja paluma, et ſee lahtine haud weel rohkem taewa poole ei kiſendaks, kui Abeli weri . . .“

Ja ikka maluſamalt tuliwad etteheited tema hingeſt. Ja kui ta lõpuks ennaſt ſelle poole pööris, kes „Jumalaſt“ oma alamatele eeſtkoſtjaks, iſaks ja wanemaks wennaks oli pandud, ja küſis, miſſuguſe õiguſega ta neid waimu pooleſt waeſeid, wäikeſi ja allaſurutuid patule oli ekſitanud, ſiis ei tohtinud enam keski oma ſilmi ei kõneleja ega ſõitletawa poole üles tõsta. Ainult Sanden iſe ſeiſis rahulikult, niiſamaſuguſe kurb-tõſiſe näoga ja wahtis Strautmali otſa,

nagu oleks see miskisuguseşt hirmsast weehädast rääkinud, mis kusagil mere taga juhtunud, wõib olla Hiinas wõi Jaapanis.

Wiimaks saiwad õnnistuse sõnad luetud, hakati jälle laulma, esialgu küll rõhutult ja aralt, siis aga ikka tugewamine, ja raske liiw kattis puusärki. Sanden wõttis aga aedniku käest krantsi ja wiskas seda hauda.

Pea oli hauaküngas walmis, risti pandi pääle ja inimesed hakkasiwad laiali minema. Ka Waarpini wahid tuliwad tema juurde ja nõudsiwad, et ta tulema hakkaks. Tema aga langes haua pääle, nuttis ja kordas ainult neid sõnu: „Ainult minu, ainult minu süü!"

Surnuaia wärawa juures läksiwad inimesed laiali. Sugulased läksiwad leinamajasse, kaugemalt inimesed sõitsiwad kodu, suurem hulk kohalist rahwast läks aga seltsimajasse, kus lauljatele matusse pidu toime oli pandud ... muidugi Sandeni raha ja õllega. Tee pääl sinna minnes kiitsiwad nad noore õpetaja kõnet. Strautmal ise läks aga koguni murtult kirikumõisa ...

Seitsmes päätükk.

Lihawõtte pühad oliwad juba möödas. Teed olid peaaegu igal pool kuiwad. Ainult madalamates kohtades oli weel aprilli kuu wihma wett loikudena näha.

Kaks päewa enne Jüripäewa sõitis wana Strautmal kirikumõisa ja otsis oma poja üles. Kanditaat ehmatas kangesti, kui ta oma isat silmas. Wana mehe silmad oliwad sügawasse auku wajunud ja näisiwad nagu kustunud olewat. Harimata habe jõudis waewalt kahwatanud, kortsus palgeid warjata. Keha oli kokku wajunud, lahja ja küürus. Kuub rippus lahtiselt endise tugewa keha ümber ja endine wägew

hääl oli peaaegu sosinaks muutunud. Poeg pakkus isale tooli. See jäi aga, piits käes, seisma ja ütles lühidelt:

„Pane riidesse. Sõida ligi. Kodu."

Strautmal ei olnud enam kuude jooksul kodus omade juures käinud . . . selleşt ajast saadik, kui isa, Sandeni nõudmise järelduşel, linna kohtusse pidi sõitma. Kodus oli ta şüda nii raske . . . kõik nii rõhuw . . . igal pool sõnata etteheited.

Nad istuşiwad wankrisse. Hobune turastas ja hakkas traawima. Isa ja poeg ei rääkinud üksteişega peaaegu sõnakeştki.

Kodu jõudes şidus wana Strautmal hobuse posti külge kinni, wiskas piitsa rehe ette ja ütles pojale: „Tule kaasa!" Siis sammus ta metsa poole. Uks läks lahti ja läwe pääle ilmus ema Strautmal, waatas mõlematele eemale minejatele järele, pühkis põllega pisarad silmist ja läks tuppa tagasi.

Elumajast mitte wäga kaugel pööris isa ümber.

„Waata sääl neid hooneid!" ütles ta.

Poeg laskis oma pilgu hääs seisukorras olewate hoonete üle libiseda, mis päälelounaseşt päikeseşt heledaste walgustatud olid.

„Sääl ei ole mitte ühte ainumaşt kiwigi leida, mis mitte minu ajal oma paiga pääle nihutatud ei oleks," ütles isa tumedalt; „ükski laast ei ole jääl ilma minu teadmata langenud. Kas sa wõid seda ära mõõta, kui armsaks ja kalliks inimesel see maja wõib minna, mida ta ise on ehitanud? Sina oled ränḍawa linnu taoline. Sina ei saa aru, mis need puud ja kiwid räägiwad. Sääl need mõlemad pärnad . . . need wahtrad, sääl need kiwid paja taga . . . kõik need teadwad mulle midagi rääkida . . . pikke luguşi tehtud tööst ja täideşaatmata jäänud plaanideşt. Ja ma lootşin, et minu kord şiit minu wiimse puhkepaigale saadetakse. See ei olegi ju mingi liig julge soow, aga minu lihane poeg ei taha, ei soowi mitte, et see lootus täide läheks."

Ja ta hakkas jälle metsa poole minema. Poeg läks tale järele. Ühe kraawi ääres jäiwad nad jällegi seisatama.

„Siiamaani ulatas mets ja karjamaa, kui mina peremeheks sain," ja isa tegi käega seletawa näituse. „Siin raiusin ma esimese kase wõsa maha. Sügisel enne seda olin ma naese wõtnud. Siin selle kiwi pääl istus sinu ema, kui ta mulle süüa tõi. Kuni seniajani ei raatsinud ma seda kiwi ära häwitada. Küllap minu järeltuleja selle eest hoolt kannab. Kui palju kiwisi ei ole ma selle põlu seest wälja kangutanud! Siin, selle koha pääl, oli üks. Seekord olin ma weel tugew mees. Kahe kangi abil tõstsin ma üksi seda kiwi. Sääl juures libises aga teine kang mu käest lahti ja andis mulle niisuguse löögi wastu külge, et ma kolm nädalat woodis olin. Ja sääl, waata sinna, keset põldu seisab ilma latwata kuusk. Seda jätsin ma seisma, kui kaasiku maha raiusin. Ma ise lõikasin tal latwa maha, kui Jõulu pühad olid . . . See oli Jakobi esimene jõulupuu. Seda kraawi siin kaewas Jakob. Meie suurendasime oma põlduși. Sinul oli kooliraha waja. Jakob oli seekord wiieteistkümne aastane. Terwe sügise läbi töötas ta waenekene selle kraawi kallal. Ta ei lubanud, et ma päewilise palkaksin."

Ja nii tallutas teda isa weel kaua üle põldude ja heinamaade, iga koha üle mingisugust märkust tehes. Igal pool wajus ta mälestustesse, — mälestustesse läis tööd, waewa ja lootust . . . Metsa äärel jäiwad nad seisma. Isa wõttis taskunua ja lõikas omale sellega kase wembla.

„Kui ruttu ometi aeg kaob!" ütles ta, kuna ta nuaga selleșt wemblast keppi walmistas; „see kask siin on sinu ejal suureks kaswanud. Ta on selle puu wõsu, mida kord sinu kiigu wibuks maha raiusin. Kas ma see kord küll aimata wõisin, et ma selleșt samast kännust, Strautmali taluși ära minnes, omale reisikeppi lõikan! Mu poeg, üheșt asjast ei saa ma aru: mõnikord jutlustad sa kirikus üliilusaste laste kohusteșt wanemate wastu . . . kas mõtled sa neid tühiseid

sõnu ise wälja, wõi kirjutab neid Sakšakeelseteşt raamatuteşt maha?"

„Ja sina arwad, isa, et ma nüüd oma lapse kohuste wastu patustan, kui ma Sandeni tahtmise järele ei tee ja ära ei lähe?"

„Ja, mu poeg, seda ma arwan. Ära pane mulle seda pahaks. Mina ei ole ju nii koolitatud. Mina ei wõi seda kõike niihästi ära seletada. Siin, kas näed, waatan ma kõiki neid põlduşi, kus ma päew päewa järele wea oma terwe mehe ia olen käinud ... isegi nõel ei wõiks maha langeda ja niişuguse koha pääle seisma jääda, kuhu mitte minu jalg ei oleks astunud. Ja kui ma oma hoonete pääle waatan, siis tulewad mulle kõik need rõõmud ja walud meelde, mida mulle sääl Jumal oşaks andis. Aga käes hoian ma praegu kaşe puuşt keppi. Ja minu lihane poeg piab selle üle otşustama, kas need majad ja põllud minu päralt on ehk kas isegi see kerjakepp wõõraste inimeste päralt olewaşt metşaşt on lõigatud ... nad ei trahwi mind wişt mitte selle wäikeşe kahju päraşt ... ma tegin seda, et omale üht wälestuşt alal hoida.

Ma ei saa aru, ma ei saa selleşt kuidagi aru. Ma tean ainult seda, et ema enam kaua ei ela, kui meie taluşt wälja piame minema. Ma tean ka seda, et Jakobile hirmuşt ülekohut saab tehtud. Ja mulle eneşele on raske nuhtlus pääle pandud ... mikspäraşt? ... Seda teab ainult Jumal. Ma olen selle üle nii kaua järele mõtelnud, kuni ma täitşa ära wäsişin.

Ma ei pia ju ka şind koguni mitte kurjaks metsinimeşeks. Sa oled ju ometi niişama ema rinnal imenud ja inimeste hulgas üles kaswanud. Ainult ... istume õige şiia, mu poeg. Jalad on mul nii rasked, kui tina. Mulle teeb ainult see walu, et ma seda kõik käeşt ära pian andma. Kas şa şiis tõesti teişite ei wõi teha? Mul on aga ka ema päraşt şüda nii haige. Wõib olla, olen ma ise omal elu ajal

miskiwiifil rasket pattu teinud, et Jumal mind nüüd nii kangesti nuhtleb. Ma olin liig kõrgimeelne, tahtsin oma poegadest Jumal teab mis imet teha! Ja Jumal paneb suurelistele wastu. Aga mis on siis see waene ema süüdi teinud?"

Ja wana mees ei jõudnud ennast enam kauemine walitseda. Pisarad weeresiwad tema sissewajunud põskedest üle. Nagu meelt äraheites istus poeg tema wastas kraawi ääre pääl ja wahtis lähedal seiswa paju rägastiku poole, millede walgetes, willastes õietompudes mesilased sumisedes saaki otsisiwad.

„Miksparast ma ometi sind ja Willit kooli saatsin!" algas isa natukese aja parast uuesti; „kui mul kolm niisugust poega kodus töömehed oleks olnud . . . meie oleks Strautmali talust wäikese mõisa teinud. Ja nüüd? Kaskine kepp on mul käes ja seegi pole minu oma!"

„Jah, isa, ka mina mõtlesin praegu: ja ei oleks meid kooli saatma pidanud!" wastas poeg tumedalt; „siis ei oleks seda lõhet tulnud ja sina ei pruugiks nüüd mitte nutta. Ja minul ei oleks tarwis olnud, eneselt küsida, kas mu mõistus weel ikka alles on!"

„Mu poeg, kui ja aga siit ära läheksid . . . Wõib olla, saaks armas Jumal sinu tööd teises kohas õnnistama," ütles isa pool paludes.

„Koht, kus ma töötan, ei tule ju mitte tähelepanemise alla!" wastas poeg, „tähtsas on ainult see, kuidas ma töötan; kas ma tagasi waatan, kui ma kätt adra külge olen pannud, ehk mitte? Ja siin, minu taga, ahastawad minu isa, ema ja wend, niipea kui ma adra sahka põllu sisse wajutan. Ja teises kohas ahastawad naene ja lapsed ja piinawad mind minu omad mõtted ja plaanid . . .

Ja nii jääb minu sõõt igawesti üles kündmata. Kui ma aga rahulikult oma eelkäijate liiwasi põldusi oleks harinud ja mulle see uneski meelde ei oleks tulnud, et ka teistsuguseid põllud minu päralt wõiwad olla, niipea kui mul

jõuudu on, sääl töötada . . . wõib olla olekſin ma ſiis õnnelik ja rahul. Aga nüüd on ſee kõik liig hilja. Kuid nüüd ei wõi ma enam mitte nagu pime ſelleſt päälkirjaſt mööda minna, mis minu teenäitaja posti pääle on kirjutatud . . Selgelt ja tugewate tähtedega on ſinna kirjutatud: „kas kõik ehk mitte midagi!"

Ta rääkis rohkem iſeeneſele, kui iſale. See kuulatas päält, ei ſaanud aga temaſt aru.

„Sanden ütles mulle ſelge jõnaga," algas wana uuesti: „ma ei ſoowi mitte, et ſa Strautmali taluſt ära lähekſid. Aga ſinu poeg piab taltſutatud ſaama. Kuni Jüripäewani on tal weel aega. Mingu ta minema ja kõik jäeb nagu ennegi."

Kanditaat tõuſis järsku üles.

„Ei, iſa!" ütles ta rõhuga, „midagi ei ſaa nii jääma, nagu enne olnud. Kas ſa arwad, et ſee metſatukk sääl nii jääb, nagu ta praegu on, kui päike ikka ſoojemalt tema pääle paiſtab? Juba praegugi puhkewad kõik pungakeſed ja mahl tõuſeb kuni kõige peenemate oksakesteni. Asjata ümbritſeb neid keſt: ſee piab lõhkema ja pungad piawad wälja tulema, et neiſt lehed kaswaks . . . Ja kõik ſee tuleb . . . Metſas ei jäe midagi nii, kui enne olnud, Ja ka meie elu ſees mitte. Ka sääl hakkab päike ikka enam ſoojendama, mahl tõuſeb ikka kõrgemale ja pungad puhkewad. Sellele ei jõua ei wana puu koor, ega ka pruunid pungade kestad wastu panna. Nad piawad lahti minema. Nii tekkib ka lõhe meie keskel wanemate ja laste wahel, ja kui mitte täna, ſiis homme, kui mitte meie ſelja taga, ſiis tulewastes põlwedes... See on looduſe ſeadus. Meie oleme ainult tööriistad. Ja mind, iſa, juhib üks kõrgem wõim, kur Sanden ſeda mõtleb. Selle jõna kuulen mina enam, kui Sandeni jõna."

Iſa ſai ainult wiimaſeſt lauſeſt aru.

„Ma ei ütle ju mitte, et ſa Sandeni jõna piakſid kuulma," wastas ta, „ma palun ſind ainult, ma panen käed risti ja palun ſind, mõtle ka natukenegi ema ja minu ſaa-

tuſe pääle! Kas piame meie ſiis tõesti neid walupäewi nägema?

Kui ma linna ſõitſin, kaalusin ma omad linad enne kolm, neli korda üle. Ja niiſuguſe ekſituſe läbi wõis ainult mõned naelad linu ehk mõni kopik kaotſi minna. Siin, mu poeg, wõid ſa aga ekſiarwe teha ja ſinu ekſitus otſustab ſinu iſa, ſinu ema ja ſinu wenna ſaatuſt. Arwa weel kord uuesti järele. Omal terwel eluajal ei wõi ſa ſeda enam tääks teha, mis ſa neil päiwil tegemata jätad. Kas ſa karwapäält ſelles kindel oled, et ſinu arwe õige on?"

„Jah, ma tean ſeda!" wastas poeg äritatult.

„Ja ſinu abi pääle ei ole meil ſiis ühtegi loota?"

„Ei!"

„Ja ſinu otſus on ſiis ſee, et meie kerjama piame minema?"

„Ei, iſa, ſeda ei pruugi ſa kogunistegi teha. Ja kui ma ka päewad ja ööd läbi tööd piakſin tegema, muretſen ma ometi ſinu ja ema eeſt!"

„Ja kas ſa ſiis arwad, et ma punaſt krosſigi ſinu käeſt wastu wõtakſin?" ütles iſa wäriſewa häälega ja tõuſis püsti. „Kes minu elu ja mu waranduſe ära on õginud, ſee piaks weel minu eeſt muretſema! . . ."

Ja kui ta piſut aega ootanud oli, liſas ta juurde: „Iſa kohus ja õigus on, oma ſõnakuulmataid lapſi karistada... Ka minul oleks waja, ſedaſama teha . . . waata, ſelleſama kepiga. Aga ſina oled mulle wõõraks inimeſeks ſaanud ja ſeda keppi hoian ma Strautmali talu ja ſelle kiigu wibu mälestuſeks, mis ſeda kiigutas, kes mind hukka on ſaatnud. Andku Jumal ſulle ſeda andeks!

Mine nüüd, meie teed ei puutu enam kokku!"

Ennaſt oma kepi najale tuetades, jammus ta maja poole. Kanditaat istus weel kaua aega kraawi kaldal. Siis tõuſis ka tema üles ja katſus, kohuaia ääreſt mööda jammudes, maanteele pääſeda.

Kui ta rohuaia kõige kaugema nurga ümber pööris, kuulis ta järsku, et keski sosistawal häälel tema nime hüüdis. Ta jäi seisma. Püstaia taga silmas ta oma emat, kes waluſalt tale järele waatas. Poeg ſammus aia juurde ja ſurus mõned roikad kõrwale.

„Pojakene, minu pojakene!“ ſosistas ema ja muſutas nutteſ tema käſi, silitas ja muſutas neid uuesti

Kanditaat ei ſaanud sõnagi suust. Järsku tõusis temas palaw soow, siin aia nurga juures maha langeda ja — surra, oma ema käte wahel . . .

„Ema!“ hüüdis isa maja juurest. Lehteta oksteſt läbi wõis kaunis selgesti tema küürus kogu näha.

„Ema!“ kordas ta. Ja päraſt seda, kui ema omad silmad ruttu põllega kuiwaks oli pühkinud, ruttas ta aia äärt mööda taſakeſi aida poole, et alles ſäält hüüdjale wastu minna.

Nagu oma mõistuſt kaotanult, hakkas poeg edaſi minema.

„Mis küll nüüd weel tuleb?“ See ainuke küſimine aſus ta mõteteſ. „Kas weel midagi tulla wõib?“

Strautmali talu üle jõudſiwad Sanden ja wana Strautmal peagi ühiſuſele; Sanden wõttis talu oma kätte, kuſtutas ſelle eeſt Strautmali wõlad ära ja kirjutas talu oma kutſari nime pääle. Raha, mis eluſa ja eluta inwentari müümiſe läbi ſiſſe pidi tulema, jäi teiste wõlgade kuſtutamiſeks ja ka Strautmalile eneſele, kui rohkem ſiſſe tuleks. Seda oli raske ette arwata. Kõik oli ſelle otſuſtada, miſſuguſt hinda enampakkumiſe teel müümiſe juures loomadeſt, põllutöö riiſtadeſt ja muuſt waranduſeſt pakuti.

Wana Strautmal kirjutas iſe kõik omad wõlad üles. Neid kutſuti üles, endid teatama; oksjon kuulutadi wälja. Tuli wälja, et wana Strautmal üht kopikutki wähem, kui õigus, üles ei olnud kirjutanud.

Terwes kihelkonnas räägiti ſelleſt juhtumiſeſt. Selle-päraſt wõis küll oodata, et ostuhimuliſi rohkel arwul tuleb.

Strautmali loomad olid terwes ümbruses oma tubliduse pärast kuulsad, Strautmali hobused olid igatpidi wigata, tema maja riistad kõigeparemas korras . . . Ja tema wõlauskujad soowisiwad kui mitte puhtas rahas, siis ometi miskisuguste asjadena oma raha tasu saada. „Need inimesed korjasiwad kõik oma eluaeg, ega see siis ometi naeruwäärt hindadega laiali pillatud pia saama!" ütles nende hulgast mõnigi. „Tarwis hoolt kanda, et iga asi täie hinna eest müüdud saab." Pääle selle oli weel üks kindel ostja, kes terwe talu kraami ära oleks ostnud. See oli Lihdazin, sellesama Emma Lihdazini isa, kes mõisas tuatüdrukuks oli ja keda pärast Jüripäewa Sandeni kutsar naeseks pidi wõtma. „Mehele talu, naesele sisseseadlus!" kiitles wana Lihdazin kõrtsis ja naeris ise kaasa, kui keski juurde lisas: „Ja seda kõik ühe ja sellesama hinna eest!"

Oksjoni päewal hakkas juba wara hommikul rahwast Strautmali talusse kokku woolama. Ka kohtumehed ja kirjutaja tuliwad. Wana Strautmal astus nende juurde.

„Ma tahtsin kohut paluda . . ." algas ta aralt. Paljuks sellest aega oli, kui needsamad kohtunikud t e m a g a niiwiisi rääkima hakkasiwad!

„Mis sa tahtsid, Strautmal?" küsis hiljuti Aboltini asemele walitud wallawanem, kuua ta ennast tooli pääl pruuni laua taga kiigutas. „Kohtul on wähe aega."

„Ma tahtsin paluda, et neid asju kõige wiimaks saaks müüdud," ütles ta, kuna ta ühte nimekirja laua pääle pani.

„Mikspärast?" küsis kirjutaja.

„Wõlad saawad ehk ka wahest muustki warandusest tasutud," lausus Strautmal waikselt.

Kohtunikud waatasiwad üksteise otsa.

„Siis soowiksid sa neid asju omale pidada, Strautmal?"

„Nii see on, kui kohus seda lubab ja muust warandusest niipalju sisse tuleb."

„Ei," ütles wallawanem rõhuga, kuna ta wägewa suitsupilwe õhku puhus, „wallawalitsus ei wõi sinu palwet tä-

hele panna. Ja nüüd tööle. Ahaa! säält tuleb ka Jaun-Bebru perenaene! Mis sääl teha ... Leskuaene piab ju ikka ise igale poole jõudma ... Hakkame pääle, mu isandad!"

Oksjon algas.

Jaun-Bebru perenaeseks nimetatud noor naene segas ennast rahwa hulka. Nende seas oli ka endisi Strautmali teenijaid näha. Ostjad pärisiwad nende käest lehmade piimaanni rohkust, hobuste wanadust, adrade kõlblust, kunas ja kelle juures wankrid tehtud ja palju muud selleşarnast.

Ka Jaun-Bebru perenaene läks Strautmali minewa aastase sulase juurde.

„Ütle, Jakob," rääkis ta tasakesi, „missuguse hobusega wana Strautmal kündis ja wäljas sõitis?"

„Selle kimliga sääl ... käib seitsmet aastat ... oma kaswatatud."

„Ja kas sa tead, missugune lehm nimelt perenaese oma oli?" Sulane teadis ka seda. Ta lubas Bebru perenaesele siis märku anda, kui Strautmali enese ader, tema wikat, rehewart, reha, kühwel, sõnikuhark ja muud asjad, mida tema isiklikult tarwitanud, müügile tulewad; majariistade üle, mida Strautmali perenaene ise tarwitanud ja mis temale kõige armsamad olnud, wõida tüdruk Maade kõige paremine otsust anda ... Ta kutsuda tüdruku siia.

Kimmel tuli müügi alla. Lihdazin silus meelitades selle siledat kaela. Kuni seniajani oli suurem osa maja kraami tema kätte langenud ja pääle̊gi õige odawaste. Kellegile ei passinud see kõik ju nii hästi, kui temale, oma tütre „sisseseadmiseks."

Aga kimli juures sai järsku Jaun-Bebru perenaeseşt agar kaaspakkuja. Küll pilkas ja hirwitas Lihdazin, et Bebru perenaesel wist selleks uut hobust waja on, et sellega uut kodu-meest otsima sõita, küll katsus ta teda ühte ja teist wiisi „pista" — asjata: noor perenaene ei tagunenud. Lõpuks jäigi hobune tema omaks. Wana Strautmal waatas waluşt

täidetud pilgul kimlile järele . . . Oli see ju selle kraami hulgast, mille üle ta wallawalitsust asjatalt oli palunud, et see hiljemine saaks müüdud. Ja pea tuliwad ka tema oma ader, tema wanker, wikat ja muud isikulikult temast tarwitatawad riistad müümise alla, niisama ka Strautmali armsamad loomad. Selle juures läks Strautmali imestus ikka suuremaks: kõike seda ostis Bebru perenaene ära, nagu oleks ta teadnud, et kõik need asjad ühte piaksiwad jääma.

„Olgu siis pääle niiwiisi," mõtles Strautmal, „nii jäämad wähemalt need asjad ühtekokku."

Lihdazin sai warsi aru, et Bebru perenaene ei taganenud, kui ta midagi osta tahtis. Esite ajas ta hinda meelega üles, päraft ei hakkanud ta temaga enam wõistlema, et rahwas teda wälja ei naeraks, kui ta lõpuks ometi järele pidi andma

Bebru perenaene sidus ostetud loomad teisteft iseäranis kinni ja laskis ka muud temaft ostetud asjad kõik ühtekokku kanda. Strautmali perenaene oli oma lehma juurde läinud ja söötis sellele leiwa koorikuid, kuna ta rätikuga aegajalt üle silmade häigas. Ka kimmel hirnus tasakesti ja õõrus oma ninaga tema õla wastu.

Wana Strautmal astus lähemale ja istus aia pääle.

„Sääl on nüüd, ema, meie wiimane lootus!" ütles ta kurwal häälel. Siis pööris ta ennaft Bebru perenaese poole.

„Ütle mulle aga, mu tütar, kuft see tuleb, et sa juft need asjad oftsid, mida ema ja mina kõige maja asjade hulgast enestele jätta soowisime?"

„Noh, juhtub ju mõndagi," ütles Bebru perenaene põikledes.

„Aga kuhu te' mõtlesite loomadega minna? Kas weski juurde, wõi . . . Ma ei mäleta, kes see nüüd rääkiski, et sääl teie tarwis ühte tuakeft sisse säetawat."

„Seadku nad oma tubasi sisse, kelle tarwis nad tahawad!" ütles wana peremees kibedalt. „Ma rääkisin toona

Kidu- reutnikuga asja läbi ... Sel waesel juri tänawu hobune ja ta pakkus mulle korteri, aiamaad ja lehma karjamaad, kui juweks hobuse tema tarwitada jätaksin. Meie ajakime siis ju nõnda wiisi läbi, — kui palju meil siis enam elupäiwi on! Aga need wallawalitsuse isandad ajasiwad mul selle plaani luhta."

„Noh, siis ehk üürite endile kuskile puhta raha eest korteri?" päris Bebru perenaene edasi.

„Ju see nii läheb. Ma küsisin juba ühe ja teise käest. Küllap niisuguši leidub, kes meid wastu wõtawad. Kui meile aga oksjoniši natukene üle jääks."

Perenaene näis natukene järele mõtlema.

„Kuule, isa Strautmal .." algas ta siis aralt, „kui sa nüüd weel oma laste juurde ei taha minna, siis oleks see sul wist üksköik, kuhu sa korterisse jääd?"

„Mina olesin, nagu naljapärast üeldakse, kas wõi metsas kuuse warjul rahul. Ainult ema tahaks omale puhtamat platsikest. Kas tema waenekene siis weel omal wanalial pubuli naestega tülitsema piab!?"

„Kuule, isa Strautmal," algas Bebru perenaene uuesti aralt rääkima, „nagu sa ise tead, juri minewal talwel minu mees ja nii on mul terwe elumaja peaaegu tühi ... ainult mina ja poisike elame sääl sees. Mõnikord — nagu ju naesterahwa julguseşt juuremat asja ei ole — tuleb inimesel päris hirm pääle, nii ükšipäini elada. Kas sa ei wõiks ühes emaga mitte Jaun-Bebru talusse tulla! Küllap me' üüri hinnaga walmis saame. Ehk ma küll eesolewaks juweks mõistlikud sulased olen kaubelnud, siis ei ole neil ometi ühelgi peremehe aru ega ülewaatust. Sääl wõiksid nüüd sina, isa Strautmal, ühes ja teises asjas oma nõuuga abiks olla ... Siis jääksid ka wähemalt jälle oma kimmliga ühte," lisas ta häbelikult naeratades juurde.

Wana wõttis piibu suust ja waatas rääkija otsa. „Ma saan sinust aru, mu tütar!" ütles ta siis. „Waata ema,

wõõrad inimeſed wõtawad meie ſaatuſeſt oſa, kuna meie omad lapſed . . . noh, olgu, — Jumal tunneb ja näeb neid... Ahaa, ſääl ſõidab ju üks minu noorhärradeſt ſeie. Küllap kuuleme, mis ta õieti ütleb?"

Willi Strautmal ſõitis praegu õuue. Toſin käſa ſirutaſiwad endid ohjade järele, et hobuſt wastu wõtta. Ka „wallawalitſus" jättis oma „tegewuſt" ſeismo ja tuli „inſheneri härrat" teretama.

„Waadake nüüd, noorhärra," algas wallawanem targalt, „ mis teie iſa wälja on mõtelnud: ta müüb oma talu härrale ära, kuna pojad ſellel naha peaaegu üle kõrwade tõmbawad. Weel eila olla härrad raismikus ümber jooksnud, nagu üles hirmutatud jäneſed. Inſhener häwitada nende metſad suutumaks ära."

Willi ei pannud tema juttu ſugugi tähele. Kuna ta ruttu nende kätt oli raputanud ja ennaſt wabandanud, et ta neid ekſitada ei ſoowi, ſammus ta iſa juurde ja ulatas ſellele kätt. Iſa tegi ſel filmapilgul midagi kimmli kallal tegemiſt ja ei näinud tähelegi panewat, et poeg tale kätt pakkus.

„Iſa," ütles Willi, „ma tulin ſind ja ema ära wiima. Kas ſa oksjoni lõpuni ſeie tahad jääda?"

„Ah ſoo, ſina tulid meid ärawiima?" küſis wana iſeäranis äritatult, kuna ta oma häälele teotawat mõnu püüdis anda.

„Kuhu ſa meid ſiis jalutama mõtleſid ſõidutada?"

„Meie ſeadſime teie mõlemate tarwis weski juures tuakeſe ſiſſe."

„Wõib olla weski ſaunas? Tõepooleſt, ſuur auu: Strautmali talu omanik läheb weski ſaunikuks! Jah, niiſuguſi päiwi wõib ainult niiſugune iſa näha, kellel ſtudeeritud pojad on!"

Uudishimulikult koguſiwad inimeſed iſa ja poja lähale. Noor Strautmal ei näinud ſeda tähelegi panema,

iſale oli ſee aga nähtawaste meeldiw, et nende jutul hästi palju päältkuulajaid oli.

„Meie ſeadſime teie tarwis poole oſa meie elu ruumideſt ſiſſe," waſtas poeg rahuliſult, „kui minu elumaja walmis ſaab, ſiis ſaab ka teil igapidi lõbus ja hää olema. Wabanda mind, iſa, et ſee praeguſel ſilmapilgul weel teiſite on!" Ja ta waatas nii ſüdamliku pilguga iſa ja ema otſa, nii et wiimaſel oma mehe kangekaelſuſe üle piſarad ſilma tuliwad.

„See ep ſee ju on, et lapſed wanemaid aidata ei wõi," rääkis wana walju häälega edaſi, „nemad piawad weskit ja metſa oſtma, wabrikuid aſutama, maſinaid muretſema ... kus neil ſiis wõimalik on, iſa wõlgaſi taſuda ... Kes teab, kus kõrtſis purjutades ta oma wara läbi lõi ja nii wõlgadesſe ſattus ... pojad ſtudeeriſiwad ju oma rahaga ... Aga kui nüüd iſa korraga ütleb: ma ei tülita ſind ka edespidi, mu kõrgesti õpetatud poeg! Küll ma otſin iſegi omale warjupaika, leiwa kanikat ja inimeſi, kes mul ſurma tunnil ſilmad kinni ſuruwad. Ja kui kord juba ſurnud oleme ... ega meidki maa pääle jäeta, küllap keſki ikka meid auku kärutab! Mis minu tark poeg ſiis ſelle kohta ütleks?"

„Iſa, kuhu ſa ſiis täna õhtu ühes emaga mõtled jääda?" küſis Willi taſa.

„Nagu ma ennaſt ſeniajani iſe olen aitanud, nii aitan ma ennaſt ka täna õhtul iſe, mu poeg," ütles iſa, „ja nüüd Jumalaga! Kui ſul hiljem töömehi oma hobustega omas wabrikus waja piaks olema ... küllap ehk ſiis minu uus perenaene mulle luba annab, poja juurde töösſe minna."

Willi waatas küſiwalt Bebru perenaeſe otſa. See punastas kõrwuni.

„Minu maja on tühi ..." kogeldas ta, „kui iſa tahab ... ruumi on ſääl küllalt."

Willi lõi ſilmad maha ja tõmbas otſaeſiſe kortſu, nagu

mõtleks ta midagi järele. Siis waatas ta uuesti oma rahulise pilguga tema otsa ja küsis:

„Kas teie mitte see ei ole, kelle pääle kord minu wend Jakob lootis? Mul tuleb see nagu ette, et see neiu Bebru talusse mehele sai."

„Ja, mina olen Bebru perenaene," wastas ta uuesti punastades, pidas aga siiski tema pilgule wastu.

„Küll on imelik!" pomises Willi. Siis pööris ta ennast weel kord isa poole ja ütles: „Ma palun weel kord südamest sinult andeks, isa, et ma mitte juba praegu sulle seda tagasi anda ei wõi, mis sa Kaarli ja minu eest wälja andsid. Minu raha asjad teewad mulle tänawu raskusi. Wõlauskujad oleksiwad weel pool aastat oodata wõinud. Nad ei teinud seda aga mitte — ükskõik!.. Seda wõin ma sulle aga tõendada, isa," ja tema hääl muutus weel tasasemaks, nii et ainut isa, ema ja Bebru perenaene seda kuulsiwad: „kahe aasta pärast ostan ma Strautmali talu tagasi ja kümne aasta pärast ostan Raudupi mõisa Jakobile."

„See on liig hilja, mu poeg!" wastas wana, „ja kui sa mulle ka homme juba Strautmali talu tagasi ostaksid — seda päewa ei kustuta sa minu elust enam ära. Ja piitsahoopi wennale wastu nägu ei wõi rüütlimõisaga üles kaaluda. Seda wõin ma sulle Jakobi nimel ütelda. Ja nüüd, mu poeg, sõida Jumala nimel!"

Willi jättis emat pää kummardamisega jumalaga, pööris ümber ja kadus kihawa rahwa keskel ära. Pea nähti teda ära sõitma.

Päike oli juba loojaminekul, kui oksjon lõpule jõudis. Oksjoni lõpul oli Lihdazin nii kõrgeid hindasi pakkunud, et keski temast üle pakkuda ei tahtnud . . . rutati aga rohkem „kinni löömisega." Lõpu arwe tegemine jäeti teiseks päewaks. Kui päike looja läks, rakendas Strautmal kimmeli wankre ette ja sõitis wärawa juurde. Mõlemad naesed astusid wankrisse; Strautmal wõttis mütsi pääst, waatas ümberringi,

pani käed kokku, nagu piaks ta lühikest palwet ja astus siis ka wankrisse. Hobune hakkas traawima.

„Kui imelikud on ometi Jumala teed!“ ütles wana Strautmal sõidu ajal, „selleşt ei ole weel seitse aastat aega, kui ja meie majasse pidid tulema, ja nüüd wiid ja minu oma majasse . . “ Nad sõitsiwad kõrtsist mööda.

Sebru perenaene ei wastanud selle pääle midagi. Nad kuulsiwad, kuidas kõrtsis keski kähisewa häälega laulma hakkas:

„Minu naene elab mõisas,
Mina ise aga saunas . . .“

Wana Strautmal plaksutas piitsa . .

* * *

Wana Strautmal kannatas oma õnnetust suuremeeleliselt. „Ma ei kaotanud oma talu mitte sellepärast, et ma laisk ehk hooletu olin,“ rääkis ta ikka, „pojad tahtsiwad seda. Koolid tegid neid liig targaks.“ Mis ta omas südames õieti mõtles, seda ei saanud keski teada. Aga wälimine olek oli niisama rahuline ja mõistlik, kui enne Strautmali talus. — Kõige oma tuatüdrukute hulgast oli Sanden Jaun-Sebru perenaese eest kõigeparemine hoolt kannud. Ta sai küll ainult rendi talu, aga koht oli suur ja wiljarikas ja rent kaunis odaw. Peremehe haiguse ajal, mis umbes kaks aastat kestis, oli talu pidamine küll natuke mäest alla läinud; lõpuks wõttis aga perenaene kord korralt asja juhtimise oma kätte, nii et weel ikkagi hästi omaga wälja wõis tulla. Ainult siin ja sääl märkas Strautmal kas mõnda hooletuse, ette waatmatause ehk majanduslise asja tundmatause pärast tehtud wiga. Mõistlikul wiisil tegi ta seda perenaesele selgeks ja õpetas teda, mida teha tuleb.

„Kas teate, isa Strautmal,“ ütles kord Ilse — nii oli perenaese nimi — „wõtke õige pöllud oma ülewaatuse alla ja töötage sääl sulastega. Naesterahwa sõna ei kuule

nad ikka nii hästi, kui meie sõna. Ema ja mina muretseme siis majapidamise eest, seda asja tunneme meie ju paremine."

Strautmal wastas, et sulased hästi tema sõna ei saada kuulma; tema, kui sisekukkunud peremees, ei wõida neile käskusid anda. See olla põline sulaste õigus, et see, kes neid kaubelnud, neile ka tööd piab andma. Kuid Ilse ei annud järele. Ta olla teenijaid selle tingimisega kaubelnud, et nad ülema sulase sõna pidada kuulma. Nüüd wõib siis asi nii minna, et ülemsulane neile ainult käskusi annab, kuna ta enam ise tööd ei wõi teha. Lõpuks heitis Strautmal nõuusse, sest ta nägi ära, et Ilse tõepoolest terwe majapidamisega walmis ei saanud.

Esialgu hirwitasiwad sulased muidugi tema üle. Ta wõida oma kepile käskusi anda, mitte neile. Nende hulgas oli iseäranis pikk Madis, kes ammu kui teenijate õiguste eest sõdija tuttaw oli olnud, suurem sõnamees.

„Teisel pool kaasikut on põld weel hoopis kündmata. Mine, Madis, ja lõpeta see töö sääl ära!" ütles Strautmal ühel päewal. „Keskhommiku ajaks wõid juba tagasi jõuda. Hobuse tarwis pole waja kaeru ligi wõtta."

Madis hulkus ja keerles õues ümber ja jäigi sinna. Perenaene tuli wälja.

„Kas sul miski tööd ei ole, Madis?" küsis ta.

„Ma ootan, kuhu perenaene mind saadab."

„Mine sinna, kuhu isa Strautmal juhatab," ütles ta. „Ma ütlesin seda teile õigile juba Jüripäewal."

„Ma kauplesin talu perenaesega, aga mitte mõne pobuliga!" pajatas ta „järgmine kord annab mulle siis ehk juba siakarjus käskusi."

„Kuhu sa teda saatsid, isa?" küsis Ilse, kuna ta ennast walitses.

„Sinna noorte kaskede taha põllutükile, sääl on tal keskhommikuni küllalt tööd."

„Tema määrab mulle siin aega!“ hüüdis Madis kurjalt, „kes teab, kunas tal enesel käsi abra küljes on olnud!“

„Hää küll,“ ütles Ilse, „saada, isa, Jaan kündma, kandku Madis seemne wili rehealla . . . see tuleb puhastamise masinast läbi lasta . . . Ja sina, Madis, ei näi weel teadma, missugune kord meie majas on. Siin oleme kõik töö juures. Tööd juhatab see, kes seda kõigeenam tunneb. Kui sa oma teenijate õigustega palju suurendad, teen sulle ka pea peremehe õigusi tuttawaks. Ära looda selle pääle, mu sõber, et ma naesterahwas olen!“

Ja wihaselt kandis Madis seemne wilja aidast rehte, kuna Jaan lustilikult wilistades metsa taga kündis.

„Nüüd wõid keskhommikule minna,“ ütles wiimaks Strautmal, kes aidas wilja wakast kotti kallas.

„See on perenaese ütelda!“ wastas Madis, „kui see meid kutsub, siis läheme“

„Hää küll, mu poeg,“ wastas Strautmal rahulikult, ja kühweldas wilja ikkagi kotidesse, kuna Madis neid kandma pidi.

Kui Jaan wäikese põllu ära oli kündnud, tuli ta kodu, sõi kõhu täis ja tuli aida juurde, et uut tööd küsida.

„Kas teie siis juba keskhommikust sõite?“ küsis ta, oma piipu wastu aida ukse piidast tühjaks koputades. „Perenaene ütles, isa Strautmal wõida ütelda, kunas järgi tuleb jätta. Ta läks karjamaale. Tige lehm pusenud sääl lamba ära.“

„Noh, mu poeg, siis piab küll minu käsuga leppima,“ tähendas Strautmal pikkamisi.

Wihast turtsudes sammus Madis tuppa sööma.

Pärast söömist ütles tale Strautmal: „Nüüd, mu poeg, tee, kuidas hääks arwad; kas lähed ühes koos Jaaniga suurele kesapõllule ehk tuled jälle wilja kandma.“

Madis läks põllule, ei rääkinud aga Strautmaliga pikemalt sõnakestki.

„Madis,“ ütles Ilse tale kord, „kui sa teistega ühes

koos laua taga ei taha istuda, siis wõid ka ükspäinis süüa. Kes aga ühe laua taga neid samu Jumala andeid maitseb, see ei tohi oma kõrwal istuja kui oma waenlase pääle waadata. Sida meie majas ei sallita. Sa tead wäga hästi, et sulle keski paha ei soowi."

„Siin on ju lausa kuera elu!" uriseb Madis wastu, „siin tohib mul igaüks pää pääl tantsida. Kas siin üleüldse sulast ka inimeseks peetakse?"

„Niikaua kui sa ise ennast kui inimene üles piad, ei pia sind keski millegiks muuks. Ja nüüd küsi isa Strautmali käest tööd."

„Kuhu siis nüüd tuleb minna?" küsis ta natukese aja pärast Jaanilt. See nimetas tööd, ilma juurde lisamata, kas see Strautmali või perenaese käsu järele pidi tehtama.

Jüripäewast ei olnud weel poolteist nädalatki mööda läinud, ja juba ei olnud enam kuulda, et Madis „teenijate õigustest" rääkiks. Strautmal juhtis ainu üksi põllutööd. Sellega ei wõinud aga Jaun-Bebru talus kolm meest, päälegi kui kolmas nii wana oli, kui Strautmal, walmis saada. Kolmas sulane oli kewadel kuskile läinud ja — jäänudki. Töömeest oli aga hädaste waja. Ja juba kolmat korda oli Strautmal Ilsele seda meelde tuletanud.

Ühel päewal tuli Ilse naabri talust kodu ja laskis kohe hobuse ette rakendada. „Ma sõidan töömeest otsima," seletas ta, kui Strautmal küsis, kuhu ta sõidab. Kui ta maanteele oli jõudnud, plaksutas ta piitsa ja laskis hobust traawis weske poole sõita. Päew oli õhtu-poolikul, kui Ilse hobust kõrtsi ette kinni sidus. Ta wõttis loomal suurauad suust ära, laskis sedelga rihma lodewamale ja wiskas tale heinu ette, nagu oleks tal nõuu, pikemalt siia piatama jääda.

Kõrtsis läks asi aina lustilikult. Weski kõrts oli minewal aastal ja ka tänawu päratumalt „joofsnud," aga seekord, tööajal ei olnud sääl mitte liig palju käratsejaid, ainult üks rätsepp ehk, nagu ta ennast nimetas, „taillöör," siis

üks weskiline, kes walla magaskist seemne wilja oli toonud, selleşt aga poole osa hobusele jahuks jahwatanud, ja — Jakob Strautmal. Kõige rohkem purjus oli Jakob. Ta ei tunnud Ilset ära, kes sisse oli astunud ja ukse warjule seisma jäänud, ja arwas teda kõrtsmiku tüdruku olewat. „Ee, Leene . . .“ joriseş ta kähisewal häälel, „elagu noored naesterahwad, elagu kõrgesti! Hurraa! Ja elagu need lambapäädd, kes neid endile naeseks wõtawad!“

„See ei ole ju Leene,“ tähendas „taillöör.“

„Sina ei tea midagi,“ wastas tale Jakob kangel keelel, „sina ei mõista mulle pükşagi paigata. Miks şa mu püksid ära ei paikanud? Mis? . . . See ükspuhas . . . Leene ehk Maade. . üks on neişt weel räpakam, kui teine. Elagu seeşamagi räpakas! Hurraa!“

Ilse waatas natuke aega tema otşa. Juukşed olid tal şugemata ja pääs wana mütşi lott, mis kuskilt hernehirmutuşe pääşt oli wõetud; wäikeşe şasşis habeme tagant paistis peşemata kael, mis ilma krae ja kaelarätikuta oli. Kuuel polnud nööpişi, küünarnukad olid läbi kulunud, õmbluşed arunenud. Niişama näişiwad paikamata pükşid ja koguni purud kamasşid mõne „waeşe reişijaga“ ümber wahetatud olema. Uuri tal enam ei olnud.

„Tere õhtut, Jakob!“ ütles Ilse lähemale astudes. „Kas olekşid ehk nii hää ja waatakşid järele, kas mu hobune õieti kinni on şiotud? Mul oli kord kinnişidumiše läbi õnnetus“

Jakob wahtis tarretanud pilgul tema otşa.

„Mina ei ole kõrtsmiku hobuste pois, armuline paruni proua!“ wastas see, tema teretamişt tähelepanemata jättes.

„Ega ma şulle şelle eeşt wiina egu õlut oleks pakkunudki,“ wastas Ilse kindlal toonil,“ aga şee wõib ka jääda. Mis şee rätşepp şiit otşib?“ pööris ta ennaşt şiis kõrtsmiku poole. „Miku Laidin piab pühapäewal pulmi ja rätşepp jätab, şiin wahtides, tema riided pooleli.“

„Tohin ma küsida," algas rätsepp kõnemehelise rõhuga, „mis asi annab teile, auuline naesterahwas, õigust, minu eraasjadesse segada?"

„Sa tahtsid wist üelda: sinu era-laisklemistesse?" tähendas Ilse terawalt. Siis pööras ta, ilma kauemine rätsepast hoolimata, kõrtsmiku poole ja ütles:

„Miks teie nende härradele natuke teed ei juhata? Nad on wistist eksinud ja ei oska enam metsast wälja. Näe, siin, seda isat ootab ka perenaene kodus, sääl pole midagi, mis hobusele ette puistata ehk põllule külwada."

„Noh, Bebru perenaene," wastas kõrtsmik wenitades, „ma tänaksin Jumalat, kui auusal wiisil neist wõõrastest lahti saaksin. See jõrin kestab siin juba kolmas päew."

„Kelle raha nad siis siin nüüd õige läbi lööwad?" küsis Ilse uuesti. „Rätsepal pole midagi. Wallawanem rääkis wast, et teda wallamaja juurde puid saagima panna, et nii oma hingemaksu wõlga tasa teenida."

„Teil, auuline naesterahwas," ütles rätsepp kõrgil häälel, „on wist mõte, meid, auusaid inimesi, laimata?"

„Hei, mine ometi, isik, ja pese omal nägu puhtaks ... kes teab, kunas sinna pääle seepi on sattunud? Habe on weel eilaseest õllest kokku kleepinud. Mis niisuguseest hernehirmutuseest weel laimata on? ... Häbi piaks sul olema, teiste pisaratest ennast nii täis pumbata! Jakob joob kurbtuse pärast. Sina aga ei lähe temast eemale, nagu häbemata kärbes. Kellele teie Jakobi uuri minema panite?"

„Palun, palun..." kogeles rätsepp, „teie, kõrtsmik, sina, Jakob, sina, Leepa — teie kõik olete tunnistajad, et tema mind hernehirmutuseks ja häbemata kärblaseks sõimas. Seda ma nii ei jäta... Minu auu ei luba ennast laimata."

„Sinu auu, mehikene, ei wõi enam keski laimata," wastas Ilse rahulikult, „seda on koerad juba ammugi kraawi kaldal ära sõönud. Aga sina, Leepa, sina oled naesemees,

kuidas ja ometi unustada wõid, et jul kodus naene ja lapsed on?"

„Ma olen... ma tahtsin ju ainult hobust joota... olen nii ütelda, teekäija ... ega's hobust jootmata jätta wõi."

„Noh, siis mine, jooda ja sõida edasi," ütles ta, „ega ma sinuga pikemalt tülitsema hakkagi. Ainult sellel rätsepa noorhärral tahtsin ma kord hambad ära murda."

Leepa hiilas üsna tasakesi kõrtsist wälja ja jättis rätsepa jala, ehk ta teda küll ennem ühes wiia oli lubanud.

„Jakob," ütles Ilse, „sinu wanemad elawad praegu Jaun Bebru talus. Ja arwab, et ta häämeelega sinuga kokku oleks tahtnud saada. Kui tahad — sõidame ühes. Koormat mul pääl ei ole."

„Mul ei ole aega!" uriseb Jakob läbi hammaste.

„Noh, siis wõin ma sind oodata. Las' hobune puhkab."

„Kui kaua ja siis nii ootab?"

„Nii kaua, kui ja aega saab, ühes sõita."

„Kui ma aga ööseks seie jään?"

„Siis jään mina ka . . ."

Pärani silmil wahtis Jakob tema otsa.

„Ah niiwiisi, sina oled mulle järele sõitnud! Rätsepp, tema on minule järele sõitnud! Wana „tudent," laulame õige meie ilusat laulu:

„Minu naene elab mõisas,
Mina ise aga saunas, —
Ta sõidab nelja täkuga
Kuid mina — wana märaga!"

„Tema sõitis mulle järele! Hahaha! ... wististe küll kalesiis, helde armuline, paruni proua?"

„Ah ja waesekene!" tähendas Ilse rätsepale, „isegi hääle on ta ära kaotanud! . . . piriseb nagu sääsk . . ja niisugust tahtsiwad weel sulasmehed minewal aastal wolimeheks walida!"

Rätsepp aeles omas nurgas, nagu wihane mops.

„Ma palun, madame, awalikus kohas mitte haawawaid sõnu pruukida! Kodanlised õigused ... riigikodanlised... on iga inimesele kallis waranduš."

„Noh, häämees, kui ja selle eest pudel õlut jaaksid, siis olekšid seda kallist warandust ammu wastu paganat saatnud, nagu ja seda Jakobi jaabastega tegid."

Passilikud ja „haritud" wastused olid riidekunstnikul ütsas ja „igapäewastega" ei tahtnud ta ennast aitama hakata; sellepärast wiskas ta Ilse pääle uhke pilgu — ta oli sarnast pilku kord Sandrnilt „kinni püüdnud" — ja waikis. Ka Ilse ei lausunud enam sõnagi, istus pingi pääle ja waatas aknast läbi oma hobuse ja ehitatawa wabriku pääle.

Jakobile näis tema olek nähtawaste halb olewat, tema purjus olekust hoolimata. Esialgu laulis ta weel mitmel korral neljahobusega sõitwast naesešt ja rätsepp aitas agaralt ligi. Aga Ilse ajas kõrtsmikuga juttu ja ei pannud neid tähelegi. Siis hakkasiwad nad kahekesi kaarta mängima, kus juures nad isekeskis ühtelugu tülli läksiwad. Ilse ei hoolinud neist weel ikka midagi. Mängu juures nimetas Jakob kõiki emandaid „tuatüdrukuteks" ja kuningaid talu rentnikudeks. Ilse ei kuulatanudki nende juttu. Kolmas partii mariast oli juba läbi mängitud. Päike hakkas juba looja minema. Ilse käis mitmel korral wäljas, jootis hobust ja tuli jälle sisse. Just tema juuresolek oli Jakobile kõige enam südamesse lõikaw, aga ta ei wõinud midagi teha.

„Kõrtsmik, miks päraft need härrad enam ei joo?" küsis Ilse järsku.

„Nende taskud on wistist tühjad," wastas kõrtsmik ja poni ajalehe kokku, mida ta praegu oli lugenud ja tõusis aegutades üles.

„Ja rätsepp ei saa wistist wõla pääle sugugi?" küsis ta edasi, aga nii, et rätsepp seda wäga hästi kuulis.

„Pole weel üleminewa aastane wõlgki maksetud," wastas kõrtsmik, keda tema närakad wõõrad ära olid tüütanud.

„Ah, kas siis temale seekord ka midagi wõlgu anti? Ma arwasin, et teised teda ikka nii armu pooleşt jootsiwad."

„Ärge unustage, madame, parem mitte iseennast ära ja seda, kelle armuşt teie Jaun-Bebru talus elate!" ütles rätsepp, iga sõna pääle rõhku pannes

„Noh, ega ju ometi sinu armuşt, rätsepakene!" wastas Ilse terawalt, „sina olekşid terwe talu juba ammugi rändawate sellidele ära sahkerdanud, nagu seda Jakobi riietega tegid. Ütle kord, kui kõrge hinna alla sa Jakobi riided arwasid?"

Jakob astus ette. Tema purjus olek oli natuke lahkunud ja ta pilgutas oma auku wajunud silmi iseäralikult.

„Mine sina oma sõbrade juurde!" ütles ta ja tõmbas kuube kõwemine kinni, asjata selle nööpisi otsides. „Mis sul minu sõbradega tegemist on? Kas mina sulle mõisa järele hiilasin, kui sa oma sõbrade juurde läksid? Mis sul siin otsimist on, — siin, kus mina oma sõbradega elan?"

„Tore sõber!" ütles Ilse rahulikult, oma pilku üle tema terwe keha käia lastes, „isegi ühtainuşt nööbikeştki ei ole ta sinu kuue külge jätnud."

„Ei ole ju kõigil niisuguşi sõpru, kes oma sõbruşt rendi taludega tasuwad!" norис Jakob uuesti.

„Sa ekşid Jakob, kui mind niisuguste kõnedega ära hirmutada mõtled. Olgu minu halbtus ehk weel kord nii suur, ega see sind paremaks tee."

„Ja kellel on siis õiguşt, minult nõuda, et ma parem olekşin?"

„Sinu wanematel, Jakob. Need on nüüd täitsa ükşi. Sinu pääle on nad, kui oma wiimase tue pääle lootnud, kui teised lapsed endid nendeşt ära pöörsiwad, ja nüüd lähed ka sina ära." Ta rääkis hooletumalt, aga siiski tungis selle alt midagi nagu sula raud wälja.

„Ja, nüüd on ka see tuhka-kook hää küllalt!" naeris

Jakob kibedalt; „kus oli aga usaldus selle wiimase tue pääle waremalt? Siis olid pastor ja inspener iga jutu hakatus ja lõpp! Mingu nad nüüd nende juurde, mingu ja tuetagu endid oma koolitatud poegade pääle! Need on ju targad, need on hääd ... miks piaksin siis mina, koolimata, parem olema, kui nemad?"

„Sellepärast, et sa kõige õnnetum oled, Jakob. Ja sinu wanemad ei ole ka mitte õnnelikud. Kas sa siis tahad oma wanemaid sundida, et nad wabriku juurde läheksiwad pääwarju kerjama? Teist teed ei jäe neil ju üle."

„Minu pärast wõib see wabriku korsten sääl neid sautida, ehk nemad wabriku korstnat! Ka mina olen ainult inimene. Ja igal asja! on omad piirid. Hm, nad leidsiwad tõepooleşt paraja, keda mulle järele saata! Mina piaksin parem olema! . . . Just nagu ja ise kõik need aastad mind pori sisse ei oleks tallanud? Ja nüüd paned sa imeks, et ma nii porine ja närakas olen!"

„Mina ei pane seda sugugi imeks, Jakob. Ja järele saatnud ei ole mind sulle ka keski. Sinu wanemad ei ole minu juuresolekul sinust sõnagi rääkinud. Isa on selleks liig uhke, ennast poja poole pöörma, kui õnnetus käes on. Ta tahab seda ükşinda kanda. Ja ema on ju ikka jedasama teinud, mis isagi. Ma olen seda waikşelt iseeneses tähele pannud, et neil nii raske on . . . Kolm poega on nad üleskaswatanud ja nüüd pole neil enam kedagit Nende wanad südamed on täis kurbtust. Sellepärast sõitsin ma sulle järele."

„Sõitsid mulle järele? Ja sa arwad, et ma sinuga kaasa tulen?"

„Tingimatalt."

„Aga kui ma nüüd teise kõrtsi lähen?"

„Siis sõidan ma sulle järele."

„Kui kaugele?"

„Kuni sa ümber pöörad."

Jakob waatas tema otsa ja sülitas siis eneşe ette.

„Sa räägid ju minuga, nagu wäikese lapsega!“ Ja ennast rätsepa poole pöördes raputas ta seda ja ütles: „Tule, läheme üks maja edasi!“

„Kas sul weel raha on?“ küsis uniseks jäänud „taillöör.“

„Meie klopime nüüd sinu kuue ära!“ wastas Jakob.

„Mis -- klopime ära?“ urises rätsepp.

„Sinu kuube.“

„Mis sa minu kuuest tahad? See on minu oma kuub!“

„Jäta lori ja tule! Küllap näeme, mis asja pääle sinu kuub kõlbab. Ja sina, madame, wõid wanadele tuhkakoogi poolt terwisi wiia.“

Ja wankuwal sammul läksid nad uksest wälja. Pea kuuldus maanteelt kähisewal häälel lauldaw joodikute laul.

Ka Ilse läks wälja, korjas heinad lati lähedalt kokku ja pani wankrisse tagasi, seadis siis hobusele rauad suhu, kuulatas siis weel natuke aega joodikute laulu, mis õhtu hämaruses metsast läbi kajas, ja laskis siis hobust sammu neile järele minna.

Weski ja wabriku juures olid inimesed endile piduõhtu toime pannud. Nende elaw jutt ja naer jäi, kui Ilse kaugemale jõudis, ikka tumedamaks. Pääd loopides sammus hobune edasi, kuna Ilse hoolega kuulatas. Õhtune tuul waikis puude latwus ja ta wõis aegajalt mõlemate edasisammujate häält kuulda. Üks kord näis, nagu oleks nad paigale jäänud. Nad pöörawad ümber,“ mõtles ta. Aga siis jälle tuli tal ette, nagu oleks nad maanteelt ära pööranud. „Siin lähedal talusi ei ole!“ mõtles ta ja ajas hobust rutemalt edasi.

Tee käänak, mis teda mõlemateist eelminejateist lahutas, oli peagi läbi sõidetud. Täis kuu tõusis praegu üle männa latwade ja walgustas kruusaga üle puistatud, paiguti juba kuiwa maanteed. Aga tee pääl polnud kedagi näha, — mingisugust kõrwale minewat teed ei olnud aga ka. Ainult ojakene, mis maantee alt läbi jookseb, woolas kohisedes kitsast heinamaa ribast läbi, mida mets mõlemilt poolt sisse piiras.

Ilse tuli wankrist wälja, sidus ohjad ümber aisa otsa ja sammus sinna poole külge, kuhu ta hääli kuulis kaduwat. Maanteest mitte wäga kaugel silmas ta wäikest heinaküüni, mis pooliti noorte mändade warjul oli. Küüni uks oli oja pool küljes. Ta ruttas, metsast läbi sammudes, küüni juurde ja jäi selle nurga juures seisma. Ta kuulis selgesti, et keski seina äärt mööda edasi kobas ja midagi arusaamatat iseenesest pomises.

Ta astus mõned sammud edasi. Ukse pääl istus Jakob, nägu käte wahele peidetult, ja wäristes. Kas ta nuttis? Ehk wäristesid tema õlad külma pärast? Kewadene õhtu oli jahe.

„Jakob, sa külmetad ennast siin ära!" ütles Ilse, kätt tema õla pääle pannes. „Mässi enesele see minu rätik ümber!" Ja ta wõttis suure rätiku, mis ta õlade ümber oli, lahti ja pani seda Jakobi õlade ümber. Jakob tõusis tema sõnu kuuldes püsti. Ka rätikut ei näinud ta oma õladel tundwat. Ilma sõnalausumata seisis Ilse natuke aega. Siis wõttis ta Jakobi käest kinni ja hoidis seda omas pihus.

„Tule," ütles ta, kuna ta Jakobit tasakesti edasi tõmbas. „Minu hobune jäi kinnisidumatelt maanteee pääle."

„Ilse, jäta mind parem!" hakkas Jakob paluma. „ja muretse natuke minu wanemate eest. Kaua ei ole seda ka ju enam tarwiski!"

„Küll meie tee pääl kõige selle üle ühisusele jõuame. Tule! Ka minul hakkab külm. Wankris on mul weel wäike tekk. Hei, rätsepp, tõuse üles! Ma wiin sind kuni Laidini talusse. Ei pruugi siis homme päise päewa ajal nii tükki teed jala käia."

Rätsepp oli aga heinte sisse roninud ja wastas mõne wihase sõnaga, mis nagu „auusat inimest teotama!" wälja kõlas.

„Noh, ta wõib ka jääda," ütles Ilse, külma käes wäristema hakates, „ega teda heinte sees külm ära ei wõta. Tule! Mul hakkawad juba hambad lõdisema."

Ja ta tõmbas Jakobi läwe päält ära ja sammus, ikka weel tema käest kinni hoides, maantee poole.

Hobune hirnus tulejatele juba eemalt wastu. Waikides astusiwad nad wankrisse, mässisid endid rätiku ja teki sisse ja sõit algas. Weski kõrtsis oli küll weel hulk töölisi, aga nad ei tulnud wilu ilma pärast wälja ja nii sõitsiwad nad säält tundmatalt mööda.

Ilse waikis. Ja ka siis, kui nad juba tükk maad Raudupi poole läbi olid sõitnud, ei rääkinud nad weel sõnagi. Jakob algas kõige esmalt.

„Ilse, kas sa arwad, et see häätegu on, mind jälle inimeste hulka wiia? Sääl, metsas, oleksin ma kergemine kõigest omast koormast lahti saanud . . .“

„Missugusest koormast? küsis Ilse hobust ohjadest tasamalt sammuma sundides.

„Ah, kõigist sellest rikki läinud elust!“

„Kuidas see siis rikki on läinud? Elu pole kunagi rikki läinud, nii kaua kui inimene weel elab.“

„Sina ei saa sellest aru. Sinul on teistsugune süda. Sina wõid elada, pärast kõike seda, mis sündinud on . . . seekord . . . mina ei jõuaks seda mitte“

„Ah, sa räägid minu lapsest? Noh, elama piab ju ometi. See waene ussike ei ole ju selles süüdlane. Kes piaks siis tema eest muretsema, kui mina seda ei teeks?“

Kuidas wõib üleüldse weel muretsemise ja muu sarnaste asjade pääle mõtelda, kui oma enese hing nagu ära purustatud on?! Mina mõtlen seda nii . . . Ei wõi enam kellegille silmi waadata . . ja ikka piab selle pääle mõtlema, mis inimesed selle häbi üle räägiwad . . . Mina olen sind tihti südamest kahjatsenud, Ilse.“

„See näib küll wäljastpidi nii olema, Jakob. Kes aga ise niisugust saatust üle on elanud, see tunneb teisite, Esialgu on asi muidugi nii, nagu sa ütled. Ja ühtelugu piad oma häbi pääle mõtlema ja arwama, et kõik inimesed ai-

nult seda ühte asja näewad, ainult selle pääle mõtlewad. Kui aga kõwaste tööle hakatakse, et enese ja lapse eest muret kanda, siis on nagu saaks kõik paksu muruga kaetud. Siis pannakse tähele, et igal ühel niipalju enese üle wõitlemist on, niipalju oma enese muret ja piina, et tale igaford wõõra süü meeldegi ei tule. Ja kui ta seda ka meelde tuletab — kas mind siis wõõraste mõtted paremaks ehk paremaks teewad? Ainult ma ise ei pia ennast halwaks tegema, siis saab kõik jälle hääks. Olgu nii palju kadunud kui tahes, inimene wõib ikka uuesti otsast pääle hakata . . . ainult meelt ärahoita ei tohi mitte.

Inimesel piab iseenese wastu usaldust olema, ta piab töötama ööd ja päewad, järgijätmatalt, et seda jälle tagasi wõita. mis nooruse hullustuses kaduma on läinud. Kerge ei ole see mitte, Jakob. Seda tean ma ise liig hästi. Kes korra langenud on, selle wastu ei ole teistel enam usaldust. Nad ei oota temast enam midagi hääd. Mõne silma pilguga on puu maha raiutud, aga kunas niisugune puu üles kaswab, selleks on palju, palju aastaid waja. Niisama on lugu inimese hää kuulsusega. Aga uuesti kätte saada wõib seda ometi. Astub ometi iga inimene ilma enesel ärateenitud hää kuulsuseta maailmasse. On see kord kaduma läinud, noh, siis hakatakse uuesti otsast pääle. Kannatlikult tuleb tagasi lükkamist, teotust, haawamist ära kannatada, tuleb ainult pääd alandlikult norgu lasta ja uuesti pääle hakata. Nagu üeldud, kerge see ju ei ole. Ka mina olen iseennast kahjatsenud, wõib olla weel enam, kui sina Aga mu laps tegi mulle weel enam walu. Kui mitte mina seda tagasi ei teeniks, mis ma kaotanud olen, siis piab seda mu laps tegema. Ja temal on see palju raskem. Wäikest saadik pääle hakates näidatakse minu poisi pääle näpuga ja kutsutakse „sakса-pojaks." Kuidas piab see waene loomakene edasi kannatama? Temal on weel õrnatundeline meel, mis ruttu kurwaks saab, ruttu meeleheitmisesse langeb. Noh, mina tun-

nen aga elu paremine. Ja inimesi tunnen ma juba ka. Seekord ma ei tunnud neid weel ja sain sellepärast petetud. Aga nüüd ma tunnen neid. Nüüd ei pööra ma enam omal teel sinna poole, kuhu nad tahawad Tulge siia ja näidake, missuguši mägesi teie paigast ära olete kannud, enne kui minu pääle kohut mõistma hakkate! Noh, siis saab warsi üks ja teine wiisakamaks. Mis aga kõige tähtsam on: minu last jätawad nad rahule. Ja siis on mul ju ükskõik, mis nad minu üle mõtlewad. Aga sa saad ju seda ise kuulma, mis minu üle mõeldakse."

Jakob ei wastanud tükil ajal sõnakestki. Ilse ajas hobust uuesti kiirema sõidule.

„Ja nii arwad sa siis, et ma kõik jälle nuesti otsast pääle piakšin hakkama?" küsis Jakob wiimaks aralt.

Ilse ärkas nagu mõtetest üles.

„Otsast pääle?" küsis ta, „aga armas sõber, mis sa siis õieti kaotanud oled, et sa uuesti otsast pääle piad hakkama? Strautmali talu? Ja, aga sa ise ei tahtnud ju, et wennad wõlatasumisest osa wõtakšiwad. Nüüd läheb ju asi sinu tahtmise järele, nad ei wõta selleši osa. Strautmali talus elab nüüd mõisa kutsar. See ei ole nii püädja mees, kui minu kadunud. Ja Emma Lihdazin pole perenaene ... See pidab pea kõik oma ehtede ja pidudega ära. Kutsar ise oli juba ammu tubli joodik, kui ta weel härra teenistuses oli. Peremehena teeb ta seda weel hullemine ... Ta arwab, et joomawendade käest õlle ja wiina eest oma ära müüdud aun tagasi saab osta. Ei see Strautmali talu pia. Kümne aasta pärast wõid sa talu tagasi saada, wõib olla, ka wareminegi. Ja ilma wendade abita"

„Kas sa tõesti nii arwad?"

„Jah, ma arwan nii."

Jälle jäi Jakob wait.

„Ilse," ütles ta natukese aja pärast, „ma tänan sind!"

„Mis eest?"

„Et ſa minḃ ſäält oja juureſt ära tõiḃ. Nii on ometi parem."

Ilſe ei waſtanuḃ miḃagi. Kuu paiſtis nende ſelja taga, aga ſelges taewas ſäras lõpmata hulk tähti. Ilſe tõmbas kergemalt hinge.

„Teie mõlemaḃ, ſina ja ſinu wenḃ, kanḃitaat, olete wäga ühetaoliſeḃ," algas ta natukeſe aja päraſt. „Teie mõtlete ainult ſelle üle, miſ üks ja miſ teine tunneḃ. Ja ſiis läḃete omaſ mõtetes kuni kõige wiimaſe tipuni. Kes ſeḃa aga iſe läḃi on elanuḃ, teaḃ ſeḃa paremine. Kuni kõige wiimaſe piirini ei lähe aſi kunagi. See on ainult nii etteku-jutuſtes. Aga elus tuleḃ paljugi ette, miḃa ſugugi ooḃata ja ette aimata ei wõiḃuḃ. Ja kunagi ei ole nii, nagu ette loodetakſe ehk kardetakſe. Kätte ſaaḃuḃ õnn on tühiſem, kui ette mõeldakſe, ja juhtunuḃ õnnetuſt wõib kergemine kannatada. Nii on ſee ka ſinu iſaga. Eſialgu käis ta ka niiſama Bebru talus ümber, läks . . . jäi ſeiſma ja wajuſ mõtetesſe. Mina nägin ſeḃa kõik, aga olin wait. Nüüḃ jääb ta ka aga juḃa palju arwemine ſeiſma ja hakkab juḃa räägima, kuiḃaſ külwi järge parandaḃa tuleks . . . ja kes külwi eeſt muret kannaḃ, ſellel ei ole ka ükskõik, miſſugune lõikus on, — oi ja, millega inimene kõik ära ei harju! Ja ſinu iſa on juḃa wana. Sinul on aga terwe eluaeg weel ees."

Jaun-Bebru talu koerad hakkaſiwaḃ haukuma. Ilſe hüüḃis neiḃ, astus wankrilt maha ja wiis Jakobi oma eluruumideſſe.

„Meil on ſiin kaks tuḃa," ütles ta, „teenijaḃ elawaḃ teiſes otſas. Täna ööſel wõiḃ ſiin wäikeſes kambris magaḃa, aga homme tulen mina lapſega ſeie. Siis wõiḃ ſa ühes wanemategа ſuuremaſ tuaſ olla. Jõstu, ma toon ſulle natuke keha kinnituſt."

Kui ta aga tagaſi tuli, oli Jakob juḃa riideſt lahti wõtnuḃ ja magaſ raskeſti, nagu inimene, keḃa kaua nagu metsloomа taga on aetuḃ, wiimaks aga ometi warjupaika

leidnud. Ilse tõi ühe oma mehe ülikonna ja pani seda magaja kõrvale tooli pääle. Närud, mis ta seljas olnud, sidus ta aga kimpu ja viis aita. Siis võttis ta ise hobuse rakest lahti, viis teda talli, astus siis tasakesti suurte tuppa ja heitis oma poisikese juurde voodi. Laps ärkas üles, hüüdis pooluniselt: „mamma!“ ja võttis oma sooja, pehmede käekestega tema kaela ümbert kinni. Ta silus tasa lapse pehmeid juukseid ja nuukses veel kaua, kaua . . .

Kahekõas päätükk.

See oli ühel juulikuu päewal pääle lõunat. Inshener Strautmal istus omas kambris ja waatas praegu tulnud posti läbi. Ajalehtede ja ärikirjade hulgas nägi ta ka ühte wäikest kuwääri, mille adress naesterahwa käega oli kirjutatud. Seda kirja lükkas ta kõrwale, sest tähtsad uudised pöörsiwad kõik ta tähelepanemise enda pääle. Wäljamaalt teadustadi, et klaasiwabriku ahjude tarwis tarwiline materjal ära on saadetud; selle wastuwõtmise korral tuli hind ära maksta. Masinate wabrik tuletas tale meelde, et 16. juulil tema wekslite tähtaeg, mille summa üle 3000 rbl. ulatas, ära lõpeb; see oli muidugi ainult wormi pärast, sest direktor teadis wäga hästi, et raudtee aktsionäride koosolek 15. juuli pääle kindlaks oli määratud ja Strautmal siis tema osaks tulewad aktsiad kätte pidi saama. Mis teda aga kõige enam mõtlema ajas, oli niisamasugune kiri pankiiri poolt, et ka tema poolt Sandeni nime pääle antud weksel üle 30,000 rbl. 16. juulil wäljamaksa tuleb. Sanden oli ju ometi seekord lubanud, seda asja aktsia seltsiga ühel nõuul korraldada; pankiir täitis teatamisega ainult ühte ärimehelist wormi. Aga imelik oli see ikka, et Sanden selle asjaga nii kaua oli wiiwitanud. Kui kergesti wõis selles asjas mõni

ekſitus juhtuda ja wekſel pidi protesteeritud ſaama, weel enam ſellepäraſt, et ta wõõraste kätte läks. Strautmali pahandas ſeeſugune hooletus Sandeni poolt wäga. „Ma sõidan warsi tema juurde ja räägin temaga ſelle asja päraſt," mõtles ta.

Tüdruk kutſus teda sööma. Ta pistis kirjakeſe tasku ja läks omaſt kambriſt ära.

Wana Greeſa ei olnud weel sääl; nii istuſid nad Mariega ainult kahekeſi laua ääres.

Marie tegi mitu korda juttu, kuid see jäi pea jälle soiku. Strautmal oli koguni mõtetesse wajunud. Marieſt oli aga näha, et tal täna midagi iseäraliſt keele pääl oli.

„Kas teie sugugi ebausklik ei ole, hra Strautmal?" küsis ta wiimaks, temale salati pakkudes.

„Ei, preili," wastas Strautmal.

„Ka mina ei hooli muidu ebausust suuremat, aga minewal ööl nägin ma nii iseäraliſt und, et ma kuidagi seda mõttet tagaſi ei wõi tõrjuda: teid ähwardab hädaoht."

„Kuſt siis? Kelle poolt?" küsis Strautmal naeratades.

„Ühe naesterahwa . . . muſtlaſe naesterahwa poolt."

„Muſtlaſe naesterahwa poolt?" kordas Strautmal ja jäi tõſiſeks. Siis pistis ta käe rinnatasku ja wõttis säält kirja wälja.

„Wõib olla, on teil õigus, preili Marie," ütles ta kirjakeſt silmitſedes, „teie lubate wist, et ma seda lahti teen."

„Palun," ütles Marie ja kahwatas ära. Siis ei pööranud ta, mingit halba oodates, oma silmigi tema päält ära. See arutas wäikeſe, kõwa paberi lehe lahti, lõi selleſt silmad üle ja jäi siis allkirja juures piatama. Marie pani siiski tähele, et tema mõtted juba kuskil kaugel wiibiſiwad. Ta tundis sarnaſt pilku juba wäga hästi. Strautmali nägu läks tõſiſeks. Ta waatas üles ja pani Marie pilku tähele, kes aga nüüd silmad kohe kõrwale pööris. Siis andis ta kirja üle laua Marie kätte ja ütles:

„Lugege!"

Ta luges. Kiri oli mitmekesine, äritatult kirjutatud. Sisu oli aga järgmine:

„Minu suur laps! Sinu lapselikude silmade pärast ei wõi ma teisite — ma pian sinu eest muretsema! Kui sul pankiiri ehk Sandeniga mingisugusi äriasju on — ma mõtlen nimelt rahalisi asju — siis hoia ennast nende eest. Pane ennast kõige halwema wastu walmis. Täna on sellest aasta täis, kui ma suure lapsega tutwust tegin."

Marie käsi wärises, kui ta kirja tagasi andis, aga ta ei lausunud sõnagi.

Strautmal waatas natuke aega tema otsa.

„Teie ei päri siis millegi üle järele?" küsis ta.

„Missuguse õigusega tohiksin ma seda?" wastas Marie wärisewate huultega.

„Igatahes niisama suure õigusega, kui nende ridade kirjutaja . . ." wastas Strautmal järele mõteldes.

Marie nägu läks natuke rõõmsamaks, Strautmali rind tõusis ja wajus ägedalt.

„Niisugused on nad!" hüüdis ta järsku, kuna ta rusikaga wastu lauda lõi ja üles kargas. Siis aga jäi ta järsku waikseks ja rääkis rahuliste edasi: „Wabandage minu ägedust, preili! Ei ole mitte kerge näha, et . . aga olgu! Lubage, ma pian järele mõtlema!"

Ja ta istus uuesti tooli pääle ja sõi edasi. Siis hakkas ta isegi naljatama. Aga keset lauset jäi ta piatama.

„Mikspärast teie nutate, preili?" küsis ta, tema silmi waadates. Marie silmis läikisiwad tõesti pisarad.

„Aga teie olete ometi Sandenile palju raha wõlgu!" hüüdis ta.

„Ja," wastas Strautmal, „30,000 rbl. ühes selle protsentidega."

„Ja — wõib olla, on sel naesterahwal ometi õigus?" küsis Marie, raskesti hinge tõmmates.

„Wäga wõimalik!" wastas Strautmal, uuesti salati waagent ulatades.

„Mis wõiwad nad siis teile teha?"

„Midagi muud, kui mind pankrotti ajada," wastas Strautmal rahulikult.

„Aga seda ei tee ju Sanden ometi!" sosistas Marie täis muret.

Ütelge, preili: kas teie oma kasuõe käest ehk teada olete saanud, missuguse päewa pääle tema awalik kihlus Sandeniga määratud on?"

„Andke andeks, hra Strautmal, seda ei tohi ma teile üelda, see on weel sügaw saladus . . . tema usaldust ei tohi ma kurjaste pruukida. Andke andeks, hra inshener!" Ja ta waatas koguni kurwalt Strautmali silmi.

Strautmal lõi silmad maha ja trummeldas sõrmedega wastu lauda.

„Mul tuli see ainult nii mõttesse . . ." pomises ta ja waatas siis jälle ülesse.

„Lubage, preili Marie, et ma natuke selgemalt räägin. Ülehomseks, see on wiieteistkümnendamaks, on aksionäride koosolek määratud. See koosolek otsustab, kas teataw summa minu plaani eest wälja saab makstud . . . selle plaani eest, et raudteed üle raba teha. Selle wäljamaksmise küljes on minu terwe ettewõtte tulewik. Kui nüüd Sanden oma kihlust wiieteistkümdendama juuli kuu päewa pääle on määranud, siis kõguwad wististe kõik ümberkaudu mõisnikud tema juurde. Ja siis on aksionäride koosolek osawõtjate wähesuse pärast otsuse wõimetu. Seda tuleb hilisema aja pääle edasi lükata. Wõib olla, on see Sandeni soow, ja kui temal see wiiwitus korda läheb, siis olen mina lage. Aga nüüd wabandage minu wiisakuseta olekut, et ma teid selleks ekstaoa tahtsin, et ühte teile usaldatud saladust wälja lobisema olekstite pidanud."

Ta tõusis üles ja läks välja. Marie laskis sohwa pääle ja hakkas ägedaste nutma.

Strautmal sammus terwest weskist läbi, silus mööda minnes wõllisi ja rattaid, läks siis paberi wabrikusse, puudutas sääl teatawa õrnusega pea igat masinat, jäi siis ukse juurde seisma ja waatas kaua aega metsa äärel seiswa klaasi wabriku poole. Pikk korsten oli juba peaaegu walmis, oli näha, kuidas müürisepad selle tipus liikusiwad. Strautmal tõmbas käega üle silmade ja läks siis ülesse oma kambri. Sääl wõttis ta weel kord oma wõlgade arwe kokku ja hakkas siis wäikeses ruumis edasi ja tagasi käima. Ukse pihta koputadi tasakesti; Strautmal jäi seisatama, tahtis „sisse!" hüüda, tegi aga siis ühe hoolimata käeliigutuse ja sammus edasi.

Koputadi teistkorda. Strautmal sammus ukse juurde ja tegi seda lahti.

Poolpimedas eesruumis seisis Marie ja waatas paluwal pilgul tema otsa.

„Ja, kihlus peetakse wiieteistkümnendamal," ütles ta ägedalt ja hakkas jälle nutma.

Strautmal sirutas oma käe tema poole. Marie nutwad silmad ei pannud seda tähele, aga ta wõttis neiu parema käe, tõmbas seda punetawa näo päält ära ja ütles: „Ma tänan teid!"

Marie ulatas temale teise käega ühe wäikese raamatukese.

„Ja see ... palun ... wõib ehk natukesegi aidata ... wõtke seda, ma palun ..."

Strautmal wõttis raamatukese wastu ja nägi kohe, et see hoiukassa raamat oli.

„Palun, preili Greesa, astuge sisse!" ütles ta. „Äriasjad piawad järelemõteldes tehtud saama."

Ta tõmbas Mariet tasakesi oma töötuppa ja palus teda kirjutuse laua juurde leentooli pääle istuda. Siis sirwis ta raamatu läbi.

„Teie soowite siis siin sisse kirjutatud summasi mulle laenata?“ küsis ta.

„Ja, palun!“ wastas see tungiwalt

„Aga teie teate ometi, et mind, wõib olla, juba mõne nädali pärast maksujõuetumaks tunnistatakse ... Niisugusel juhtumisel wõib ka teie laen kaduma minna.“

„Mingu!“ hüüdis Marie äritatult. „Minul ei ole nende raha tarwis ... Nemad andsid mulle selle raha!“

„Aga wõib olla, oleks teil seda raha ometi oma isa jaoks waja?“ ütles Strautmal. „Ja ka teil enestel on elu alles ees.“

„Kas teie siis usute, et ma selleest rahast krossigi puudutada wõiksin, kui — kui nad niisugused on?“ küsis neiu leekiwal pilgul.

„Inimene wõib paljugi ...“ wastas Strautmal; „sääl wabrikus jahwatab masin puud tolmuks ... weel enam õõrub waesus inimest. Mina ei wõi teie pakkumist mitte wastu wõtta, preili.“

Marie punastas kuni juuksteni. „Wabandage,“ ütles ta maha löödud pilgul, „ma ei tahtnud mitte pääle tungida ...“ Ja kuna ta raamatukese wastu oli wõtnud, pöörис ta ennast ukse poole.

Ka Strautmal oli üles tõusnud ja waatas, käsi risti hoides, temale järele.

„Marie!“ hüüdis ta järsku.

Neiu jäi ukse pääle seisma ja waatas tagasi.

„Meie saame üksteisest alati walesti aru, Marie,“ ütles Strautmal, kuna ta pikkamisi neiule lähenes. „Ja ma kardan, et meie üksteist terweks eluajaks walesti mõistame. Palun, tulge tagasi, mul on teile weel midagi ütelda!“

Ja ta käskis teda teistkorda tooli pääle istuda.

Marie ei julgenud oma silmi üles tõsta. Strautmal oli seisma jäänud ja tuetas ennast raamatu riiuli wastu.

„Ma kardan, et meie üksteist terweks eluajaks walesti

mõistame . . ." kordas ta; „kas teie olekſite walmis, minu le rohkem uſaldama, kui ſeda raha?" küſis ta.

„Mul ei ole midagi enam!" wastas Marie kurwalt.

„Aga kui teil oleks?"

„Siis muidugi."

„Kõik?"

„Kõik!"

„Ka oma tulewikku? . . . Kas teie wõikſite mind nüüd, kus mind pankrottiks tahetakſe teha, niipalju uſaldada, et teie mulle tõutakſite, minu abikaaſaks ſaada?"

Neiu punastas ja ta ſilmadesſe tungiſiwad piſarad. Aga wastata ei wõinud ta midagi.

„Marie," ütles ta pikkamiſi, kuna ta temale oma kätt wastu ſirutas, „kas oleme ſõbrad elu ja ſurma pääle?"

„Mis olen ma ſiis teile!" wastas neiu ja kattis oma näo kätega kinni.

„Sina oled minu ainukene abiline," ütles ta, neidu pikkamiſi oma rinnale tõmbades, „ſina oled ainuke inimene, kellele ma igat oma plaani uſaldada wõin, kellele ma oma rõõmuſi ja oma kurbtuſi wõin awaldada. Ja kui mul weel kümmekorda rohkem waenlaſi oleks, — ma tean nüüd, kelle eeſt ma wõitlen. Kas tahad minu ſeltſiline olla?"

„Ja," wastas ſee taſa, „aga ainult ühe tingimiſe all: niipea kui ma märkan, et ma teie — ſinu õnne tee pääl tüliks olen, kas tohin ma ſiis ſellelt teelt ära minna?"

„Ainult ſiis, kui ſa minu õnne tee pääl tüliks oled! Juſt nagu minul weel teiſt teed õnne juurde oleks, kui ſinu hingeſt läbi! Ja ſee hing on nüüd minu päralt ... igawesti?"

„Ja, nii kaua, kui ſee ſinu õnne tee pääl tüliks ei ole!" kordas Marie.

„Nii ſiis kuni ſurmani . . . minu kaaswõitleja elus ja ſurmas!" Ja weel kaua ſurus ta neiu pääd oma rinna wastu . . .

„Aga nüüd tööle!“ hüüdis ta siis; „sõida sina kohe kirjutaja ja wallawanema juurde, et nad sulle wolikirja minu pääle wäljaannaksiwad, et ma raha hoiukassast wälja wõiksin wõtta. Mul on seda wististe waja. Ja siis lase kahe kõrwile süüa anda, et ma weel täna öösel linna wõiksin sõita. Ma jään umbes üheks nädalaks ära. Ja kas sa ei wõiks siin kodus tööde järele waadata? Nagu näed, mu kallim, kuu walgel kõndimiseks ja ööpiku laulu kuulatamiseks pole meil sugugi aega.“

Siis wõttis ta taskust mõned wõtmed.

„Siin — sellega teed sa minu rahasahtli lahti. Sääl on kõik dokumendid ja rehnungid. Puhtas rahas leiad sa säält weel ligi 500 rubla. Selleşt ulatab laupäewal palgamaksmiseks küllalt.“

Ohtu eel jõudis Marie tagasi ja andis wolikirja Strautmali kätte. Nad ei rääkinud üksteisega enam sõnagi. Ainult siis, kui Strautmal teistkord Greesa eluruumidesse tuli, küsis Marie, mis kellu ajal ta linna sõidab.

„Päraşt seda, kui postimees, kes Raudupi mõisa posti wahsali wiib, siia on jõudnud,“ wastas ta; „mul on temaga natuke rääkimist.“

„Ma ütlen tale seda,“ wastas Marie.

Päike oli juba alla wajumas, kui postimees sinna sõitis. Marie saatis teda Strautmali juurde.

„Kuulge, wa' häämees,“ ütles tale Strautmal. „Teie wõiksite mulle suurt meelehääd teha. Ma sõidan nüüd kohe wahsali ja wõiksin sellepäraşt posti ligi wõtta. Aga teie wõiksite — muidugi tubli jootraha eeşt — ehitusmeistri Elkshnitile ühte kirja wiia. Kas teate, kus ta elab?“

„Küllalt, ma olen juba kaks korda tema juures käinud . . . Raudupi härra saatis mind sinna.“

„See ei ole palju kaugem, kui wahsali,“ rääkis Strautmal edasi, „ja teil ei läheks sellega suuremat midagi rohkem aega. Aga mina piaksin sinna era käskjala saatma,

kuna ma päälegi ei tea, kas minu töölisteſt keski ööſel ſinna teed leiab."

„Ah, mis, härra," ütles poſtimees, „kui teie aga minu posti ära wiite, küll ma ſiis wilul ööl Elkſhniti juurde ſõidan. Ainult hobuſt pian ſiin süüa laſkma."

„Siis tooge poſtitaskud üles . . . ja laske omale õhtuſööki anda. Teatage preili Mariele, mis ma teile ütleſin."

Natukeſe aja pärast oli Strautmal ühes poſtitaskudega omas kambris ja käänas ukſe lukku. Ta wõttis ühe poſtitasku, kuhu pääle „Raudupi mõis" oli kirjutatud, ja pani ſeda laua pääle. Taſk oli niiwiiſi lukku pandud, et ſiſſepoole raudhaagid olid pandud, mis tasku kaante nahaſt läbi ulataſiwad. Haakide ſees oli raud pulk; et ſee wälja ei libiſeks, oli üks ſelle ots kõweraks painutatud, kuna teiſes otſas olewa obaduſe küljas eſilukk rippus. Strautmal katſus esmalt oma wõtmetega lukku awada, aga ükski ei paſſinud. Siis peitis ta tasku oma mantli hõlma alla ja läks oma wabriku juures olewa laboratoriumi. Sääl ſaatis ta mõnikord terwed ööd mitmeſuguste katſete tegemiſega mööda. Kui ta uſt lukku ja akna luugid ſeeſtpoolt kinni oli pannud, süütas ta ühes nurgas wäikeſe leegi põlema, pani ſelle raua ümber, miska taſk lukku oli pandud, niiske lapi ja hoidis kõweraks painutatud otſa leegi pääl, kuna ta jalaga wäikeſt lõõtſa käima pani. Kui ſelle ots pea walkjas hõõgaw oli, painutas Strautmal ſeda alaſi juures ilma mingi waewata ſirgeks, jahutas wee ſees ära ja tõmbas raua haakide ſeeſt wälja. Siis pani ta tasku puhta laua pääle, peſi käed hoolega puhtaks ja hakkas ſiis tasku ſiſu järele waatama. Sandeni käeſt oli taskus kolm kirja, nende hulgas üks pankiirile. Strautmal wõttis kõik kolm kirja wälja, pani leegi pääle ühe nõuu ja peagi tõuſis ſäält walge aur ſihiſedes üles. Selle auru pääl hoidis nüüd Strautmal kirjade kinni kleebitud pooled, kuni paber ja kummi niiskeks läkſiwad ja kuwääriſi kergesti lahti wõis teha. Straut-

mal astus uuesti lauа juurde ja tegi kirjad kõige suurema ettewaatusega lahti

Kahes kirjas olid tähtsuseta teadustused; selle eest hakkasiwad aga Strautmali filmad wälkuma, kui ta kolmandama kirja sisu filmas. Selle kirjale oli tema weksel juurde lisatud — protesteerimiseks täitsa walmis. Pääle selle oliwad sääl wolikirjad adwokati ja pankiirile.

Strautmal wajus tooli pääle, pani filmad kinni ja wiibis nii natuke aega. Siis häigas ta käega üle näo ja tegi Sandeni kirjapoogna lahti.

Ta luges:

„Auustatud härra! Ka mina olen nüüd teie arwamiste poolt, et teatawa härra laenu asjandus kõikumas ja sellepärast kõige wiimne aeg on, päästa, mis weel päästa wõib. Halb on see küll, et weksli protesteerimine just minu poolt algama piab, ometi on ka minul täieline õigus, seaduslikult tema wastu wälja astuda; sest nagu selgub, on wäga küsitaw, et aktsionärid, kui nad tarwilisel arwul kokku piaksiwad tulema, teatawa härra wastu sugugi sõbralikud oleksiwad. Hoolsa järelarwamise järelduse oleme nimelt selle mõtte pääle tulnud, kas mitte kõrge wesi, mis raba ülemisel poolel kokku kogub, raudtee tammi ära ei õõnista? Ja sellepärast oleme meie, et kõiki wõimalikuid juhtumisi ära hoida, sunnitud, seda tammi niisuguse sisteemi järele ehitama, mis seltsi kassat wäga koormab. Igatahes ei wõi enne töö lõpetuft lõpuarwe pääle mõeldagi. Sellepärast ei tohi ka mina loota, et minu wekse täielikult wälja saab makstud. Ma olekfin aga igatahes wäga rõõmus, kui ainult selle ühe kahjuga pääsekfin ja edespidiste halwade juhtumiste eest ennast hoida wõikfin, mis mind ja minu naabert liig usaldawalt tehtud metsa müümise kontrahi läbi tabada wõikfiwad. Selle kontrahi järele on temal õigus, meile päratumate puu müümiste pärast wekslisi kaela ajada, milledel — kui asjad halwaks kujunewad — just niisama

ſuur wäärtus on, kui neil paberi ribadel, milledega piipu põlema ſüüdatakſe. Sellepäraſt liſan ma ſelle kirjale tarwiliſed paberid juurde, et teie ühes minu advokatiga ſelles asjas mõjuwaid ſammuſi wõikſite teha. Kui teie tema käeſt tema wekſelt meie metſamüümiſe kontrahi wastu ümber wahetada ja tema terwet ſisſeadluſt umbes 20—30,000 rbl. eeſt ära osta wõikſite, ſiis oleks aſi minu arwamiſe järele tema kui ka meie kohta kõige paremine korraldatud. Minule ei meeldiks ſee mitte, kui ta oma waewa eeſt mitte midagi ei ſaaks, kui ta wõrdlema hakkab. Wastaliſel korral kandku ta aga oma kangekaelſuſe järelduſi. Ainult ſelle eeſt palun teid hoolt kanda, et pääle teid mõlemaid enne 16. ſelle kuu päewa keski ſelleſt asjaſt midagi teada ei ſaa. —

Auupaklikult Sanden."

Struutmal hakkas kibedalt naerma. „Kui ſeaduslikult, kui auumehelikult ſee kõik on kirjutatud!" pomiſes ta. „Iſegi eneſte keskel annawad nad iga asjale ainult auuliſi nimeſi... Nii ſoowiwad nad ſiis 20—30,000 rubla mulle kinkida! Kui ſuuremeelelikud nad ei ole! Ja metſa kontrahi ei meeldi neile . . . Seda ma uſun, ſeda ma uſun täitſa, mu kallike! Ei olnud ju ſugugi tarwis, mõnda wäljamaa metſaasjanduſe tundjat kutſuda, et aru ſaada, et Raudupi ja Sandhofi metſad kümne aasta päraſt koguni teiſtſuguſt pilti pakuwad."

Ja ſiis wajus ta jälle mõtetesſe. Kiri oli kinnitatud. Sanden ootis ſelle pääle posti kwiitungi. Kui ta kirja ära häwitaks, ſiis ſünnitaks ſee liig ruttu kahtluſt. Ja kui ta weel kord hoolega mõlemaid wolikirju ja kirja läbi oli lugenud, muutis ta kirjas olewat kuu päewa, 16 aſemel 26 tehes. Siis pani ta kõik paberid kokku ja pistis kuwäärisſe, ainult oma wekſelt wälja jättes. Hoolega pani ta ſiis kirjad kinni ja pistis nad postitasku, lükkas lukustamiſe raua haakideſt läbi, tegi ſeda niiſama kui ennegi, tuliſeks ja pai-

nutas otsad kõveraks. Siis tõmbas ta raua ühetaoliselt mustja värviga üle, nii et kuumaks tegemise jälgesi enam tunda ei olnud. Kõige viimaks võttis ta oma veksli, põletas seda hoolega tule pääl ära, peitis siis tasku uuesti oma mantli alla, kustutas tule ära ja tegi ukse lahti. Keskköö oli juba möödas. Idapõhjas, metsa taga, oli juba esimene koidu piir tunda. Kusagil laulis kukk ja rakke pandud hobused trampisiwad rahutumalt. Ukse taga tuli tale Marie wastu.

„Kõik on walmis. Ainult postitaskud . . ."

„Mis neil wiga on?"

„Raudupi mõisa tasku puudub."

„Seda ei olnudki, wõib olla, seekord ligi. Kas sa postimehe käest seda järele küsisid?"

„See oli juba ära sõitnud."

„Kus ta hobust sõõtis?"

„Kaalukoja juures."

„Kas säält ka juba otsiti?"

„Ei."

Strautmal ruttas sinna. Natukese aja pärast tuli ta, postitask käes, tagasi.

„Hooletu," ütles ta lühidelt; „kui aga Sanden seda teada ei saaks . . . see oleks selle üle pahane . . . Aga nüüd hääd ööd, mu südamekene! Ühe nädali pärast olen ma tagasi. Sina jääd ju mulle ikka, kui ka kõik muu kaduma läheb? Eks ole tõsi?"

„Ja!"

Sulane tuli koguni uniselt peretuast wälja ja sidus hobuse lahti. Strautmal wõttis teda ligi, et ise natuke magada saaks. Norskades hakkasiwad hobused minema, kuna Marie raske südamega läwe pääle seisma jäi.

„Ma ei näe teda enam," see mõte surus nii raskelt kui tina tema hinge pääl. Ta heitis pilku musta jõe pääle, kust sina kas walge udu üles tõusis; kurb mõte ei taganenud temast aga mitte.

Strautmal tõmbas oma kuue krae üles. Hommik oli kaunis jahe. Siis tõmbas ta ennast kokku, et magama suikuda. Enne uinumist mõtles ta oma praegust seisukorda aga weel kord järele.

Weksli protesteerimise eest oli ta nüüd julge. Ja kui asi hästi läheb, siis ei teata tema kõikuwast rahaasjandusest enne 26. juulit weel wähematki. Aga sellega oleks weel wähe wõidetud. Selles lootuses, et ta aktsia seltsi käest raha saab, oli ta klaasi wabriku suurema ehitanud, kui esialgu plaanitatud. Ka tööliste selle wabriku jaoks kaubeldi praegu juba wäljamaalt. Need pidiwad kohale toodud ja nende jaoks elukorterid ehitatud saama. Ahjude materjal ja sulatuse kogu tuli muretseda, kui wabrikut juba tulewal sügisel awada taheti ... Igal pool oli raha waja ja aktsia seltsi käest seda nüüd saada ei ole! Aga see kõik poleks weel midagi, — pääasi oli see, et tema laenuasjandust kindla plaani järele õõnistadi. Sandeni sõpru ja poolehoidjaid pidi Strautmal oma otsekohesteks waenlasteks pidama. Need on Sandenil kahtlemata abiks, teda pankrotti ajamas. Taskus oli tal paljalt Marie hoiukassa raamat, aga tal oli wähemalt 30,000 rubla waja! Kust seda summat wõtta? Mikspärast ta seekord wõlgasi tegema hakkas? Oli ta ju ometi aastade kaupa selle pääle mõtelnud, et ärimeeste „tõde" ümberlükata, et ilma wekslita keski edasi ei pääse! Kiwi kiwi pääle pannes, tahtis ta oma ettewõtteie nii kindlat alust anda, et see ka maawäriseltsile wastu piaks. Ja nüüd oli ta kurjategijaks saanud ... ja isegi Mariele pidi ta waletama. Purustatud olid tema unenäod, tema põhjusmõtted ... ja millega see kõik küll lõpeb! ..

Teisel päewal linna jõudes wõttis ta kõige päält hoiukassast Marie raha wälja, Siis läks ta pankiiri juurde.

„Oi!" hüüdis see ülisõbralikul toonil, kuna ta üht kirja kõrwale lükkas, mida Strautmal wäga hästi tundis. „Teie tulite muidugi aktsionäride koosolekust osa wõtma?"

„Ma ei usu, et koosolek seekord täiearwuline saab olema," wastas Strautmal temale pakutud tooli pääle istudes. „Ma sõitsin äriasjus siia. Klaasi wabriku tarwis tellitud materjal jõuab neil päiwil siia ja siis on parem, kui ise wäljaladumise juures olen ... asi läheb nii tollimajas ruttemine."

„Wäga õige, wäga õige," tõendas pankiir; „miks teie aga arwate, et aktsionäride 15. selle kuu päewal tarwilisel arwul kokku ei tule!"

„Sellepärast et see suuremal hulgal koosolekutel ikka nii harjunud wiis on, et nad esimene kord otsuse wõimetumad on," wastas Strautmal. „Meie, ärimehed, piame seda silmas pidama, — eks ole õige, hra pankiir?"

„Hm, ja ... Teie tahate nii siis oma klaasi wabrikut juba käesolewal sügisel käima panna?"

„Ma pian ruttama, hra pankiir. Muidu wõiks minu endiste sõbrade lahkus mulle liig kallis maksma tulla."

„Kuidas teie seda arwate?"

„Kas teie siis wastuwaidlusteks selle plaani kohta, et raudteed üle raba teha, midagi pole kuulnud?"

„Missuguseks rabast üle?"

„Kas teie selleks midagi kuulnud ei ole, et wesi raudtee tammi ära õõnistada wõida?"

„Kes küll sarnast rumalust wälja mõtles?"

„Hääd sõbrad. Kui nad aga näewad, et ma ka ilma aktsia seltsi rahata kuiwale jõuan, siis pole neil enam mingit põhjust, raudtee tammi ära õõnistada lasta."

„Ah teie mõtlete siis, et teie omaks tulewa summa wäljamaksmisega wiiwitatakse?"

„See on selge, kui päikene."

„Seda ei oleks ma neist härradest arwanud!" Ja koguni tusaselt hüppas pankiir ülesse ja siblis omas kabinetis edasi ja tagasi. „Aga ütelge ometi, kas teie siis waheste mujalt kapitali otsite?"

„Jah. Ja just sellepärast tulin ma teie juurde; minu tulewane seltsimees tahaks häämeelega teada, kui palju minu wekslitest teie käes on ja millal nad wäljamaksetud piawad saama?"

Sõna „seltsimees" kuuldes kargas pankiir, kes waheajal istunud oli, ülesse, nagu oleks madu teda hammustanud.

„Teie tahate siis wõõrast kapitali appi wõtta?" hüüdis ta.

„Teie näete ju, hra pankiir, kui wähe usaldatawad omad kapitalid on, iseäranis, kui nad tarkade härrade aktsiates seisawad," wastas Strautmal.

„Ja kas teie seltsimees suurema kapitaliga teie ettewõttest osawõtab?" küsis pankiir uuesti.

„Summa kõrguse pärast tahtsime just nüüd nõuu pidada ja sellepärust palukšin ma teid, kas ma mitte juba täna teada ei wõiks saada, missuguši minu wekslidest pea teie käest wäljalunastada tuleb?"

„Ütelge ometi, miks pärast teil nii suur rutt taga on, hra inshener? Ja iseäranis selle seltsimehega. Igatahes on ta haisu ninasse saanud, et teie raskes seisukorras olete ja kirjutab sellepärast teile lepingu tingimisi ette. Miks pärast ei pia teie enne oma wanade võlgadega nõuu? See ei oleks, wõib olla, sugugi wõimata, et meie seda asja palju odawamalt korraldada wõiksime. Wõõras laseb teile eneselle selle eest maksta, et oma raha mängu pääle paneb, aga meie, kes teie ettewõtet tunneme, teame, kui kindel see on... Meie oleksime, wõib olla, ainult hariliste protsentidega rahul."

„Wabandage, hra pankiir: kas teie ehk hra v. Sandeni ka weel wahešt minu wana võlgade hulka luete?"

„Hra v. Sanden on wäga auus mees..." wastas pankiir põigeldes. „Aga ka tema ei ole baltlaste ilmlõpmata ettewaatusešt prii. Ta ei ole ju kaupmees ega hää õnne pääle äri tegija... Aga teie mäletate ehk weel, hra inshener, mis meie aktsia seltsist paberi wabriku asjus rääkisime.

Nüüd on klaasi wabrik weel juurde tulnud. See on õige: endine waimustus asja kohta on kadunud, aga ainult nende juures, kes asja sugugi ei tunne. Wõib ju ka ilma neudeta läbi saada. Kui palju teie seltsimees ligi toob? Kui suureks arwate tema waranduft?"

„Igatahes suuremaks, kui hra v. Sanden seda mõtleb, kui ta loodab, et aktsia seltsi käest saadawa raha kinni pidamisega mind pankrotiks wõib teha," wastas Strautmal jahedalt. „Kui palju on teil kästud, minu käest sisse nõuda?"

Pankiir nihutas ennast tooli pääl ühele ja teisele poole. „Tõtt ütelda, on mulle paljalt käsku antud, teie wõla wekslite wäljamaksmise tähtaegasi teile õigel ajal meelde tuletada," ütles ta lõpuks. „Sandeni wekfel on 30,000 rbl. eest ülesüelda, ja siis on weel teisi wekfliſi 3000 rbl. eest olemas. Wiimaste wäljamaksmist olen ma muidugi igatahes walmis, pikendama. Ja ma ei usu, et ka Sanden wastu tõrguks, sedasama tegemast. Kui teie ainult selle wekfli päraft sunnitud olete, omale seltsimeest otsima, siis on see, minu arwamise järele, täitsa üleliigne ruttamine. Minu käest wõite alati kuni 50,000 rublani laenu saada, muidugi auusate kaubamajade wekslite wastu. Ja nüüd, kus teie paberi wabrik juba töötab ja klaasi wabrik pea awatud wõib saada, teeb see teie laenu asjandust weel palju kindlamaks."

Strautmal mõtles järele. Pankiiril wõisiwad kahesuguſed mõtted olla: kas mõtles ta, et Strautmali wekfli wõlg selleks weel liiga nõrk on, et teda pankrotiks teha, ehk tahtis ta — Sandeni selja taga — ise äri teha? Et pankiiri mõtteid järele uurida, lähendas ta:

„See on ju õige, et igalt noorelt algajalt igaüks nii palju kärbib, kui wõimalik. Ja ilma käärideta ei ole muidugi ka minu tulewane seltsimees. Aga siiski oleks mul meeldiwam, temaga ühendada. Ta on täitsa waba mees, kes Sandeni ja tema seltsimehi sugugi karta ei pruugi. Teie, hra pankiir, wõiksite selle parteiga waenusse sattuda, kui

wiimane märkab, et teie tema waenlastega ühisuses olete. Sest see on salgamata tõsi, et need härrad kindla sisteemi järele mind kuristikusse püüawad kukutada."

„Ei, hra Strautmal... seda ma nendest ei usu. Aga arwame, et see ka nii oleks: minule ei tooks teie pankrotiks jäämine mingit suurt kasu. Ja meie, ärimehed, piame ikka sinna poole silmitsema, kust suurem kasu wastu naeratab... iseäranis, kui selleks kindlad oleme, et asi saladusesse jääb."

„Sanden aimab warsi, kust raha tuleb, niipea kui ta näeb, et mul seda on."

„Raha, — see 'ep see on, armas inshener," lausus pankiir kawalalt naeratades. „Kui teie ainult raha soowite, juhatan teid Levy & Co. juurde. Need wõtawad tihti minu soowitamisi wastu."

„Kas need 10 protsendiga lepikssiwad?" küsis Strautmal Pankiir sügas kõrwatagust.

„Nemad ei taha küll alla 12 protsenti midagi teha ..." kogeldas ta, „ja see wõiks ometi olla, et Sanden teie wastu tormi teeb . . . asi on kahtlane. Ei wõi ju ka julge olla, et klaasiwabrik esimistel aastadel palju sisse teeb. Ja seni kui raudtee walmis ei ole, ei saa teie ka paberist suuremat kasu."

„Noh, waadake" nüüd, wastas Strautmal, „siis ei lõika minu uue seltsimehe käärid ometi mitte liig terawalt. Jätame asja, nagu ta on. Ma ütlen oma äri sõbrale, et ta teilt 16. selle kuu päewaks minu wekslid wälja lunastab.

„Mikspärast sarnane rutt, hra Strautmal," ütles pankiir, „ega wekslid ju ära jookse. Hädakorral wõib ju tähtaegasi pikendada. Mõtleme asja järele. Tuleb aeg, tuleb nõuu."

„Järelmõtlemise aeg on minul liig lühike," wastas Strautmal. „Ka minu pääftja teab, missugune silmapilk minule kõige kardetawam on. Ja ta nõuab juba kuni täna õhtuni wastust."

Pankiir otsis midagi omast puldist ja tõi säält peagi mõned wekslid nähtawale.

„Asi on lihtne — pikendame tähtajad ära," hüüdis ta koguni äritatult, „ja lisame 8 protsenti kapitalile juurde. Siis on asi tehtud."

Ja ta hakkas ruttu vekslite vormisi täitma. Strautmal võrdles selajal vekslisi oma ülestähendustega. Imelikul viisil olivad kõik tema vekslid, millede tähtaeg sellel kuul läbi sai, siia kokku juhtunud. Pankiir oli üleüldise summa kokku võtnud ja tähendas seda uue vekseli pääle.

„Kirjutage seie alla ja asi on edespidise kolme kuu kohta mureta," ütles ta.

Strautmal kirjutas alla ja kiskus vana vekseli puruks. Siis tõmbas ta kergemalt hinge.

„Nüüd ütlen ma teile midagi, noor sõber," ütles pankiir vekslit oma pulti pannes. „Nii palju kui mina aru võin saada, on Sanden tõesti teie vastu vaenulik. Milpõhjusel, seda ma ei tea. Aga üht hääd nõuu annan ma teile: ärge heitke ühegi seltsimehega ühisusesse.

Teie omadus on selleks liig tähtjas, kui et ühte osa selleşt võileiva eest minema viskada võiksite. Levy & Co. võtavad sellegipäraşt 10 protsendi eest kõike teie võla asju Sandeniga oma kätte korraldada. Küllap ka klaasi vabriku valmis tegemiseks raha leidub. Muretsege ainult obligatsioniși . . . mida kuue aasta päraşt üles võib ütelda. Ja kõige päält: ei kellegile sõnakeşt! Tulge, ma palun, 16-mal pääle lõunat minu juurde. Siis räägime üksteisega asja lähemalt läbi."

Nad lahkusivad.

„Sanden on teda liig madalalt takseerinud," ütles ta, kui Strautmal läinud oli. „Teda võib alles sajatuhandega võimetumaks teha, — siis ta enam ei pääse. Suurema kalale suurem silmus . . . Üleüldse — teda võib nõndagi vastu seina suruda, kui ta ennast Levy & Co. hoolekş usaldab."

Strautmal hingas selle eest täiel rinnal kuuma linna-

õhku sisse. Peopesades tundis ta iseäralist kõdinat. Sõrmed olid nagu tarretanud.

„Tähtaeg ei hirmuta mind nüüd enam," mõtles ta. „Aga kust ma nüüd niisugust seltsimeest leian, kellest rääkisin, ja kust klaasiwabriku tarwis raha wõtta? Kui Sanden juba siia jõuab, siis on liig hilja."

Ja mõtetes sammus ta kanali kallast mööda Järsku kuulis ta enese taga kergeid, ruttulisi sammusi ja tundis pea päralt seda, kuidas keegi oma päewawarjuga tema külge puudutas.

Ta pööris ennast ümber. Mustlase neiu sirutas oma käe tale wastu,

„Tere, hra inshener!" hüüdis ta rõõmsalt. „Ma ootasin teid alles täna õhtuks."

„Tere, preili!" wastas Strautmal niisama wiisakalt.

„Kas teil silmapilguks aega on?"

„Just täna õhtuks olen ma ennast wabastanud," naeris neiu elawalt, „ma andsin meie tenorile nõuu, haigeks jääda. Waeneke istub nüüd omas kambris ja joob waaraka theed. Wäikseks kaastundmise täheks minu poolt tahtsin tale praegu seda willast särki saata . . . tahtsin tale watteeritud öökuube osta, kuid selle eest küsiti liig kõrget hinda. Waadake, sääl läheb üks pakikandja, küll see asja ära õiendab." Ta hüüdis pakikandjat, andis tale paki ja oma kaardi kätte ja saatis waese tenori juurde.

„Aga teil ei tule mind mitte hotelli saata," ütles ta siis, „tänawu suwel on mul juba oma majakene. Woorimees!"

Nad istusiwad kahehobuse woorimehe pääle ja sõitsiwad mustlase neiu kodu. Tee pääl tahtis Strautmal mõned korrad juttu teha, mida neiu aga katkestas. „Päraft," ütles ta, „meie räägime kodus."

Ta elas teisel pool jõge, wäikses ilusas majas, mid uulitsalt näha ei olnud, sest et tihedad puud seda warjasiwad

„Siin on nüüd minu kodu," ütles ta wiimaks, „pange maja nummert tähele."

Ja teatawa uhkusega tähendas ta roheliſe plekk tahwlikeſe pääle wärawa kõrwal. Sääl oli tema, kui majaomaniku nime üles tähendatud.

„Ma olen, nagu näete, juba majaomanik ja ſiinne kodanik, ütles ta naerdes, kui teenija tüdruk, kes neile wastu tuli, wärawa tagaſt poolt lukuſt lahti tegi.

„Ja ſee terwe maailm on nüüd minu päralt . . . need õunapuud, kirſi- ja pirnipuud . . . ſääl pool rohuaia ääres kaswawad iſegi ſarapuu põõſad. Ja need lilled, kui ka need palmid ſääl weranda pääl — kõik on minu. Kas teate, eſialgu oli ſee mulle kõik nii wõõras ja harjumata . . . ma hüüdſin ühtelugu kellneri. Aga nüüd ſaan ma juba aru, miks ſoldatid, nagu üeldakſe, oma kodukolde eeſt ſurma wõiwad minna. Nüüd on mul oma kodu. Oh, kui mu ema nüüd weel elaks ! . . ta ei ſaanud eladeski tunda, mis kodu tähendab !"

Nad ei läinud mitte kohe majaſſe, waid hulkuſiwad rohuaias ümber. Neiu juhtis Strautmali tähelepanemiſt iga ükſiku lille pääle, ſilitas puid ja põõſaid ja murdis wiimaks ühe rooſiõie.

„Seda rooſi kaswatajin ma iſe !" ütles ta, ſeda Strautmalile nööbiauku pistes.

Siis läkſid nad weranda pääle, kuhu tüdruk kohwi lauale oli toonud, ja istuſiwad.

„Teie olete ſenini paljalt maja näinud," ütles muſtlaſe neiu naerdes, „nüüd piate aga ka perenaeſt tundma õppima." Seda üteldes jäi ta tõſiſeks. Näis, nagu mõtleks ta mingi tähtſa asja üle järele; ta ulatas Strautmalile ſuhkrut, koorekannu ja leiwakorwi, ei rääkinud ſääl juures aga ſõnakeſtki. Strautmal ei tahtnud teda aga ka ſegada. Tahtmata ärkas tema mälestuſes ſelleſt naesterahwaſt üks teine kuju ülesſe, täis piirita wallatuſt ja kelmuſt, aga ka täis

walu, mida ta naermise alla warjata püüdis. Oli raske uskuda, et see sellekordne mustlase neiu oli, kes siin laua ääres istus ja nii waikselt, nii eht naselikult maja perenaese kohuseid täitis, nagu ei oleks tema hingest kunagi lõbumaitsemises puruks tallatud naesterahwa meele äraheitlik karjatus wälja tunginud.

„Ja minu wennakene ei saanud seda ka enam näha..." ütles ta siis natukese aja järele; „kuidas ta küll selle rohuaia üle rõõmustaks!.. Aga nüüd rääkige, ma palun, iseeneseşt! Kuidas saite teie Sandeniga walmis?"

„Meie ei ole kogunigi üksteisega walmis," wastas Strautmal, „aga seekord ei läinud tal ometi korda, mulle kanda taha lüüa. Ja selle eest on mul teid, preili, tänada. Ma olen sügawaste teie wõlglane ja ei tea isegi, kuidas ma teid teie sõbraliku teaduste eest tänama piaksin."

„Wõlast ei ole siin juttugi, hra inshener," ütles neiu tõsiselt, „eht wõib siis wõlg ainult minu pool seista. Kas teie mäletate weel, kuidas meie esimene kokku juhtumine oli? Waadake, teie ei teagi, missuguseks otstarbeks Sanden meid kokku juhtis. Minu ülesanne oli igal wiisil selleks kaasa aidata, et teie Sandeni ja pankiiriga rahalisi äriši tegema hakkaksite. Ja teie läksite tõesti lõksu ... wõib olla küll mitte minu päraşt — aga üksköik. Ma olekşin teie silmi lahti tegema pidanud, aga mind huwitas see käewõru, mida pankiir mulle kinkinud oli ... Ma müüşin selle kolmesaja rubla eest ära ... Ma müün köik ehteasjad ära, mida mulle kingitakse ... ainult neid kannan ma, mida ma oma emalt päranduseks sain ... Waadake, seekord oli mul ükspuhas, kas pankiir teie ohwriks saab eht jälle teie pankiiri ja Sandeni ohwriks. See ei olnud esimene kord, et ma niisuguşi ülesandeid täitsin. Aga alles tänawu suwel sain ma teada, et see õhtu teile koguni hädaohtlikuks wõib saada. Ja siis sai see mulle wäljakannatamataks, selle pääle mõtelda, et ma edespidi seda õhtut ja teie langemişt üheskoos mäletama olek-

sin pidanud. Kuidas wõite teie nüüd weel ennast minu wõlgnikuks pidada? Ma olen selles kindel, et see wekſel mida seekord andsite, teile palju tuska teeb . . . Aga te' saate ju ometi selle Sandeniga walmis?"

„Ma ei tea seda weel mitte . . . see tuleb selleſt, kas ma ühte inimeſt leian, kes walmis on, mulle mõneks ajaks 30,000 rubla laenama."

„Mis tarwis teil seda raha waja on?" uuris neiu Salvi.

Strautmal kirjeldas oma plaaniſi ja Sandeni mõtteid, kus juures ta muidugi neid hallikaid, kuſt ta omad teated saanud, nimetamata jättis.

„Ja nii otsite teie ühte seltsiliſt, kellel mitte wähem kui 30,000 rubla on?"

„Ja."

„Ja kas teie walmis olekſite, mind omaks seltsimeheks wastuwõtma?"

„Teid? !"

„Mind jah! Mul on — pääle selle maja — weel 60 kuni 70 tuhat rubla sula raha. Nüüd toob see raha mulle waewalt neli protsenti. Teie käes läheks aga asi teisite."

„Ja misſuguſt panti nõuakſite selle eeſt?" küsis Strautmal arglikult.

„Ja — panti . . . Waadake mulle silmi ja ütelge awalikult: kas teie armastate kedagit?"

„Wabandage, preili . . ." kogeldas Strautmal, „ma ei ole mitte harjunud, sarnaste asjade üle rääkima."

„Teiste sõnadega üeldud: teie armastate. Aga teie ärawalitul on ainult — hääd wooruſed. Need on aga niisama odaw turukaup, nagu nad seda maailma alguſeſt saadik on olnud. Aga jätame teie südame asjad puutumata. Räägime, nagu üliõpilaſed teiſes semeſtris, põhjusmõtlelikude küſimuste üle läbi. Wõtame järgmiſe üliüldiſe juhtumiſe näituſeks: kui teis elu paremate järelduste ja wõitude ja — waikſe, lihtsa armastuſe wahel walida oleks . . . ma räägin

ainult üleüldiſelt . . . ja ſarnaſed juhtumiſed tulewad elus tihti ette — mida teie ſiis küll walikſite?" Tema peenike käſi näppis äritatult laudlina narmaid.

„Ja ſelle hinna eeſt olekſite ſiis walmis, minu ette-wõtteid pääſtma?" küſis Strautmal, tarretanud pilgul tema otſa waadates.

„Ma räägin ainult üleüldiſelt," wastas lauljanna. „Ma tahakſin kord häämeelega kuulda, kuidas ſelle küſimuſe üle niiſuguſed, mehed mõtlewad, kes weel niiſuguſed lapſed on — niiſuguſed, kui teie. Ehk tunnete endid minu uudishimu läbi tülitatud olewat?"

„Ma ei ſaa aru, preili, kuhu ſee jutuſtus wälja piaks wiima," wastas Strautmal.

„Teie ei ſaa aru, kuhu ſee jutuſtus wälja piaks wiima . . ." kordas lauljanna maſinlikult. „Hää küll. Jääme asja juurde. Teie küſite, misſuguſt panti mina oma raha eeſt nõuan. Waadake, ſee raha on kakskümmend aastat minu eluſt. Ma olen praegu juba üle kolmekümne, aga ma pidin juba kolmeteiſtkümnendamaſt eluaastaſt tööle hakkama, et ſeda raha teenida. Teiſed lapſed tuliwad kooliſt kodu ja jookſiwad rohuaeda, naerma ja mängima . . . mina istuſin aga klaweri taga ja kordaſin igaweſi harjutuſi ja tooni redelid. Ema ſundis minu, ma nutſin ja ütleſin, et teiſed lapſed nii palju priiuſt ſaawad, mina aga mitte . . .

„Neil on rikkad wanemad, kes nende eeſt hoolitſewad, ja hiljem muretſewad teiſed nende eeſt, aga ſina piad iſe enese eeſt muretſema, mu tütar," ütles ema ja pööris ſilmad kõrwale, et oma piſaraid warjata. Ta teadis, misſugune ſaatus wana näitlejanna tütrele oſaks ſaab. Ja ka mina ſain ſelleſt pea ſelgeſti aru, õige wara juba. Teie nägite wiſtiſt, kui wallatu ma ſeekord hotellis olin, kuidas ſhampanja klaaſid lendaſiwad . . . küll need iſandad ſeda kinni makſawad. Ja teie olete wiſtiſt ka ſeda kuulnud, et eeſtlauljanna oma teenijatele taldrekuid wastu päid loobib. Aga

seda tassi, milleſt teie praegu joote, pärandasin ma emalt ... kõik, mida siin laua pääl näete, on ema pärandus, ainult linad ja salwrätikud tikkisin ma ise wälja. Aga kõik kingituseb, kõik . . . on raha, kõik seisab neis tuhandetes, mida ma omaks nimetan. Nendes asub minu terwe minewik, nende rublade ja kopikate juures on minu pisarad, minu laulud, minu meele äraheitmine ja armastus . . . ja ka minu ükssikus. Teie wõite selle järele kergesti aruſaada, et ma seda raha kahtlaſesse kohta anda ei usalda."

„Seda saan ma wäga hästi aru, preili, ja sellepärast tahtsingi teile ütelda, et see raha minu käes praegu mitte kindlas kohas ei ole."

„Ma tean, ma tean, kui kindlas ehk kahtlaſes kohas ta teie käes oleks," rääkis lauljanna edasi, „aga mitte see ei ole see, mille üle ma rääkida tohtsin. See ei ole tõsi, et paljalt minu minewik selle kapitali küljes on. Ka minu tulewik on säälsamas. Igal teisel neiul on lootust, kord ühte meest leida, kelle kõrwal tema hing õitsema wõiks hakata, — naese hing, — minul ei ole aga enam seda õigust ega ka seda lootust. Ta on ühes selle rahasummasse rehkendatud, on äramüüdud, purustatud . . . Ja seda mõistan ma wäga hästi: minu minewik ei tule ial enam tagasi. Minu pisarad on nutetud, minu õnned on maitsetud. Ja see on hää, et see kõik juba möödas on. Ma ei wõiks enam kuidagi, weel kord selles rabas püherdada."

Ja ta pilk eksis weranda ümber kaswawas mets wiinapuu lehises, milledeſt wildakalt päikese kiired läbi, põrandale libisesiwad.

Strautmal ei wõinud oma silmi tema näo päält, mis suurt sisemist jõudu awaldas, ära pöörda.

„Olgu," rääkis neiu edasi, „mis sündinud on, seda ei saa enam sündimataks teha. Aga terwe tulewik seisab weel ometi minu ees. Minu emake suri noorelt, mina elan aga wanaks . . . ma tunnen seda. Ma tahan kord niisama olla,

kui kõik teised naesterahwad. Ma tahan oma tulewikku tagasi wõita. Kas saate selleſt aru?"

Strautmal nikutas tõendawalt pääd,

„Ma astun sellel sügisel näitelawalt jäädawalt ära ... wõib olla juba homme. Sellepärast ma ka selle maja ostsin. Ja siis tahan ma ka oma tulewikku tagasi osta. Selleſt ei saa teie wiſt küll naljalt aru?"

Strautmal raputas eitawalt pääd.

„Sääl on minu kaaslauljannad. Mõned neiſt lähewad mehele. Mõni saab isegi „kõrgeltsündinuks." Aga õnnelikuid ei ole ma nende hulgas kunagi leidnud. Niisuguſt rada mina käima ei hakka. Aga mõnikord olen ma waikſetel tundidel ühe lihtsa nooremehe pääle mõtelnud ... wõib olla, ühe töömehe, teenija ehk talupoja pääle, kes edasi tungida püüab. Õõd kui päewad waewab ta waeneke ennaſt, kolletab, jääb küüru ja tõntsiks. Keha nõrkeb, aga waim jääb elawaks. Ja siis tuleb haigus, meele äraheitmine ja iseenda pettus, kui oma paleuſe teiſt külge nähakſe. Ja siis surm. See on kurb, aga see on nõnda. Tal ei puudunud muud midagi, kui ainult raha. Tema püüded olid kõrgeaatelised, süda waimustuſeſt täidetud, ainult raha puudus. Ja siis olen ma mõnikord seda asja järgmiſelt eneſele ettekujutanud: ma astun tema juurde, tema tuakeſesse. Sääl on kõik nii tolmunud, nii korratu, õhk külm ja sumpunud. Aga ta iſe istub oma raamatute juures, palawikus hõõgawat otsaesiſt kuiwetanud käe pääle tuetades. Ja eesmärk on weel nii päratu kaugel. Siis ütlen ma: käime seda pikka teed üheskoos. Sina põhjendad eneſele tulewikku, mina ka. Ja aastade kaupa olen ma juba sinu plaanide täideſaatmiseks töötanud. Näe, siin on raha. Wõtta — ja saa suureks. Oleme seltsimehed. Tugewad, kindlad seltsimehed. Aga ära küsi ainult minu minewiku järele. Tulewiku rajame eneſtele aga iſe. Mis teie arwate, hra inſhener, kas see noormees mind wastu wõtaks?"

„Wõib olla, teeks ta seda, wõib olla ka mitte," wastas Strautmal natukese aja pärast. „Kui ta aga ometi seda teeks, siis ainult ometi selle ajapunktini, kus ta oma eesmärgile jõuab. Mis hiljem tuleks, oleks kõigeparemal juhtumisel ainult iseenda pettus."

„Arwate nii? Kui ma aga temale mitte niisugune seltsiline ei oleks, missugust ainult meele äraheitmise korral seltsimeheks wõib wõtta? Tahaks ta enesele suurt tutwuskonda teha — meie maja oleks tema ümbruse keskpunkt. Wahetpidamatalt mõtlekšin ma selle pääle, et igasugu kõrgemad waimud meie ruumides koos oleks. Terwed ööd saadakšin ma tema kõrwal raamatute juures ehk laboratoriumis mööda ja hoiakšin igat ekšitamist temast eemale, kui ta ennast teadusele tahaks pühendada. Ja alati oleks see minu palwe, et ma õigeks naeseks, ehtsaks majaemakeseks jaakšin, kui mu mees seda soowib. Mitte ükši näitelawal ei wõi ma seda kõike kujutada. Sääl on ainult wälimist paistust näha, kõigest selleşt, mille järele süda ihkab ja januneb. Ja teie arwate, et niisugune seltsimees temale koormaks oleks?"

„Mitte seltsimees ise, waid selle minewik. See tungiks nende mõlemate wahele. Nii kaua, kui ta seda minewikku ei tunnud ehk niikaua kui ta joowastuses on, läheks weel kõik hästi. Aga kui waikseb tunnib tulekšiwad, siis kuulekšite, kuidas uks tema hinge kallal närib . . . !"

Lauljanna oli mõlemad jalad tooli pääle tõmbanud ja hoidis oma ümmarguste käewartega põlwede ümbert kinni. Pilk aega waatas ta leiwakorwi pääle, siis ütles ta:

„Teadmataus ja joowastus . . . ja, nende kahe asja üle olen ma ka järelmõtelnud. Aga see hirm teeks mind alati kohmetuks: mida suurem minu õnn oleks, seda enam ma kardakšin. Ja joowastuşt, meeste joowastuşt tunnen ma. Ei, siis on ometi parem, ükši olla. Ma tean, et mul sugugi raske ei oleks, seda minu seltsimeeşt joowastusesse ajada. Kolm, neli abinõuu on selleks waja . . . suweööd, kahekesi

ükſiolekut, ſüdamete hääli . . . tuliſt pilku, roofiöit . . . kuu paistet, ööpiku laulu . . . ja niiſuguſi abinõuuſi on mul palju. Weel ei ole ma neid kõiki tarwitanud. Juba lühikeſe aja päraſt oleks ta färblaſe ſarnane, kes tule ümber lendab. Ta unustaks oma mõrsja, oma naeſe, omad lapſed . . . Seda kõik olen ma juba näinud. Aga ma ei taha ſeda. Joowastuſt ei taha ma omale ſeltſimeheks. Kindla läbikaalumiſe järele piab ta tulema ja mulle kätt pakkuma . . . oma tulewiku ülesande üle räägime ſiis läbi, lihtſalt ja ſüdamelikult. Kõik hästi läbikaalutdes, igalpool üksteiſeſt aru ſaades. Soldatid wõiwad joowastanud olla, kui lahingisſe lähewad, nende juhataſatel piawad aga ſelged pääd olema. Ja meie olekſime kaks juhataſat, kes ſadandete ja tuhandete üle käſutakſime, — kui minu ſeltſimees ſeda nii ſoowib. Aga teie arwate, et ilma joowastuſeta mitte kaua ei läheks?"

„Teie olete ſiiski imeſtamiſe wääriline!" hüüdis Strautmal.

„Teie tahtſite üteida: kahjatſuſe wääriline," rääkis neiu edaſi. Õnnetus on meie õpemeiſter, ta kaswatab meie tubliduſi. Aga õnn on ſiiski enam wäärt, kui imeſtelemine. Naeſed waletawad, kui nad teiſite tõendawad. Ehk nad ei ole õnne ialgi tunnud ehk ei looda, et ſeda kunagi kätte ſaawad. Õnn oli juba kord minu lähedal. Oma mõiſtmata oleku läbi rikkuſin ma ſeda ära, — teiſt korda ei tee ma ſeda enam. Ja ma loodan weel ikka õnne pääle . . .

Hää küll, teie arwate, et niiſuguſeſt põhruſeſt midagi wälja ei tuleks. Ka ſelle üle olen ma küllalt oma waeſt pääkeſt murdnud. Ja ma tulin niiſamaſuguſe lõpuotſuſele. Ehk ma piakſin omale niiſuguſt imelikku meeſt leidma, miſſuguſt ma eneſele ſugugi ettekujutada ei oska. Aga ülepää on naene mehele mingiſugune tühipaljas olewus, rääkigu ta muidu küll mõlemate ſugude üheſugusteſt õigusteſt ehk olgu tal midagi muud mõttes, midagi ſuurepäraliſt ja nii kätteſaamatat, et ta walmis oleks, ſelle eeſt oma naeſt, lapſi ja

ka iseennast ohwriks tooma. Onne otsiksime aga niihästi ühede kui ka teiste juurest asjata. Wiimane põhjus wõib meid waimustada ja surmata, aga õnnestada ei jõua ta meid mitte. Oigeks seltsimeheks ei oleks ma temale ialgi. Selles on teil täitsa õigus. Ja nii siis tõmbame selle arwe üle kriipsu — eks ole?

„Tõmbame!"

Pää külje poole wajunult, waatas ta pisut aega Srautmali otsa ja rääkis siis tasasemal häälel edasi:

„Nüüd asja juurde. See kõik oli ainult sissejuhatus... Terwe elu tarwis ei wõiks ma selle nooremehega mitte ühisust teha. Ja temale paljalt abinõuuks olla tema otstarbe kättesaamiseks ei tahaks ma ka mitte. Süda igatseb ometi ühisuse järele, nii südamliku ühisuse järele, mis aga kuidagi wiisi raske ei oleks, nii et üksteiselt midagi kerjama ja warastama, isegi surma minema ei piaks. Teie ütlete, et ma sarnaseks ühisuseks armastatud mehega õiguseb kaotanud olen. Ma olen teiega nõuus. Kedagit meest ei tohi ma enam omaks nimetada. Ainult oma last wõiksin ma omaks hüüda. Lapse häälks wõiksin ma kõik teha. Kas saate selleşt aru? Ja nüüd ütlen ma teile: Oma lapse isale usaldan ma oma waewaga teenitud raha, oma äramüüdud ihu, ja oma puruks tallatud hinge palka. Muud panti ma ei nõua, ainult oma last piab ta mulle pandiks jätma. Ei ühtki armastuse sõna, ei ühtegi musu, ühtki tõutust. Ainult oma last ... Ja siis Jõuluks ... ma pühitsen Jõuluid wäljamaa kalendri järele ... siis tulete teie widewiku ajal meie juurde, tõmbate kasuka seljast ära, wõtate oma last sülle ja lubate tale, et tema käekesed oma papa habet sasiwad, — on ta ju selleşt papast nii palju kuulnud. Ja siis sütitame küünlad jõulupuu küljes põlema ja kingime oma wäikesele maiusasju ja walgeid tallekesi ja sõime Bethlemma laudas. Ja siis wahime jõulupuud, hoiame üksteise käest kinni ja laulame Jõulu laulu — ja siis unustan ma

ära, et minul ei minewikku ega tulewikku ei ole, et ma kõik ära müünud, puruks tallanud, weiniga ära reostanud olen. Ja siis lähed sa ära ja terwe aasta otsa mõtlen ma selle õhtu pääle ja luen päewi ja nädalaid, mis tulewa Jõuluni läbi elada tuleb, millal sa jälle tuled. Sina lähed aga oma ilusasse tuppa, oma naese, oma lastekarja juurde, teie põletate oma jõulupuud ja rõõmustate, et kõik üheskoos olete ja et teie üksteise seltsilised olete rõõmus ja kurwastuses ... Mina ei nurise mitte, ei wisko midagi ette, ei tule teie teele tüliks ... Nagu koerakene, kellele rikka laua päält kont wisatud, hiilan ma tasakesti nurka ... Strautmal, kas te' annate mulle niisugust pauti?"

Inshener ei wastanud kohe. Aga siis ilmus Marie kuju tema waimu silma ette.

„Ma ei wõi!" ütles ta siis tasakesti.

„Teie annate seda ometi Strautmal," ütles lauljanna tõsiselt. „Teie wabrikud sunniwad teid selleks. Ma ootan teid. Meil on täna neljasteistkümnes kuu päew. Ma ootan terwe aasta läbi. Teie wõite iga filmapilt tulla. Koputage wõi ehk ka õige tasakesti, — mu süda ütleb mulle, et teie see olete. Ja et meie lapsel teie filmad oleks ... teie filmad ... Aga nüüd tulen ma teie kaasa ja lasen teid wälja. Tõmbage kolm korda kella, kui te' tulete. Kaks korda üksteise järel ja kolmas kord natukese aja pärast. Tulge!"

Nad läksid kuni rohuaia wärawani. Wõtmed lõgisesiwad lauljanna wöö küljes. Wärawa juures jäi ta seisma ja waatas Strautmali otsa, nagu tahaks ta midagi üelda. Strautmal laskis pää natuke norgu. Järsku tundis ta, et neiu käed tema ümbert kinni hoidsid ja tema kuumad huuled kirglist musu tema pale pääle surusid. „Sa tuled, mu sõber," sosistas ta, „sa p i a d tulema! . ."

Waewalt oli Strautmal hotelli jõudnud, kui pankiir sinna sõitis.

„Ma käisin juba kolm korda teid tagaotsimas," ütles

ta lõõtsutades, sest trepist ülesse tulemine oli tale liig raske. „Ütelge hra inshener, kuidas jääb siis lugu Sandeni weksliga? Kas pian seda sisse nõudma ehk õiendate Sandeniga kuidagi muul wiisil omad asjad ära? Ülehomme on, nagu teate, tähtaeg. Seda kõik tuleb õigel ajal järele mõtelda. Ja kõige päält: praegu ühte seltsimeest wõtta oleks liig rutuline tegu."

„Meie sellekordse mahategemise järele piaks see asi ammugi korraldatud olema," ütles Strautmal ja pigistas ühe silma pilukile.

„Kuidas nii — korraldatud? Ma arwasin aga, et see ülehomme wäljamaksa tuleb?"

„Aga kui ta juba wäljamakstud oleks?" küsis Strautmal, pankiiri ehmatusest wäga hästi aru saades.

„Siis piaks ometi advokatile ehk minule selleşt teada antud olema," hüüdis pankiir segaselt.

Strautmal tundis tema ärewust ja tema püüeteşt, teada saada, kas ta selle wekşli saatuseşt midagi teab, pilkawalt lõbu; siis äritas ta oma kahemõtteliste ütelustega pankiiri weel enam ja hakkas lõpuks aegutama.

„Minewal ööl ei saanud ma sugugi magada," ütles ta.

Pankiir sõitis hotellişt otsekohe telegrahwi kontorisse ja telegrahweeris Sanndenile, kus protesteeritud wekşel on? Järgmise päewa õhtul sai ta rahutumaks tegewa wastuse: „Teile saadetud kinnitatud kirja sees, posti kwiitung 3274." Kirja kuwäär oli küll juba ära häwitatud, kuid poştkontorişt sai pankiir ometi tõenduse, et ta eila seda kirja oli saanud. Ja ta saatis Sandenile uue telegrammi.

Raudtee- ja telegrahwi jaamaşt oli Raudupisse ligi 25 wersta. Pääle selle oli see Raudupi postipäew, ja niisugustel päewadel ei saadetud telegrammiśi mitte kiir-käşkjalgadega, waid pandi postitasku. Nii tehti ka seekord. Sellepäraşt sai Sanden telegrammi alles pääle õhtuşõõki kätte. Klaaside ja taldrikute kõlina ja seltskonna rõõmsa jutu ja naeru kesşel oli tal ju mitu korda pankiiri telegramm mõttesse tulnud.

Kuhu wõis see kiri niikauaks wiibida? Postiljonilt sai ta küll kohe päraſt telegrammi äraſaatmiſt teada, et Strautmal postitasku jaama oli wiinud. Aga et tal postikwiitung käes oli, ei hoolinud ta selleſt midagi. Pääle selle oli täna õhtu tema terwe tähelepanek tema laua-naabri, Lutſie, pääle pöördud. Maja peremehe ja perenaeſe kohuſeid oma õemehe ja õe hooleks jättes, oli ta eneſele „nooremate" juurde platſi wõtnud. Ja hoolas perenaene teadis wäga häſti, miſſuguſi „nooremaid" wend mõtles. Mõned wõõrad waataſiwad küll küſiwate pilkudega nende otſa, mis Lutſiet punaſtama paniwad, ſiiski oli ſaladus üleüldſe wäga häſti warjule jäänud. Sellepäraſt ei aimanud nii mõnigi mitte ſugugi, mis wana Weſtfal ütleb, kui ta oma klaaſi külgi löi ja üles tõuſis.

„Auuliſed naesterahwad ja iſandad! rääkis wana Weſtfal warjamata liigutuſega," „täna on ſiia sõbrad ligidalt ja kaugelt kokku tulnud. Ja peaaegu näib nii wälja, et meie ſiſemine elu ſeda ſüdamelikumaks läheb, mida rohkem meie awalikuſt eluſt oma nelja ſeina wahele ſurutud ſaame. Teie kõik tunnete ju ſeda greeklaſte muinasjuttu hiiglaſeſt, kes niikaua ärnwõitmata oli, kui ta oma ema — maa — külge puutus. Ikka jälle andis ſee temale wõitluſeks uut jõuudu. Ka neis wõitlustes, mida meie wõitleme, wõib meie jõud kergeſti raugeda, kui meil hallikat ei ole, kuſt meie ikka jälle uut jõuudu ſaada wõime. Ja tänu Jumalale: niiſugune hallikas on meil ſeniajani ikka olemas olnud. See hallikas on meie perekondlik elu. Wõetagu meilt kas wõi kõik ära — meie maja läwel piab iga wälimine wõim piatama jääma. Non plus ultra — kuni ſeiemaani ja mitte kaugemale! Ja omas perekonnas puhkame meie wälimiſteſt wõitluſteſt, ſäält tulewad meile tulewiku paudid ja ſeltſiliſed, kellede ſüdametesſe meie weel oma eneſe ilmawaate järele oma paleuſteſt lugupidamiſt iſtutame. Langegu kõik meie ümber puruks, — ja palju ſaab tõeſti kokku langema. Meie ſeiſus ſaab oma ſeniaegſet ajaluoliſt ülesannet teiſte kätte edaſi andma. Nii kaua ei kuſtu meie

paleuste hiilgus mitte ära, kui meie perekondline elu kindel on nii kaua saab masti puus weel m e i e lipp lehwima, olgugi ka ainult õhtu tuules... See maja on meid juba tihti ühendanud, niihästi rõõmsatel, kui ka tõsistel juhtumistel. Minu sõber, hra v. Sanden, on sääl juures ikka nende südamliste koosolekute keskpunktike olnud. Selle tarwis on ta nagu loodud. Ja ma ei kahkle mitte, ei meie seisus teda weel kaua aega oma lipu kandjate hulka saab lugema ja teda ikka sinna kohta seadma, kus müüridesse lõhed sisse on murtud... Lipukandja kohused ei ole mitte kerged. Kui tihti ei tõsta ta oma pilku üles poole, et järele waadata, kas päike juba ei weere ja kas wäsinud liikmed kord juba puhkama ei heida! Ja sellepärast olin ma juba kaua selle üle kurb, et Jumal temale weel mitte niisugust puhkepaika ei olnud annud, kus ühe hoolika naese käed kortsusi tema otsa eest ära silukswad, kus lustilised laste hääled, nagu Taaweti kandle kõla kurje, pahaid waimusi minema kihutaswad. Ja seda suurem on sellepärast täna õhtul minu rõõm, et teile, auulised koosolejad, kord ometi seda rõõmust sõnumit wõin teadustada, et meie lahke peremees sellele wõõraste wastu wõtja majale perenaest kinkida soowib. Ja minu rõõm tõuseb selle läbi weel seda enam, et ta oma eluseltsilise walimise juures minu tütre Lutsie pääle on mõtelnud."

Smestuse hüüe käis wõõraste ridadest läbi Westfal pööris ennast Sandeni ja Lutsie poole, pani nende käed kokku ja ütles:

„Armsad lapsed! Ärge unustage ial ega ilmaski, kui suur ja raske ülesanne meie terwel seisusel ees seisab. Ja mõtelge ikka selle pääle, et perekondlik elu meie jõuu kants on. Truud oma Jumalale, truud ülesteisele, truud oma suguseltsile. Selleks, mu lapsed, wõtke oma ema ja minu õnnistust ja südamlikumat õnnesoowi!"

Lutsie langes nuttes oma isa kaela ümber. Ka wanal Westfalil weeresiwad pisarad üle palgede. Kõik juures ole-

jad oliwad liigutatud ja naesterahwad waatasiwad niiskete silmadega Sandeni otsa, kes südamlikult Westfali pääle waatas, teda kaisutas, proua Westfali kätt suudles ja lõpuks oma mõrsjat oma kaissu tõmbas.

„Sinu! Sinu!“ sosistas Lutsie, kuna ta ennast tema tugewa keha wastu surus. Alles tüki aja pärast algas kätte surumine ja õnnesoowimine. See noorpaar on otse üksteise jaoks loodud, arwati üleüldiselt... Pääle õhtusööki ei lahkunud kihlatud üksteisest enam. Tants algas. Kui ühel tantsu waheajal naesterahwad palkoni pääle läksiwad, tähendas üks parunesse, et nüüd kuupaistelises rohuaias wistist wäga ilus saab olema.

Ja peagi läks rõõmsate piduliste hulk suuremates ja wäiksemates salkades mööda rohuaeda laiali. Ka Sanden tundis, et ta üsna tasakesti männiku tee poole surutud sai. Lutsie oli tema pahemast käewarrest kinni wõtnud ja pea seisiwad nad selle koha pääl, kus Anna „pastlujalgadest“ katki tallatud roosi Sandenile rinda oli pistnud. Nüüd olid roosid täies õites ja walendasiwad uhkelt kaugele.

Sanden wabastas ennast tasakesti Lutsie käest ja astus teisele poole. Siis sammusiwad nad männiku teed mööda. Lutsie tuetas ennast tema tugewa käewarre pääle Ja nad rääkisiwad elust ja tulewikust.

Alles pääle keskööd sõitis üks osa wõõraid ära. Teised jäid Raudupi ööseks Sanden läks weel natukeseks ajaks oma kabinetti. Sääl wõttis ta ühest sahtlist wäikese kastikese wälja. Ta awas seda ja waatles sääl sees olewat täitsa ära kuiwanud roosi punga. Siis tegi ta kaminasse natuke tuld ja põletas seda ära.

Siis wõttis ta postitasku kätte. Ajalehed pani ta lugemata laua pääle, waatas kirjad üksteise järele läbi ja tegi nende pääle mõned märkused. Wiimase kirja all leidis ta pankiiri telegrammi. Häkitsest rahutusest tabatud, awas ta seda ja luges: „Wekselt kirja sees ei ole, wolikirjad küll.“

Nagu lolliks jäänult wahtis ta paberi pääle Siis tõmbas ta kella.

„Kutsar sõitku kohe kerge kaleshiga ette," ütles ta teendrile. „Ja sina pakki mulle kohwer; ma jään üheks nädalaks linna. Kaasa sõita ei ole sul tarwis."

Teender kummardas sõnalausumatalt ja kadus. Sanden kirjutas paar rida oma õemehele, et see teda wõõraste ees wabandaks, pani teised riided selga ja sõitis minema ...

* * *

Päike oli waewalt üles tõusnud, kui Marie juba Strautmali kirjutuse laua ääres istus. Eilase postiga oli ta temale mitmed käsud täita saatnud ja ühtlasi juhatused, kuidas neid paremine täita wõib. Neiu imeteles Strautmali meelespidamise jõuu üle, sest nähtawaste wõis ta ka linnast oma terwet äri iga silmapilk oma waimu silmaga üle waadata.

Ümbruses kaswis elu ja liikumine iga silmapilguga suuremaks. Igalt poolt tuliwad tööliseд nähtawale: küünidest, talli lakast, saunast, rehest... kus aga ööseks pääwarju ja tuule eest kaitset leida oli. Laisalt sammusiwad nad lähemale, habemikud mehed ja noored poisid määrdinud riietes, lühike piip suus, müts otsaette surutud. Jõe juurest oli wee solinat ja hobuste norskamist kuulda. Sääl jootsiwad hobustega tööliseд oma hobuseid ja karjusiwad ja lärmitsesiwad hommiku waikuses. Selle kõrwal müriseсiwad wankri rattad, kõliseсiwad ahelad . . Ja pea on kõik need inimeseд raskes töös; nad ei mõtle siis enam mingi muu, kui kiwide ja sawi, paaside ja palkide, teliskiwide ja lupja pääle. Igaüks mõtleb oma eramõtteid ja teeb oma eratööd, aga see kõik ühineb wiimaks ja saab nende suurte mõtete nähtawaks kujuks, mida „tema" on mõtelnud, mida ta weel praegugi mõtleb ... Nad kõik teewad selle mõtte järele, sest nad näewad ja tunnewad, et see mitte mõni tühi ega kõlb-

mata mõte ei ole. Ja kõik need katkiste ja määrdinud riietega tööliſed tunnewad, et iga ükſik neiſt ſiin midagi ei tähenda. Kuna nad aga oma ülemjuhatajat uſuwad ja pimedispidi tema tahtmiſt täidawad, loowad nad midagi jäädawat, iluſat ja ſuurepäraliſt ... ja nad rõõmuſtawad ſiis kõik ſelle üle, et nad mitte ilmaaegu tööd ei ole teinud, ükski neiſt ei nuriſe ſelle üle, et ta ſelle ſuure töö juures ainult tööriiſtaks on olnud. Nad tunnewad ainult, et töö korda on läinud ja et ſee ka nende töö on. Ja kuna Marie ikka enam ja enam oma armſama plaanideſſe wajus, tundis ta eneſes ikka ſuuremat kindluſt ärkawat, ikka ſuuremat uſaldust niihästi töö kui ka ſelle looja wastu ... ja ikka ſuurem armastus mõlemate wastu täitis tema ſüdant.

„Sanden ei wõi temale midagi teha!“ ſoſiſtas ta taſakeſti, „ſee ei tohi mitte ſündida!“

Ja järsku tarretaſiwad tema mõtted, pugeſiwad nagu kanapojakeſed, kulli nähes, warjule: kõrtſi poolt lähenes proegu Sanden, reiſi ülikonnas.

Tööliſed ei pannud mõiſahärrat ſuuremat tähelegi. Ainult ülewaataja Elkſnit wõttis piibu ruttu ſuuſt ära, kui härrat ſilmas, ja piſtis ſeda kuhugile ſelja taha. Järsku kiskus ta ſiis roheliſeks pleekinud mütſi pääſt ära ja kummardas Sandeni ees, rohkem aga põlwi ette poole painutamiſe, kui ſelja küürutamiſe läbi. Sanden hakkas Elkſnitiga juttu ajama. Mariel tuli meelde, et ſee ſeeſama mees on, kelle juurde Strautmal poſtiljoni oli ſaatnud. „Wiſtiſt on ülewaatajat ſiin wäga tarwis ja Sanden tahab teda ſiit ära meelitada,“ mõtles Marie ja tõmbas ſilmakulmud kokku. „Aga mina ei luba ſeda!“ Ja kui ta rätikut õlade ümber oli pannud, läks ta wälja ja jäi trepi pääle ſeisma.

„Tere hommikut, preili Greeſa,“ ütles Sanden nii pea kui ta teda ſilmas, kuna Elkſnit waikſelt ümber weski nurga minnes ära kadus; „ſiin on nii palju uuſi ja huwitawaid

asju näha, et ma muidu mööda sõita ei wõinud, kui natukeseks ajaks seie sisse pidin pöörama."

„Kas teie aga siis aktsionäride koosolekule minnes hiljaks ei jäe?" küsis Marie kaunis waljul toonil.

Sanden tõmbas uuri taskust ja waatas seda, nagu tahaks ta tõepoolest otsusele jõuda, mis aeg on ja kas ta weel õigeks ajaks linna jõuab.

„Ma arwan, et ma weel hiljaks ei jäe, preili . . ." wastas ta siis. „Enne tulewa kuu wiieteistkümnendamat ei kutsuta koosoleku igatahes enam kokku."

„Ja tänasest koosolekust ei ole õnneks siis midagi wälja tulnud?" küsis Marie.

„Õnnest wõib siin wähe juttu olla," wastas Sanden aegutades, nagu oleks tal igaw. „Aga kas teil, preili, hra insheneriile mingit kirja ehk teatet saata ei ole? Ma saan temaga kas täna hilja õhtul ehk homme hommiku wara kokku."

„Härra Strautmal teab palju paremine kui mina, mis siin sünnib. Sellepärast ei ole mul temale praegu mingisugust sõnumit saata. Ma tänan teie lahkuse eest, hra v. Sanden!"

„Aga ometi, palun . . . kas ma ei wõiks temale teadustada, et ülewaataja Elksnit seie on tulnud ja et tema urwe naelte ja muu rauamaterjali kohta hra insheneri eelarwega kokku käib?" Nende sõnade juures pigistas Sanden ühe silma pilukile ja waatas nii iseäraliselt Marie otsa, nagu teaks ta midagi iseäralist. Mariel tuli tõesti meelde, et Strautmal järele oli küsinud, kas ka Elksniti arwamise järele ehituse juurde niipalju rauamaterjali tarwis läheb, kui eelarwes tähendatud. Miks aga waatis Sanden nii iseäraliselt tema otsa?

Kui Sanden natukene aega wastust oli ootanud, lisas ta naeratades juurde: „Ehk kardate teie, preili, et post meie juures juba wäga kahtlaseks asjaks on saanud?"

Marie sai aru, et Sandenil tõesti see juhtumine mõt-

tes on, kus Strautmal postitasku ligi wõttis ja käskjalga sõnumiga Elksniti juurde saatis. Kuidas wõis sääl juures aga kahtluseşt juttu olla? Ja kuna tale weri südamesse tungis, ütles ta surutud häälel: „Mis teie tahate sellega ütelda, hra v. Sanden?“

„Ma tahtsin sellega ainult seda tähendada, et mõne päewa eest Raudupi postitaskust päält 30,000 rbl. suurune wekşel ära on kadunud.“

„Missuguşel juhtumişel?“ küsis Marie, kuna ta ennast ukşe piida wastu tuetama pidi.

„Seekord, kui hra Strautmal nii lahke oli ja işe postitasku işe wakşali wiis, kuna ta postiljoni Elksniti juurde saatis, et see oma arweid teeks, mis hra inşenerile muidugi juba kõik teada olìwad.“

Marie tundis ennast järsku nagu hulluşt tuulispaşast ümberwintşutatud olewat.

„Ma ei saa teişt aru, hra v. Sanden,“ kogeles ta, „teie ei arwa ometi... ega te' ometi ei mõtle, et...

„Ma ei arwa mitte midagi, preili,“ rääkis Sanden rahulikult, noore neiu abita meele äraheitmişt tähele pannes, „see on — ma ei tahaks midagi paha arwata. Ja sellepäraşt pöörşin ma teie juurde şişşe. Kas teie mitte ei luba, et ma mõned küşimuşed ette panekşin, millede wastamişeşt järgneb, kuhu minu kahtlus şihib. Wõib olla, läheme ehk şişşe. Wõõrad kõrwad ei ole şiin şoowitawad.“

Marie laskis nagu uimastanult ukşe käepideməşt lahti. Sanden astus Strautmali kirjutuşe tuppa. Sääl olles jõudis Marie ennast natuke koguda, haaras üle laua laiali olewad paberid kokku ja pani neid ühte raudşe kappi luku taha.

„Ma näen preili, et kõik wõtmed teie käes on,“ algas Sanden wiişakalt, „ja sellepäraşt ei ole teil wişt mitte raske, paari küşimuşe pääle mulle wastuşt muretşeda.“

„Ma ei saa aru, hra v. Sanden,“ ütles Marie ärritatult, „mis şiin juures hra Strautmali wõtmed tähendama

piawad? Ega te' siin siis mõnda läbiotsimist ... ega te' ometi mind sundida mõtle, et ma minule kingitud usaldust kurjaste pian pruukima?"

„Lubage preili, et meie üsna rahulisteks jääme!" rääkis Sanden wiisakalt edasi. „Nagu ma juba ütlesin, on minu postitaskust üks 30,000 rublaline weksel kadunud. Mis sääl juures aga kõige imelikum on: kiri, kus sees see weksel oli, on oma kohale jõudnud. Minu poolt ekstitust ei tulnud. Ma mäletan wäga selgesti, et ma wekselt ühes wolikirjaga ühes kokku murdsin ja wiimane on soowitud kohale jõudnud. Ja kirjasaaja ei wõi ka mitte eksida, sest see weksel tähendab temale palju. Tema ei ole wekselt saanud ... ta on nii siis tee pääl kirja seest ära kadunud. Muidugi on see ju wõimalik, et meie pool kuskil ekstitus on. Ja just niisuguse ekstituse eest tahaksin ennast ära hoida. Ühe ilmsüüta inimesele niisugust kuritegu süüks anda ... kahtlust tema wastu äratada ... see oleks natukene jälk, eks ole nii, preili? Ja meie kohus, jah, just meie kohus oleks seda inimest niisuguse kahtluse eest kaitsta. Kas see ka teie arwamine ei ole, preili?"

„Ma ei saa teist aru, hra v. Sanden. Teie ise olete see, kes kahtlust awaldate, ja teie ise tahate teda kahtluse eest hoida," wastas neiu, kuna tema hääl sisemise ärewuse sunnil wäriseb.

„Teie ekstite selles, preili Greesa," ütles Sanden. „Mitte mina ei soowi kellegi wastu kahtlust äratada, waid seda teewad niisugused sündmused, mis selle kahju kaasas käisiwad ja liig suure selgusega selle pääle tähendawad, et ainult üks teataw isik selles süüdlane wõib olla. Wõib olla, saawad need sündmused walesti mõistetud ja siis sünnib selle mehele ülekohut. Ja sellepärast piame katsuma, wõimalikult hoolega selle üle selgusele saada, kas need sündmused ka tõepoolest niisugused on, nagu nad wäljastpoolt olema näitawad. Meie piame järeluurima, kas nad mitte teistwiisi ei sündinud, kui

räägitakse, ja kas neid ka teistwiisi seletada ei wõi. Ja teie, preili, olete wõib olla ainukene, kes selle asjasse selgusesse saatmiseks kõige rohkem kaasa wõib aidata ja sündmuste eksliste seletuste järelduse tekkinud kahtlust kaotada. Niipalju kui mina teid tunnen, preili Greesa, ei kahtle teie selles mitte, et awaliku oleku ja tõsiduse läbi põhjuseta kahtlust kõige paremine kaotada wõib."

„Ja missuguseid sündmusi need siis on?" küsis Marie.

„Kõigepäält piame seda tähelepanemise alla wõtma, et weksli tähtaeg neil päewil otsa lõppes. Seda teadis pääle pankiiri ja minu ainult weel weksli andja. Ja sellel mehel ei olnud — nagu ma kindlaste tean — sellel ajal mitte niipalju raha. Teiseks wõis weksli kaotamine ainult üheainsa isikule kasuks tulla, — jällegi weksli andjale. Kolmandamaks wõis ainult tema teada, et weksel neil päiwil Raudupiist wististe linna saadetakse. Neljandamaks on seda selgesti ära näha, et see mees ühel wäljamõeldud põhjusega postitasku natukeseks ajaks oma kätte sai..."

„Teie süüdistate siis niiwiisi Strautmali päris kuulmata kombel!" hüüdis Marie ägedas wihas.

„Andke andeks, preili," wastas Sanden, „mitte mina ei süüdista kedagit, waid praegu ettekantud põhjused. Need juhiwad tahtmatalt kahtlust hra Strautmali pääle, sest tema oli weksli andja. Ja neid põhjusi tahaksin ma ümberlükkata. Ma palun teid, mulle siin juures abiks olla."

Ta tegi ühe ligiwõetud paki lahti, mida ta Strautmali laua pääle oli pannud, ja wõttis säält seest postitasku wälja.

„Waadake, preili," ütles ta, „raud warras, mille abil task kinni sai pandud, on alles hiljuti wärwiga üle tõmbatud. See on märgiks, et see warras wististe tules kuumaks on tehtud ja selleläbi oma endist wärwi kaotanud. Selle kuumaks tegemist oli aga ainult siis waja, kui selle lahtitegemiseks sündsat wõtit käepärast ei olnud ... Warras pidi

nende haakide seest välja tõmbatud olema. Ja see näitab, et task Raudupi ja vaksali vahel lahti on tehtud. Kuumaks tegemiseks oli aga iseäralist leeki vaja . . . küünla tuli, näituseks, ei taha selleks naljalt kõlbada. Niisugust sissesõidust on aga paljalt hra Strautmali laboratooriumist leida. Ütelge, preili Greesa, kas hra Strautmal enne oma äraõitu mitte tükk aega laboratooriumis ei olnud?"

Marie kahvatas. Tale tuli meelde, et ta Strautmali ootas ja Raudupi postitaskut ei leidnud.

„Ega te' postitaskut wist küll tema juures ei näinud?.. Seda ei näitaks ta teile muidugi mitte. Aga igatahes oleks see selleks veel liig wähe, et Strautmalile niisugust tegu süüks anda. Palju rohkem tuleme tõele aga siis lähemale, kui hra Strautmali laboratooriumis natuke ümber waatame. Iseäranis tähtjas on siin üks küsimus: kas on laboratooriumis niisugust wärwi, millega postitasku warras üle on tõmbatud? Teised, wähem tähtjad küsimused oleks need: kas on sääl üks auru sünnitamise sissesõidublus? Sest kinni kleebitud kirja on kerge lahti teha, kui seda natukene aega palawa auru käes peetakse. Ja pääle selle: kas sääl on mingisugust kleepimise wedeliku? Wõib olla, on sääl ka weel teisi wärkisi, aga need on pääasjalikumad. Waadake, preili, kui meie nüüd laboratooriumi läheksime — selle wõti on ju wististe teie käes — siis leiaksime kõikide nende küsimiste pääle kergelt wastust. Ütleme: kui sääl niisugust wärwi ei ole, ega ka kleepimise wedeliku ja auru sünnitamise riista — siis on ometi tõendus käes, et need sündmused, mis kahtlust hra Strautmali pääle weeretawad, ometi tema kahjuks seletatud ei wõi saada. Sest tee pääl ei ole ta kuskil kinni pidanud, seda ütles mulle praegu kõrtsis tema kutsar. Ja tee pääl ei wõiks ta ka niisugusteks talitustes tarwismineewaid abiriistu kokku saada. Embkumba: kas on see kõik laboratooriumis sündinud, ehk Strautmal on selle kahju juures ilmsüüta. Ja sellepärast oleks see mulle suureks rahus-

tuleks, kui teie, preili, mulle lubaksite, teiega üheskoos laboratoriumisse waatama minna. Kas teie mitte nii lahke ei oleks?"

Marie wõitles iseenesega. Kõik, mis Sanden ütles, oli nii lihtne ja loomulik, aga ometi tõrkus tema süda selle mõtte wastu ja tiisendas, et see tõsi ei ole, et juba see Strautmali teotus oleks, kui pilk aegagi tema süütause üle katletaks. Ta surus alumist huult hammaste wahele.

Sanden waatas külmawereliselt seda wõitlust päält. Siis rääkis ta edasi:

„Mina arwan, et see ainuke õige tee oleks, hra Strautmali igast kahtlusest wabastada. Ma ei wõi ja ei taha ju mitte uskuda, et tema niisugust . . . niisugust tegu on teinud. Aga teie saate mind wabandama, preili Greesa, teie saate ometi minu waatepunktist aru: ka mina olen ainult inimene, kes inimliku loogika järele ühte asja käsile wõib wõtta. Ja seesuguni inimlik loogika ei luba miskisugust muud lõpuotsust teha, kui seda, mis ülemal üeldud. Näitage üles, et need arwamised petlikud on, ja teie teete sellega mulle, kui ka hra Strautmalile suurt häätegu."

Sanden ootas natuke aega wastust. Marie ei lausunud aga midagi. Ta tahtis küll küsida, et kes siis selle eest seisab, et Sanden koguni mõnel muul põhjusel laboratoriumisse tungida soowib, aga ta ei leidnud sellels küsimuseks õigeid sõnu.

Sanden näis tema mõtetest aru saanud olewat.

„Hää küll," ütles ta, „ma saan aru, et teil õigust ei ole, wõõrast inimest hra Strautmali töörnumidesse lasta, kui sellel ka hääd mõtted oleks. Mul ei ole ka sugugi seda soowi, laboratoriumisse astuda. Minge teie, preili, üksinda sinna ja waadake kõik need asjad järele, mida ma nimetasin . . . Teie tulete siis jälle wälja ja ütlete, kas kahtlus põhjendatud oli ehk mitte. Ma jätan seda täitsa teie eneste hooleks. Ja mina arwan, et see nüüd teie kohus on, hra Strautmali

kahtluse eest kaitsta, mis asjaolude kokkujuhtumise läbi tekkinud on."

„Tulge minu järele!" ütles Marie järsku kindla häälega, „ja jõudke ise otsusele, et Strautmal mitte niisugusi abinõuusi ei tarwita, kui . . . kui teie. Seest seda mõistis ta wäga hästi, et teie oma kihlust just sellepärast 15. kuupäewa pääle määrasite, et aktsionäride koosolekut takistada ja Strautmali osaks tulewa summa wäljamaksmist wiiwitada."

Kuna ta Sandeni kirjutuse kambrist wälja oli lasknud, pani ta selle ukse hoolega lukku ja sammus siis norus pääga Sandeni eel laboratoriumi poole. Sääl käskis ta teda seni läwe pääl oodata, kuni ta seestpoolt akna luugid lahti teeb.

Hommikuse päikese walgus tungis kollaste laenetena ruumidesse. Silmad pidiwad esialgu walgusega harjuma, enne kui üksikuid asju terasemalt tähele wõis panna. Sanden seisis weel ikka läwe pääl.

„Olge nii lahke, preili, waadake järele, kas sääl pliidi juures olewas nõuus wett ei ole? See oleks auru sünnitamiseks just nagu loodud."

Marie wõttis nõuu kätte ja läks sellega akna alla. Ja tõesti oli ka sääl sees puhas wesi.

„Ja, siin on wesi . . ." ütles ta trotsiwalt.

„Ja sääl laua pääl, kirjapoogna kõrwal, kas see mitte gummi ei ole?"

„Ja . . ." wastas Marie tasakesti.

„Ja sääl see must pudel akna pääl, kas selles mitte mustjas-pruun wärw ei ole?"

Ei, — pudel oli tühi. Aga põranda pääl silmas Marie wisukest kausikest, milles pintsel sees oli. Ta tõstis seda üles ja pani, sõnalausumatalt, uuesti põranda pääle: kausikeses oli karwapäält seesama wärw, millega postitasku lukkuwarras üle oli tõmbatud. Ja sellega oliwad siin ka waremalt kõik muud raudasjad üle tõmbatud.

„Nii oleksime siis nüüd nende kolme punkti üle selgu-

sel," ütles Sanden niisama rahulikult kui ennegi, „aga sääl laua pääl näen ma weel paberinuga. Palun, olge weel nii lahke ja waadake järele, kas sinna külge sugugi lahtiniisutatud kirja gummi ei ole jäänud?"

Marie wõttis nua sõrmede wahele ja see näis ühelt poolt tõesti kare ja gummine olewat. Nagu tarretanult wahtis ta kollakas-walgest elewandi luust nua pääle, ilma et silmigi üles tõsta jõuaks. Nagu kaugelt kuulis ta weel Sandeni sõnu: „Mitmesuguseid abinõuud . . . ei puutu mitte kohtu ette . . . aga see süda, preili, süda . . . põhjendatud kahtlus... jällenägemiseni . . .!" Kui ta oma pilku, täis meele äraheitmist, wiimaks ukse poole pööris, oli Sanden läwe päält kadunud.

Päikene kadus pilwerünka taha. Laboratoriumis läks õhk õudseks ja külmaks. Külm wärin käis Marie terwest kehast üle. Ja kusagil tema seespool, südames, hinges, kadus päikene niisamati pilwede taha. Ka sääl sai kõik pimedaks ja külmaks. Ja Marie tundis, et tema taewas wist ialgi enam selgeks ei lähe . . .

* * *

Kuueteistkümnendamal juulil püüdis Strautmal asjata, raha laenuks saada. Igaüks tahtis enne asja järel kuulata ja tema wabrikute üle teateid saada. Ja pääle selle tohtis ta ainult niisuguste inimestega rääkida, kellede üle ta kindel oli, et need oma juttuga tema rahalise asjandusele kahju ei tee. „Tulge ühe kuu aja pärast tagasi!" nii kõlasiwad pea igal pool kõige paremadki wastused. Aga ta ei wõinud niikaua oodata. Laew tellitud materjaliga pidi lähemail päiwil kohale jõudma. Ka pankiir ei käinud teda sel päewal enam nägemas. Järgmisel hommikul lames ta weel woodis ja mõtles järele, kelle juurde ta täna pidi minema. Ikka sagedamine kõlasiwad tema kõrwus need sõnad: „Sa tuled,

mu sõber, sa piab tulema!" .. Aga igakord tõukas ta tahtmatalt seda kiusatust eneseşt ära.

Sääl koputadi ukse pihta. Arwates, et kellner kohwi toob, hüüdis ta „sisse!" ilma et silmi ukse poole pööraks. Sissеastuja istus sohwa pääle ja ei lausunud sõnagi. Strautmal tundis et keski tema pääle waatab, ja pööris pää ümber. Sohwa pääl istus Sanden.

„Tere hommikut!" ütles see ja waatas terawalt tema otsa. „Arge laske endid segada. Ma ei tulnud sugugi äri asjus teie juurde. Tulin ainult nii, muidu ... ja, tõtt ütelda, tahtsin paljalt teada saada, kuidas teie kõige selle järele wälja näete."

„Mis see tähendab: kõige selle järele?"

„Noh, päraşt seda weksli lugu. Olge täitsa rahulik. Kohtulikult ma nüüd weel teie wastu üles ei astu. Selleks on ka weel päraşt aega küllalt. See raha ei lähe mul ju milgi wiişil kaduma. Weksli wõlg on nüüd paljalt lihtsaks wõlanõudmiseks muutunud. Wekşelt ei wõi ma nüüd küll protesteerida. Aga oma tuttawatele kõrwa şisse sosistada, kes weksli kadumises süüdlane on, seda ei wõi mul keski keelda. Ja mis see tähendab, seda ei tea teie weel mitte, Strautmal. Aga mõne nädala päraşt saate seda teada. Oma wõlausalduşt olete auusate inimeste juures wähemalt kümneks aastaks kaotanud. Waremalt elati pikalişemalt, seekord olekşite seda koorikut paarkümmend aastat purema pidanud. Nüüd läheb aga kõik rutemine, ka unustus. Pange hästi tähele: ma ei tunnegi neid inimeşi, kes teile weel täna raha pakkuma saakşiwad. Aga waadake nende inimeste pääle, kes seda teewad. Kus raibe on, şinna kogunwad kaarnad. Ja şiinsetel kaarnatel on ülipeenikene haişutundmine."

Lõuga oma kepi pääle tuetades waatas ta aknaşt wälja. Strautmal ei lausunud sõnagi.

„Nüüd ei karda ma teid enam, Strautmal," algas Sanden uuesti; „kewadel tuli mul tõesti hirm, kui mulle uueşt

klaasiwabrikust räägiti. Ja kuni wiimse silmapilguni on köik auusat raba läinud. Auusat ärimeest wõib seina wastu suruda, wõita aga mitte. Nii seisite ka teie kindla pinna pääl. Kui teie wõitlus ka küll raske oleks, teil oleks ometi kindel jalgealune. Aga nüüd olete rabasse sattunud. Ja mida raskemaid sõjariistu teie wõitluse juures tarwitate, seda sügawamale teie wajute."

„Mis teie kõige nende jutudega õige kätte saada tahate?" küsis Strautmal. Küll katsus ta kindlalt ja iseteadwalt rääkida, aga häälel oli ometi wõlts kõla.

„Ma puhkan ainult natukese. Jooksin eila liig palju ümber. Ja siis tahtsin ka waadata, kas juba kaarnad seie kokku koguma hakkawad. See teeks mulle kangesti nalja, kui ma juba täna hommikul ühte seesugust silmakssin ... Kas sääl ukse juures aga keski ei olegi?"

Tõepoolest awas keski natuke ust, lükkas aga jälle uuesti kinni. Sanden oli aga kahe läikiwa, sügawal augus seiswa silma luurawat pilku märkanud.

„Tulge aga pääle sisse, wana Martin," hüüdis ta, „ega te' siin kedagi wõõraid eest leiagi. Mind ei maksa teil sugugi häbeneda.

Lubage, hra Strautmal, et ma teile köikide noorte tulipäade truu sõpra ja päästjat, wana Martini, esitelen ... 12 kuni 36 protsenti, ainult õige kahtlastel juhtumistel ja üli harwaste 60 protsenti. Läbi ja läbi auus hing. Ainult südame aset täidab rahakott ... Ainuke seniajani leitud südame sort, mille juures wäljawenimine kasulik on. Noh. Jumalaga, mu isandad! Mina olen oma kohuse täitnud."

Ja Strautmali ja wana Martini poole kergelt kummardades läks ta wälja.

Iseäralisest uudishimust tabatud, waatas Strautmal tundmata wõõrast. Ta nägi enda ees koguni wana mehikest, kellel aga weel ikka punased paled olid. Hiilgawad pruunid silmad lamesiwad sügawal augus, paksu kulmukarwade

rägastiku all. Martin astus mõned sammud lähemale, kus juures ta nagu joobnud tuikus ja kaela pikale ette sirutas, nagu lind, kes lendu tahab tõusta.

„Noh, mis teie soowite?" küsis Strautmal, oma uue wööra kallal naljatades.

Wana Martin pomises midagi, mida tasaseks naermiseks oleks wõinud pidada, kohendas siis oma pruuni mantlikese kallal ja ütles:

„Nagu ikka harilikult üeldakse, — olen mina iks wanadest Riia isandatest. Teie, noored inimesed, magate üleliiga palju. Kui mina kooli leks, oli ikki igapeew kell neli hommiku woodist weljas"

„Selleşt on wist küll juba õige palju aega möödas," tähendas Strautmal lustiliselt, „ajad muudawad palju."

„See ei olegi weel nii wäga ammu," wastas wana Martin, „selleşt ei ole weel 60 aastatki. Muidugi, inimesed muudawad endid. Aga see ei tehenda midagi. Ontlik inime tõuseb ikki wara iles."

„Aga mis siis inimene nii päratu wara päris üksipäini tegema piab hakkama?" naljatas Strautmal.

„Mis tegema? Raha lugema, eilasi rehnungisi waatama. Pää ju hommikul ikka selgem. Nii teen mina alati. Mina ei tee nii, kui teised. Midagi ei tee ma nii, kui teised. Waadake siin minu saapaid: teised laşewad teha terawa ninadega; mina ei laşe nii. Mina armastan laiad ninad ja itlen kingsepal, et teeb laiad ninad. Ja minu titar on ka nii. Ma itlen tale: noor Tops tulep sulle kosja. Ta küsib: Kui palju annad mulle kaasa? Ma itlen: wiiskümme tuhat. Ta itleb: Kas noor Tops seda teap? Kuidas ta siis ei tea, ta ju just selepäraşt kosja tulep! Tubli, itleb ta, aga mina ei tea, palju temal on. Laş' ta enne neitap, kui palju temal on, küll siis näeme, mis teha. Waadake, nii on minu titar. Mitte nii kui teised."

„Teil on õige tuumakas kõnewiis," tähendas Strautmal naerdes.

„Oo, teie naerate minu ile. Ärge naerge. Mina mõistap mitu keelt ja reegib õige hesti. Mind wõip wega hesti mõista. Minu ostap ja müüp kõik. Minul olep berse*) juures maja. Sääl mina kuulep, mis berse pääl wilistatakse?"

„Ja mis sääl siis kuulda on?" küsis Strautmal.

Wanamehe silmad wälkusiwad. Wiimaks ometi hakkas noormees soowitawast asjast rääkima.

„Sääl kuulep mitmesugust . . . Selle eest ei annap mina krossigi! Mina ei tee nii, kui teised. Itlep iks: sel ei olep raha! kohe kõik teised: sel ei olep raha! Mina wahip aga inimese enese otsa. Waatap järele, mis ta sööp, mis ta joop, kus ta magap. Ja siis tean oma sehwt. Siis tean, mis iks inimene weert on. Mis sest, et temal raha ei olep? Kui mina kooli leks, ei olep ka mul raha! Nüüd mul aga kaks suurt kiwimaja linnas ja titar saab wiiskimme tuhat! Ja pangas minul oma rahakapp. Waadake, see siin on selle wõti . . . see lai. Mis selleşt, et temal raha ei olep? Hä hä hä!"

Strautmal tahtis üles tõusta. Aga wana ei pannud seda tähele.

„Ükskõik," mõtles Strautmal, „ma tõusen üles."

„Wabandage, ma pian ennast nüüd pesema," ütles ta woodisse istukile tõustes.

„Peske aga, peske!" tähendas Martin. „Mina pesep iga hommik ennast meres Sõitsin tema hommik juba rannast seie. Muidugi berse pääl räägitaks' mitmesugust."

„Kui kõrgete protsentide eest teie harilikult raha laenate?" küsis Strautmal pilkawalt, kuna ta nägu seebi wahuseks tegi.

„Kuida kaup, nii hind."

*) börse — rahaturu.

„Mitme protsendi eest teie minu weksli pääle annaksite?"

„Nuu, nii 10 protsendi eest, kui Levy ja kompanii, ehk 8 protsendi eest, kui mõni muu pankiir, mina ei wõi. Minule ei maksap Sanden juurde, kui teie wõlgu jääp. Mina ei annap oma wekśel Sandenile. Mina ei tee nii, kui teised. Mis ma ostap, seda ostap ma."

„Noh, nii 15 protsendiga olekśite wist küll ikka rahul!" naljatas Strautmal edasi.

„Naerge aga, noorhärra, naerge, hä hä hä, miks mitte? Noored inimesed naerawad palju. Ja iseäranis wana Martini. Aga wiimaks tulewad ikki wana Martini juurde."

„Siis lähewad nad minema ja ei naera enam," tähendas Strautmal, kuna ta nägu rätikuga kuiwatas.

„Kuidas nii keski on. Aga wana Martini juures naerate teie weel päraśt. Wana Martin ei olep śurnumatja. Ta laenap ainult sääl, kui laenaja iśi kaśu saap. Tema wekśel ei kadup. Mina ei tee nii kui teised. Mina hoiap oma paberid . . . teap iśe, kus neid hoiap, hä hä hä! Kui aga noor algaja weip petta wana kelmiśi, selle juures mina midagi ei kaotap."

„Selles wõib teil õigus olla, Martin, iseäranis, kui noored kelmid midagi teie käest ei laena."

„Noh, weip olla, ka ei laena. Aga weip olla, laenawad ka. Raha olep immargune, noor seber! Nuu, oleme iksteiśt tundma õppinud. Suitsetate? Ei! Noh, meie aja! suitsetap suurem hulk noori mehi. Mina ka ei suitsetap." Ja ilma et oma śigari toosi awakski, pani seda jälle hoolśalt taśku tagasi. „Nuu, oleme iksteiśt tundma õppinud. Siin minu adress. Ja niid — adjee!"

Ta waatas weel korra üle õla tagasi ja hällitas siis oma keha ukśeśt wälja. Ukśe taga kuuldus weel tema naer nagu kalkuni lukśumine.

„Wõi siis niisuguśed wõõrad śaawad mul tulewikus olema!" mõtles Strautmal, kuna ta Martini kaardi ahju

wiskas. „Aga ma pian weel katsuma, ennast päästa . . . Siis oleks ju parem olnud, kui . . .“ Ta jättis seda mõtet katki.

Aeg oli napp. Raha pidi ta tingimata kuskilt saama. Ka Marie oli kirjutanud, et töö jõudsalt edeneb. Pea tuleb wabriku ahjusi tegema hakata. Millal hobuseid waksaltsse wäljamaa telliskiwide järele saata?

Strautmal tegi ühe obligatsioni walmis ja laskis seda weske ja wabriku pääle ingrosseerida. Selle paberiga käis ta ühe juurešt teise juurde, sai aga igalt poolt jaheda pääraputamisega ära saadetud. Alles nüüd hakkas ta mõistma, mis Sandeni sõnad tähendasiwad. Ta oli põlgtuse all.

Aga wana Martin käis igapäew tema käest seda ja teist järele küsimas ja tuletas igakord meelde, et tema mitte nii ei ole, kui teised inimesed. Ilmus ka teisi rohkem ehk wähem käheras juuste ja kongis ninadega isikuid. Ka Levy ja komp. sattus kord „juhtumise kombel“ temaga kokku, aga nii, et keski seda ei näinud.

Hirmuga sai Strautmal aru, et temal wõimata on, Sandeni sõbrade wastu wõidelda. Nad olid kõik nagu nõia sõna läbi ümbermuudetud. Ja kes pidi teda pääštma, kes pidi tema nii kindlal alusel seiswat ettewõtet pääštma? Jäi ainult weel kaks teed üle: kas Martin, ehk . . .

Täitsa wäsinult, kui ka näljas ja janus, astus ta ühel päewal lihtsasse hotelli, kus ta harilikult lõunat sõi. Kuna kellner lauda katiis, sirwis Strautmal ajalehti.

Sääl istus tema wastu, teisele poole lauda, keegi isand, keda ta enne kuskil näinud oli.

„Lubage hra inshener, et ma ennast teile esitelen,“ algas wõõras, „minu nimi on . . .“ Strautmal tuletas omale seda nime meelde . . . „ja mina olen meie hoiukassa direktor. Ma olen teie wabrikutešt juba niipalju kuulnud, et mul wastuseismata tahtmine tõusis, kord teie enesega tuttawaks saada. See ju meie õnnetus ongi, et meie endid kokku

ei hoia. Nagu need . . . ſääl," ja ta näitas pääga linna poole. „Nagu üksteiſe külgi kinni kaswanud, ſeiſawad nad üks kõikide ja kõik ühe eeſt. Ma kuulſin, et ka teie wastu teatawat, linnalastele ammugi tuttawat plaani tarwitama tahetakſe hakata. Kas ſee tõſi on?"

„Wabandage, mu härra . . ." katſus Strautmal kõrwale põigelda, „meie oleme ju alles nii wähe tuttawad . ."

„Teil on täitſa õigus, hra inſhener," ütles direktor ruttu wahele, meie oleme, paraku, weel liig wähe üksteiſega tuttawad. Muidu ei oleks teie ſeda waewa ega meelepaha kannatama hakkanud, mis teil wiimaſtel päiwil kannatada tuli. Meie olekſime teile ſeda kõike karwapäält etteütelda wõinud. Kas teie ſiis uſute, et meie neid lauſeid kuulnud, wõi neid halastamataid pääraputuſi näinud ei ole? Sarnaſes wõrakis oleme meie, linnalaſed, juba lugemata kordaſi olnud. Jumal olgu tänatud, et meil nüüd oma kaſſa on. Nüüd wõime juba natuke hinge tõmbada."

„Teie kaſſa ülesanne on aga, kui ma ei ekſi, wäike-tööſtuſe edendamine?" küſis Strautmal, et juttu teiſe joone pääle juhtida.

„Sai ka ſelle pääle mõeldud . . ." wastas direktor, „aga waadake, meie wäike-tööſtus on alles algamas . . . tema tarwitus wähene ja edenemine pikaline, ſellepäraſt ei wõi ta ka niiſuguſi protſenta maksta, kui ſeda meie kaſſa alalſeismiſeks waja on. Ja ſiis ka wäikeſte inimeſte juures laenu julguſega kaunis täbar lugu. Meie, direktorid, ei jõua ju igalpool asjaoluſi karwapäält järele uurida. Wõõra omanduſega ei tohi kergemeelſelt ümaerkäia. Ja nii ſaime pikkamiſi ſunnitud, oma pilku kaupluſe, majade ehitamiſe ja ſuur-tööſtuſe pääle pöörma. Siin on asjad lihtſamad, raha ümberjooks ſuurem ja mõlemapoolne hää järeldus rahuſtawam. Kui iſamaalane, pian ma ſääl juures ka muid eeſkihtiſi ſilmas. Wäike-tööſtus ei lähe „meie meeſte" käeſt nii ehk nii kaduma, ſee on üsna loomulik. Meie piame aga

ka meie kaupluſt, meie ſuur-tööſtuſt ja meie majade omanda-miſt iſeſeiswamaks teha püüdma. Nimelt wiimaſt. Kes on ſiis linna asjade juhtijad? Linna wolinikud. Ja kes wa-liwad neid? Maja omanikud. Ja mida rohkem majaſi meil on, ſeda ſuurem on ſiis ka meie mõju walimiste pääle. Sel-les on, waadake, meie kaſſa kõige ſuurem tähendus, ſelles on tema tulewiku ülesanne. Teie iſe olete teiste wõimu all olemiſe kibeduſt tunda ſaanud . . . ja, ühe ſõnaga: miks-päraſt ei ole teie oma asja meie kaſſale ettepannud?"

„Teie kaſſale?" hüüdis Strautmal imeſtanult.

„Muidugi meie kaſſale. Need ſääl käiwad käſikäes, miks ei wõi ſiis ka meie ſeda teha? Ja iſeäranis niiſuguſel juhtumiſel, kus ühte inimeſt tingimatalt hukka ſaata tahetakſe!"

Direktor tõmbas üsna ägedalt kella ja laskis ühe pu-deli weini tuua.

„Wabandage," ütles ta wiiſakalt; „meie oleme küll weel wähe tuttawad, ſiiski ühendawad meid ühiſed arwamiſed ja ühe-ſuguſed elus ettetulnud juhtumiſed. Teie wabriku ede-nemiſe pääle, hra inſhener!"

Poole tunni päraſt oliwad nad üksteiſega juba nii tut-tawad, et iſeäraliſe kabinetti wõtſiwad, et ſegamatalt ühiste püüete, tööſtuſe ja majade omandamiſe edenemiſe üle arutada. Lahkudes wõttis direktor Strautmali obligatſioni ligi, et ſeda lähemal hommikul ühes teiste direktoridega läbi wõtta. Päraſt kohwi joomiſt lubas ta ſiis teatuſt tuua, kas wõimalik on obligatſioni kaſſaſſe pantida.

Lõbuſas olekus astus Strautmal oma kambriſſe. Kas tegi ſeda wein ehk direktori ſüdamliſed tõenduſed, käſikäes käia ja oma rahwa liikmeid wõõraſte kompanii eeſt kaiſta — üksköik, ta tundis aga ennaſt täna õhtul nagu laewnik päraſt tormi warjuliſes ſadamas. Ja ka ſee teate ei wõi-nud tema hääd tuju rikkuda, et tellitud kaup ühe nädali jookſul puhta raha eeſt tuleb waſtu wõtta.

Järgmiſel hommikul ſai ta direktori käeſt teate, et kaſſa

walmis on, selle kassa hariliste protsentide ja muude wähemate kulude maksmise korral obligatsioni päale 40,000 rbl. laenama. Tulgu Strautmal enne kassa walitsuse koosoleku lõppu sinna, siis leiab ta kõik korraldatult eest.

Strautmal andis asjatalitajale käsu, sadamasse tulnud kaupa kohe waksalisse saata. Raha saada raudtee kwiitungi ette näitamisel kohe wäljamakstud. Siis tegi ta weel mõned muud ostukaubad maha, rahamaksmist homseks jättes, kirjutas Mariele, millal hobused waksali saata tulewad ja läks teatawal tunnil kerge südamega kassasse.

Direktor wõttis teda wäga wiisakalt wastu, esiteles teda mõlemate oma ametiwendadele, kes wäga tõsiselt ja ametlikult konto-raamatute lehti sirwisiwad ja wiis teda lõpuks iseäralise kabinetti.

„Ma olen wäga rõõmus, et teile seda wäikest lahkust üles wõin näidata," algas direktor, õõrus käsa ja pakkus Strautmalile sigarit, „wäga rõõmus! Meie piame külg külje kõrwal seisma, ainult nii wõime meie läbi tungida. Teil on siis raha jalamaid waja?"

„Ja, wõimalikult pea."

„Teil on, wõib olla, juba lähematel päiwil suuremad summad wälja maksta?"

„Ja."

„Tungiwad õiendused?"

„Täitsa tungiwad."

„Pole wiga, pole wiga. Küll me' teeme. Meil on just praeguse pilgul õige palju sularaha kassas. Ja laen diskonto pangas ei ole weel sugugi seie juurde arwatud. Kui suur on see summa, mida homme wälja maksma piate?"

„Ta tuleb nii ligi 12,000 rubla."

„Kas weksli wõlg!"

„Ei, kauba rehnung."

„Küll me' teeme, küll me' kõik walmis teeme! Teie soowite siis täis 40,000 saada?"

„See oleks küll kõige soowitawam. Siis wõiksin ma ka klaasi tööliśi wäljamaalt tulla lasta

„Ja meie hariliste protsentidega olete siis rahul?

„Ma loodan, et klaasiwabrik nii tubliste sissetegema hakkab, et sellega leppida wõin. Ülepää ei saaks ma ka kuskilt mujalt odawamalt."

„Nuja, meie arwame läbistikku kaunis odawalt ... Wene rahaolude järele isegi wäga odawalt. Protsendid poole aasta eest arwame muidugi kohe maha, seda teie ju teate?"

„Tean küll."

„Ja siis piate meie põhjuskirjade järele meie kassa liikmeks saama. See oleks kõrwaline asi. Teie piate laenust 10 protsenti sissemaksmise kapitalina kassasse jätma. Mitte-liigete sissepanekud wõiwad liikmete kapitalist ainult kümme korda suuremad olla; teie mõistate ju?"

„Täitsa."

„Lubage, meie arwame kohe järele, kui palju 40,000 rublast maha tuleb. 10 protsenti liikme sissemaksu on 4000 rubla, 8 rubla saja päält kuue kuu eest teewad 1600 rubla. Kirjutuste kuludeks ja sõiduks wabriku juurde — põhjuskirjade järele oleme selleks kohustatud — arwame ümmarguses summas 400 rubla — teeb kõik kokku 6000 rubla. Sellega jääks teile weel 34,000 rubla. Aga ma nimetasin juba waremalt wäikesi kõrwalisi wäljaandeid ... need tulewad nüüd ka weel maha arwata."

„Ja kui suured need kõrwalised wäljaandeb olekswad?" küsis Strautmal surutult, kui nägi, kuidas loodetaw summa ikka enam ja enam kokku kuiwas.

„Noh, siin tuleb mõnesugusi wäljaandeid ette, mida ise kandma piame, — arwame kõigekõrgemalt 1000 rubla. Aga siis on sääl weel üks ise asi ... hm, kuidas pian ma seda ütlema? ... teatawal mõõdul üks äriśaladus. Teie saate ju isegi aru, et meie direktorid, kuna meie teid niisugusel silmapilgul wastaliste ühisuse kihutuste käest päästame,

päratumat wastutamist eneste pääle wõtame. Meie isikulikult oleme küll selles kindlad, et raha teie käes niisama julges kohas on, kui diskonto pangas. Aga pää koosolek ei tea seda. Ja kui nüüd, wõib olla, pääle uut aastat uued direktorid ametisse saawad, kes teie obligatsioni kahilaseks pandiks piawad, siis ei saa teie laen edespidiste kuue kuu pääle enam pikendatud. Kas saate aru!"

„Ja."

„Selleşt wõiks halbtusi tulla, nii hästi teile kui meile. Ja sellepärast on mõlemate pooltele soowitawam, et praegused direktorid ametisse jääwad. Teie mõistate ju mind? Teie laen meie kassas on, põhjalikult üelduд, isiklik laen. Ja see lõpeb, kui direktorid teiega enam tuttawad ei ole. Nüüd mõistate mind wist küll?"

„Ja, aga siis ma ei tea . . ."

„Asi selgub teile jalamaid," ütles direktor, aknast wälja waadates, „waadake, ükski äri ei lähe ilma kahjudeta. Ka meie juures tuleb eksitusi ette. Meie ei tunne kõiki oma wõlglasi mitte küllalt. Aga pää koosolek ei saa selleşt aru. Ta nõuab, et direktorid üht krossigi asjata wälja ei annaks. Ja kui meie ametisse tahame jääda, siis piame neid wäikesi kahjusi omast taskust wälja maksma. Nüüd mõistate mind ju ometi?"

„Aga selwiisil ei jääks . . ."

„No waadake, et meie oma ametisse jääksime, on niihästi meie kui ka niisuguste wõlgnikude kasu, kes meie käest isiklikku laenu on saannd. Ja sellepärast oleme asja niiwiisi seadnud, et siis ka wiimased ühe osa kahjudest oma kanda wõtawad."

„Ja kui suur see osa siis oleks?" küsis Strautmal koguni petetult.

„See on nii, kuidas juhtub. Harilikult piame aga 10 protsenti laenatawast summast omale. Kui aga kahjusi ei ole olnud, siis saab see wõla pikenduse juures arwesse

wõetud . . . Et asi julgem oleks, piame seda aga omas käes pidama . . . tulewikku ei wõi ju keski ette näha. Ja see on ainuke tee, et meie kassa tegewust kõikssuguste halbade juhtumiste eest kaitsta. Ja teie wõistate ju, et iga auus äri ennast halbade ja ootamata juhtumiste eest hoidma piab. Äri-ilmas ju teisite lugu ei lähe."

„Ja nii saakšin ma oma 40,000 rublalise wõlatähe eest ainult 30,000 rubla kätte?" ütles Strautmal koguni rõhutult.

„Ja, — nagu ma mäletan, nii suur see summa ju oligi, mida eila tingimatalt tarwis arwasite olewat," wastas direktor rahulikselt, aga juba mitu kraadi jahedamalt.

„Aga siis läheb ju hiiglasumma ükssipäini protsentideks wälja?" hüüdis Strautmal.

„Pankadest saakšite, wõib olla, odawamalt, aga teie näete, et sääl jälle omad halbtused on."

Strautmal istus nagu ärapurustatult. Nii nägi siis kaupluse ja suurtöõstuse „iseseiswus" wälja, nii wiisi seisti „külg külje kõrwal!" Ainult wõlapikenduse tähtajani oli ta nüüd natuke oma asja pääle julge. Ja kas see siis mitte parem ei oleks, ennast jalamaid pankrotiks wälja kuulutada? Wõi pidi ta kõik kokku langeda laskma? . .

Direktor astus akna alla ja trummeldas sõrmedega wastu ruutusid. Mõlemad teised direktorid hakkasiwad oma toolide pääl rahutumaksminema. Kusagil awati ust ja pandi jälle lukku. Raamatupidaja läks wististe kodu. Siis pistis kassameister pää uksa wahelt sisse.

„Direktori härra, kas ma wõin ju minna?"

„Oleks juba aeg . . . Siis leiate ehk mujalt paremaid tingimisi hra inshener?"

„Ma ei wõi kauamine oodata . . . ma wõtan teie ettepaneku wastu!" ütles Strautmal pikkamisi ja pühkis higi otsa eest.

Tema wabrikud olid päästetud — wähemalt kuueks kuuks! . . .

Muud asjatoimetused, mida Strautmal kiirelt äraõiendama pidi, paniwad teda kõike muud unustama. Õhtul langes ta täitsa wäsinult woodisse ja uinus jalamaid. Järgmisel päewal waatas ta mitmesuguseid arweid läbi ja rääkis agentidega, kes temal wäljamaalt klaasitööliste tellimisest abiks oliwad. Alles õhtu eel sõitis ta linnast wälja. Waksalis leidis ta kõik materjali ja tarwilised masinad, kui ka hobused weski juurest. Mehed töötasiwad laternate walguse terwe öö läbi, kuna Strautmal neile tarwilisi juhatusi andis. Neil läks siis ka korda, päikese tõusuks kõike kraami wankerte pääle laduda, ja Strautmal sõitis minema, woori ülewaatust wana Greesa hooleks jättes.

Kutsar — weski sulane — oli pea kõik teadustanud, mis ta töödest weski juures teadis. Siis hakkas Strautmal tukkuma ja oli nii terwe tee poolunes.

Päike oli juba pea lõunas, kui märjad hobused wiimaks weski ees seisma jäiwad. Kõik tööliseb, kes weski lähedal oliwad, teretasiwad Strautmali südamlikult ja nähtawa rõõmuga. Ka wana Greesa õde, kui ka puutööde meistrid tuliwad weski juurde, ainult Mariet ei olnud kuskil näha. Kesk tüdruk jutustus, et preili praegu lauda juures olnud, metsast kodu tulnud karja wastu wõtmas. Nüüd ei olnud teda aga sääl enam näha. Iseäraliselt ärewuselt tabatud, ruttas Straatmal, ilma tolmu mantlilki ära wiskamata, weskisse, selles umbkaudses lootuses, et Marie wist mitte teiste silma all teda teretada ei soowinud.

Aga ka sääl ei olnud teda leida. Strautmal läks paberi wabriku juurde, kõndis sääl tükk aega edasi ja tagasi ja kuulatas, päälskaudselt, eestöötaja aruannet, pööras siis aga järsku ümber ja läks wälja, ilma aruande lõppu äraootamata ja jutustajat segadusesse jättes. Ka klaasi wabriku juures ei leidnud ta Mariet. Ta jäi rahutumaks, ei julge-

nud aga weel mitte, tema järele pärida. Ta arwas, et ka tööliſed tema rahutuſt tema näoſt ära lugeda wõiwad ja ſelle põhjuſeſt aruſaawad. Wiimaks läks ta weskisſe, peſi ennaſt, pani teiſed riided ſelga ja istus oma kirjutuſe lauа äärde.

Sääl koputadi ukſe pihta. Strautmal hüppas ülesſe, ei jõudnud ennaſt aga paigaſt liigutada.

Uks läks lahti ja wana Greeſa õde astus ſisſe, theebretti pääl piima, leiba, wõid ja muud ſuhupistet tuues.

„Mina ei mõista, kuhu ſee Marie on jäänud . . .“ wabandas ta ennaſt, „mina ei leidnud midagi paremat. Teie olete ju ſõidu järele wiſt küll päris näljas.“

Ta pani toidu lauа pääle ja läks wälja. Strautmal hakkas edaſi ja tagaſi kõndima, äratundes, et tema ärewus ikka kaswab. Wiimaks jäi ta tagumiſe akna juurde ſeisma, ſeljaga ukſe poole ja waatas wälja.

Järsku pidi ta ennaſt aga peaaegu tahtmatalt ümber pöörama. Marie ſeiſis ukſe pääl ja hoidis ikkagi ſelle käepidet pihus. Strautmal tahtis temale wastu rutata, jäi aga keſet tuba ſeisma täitſa, kohmetanult Marie kahwatanud ja waluawaldawa näkku waadates.

„Marie!“ hüüdis ta, „mis ſul on? . . . mis teil on juhtunud?“

„Sanden oli ſiin . . .“ wastas Marie taſa, kuna ta pea ära punastas, pea kahwatas

Strautmal ajas ennaſt järsku ſirgeks, astus ühe ſammu edaſi, ſurus käed ruſikaſſe ja käſis niiſuguſel toonil, mis Mariet wäriſema pani.

„Kas ſinu päraſt?“

„Ei! . . . Ta oli laboratoriumi päraſt ſiin!“ hüüdis Marie, kuna ta oma piſaraid enam tagaſi hoida ei jõudnud.

Strautmal hakkas kibedalt naerma. Siis tegi ta ſarnaſe liigutuſe, nagu raputaks ta nägemata koormat oma õladelt maha, läks ſiis oma kirjutuſe lauа juurde, ſirwis mõnda

paberit, lükkas need jälle kõrvale ja waatas kaastundlikul pilgul Marie otsa.

„Ja sina näitasid temale laboratoriumi? ..." ütles ta rahulikult.

„Ja, ma näitasin seda temale . . ." wastas Marie ja kuiwatas oma pisaraid.

Strautmal trummeldas sõrmedega wastu lauda.

„Usalduse pärast minu wastu näitasid sa seda temale?" tähendas ta natukese aja pärast.

„Ja."

„Ja nüüd oled ju seda usaldust kaotanud? . . ."

Marie ei saanud öieti aru, kas see walu kibedus wõi pilkus oli, mis neist sõnadest wälja kõlas. Ta lõi silmad maha ja waikis.

Strautmal käis paar korda üheşt kambri otsast teise ja jäi siis natuke maad Mariest eemal seisma.

„Tee, mida sa tegemata ei wõi jätta, Marie," ütles ta, „mina tunnen oma teed. Kui sa ennast küllalt tugewa tunned olewat — tule minu järele! Kui aga mitte — siis ära mäleta mind pahandades. Wõõralt ja üksinda olen ma senini oma teed käinud, wõõralt ja üksinda käin seda ka tulewikus! . . ."

Marie tõstis oma pilku üles ja waatas Strautmali näkku. Kokku surutud huuled ja alla poole tõmbatud kulmud näitasiwad, et see tugew mees nende tundmustele järele ei tahtnud anda, mis tema rinnus laenetasiwad. Ta seisis sääl nagu sõjamees, kes teab, et waenlaste kuulid ikka tihedamalt tema pää ümber wilistama hakkawad, kes aga sellegipärast selleks liig uhke on, puu tagast warju otsima ehk ennast kuskile kiwi taha küüru tõmbama.

Nende pilgud puutusiwad kokku. Strautmal ei küsinud ega palunud enam midagi. Nagu teraseşt wäraw, oli midagi tema hinges, tema sisimist ilma armastuse ja kaastund-

muſe, põlgtuſe ja wiha eeſt lukku pannud. Siis pööris ta ennaſt jälle akna poole.

Marie ſüdames ärkas lõpmata walu. Ainult üks ſõna, üks pilk weel Strautmali poolt, ja ta oleks kõik unustanud, mis nende wahele oli tekkinud. Pikk, põnew minut läks waikides mööda Strautmal ſeiſis aga liigutamatalt akna all. Siis läks Marie nagu uimastanult ukſeſt wälja.

* * *

Päraſt eſimeste aegade ärewuſi ja rahutuſi ſai wana õpetaja oma kanditaadiga päris hästi läbi. Strautmal õppis pikkamiſi wanakeſe otſekoheſeſt meeleſt ja ſoojaſt tundmiſeſt lugupidama, kelle ſüdames weel tihtigi igapäewaſe elu ſündmuste läbi tumeſtatud nooruſe idealismus loitama lõi. Ta ſai igapäewaga ikka enam ſelleſt ſeiſupunktiſt aru, milleſt wana hingekarjane oma koguduſe ja oma kohuste pääle waatas. Ja kui ta ka tundis, et ta iſe kunagi niiſuguſt rada käima ei hakka, ſiis pidi ta ometi tunnistama, et wana õpetaja ikka ja igal pool oma arwamistele truuks oli jäänud, ka ſiis, kui ſee temal mõnigi kord raske oli ja eneſe äraſalgamiſt nõudis. Ta tundis tihtigi, et ta omas ſõnades ja tegudes ſelle hallpää wastane on, ſiiski tundis ta ſelle oma wastaliſe ees ſügawat ja otſekoheſt auustuſt. Wana õpetaja oli jälle omalt poolt Strautmali ägedat ja liig kiiret iſeloomu tundma õppinud, tuletas oma enda nooruſt oma jõuu ja oma wigadustega meelde ja jättis ſeda aja hooleks, noore mehele idealismuſe ja elutõe wahel olewaid piiriſi kätte näidata. Ja nii oliwad nad — kaſuta waielusteſt kõrwale hoides — wiimaſel ajal õige ſüdamlikult üksteiſega läbikäima hakkanud. Ja kui Strautmali kanditaadi aasta läbi ſai, ſoowis wana õpetaja iſe, et Strautmal weel piſut ajaks tema juurde jääks, kuni eneſele uue tööpõllu leiab. Strautmal

aidaku teda mõnes asjas, — hakata ju tema päike muidugi loojaminema, pikk päew on tema liikmeid wäsitanud.

Strautmalile ei olnud see soow aga sugugi meelt mööda. Esiteks surus teda see asjaolu, et ta midagi ei teeninud, et ühte osa selleşt summast ära tasuda, mida isa tema päraşt wälja oli annud. Selle päraşt otsis ta omale lähemaks koolide waheajaks kodukoolmeistri kohta. Teine ja tähtsam põhjus, miks päraşt ta Raudupi kihelkonnaşt wõimalikult kaugele soowis minna, olid Sandeni sõnad, et ta oma kihlusega enam wiiwitada ei soowi, seşt et Westfalil ainult üks tütar on. Küll püüdis waene kanditaat eneşele selgeks teha, et see temale üksköik on; et ta oma tundmuşi ja oma igatşuşt ammugi hauda on kannud; et ta ühte külma kiwi sinna pääle on weeretanud ja selle kiwi sisse ühe teise sõna raiunud, sõna, mis tema mõtteid igaşilmapilk teiste asjade pääle juhtima pidi. „Kohuste täitmine" oli see sõna. Aga waikşetel silmapilkudel, kui ta ise oma tööd ja tegewuşi järeluurris, kui ta oma püüete jõurattaid üles leida katsus, şai ta tihti kohkudes aru, kui tugewad need sidemed sellegi päraşt oliwad, mis köike tema püüdeid ammu surnuks arwatud lootustega siduşiwad. Kui tihti ei tabanud ta ennaşt şellepäält, et ta şagedaste seisma oli jäänud ja oma pilku wirwendawa sinawuşesse maetud metsa käia laskis, kus şirge kuuşk kaugelt oma ümbruşe keskelt taewa poole tõuşis.

Aga päewad lendaşiwad teiste järele, kuid Sandeni sõnad ei läinud täide. Ka Sandhofis oli Strautmal temaga mitu korda kokku juhtunud, aga işegi armukadedal pilgul ei olnud kuidagi wõimalik, otşuşele jõuda, et Sanden Lutşiet iseäraliselt tähele oleks pannud. Sanden oli köikide noorte naesterahwaste wastu, kes Westfali juures wõõruşel käişiwad, ühtewiişi lahke; igalpool oli tema erapooletuks keşkpunktiks, köik ootaşiwad temaşt ühel wiişil, et ta niihästi şeltskondliste mängude kui ka muude lõbustuste juures tooni andjaks on. Ja Strautmal tundis eneşe üle häbi, et tema şugune mees,

tuſane ja ilma ſüdamliku oleku ja röömuta, ennaſt niiſuguste noorte inimeste keskele ſegab, kes oma nooruſe üle röömuſtaſiwad. Ja ſee ſiſemine häbi ja wiha oma abita oleku üle — kui tihti ei ſundinud need teda ſiit ära minema, ſeda lustiliſt ilma maha jätma, oma ükſikuſe kibeduſesſe tagaſi tömbama ja ſääl eneſele oma ſuurtes mötetes ja hiigla plaanides tuge otſima. Kui ta ſiis aga jälle wana Weſtfali kätt oma öla pääl tundis, tema ſöbraliku ſilmadesſe waatas ja teda puhtal ſüdamliſel häälel töendama kuulis, et inimene ainult üks kord noor on, ehk kui Lutſie teda palus, ſeltskondliste mängude juures tema kaaslaſeks hakata, ſiis ei ſuutnud ta wastu panna. Wäga häſti ära tundes, et ta mitte ſelle mureta, önneliku ilma kodanik ei ole, andis ta ennaſt ſiiski, kui ka lühikeſteks ſilmapilkudeks, oma ehtſa, loomuliku ja lapſeliku löbuduſesſe ja ſattus ſelle läbi ikka enam oma lootuſeta armaſtuſe wörkudesſe. Uuesti hakkas ta iga ſönale, mida Lutſie rääkis, iga tema liigutuſele endiſel wiiſil iſeäraliſt tähenduſt otſima, ſöimas ennaſt tuhat korda narriks ja tabas ennaſt jällegi tuhat korda ſelleſt maguſaſt iſeenda petluſeſt. Iſegi Sanden omandas tema ſilmas aegajalt rohkem inimlikku kuju.

Ta pidi tunnistama, et ſelle löbu-inimeſe taga ometi paljugi hääd tahtmiſt ja iſegi alanduſt warjul oli. Mönikord pani ta iſegi neid nägemataid eieſi tähele, mis Sandenit ka wana Weſtfali ja öpetajaga ühendaſiwad, hakkas neiſt aatedeſt aru ſaama, mis pikkadel aastaſadadel oma eelkäiate eeskuju järele elamiſe järelduſel oliwad tekkinud, ja nüüd möistis ta ka, miks niihäſti Weſtfal kui ka öpetaja Sandeniſt ennaſt täitſa lahti ütelda ei wöinud ega tahtnudki. Kuna nad küll paljuid tema tegewuſi hukka möiſtſiwad, tundſiwad nad ometi, kui palju kallimaid waranduſi neil ühesköös kaitsta oli. Ja Strautmal hakkas juba peaaegu tundma, et ta omas wihas Sandeni wastu liig ühekülgne, liig iſiklik oli olnud... Elu wood hakkaſiwad tema aatede terawaid kantiſi lihwima, tema hinge kibeduſt ſuigutama...

Siis tuli ärkamine.

See oli kuueteistkümnendamal juulil. Wana õpetaja ja Strautmal istusiwad weranda pääl, jõiwad kohwi, lugesiwad ajalehti ja rõõmustasiwad iluga suwe hommiku üle.

Õpetaja proua oli majatalituste kallal ja tuli ainult ajuti waatama, kas wanal isandal kõik hõlbus ja käepärast on. Kui ta kord jälle nende juurde tuli, ulatas ta oma mehele ühe kirja.

„Sandhofist," tähendas ta, kohwi nõunsi laua pääl korraldades.

Wana õpetaja pani prilli nina pääle, süütas oma pika piibu uuesti suitsema ja tegi kirja lahti. Waewalt oli ta mõned read lugenud, kui ta järsku nooremehe ägedusega püsti kargas, piibu laua pääle wiskas ja oma abikaasa õla ümbert kinni wõttis.

„Wana! wana!" hüüdis ta rõõmsas ärewuses, „pulmad tulewad, pulmad! Isand kanditaat, laske omale masurka tantsuks uued saapad teha... Ma ütlen sulle, wana, ma ei seisa enam iseeneses eest.. Lutsie pulmas olen ma juba ilma shampanjeritagi joowastanud."

Õpetaja proua tegi ennast tasa oma abikaasa käte wahelt lahti ja wastas, teda sõrmega ähwardades:

„No noh, wanake, on ju ka aeg, millal meie rõõmsad olla wõime, aga ikka ainult arsti lubaga. Aga kas ma sulle juba minewal nädalal ei ütelnud, et see seltskondlik pidu Sandeni juures . . . ootamata sündmusega lõpeb. Ma ei wõi seda aimatagi, kui õnnelik wana Westfal praegu on . . . kas sa tema kirja juba lõpuni läbi lugesid?"

„Ah ja, mu kallis . . ." tuletas õpetaja meelde, „tema kiri. Ta on kaks poogent täis kirjutanud . . . Wabandage, hra kanditaat . . . tule, kaasakene, ta kirjutab meile mõlemile."

Strautmal tahtis wiisakalt weranda päält ära minna, aga õpetaja ühes oma prouaga olid juba kadunud, enne kui ta ühte sõnagi ütelda jõudis. Ta istus masinlikult laua äärde

tagasi ja hakkas lusikaga pool tühjas kohwi tassis ümber liigutama.

Kui hää see oli, et need mõlemad rõõmsad wanakesed ära läksiwad! Kuidas oleks Strautmal terwe ilma kokkulangemist omas sisemuses, oma julgete lootuste purunemist warjata suutnud! Kui hää see oli, et tal nüüd waja ei olnud, midagi ütelda ega wastata ... Ta tundis, et ta praegu ühtki mõistlikku sõna suust wälja ei saaks.

Nii oli ta siis wiimaks ometi selle paiga päale säetud, mis tema kohane oli! Nüüd oli selge seletus antud selle piiri üle, mis teda, raske waewaga edasi tungiwat talupoja poega, neist õnnelikudest ja rõõmsatest inimestest lahutas... Nüüd mõistis ta kõike wana paruni ja Lutsie poolt temale osaks saanud lahkust: See kohmetu talu pois äratas nendes kaastundmust, — kaastundmusest tema wastu kutsusiwad na teda enda juurde, kaastundmusest tema wastu lasksiwad nad omas jutustustes kiitust tema teaduste, südamliku oleku ja oma arwamiste tulisuse üle wälja woolada ... Ja kas nad ka oma kutsari poisikest ei kiitnud, kui seda waheft puhtaks pestud näo ja kätega nägema juhtusiwad? Ja, niisamasugune kutsari poisike oli ka tema neile alati olnud, inimene, keda saatus nende teenistusesse on pannud ja kellele nad, tema rüütliliste põhjusmõtete järele, elu wõimalikult lõbusaks teha ja seda tundmist wõimalikult nõrgestada püüdsiwad, et tema nende mängu pall on, nende armust elab! Ja tema, meeletu, oli julgenud, ennast teatawal mõõdul nendega ühe pulga päale seada, oli oma mõtetes lugemata kordasi Lutsiet enese taolisels pidanud ... Ta naeris kibedalt. Siis tõmbas ta sügawaste hinge ja häigas käega üle näo. „Häbi piaks mul enese üle olema," pomises ta, „et oma inimlikku wäärtust niiwiisi jalge alla tallan! Selle järele januneda, et nad mind eneste taolisels piaksiwad. Mis see mulle tähendab, kelleks nad mind piawad? Kas see midagi muudab? Kas see midagi pahemaks wõi paremaks teeb? On ju wõimalik,

et mina halwem ja wähema wäärtusliſem olen, kui nemad. Wõib olla ka mitte. Selle üle teewad nende ja minu tööd otſuſt, nende ja minu tulewik. Sääl ei ole ei Sanden ega Lutſie kohtunikud, ei ka mina iſe. Ja ma tean, et mul inimeſe ſuole midagi ütelda on. Minu läbi piab mingiſugune sõna üeldud ſaama. Kas Lutſie mind ſelle juures aitaks? Kas ta ſelleſt natukeſegi aru ſaaks, mis mind ſelle sõna kuulutajaks kutſub ja pühendab? Kas leiaksin ma tema hinges wastukaja oma hüüdja hääle pääle kõrbes? Kas leiaksin ma tema juures warju ja kosutuſt, kui süda wõitluſe palawuſes wäſib? Kas ſaaks meid ial mingi muu aſi ühendama, kui õpetaja ſuu läbi üeldud laulatuſe sõnad? Nagu katki kiskumata wõrguga mässiks ta mind oma suguluſe, oma põliſte põhjusmõtete, oma julge elualuſe nõuetega ümber. Ja niiſuguſena wõiksin ma siis weel omaſt prohwetiliſeſt kutſeſt ja waimustuſeſt unistada? . . Eeſaw . . . Läätſe leeme eeſt tahtſin ma oma eſimeſe ſündimiſe õiguſe ära müüa . . hää, et weel keski seda eſimeſe ſündimiſe õiguſt läätſe leeme wääriliſeks ei ole pidanud!..."

Ja uhkelt püsti aetud pääga rändas ta rohuaia teedel edaſi ja tagaſi. Aga ſüdames, — ſääl pilkas ja hirwitas aga keski: „Hapud wiinamarjad . . . prohwetil on hambad nüriks läinud..." ta arwas, et ta päris selgesti seda teotawat häält kuuleb. Siis istus ta uuesti kohwilaua taha ja hakkas ajalehte lugema.

Wana õpetaja ilmus uuesti weranda pääle, õõrus rõõmsalt käſa, ſütitas oma piibu uuesti põlema ja istus.

„Kui imelik juhtumine see on, hra kanditaat," algas ta, ſuitſu õhku puhudes: „kui mina ſiia tulin, oli minu eſimene waimulik talitus, wana Weſtfali ja tema abikaaſa laulatamine. Ja nüüd, kus ma selgesti tunnen, et õhtu kellad mulle kõlama hakkawad, on Jumal mulle seda kahekordſet rõõmu oſaks saada laſknud, näha saada, kuidas minu noor sõbranna Lutſie maja emanda kohuſeid oma pääle wõtab ja

kuidas minu mure- ja walulaps Sanden oma muidu nii rikast ja iluſat iſeloomu enam oma nooruſe kergemeelſete tempudega ei tumeſta."

Ergulik naeratus tukſus Strautmali ſuunurkade ümber.

„Andke andeks, õpetaja härra," ütles ta, „kui ma ſelle asja üle pikemat ſeletuſt palun. Teie andſite Sandeni . . . minewikule nimeks „nooruſe kergemeelſed tembud." On ju wõimalik, et ſee waljema nime kohane ei ole. Kuid mina ei ſaa ſelleſt küll hästi aru, aga ſee ei puutu ſiin asjasſe. Minule on ainult ſee nähtus huwitaw, et Sandeni „nooruſe tembud" ammugi ſelleks küllalt tunnistuſt on annud, kui wähe auukartuſt tal abielu kohta on. Weel alles ühe aasta eeſt ſaime kõige ſelgema otſuſe, mida laadi need nooruſe tembud on. Teie, õpetaja härra, arwate, et ſelleſt küllalt oleks, kui Sanden ühe omaſt ſeiſuſeſt noore naesterahwaga abielusſe astub, — küllap ſee ſiis temale tõſiſt auukartuſt abielu wastu ſisſe puhub. Ja, aga üelge mulle ometi, õpetaja härra, kas ſiis mõisnikude abielu mingiſugune püharu ja kindlam aſi on, talupoegade abielu aga jälle hoopis miski iſeſugune aſi, mida igatpidi keerutada ja narrida wõib? Ehk kas olete teie ſelles arwamiſes, et Sanden oma iſeloomu, arwamiſi ja eesſihtiſi ſelle aasta jooksul muutnud on?"

Juba tulete te' jälle oma theoriedega!" tõrjus õpetaja sõbralikult naeratades, teda tagaſi, „aga täna ei lähe ſee teil, armas sõber, enam korda, mind oma theoretikaliste õigete liiniatega ekſiteele wiia. Ja minu arwates ei ole ka teie asja ärajaotus ja küſimus iſegi mitte täitſa eht. Abielu jääb abieluks, olgu ſee mõisnikude ehk talupoegade juures. Arge u nustage aga ometi, et ſiin Lutſie abieluſt jutt on. Kas teie wõite üleüldſe mõtelda, et maailmas nii nurja läinud inimeſi olemas on, kes eneſel tema lapſelik- puhtas lähedusſes parem ei tunneks olewat? Ma tean iſegi ſeda wäga hästi, et Sanden oma nahka muuta ei wõi, nagu madu kewadel. Aga niiſama hästi tean ma ka ſeda, et tema wanad kirged Weſtfali ſil-

made läike ees häbenekſiwad ja nurka roomakſiwad. Kas teie olete neid Weſtfalide imeliſi ſilmi tähele pannud? Ühelgi teiſel perekonnal ei ole ſiin ümbruſes niiſuguſi ſilmi... Ja kui ſiis weel Jumala tahtmiſel ſeeſugune läige ühes ehk mitmes paaris wäikeſtes ſilmades kordab, ſiis tahakſin ma ſeda theoretikuſt näha, kes tõendada julgeks, et endine Sanden ennaſt mitte ei muudaks. Mina iſe ei näe ſeda küll enam, armas sõber. Aga teil on weel terwe eluaeg ees... Tuletage minu sõnu meelde: kahekümne aasta päraſt on Sandeni maja terwes ümbruſes õnneliku ja puhta perekondliku elu eeskuju."

„Eeskuju — ja, ſelles annan ma teile õiguſt, õpetaja härra," wastas Strautmal pikkameſi, „Weſtfal ja tema idealismus on ſiis nooreſt põlweſt ammugi unuſtatud. Noh, olgu, teie tunnete maailma, mina mitte. Wõib olla, on teil ka ſelles õigus. Aga minu uſaldus õnne pääle ja minu uſk ſelle ſiſſe on liig nõrgad, kui ſee õnn niiſuguſe koletuma wale pääl põhjeneb."

Õpetaja jäi tõſiſeks. Tema otſaeſine tõmbas kortſu. Aga ta walitſes weel enda üle. „Teie rikute kõik minu rõõmu ära, hra kanditaat," ütles ta peaaegu kurwalt. „Ma ei ſaa aru, mis kaſu teil ſelleſt on, et oma ligimeſeſt ikka nii pahaſte mõtlete. Ja ſiis weel ſee inetu sõna „wale!"

„Sõna on minul ükskõik," wastas Strautmal, „mina näen ſelles asjas ainult aruſaamatat wastikolu. Wõimalik on ſiin ainult embkumbaſt: kas ſaab parunesſe Weſtfal Sandeni minewikku teada, ehk ta ei ſaa ſeda teada. Saab ta ſeda teada — kuidas pääſeb ſiis tema õiglane ja tundmuſte rikas meel kõigiſt ülekohtu tegudeſt üle, mis Sandeni waremate — naeſte ja laſtele on ſündinud? Ja, õpetaja härra, mina nimetan neid lihtſalt Sandeni naeſteks... ſeſt minu arwamine on, et laps oma wanemaid palju kindlamalt ühekſ perekonnaks ühendab, kui kogunduſe ees antud tõutus. Ja kui meie ſeda awalikku tõutuſt ka weel kord nii kõrgeks

piakſime, — ſee jääb ometi ſalgamata kindlaks ſündmuſeks, et Sandeni wanemad lapſed auuſaſt perekondliſeſt eluſt wälja on tõugatud, et nad inimeste teotuſe ja moraliliſe ükſikuſe ohwriks on langenud ja neile ilma oma ſüüta teotuſe märk otſaette löödud. Ja kõike ſeda ülekohut teades piaks Sandeni ſeaduslik naene, kirikliku õnnistuſe pihta koputades, kerge ſüdamega oma lastele ſeda ruumi andma, mis juba paljude teiste päralt on? Ütelge õpetaja härra, kuidas ta ſelleſt küſimiſeſt üle pääſeks? Kui ta aga ſeda küſimuſt kõrwale lükkaks, kui ta omad ſilmad ſelle kõige eeſt kinni wõiks panna, mis ſündinud, ja ennaſt oma õnne kaiſu annaks, ilma küſimata, misſuguſe hinna eeſt ſee õnn kätte on ſaadud, kas oleks ſiis weel ſee jõud murdmata, mis Weſtfali ſilmadele niiſuguſt hiilguſt annab? Ja mis mõtleb Weſtfal iſe ſelle küſimiſe üle?.. Ka ſee on minule aruſaamata, ſeſt ſee ei käi Weſtfali iſeloomuga kuidagi kokku... Ja kõige päält: kuidas pääſeb Lutſie Anna Aboltini weriſeſt warjuſt mööda? Arwame ſiiski nii, et Lutſie kõigiſt neiſt asjuſt midagi ei tea ega ka iulgi teada ei ſaa. Kas aga Sanden ka pääle pulmi kaua aega kõike ſeda warjata jõuab! Ja kas ſee üleüldſe wõimalik on?

Kas Lutſie ſüda juba kohe eſimeſel päewal ei tunne, et tema ja tema mehe wahel mingiſugune külm, jälk ja inetu aſi lameb... nagu kärnkonn? Ja kas ſee inetu külmus, umbuſaldus ja warjamine mitte nagu uſs ei ole, kes wahetpidamatalt nende abielu puu juurte kallal närib ja Lutſielt tema terwet ſiſemiſt pidet, tema jõuudugi rööwib?.. Ei, õpetaja härra, mina ei uſu, et parunesſe Weſtfal Sandenit minewiku rabaſt wäljatõmbada jõuab, ilma iſe ſääl juures poriſeks ſaamata. Aga tema ainus jõud on tema hinge puhtus. Ainult üks tee jääb Sandenile pääſemiſeks üle: kahjatſemine. See nõuab aga, et tehtud ülekohus hääks ſaab tehtud. Sanden ei täida ſeda nõudmiſt aga mitte. Tema hakkab ju nüüd oma ülekohut unuſtuſe hõlma lükkama. Ja

teie, õpetaja härra, rõõmustate selle üle, et selles temale oma aitajat kätt pakkuda võite! Aga võib olla, elame meie veel mõlemad järgmise sündmuseni: Kas unustab parunesse oma hingelikku puhtust ära, ehk — see inetu mustus ajab teda Sandeni kõrwalt minema . . . Muid teesid mina ei näe."

„Elul on tuhat teed, kuna theoretiker ainult kahte ehk kolme teed näeb . . ." wastas wana õpetaja, ikka iseenese üle walitsedes, „elu leiab ka siin omale pääseteed ja päälegi niisugust, mis paljudele õnnistuseks on. Kuid jätame seda küsimust, hra kanditaat. Sarnaste theoretikaliste karwakiskumiste läbi ei tee meie ühtki inimest paremaks."

„Ainult üks küsimus weel, õpetaja härra: kas teie enne pulme mitte parunesse tähelepanemist selle pääle ei juhi, mis ta oma pääle wõtab?"

„Ei, mu noor sõber," wastas õpetaja. „Kui wana Westfal ja tema abikaasa wõimalikuks on pidanud, selleks ühisuseks oma õnnistust anda, siis ei ole minul mingit õigust, noore neiu südames oma wanemate tegewuse wastu kahtlust äratada."

Strautmal tõusis üles.

„Mina arwan, õpetaja härra, et ma ialgi teie mõtteilmast aru ei saa."

Ka õpetaja tõusis üles.

„Seda ma usun," wastas ta oma lahjat kätt nooremehe õla pääle pannes, „niisugusest mõtete-ilmast ei wõigi muidu aru saada, kui ainult elu enese läbi. Ja see'ep see wahe meie wahel ongi: üks tahab mõtelda, teine elada. Tuleb aeg, hra kanditaat, kus ka teie elama hakkate. Ja siis saate wanast õpetajast niisama hästi aru, kui mina nüüd teist aru saan. Uskuge mind hra kanditaat, ja täitke seda minu ainukest palwet: ärge rikkuge täna parunesse õnne mitte seesuguste kõnede läbi!"

„Kuidas? Kas ta siis täna seie tuleb?" küsis Strautmal rahutult.

„Weſtfal kirjutab ſeda . . . ühes teiste Sandeni wõõrastega olla neil nõuu, kehwi ajaks ſeie ſõita . . . Teie täidate ju ometi minu palwet?“

„Minul ei ole õiguſt, teie ſoowi täitmata jätta . . .“ wastas Strautmal ja läks oma kambri.

Sääl tegi ta oma kumuõi lukuſt lahti, wõttis ſäält wäikeſe kaſtikeſe wälja ja awas ſeda. Kaſti kaane ſiſſepoole külge oli Lutſie päewapilt kinnitatud. Kanditaat wõttis taskunna ja kangutas ſelle abil tihwtid, milledega pilt kaane külge oli lööbud, lahti. Siis waatas ta kaua aega päewapildi pääle, mis mitme aasta jookſul tema kallimaks warandukſeks oli olnud, tegi ſiis käega eemale tõrjuwa liigutuſe, ſüütas küünla põlema ja ſeadis ſeda awatud ahju ukſe kohta, et ſuits tuppa ei tuleks. Enne aga, kui paber tuld wõttis, tõmbas ta ruttu käe tagaſi, juſt nagu oleks tal praegu nõuu olnud, ühte oſa iſeeneſeſt ärapõletada.

Ta pani päewapildi laua pääle, wõttis kaſtikeſeſt ammu kuiwanud rooſiõie, hoidis ſelle warreſt kinni ja pidas tule pääl. Kuiwanud leheb hakkaſiwad peagi heledaste põlema, ſiis häwitas ſiuine leegikene weel mõned ſilmapilgud õie kindlamat oſa, ja ſiis hoidis Strautmal weel ainult hõõgawat lille wart käes. Siis wõttis ta kaſtikeſeſt weel mõned täis kirjutatud paberi leheksed, puuſt paberi nua ja muud asjakeſed ja põletas neid üksteiſe järele tule pääl ära. Kuna need asjakeſed üksteiſe järele ärakaduſiwad, näis pikkamiſi ſuurem rahu ja külmus temas aſet ſaama. Ja kui kõigewiimaks kaſtike täitſa tühi oli, haaras ta jällegi laua pääl olewa päewapildi kätte, ſurus huuled kokku ja astus ruttu küündla juurde, kus ta ſeda, ſelg ülespidi, tule pääl hoidis. Kui ta ſiis pereemanda käeſt paar wõileiba oli palunud ja oma õnge ligi wõtnud, laskis ta õpetaja prouale ütelda, et ta alles pääle õhtuſööki kodu tuleb, ja ſammus metſa poole.

Sandhofi ja Raudupi mõiſade piiri pääl oli kaunis

suur järw, millel ümberringi mets kaswis ja mille mõned laheb sügawale metsa tihniku sisse ulatasiwad. Pääle selle olid keset järwe kaks saarekest, mis waadet üle terwe weepeegli takistasiwad. Niihästi Sandhofi, kui ka Raudupi pool küljes olid mõisa kalameeste majad, kelledel ühtlasi kohuseks oli, sõidu paatisi korras pidada ja lähedal olewa metsa järele waadata. Kui Strautmal tükk aega metsas ümber oli luusinud ja selles selgusele jõudnud, et ei Sandhofi ega ka Raudupi paati täna keski ei tarwitanud, läks ta wiimaks Sandhofi kalamehe juurde ja palus sellelt paati. Juhtus ka kogemata, et kalamees just seda paati posti küljest lahti wõttis, millega Lutsie harilikult kalu õngitsemas käis.

„Ma arwan, see on seesama paat," ütles kalamees, „kus teie, õpetaja härra, igakord sõudsite, kui parunesse järwe juurde tuli."

„Ja, aga ma ei tea, kas täna mõisast keski seie ei sõida?" tähendas Strautmal. „Siis oleks parem, kui ma teise paadi wõtaksin."

„See oleks liig raske . . . Päälegi sain ma kuulda, et kõik härrased Raudupi on sõitnud."

Strautmal hüppas paati, haaras mõlad kätte ja sõudis pikaliste löökidega kuni järwe keskele.

Juba kaua aja jooksul oli sarnane sõit järwe pääl tema ainukene lõbu ja puhkamine olnud. Siin oli ta julge, et ta ühegi inimesega kokku ei puutu, kellega ta juttu ajama oleks pidanud. Mets piiras teda igalt poolt ümber. Wäikesed, sinakas-rohilised männad oma kollakas-pruuni tüwidega peegeldasiwad wee sees wastu ja wõsaga kaetud kallas näis kahte suurt maailma ühendama, ühte, mis kõrgel ülewel ennast kokku wõlwis, ja teist, mis sügawal, põhjata sügawal järwe põhjas ennast wälja laotas. Ja tema paat libises pikkamisi nende kahe maailma wahel wirwendawa weepeegli pääl ja mõnigi kord tundis ta selgesti, et ta ei üheski, ega ka teiseski maailmast pärit ei ole.

Temasse asusiwad siin need tundmused, nagu oleks siin kõik igawese unesse wajunud, wabastatud elu wandest ja waludest, unustatud ja maha jäetud . . . Ainult tema enese süda tuksus weel keset igawest rahu, tikka poksimine kostis aegajalt kõrwu ja kollakas-pruuni männatüwide peeglipildid kõikusiwad aeru lööktidest liigutatud weepinnal tasa edasi ja tagasi.

Strautmal sõudis ühte lahte, mis sügawale metsa sisse ulatas ja kõrkjaid täis kaswanud oli. Ta teadis, et siin järelweetawa õngega ainult Lutsie õngitseda mõistis, sest keegi ei teadnud niihästi kui tema, järwe põhjas olewaid puutüwisi. Kui tihti ei olnud tu teda siin kohal sellessamas paadis sõudnud. Aga praegu ei mõtelnudki ta purikate püüdmise pääle. Teda meelitas seekord ainult lahe sügaw üksikus.

Kui ta kõrkjate sisse oli sõudnud, otsis ta niisugust kohta üles, kus päike paati ei paistnud, lõikas nuaga niipalju kõrkjad, et paadi põhi sellega täitsa kaetud oli, pani siis aerud paati, sirutas ennast paadi põhja pikali ja silmitses taewa poole.

Tahtmatalt juhtus temale kooliajast üks õpetund meelde. Lueti Homeri kirjatööst. Sääl oli kirjeldatud, kuidas greeklased wihastatud jumalaid lepitasiwad, kuna nad ühe saare pääl mere sees ohwerdasiwad ja siis järgmisel hommikul Trooja linna ette laagrisse tagasi pöörsiwad. Just see koht awaldas Strautmali pääle sügawat mõju. Pea nii selgelt, nagu ilmsi, nägi ta oma waimu silma ees muste parklaewu, mida tugewad, nägusad poolpaljad mehed wara hommikul ranna liiwa päält wälja, soolasesse wette lükkasiwad. Mustjas-sinikad wood pritsisiwad kõrgesse, roosilised pilwekujud weepeeglis sumpusiwad, üles erutatud kajakad keerlesiwad õhus ringi ja kadusiwad nagu särawad punktikesed rohelise metsaga kaetud rannale. Ja rõõmsate laewnikude hääle wastukaja kuuldus saare pääl kaswawast metsast tagasi,

aerud lakſuſiwad ja masti puud, tugewateſt kätteſt püsti aetud, nakſuſiwad oma alustel. Aga kui kilpidega sõjameheb pääle astuſiwad, kõikuſiwad laewad kergelt ühele ja teiſele poole. Sõjariistad kõliſeſiwad, juhataja wilistas, kõied lendaſiwad seie ja sinna ja walged purjed hakkaſiwad pikkamiſi ülestõusma ja endid igasse külgi laiali laotama. Siis aga kohiſes hommiku tuul puude latwus, surus ennast mere igawesti noore rinna wastu, pani seda wäriſema ja ajas purjud pingule. Aeru löögid lakſuſiwad jällegi ja musta park-laewa nina libiſes punakas, wedelas kullas ülestõuswa päikeſele wastu.

Imelikul wiiſil waimustas see mälestus Strautmali wäga. Silmad läkſiwad tal niiskeks. „Oh noorus, noorus...“ ſoſistas ta. „Oh kuldne rahwaste noorus, oh, ja mu oma kewade!... Kuidas oli ometi seekord kõik nii noor, nii wärske, nii muredeſt waba... Mikspäraſt ei ole see nüüd mitte enam nii?...“ Ikka enam liigutas Strautmali hinge see lihtne pilt ühe ammugi kadunud rahwa eluſt ja äratäkimata igatſus nooruſe järele ja see kibe äratundmine, et kõik jäädawalt kadunud ja mööbas on, surus wiimaks tema ſilmiſt palawaid piſaraid wälja. Ta nuttis nagu laps, nagu tunneks ta, et ühes piſaratega tema hingeſt aruſaamata, nimeta walu kaob... Ja ta pani imeks, et tal oma mõiſtmata piſarate üle häbi ei ole.

Tüki aja päraſt rahustas ta ennaſt ja hakkas kuulatama, kuidas purikad kõrkjastes ſiia ja ſinna ſulpſataſiwad. Taſane tuul hällitas ajuti laiſalt puude latwu. Kange wäſimus ſai Strautmali üle wõimuſt ja ta uinus magama.

Kui ta üles ärkas, oli juba pääle lõunat kella wiie aeg ja ta tundis süüa tarwis olewat. Ta teadis, et lähedal metſas ſelge hallikas on. Sellepäraſt sõudis ta kaldale, tõmbas paadi eſimeſe otſa weeſt wälja, läks ſiis hallika juurde, istus ühe mahalangenud puutüwe pääle ja wõttis omad wõileiwad wälja.

„Nüüd istusiwad wõõrad küll wist lauas... kirikumõisas ..." mõtles ta ja imestas isegi selle üle, miks ta meeletumalt nende eest oli põgenenud? Ta arwas, et ta praegu wäga hästi Sandenile ja Lutsiele õnne soowida oleks wõinud. Las' ometi inimesed elada, las' nad rõõmustada ... las' nad sõita hommikuse koidupuna kullasse, kuna wärske tuul nende walgeid purjuid paisutab. Las' laewnikud laulawad, — pärnad üksikul saarel kohisekssiwad neile terwituśi järele ...

Päike oli peaaegu juba puulatwade kohta wajunud, kui Strautmal paati uuesti wette tõukas. Kuna ta oma õnge wälja oli wõtnud, sõitis ta sinna kohta, kuhu weel metsa warjud ei ulatanud. Ta oli Lutsiet siin nii tihti sõudnud, et tal teada oli, kust kohalt ta sõitma pidi, et õng puutüwe külge kinni ei jääks. Seekord ei olnud tema tähelepanemine ometi mitte tätsa asja juures. Juba kaks korda oli ta õnge wee põhjas olewate puutüwede küljest wabastama pidanud. Enne kui ta kolmat korda õnge sisse wiskas, sõitis ta õige kaugele lahesse. Sinna ulatasiwad aga juba puude warjud, õng ei säranud enam päikese paistel ja Strautmalil ei olnud enam lootusłki, et weel üksi purikas õnge hammustaks. Järsku tundis ta aga siis, et õnge nööriśt kõwaste tõmbatakse ja peaaegu selsamal ajal kuulis ta enese tagast üsna lähedalt kellegi tuttawat häält hüüdwat:

„Pidage kinni! Sääl all on ju suur puu känd!"

Strautmal waatas tagasi: Lutsie ja wanamees istusiwad kahekesi paadis, mis juba õige lähedale oli sõitnud. Strautmal kergitas terwitades kübarat ja tahtis siis lodewamale lastud nööri kõwemine tõmmata, aga oli juba hilja: nöör oli puukännu ja juurte ümber kinni.

„Ärge tõmmake! oodake!" hüüdis Lutsie, teise kimbatust nähes. „Kalamees, sõudke hra kanditaadi juurde!" Ja mõni silmapilk hiljem hüppas ta Strautmali paati ja wõttis tal õnge nööri käest ära.

„Teie olete ju oskamata, nagu laps!" sõitles ta, „kui

tihti ma teile juba ei ütelnud, et selleſt kohaſt eemale tuleb hoida! Tõugake paati natuke pahemale poole . . . wõib olla, ei ole purikas nööri weel katki kiskunud."

Strautmal tõmbas aerud kätte ja nihutas paati, Lutſie käſu pääle, pea ühele, pea teiſele poole. Mõne asjata katſe järele läks Lutſiel wiimaks ometi korda, õnge nööri wabastada ja kala hakkas uuesti selle otſas rabelema.

„Waadake, aſi on nüüd jälle korras!" ütles Lutſie ja ulatas nööri Strautmali kätte.

„Õng on oſawamates kätes . . ." wastas see, aeruſi käes hoides, „pidage aga pääle omas käes . . . Teie teate ju et mul ei oſawuſt ega — õnne ei ole."

Lutſie waatas uurides tema otſa ja käskis ſiis keſet lahet sõita. Kalamees tuli oma paadiga kaunis tüki maa pääl neile järele.

Purikas hakkas ſiia ja ſinna rabelema ja Lutſie ſilmitſes nööri liikumiſi asjatundja pilguga, seda tarwituſe järele waheſt pingumale tõmmates, waheſt lodewamale lastes. Kui ta märkas, et kala pea ära wäſib, tõmbas ta kinda käeſt ära, et paremine kinni wõtta ſaaks. Strautmal ſilmas tema ſõrmes kihlaſõrmuſt, pööris ennaſt aga kõrwale ja tegi, nagu poleks ta midagi näinud. Ometi pani Lutſie seda liikumiſt tähele ja kerge puna lendis tema näoſt üle.

„Waadake, see on minu kihla ſõrmus!" ütles ta, kätt Strautmali poole ulatades. Ta püüdis õige külmawereliſelt rääkida, aga Strautmal märkas ſiiski, et tema rinnas wastupidiliſed tundmuſed üksteiſega wõitleſiwad.

„Ma ſoowin teile õnne, parunesſe!" tuli taſakeſti üle Strautmali huulte. Mõlemad waikiſiwad jällegi ja waataſiwad õnge nööri pääle.

„Ma tänan! . . ." ütles Lutſie tüki aja päraſt. „Aga ütelge, hra Strautmal, mis teie ſellega enneſt mõtleſite, kui...?"

„Ma ei ſaa aru, mida teie küſite, parunesſe," wastas Strautmali

„Kui osawuseſt ja õnneſt rääkiſite . . .“ täiendas Lutſie ja punastas uuesti. „Kas see ainult õngitsemiſe kohta käis, või oli see üldüldiſelt mõeldud?“

„Kas see siis mitte täitsa ükskõik ei ole, parunesse?“ küſis Strautmal järelmõteldes.

„Ei, see ei ole mitte täitsa ükskõik,“ wastas Lutſie ägedalt; „üksi inimene ei või kõigis asjus täielik olla . . . wõib olla, õige arwa mõni wälja arwatud. Kui aga inimesel ühes asjas edu ei ole, siis ei pia ta weel arwama, et ta ikka ja igal pool äpardusteſt tagakiusatud tõlplane on. Inimene ei tohi oma iseenda usaldust mitte kaotada, kui tal mingi asi nurja on läinud.“

Lutſiel oli puna palgesse tõusnud. Strautmal waatas esmalt imestanult tema otsa ja langes siis sügawasse mõtetesse.

„Kas need sõnad, parunesse, ainult purika püüdmise kohta käiwad, või on need üldüldiſelt räägitud . . . ka muude asjata mõtlemiste ja ekſimiste kohta?“

Lutſie ei wastanud kohe.

„Ütelge, hra Strautmal, mikspäraſt teie meie eeſt kirikumõisaſt ära põgenesite?“ küſis ta siis järsku.

„Kos teil siis täna aega on, ka weel niisuguste tühipaljaste asjade pääle mõtelda?“ wastas Strautmal natuke karmilt, kuna ta eneſes asjata walusat tundmust maha suruda püüdis.

„Ma pidin aga juſt selle pääle mõtlema, hra Strautmal,“ wastas Lutſie alla waadates, „teie naerate küll minu üle, aga ma pian teile seda siiski ütlema. Ma olen nii õnnelik, aga juſt sellepäraſt rõhub mind see teadmine seda raskemine, et üks inimene maailmas olemas on, kellele see õnn . . . keda see õnn metsa järwe pääle ajab. Ma tunnen ennaſt teatawal mõõdul süüdlaſe olewat . . . ma ei tea mitte, kuidas ma seda wälja ülema pian? Jumala päraſt, ärge mõiſtke mind walesti! Ma soowiksin, et see kõik . . . roosi ja kuuse lugu ja kõik muu . . . et teie seda kõik unustanud

olekſite. Ma ſoowikſin, et teie minu õnne üle ſüdameſt rõõmus olekſite . . . muidu — ma ei tea mitte mikspäraſt — ei wõi ma oma peigmehele mitte wabalt ſilmi waadata. Ja ſiis ſoowikſin ma weel, et teie oma uſalduſt oma jõuu pääle mitte ei kaotaks . . . aga olgu, teie mõistate ju mind. Uskuge mind, et ma teiſt ſuurt lugu pian . . . aga meie elu ja kõik meie püüded lähewad üksteiſeſt nii wäga lahku . . . Teie tee wiib teid meie omaſt ikka kaugemale, lahutab teid ikka rohkem meie harjunud kombedeſt, meie rõõmudeſt ja waludeſt. Meie kõik piame teiſt ſuurt lugu, iſeäranis papa . . Ja minu õnne päikeſe eeſt oleks wiimane pilwekene kadunud, kui ma teakſin, et teie meie ſõbraks jääte, kes minu õnne üle rõõmuſtab . . See annaks alles mulle õiget wabaduſt Wolfgangiga . . . Sandeniga ümberkäimiſes.“ Ja kuna ta ſüdamelikult Strautmali otſa waatas, ulatas ta ſellele oma wäikeſt kätt wastu.

Palun, andke mulle andeks, kui ma kunagi . . . ekſliſel wiiſil . . .“

Iſeäralik tundmus ſai Strautmali üle wõimuſt ja ta wõttis pakutud käeſt kinni.

„Oh laps, laps, ilmſüüta laps,“ ütles ta ja piſarad tumeſtaſiwad tema ſilmi, „mida pian ma ſiis teile andeks andma? Kas oma eneſe mõiſtmata olekut? See on tõſi, mõiſtmata olin ma weel kaua aega, iſegi päraſt wiimaſt juhtumiſt kuuſe juures. Aga uſalduſt oma jõuu ſiſſe ei kaota — nii loodan ma — ſiiski mitte, ſeſt ſee on eht . . . Ja teie õnn on minule alati kallis . . . Hoidku taewas teid weel kaua aega ſelles lapſelikus õnneunes!“

Lutſie läks rõõmſamaks.

„Kas kuulete,“ ütles ta kelmliku naeratuſega, „ma aimaſin kindlaſte, et teie järwe pääl olete. Sellepäraſt põitſimegi kõik nii pea kirikumõiſaſt ſiia. See oli minu kawalus. Teiſed õngitſewad ſääl ſaarte ümber. Mina põudſin kalamehega meeleli ſeie . . . Ma tahtſin nii wäga ſeda kõike

teile ütelda . . . ja ma kartsin, et teie minust õieti aru ei saa. Ütelge, kas teie ei wõiks Sandeniga mitte äraleppida? Ta räägib teist alati nii kiitwalt. Täna hommiku wara oli ta juba linna sõitnud . . . ta jääb sinna mõneks päewaks . . . Waadake, kui suur!"

Wiimased sõnad käisiwad õige suure purika kohta, kes täitsa wäsinult wiimaks wee pinnale ilmus. Lutsie pööris nüüd oma terwet tähelepanemist kala pääle. Kindlalt ja ühemõõduliselt tõmbas ta teda paadi juurde, haaras siis järsku kinni ja juba lähemal silmapilgul siples umbes kolme jala pikkune kalu kõrkjaste pääl paadi põhjas.

„Palun, sõitke nüüd kaldale!" ütles ta, õnneliku püügi üle röömustades. „Nii suurt purikat ei ole ma enam tükil ajal näinud. Ainult seekord, sellel suwel, kui teie kooli waheajal minu wennale tundisi andsite . . . kas mäletate? . . . Palun, sõitke paremat kätt, siin kohal all on jälle suur juurikatega känd."

Strautmali olek sai piinlikuks. Ta teadis, et ta kaldal terwe salga Sandhofi ja Raudupi wõõrastega kokku puutub . . . hää oli weel, et Sanden ise sääl ei olnud . . . Ja tema riided olid wanad ja pääle selle muda ja tõrwa plekisi täis, käed mustad, juuksed sambla prügised. Kallas oli juba ligi. Strautmal jättis sõudmise seisma.

„Parunesse," ütles ta kohmetult, „kas teie ei lubaks, et ma siin kohal kaldale lähen ja tähelepanematalt kodu rutan? Niisuguses ülikonnas ei wõi ma ju wõõraste ette astuda."

Lutsie hakkas naerma.

„Missuguses ülikonnas pidite siis seie tulema? Ega ometi kalale minnes sabakuube selga tõmmata! Teie olete muidu ju nii mõistlik inimene, kuidas teil nüüd nii tühine asi meelde tuleb? Igaüks teab ju, kust te' tulete. Ja papa ei annaks mulle ialgi andeks, kui ma tale räägiksin, et teid putkama laskisin. Peske ainult käed puhtaks . . ."

Ja nagu waremalel aegadel pööris ta ennast ümber

ja waatas kauguſesſe, kuna Strautmal ruttu käed puhtaks peſi, taskurätikuga kuiwatas ja kindad kätte tõmbas.

„Waadake, ſääl ſõidetakſe meile juba wastu!“ hüüdis Lutſie. Mõned paadid naesterahwaste ja iſandatega ilmuſiwad lahe käänaku kohal nähtawale. Strautmal hakkas tubliste ſõudma, kuna Lutſie neile juba eemalt püütud kala näitas.

Teretus läks kaldal paremine, kui Strautmal kartis. Kõik noored inimeſed jäiwad paatidesſe, ainult Strautmal astus wälja. Kaldal, kaitſekatusſe all, istuſiwad ainult mõned wanemad iſandad ja naesterahwad, keda Strautmal eemalt mööda minnes teretas. Siis ſammus ta wana Weſtfali juurde, kes natuke eemal metſawahiga rääkis.

„Aa, hra kanditaat!“ hüüdis Weſtfal ülirõõmſalt, ſellele kätt wastu ſirutades, „teie olete ju, otſe uue Teſtamendi eeskuju järele, kalapüüdjaks hakkanud! Kuidas ſiis ſellega lugu läheb?“

„Kinni püüda oskaſin küll, wälja tõmbada aga mitte,“ wastas Strautmal niiſama rõõmſalt, „õnneks ſõudis parunesſe ühes wana kalamehega weel õigel ajal mulle appi. Aga lubage, paruni härra, et ma eneſele julguſt wõtan, teile oma õnneſoowi awaldada.“

„Ah, minu wana ſõber on ſeda teile ſiis juba ütelnud? Ma tänan, armas Strautmal, tänan. Loodame, et noorel paaril Jumala õnnistus puuduma ei ſaa. Aga praeguſel juhtumiſel piate mulle lubama, et teie, armas Strautmal, minu tütre pulmades puududa ei tohi.“

„Ma tänan teid ſüdameſt paruni härra,“ ſõnas Strautmal, „aga ma olen ju ſuurema hulga teie pidulistele täitſa wõõras.“

„Ühine rõõm lähendab ka ſüdameid ükſteiſele, armas ſõber . . . Ma olen ſeda alati tähele pannud, et need inimeſed, kes ühe ja ſelleſama aſja üle rõõmu wõiwad tunda, wäga ruttu ka paljudes teiſtes küſimustes ühiſuſele jõuawad. Aſi jääb ſiis nii: mina wiin oma abikaaſale teate, et teie

tulete. Ta on juba mitu korda selle üle kaebanud, et teie liig arwaste meil wõõrusel käite, iseäranis wiimasel ajal ... Nii siis jällenägemiseni! Ma näen, teie lähete juba kärsitumaks."

Strautmal sammus kõige otsemat teed kirikumõisa juurde, kuhu ta siiski täitsa wäsinult jõudis. Õpetaja proua oli külma õhtusöögi tema kambri wiia laskнud.

Kui ta aga mõned suutäied wõtnud oli, tundis ta, et wäsimus wõimust wõtab, tegi ennast ruttu riidest lahti ja jäi peagi raskesti magama . . .

Mõned nädalad kuni Lutsie pulmadeni läksiwad õige ruttu mööda. Wana õpetaja oli pärast suurt rõõmu natuke haiglaseks jäänud, milpõhjusel Strautmal kõik ameti talitused täitma pidi. Niisugune töö rohkus juhtis tema tähelepanemist jüdame asjade juurest suuremal mõõdul kõrwale. Ainult selle pühapäewa jutlusel, millal Lutsie laulatus pidi saama, oli kurblik põhjustoon . . . Kanditaat rääkis kadunud lootustest ja uute eessihtide otsimisest, ehk küll see selle püha epistliga kokku ei käinud. Pulmas oskas Westfal sõbralikult selle eest hoolt kanda, et isegi Strautmal ennast selle kirju salga keskel üleliigseks ei pidanud. Muu keskel pidi ta mõisa rahwa ja peremeeste laudade juures kõnesi pidama, kellede hulka isegi Sanden oma noore abikaasaga, kui ka parun oma prouaga tükiks ajaks seltsisiwad. See pruut oli Westfalide juures juba wanast ajast saadik. Palwe, et ta siin kõnet piaks, ja mitte üksi Lutsie, waid ka Sandeni kohta, tuli temale koguni ootamata. Kui ta aga wastu tõrgus, siis kurwastaks ta paruni ja prouat wäga, kes selle mõtte üleswõtja oli ja ka ise Strautmali kõnepidamise pärast palus. Kui ta ühes noore paari, paruni ja selle kaasaga rahwa piduplatsile sammus, tõusis temas mitu korda see küsimus elule, kas ta mitte kometitegija ei ole? Aga siis tuli tal hää põhjusmõtte meelde ja ta algas julgelt oma kõnet. Kahe suguseltsi wõsud ühendawad endid uueks eluks. Selleks ühen-

damiseks peetakse tänane pidu. Need mõlemad suguseltsid on mõisarahwale kui ka wallas ammugi tuttawad: peigmees olla ikka oma walla rõõmudest osawõtnud, kuna pruut selle eest ikka neid uksi ülesleida on oskanud, kust kaudu talurahwale kurbtus ja mure sisse olid tulnud. Ja sellepärast olla oodata, et tulewikus hra v. Sanden ja tema abikaasa ikka üheskoos oma rahwa rõõmudest ja waludest osawõtawad . . . Kuna Strautmal rääkis, märkas ta, kuidas Lutsie salaja Sandeni kätt surus, kuna wiimane jälle Lutsie sõrmi — natuke wana Westfali warjul olles — oma huulte wastu tõmbas. Rahwas imeteles ilusat noort paari. Wanad emakesed lähenesiwad nuttes Lutsiele, silusiwad ja musutasiwad tema warrukaid ja kergelt õlade ümber wisatud shalli otse ja soowisiwad temale igasugu õnne. Ka Lutsie palgede üle weeresiwad pisarad, kui ta Strautmali kõne eest tänas.

„Nüüd alles olen ma täitsa õnnelik!" sosistas ta.

Ka Sanden tuli tema juurde ja wapustas tema kätt.

„Meie saame lõpuks ometi üksteisest aru!" ütles ta.

Strautmal tahtis küll Sandhofist ühes wana õpetajaga ära sõita, aga Westfal ei lubanud seda sugugi. Ta pidi Raudupisse kaasa tulema, kuhu õhtu eel terwe pulma seltskond sõitis. Sääl sai pidu igatahes uue iseloomu. Westfalide juures läks kõik wanade põhjusmõtete järele waljult ettetähendatud pooltõsist laadi, kuna Raudupis noore põlwe käes jäme ots oli. Sellepärast oleks Strautmal ennast siin peagi liig ülearu tunnud olema, kui ta mitte ühe päälinnast tulnud poolkurdi naesterahwaga kokku ei oleks puutunud, keda ta ainult noore Westfali hirmulugudest kui Sandeni „missioni tädit" tundis. Ta oli teada saanud, et Strautmal usuteaduse kanditaat on, laskis ennast siis temale warsi esiteleda ja algas siis oma ilmlõpmata jutustamisi poolpaljade ja pärispaljade metsinimeste, sinise-risti ja missioni töö üle. Wahete wahel küsis ta: „Kas teie midagi ütlesite, härra kanditaat?"

Strautmal wastas wiisakalt, et ta tema waimujõuudu imeks paneb, seda enam, et ta oma seisuse kui ka sugu läbi allalangenud inimesesuo päästmise töös palju takistatud saab. Mõnda missioni-tädi lugu oli ta juba Lutsie ehk noore Westfali käest kuulnud. Kui kurt naesterahwas nende asjade üle rääkima hakkas, pööras ta oma tähelepanemist muu asjade pääle, laskis silmi saalis üle tantsijate käia ja heitis kaardi tuppa pilku, kus wanemad isandad rohelise laua ümber shampanjeri juures istusiwad. Missioni-tädi oli nõndanimetatud naesterahwa tuas akna all platsi wõtnud ja waatas ka mõnikord pimeda õue pääle wälja. Järsku käis ehmatuse wärin Strautmalist läbi: tal oli, nagu oleks ta akna taga oma wenna Jakobi wihast nägu näinud. Nähtus oli nii selge, et ta ennast tükil ajal selle mõjust wabastada ei jõudnud. Keski teener läks heledaste kiirgawa lambiga tuast läbi ja selle paistus walgustas häkitselt akna lähemat ümbrust. Selles heledas walguses uskus Strautmal oma wenna kahwatud nägu ja auku wajunud silmi nägema. Wõib olla, oli see paljalt ettekujutus. Ta ei saanud ka seda aru, kuidas see nägu akna juurest kaugenes ja kadus. Näis peaaegu, nagu oleks see ilmuwus õhku laiali läinud. Siiski oliwad tema ergud nii kangesti äritatud, et ta tükil ajal missioni-tädi juttu sugugi ei kuulnud, kes juba mõnda korda temale küsimusi ette oli pannud.

Rõõm oli oma kõrgema tipule jõudnud. Tõusis suur liikumine ja tungimine pidusaali poole. Muusika mängis ühte Poola masurkat. Wana Westfal oma prouaga seisiwad tantsijate eesotsas. Omas nooruses oli parun laias ümbruses kui kõigeparem masurka tantsija tuttaw. Ja ka weel wanal päiwil awaldas ta iseäralistel rõõmsatel juhtumistel oma meisterlikku osawust. Strautmal oli paruni ainult ükskord niisuguses rõõmsas olekus näinud. Praegu seisis see nooruslikku südamega hallpää weel kord sirgelt ja hiilgawail silmil keset saali ja ootas alguse takti. Strautmalil oli tõ-

sine rõõm tema toreda kehakuju pääle waadata, mille päält südamlik rõõm aastade ja murede koormat ärakaotanud näis olewat. Ka missioni-tädi tõusis üles, pani oma kuulatamisetoru kokku ja sammus ukse pääle.

„Nii nägi ta ka oma pulma ajal wälja, just niisama," pomises ta, „ja ometi on selleşt nii palju aastaid möödа ..."

Järsku kadus Westfali näo päält rõõmu läige täiesti. Tema keha wajus uuesti küüru, nagu oleks mingisugune raske koorm selle pääle wajunud. Ta näitas muusikantidele, et need järgi jätaksiwad ja tõmbas prouat enese lähemale, nagu otsiks ta selles omale tuge. Ehmatanult ruttasiwad Sanden ja noor Westfal tema juurde ja küsisiwad, mis temal wiga on. Ta tõrjus aga igat abi tagasi ja näitas käega akna poole; sääl, teisel pool mõisat, tõusis praegu läbi öö pimeduse suur tuleleek taewa poole . . .

Saalis jäi kõik mõneks silmapilguks nii waikseks, kui hauas. Ainult wäljast kuuldus iseäraline, arusaamata mürin.

„Karjalaudad põlewad!" hüüdis wiimaks keski läbi kohutawa waikuse.

Tõusis suur segadus. Wanad isandad jooksiwad nõutult siia ja sinna, naesterahwad karjusiwad ja hädaldasiwad, mõned nutsiwad, mõned jälle hoidsiwad silmi ja kõrwu kätega kinni. Wana parun oli kahwatult ja poolminestanult leentooli pääle langenud ja Lutsie hoidis tal weeklaasi suu ees. Paruni proua oli tooli kõrwale põlwili langenud, suudles paruni pool-eluta kätt ja hädaldas: „Sa ei tohi mitte surra, sa ei tohi mul mitte surra!" Kõikide wõõraste hulgast ei teadnud ükski, mis nüüd kõigepäält teha tuleks. Ainult Sanden jäi rahulikeks, nagu ikka. Kõige päält otsis ta tohtre üles, kes ühes kaugemas kambris mõnede wanapoistega kaardilauas istus, ja wiis teda Westfali juurde. Siis seletas ta waljul häälel naesterahwastele, et mingisugust hädaohtu karta ei ole, tuul ei ajada leekisi mitte mõisa pääle.. Kära päraşt wõida naesterahwad siiski rohuaia pool olewa-

tesse ruumidesse minna. Siis suudles ta Lutsie otsaesist, kuna ta sellele ütles: „Walwa selle üle, et köik korralik on, mu wahwa südamekene!" wiskas mantli õladele, tõmbas kalossid jalga ja läks wälja. Tuli oli wististe õlesaras lahti läinud, mis üht otsapidi lautade kälgi ulatas, sest näha oli, et lauda katus weel ei põlenud. Aegajalt näisiwad leegid iseeneseest kokku langema, tõusiwad siis aga uuesti wägewalt kõrgesse ja puistasiwad sädemete wihma kaugele öö pimedusesse. Tule mürinat ja puude praksumist oli kaugele selgesti kuulda; hobused hirnusiwad surmahirmus, loomad ammusiwad ja lambad määgisiwad, kuna inimesed, laternad käes, siia ja sinna jooksiwad ... Kõigest selleşt käraşt läbi tuli Strautmalile endine juhtumine meelde ja tal oli, nagu näeks ta oma wenna nägu weelgi akna taga. Ta sammus saali ukse juurde. Wana parun oli juba toibunud ja laskis oma pilku ümber käia. Kui ta Strautmali silmas, näitas ta käega, et see tema juurde tuleks.

„Kui hooletumalt inimesed praegusel ajal tulega ümber käiwad!" ütles ta waiksel häälel, kui Strautmal juba tema juures oli. „Sääl saab nüüd nii palju elusi leekidele ohwriks ... kuulake ainult, kuidas need waesed loomad inimesi appi kutsuwad! Ja kui hirmus piab see praegu selle südamele olema, kelle ettewaatamatause läbi niisugune õnnetus on tulnud!"

„Noh, armas Westfal," rääkis tüse mõisnik lähedalt naabruseşt, „mina arwan, et see asjata on, siin ettewaatamatauseşt rääkida. Siin ilmub seesama kuritahtmine, mis terwe tänawu suwe jooksul nii palju metsa ära on häwitanud ...

„Ja," hüüdis ta siis wihaşt punaseks saades, „ma olen seda ikka ütelnud ja jään selle juurde: selle hirmuwalitsusele tuleb ots pääle teha! Kui kaua nii weel enese elugi eeşt julge oled? Esiteks metsad, siis hooned ja loomad ja lõpuks inimesed ise!.. See on ju uute aatede loogikalik käik!"

Strautmal läks kordamisi kahwatuks ja punaseks, kui

neid sõnu kuulis. See oli selge, et see jäme isand neid sõnu teatawa etteheitmise päraft ütles. Aga ta ei mõtelnud põrmugi selle pääle, ennaft kaitsma hakata. Mis pidi ta siin ütlema, kuidas ennaft õiendama, kuna ta ka isegi selle tulekahju läbi, mis nii saatanlikul wiisil ilmsüütat rõõmu kaebamisteks ja hädaldamisteks oli muutnud, kuni hinge põhjani trehwatud oli.

Wana Westfal sai aru, missugune torm Strautmalis mässas.

„Strautmal," ütles ta, ja ta silmad hakkasiwad hiilgama, „andke mulle oma käsi: ja kui ka kõik seda ütleksiwad, et see sääl kurja käe töö on, meie kahekesi ei usu seda ometi mitte. Meie kihelkonnas ei ela ühtki inimest, kes wana Westfalile meelega niisuguft walu wõiks teha. Ja teie saate nägema, mu härrad, et meil õigus on!" lisas ta, ennaft ümberseisjate poole pöördes, juurde.

Sellel silmapilgul kisti uks järsku lahti ja noor Westfal, mantel õlal, tormas sisse.

„Papa, papa!" hüüdis ta, „karjalaudad ei põle sugugi.. ainult õlesara selle taga! Wolfgang ütleb, et kõige wähematki hädaohtu karta ei ole. . ."

Püsti aetud pääga silmitses nüüd wana Westfal ümber.

„Noh, waadake, mu härrad!" ütles ta.

„Aga iseeneseft ei wõinud ka õlesara põlema hakata!" tähendas jäme isand, siiski rohkem noore Westfali poole pöördult.

„Kurjategija ei oleks kunagi ükfi õlesaraga leppinud, kui kakskümmend sammu eemal laudad on!" wastas Westfal elawalt. „Aga Jumal olgu tänatud, lapsed! Jumal tänatud, Lutsie, et sinu rõõmu päewal niisugune kuritöö ei sündinud!"

Lutsie surus oma iluſat, kahwatanud palet oma isa halli pää wastu ja pühkis salaja paar pisarat silmist.

„Meie ei ole ju kellegile mingisuguſt kurja teinud, papa" ütles ta rahulikult, „miks piaks siis meil maenlasi olema?"

Pikkamisi kustusiwad leegid karjalautade taga. Naesterahwad jäid rahulisemaks. Isandad hakkasiwad isegi endi kohkumise üle hirwitama. Umbes poole tunni pärast ilmus ka Sanden ja läks ilma mantelt seljast wõtmata oma töötuppa. Säält tuli ta pisut aja pärast rahulise, ehk küll tõsise näoga wälja.

„Noh, papa," ütles ta Westfali juurde astudes ja Lutsie käest kinni wõttes, „olete juba jälle lõbus?"

„Tänan, armas Wolf," ütles ta ülestõustes, „kõik on jälle korras . . , iseäranis nüüd, kus ma tean, et seesugune segadus minu lapse auupäewal juhtumise kombel on tulnud. Ütle mooſekantidele, et nad mängima hakkawad. Aga mind wabandad sa ometi: masurkat ei tantsi ma wistist eladeski enam."

Õige rõõm ei tahtnud aga enam tagasi tulla. Ja pääle selle oli ka juba aeg, noort paari ükſi jätta. Strautmal jättis Jumalaga, et kirikumõisa sõita. Enne seda wiis teda aga Sanden oma kirjutuse tuppa, awas ühe sahtli ja wõttis säält pool katkitallatud raketi taolise asja, pool ärapõlenud sütituse londiga wälja. Ta näitas seda Strautmalile ja tähendas pääga karjalautade poole.

„Seda õhtut ei unusta ma niipea ära, Strautmal," ütles ta tusaselt, „ja nüüd on asi teie käes, kas ma seda ialgi unustan."

Kümnes päätükk.

Pulma reisi pääle ei wõinud Sanden ja Lutsie mõteldagi. Palju ja mitmesuguſi asju tuleks siis ilma Sandenita ära toimetada. Kõige päält oli tulesütitajat waja üles otsida. Õlesara kahju ei olnud küll mitte suur, aga Sanden

arwas seda juhtumist kõikide metsapõlemistega kokku, millede põhjusi ta terwe suwi otsa asjata oli uurinud. Ja teiseks: louti, mida ta Struutmalile näitis, oli ta sara juures ölekuhja juuresi leidnud, mis nii pandud oli, et, niipea kui ta põlema oli hakkanud, tingimatalt niihästi õlesara kui ka karjalautasi põlema oleks süütanud. Arusaamataks jäi ainult see, et lont weel õigel ajal katki tallatud ja ärapurustatud oli. Kes wõis seda teinud olla? Pääle selle oli järgmisel päewal kraawis, mis õlesara lähedalt üle põldude metsa lähedal olewa luhale wiis, iseäralisi jälgi leitud. Selgesti oli näha, et siin keegi inimene suure rutuga metsa poole oli jooksnud. Jala jäljed olid selle pooleşt tähtsad, et põgenejal lapitud saapad jalas olid olnud. Iseäranis oli ühel lapil koguni isetaoline kuju. Jälgi oli kuni ojani tunda, mis metsa lähedal läbi luha woolas. Ülehüpates oli põgeneja libisenud ja wette kukkunud . . . Mudale tallatud oja äär näitis seda kohta, kust ta jälle wälja oli roninud. Neidsamu jälgi oli ka teisel pool mõisat hiljuti külitud rukki põllul näha. Sääl kõrwal nähti aga ka teisi wäikemaid — kas naesterahwa ehk lapse jälgi. Sanden otsis mehe jälgedest ühe wälja, mida kraawi sawi sees iseäranis selgesti näha oli, laskis seda ettewaatlikult labidaga wälja tõsta, mõisa wiia ja ärakuiwatada. Siis tehti selle abil gipsist saapa talla worm. Selle pääle laskis Sanden jalaja kõik kingisepad terwest ümbrusest kokku tulla, näitis neile gipsist wormi ja küsis, kas neist keegi ei mäleta, et ta kellegi saabast kunagi niiwiisi paikanud on. Lõpuks seletas üks wana soldat, kes ka saapapaikaja ametit pidas, et ta seda lappi tunneb. Mõne aasta eest paikanud ta niiwiisi kadunud Jaun-Bebru peremehe saabast. Politsei ametniku saadetusel sõitis Sanden jalamaid Jaun-Bebru talusse ja otsis kõik kohad läbi, ei leidnud aga ühtki kadunud peremehe saabast. Ilse ütles, et ta wiimase paari ühe sandile kinkinud. Silma torkaw oli ainult see, et ka Jakob Strautmali saabasteşt ühtki näha ei olnud, ehk küll talu elanikud

rääkiſiwad, et ta, kui terwe oli, mõned korrad ſaapaid oli kannud. Jakobi eneſe käeſt ei wõidud midagi teada ſaada. Ta lames juba ſelleſt laupäewaſt ſaadik palawiku käes maas, mille järeltulewal pühapäewal Sandeni laulatus oli olnud .. Seda tõendaſiwad ühel häälel kõik maja elanikud, ſeſt tema oli woodisſe jäänud, kui peaaegu kõik teiſed kas Sandhofi ehk ſeltſimajaſſe oliwad läinud, kus Raudupi walla rahwale pidu toime oli pandud. Ilſe iſe ei annud aga mingit ſeletuſt ja sõnas ainult kas „ma ei tea!" ehk „küſige iſe tema käeſt!" Sellepäraſt tuli uurimine mõneks ajaks katki jätta. Sanden kogus aga wahetpidamatalt materjali, et ſelle tumeda aſjaſſe ſelguſt ſaata.

Aga ſee ei olnud mitte tema ainukene mure. Sellel kewadel olid nad wana Weſtfaliga uue raudtee ſeltſi walitſuſega kauba maha teinud ja neile suure hulga metſa liipridaks ära müünud. Selpõhjuſel olid nad wiimaks kaugelt metſa aſjatundja kutſunud, kes nende metſi järel waatama pidi, miſſuguſed metſa oſad maha raiuda tulewad. See aſjatundja oli aga nende tähelepanemiſt koguni wastameelſete aſjade pääle juhtinud.

Tema arwamine oli, et kumbki mõis nii kaua, kui neil kontrahi järele Strautmalile puid müüa tuleb, mujale üht halgugi müüa ei tohi.

Eſimeſel aastal ei olnud Strautmal küll rohkem nõudnud, kui mõni tuhat sülda, lepingu järele oli tal aga õigus, kuni 30,000 sülda aastas saada. Ja kui Strautmalil wõimalik oli, seda terwet puude hulka igal aastal äratarwitada, siis olekſiwad Sandhofi ja Raudupi wägewad metſad 10—12 aasta päraſt otſas, iſeäranis, et nüüd weel nii palju metſa raudtee seltſile oli müüdud. Kaſutoowaſt metſa-majanduſeſt ei wõinud siin enam juttugi olla.

Seeſugune wastumeelne aſjaolu põrutas wana Weſtfali iſeäranis sügawaste. Ei puudunud palju, siis oleks ta lepinguſt raudtee walitſuſega tagaſi astunud, olgugi, et ta

selle läbi tubliste kahju oleks saanud. Ainult waewaga läks Sandenil korda, teda seda sammu astumast tagasi hoida, kuna ta töendas, et Strautmal kunagi rohkem puid äratarwitada ei jõua, kui ainult pool osa kõige kõrgemast summast. Muidugi mõista, et metsadele ka siis natuke liiga sünniks, kuid seda kahju wõiks wäljakannatada. Westfal ei jäänud aga siiski nii pea rahulikeks. Sellepärast uuris Sanden päewade kaupa Strautmali wabrikute tegewõimu, kui ka Raudupi ja Sandhofi metsade tugewust. Sääl juures ei kaotanud ta weel lootust, et see korda läheks, Strautmali sundida, oma asutust äramüüma ehk jälle tema tööstuse kapitali niipalju wähendada, et wabrikutest metsadele hädaohtu karta ei oleks. Mõned päewad hulkus ta sügawate mõtetesse wajunult ümber. Siis pööris endine elawus temasse tagasi. Käskjalad saadeti igasse külgi wälja, telegrammisi läkitadi ja wõeti wastu, kirjutadi kirju . . . Mõni kord tuli ette, et Sanden pea päewad otsa wankrist maha ei saanud — nii agaralt sõitis ta terwes kreisis ümber. Hundirabas tallasiwad, Sanden juhil, mitmed päewad läbi wõõrad isandad ümber. Selgesti oli aimata, et midagi tähtsat ette walmistatakse.

Muidugi hoidis ka inshener Strautmal mõlemad silmad lahti. Lähem aktsionäride koosolek tähendas temale palju. Kui ta säält laenukassa tarwis raha ei saaks, wõiks tema asi halwaste minna.

Aktsionäride koosolek oli augusti kuu lõpu pääle määratud.

Strautmal täiendas oma arweid ja andis ka ühe tublimaks asjatundjaks peetud insheneri otsuse tema poolt plaanitatud raudtee liini julguse üle sisse. Arwata oli, et Sanden lõpuks järele annak, kui ta näeb, et Strautmali wabrikuid pankrotti ajada ei saa. Juba praegu andis puu paber, ehk seda küll weel kaunis kaugel olewasse raudtee jaama wedada tuli, kauniste kaju, kuna see aga uue, lähedase raudtee awamisega muidugi palju kaswama pidi. Mitmed suuremad kaupmehed kubermangu linnast lõiwad selle wekseli juhtumise

järelduſel küll Strautmaliſt lahti, kuid wäikemad kaupmehed ja äriomanikud jäiwad temale truuiks; kauba häädusе ja odawuſe tõttu leppiſiwad pikkamiſi aga ka ſuuremad kaupmehed ära. Ja ſeda oli ette näha, et ka klaaſi järele küſimus ſaab olema. See oli kindel: ühe ehk kahe aasta päraſt on Strautmalil kõik raskuſed wõidetud

Sedaſama mõtleſiwad ka wana Weſtfal ja Sanden, kui nad aktſionäride koosolekule sõitſiwad. Peaaegu terwe tee arutaſiwad nad ainult ſelle asja üle. Weſtfal oli ſelles arwamiſes, et nad kõigeſt jõuuſt Strautmali ettewõtet tuetama piawad. See ſaaks terwe ümbruſele õnnistuſt tooma. Talupojad ſaakſiwad ſelle läbi talwel tööd ja teenistuſt. Selpõhjuſel ei oleks neil waja linna rändada, mille järelduſel pea ſiin ja ſääl tööliste puudus nähtawale tekkiks. Üks põlluliſe majanduſe päätugedeſt tulewikus ſaakſiwad juſt niiſuguſed terwel maal ſiin ja ſääl aſutatud tööſtuſe kohad olema. Nende lähekorras läheks põlluline majandus õitſema. Sanden ei waidlenud mitte palju ſelle wastu, et tööſtusliſed ettewõtted ümberkaudſet põlluliſt majanduſt tõsta wõiwad. Kuid ſiin olla küſimus ſee, kelle päralt need ettewõtted on? Ja ſääl pidada ta mõjuwalt ſelle wastu waidlema, et need ettewõtted ſüdametunnistuſeta inimeste käes abinõuudeks ei ſaaks, millede abil ſuurpõllumehi pankrotti ajada...

Aktſionäride koosolekut juhatas jällegi Sanden. Ka Strautmali aſi tuli arutuſele. Sanden iſe ei ütelnud midagi, ſeſt ta teadis, et enamus ſelle poolt on, et Strautmali oja niipea wälja makstud ei ſaaks. Keski noor inimene palus sõna. Kogeldades kandis ta oma „arwamiſt" ette, et ſee ei wõimalik ega ka asjalik ei ole, Strautmalile miskiſuguſt ſummat ette wälja maksta. Strautmali poolt ſisſeantud täiendawad arwed ei kõlbada ſugugi. Nende põhjuſeks on praeguſed asjaolud, kus lumi metſades ainult pikkamiſi ſulab ja weſi ſiis ka pikkamiſi ärawoolab. Strautmal läheb aga otſe ſelle pääle wälja, et neid metſi ärahäwitada. Warjamata

lagendikudel sulab aga lumi ruttu ära, ujutab raba üle ja õõnistab raudtee tammi kahtlematalt. Strautmal pidada kas selleſt mõtteſt, metsasi ärahäwitada, lahti ütlema, ehk jälle tema osa niikaua wäljamaksmata jäetama, kui tammi kindlus järele on proowitud ja teada saadud, kui palju selle iseäraliseks kindlustamiseks waja läheb . . . Need olid kõik Sandeni mõtted ja sellepäraſt näis koosolejate suurem hulk nooremehe ettepanekutega nõuus olema. See waimustas noort meeſt weel paar lauset juurde lisama. Ka seisuse kasusi ja seisuse auu tulla siin kaitsta. Niisugune element, nagu teataw isand, ei tohtida mitte „meie maale" sisſetungida ja siin endid laiutama hakkata. See kursus pidada ärahäwitatud saama, enne kui ta juuri jõuab ajada . . . Ka need arwamised leidsiwad koosolejate poolt kiituſt. Siis tõusis wana Weſtfal üles ja palus sõna.

Tükk aega ei leidnud ta äritusе päraſt õigeid sõnu. Tale toodi klaas wett, mida ta ära jõi ja siis wankuwal häälel rääkima hakkas.

„Minu härrad! Siin on mõned arwed ja arwamised inſhener Strautmali kahjuks ette kantud. Minul ei ole wõimalik, kontroleerida, kui palju need õiged on ehk ei ole. Seſt selleks oleme neid liig pääliskaudſelt kuulnud. Sellepäraſt ei oleks see minu arwamise järele mitte õige, kui meie neid mingisuguse otsuse tegemise juures põhjuseks wõtaksime.

Meil on siin aga ka ühe teise tubli inſheneri otsus ees, mis hra Strautmali kasuks räägib. Seda otsuſt ei tohi meie mitte tähelepanemata jätta. Sellepäraſt oleks igatahes kõige lihtsam ja loomulikum tee, seda asja ühe kommisjoni ehk wahekohtule ette panna, mis mõlemate parteide liigeteſt koos seisaks.

Seſt seda ei tohi meie mitte unustada, mu härrad, et meie wiiwitamine selle noore, kõrgeandelise mehele hukatuseks saab. Tema on ka meie auusuſt ja meie hääd tahtmist oma ettewõtte juures arwesse wõtnud. Ja nüüd piaks siis

wäljatulema, et ſeeſugune lootus meie auuſuſe pääle tema poolt eksline oli. Ma palun, mulle mitte pahaks panna, mu härrad, et ma awalik olen. Minu hallid juukſed wabandawad mind, kui ka ſee asjaolu, et Strautmali hukka ſaatmine mind, wõib olla, ſuurte kahjude eeſt kaitſeks. Selle kohta käiſiwad wistiſt auuliſe eeskõneleja ſõnad meie ſeiſuſe kaſude ja auu asjus. Mu-härrad, inſheneri arwude juures ei uſalda ma mitte ligi rääkida, aga oma ſeiſuſe kaſude ja meie auu asjus julgen ma ometi ſõnakeſe ütelda. Ma olen, mu härrad, wanaks ja halliks läinud, kuna ma ikka ſelle poolt olen ſeisnud, et kõige eſimiſes joones ainult auu pääle tuleb waadata. Kaſude aſi on ſääl ükskõik. Meie waranduſt, meie raha, meie mõiſaid wõime meie kaotada; wälimine wõim, elu muutuwad tingimiſed wõiwad meilt kõik röõwida. Meie auu piab aga wälimiſte mõjude alt waba olema ega tohi ſee mitte wälimiſte asjade külgi sõlmitud olla! Meie auu ſeisku ja kadugu meiega ühes, nagu wiimne lauakene, mille küljeſt laewa-õnnetu kinni on haaranud! See wõib ju kõik olla, et Strautmal mind pankrottiks teeb. Olgu ſee ka tõſi, et tema abinõuud mitte täitſa puhtad ei ole olnud, et ta wale teele ſurutud on. Ärgem uurigem ſeda mitte, miš teda ſelleks ajanud on ... Wõib olla, tabakſime ſääl juures iſeendid, kui pää süüdlaſi ... Ärgem uurigem kellegi, ei Strautmali, ega ka oma kaſude järele; küſime ainult ſeda, kas ſee otſus, mida meie praegu teha mõtleme, auuga kokku käib, ehk kas meie ſelle läbi endid mitte Strautmaliga, — weel ehk palju rohkem, näituſeks juudi ſuguſt pangapidajaga ühe pulga pääle ei ſäe? Ma tean, et praeguſel ajal ka juba aadeli ſeiſuſe keskel teiſtſuguſed hääled kuuldawaks ſaawad. Ma tean, et niiſuguſed ſeiſuſe paleuſed, millede eeſt mina ſeiſan, tihti liialdatuks tunnistatakſe. Mina ei ütle ennaſt neiſt aga ialgi lahti. Kuni ſeniajani olen ma neiſt kinni pidanud, ja nad hoiawad minus kuni wiimſe ſilmapilguni wärskuſt ja ſiſemiſt tugewuſt alles. Need jääwad minule,

kui ka Strautmal ja uued ajad minult kõik wõtakſiwad. Ja ſeda ei müü ma mitte, mu härrad! Ma palun ſeda tähele panna. Otſustage, mis teie tahate, aga ſeda ei tohi teie mitte arwata, et, kuna teie wana Weſtfalile mitte meelehaiget teha ei tahaks, ſiis ehk niiſuguſe ſeiſupunktiſſe ſattukſite, mis põliſte aadeli ſeiſuſe põhjuſtega kokku ei käiks. Meid wõidakſe ärahäwitada, wõita aga — mitte!"

Weſtfali hääl ſai iga lauſe juures kindlamaks. Nagu wagune jõgi woolas ta wälja, ilma takiſtuſeta, ilma liig ruttamiſeta ja kandis eneſes aſuwat jõuudu pikkamiſi ka kuuljateſſe.

Hakati hääli wõtma. Jmeſtanult waatas Sanden ühe ja teiſe iſanda otſa, keſ enne Strautmali wastu häält anda olid lubanud, nüüd aga wahekohtu poolt olid. Kui mitte kaupmeeſte partei temale truuks ei oleks jäänud, ſiis oleks tema plaan täitſa mokas. Nüüd jaguneſiwad aga koosolejate hääled täitſa pooleks, nii et otſuſtaw mõju koosoleku juhataja kätte. Ja ta tegi ſeda, kuna ta ilma Weſtfali otſa waatamata, rääkis:

„Praeguſe hääleandmiſe järeldus ſunnib mind, keſkteed otſima. Sellepäraſt panen ma ette: kas ſee mitte ſoowitaw ei oleks olnud, ühte kommiſjoni walida, mille otſuſed järgmiſel koosolekul läbiarutatud ja otſuſtatud ſaakſiwad?"

Ja nii otſuſtadigi. Strautmal pidi weel kord oma asja otſuſtamiſt ootama ...

Sanden oli kõike ſeda nii oſawaſte ajada mõiſtnud, et wana Weſtfal põrmugi ei aimanud, kus Strautmali wastu tekkinud waenu hallikas oli. Ta jäi ſelle arwamiſeſſe, et Sanden ainult koosolejate tahtmiſt on täitnud.

„Theoretikalikult, armas Wolf, wõime ju asjade pääle mitmel wiiſil waadata," nii umbes lõpetas ta harilikult oma waieluſi Sandeniga, „aga elus — ſelles olen ma kindel — ſäeme endid igas küſimiſes tingimatalt ſinna poole, kus auu ja aadeli ſeiſuſe kohuſed tee näitajateks on."

Pääle aktsionäride koosolekut läks elu Raudupis jällegi endisel töökas-lõbusal wiisil edasi. Lutsie imeteles tihti selle üle, et keski inimene niipalju töötada wõib, kui tema mees seda tegi. Mõnel hommikul leidis ta 10—12 walmis kirjutatud kirja tema kirjutuse laua päält, pääle selle mitmesuguši teateid, plaaniši ja arweid. Ta ei saanud neist muidugi midagi aru ja Sanden ei tülitanud teda ka ialgi sellega, et oma äriliste asjade üle temaga räägiks. Kui ta aga Lutsie juures ehk lauas istus, siis oli tal ikka jutustamiseks ja temaga naljategemiseks aega. Kunagi ei kaebanud ta aja puuduse üle ega kiirustanud kunagi . . . Siiski sai Lutsie aru, et tal mitmesuguseid asjad mõttes oliwad. Mõnikord märkas ta, et tema mees kaks asja korraga teeb: temaga naljatab ja midagi iseeneses rehkendab; huuled naeratasiwad, aga silmad oliwad nii tõsised, nii külmad . . .

Ja niisugustel silmapilkudel sai Lutsie süda nii lõpmata raskeks. „Ma olen temale ainult nagu mängu kannike!“ mõtles ta kurwalt. „Ta piab seda omaks kohuseks, minu wastu õrn olla, aga tema elu ülesanne on hoopis kuskil mujal.“ Ja et Sandenit niisuguse kahekordse tegewuse eest kaitsta, katsus ta tema äriasjadega tuttawamaks saada, et teda siis elustada ja ka selleşamo asja üle kaasa rääkida wõiks, mille üle tema mees nii tõsiselt järele mõtles.

Sõbrališe naeratusega lubas Sanden, et ta tema paberisi sirwima hakkas, seşt ta oli selles täitsa kindel, et Lutsiel seesugune mäng peagi tüütawaks saab.

Ja wõib olla oleks asi ka nii läinudki, kui tale mitte kirjade pakikene pihku ei oleks puutunud, kus pankiiri teated Strautmali asja üle, Sandeni märkused ja pankiiri wastused koos olid. See pakikene ei oleks mitte — selleşt sai ta selgesti aru — wõõra näppu puutuma pidanud.

Ainult Lutsie sisemine sund, tema minewikusse ainukeştki pilku heita wõida, ajas teda neid kirju otsima. Nüüd püüdis ta sellega aga ka wõimalikult hästi tuttawaks saada.

Palju punktisi jäi temale siin juures weel tumedaks. Mõned kirjad näitasiwad temale aga aruldase selgusega, kui wäga tema isa mõtted tema mehe mõtteteks lahku lähewad. Ta mäletas weel, kui äritatud tema ema niisuguste waieluste pärast oli olnud. Tõsine põhjus selleks oli, nagu ta nüüd märkas, Strautmali asi. Muid tumedaid kohte seletas temale Marie, nii palju kui wiimane isegi selleşt teadis.

Asi oli selge. Strautmal nõudis miskisuguse plaani eest aktsia seltsi käest raha, tema mees püüdis aga igal wiisil selle summa wäljamaksmist takistada. Mikspäraşt tegi ta seda?

Marie oli temale ainult niipalju mõista annud, et ilma selle rahata Strautmali tulewal talwel jälle pankrott ähwardab, mille eest ta mööda läinud kewadel ainult lõp mata waewaga kõrwale pääsenud! Sanden teadis seda igatahes.

Kas ta siis soowib, et Strautmal pankrottiks jääb, niisama kui ta wana Strautmali haamri alla oli saatnud? See tegi Lutsielile wäga walu, et Sanden inshenerile hääd ei soowinud. Milpõhjusel tegi ta seda? Ja wäsimata tüdimatausega uuris ta ikka enam Sandeni paberisi, kuna ta selleks igat silmapilku tarwitas, millal Sanden kodus ei olnud. Ja iseäranis septembri kuul juhtus seda õige sagedaste.

Lõpuks hakkas ta arusaama, et Sandeni ja Strautmali wahel kindlaplaaniline wõitlus käsil oli. Ta hakkas neid mõlemaid mehi imestelema. Nad wõitlesiwad ilma saadud kahjude üle kurtmata, ilma ähwardamata, ilma palumata, ilma kedagit appi hüüdmata . . . nagu kaks surma waenlast, kes kõrgel mägestikus kuristiku kohal kitsa rada pääl wastastikku on trehwanud, kus ainult ühele läbiminemiseks ruumi on.

Ometi kaldus tema kaastundmus rohkem Sandeni poole. Mitte sellepäraşt, et ta tema mees oli, waid et ta aimas, et see omas wõitluses ainult puhte abinõusi tarwitas, igas juhtumises rüütlilikult ette astus . . . Strautmali küljes hõljus selle eest midagi tumedat, musta, jälkust äratawat . . .

mis see õieti oli, seda ei saanud ta õieti aru, siiski seisis see Sandeni ärakadunud meeldiga ühenduses. Ta sai aru, et selle meeldi kadumist Sandenile just tema kihluse päewa õhtul teada oli antud ja ta just sellepärast järsku linna sõitnud oli. Ja kuidas oli ta järgmisel päewal selle üle tusane olnud, kuidas iseeneses otsuseks teinud, teda selle eest wälispidise külmuse ja piina kannatawa näoga nuhelda! Ta oli aga kõik tema tujud nii rahulikult, nii kannatlikult hääks wõtnud, ehk tal küll wabandamine nii kerge oleks olnud. Nähtawaste püüdis ta ainult Strautmali hääd nime inimeste ees kaitsta. Kui mõistmatad on ometi naesterahwad, meestega wõrreldes! mõtles ta tihti iseeneses ja tõutas, oma ülekohut kahewõrdse armastusega hääks teha ... Ta waenekene ei wõinud aga aimadagi, et Sandenil weel teine koht oli, kus Sanden kõik need kirjad alal hoidis, mis wähematki warju tema pääle heita olekssiwad wõinud. Selleşt hoiukohast ei olnud weel ükski tähtsas ega tähtjuseta kiri kaduma läinud. See oli — kamin oma truu ja waikiwa tulega.

Kord istusiwad nad, pääle õhtusööki, selleşama kamina juures. Ilm oli külm ja märg ja Lutsie wiskas ühe halu teise järele rahutumate leekidesse. Lampi ei laskнud ta põlema panna, sest et Sanden päraşt päewa tööd siin tema juures ämaruses istuda armastas. Täna õhtul oli Sanden aga iseäranis tõsine. Tema sõnadel oli küll südamlik ja sõbralik kõla, aga wallatumaşt röömuşt, millesse ta Lutsie lähedal mõnikord sattus, ei olnud jälgegi tunda. Lutsie kohendas iluşate tangidega kamina tuld ja tuetas siis oma pääd tema rinnale.

„Wolf," ütles ta, „mikspäraşt wõtsid sa minu naeseks?"

„Mikspäraşt, ei oleks ma siis sind wõtma pidanud?" küsis see oma korda.

„Sellepäraşt, et ma nii wähe tean!" wastas Lutsie. „Ma hakkan sind iga päewaga ikka rohkem imetelema. Kuidas sa neid kõik juhid ja talitad! Papat armastan ma. Ta

on nii hää . . . ja kui ta nii südamlikult rääkima hakkab, siis on tema silmadel nii ütlemata ilus waade. Ta räägib ikka südamlikult. Sinul on ka ilusad silmad, aga nad ei muuda endid ialgi, nad jääwad ikka rahulikuks, kindlaks . . . Nad ei tuksutaks wist ka siis mitte, kui see maja kokku langeks. Ja waata, sellepärast imetelen ma sind. Aga sinul oleks teistsugu naest waja . . . niisugust, kes ükspäini nelja hobust tõlla ees juhtida ja pidada jõuab . . . Mina olen aga nii kartlik. Kas tead, mul on waheşt pimedas isegi hirm!"

„Ja sa arwad siis, et mina oma naese walimises eksinud olen?" küsis Sanden pikkamisi.

„Koledaste!" wastas küsitune.

„Ei, mu südamekene, koledaste ei eksi sinu mees kunagi. Kui ta kord niiwiisi eksiks, siis . . . noh, mis tarwis niisuguste asjade pääle mõtelda!"

„Aga ma ei wõi ometi midagi sinu eest teha!" kaebas Lutsie.

Sanden naeratas waewalt arusaadawalt. „See tuleb hiljem mu laps. Aga ka nüüd wõid sa wäga palju minu hääks teha."

„Ja mis siis?"

„Et sa seda pahaks ei pane, et ma nii tihti ja nii kaua kodust wäljas olen."

„Wolf, kas sa siis tõesti mõtled, et ma weel nii lapselik olen?"

„Ei, ma tean, et mu südame kallim mõistlik on. Aga sul on ju õigus, nõuda, et ma wähemalt meie abielu esimestel kuudel kui mitte ikka sinu juures, siis wähemalt kodus olekşin."

„Ma tean, Wolf, et sul wäljas palju tähtsaid äriasju õiendada on. Sul on Strautmaliga mõndagi korraldada. Metsa kontraht teeb sulle ja papale muret. Sa kardad, et puie juurdewedu tulewikus liig kalliks maksma läheb . . . ja maha tehtud see ju on, et teie puid weski juurde wedama

piate. Ja siis -- saaksiwad metsad liiga laastatud. Nüüd ei tohi kellegi teisele puid müüa, kui mitte hiljem Strautmalile kalli hinna eest puid ostma ei tule hakkada. Juba teie leping raudtee seltsiga teeb teile suurt kahju . . . Naga näed, õpin ju mina ka sinu äriasjadest aru saama!" Ja häbelikult naeratades püüdis ta oma nägu mehe habeme warjule ärapeita.

Sanden wõttis tema pää mõlemate kätte wahele ja suudles tema otsaesist. „Kuidas sa seda kõik teada said, wäikene?"

„Sinu wanadest kirjadest!" wastas ta. „Ainult ühte asja ei saa ma aru . . . weksli asja nimelt. Kas on Strautmal selle juures süüdlane?"

Sandeni näo pääle asus kerge wari.

„Seaduse ees makswaid tõenduši mul tema süü kohta ei ole," wastas ta.

„Ja ometi oled sa selles kindel, et tema teab, kuhu wekšel sai?"

„Igatahes teab ta seda, et ta selle weksli järele mulle maksnud ei ole. Ja tähtaeg on juba läbi."

„Tema wabrik minna aga õige hästi," rääkis Lutsie edasi, „ja ka klaasiwabrik saada pea walmis. Siis olekšid sa ju julgesti ka oma wõla nõudmisega kannatanud, kui ta suwel maksta ei wõinud?"

Sanden arwas ruttu järele, misšuguši kirjaši, pankiiri omadest Lutsie lugenud wõis olla. Siis wastas ta põiklewalt: „Ta oleks selle asja päraft minu pankiiriga rääkima pidanud, aga ka seda ei ole ta teinud."

Natuke aeg waikisiwad mõlemad. Siis ütles Lutsie:

„Mul on Mariešt kahju."

„Kas sa arwad, et temašt inšener Strautmali abikaasa saab?"

„Ja."

Sanden mõtles järele.

„Seda on raske uskuda," ütles ta. „Mariel on wähe

raha. Ja talweks on Strautmalil palju raha waja. Ta wõtab kuskilt rikka naese."

„Kas siis aktsia selts temale midagi ei maksa?"

„Enne tulewast suwe waewalt küll . . ." wastas Sanden tumedalt.

„Anna andeks, kallim," ütles Lutsie, „ma ei saa selleşt õieti aru: mil põhjusel siis temale wäljamaksmisega wiiwitatakse? Ja miks späraşt soowib papa, et temale wäljamakstud saaks? Nähtawaste ei taha papa kellegile ülekohut teha."

Sanden ohkas.

„Laps, see on siin raske aruşaada, kellel siin õigus, kellel ülekohus on . . ." ütles ta siis. „Sa tead, et juutidel lubatud ei ole, meie juurde elama aşuda. Muştlastel ei ole see aga mitte keeldud. Ja siiski auustab juut seaduşt läbistikku rohkem, kui muştlane. Sinu işa ütleks, wõib olla, et juudile ülekohut tehakşe. Mina ütlekşin aga selle wastu, et talupoegadele, kellede keskele juutidele elamise wabadus lubatud, weel suuremat ülekohut tehakşe. Juut ajaks ka mujal ikkagi läbi ja ei läheks hukka, talupojad saakşiwad aga juutide naabruşes pankrottiks tehtud. Ja mitte ükşi majandusliseşt küljeşt: ka nende wanad wooruşed ja auuşad kombed saakşiwad õõnistatud, kui nad alataşa näekşiwad, et ülekohtune kopik şugugi õiglaşelt teenitud waranduşt ära ei neela, waid niişama oma 20 protşenti şişse teeb."

„Ja şina arwad siis, et Strautmal şiinse ümbruşele kurja teeks?" küşis Lutsie, kamina tule şişse waadates.

„Ja, mu kallis. Eşiteks saadakşiwad siis ka paljud peremehed oma lapşi kooli, kui nad näekşiwad, kui ruttu haritud inimeşed rikkaks saawad. Kuid kõik noored inimeşed ei ole nii hääde waimuannetega, kui Strautmalid. Need jääkşiwad peaaegu kõik poole tee pääle şeişma, kui rahustamatad, õnnetumad inimeşed, kes, oma räpasteşt elutingimisteşt wälja kistuli, endile uut elujärge luua ei jõua . . . Tei-

seks hakkaksiwad niisuguseb Strautmalid pikkamisi ka meie mõisatesse tungima. Meie metsad, weed, wiimaks ka meie maa läheks lõpuks nende kätte. Mis on aga meie seisus ilma maata? Esimene tuule tõuge puhuks tema liikmeid laiali, nagu wananenud lille leheksi."

„Ma saan aru . . ." wastas Lutsie tasa ja lõi silmad maha, kuna ta siis, kui Sanden rääkis, uhkuse ja auukartusega tema otsa oli waatanud.

„Kui palju ja mitmesuguseid asju ei ole teil, meestel, kõik mõtelda!" Ja kuna ta Sandeni kätt oma huulte wastu tõmbas lisas ta juurde: „Ma tänan sind, Wolf, et sa ka minuga niisuguste asjade üle räägid!"

Sanden silus tasa tema palgeid.

„Noh, kas näed nüüd, kallim," rääkis ta edasi, „et mitmesuguseid tõsiduseid olemas on ja mitmel wiisil nende pääle wõib waadata. Ka Strautmalidel on õigus, edasi jõuda. Seda ei salga ma sugugi ja pakun selleks neile kätt. Kuid kõik piab aegamisi ja loomulikul wiisil minema, et mitte senine asjade seisukord rikutud ei saaks. Kui sõja ajal, kus kõik wõitlema piawad, keski omast riast lahkub, ette ruttab ja korda rikkub, saab ta lihtsalt maha lastud. See on wali, aga teisiti see ei lähe. Muidu wõiks ta teistele lõpmata palju kahju saata. Strautmal on nüüd — wõrreldes räägitult — omast riast wälja jooksnud ja segab selleläbi esimesi ridasi. Ta piab tagasi minema ehk — hukka saama! Mul on temast, kui inimesest, wõib olla kahju. Ma austan weel ehk pääle tema langemistki tema waimu tulisust. Aga kui ohwitser ei tohi ma teisiti teha. Kas saad minust aru, laps?"

„Ja . . ."

„Ja sa annad mulle andeks, et meie pulmareis sügise pääle edasi lükatud pidi saama?" Wastuse asemele langes Lutsie tema kaela ümber.

„Ära pia mind nii enese armastajaks, Wolf, et ma

ennaſt ſiis äraſalgada ei jõuaks, kui kõrgemad asjad ſeda nõuawad. Sa wõid mulle pääle panna, mis tahad, ma kannan kõik raskuſed, ma teen kõik, mis ſa tahad. Tee mind omaks . . . kuidas kutſutakſe neid ſoldatiſi, kes ohwitſeride ſaapaid puhastawad?"

„Noh, Lutſie, ſina oled ſee, kes päraſt wõitluſe lõppu auuhindu wälja jagab. Mina kannan aga ſinu wärwiſi . . ."

„See ei oleks mitte täitſa õige, Wolf," naeris ta. „Muinasaja rüütlite kombe järele pidi wõitju pääle kuld kee, ka kinkijanna kätt ja ſüdant omale ſaama. Sinul oleks nii aga juba pool hinda käes."

„Eht rüütel piab oma ſüdame ärawalitut igapäew uuesti wõitma!" wastas ta, Lutſie wäikſeid käſa ſuudledes.

„Ja wastaliſeks on ſeekord „eba" rüütel, kes piiki niiwiiſi hoida ei oska, kui waja?" naljatas Lutſie edaſi.

„Ja," ohkas Sanden, „Jumal teab, misſuguſed õjariiſtad temal weel ſeljataga warjul on! . . . Aga ſadulaſt tõstan ma ta wälja!"

„Sellepäraſt oled ſa ka ju minu rüütel!" tähendas Lutſie ſüdamlikult.

Siiski ei olnud ſee ſugugi nii kerge, Strautmalit ſadulaſt wälja tõſta. Kommiſjon, kes ſelleks kokku oli aſtunud, ei raudtee liini kõlbluſt üle hundiraba järele uurida, jõudis ühiſe otſuſele, et kõigekõrgemalt 10,000 rbl. eeſt tamm nii kõwa oleks, et ta ka kõige kõrgema wee ſeiſule, mida ſiin ialgi mõelda wõidi, wastu jõuaks panna. Sellepäraſt ei olla mingit põhjuſt, Strautmalile makſetawaſt ſummaſt enam kui 10,000 rbl. kinni pidada. Pääle ſelle tulla ſild üle Swirgsdu oja weski lähedal palju odawam maksma, kui waremalt plaanitud raudtee liini pääl. Ka raudtee töö jõudis ſel ſügiſel lõpule, nii et enam kauemine ſellega wabandada ei wõinud, et ſee teadmata on, kui palju uus raudtee maksma läheb. Juba nüüd wõis ſelgesti ära näha, et eſiteks raudtee werſt rohkem maksma ei lähe, kui eelarwes tähendatud, ja

et teiseks üle raha mineш teekoht rohkem maksma ei tule, kui muud tee osad, läbistikku arwatud. Juba said oktsionäride kui ka direktoride hulgas hääled kuuldawaks, et Strautmalile lubatud summat enam kauemine kinni pidada ei tohi. Wähemalt pidada üks osa selleşt wälja makstud saama. Sanden märkas, et Strautmal ometigi teatud hoiukassa küüsist lahti rabeleb. Siis mõtles ta oma wiimast trumpi wälja mängida ja Strautmali kohtusse kaebada.

Mitte kaastundmise pärast ei olnud Sanden Strautmaliga senini kannatanud. Ta teadis ülihästi, et tema rääkimisel kauba-hotellis ja hiljem pääle teatert kaks tunnistajat olid: pankiir ja masinate wabriku direktor.

Nii ei olnud siis karta, et wõlga salata saab. Kuid tal oli ka see wäga hästi meeles, et ta ise wekselt aktsia selt'si malitsuse käest sisse kasseerida oli tahtnud. Nüüd, kus weksel kadunud, oli see laen liht wõlaks muutunud ja selle-pärast wõis Sanden nende kahe isanda tunnistuse pääle tuetada. Wõib olla, et mõlemad ütlewad, et nad seda asja enam hästi ei mäleta. Igatahes ei wõinud aga Sanden uskuda, et kaks inimest seda asja unustanud on. Ja pääle selle wõis Strautmal, ikka uusi edasikaebtusi sisse andes, asja wäga kergesti nii pikale wiiwitada, kuni ta aktsia seltsi käest raha kätte saab. Ühtlasi kaebtuse sissеandmisega oleks aga Sanden ka ühe terawa sõjariista käest wäljaandma pidanud: kahtlust Strautmali auususe kohta äratada. Praegu seisiwad luod natuke teisiti. Kui ka Strautmalil korda läheks, wõla maksmisega wiiwitada -- ja isegi see wõis ette tulla, et kohus Strautmali mitte ei suunni, ühekorraga terwet summa wälja maksma — siis ehk läheks Sandenil waheşt ometi korda, Strautmali aktsiate ja sularaha pääle, mida aktsia seltsi käest saama pidi, aresti panna. Waheajal nihkuks laenukassa maksu tähtaeg ligidale ja Sandeni agentid saaksiwad juba abinõunsi ja teesi leidma, et eelkäiwal kassa liigete pää koosolekul kassa walitsuse ja Strautmali wõla wastu

kahtlust äratada. Strautmali laen ei saaks siis enam pikendatud, obligatsion tuleks müügi alla ja see oleks jälle samm edasi. Kõigeparem oleks muidugi, kui Strautmal oma wõlga hoopis salgama hakkaks. Siis oleks tema laenu asi kauaks ajaks mäda. Seda lõksu tuli kõige päält ette panna.

Sanden kirjutus Strautmalile, et temal teataw weksel kaduma läinud. Ta tuetada ometi Strautmali auususe pääle ja loota, et weksel ka ilma wõla tunnistuseta wälja saab makstud. Et ta juba metsa põlemiste läbi tänawu palju kahju on saanud, siis oleks see tema majandusele wäljakannatamata hoop, kui nüüd ka weel see 30,000 rbl. teatawal põhjusel kaotsile läheks. Ta jätta sellepärast selle asja rutulist korraldamist Strautmali hooleks.

Tükk aega ei saanud ta mingit wastust. Oli ainult kuulda, et Strautmal linna on sõitnud. Ka Sanden hakkas wirgalt oma pankiiri ja agentidega kirju ja telegrammisi waheldama. Aga kõik oli juba liig hilja. Oli näha, et Strautmal tema järele wäljawisatud silmust märkanud oli. Linna jõudes läks ta kõige päält ühes masinate wabriku direktoriga ühe oma õpeaja sõbra juurde, kes selles samas wabrikus inshenerik oli. Sääl oli Strautmal juttu Sandeni weksli pääle juhtinud ja küsimist ette pannud, kas Sanden seda wekselt aktsia seltsi käest mitte juba sisse kasseerinud ei ole? Direktor, kes esialgu Strautmaliga suuremat rääkida ei tahtnud, oli sarnase awaliku oleku üle wäga imestanud ja wastas, et nii palju kui tema teab, see wekselkaduma läinud olla. Strautmal imetelles, et temale selle üle midagi teadustatud ei ole. Direktori härra mäletada aga ometi wist weel nii hästi selle summa kõrgust, kui ka muid selle lepingu juures tehtud tingimisi. Direktor, kes alati oma hää meelespidamisega suurustada armastas, jutustas Strautmali õpeaja sõbra juuresolekul terwet läbirääkimiste käiku ja tõendas ka seda, et Sanden wõla summa sisse kasseerida oli tahtnud. Selle pääle wastas Strautmal, et ta igatahes selle

eeſt muret kannab, et Sanden oma raha kätte ſaab. Direktor olgu nii lahke ja pangu oma tunnistus kirja; niiſamaſuguſt dokomenti tahta ta ka pankiiri käeſt muretſeda ja aktſia ſeltſi paluda, et ta Sandenile ſeda ſummat ka ilma weksilita, ainult nende tunnistuste põhjuſel wälja makſaks. Suure röömuga täitis direktor ſeda palwet, ja siis ſaatſiwad kõik kolm weel õige röömſa õhtu üheskoos mööda. Pankiir ei olnud küll Sandeni käeſt weel mingiſuguſi teateid ſaanud, oli aga niiſugustes asjades kawalam kui direktor ja ei mäletanud eſialgu midagi. Alles siis, kui Strautmal temale direktori tunnistuſe ette näitas, hakkas ta „ſulama," koputas Strautmalile õla pääle ja ütles:

„Noh, nagu näha, wiskate kord Sandeni oma alla! Tema on liig mitmekülgne . . . meie ajal ei lähe ſee enam. Ja ka pankiir kirjutas direktori tunnistuſele alla.

Sellepääle ſõitis Strautmal aktſia ſeltſi eſimeſe direktori juurde ja arutas temale otſekoheſelt Sandeni plaanid ette. Pankrotti eeſt on teda ainult weksli ärakadumine pääſtnud. Wõlga ei ole ta kunagi ära ſalata tahtnud, olnud aga ikka ſelles arwamiſes, et Sanden raha juba ſiſſe on kaſſeerinud, ſeda temale aga paljalt teatamata on unustanud.

Nüüd olla ta järgmiſe arwamiſele jõudnud: kui ta ſeltſi walitſuſt palub, terwet ſummat Sandenile wäljamaksta, siis pidada temale ſelle eeſt mingiſugune kindel pant antama, et Sanden uueks aastaks ühe oſa tema — Strautmali — oſaks tulewateſt aktſiateſt ſaaks, ſeſt muidu wõib teatud kaſſa laen temale hädaohtlikuks ſaada. Sellepärast oleks temale wäga meeldiw, kui ſularaha temale eneſele wäljamakſetaks, Sandeni nõudmine aga tarwiliſe arwu aktſiatega kindlustatud ſaaks. Hädakorral wõikſiwad aktſiad päewakurſſi järele ära müüdud ſaada. Direktor ſai ſelleſt asjaſt wäga hästi aru, Sandeni agent oli kõige päält temaga läbirääkinud ja temaga ühiſe otſuſele jõudnud. Tema hoidis iſikulikult Sandeni poole, aga ſeda ei wõinud ka ometi ſa-

lata, et Strautmalil õigus oli, niisuguſt nõudmiſt ette panna. Ei olnud teada, kuidas teiſed direktorid ſelle asja kohta mõtlewad. Sellepäraſt andis ta Strautmalile nõuu, et ta kõigepäält Sandeni eneſega ſeda asja korraldada katſuks. Sedaſama ütleſiwad ka kõik teiſed direktorid. Strautmal jäi ſellega rahule. Nüüd ei wõinud Sanden enam ſeda juttu wälja laotada, et ta oma wõlga äraſalata tahab. Ja tõepooleſt: ärimeeste ilmas hakkaſiwad arwamiſed Strautmali üle lahku minema. Tuli ſee nüüd ſelleſt, et weksli lugu teiſe wärwi ſai, ehk pani ärimehi ſee asjaolu imeſtama, et Sandeni waremalt nii kiidetud oſawus kolmat korda üle oli löödud? ... On ju inimeſed enamiſte ikka wõitja poolt ... igatahes räägiti Strautmali nime teiſtſuguſel toonil wälja.

Strautmal laskis direktori ja pankiiri tunnistuſeſt kinnitatud ärakirja teha ja ſõitis kodu. Weskis wahetas ta ainult hobuſed, peſi ennaſt, pani teiſed riided ſelga ja ſõitis Raudupi.

Sandeni ei olnud kodus. Lutſie istus wastuwõtmiſe tuas, klaweri juures, täitſa üksi, kui temale Strautmali tulekut teadustadi. Ta laskis teda ſuitſetamiſe tuppa minna ja mõtles, mis teha tuleks.

Tema eſimene mõte oli, Strautmali niikaua oodata lasta, kuni tema mees kodu tuleb. Ta ei tahtnud ſeda wastumeelſet ja ülekohtuſt inimeſt teretadagi. Öö, kus ſee oma wenda oli löönud, tuli tale jälle iiig elawalt meelde. Juba ſeekord pidas ta teda kõwaſüdameliſeks ja ülekohtuſeks inimeſeks. Wiimaks wõttis aga ometi ſündimiſega omandatud wiiſakus wõimuſt. Kui kanditaat Strautmal nüüd näinud oleks, kuidas ta, pääd püsti hoides, härraste tuppa läks, ſiis oleks ta parun Weſtfali proua ja tema tütre wahel suurt ſarnaduſt märkanud.

Kui ta ſiſſe astus, tõuſis Strautmal iſtmelt üles ja teretas. Lutſie wastas teretuſt ja nikutas kergelt pääd, aga

kätt ei annud ta Strautmalile mitte Seda ei oleks ta miski hinna eest teinud.

„Teile on, hra inshener, wist juba üeldud, et minu mees alles täna hilja õhtul kodu tuleb?" rääkis ta külm-wiisakal toonil, nagu tema emagi sarnastel juhtumistel rääkis.

„Ja, armuline proua," wastas Strautmal rahulikult „ja sellepärast tahtsingi ühe alandlikuma palwega teie poole pöörda, et äriliste asjade hra v. Sandenile ühte asja teada annaksite, mida ma teenijate hoolest usaldada ei wõi."

Lutsie näitas käega ühe tooli pääle, mis selleşt diiwanist, mille pääle ta ise istunud oli, natuke eemal oli. Rohelise kalewiga ületõmmatud kaardi laud oli mõlemate wahel.

Strautmal wõttis rinnatasku mõned paberid wälja.

„Teie, armuline proua, teate wistist juba, et hra v. Sandenil üks wõlawekşel, üle 30,000 rbl. suur, misşuguşt summat tema lahkesti minule oli laenanud, kaduma on läinud. Hiljuti andis ta seda mulle teada.

Nagu ma aga hra v. Sandeni kirjast, kui ka mõnede linna isandate ütelusteşt aru saan, on hra v. Sanden nähtawaste unustanud, misşuguste tingimiste all ta minule seda summat laenas. Raudtee aktsia seltsi käeşt on minul üks suurem summa saada; selle seltskonna käeşt tahtis ta seda raha sisse kasseerida. Seniajani ei ole ta seda aga mitte teinud, wistist sellepärast, et wekşel kadunud on. Mina muretsesin nüüd nende härrade tunnistuse, kes meie lepingu juures olid ja tõin hra v Sanoenile selleşt tunnistuseşt ühe kinnitatud ärakirja. Ma tahtsin nüüd teid, armuline proua, paluda, et seda ärakirja tema kätte annaksite."

Wäriseşwal käel wõttis Lutsie paberi wastu ja hakkas masinlikult lugema. Ta tundis, et tal pää kuumaks läks ja ta midagi mõtelda ei mõistnud. Mis see nüüd oli? Sanden oli lubanud, ise raudtee seltsi käeşt raha sisse kasseerida? Ja ise töötas ta ometi just selleks, et selts Strautmalile tema oja wälja ei maksaks! Ja Strautmal olla wekşelt warasta-

nud! . . . ja need jääl tunnistawad, et Sandenile selle weksliga igatahes raha sisse nõuda wõis! Ja, — mis see nüüd kõik oli? Siis ei olnud Strautmal sugugi nii süüdlane ... Sanden piaks selle üle röömustama. Wastaline ei ole wähemalt mitte auutu. Aga kus oli siin see suur wassing?

„Ma teen seda häämeelega, hra inshener," ütles ta, ja ülekohus, mis ta omas mõttes Strautmalile oli teinud, ei annud temale rahu. „Aga ütelge mulle, hra inshener," rääkis ta siis edasi, „kas mitte teie ja minu mehe wahel mõni wäikene ekssitus ei ole?"

„Ei, armuline proua," wastas Strautmal, „teie abikaas ja mina — meie mõistame üksteist wäga hästi — ... edurikkaks kooselamiseks isegi liig hästi."

„Kas teie sellega ütelda tahate, et teil kummagil omad plaanid on, mis mitte kokku ei sünni?" küsis Lutsie.

„Selle äraseletamiseks, armuline proua, on hra v. Sandenil suurem õigus, kui minul. Minu on aga weel üks palwe hra v. Sandenile. Wõib olla olekssite nii lahked ja räägikssite oma abikaasaga ka selle üle?"

„Ja mis asi see siis on?"

„Hra a. Sandeni käes on nüüd suuremalt osalt otsustada, kas minu osaks tulewad aktsiad ja sula raha juba tänawu aastal minule kätte antud ja wälja makstud saawad, ehk kas ma weel kauemine, ilma jeadusliku wiiwituse põhjuseta, ootama pian. Wiimasel juhtumisel tekkiwad selleşt minule uuel aastal suured kahjud. Ma tahtsin sellepärast hra v. Sandeni paluda, et ta oma 30,000 rbl. ühes protsentidega mitte sularahas ei wõtaks, mis mul seltskonna käest saada on, waid niikaua minu omaks tulewate aktsiatega leppiks, kuni seltsi walitsus omast — minu arwates täitsa põhjusetast — tagasihoidwast olekust lahkub ... Ma kardan aga, armuline proua, et teil kõik need tundmatad asjad meeles ei seisa."

„Kuidas teie teada wõite, hra inshener, et need mulle

tundmatad on?" küsis Lutsie juba tundmuslikumalt. „See asi on mulle õige hästi tuttaw, ainult . . "

„Ainult teistsuguses wärwis?" täiendas Strautmal. kui Lutsie wiiwitas.

„Ja sellepärast küsisin ma ka ekstituste üle. Minu mees on igatahes sellekordset mahategemist ära mustanud. Ja et ta nüüd kõige suurema rõõmuga teie soowi täidab, selleks annan mina oma sõna pandiks! . . ."

Strautmal jättis nüid peagi Jumalaga ja sõitis minema, proua v. Sandeni käest Mariele rohuaia- ja triipkoone wiljasi ja armsa sisulise kirja ligi wõttes. Lutsie lubas Mariele, õige pea teda waatama tulla, et siis ka uusi wabrikuid näha saaks. Kui Strautmal ära oli sõitnud, läks Lutsie süda korraga rahutumaks. Kas ta hästi oli teinud, et oma sõna selles pandiks andis, et Sanden aktsia seltsile soowi awaldab, Strautmalile sula raha wälja maksta? Mida rohkem õhtu lähenes, seda suuremaks läks tema rahutus.

Kui ta pääle lõunase kohwi laua ääres istudes kedagit suure trepi ette kuulis sõitwat, jõudis ta waewalt jalgu liigutada, et Sandenile wastu ruttada.

See ei olnud aga mitte Sanden. Wana Westfal, kes äriasjus mööda sõitis, pööris sisse.

Pisarsilmil jutustas Lutsie isale oma juhtumist ja küsis, kas ta hästi on teinud."

Wana Westfal pani prilli nina pääle ja luges Strautmalist toodud ärakirja mitmel korral hoolega läbi. Siis istus ta tükk aega tumedate mõtetesse wajunult. Lutsie julges waewalt hinge tõmmata. Wiimaks ulatas isa temale kätt.

„Sa oled õieti teinud laps," ütles ta; „Wolfgangi unustamise läbi on Strautmalile suurt ülekohut tehtud. Tema kohus on nüüd, seda jälle hääks teha. Esimist sammu selleks oled sina juba teinud ja ma olen selles kindel, et ka tema seda südamest hääks saab kiitma. Tema auukohus nõuab nüüd, et ta Strautmali sellest piinlikust olekust wälja pääseda

piab aitama, millesse see selle terwe wiiwituse läbi on sat-tunud. Wolfgang arwab muidu kõik nii hästi järele; ma ei saa ainult seda aru, mikspärast ta nii kangekaelselt seda wiiwitust nõudis? ... Aga nüüd ei lähe see enam sedawiisi. Ta teab juba, mis nüüd teha tuleb ..."

Westfal sõitis ära, Lutsiet õõmsa olekusse jättes. Ta hulkus rohuaias ümber, kus aednik oma abilistega töös oli-wad; nende tööst oli märgata, et talw lähenemas on.

Säält sammus ta puiestikku. Rohuaia majakese ees jäi ta seisma ja waatas kaua puude latwu. Teisel pool aeda olid siin ja sääl, mustjate kuuskede wahel, kollakaid kaski ja punakaid haabu näha; metsa üle laotas ennast aga selge ja jahe sügisene taewas wälja.

Ta ei saanud omast meheşt aru. Kindlaste oli ta oma meest usaldanud, tema käewarre pääle tuetades oli ta kart-matalt tema kaasas edasi läinud, ta ei olnud sugugi teed tähele pannud, waid ainult oma mehe walget, tarka otsa-esist, tema rahulisi silmi terasse-kindlate pilkudega. Ja järsku tuli tale nüüd ette, nagu käiks ta mingisuguşt tundmata teed. Kas mitte ajuti jalad sisse ei wajunud ja jala jälgedesse wesi ei kogunud? Kas nad waheşt ometi äraekşinud ei ole? Kuid siis peletas tema mehe kindla eessihiline olek seda kahtluşt minema. Sanden teadis siin wistist ühte otsemat rada olewat ja wiib teda ka siit ilma hädaohuta läbi ... Lehed näisiwad niisked ja rasked olewat, seşt tuul jõudis neid waewalt liigutada. Iga samm kajas kaugel metsas wastu.

Sanden tuli alles õhtusöögi ajaks kodu. Ta oli wäga lõbusas tujus ja jutustas, et ta suwistel metsa põletajatel jälgil olla! nuor kreispolitsei esimees olla päris mehine mees, ta ei lasta ennast mitte omas isearwamisteşt juhtida, waid kuulda häämeelega, mis kohalise elu tundjad räägiwad. Ta olla lubanud, warsi ise Raudupi tulla, et suwiste sündmuste üle uurimist juhtida.

Lutsie kuulatas päält ja küsis seda ja teist järele.

Kui nad siis pääle õhtusööki oma tuttavale jutuajamise platsile ajusiwad, laskis Lutsie sinna ka lampi tuua. Sanden waatas küsides tema otsa.

„Minul on sinule mõned uudised . . .“ seletas Lutsie Kuna ta oma mehe wastu diiwani pääle oli istunud, ulatas ta Strautmali toodud ärakirja tema kätte. Sanden wiskas paljalt ühe pilgu selle pääle ja ütles: „Ah, ma tean juba.“

Siis rääkis Lutsie temale Strautmali palwet. Hoolsalt waatas ta sääl juures Sandeni otsa ja pani tähele, et tema silmakulmude wahele kaks kortsu tekkisiwad. Tal tuli hirm. Siiski kogus ta julguse ja tähendas: „Ja ma lubasin seda temale sinu nimel.“

Sanden wajutas omad ilusad hambad alumise huule sisse; muidu jäi tema nägu muutmataks.

„Kas see mitte õige ei olnud?“ küsis Lutsie põksuwa südamega.

Sanden silmitses kamina simpsi poole, mille pääl mõned portselaniist iluasjakesed seisiwad.

„See on ju ükskõik, kumb meist tõutust on annud,“ ütles ta siis järele mõteldes, „minu nimel antud tõutust pian ma ju täitma. Teine kord aga annan ma sulle kallis, nõuu, et sa minuga enne ikka läbirääkid, kui ennast niisuguste asjadesse segad.“

Nagu külm tuuleõhk käis Lutsiest üle. Midagi wõõrastawat oli nende wahele tekkinud. Mis see oli, selleşt ei saanud ta aru. Ta pidas seda oma liigruttamise süü äratundmiseks,

„Palun, Wolf, anna mulle andeks!“ tahtis ta ütelda, aga seesama wõõrastaw olek köitis tal keele kinni. Pisaratega wõideldes läks ta wälja. Paaril päewal ei julgenud ta Sandenile silma waadata, kartes, et säält sõnata ettepeidet märkab. Ja hilsem, kui see argtus juba kadunud oli, tundis ta, et endine kokkukõla nende wahel wist ialgi enam

tagasi ei pööra. Tema õnne päikene kadus nagu sügisese udu warju . . .

Kreispolitsei esimees sõitis ka tõesti Raudupi, et metsapõletamise kui ka öleküüni sütitamise asju juhtida. Ometi ei läinud tal korda, uusi piatuse punktisi leida. Kui ta jälle ära oli sõitnud, wõttis Sanden asja juhtimist uuesti oma kätte. Kõige päält laskis ta Jaun-Bebru perenaest mõisa tulla. See sõitis pääle lõunat sinna. Teender wiis teda Sandeni kirjutuse kambri.

„Ilse," ütles Sanden, „ja teab ju, et Jakob selles kuritöös süüdlane on. Sina ise oled tema saapad ära peitnud. Ütle õieti wälja, kas ja temaga ühes nõuus oled?"

Ilse sammus enne terwe ümbruse läbi ja waatas igal pool hoolega järele, kas mitte kuskil mõni tunnismees warjul ei ole. Siis jäi ta kirjutuse laua ette seisma ja ütles:

„Missugusi tõendusi teil selleks on, et mina seda teen?"

„Mina wõin sellels õige kergesti tõendusi anda: mina palun praegu politseid, et ta Jakobi wangimaja hospidalisse wiib, ehk jälle mõisa, ja wõtan teda sinu kaitse alt ära. Kui ta siis paranemisel on, lähen ma ja ütlen temale, et tema süü awalikuks on tulnud, et ta wärskelt külitud põllust üle läks, siis kuriteo ära tegi ja tagasi jookſis, esmalt üle põllu, siis üle kraawi minnes, kus ta siis ojast üle hüppates, sisse kukkus . . . Sa teab ju, et tema riided märjad olnwad. Ta usub seda kõik ja tunnistab kõik üles. Kui ta siis küsib, kust ma seda kõik tean, siis ütlen, et üks naesterahwas temale kuni mõisast saadik järele on tulnud . . . Mis sa arwad, Ilse, kas ta siis weel salgab?"

Ilse waatas pärani silmil Sandeni otsa. Siis aga kogus ta ennast, kannatas tema uuriwat pilku, ilma silmi mahа löömata, wälja ja ütles:

„Jakobil ei ole sugugi salata tarwis. Tema on süüta."

„Aga miks spärast peitsid ja siis tema saapad ära?"

„Seda ei wõi teie tõendada. Keski ei tea, kus tema

saapad on. Teie ütlesite aga ise, et sääl weel teised jäljed on olnud. Kes ütleb teile, et õnnetus mitte selle teise inimese läbi ei ole juhtunud?"

Sanden waatas kaua aega tema otsa. Siis ütles ta: „Seda saame Jakobi eneselt käest kuulda. Ma muretsen homme selle eest, et ta Jaun-Bebru talust ära saab wiidud."

Ilse silmad hakkasiwad kiirgama, nagu kassil.

„Niipea kui teie Jakobi minu majast ära wiite, lähen mina ja tunnistan ennast süüdlaseks."

„Sina?"

„Mina jah. Sinu lapse ema. Isata on see waene ussikene juba muidugi, kadugu tal siis ka weel ema ära!"

„Ilse, mis jampsitus see on! Sina ei ole ju ometi süüdlane?"

„Jakob ei ole seda ka mitte. Aga sina ei jäe nähtawaste enne rahule, kui üks hukka on mõistetud. Mõistetagu siis mind hukka. Ükskord aitasin ma sind, Jakobit õnnetusesse tõukada, nüüd pian ma seda wõlga ära tasuma."

„Seda ei tee sa mitte, Ilse!" ütles Sanden waljult.

„Katsu aga!" wastas see trotsiwalt. „Ma tean wäga hästi, et mind wiimaks ikka priiks mõistetakse ... ilma uurimiseta wõid sa mind küll wangikotta rännata lasta ... minu agaramat püüdmist, weel kord auusaks inimeseks saada, wõid sa purustada. Oma last wõid sa kurjategija pojaks teha!"

Ja trotsiwalt tuetas ta ennast laua ääre najale.

„Ma tahan ju ainult süüdlast kätte saada," ütles Sanden äritatult; „mul ei ole kellegi wastu wiha ega soowi ma kellegile kurja. Aga kuritöö piab ometi nuheldud saama."

„Siin ei ole aga miskisugust kuritööd sündinud," ütles Ilse. „Kõik on ainult õnnetu juhtumine. Kui ma selleks sunnitud olen, siis jutustan ma kõik. Sinule ei räägi ma aga midagi. Sa wõiksid minu sõnu kes teab kuidas käända ja wäända ja kes teab kelle kahjuks tarwitada. Ah sina ei soowi kellegile kurja? Ma tean aga wäga hästi, et

sul kangesti hää meel oleks, kui Jakob selles asjas süüdlaseks saaks mõistetud. Sest ega siis Jakobi wend meie õpetajaks walitud ei wõiks saada. Wana õpetaja ei elada ju enam tulewast talwet üle ... Oo, eks näe, ja läheb ju näost päris punaseks!" lisas ta juurde, Sandenile näkku waadates.

„Ära räägi rumalusi!" pomises Sanden.

„Noh, see aeg on mööda, kus ja mind rumaluste rääkimistega ninapidi ümber wedasid. Nüüd tean ma ise, mis rumalus on ja mis ei ole. Aga haiget inimest majast mitte wälja lasta pole kellegi rumalus. Ja Jakobit ma wälja ei lase, selles wõid julge olla. Kas wõin nüüd minna?"

„Sul oleks wist häämeel, kui Jakob sinu juurest ära ei läheksi?" küsis Sanden.

„Wõib olla, ehk ongi!" wastas ta terawalt. „Aga sinu pilli järele ma enam ei tantsi. Nüüd ma juba tean, kuidas niisuguste isandatega ümberkäima piab. Talupoegi nad ei häbene, aga teisi härrasi häbenewad nad ometi. Ja kui ma kohtu ette pian minema, siis ma ei tea, kas hra Sandenile see kõik meeldib, mis ma sääl räägin. Enne seda oskan ma aga sinu abikaasa, kui ka selle wanemate juurde teed leida. Igatahes on mul paremad tõendused, kui sinul: ainult Sandeni lapsed on Sandeni nägu . . ."

„Jäta oma lori järele ja kasi!" ütles Sanden kurjalt.

„Mina ei ole mitte see, kes rumalustega pääle hakkab. Kõik jääb sinu hooleks. Nii kaua kui Jakob minu juures on, wõid ja minugi pärast kui auus mees ümber „patseerida . . ."

Ilse oli Sandeni iseloomu wäga õieti ära kaalunud: ta kartis ometi lärmi ja jättis Jakobit Jaun-Bebru talusse. Ta lootis pikkamisi Jakobi ja Ilse keerdküsimuse üle selgusele saada. Sest et nad mõlemad selõhtul mõisas olid olnud ja et Jakob joostes tagasi oli läinud, selles oli ta kin-

del. Kuhu jäi seekord aga Ilse? Ja kuidas oli tuli lahti läinud? Selle üle murdis ta asjata oma pääd.

Jakobi terweks saamisega läks lugu õige pikkamisi. Kaua aega ei tunnud ta ühtki inimest; päraſt pööris arusaamine temasse küll tagasi, aga ta kartis inimestega rääkida. Ta ise kuulatas küll, kui teiſi tema woodi äärele istus ja temale midagi rääkis, aga tema silmad olid alati ukse poole pöördud. Ja igakord, kui wälimine uks lahti läks, tõmbas ta ennast kokku, nagu kardaks ta, et säält miski hirmus nähtawus sisse tuleks.

Ainult wäikese Williga lobises ta waheſt, kui kedagit teiſi juures ei olnud. Ükskord oli uks praokſile jäänud ja Ilse kuuli's, omas tuas istudes, järgmiſt juttu:

„Ja siis wõttis wäikene Taawet lingu ja kiwi kätte ja — plaks! käis kiwi wastu Goljati otsaesist. Ja partsumm! langes pikk Goljat maha ja ajas jalad õhku. Kas sa Jakob, mulle suweks ka niisuguse lingu teed?"

„Muidugi. Aga mis sa siis linguga tegema hakkad?"

„Ma lähen Goljati juurde, ja kui Goljat küsib: kas ma olen koer? siis panen ma tale kiwiga — plaks! wastu otsaesist

„Ma ei tea, mu pois, kas see sul korda läheb. Meie ajal on Goljatide pääd weel kõrgemal, kui Taaweti ajal, ja Taawetid on weel wäiksemad, kui siis."

„Jakob, kas Taawet suurem oli, kui mina?"

„Esialgu oli ta wistist suurem, päraſt aga wäiksem.

„Kuidas? Kas siis inimesed ka wäiksemaks jääwad?"

„Muidugi, mu laps. Nad jääwad ka wäiksemaks."

„Kas mina ka wäiksemaks jäen?"

„Weel mitte. Aga seda ei tea keski, kuidas siis lugu läheb, kui minu wanaduseks saad."

„Kas sa siis nüüd wäiksem oled?"

„Nüüd, mu poiſike, olen ma üsna wäikene . . ."

Laps jäi wait, seſt ta ei saanud Jakobiſt aru. Wiimaks ütles ta jälle:

„Kui sa aga terweks saad, siis kaswad muidugi jälle suuremaks?“

„Mu laps, ma ei saa kunagi täitsa terweks.“

„Kuidas sa siis minu lingu walmis saad teha?“

„Meie teeme siis niisuguse „haige-lingu.“

Jõulu eel käisiwad mõlemad Strautmali wanad kaugemal sugulastel wööruſel. Jakob oli juba nii kaugele paranenud, et ilma alaliſe põetajata walmis wõis saada.

Ilse oli pühaks õhtuks wäikse Jõulupuu teinud. Kui teenijatele omad kingituſed kätte oliwad antud ja need eemale läinud, istus Ilse Jakobi woodi ääre pääle.

Poiſike mängis ahju müüri ääres tinaſoldatitega, mida ta praegu oli saanud.

„Noh, Jakob,“ algas Ilse, „kas saad nueks aastaks jalule?“

„Paraku Jumal, saan wist küll.“

„Mis? Kas sa siis sugugi ülestõusta ei tahagi?“

„Sadakorda parem oleks küll muidugi nii ... Ütle mulle, Ilse, kas siis, kui ma haige olin, siin mitte urjädnik ei käinud?“

„Mis siis see siit pidi otsima?“

„Ma küsin ainult nii ... ma mõtlesin ikka, et see nii oli ... Kas ta siis siin ei olnud! Wõi ehk räägiti minu woodi juures urjädnikust?“

„Ma ei mäleta seda. Wõib olla.“

„Kas siis selleſt midagi ei räägitud ... minu arwates räägiti põlemiſeſt ... Mõisa karjalaudad ...“

„Ei, see oli kõik sinu haiguse jampſitus. Mõisa karjalaudad on alles.“

„Mis sa ütleſid? Raudupi karjalaudad on siis tõesti alles?“

„Jah, kindlaste.“

„Kas see tõsi on?"

„Ja miks see siis tõsi ei piaks olema?"

Pisarate ojad tungisiwad haige silmadest wälja. Ta wõttis Ilse käest kinni, laskis seda lahti ja wõttis siis uuesti kinni.

„Ilse, Ilse!" hüüdis ta „mina ei ole siis mitte tulesütitaja, ei ole mõrtsukas ... mina ei ole ... Wiimaks ometi on mul see koorem südame päält ära .. ometi kord olen ma waba .." Ta ei wõinud enam edasi rääkida.

„Aga miks pärast sa siis mõtlesid, et sa tule sütitaja oled?"

„Ah, kallis ... seda ei oska sulle keski rääkida. Seda ei oska keski kirjeldada ... Oma kõige suurema waenlasele ei soowiks ma midagi nii hirmsat. Weel praegu ... tõesti, see on mul raske usfuda .. kõik oli ometi nii ilmsi, nii selge ... ja kas sa siis tõesti tead, et Raudupi karjalaudad maha ei põlenud!"

„Ma sõitsin alles minewal pühapäewal säält mööda."

„Kui hirmus selgesti ma seda kõik nägin! Ja kui ma sada aastat wanaks elaksin, seda silmapilku ei unusta ma ialgi, kui ma ümberpöörsin ja nägin, kuidas leegid ülesse tungisiwad ... loomad ammusiwad aga nii iseäralikult ..."

„Ära räägi niisugusi asju .. sul ei ole palawik weel täitsa kadunud ... hakkad lõpuks uuesti jampsima."

„Ei, seda ei tule enam. Nüüd on nagu mägi mu rinna päält kadunud. Ma ei mõista ütelda, kui hirmus raskus minu pääl lames ... see ainuke mõte: tee lont walmis, mine ja tee seda! Ma ei küsinud sugugi, miks pärast see tehtud pidi saama. Mul ei olnud wiha, ma ei mõtelnud kättemaksmise pääle ... Kui ka kord minu sees wiha oli, siis ei liigutanud see enam ennast, waid lames kuskil kõrwal, nagu raske, külm raua tomp. Aga seesama ainuke mõte ... Ja kui ma siis metsast läbi, üle põllu sammusin ja kuidas siis, kui ma, päält poolt tuule, lauda juurde olin hiilanud, sõrmed wärisesiwad ja süda kuni kaelani ülesse tuksus;

Kolm korda kustus tuletikk ära, neljandamaga sütitasin aga londi põlema, wiiendamaga teise . . . Ja siis seisis üks naene otse minu lähedal ja ma hakkasin jooksma . . . omal eluajal pole ma nii jooksnud, kui siis. Alles kraawi otsa kohal jäin natuke wagusamaks ja waatasin tagasi, ja see silmapilk ei kadunud enam minu hingest. Kuhu ma weel edasi läksin, mis ma tegin, see kõik kadus nagu öösised pilwed selle hirmsa leegi taha, kustus hobuste hirnumise ja lehmade ammumisesse. Ja nimelt see ammumine . . . see ei lase inimest enam lahti. Ei, ma pidin wäga raskesti haige olema, et nii hirmsaste jampsida wõisin."

„Ja, Jakob, sa olid ka wäga raskesti haige."

„Ja sina põetasid mind, Ilse . . Ma olen sulle palju ülekohut teinud."

Ja mina sulle sadakorda enam, Jakob. . . Näe, küünlad hakkawad juba kustuma. Kui aga minu elu ka niisamati ei kustu, enne kui ma seda kõik hääks teha jõuan."

„Ilse, kuna ma haige maas olin, mõtlesin ma mõnegi asja üle järele. Mõnigi asi oli mul pääs nii selge, kui kunagi enne. Siis tuli mul ette, nagu oleks ma kaua, kaua aastaid nagu kurjas unenäos ümber luusinud. Kangekaelselt ja uhkelt tegin ma teistele palju walu, omale aga kõige rohkem. Pää oli mul nii raske, nagu oleks ta werd täis. Ja ikka seesama ainuke mõte: kuidas Sandenile tasuda, kuidas temale niisama sugust walu teha, nagu tema mulle teinud. Kuidas niisugust kohta leida, kust tale oda südamesse ulataks. Ometi ei leidnud ma niisugust kohta kuskiltki. Igalt poolt oli ta julge ja kindel. Ja siis wõttis ta naest. Hääkene küll, mõtlesin ma, sinu pulma ööl piab sinu minewiku mälestus walgustatud saama. Ja mitte enam ärakustuma . . . Ja nende mõtetega käisin ma nädalate kaupa ümber, tegin londid walmis ja ootasin pulma-ööd. Jumal tänatud, et päew enne seda palawikusse jäin . . . Nüüd on see kõik mööda. Inimesed on mulle ka nagu armsamaks saanud . . . ka kõik

muu näib mulle palju sõbralikum ja armsam olewat ... Iseäranis sinu laps. Kuidas kees mul enne weri, kui tema pääle waatasin! Ja nüüd ... musutada wõiksin ma neid wäikesi käekesi ... Ilse, kas sa armastad mind weel?'"

„Jah, Jakob ... Sa oled mulle ikka kallis olnud ... mõnikord ei saanud enam otsalegi, kumb mulle armsam on, Willi wõi sina. Kui sa aga niisuguse armastuse pääle mõtled, nagu seekord ... ei Jakob, niisuguseid unenäod, mis kuuwalgetel õhtudel nähtud, ei tule keskpäewa kuumal ajal enam ette."

„Ilse, ma ise olen nagu pikast, raskest, segasest unenäost üles ärkanud. Ma näen, et mitte unenäod ülem asi ei ole, waid elu. Ja kui ma jälle terweks olen saanud. . kas sa siis ennast mulle usaldaksid kui seltsimees ja kui sõber keskpäewa palawuses... kui naene, -- mitte selleks, et unenägusi näha, waid et elada?"

„Sa oled nüüd haiguse päralt wäsinud ja jõuetu. Sellepärast waatad sa iga asja pääle ise wiisil. Kui sa aga terweks oled saanud, tulewad wanad tundmused uuesti tagasi. Ja nagu waremalel aegadelgi, saab minu minewik ja minu laps meie wahele asuma. Sinu ees on terwe maailm lahti. Aga minu lapsel pole kedagi muud, kui ainult mina. Sellepärast ei wõi ma teda mitte eneselt ära tõugata."

„Ma tean seda kindlaste, et wana haigus minu üle enam wõimust ei wõta. Ja ma tean, et sa omast häbist üle tõusnud, nagu luige soo wee seest wälja lendab ... puhas ja plekideta. Sinu hing on täna niisama puhas, kui seekord ... weel puhtam, sest ta on pisarate sees ujutatud. Ja sinu laps saab ka minu lapseks ... Kas ma kewade poole selle asja üle sinuga räägida tohin?"

„Kewade poole? ... ah, ma ei looda selle pääle. Ja sellepärast ei kurwasta sa mind mitte, kui aastaajaga ka sinu mõtted muutuksiwad."

„Nii siis kewade poole ... Willi, tule õige seie, mu

sõber! Kewadel ei tee meie mitte lingu, waid wäikese abra, ka wäikese maja pisukeste põldudega teen ma sulle walmis. Ja kui sa suuremaks kaswad, siis saab ka sinu maja suuremaks."

Wanemad tuliwad kodu. Jakob sirutas neile juba kaugelt käed wastu.

„Elu pöörab tagasi!" naeratas ta. „Ja nüüd mõistan ma paremine elada ... ma hakkan kõik uuesti otsast pääle! Aga teid, isa ja ema, palun ma, andke mulle andeks, et teile omal haiguse ajal muret ja südame walu tegin. Ma olen juba kaua haige olnud .. ma palun andke mulle kõik andeks ... kalli Jõulupühade päraft!"

Mõlemad wanemad hakkasiwad nutma ja suudlesiwad poega. Siis ütles Jakob: „Wana wiha olgu wana eluga maetud. Palun, saatke wendadele teatust, et ma neid ootan... Süda igatseb nii nende järele ... Meie oleme ainult kolmekesi ja ei oska isekeskis kokku hoida!"

Wana aasta wiimasel laupäewal sõitis wana Strautmal wabrikusse, et oma poegi wõõrusele tuua. Kanditaat oli pääle wana õpetaja matust, kes juba oktobri kuul wiimse hinguse oli läinud, sinna kolinud. Kirikumõisas talitas praegu kreisi asetäitja õpetaja.

Oli tuisune ja külm õhtupoolik. Mõlemad wennad olid kohe pääle lõunasööki kirjutuse lauda kuumaks küetud kamina wastu nihutanud ja waatasiwad praegu tulnud posti läbi. Tööd mõlematel wabrikutes ja kirjawaheldus olid nii suureks kaswanud, et Willil juba raske oli, ilma truu abilise ta walmis saada. Päraft suwist juhtumist hoidis Marie temaft nii silmanähtawalt eemale, et ta enam tema abi paluda ei julgenud... ta oligi ise oma majapidamise sisse seadnud, kuna ta ähte wanadlaft naesterahwaft, oma sugulaft, perenaeseks wõttis. Sellepäraft oli temale kanditaadi abi wäga soowitaw.

„Kas tead, Willi," algas kanditaat järsku, mitmeid tellimisi ühte suurde raamatusse märkides, „inimene, wõib ka kuntoristi ametis elada. Wiimasel ajal hakkab mulle see-

sugune töö isegi rõõmu tegema. Esialgu nõõris ta mul mõnikord, tõtt ütelda, päris kurgu kinni. Süda on kõige mitmekesi sematest tundmustest täidetud, hing janutab selle järele, et ennast välja rääkida saaks, nued mõtted sähwiwad wälkudena pääst läbi . . . ja sääl piab paigal istuma ja ühte numbrite rida teise järele kirjutama, ilma et isegi teaks, mis need numbrid tähendawad, mis nad korda saadawad, mida muudawad. Mõnikord näis nii wälja, nagu istuksin ma siin ja kisuksin oma hinge küljest sulgi ära . . . nagu kotkas puuris, wiha pärast, et ta oma tiibu tarwitada ei saa. Nüüd aga hakkawad kõik need piinad kuhugile kaugusesse äraka duma. „Kõik need küsimused taganewad minu läheduset ja ei suru enam nii minu rinda . . . ma wõin juba hingata.

Hing ajab ennast uuesti püsti. Ma näen, et wõimalik on, ka siis elada, kui mitte kõike seda, mis inimese sisemust liigutab, wälja rääkida ei saa. Ma istun rahulikult ja teen, mis waja. Ja kui ma seda teinud olen, siis tean, et oma kohust olen täitnud, ei midagi hooletusesse jätnud ega mingit korratust sünnitanud. Ma wõin oma töö üle iga silmapilk aruanda. Enne ei wõinud ma ennast aga ialgi selleşt tundmuseşt wabastada, et ma midagi tegemata jätan, et ma mõistmata ja hooletu: majapidaja olen, et ma laisk olen ja kerget elu kätte püüan. Nüüd ei heidaks ma tõesti enam meelt ära, kui ennast selle mõttega harjutama piaksin, et ma ialgi kiriku õpetajaks ei saa. Ja nagu ma praegu arwan, poleks see wäga imegi, kui ma niiwiisi mõtlema harjuksin."

Inshener tõmbas oma arwete alla joone, laskis punase diiwani pääle poolseljakile ja waatas aknast wälja; tuule aetusel keerlesiwad kübemed lume pääl.

„Midagi selleşarnast olen ka mina läbi teinud," ütles ta pisut aja päraşt, „nimelt siis, kui ma kroonus oma wabatahtlise aasta ärateenisin. See ei kesta aga kaua. Kui sulle siis kas mõni raamat, ehk ka ajalehe nummer kärte juhtub,

kus nende küsimuste üle kirjutatakse, mis sinu südamele lähedal seisavad, kus selle kirjutaja, võib olla nagu pimedas ümber kobab, kuna sul enesel selle üle oma selge arusaamine ja mõte on, — siis unustad kõik kontorid ja puu jahwatuse masinad . . . Ma nägin korra, kuidas üks wana kroonu hobune sahkerdaja juudi wankri ees lõhkuma hakkas ja ennast lahti kiskus, kui ratsawäe eskadron, trummipõrina all, mööda sõitis."

„Loom ei olnud wist mitte kõwaste rakkes, või ei mõistnud juut teda tubliste pidada . . . ütles kanditaat, sügawate mõtetesse wajunult kamina tulesse waadates. „Meie ahelad on aga palju hoolsamalt sepitsetud ja meie kutsarid on oma ametit seitse aastasadat õppinud . . . Wana ratsawäe hobune wõis mööda sõitjatele wähemalt järel-hirnuda, ega juut tal ometi suud kinni sidunud."

„See kõik lõpeb ära," ütles inshener, enam iseenesele, kui wennale rääkides, „seesugune asja seis piab ükskord lõppema."

„Lõppema ... wõib olla. Meie aga lõpeme ise kõige enne ära, meie — esimesed kewade pääsukesed . . . meie jõuetumad künni-sulased."

„Meie piame sipelgate wiisil töötama õppima," wastas inshener järele mõteldes. „Nähnad piame meie olema, et nii kaua puu pihta raiume, kuni auk sees on. Meil ei ole kannatust, meie wäsime liig ruttu ära. Kui meie esimesel aastal pastoriks ei saa, siis, siis otsime kodukoolmeistri kohta, ei lähe see, siis läheme kontorisse. Pää asi on, tuleb üles-näidata, et: ma wõin ka teisite."

Ütle parem: ma pian ka teisite. See on ju tõsi, et meie mingit järelandmist ei tunne. Ma teau ja tunnen seda wäga hästi, mis meil teha tuleks. Kümme aastat piaksime ühe ja selle sama wärawa juures seisma, kui elusad, aga tummad ettekeited, kui waiksed ülekohtu tunnistajad ja igal uuel hommikul piaksime selle wärawa pihta koputama ja tumedate löökidega seda manitsewalt meelde tuletama, et meie

oma hinge õiguse nimel tuleme, oma täisialiseks saamise tunniskirja nõuame, et minewiku mõlg kohutawa kiirusega kaswab ja kohtu- ja tasumise päew kord kätte jõuab. Aga kuidas mõime meie, mõlatäht käes, kindlaste lukustatud rauaga soomustatud tammiste wärawate juures seista, kui meie teame, et meie wanemad ja wennad tee ääres istuwad ja leiwa järele kisendawad? Ja meie teame seda wäga hästi, et nad oma wiimase waranduse ära on annud, selles lootuses, et meie nende wanaduse päiwi kergitame ja nende elutee wiimast osa tasandada aitame. Ja kui tihti ei ole meie nooruse wallatuses hooplenud, et „nende" käest seda wälja kisume, mida nad meie isadele mõlga on jäänud, ja nüüd piame tunnistama, et meie eneste omakseid petnud ja neid kerjakepi osalisteks oleme teinud, et meie ka iseendid tegewuseta tulewikus ilma lootuseta ja järelduseta tulewiku ohwriks neednud oleme! Wend, ma ei oska sulle seda üteldagi, kui koledaste see kõik inimest õõrub, — peeneks jahwatab, nagu weske. Ja weske mürinast läbi kuuled ja weel neid sõnu: „Kes oma kätt adra külge paneb ja waatab tagasi, see ei ole minu wäärt!" Ja niisugune kahekordne wastutamine meie omakjete ja meie oma hingede õiguste ees... ütle, kes wabastab meid selleşt?"

Kanditaat oli üles karganud ja samnus ägedalt edasi ja tagasi. Inspener kummardas ennast laua üle, küünarnuka najale tuetades.

„Kui kentsakas see meie rahwa lugu õieti on!" ütles ta natukese aja pärast, „ja kui iseäralik on ka meie kõikide lugu! Igal rahwal on oma teataw töö ära teha. Kõik teised rahwad jagawad aga seda tööd, annawad igale oma liikmele teatawa tööpõllu. Igaüks teeb oma tööd, ilma et teise töösse tungiks. Aga kõik teadwad ja tunnewad, et nad ühist tööd teewad ja ühine kasu üleüldist tööd juhib. Ja igaüks on sellega rahul, et ta wäikene liige selle terwe keha ehk kogu küljes on, sest ta teab, et ta tarwiline liige on...

Meie aga ei jaota mitte oma tööd, waid jaotame iseendid. Ja siis tahab igaüks ise terwet tööd korda saata ja ahastab, kui ta seda ei wõi, tunneb ennast rahustamata ja kasuta olewat, nagu niisugune, kes ainult teistel teel ees on. Nii jääb töö tegemata ja tööliseb lähewad pahaselt laiali. Asi piab siin teiseks saama, kõik seisawad ühe suure kohuse ees, kuid igaüksik piab ainult ühte osa selleşt kohuseşt täitma, muidu ei jõua meie omaşt igawesteşt lapsekingadeşt ialgi wälja. Kui sinu waimu andeb ja haridus sind õpetajaks on määranud ja ettewalmistanud, siis mine ja täida oma kohut, ilma paremale ehk pahemale poole ümber waatamata. See tähendab, õppida ja wõid ja õppima sa piadki igalt poolt, aga ainult ühte tööd tuleb sul teha. Oled sa arst, siis arsti oma haigeid, oled ja põllumees, siis mine ja hari hoolega oma põldu ja muretse oma seisuse tarwituste eeşt ... aga ära jookse, nagu Simpsoni rebaseb, kõigil põldudel ümber. Siis on tööl enam järelduşt, siis on ka sinu süda rahulisem . . . Isa ja Jakob ei sure ju weel ka siis mitte nälga, kui sa oma elu nende päraşt ei purusta. Kui nad ka oma lootusi sinu, kui õpetaja pääle on pannud, siis oodaku nad, kuni sa oma ameti ja selle auu kätte saad. Sina aga jäe rahulikult oma ükskord algatud töö juurde, õpi ja walmista ennaşt oma tulewaşe ameti wastu ette ja oota, kuni kord sinu kätte tuleb."

„Aga kui minu ja minu ameti wahele ikka rohkem takistusi kogub? Kui nüüd Sauden, selle sõbrad ja juuremalt osalt kõik see seisus ikka kindla plaanilisemalt ja agaramalt terwes liinias minu wastu wõitlusesse astuwad?"

„Kui nad terwet liiniat kuni wiimse silmapilguni kaitseda tahawad, siis piawad lõpuks terwes liinias taganema . . . Ja seda rohkem tööjõudu on meil siis waja. Nemad ei mõista seda wististe mitte, kuidas pikkamisi taganeda tuleb . . . Widewikku nad ei tunne . . . Nad kustuwad järsku, nagu päewa walgus palawal maal . . ."

„Nad seisawad aga kõik, nagu üks mees. Meie aga istume siin, kuna wend ja meie wanemad, sulase ja päiwilistena, Jaun-Bebru talus elawad. Ja kui meie nendega kogemata wastastikku juhtume, siis pöörawad nad silmad teisale. Kuidas sa kõigest selleſt üle saada mõtled? Kuidas mõtled sa siis üksik inimine, nende liiniasse sisse tungida, kust sulle kilp kilbi kõrwal ja terwe odade mets wastu wälguwad? Ja kui sa ka, nagu kuulus wabaduse wõitleja Winkelried, uue ajajärgule uulitsat sisse teheſ, oma werd ärawalada laſekſid, siis ei ole sinu taga ometi kedagit, kes selle uulitsasse sisse tungiks. Isegi sinu eesſihtisi ei tunneks nad."

Inſhener ei wastanud tükil ajal midagi, waid waatas tumedalt ühe suure kohturaamatu selja pääle. Kandiſaat astus akna juurde ja waatas, kuidas tuul peenikeſeks õõrutud lumekübemeid edasi kihutas.

„Minu eesſihtisi ei ole neil tarwiski tunda," ütles inſhener wiimaks, „ainult uskuma piakſiwad nad seda, et see neile kõigile hääks tuleb. Ja minu armastama piakſiwad nad ... wennaks pidama ... Kas tead, laseme hobune rakkesse panna ja sõidame täna õhtu Jaun-Bebrusse. Sääl on meil palju hääks teha ... meil mõlemil."

„Sõidame!"

Wana Strautmal wõis umbes pool teed weski poole juba ärasõitnud olla, kui ta lumetuisust läbi wastutulejaid märkas. Kui saan wanast Strautmalist, kelle hobune kõrwale keeramise juures kõhuni lumesse oli wajunud, mööda libises, märkas ta, et mõlemad suurte kasukate sisse mässitud seesistujad tema pojad olid. Et ennast mitte tunda anda, tõmbas ta pää weel sügawamale krae warjule. Waewalt jõudsid nad aga mööda, kui ka tema ümber pööris ja neile järele sõitis. Kui ta nägi, et nad Jaun-Bebru talusse pöörsiwad, pidas ta hobust natuke kinni ja mõtles pisut aega järele. Siis pühkis ta näo päält lund ära, mille peenike-

sed kübed wistist tema silmad niiskeks olid teinud, ja laskis oma hobusekest pikkamisi poegadele järele sõita.

Need olid juba tuas, kui tema õuue jõudis ja ka oma hobust tuast wälja tulnud sulase hooleks andis. Kuna ta kasukat juba wööruses seljast ära oli wõtnud, awas ta tasakesti elutua ust.

Jakob istus leentoolis ja waatis õnnelikul pilgul pea ühe, pea teise wenna otsa. Ema oli nende selja taha istunud, pühkis aegajalt salamahti taskurätikuga silmi ja silus siis jälle kanditaadi kätt. Inshener oli pää norgu lasknud ja kuulatas Jakobi juttu, kes praegu järgmiselt rääkis:

„Sedasama wend, olen ka mina haiguse ajal tunda saanud. Üksteise pistmiste ja terawate sõnadega ei wõida meie midagi ega wõigi wõita — meie teeme selle läbi ainult iseenestele kahju. See hoop seekord oli täitsa äratee-nitud ja ma saan aru, et ka sinul süda sees walutas, et sa just oma lihast wenda karistama pidid. See on tõsi; weel nkaa aega pääle selle mõtlesin ma, et ma sinuga eladeski enam sõnakestki ei räägi.

Nüüd aga, kui ma selle pääle mõtlen, et minu hooletuse läbi Sandhofi hobused lõhkuma olekssiwad wõinud hakata ja selleläbi kahe, wõib olla kolme inimese elu hädaohusse wõiks sattuda, siis tänan ma Jumalat, et ta sinu läbi suurt õnnetust ära hoidis. Ja sellepärast wend, olen ma kindlaste ettewõtnud, wana wiha mitte enam uue aasta sisse kaasa wõtta ... Wiha ei tee ju inimesi paremaks."

„Paremaks saama piaksime meie kõik," ütles inshener pikkamisi... „meie siin, sina, ema ja isa. Ma mõistan wäga hästi, kui raske teie süda seekord oli, kui teie Strautmali talust lahkuma pidite. Teil ei oleks waja, seda kurbtust läbi elada, kui meie mitte liig ruttu edasi saada ei oleks tahtnud. Kuna meie aga ainult eneste pääle mõtlesime, lahkusime teist ära ja ei wõinud enam teile appi rutata, kui teie hüüdsite. Meie olime lahku läinud ja ei saanud enam üksteisest arugi ...

ei uſaldanud ka enam üksteiſt. Ma uſun, et ſee koguni walesti mõiſtmine ja umbuſk teie ja meie ſüdametele kõigeraskemaks koormaks oli. Uskuge minu ja wenda: täna õhtu ſai ſee koorem meile liig raskeks. Teatawas mõttes tuleme ka meie, nagu ärakadunud poeg piiblis: kui meile ka wõõras maa ilmotſata palju teaduſt ja rikkuſt pakkuks ... armastuſe pooleſt oleme ometi tühjaks ja waeſeks jäänud. Ja nii tuleme ſiis tagaſi ja palume: Wanemad, meie oleme pattu teinud taewa wastu ja teie ees ... wõtke meid uuesti oma armastuſe oſaliſeks wastu!"

Ja ſügawaste liigutatult kummardas ta ema kareda käe üle ja ſuudles ſeda kuumalt.

Wana Strautmal ei jõudnud enam kauemine ukſe pääl ſeista. Koks piſarat weereſiwad tema halli habeme ſiſse, ſiis astus ta lähedale ja jäi poegade juures ſeisma.

„Meie juhtume kõik wõõras paigas kokku," ütles ta wäriſewal häälel, „ſeſt meie kõik oleme ekſinud ... kuna meie üksteiſe eeſt põgeneſime ega üksi enam teiſeſt aru ei ſaanud. Ajad on muutnud ja ka inimeste tegewuſed. Sellepäraſt piame õppima, ſüdamega üksteiſt mõiſtma, kui meie uuesti lahku minna ei taha.

Minu ſüda oli omas rumaluſes külmaks ja tühjaks jäänud. Teid mõlemaid oli ta ära tõukanud. Nüüd ei tule ſeda enam ette. Tulge wara ehk hilja, rikkalt ehk waeſelt ... nii kaua kui teie aga oma ema ja wenna juurde teed leiate, niikaua on ka minu ſüdames teie tarwis plats."

Piſarad weereſiwad uuesti tema palgedeſt üle ja kui ta oma poegi kaiſutas, pidi ta ennaſt nende najale tuetama. Wanad jalad wäſiſiwad ära ...

Mõlematel poegadel oli ſoow, wanematega üheskoos uut aastat wastu wõtta. Eſialgu oli Ilſe wähe nende juures, ta walmiſtas perele ja wõõrastele õhtuſööki. Wiimaks aga, kui kõik tehtud ja wana Strautmal ühes kõikide majaela-

nikudega õhtupalwe ära oli pidanud, istus ka tema ema juurde ja kuulatas päält, mis mehed rääkisiwad.

Palju oli Strautmalil ja tema poegadel üksteisega rääkida. Raskused ja mured tungisiwad igast küljest kallale, appi ei tulnud keski. Siiski oliwad nende jutud elawad ja lootusrikkad. Kui nad üksteise raskusi ka põrmugi kergitada ei suutnud, siis teadsiwad nad ometi nüüd wähemalt seda, et üks teise rõõmudest ja kurbtustest osa wõttis. Ja ka see annab inimesele troosti.

Teenijad oliwad omas tuas tinast „õnne" walama hakanud. Üks kõige julgematest sulatest tuli sisse, et ka wana Strautmalile tema „õnne" näidata. Tina oli sarnast wormi omandanud, mida natukese hää tahtmise juures adraks wõis pidada. Wana Strautmal keerutas oma „õnne" kaua aega käes edasi ja tagasi, läks siis kapi juurde, wõttis säält teise tüki tina ja napsi pudeli wälja ja andis seda sulase kätte tema ja muu pere jaoks. Ise andis neile omalt poolt midagi pidu toitu pääle hammustamiseks. Oma „õnne" hoidis aga wana Strautmal, nagu ta ütles, omale mälestuseks. Keskõö jõudis kätte. Ise tegi insheneri toodud weini pudeli lahti ja täitis klaasid täis. Wana Strautmal istus laua äärde ja waatles järelmõteldes oma iseäralise tina tüki pääle. Jutuajamine oli natukeseks ajaks soiku jäänud. Siis ohkas wana Strautmal korra sügawaste, laskis pilgu üle poegade käia ja hakkas tõsisel häälel rääkima:

„Lapsed, ärge pidage mind mitte ebausklikuks. Aga see tina tükikene, mis juhtumise kombel niisugust wormi on omandanud, tuletab mulle elawalt seda meelde, mida ma wiimasel aastal õnneks pidama ja nimetama olen õppinud. Oma terwe eluaeg õppisin ma seda, aga alles wiimasel aastal sain seda tunda.

„Mullast oled sina wõetud, ja mullaks piad sa jälle saama." Ainult lühikeseks ajaks tõuseme meie üle mulla pinna. Üks kõrgemale, kui teine. Mina olen aga omas elus

tunda saanud, et see hää ei ole, kui inimene liig kõrgesse üle mulla pinna tõuseb. Sääl ülewel ei ole ei õnne ega südame rahu. Sääl on inimene nagu wõõral maal. Mida lähem mulla pinnale, seda lähem ema rüpele. Ma olen kaupmehi tähele pannud. Paljud neist saiwad ruttu rikkaks. Kuid nad läksiwad maailmas laiali, kadusiwad ära . . . ei teagi nalsalt, kuhu nad jäid. Siis piab ma ikka ranna äärse liiwa mäe pääle mõtlema: tal on päratu raskus ja inimene ei jõua teda kinni pidada, kui ta maa poole edasi tungima hakkab. Aga tuul kannab teda uuesti laiali, ükskuid terakesi iga ilmakaare poole kandes. Ja kuhu see liiw ennast kokku kogub, sääl hädaldab nii hästi põllumees kui ka laewamees. Niisama ei ole ka kaupmehel õiget ega kindlat asupaika. Rohtu ega puid ründawa liiwamäe pääl ei kaswa. Ja siis olen ma ka õpetatud mehi tähele pannud. Nad on ka endid üle maapinna ja üle oma wendade kõrgele tõstnud.

Nad näewad, wõib olla kaugele, aga maad, mis nende jalgade all on, nad ei näe. Ja selle maa jõuudu nad ei tunne. Nad ei mõista seda õpetust, mida põllumehele iga rohukõrrekene, iga kiwikene tema põllul annab. Nad ei tunne seda wärsket lõhna, mis inimesele laenetawast wiljapõllust wastu höljub, nad ei räägi selleşt julgest olekust, mis siis inimesesse ajub, kui tal o m a p ä r a l t maa lapike jalge all on . . . ainult seaduse ja Jumala ees selle eest wastutades. Nad ei räägi ka selleşt rahuliseşt iseteadwuseşt, et minu lastel tänawu seda parem saab olema, mida rohkem mul uue maa tegemisega waewa oli. Kui sina, mu poeg, kord mehiseks õpetajaks tahad saada, siis ära õpi mitte ükşi taewa, waid ka maa jõuudu tundma. Taewas minu üle, maa minu all . . . need on kaks asja, mis inimeşt ei peta. Kõik muu wõib petta ja õnnetumaks teha, olgu raha, raamatud ehk auuametid. Ja sellepärast jätawad nii paljud oma isade maad ja taewaşt maha ja silmitsewad ruttu mööda minewate asjade järele. Uskuge mind, lapsed: saagu nad säält küll

kõik kätte, — õnne ei taba nad säält aga mitte, südame rahu ega jäädawat paika nad säält ei leia. Sellepärast tahtsin ma teile, mu pojad, täna õhtul ütelda: kui teil weel natukenegi usaldust oma wana isa elutarkuse kohta on, siis kuulge tema nõuu ja ärge jääge põllule mitte wõõraks. Teie kõik ei wõi küll mitte adra taga käia, ega ole seda ka tarwiski. Aga meie suguseltš seisku ikka põlluga ühenduses... nagu kase juured, mis ikka uusi wõsusi ajawad, kui ka puu ise maha on raiutud ja mõnesugustels tarbeasjadeks tehtud. Nii kaua kui meie suguseltsi, meie rahwa juured mullast wälja ei ole kistud, nii kaua jääme kõigest kurjast wõitmataks. Mulla rüpes on meie minewik ja tulewik, säält tuleb meie õnne otsida ja selleşt õnneşt kinnipidada oskab ainult see, kes atra juhtida oskab.

See, mu lapsed, on minu usk ja selle usu pärast hoian ma seda oma õnnemärki nii kaua alles, kuni ma kord nagu laps sellel emalikul rinnal uinun, kus ma rõõmu päewadel hõiskanud ja kurwal päewadel kurtnud olen oma terwe eluaja."

Kell hakkas kärisewal toonil lööma ja wana Strautmal tõstis wärisewal käel oma weini klaasi:

„Kuhu meid ka meie teed wiiksiwad," ütles ta, oma poegadega kokku lüües, „ikka aga puutugem selle hallika juures kokku, kust meie rahwa elujõud wälja woolab. Ja muretsege, lapsed, muretsege selle eest, et see hallikas jäädawalt meie omanduseks jääb! Meie isad matsiwad oma raha maa sisse. Nüüd naerawad inimesed selle üle... nüüd on selleks pangad ja hoiukassad. Aga mõtelge järele, lapsed, enne kui teie naerate: raha wõib rumalaste ja targaste maa sisse panna. Siis tuleb ta ise teatawal ajal uuesti päewa walgele, ilma et kellegi hinge ehk elu ohwriks nõuaks. Nüüd nõuab tihti see raha hingesi, mis pankades paigal on..."

Tuisk oli üle jäänud, taewas oli selge ja kuu paistis heledaste, kui mõlemad wennad weski poole tagasi kõitsiwad.

Tükk oega waikisiwad mõlemad, igaüks oli oma mõtetega tegewuses.

„Isal on paljudes asjades õigus," tähendas wiimaks inshener, „põllus ja üleüldse maa omandamises piame oma õiget jõuudu otsima. Kõik muu tuleb siis pikkamisi nagu iseeneseşt. Wõtame näituseks sedasama õpetaja walimist: kui siin ringkonnas üks ehk kaks mõisat meie rahwa käes oleks, siis piaksiwad Sanden ja terwe tema partei taganema. Meie piame need kaks mõisat ära ostma. Ja meie ostamegi nad ära."

Üksteistkümnes päätükk.

Warsi pääle uutaastat laskis Jaun-Bebru perenaene oma sulased linna sõiduks ette walmistada. Oli waja, põllu saaduseid müügile wiia ja linna kaupa osta. Wäikse killawoori ärilişt juhatuşt andis Ilse wana Strautmali hooleks. Õhtul enne äraşõitu, kui koormad juba pääl ja sõidukindlalt kinni siotud oliwad, raius wana Strautmal, wäikese ettewaatamatause järelduşel, eneşele kirwega haawa jalga, mis tal kaasaşõitmişt wõimatoks tegi. Sulaste hulgas ei olnud aga ühtki, kelle hooleks kaupade müümişt ja sisseostmişt oleks wõinud usaldada; et Jakob ka weel liig nõrk oli, siis pani Ilse ise, ilma pikemalt järele mõtlemata, ennaşt walmis ja sõitis ligi, talu ja loomade ülewaatamişt ema Strautmali hooleks jättes. Seda juhtumişt otsustas Sanden, kes seda juhtumise teel kohe teada sai, selleks tarwitada, et Jakobit tuleşütitamise päraşt ülekuulamise alla wõtta. Ja ruttas seda kreisiülema noorema abilisele, kes lähekorras elas, teadaandma, ja siis sõitsiwad nad uşjädniku, kirjutaja ja wallawanema saadetuşel Jaun-Bebru talusse.

Jakob istus pool selikile leentoolis, mida tale inshener oli saatnud, ja aita s wäikesel Willil pruuniks wärwitud

katmata laua pääl majakeſt ehitada. Iſa, kellel käimine raske oli, oli palunud, tema istet nii seada, et päikese walgus tema ajalehe pääle ei langeks ja nii istus ta siis, prill nina pääl, ja uuris wälismaa politikaliſi teateid. Ema oli tüdrukutega köögis ametis. Willi oli praegu puu klopideſt karjalauta üheſ põhuſaraga walmis ehitanud ja kõigile loomadele, mis kas puuſt ehk papiſt oliwad, omad kohad kätte juhatanud. Lammastel oli eraruum, lehmadel ja hobustel niisama. Ainult kanadega oli lugu keeruliſem. Neid oleks küll ka lauta mahutada wõinud, aga õnnetuſeks oli kukk palju suurem, kui härg. Et need loomad seesuguſes olekus kogunigi ühte ei sündinud, see oli Willile iseeneſeſt selge. Muidugi oleks kukele ja tema ainsama kanale era-lauta wõinud ehitada, aga et see pea niisama suur tulcks teha, kui karjalaut, siis tähendas Jakob, et see ainult kasuta raharaiskamine oleks. Kui nad weel parajaste selle tähtsa asja üle nõuu pidaſiwad, läks uks lahti ja mitmed inimeſed astuſiwad teretades sisse. Jakob pööris ennast ümber ja kui ta politſei ametnikude uniwormi silmas, kahwatas ta koguni ära. „Ometi!“ pomiſes ta iseeneſes. Wana Strautmal laskis ajalehe käest maha langeda, kohendas oma prilli ja jäi imestanult wõõraste otsa waatama.

„Palun wabandada, mu härrad,“ ütles ta siis, „meie pole siin keski õieti terwed ja perenaeſt ei ole ka kodus. Wõtku härrad ise platsi. Willi, too mamma tuast weel üks tool.“

Willi surus ennast aga Jakobi leentooli wastu, waatas waenulikul pilgul wõõraste otsa ja liigutanud ennast paigaſtki. Urjädnik seadis kreisiülema abiliſele, Sandenile ja kirjutajale toolid laua äärde, kuna wiimane Willi karjalautaſi kõige loomadega kõrwale lükkas, mille läbi kanade lauda küsimus koguni ootamata wiisil otsustatud sai.

„Jakob, see on ju ometi minu karjalaut! hüüdis Willi

wälkuwail silmil, milledesse siis pisarad tungisiwad. „Kuidas ta seda rikkuda tohib. Rikkugu ta oma laut ära!"

„Küll me' teeme, mu pois, teise lauda," katsus Jakob teda rahustada, „sa näed ju, et wööral kirjutamiseks ruumi waja on. Pane omad asjad parem ahju pengi pääle."

Poisike ei liigutanud ennast aga paigastki, pühkis pisarad ära ja wahtis trotsiwalt Sandeni otsa. Ametnikule oli nähtawaste ülisuur sarnadus Sandeni ja selle poisikese näojoonte wahel silma puutunud, sest kuna ta laua pääl oma kirjutuse mappi awas, waatas ta terawalt kord ühe, kord teise silmi. Sanden pööris näo kõrwale.

Ülekuulamine algas. Smestanult kuulis wana Strautmal, et tema poja wanaduft, seisust, ametit jne. järele päriti. Häkitselt hakkas ta wärisema, sest et Sanden, kes ametniku küsi misi ümber tõlkis, järsku tema käest küsis:

„Kas teie tunnistate ennast selles süüdlaseks, et minu pulma ööl minu õlesara põlema olete süütanud?"

Jakob, kes juba enne ärewuses oli, läks nüüd hoopis segaseks.

Sanden kordas oma küsimist. Jakob ei tõstnud silmi üles, waid waatas wahetpidamatalt oma kuiwetanud, kollakate sõrmede pääle; ta hingas ruttu ja rahutumalt. Siis heitis ta ühe pilgu isa pääle, kes nagu kiwistatult paigal istus, ja waatas siis jälle maha.

„Ei, mina seda teinud ei ole!" ütles ta wiimaks.

„Jakob," algas Sanden sõbralikul toonil, „teie teate, et waletamine ja salgamine teie saatust weel halwemaks wõiwad teha. Nagu te' ise nägema saate, räägiwad terwe rida põhjusi teie kahjuks. Ma panen teile mõned küsimised ette... wastake nende pääle oma parema südame tunnistuse järele: Kas tahate õigust rääkida, ilma waletamata ja salgamata?"

„Jakob ei waleta ilmaski!" ütles Willi wahele. „Kui Jakob midagi ütleb, siis see ka nii ongi."

Jakob surus hambad kokku, tõmbas Willit ühe käega enese lähedale ja ütles:

„Willi, see ei ole hää, kui lapsed päält kuulawad, kui wanad inimesed külalistega räägiwad. Kas sa ehk teise tuppa ei läheks?"

Laps surus ennast aga weel kõwemine Jakobi wastu, kelle näo pääle walu tundmus ilmus. Ta mõtles silmapilgu ja ütles siis Saksa keeles:

„Kas teie nii lahke ei oleks, et oma küsimusi Saksa keeles ette paneks? Ma ei tahaks, et see laps . . ."

Sanden nikutas pääd ja rääkis Saksakeeles edasi.

Wana Strautmal, kes nüüd rääkimisest aru ei saanud, uuris läbitungiwal pilgul Jakobi ja Sandeni nägusi, nagu tahaks ta säält rääkimise sisu teada saada.

„Ütelge, Jakob, missugusi saapaid teie harilikult enne haigeks jäämist kandsite?"

„Kadunud Jaun-Bebru peremehe saapaid."

„Kas nad paigatud oliwad?"

„Ja"

„Kus nad praegu on?"

„Ma ei tea seda ... ma ei ole weel kuskil wäljas käinud."

„Kas teie neid ära tunnetsite?"

„Ma usun küll."

„Kas ühe saapa tall waheft mitte niisugune ei olnud?" Ta wõttis ühe gipsist mudeli wälja.

„Karwapäält nii."

„Siis tõendate teie, et see worm suurel mõõdul ühe selle saapa tallaga ühetaoline on, mida teie enne haigeks jäämist kandsite?"

„Ja."

Seda kirjutadi protokolli.

„Kuidas teie seda seletate, et päew päraft tulekahju Raudupi mõisa ja metsa wahel olewas kraawis sawi sees niisuguseid jala jäljed on leitud?',

Jakob tõmbas ennast ehmatanult kokku.

„Ja ka wärskelt küllwatud rukki põllul teisel pool mõisat . . .“ lisas Sanden juurde.

Jakob laskis pää rinno pääle wajuda.

„Siis ometi . . . ometi,“ pomises ta iseeneses, siis aga kogus ta oma julgust ja waatas Sandenile pisut aega silma sisse.

„Kas teie karjalaudad siis ka sellel öösl ärapõlesiwad?“

„Ei . . . ehk selle juures küll sütitamise lont ülesleiti. See ta oli; kas teie seda ehk tunnete?‘ Ja wõttis katkitallatud londi wälja. Jakob wõttis seda järelmõteldes oma kätte, keerutas seda ümber, pani siis jälle laua pääle ja raputas pääd.

„Ma ei saa kõigist selleşt midagi aru!“ pomises ta. „See kõik on nii imelik . . . nagu unenägu. Aga ma ütlen kõik, mis ma tean, pandagu seda protokolli . . .“

Ja Jakob jutustas, aegajalt wahet pidades, kõik, mida tal selleşt ajast meeles oli, kuidas tasumise mõtteb, mis terwe suwe läbi tema pääs olid keerlenud, haiguse algul kindla wormi saiwad, kuidas ta warem walmis tehtud londid kaasa wõttis, kuidas ta wiljaaidast, kus tema woodi oli, salamahti wälja hiilas, kuidas ta metsast läbi kuni mõisa rukki põlluni läks, siis selleşt üle kuni mõisani . . . Ta olla ka pilku aknast läbi pulma wõõraste pääle heitnud, aga et ta uskus, et tema wend teda silmas, läinud ta ruttu akna juureşt ära ja ruttanud karjalauda juurde . . . Siin piatas Sanden tema rääkimist ja laskis wahe juhtumist, tema wennaga, uuesti korrata. Siis rääkis Jakob edasi: lähemast õlekuhjast, õlesara tagast wõtnud ta süle täie õlgi, wiinud lauda juurde ja pistnud omad londid selle sisse . . . see olla tal täitsa meeles . . . siis lasknud ta ennast õlgede juurde põlwikile, kuube kahele poole laotades, et tiku- kui ka lontide tuld tähele ei pandaks. Kolm tikku kustunud ära, ilma et londid tuld wõtaks . . . Käed hakkanud tal kangesti wärisema . . . siis olla kaks inimest, kes üksteisega waljuste rääkinud, mööda

läinud; ta tõmbanud pää sügawale kuue alla ja lamenud üsna waikselt, nii et pimedas tema ja kiwi wahel waewalt wahet teha oleks wõidud. Möödaminejad piatanud karjatee aia juures weel ühe silmapilgu, läinud siis aga oma teed edasi.

Ta ootanud hää tükike aega ja süütanud siis tikuga londi põlema. Seda olla ta õlgedesse wiskanud, nimelt karjalauda juures; pääle selle sütitanud ta wistist weel teise londi põlema, siis aga tulnud tal ette, et keski inimene tema selja taga seisab. Kas see tal haiguse wõi hirmu järelduse nii ette tuli, seda ta ei tea, aga kui ta ümberwaatanud näinud ta õlesara juurest ühte naesterahwast. Sellepääle piftnud ta jooksu ja pidanud alles wälja ääres kinni: mõisas olla päratu leek taewa poole tõusnud. Kõik muu olla tema mälestusest kadunud . . .

Kui protokoll walmis oli, pidas Sanden politsei ametnikuga natukese aegu nõuu. Wiimane kehitas nõuutalt õlasi. Jakobi ütelused olid täitsa uskumise määrilised, aga teiselt poolt jäi see arusaamataks, miks päraft õlesara, aga mitte karjalaut põlema läks. Pääle selle olid õled ja üks lont karjalauda juurest leitud . . . kes wiis teist õlesara juurde? Sest karjalauda juures teist leida ei olnud. Ja kes tallas seda katki ja kustutas ära, mis karjalauda juures oli? See arwamine näis täitsa õige olema, et Jakobi seljataga tõesti keski inimene seisis, seesama, kes üle rukki põllu temale järele oli tulnud. Aga milpõhjusel oli ta nii imelikult teinud? Ja kes wõis ta olla? Wõib olla Jlse? Aga sellelt ei saadud mingisuguse seletust wälja, nagu seda Sanden hiljuti juba näinud oli.

Jakobi haiguse ja tema waba ülestunnistuse päraft ei teadnud politsei ametnik, kas kurjategijat kohe wangi wõtta wõi kautsioni wastu wabaks jätta. Ta näis wiimase arwamise poolt olema. Ka Sanden mõistis, et uurimine selle läbi mingit kahju ei wõinud saada. Aga Jakobi ütelus, et ta lühike aeg enne kuritööd oma wenda ja see ka teda oli

näinud, wiis teda nue mõtte pääle. Weel tänawu talwel oli Raudupi koguduſele uue õpetaja walimine ees ja pea terwe kogudus oli ſelle poolt, noort Strautmali omale õpetajaks walida. Nüüd, kus teda nii kergesti Jakobi asjasſe wõis mäsſida, wõis walimine aga hoopis teiſiti minna. Ja ſellepäraſt tuli ſelle eeſt muretſeda, et Jakobi üteluſed kanditaadile liig ruttu teada ei ſaaks. Pääle ſelle ſaaks wiimane rahwa arwamiſes kohe teiſtſuguſe mõju alla, kui teada ſaadakſe, et tema wend tuleſütitamiſe päraſt wangi on wiidud... koguduſes ei oskatud wangistuſe trahwi ja uurimiſe wahel õieti wahet teha . . ja ſellel ſaaks nii konwendi liikmete pääle kahtlematalt oma mõju olema. Nende asjaolude küpſe ärakaalumiſe järele ſeletas Sanden politſei ametnikule, et arwatawa kaasteadja ülesotſimiſeks ſee hää ei ole, kui Jakob lahti jääb ja nii ſellega kokku wõib puutuda. Ametnik lubis ſelle arwamiſe õige olewat ja laskis ſellepäraſt Jakobile ütelda, et ta ligi sõidaks, enne aga uurimiſe protokolli allakirjutades.

Jakob mõistis Wenekeelt niipalju küllalt, et protokolliſt, kui ſee ette lueti, aru ſai. Seda kuulatades käiſiwad mitmel korral walusad tõmbuſed tema näoſt üle. Kui wõõralt kõik ſee, mida ta ütelnud oli, ſiia lühidelt kokku wõetud protokollis kõlas! Ainult paljad ſündmuſed!.. mis ta aga tunnud, mis ta mõtelnud, mis ta poolunes teinud — kes wõiks ſeda neiſt külmadeſt, mustadeſt tähtedeſt wälja lugeda! Wäriſewal käel kirjutas ta protokollile alla. Siis pööris ta ennaſt wallawanema poole.

„Olge nii hääd ja kutſuge minu ema, — laſ' ta annab mulle minu riided!"

Wana Strautmal oli ſeniajani ikka kaswawa rahutuſega woodis istunud. Kui ta aga neid sõnu kuulis, kargas ta järsku üles, ruttas lonkades seina äärt mööda lauc äärde ja langes ſelle tooli pääle, kuſt kirjutaja praegu üles oli tõusnud.

„Jakob," ütles ta siis, waewalt iseenda üle walitsedes: „Jakob, kas sina tõesti süüdlane oled?"

Jakob kannatas tema pilku wälja, ilma silmi maha löömata. Siis ütles ta:

„Tehku kohus selle üle otsust, isa. Minu oma mõistus ei saa selleşt jagu."

Isa wankus. Ametnik, Sanden ja kirjutaja ruttasiwad juurde ja tõstsiwad ta woodi tagasi.

Siis astusiwad wallawanem ja ema Strautmal sisse.

„Ema," ütles Jakob rahulikul häälel, „isa ei ole wist mitte päris terwe ja mina pian nende isandatega ära sõitma. Sina korralda siin siis nüüd kõik ja waata järele, kuni perenaene kodu tuleb. Kui isa jälle selge mõistusele tuleb, siis anna tale järgmist teada: muidugi on Jakobil kaua aega Raudupi härra wastu mustad mõtted olnud; ja tead ju ise, kui kangesti see kõik minu südant näris... aga minu käsi ei oleks kuritöö tegemiseks ometi mitte ülestõusnud, niikaua kui minu mõistus selge oli. Aga omal haiguse ajal olen ma wistist midagi paha teinud. Sellepärast wiiakse mind praegu ära. Seda ütle isale. Ma tean, ta usub mind. Ja sina, ema, sina usud mind ka ju ometi?"

„Küll ma ütlen isale kõik..." wastas ema, pisaraid tagasi hoides.

„Ja sina usud ka ju ometi?" küsis Jakob kaswawa rahutusega.

„Kus siis weel maailmas usku oleks, kui ema juba oma last häda sees ei usuks?" wastas ema tasakesti ja läks kapi juurde. „Siis on sul wist küll sooje riideid waja?"

Wärisewate kätega hakkas ta kapis ümber kobama ja pani ühe riidetüki teise järele tooli pääle. Sanden tõmbas oma sigaritoosi taskust wälja, tuetas ennast laua najale ja hakkas suitsetama.

„Ärge nutke, ema Strautmal," tröösti ta, „Jakob tuleb ju tagasi."

Ema pühkis silmad põllega kuivaks, pööris tema poole, waatas tükk aega tõsiste silmadega tema otsa ja ütles siis rahulikul häälel:

„Muidugi tuleb Jakob tagasi. Kui aga teie, armuline härra, ükskord lähete, siis ei tule teie enam tagasi. Ärge mõtelge, et need pisarad lugemata jääwad, mis teie päraft nutetud on ja weelgi nutetakse."

Ja ta hakkas jälle kapist riideid otsima.

Urjädnik läks wälja ja ütles kutsarile, et nad warsi minema sõidawad. Kambris walitses tume waikus; wallawanem ja ema aitasiwad Jakobit riidesse panna. Kõik hoidsiwad aga, üksteise silmi waatamast.

„Mis see emakene teile ütles?" küsis politsei ametnik, kes Lätikeelt ei mõistnud.

„Tema arwab, et mina ise selles tulekahjus enam süüdlane olen, kui tema poeg . . ." wastas Sanden, laua ääre wastu sigari tuhka ära pühkides.

„Ja," ohkas ametnik, „ema süda jääb igal pool ühesuguseks . . . Aga siiski — kui mehiselt ta seda kõike wälja kannatab . . . Mees ei jõudnud sellega walmis saada . . ."

Wiimaks oli Jakob ometi riides. Pisarsilmil suudles ta ema kätt, jättis ka isat Jumalaga, kes ikka poolmõistusetalt lames, ja wõttis siis wäikese Willi käe pihku.

„Mu pois," ütles ta, lapse kätt huulte wastu surudes „ma pian nääb äraminema. Sina jääd minu isa juurde .. ta on natuke haige, — põeta sina teda. Ja kaswa ja saa suureks, mu pois. Ühte asja aga ära unusta: kannata ülekohut, aga ära tee ise seda mitte. Inimene, kes ülekohut wälja kannatab, saab suureks, see inimene aga, kes ülekohut teeb, saab wäikeseks ja nõrgaks."

Kui Jakob wallawanema abil ukselt wälja läks, kadusiwad maja nurga taga uudishimuliste tüdrukute pääd. Ema wõttis rätiku õlade ümber ja saatis wõõrad wälja. Sandeni ja politsei ametniku hobused, kes oodates rahutu-

maks olid jäänud, seisiwad üsna ukse lähedal. Jakob pidi urjädniku kõrwale istuma. Kõik istusiwad pääle. Sanden andis kutsarile käsku ja nad libisesiwad üle lume hange wärawast wälja. Ema seisis maja nurga juures aia taga ja waatas kaua metsa tuka poole, kuhu saan tema silmade eest ära oli kadunud. Siis pööris ta ennast ümber ja nägi tüdrukuid, kes oma peidupaikadest jälle wälja oliwad tulnud, ja ütles neile sõbralikult: „Minge nüüd, tüdrukud, jälle oma töö juurde. Mina jään natukeseks ajaks isa juurde... ta ei ole täitsa terwe."

Ta läks tuppa, wõttis lauluraamatu kätte ja istus wana Strautmali woodi äärele. Isa waatas nagu klaasist silmadega lae poole; Willi küürutas pengi pääl woodi jalutsi juures ja waatas pool hirmunult, pool küsides pea ema pääle, pea isa tarretanud näkku. Ema silus meelitawalt üle isa otsaesise, see aga pööris ennast waewaga seina poole, nagu tahaks tema silumise eest kõrwale minna. Siis lõi ema lauluraamatu lahti ja hakkas laulma, esialgu küll nutust lämmatatud häälel, aga siis ikka lootusrikkamalt: „Mis Jumal teeb, on ikka hää . ."

Kolmandama salmi juures kattis isa oma kortsunud käega silmanägu kinni ja tema piirita walu sai ägedate pisarate jõe läbi kergitatud.

Ema oli wiimase salmi lõpuni läbi laulnud, ta pani raamatu kinni, kummardas ennast isa halli pää üle ja ütles, teda uuesti paitades: „Ütelgu nad, mis nad tahawad ... Jakob on ometigi ilma süüta!"

* * *

Sanden jõudis hilja õhtul Raudupi, noomis Lutsiet õrnalt, et ta tema järele niikaua ootanud ja palus, et temale õhtusöök kirjutuskambri toodaks. Ja ka tänast posti laskis

ta ſinna tuua. Järgmiſel hommikul pidada ta juba wara linna ſõitma.

Lutſiel ei olnud ſee enam uudis, et Sanden omas kirjutuſe kambris ſõi. Ta palus ſeda igakord omalt abikaaſalt kõigewiiſakamalt andeks ja ſee ſai ka iſegi aru, et tema wabandamine liig paljude töödega ſugugi tühi ſõnakõlks ei olnud. Sellepäraſt wiibis ta neil õhtudel ainult niikaua tema kirjutuſe kambris, kui ta ſöönud oli; tõi temale ſiis weel musta kohwi ehk muud ſelleſarnaſt ja ſoowis ſiis hääd ööd. Selle eeſt katſus aga Sanden wabamal ajal kahekordſe hoolega oma abikaaſat lõbustada. Üksikutel tundidel leidis Lutſie oma mehe raamatukogus lõbuſat ajawiidet. Wanemate juures oli ta ainult niiſuguſi raamatuid lugenud, mida ta ſünnipäewadel kingituſeks ſai ... neid pidi ta igatahes läbi lugema, ſeſt et wanemad nende üle tihti rääkiſiwad. Pääle ſelle oli ta iſale mõneſuguſi ſelleſt ſoowitatud tööſi etteluge-nud. Sandeni raamatukogus leidis ta aga kõik tähtſamad uuema aja lõbukirjandusliſed tööd, teaduslisteſt töödeſt weel rääkimata. Ja ſiin awas ennaſt Lutſie ees uus, ſuur maailm. Ta õppis teiſtſuguſte arwamiſtega inimeſi tundma, kui wanemate majas, ja tihti tuli tal ette, et ka neil uutel arwamiſtel õigus on; ſagedaſte tuli tal ometi ette, et neis midagi wastumeelelift, ekſliſt ja auutumat peituneb ... Mõiſtuſega ei jõudnud ta ſelle üle ſelguſele ſaada, aga tundmus ütles tale ſeda.

Ja kõige päält, kõigis neis raamatutes leidis ta Sandeni ääremärkuſi, küſimuſi, wastu waieluſi ja tõenduſi. Iga uue raamatuga laienes tema waimu ilm, aga ühtlaſi kaswis ka tema imeſtus Sandeni üle. Kui wabalt liikus ta ſelles ilmas. Kui lühidelt ja ſelgelt oskas ta mõnegi palju luetud kirjaniku ekſliſt mõtete käiku üles leida. Lutſie tundis, et wäga mitmekeſiſed walguſe kiired tema ſilmi pimeſtawad; tihti ei ſaanud ta ſedagi enam aru, mis lõpuks hää ehk halb, walſkus ehk tõſidus on! Seda mõistis ta aga wäga hästi,

et Sandeni filmad seesuguse wärwide rikkuse ja hiilgusega harjunud olnwad. Ta teadis, mis ta tahtis. Ja wabadel filmapilkudel seletas ta Lutsiele häämeelega, mis sellel weel tume oli. Lutsie märkas, et ta pikkamisi ikka rohkem Sandeni waatepunktist raamatute pääle waatama hakkas. Ikka arwemine tuli tal mehe seletusi waja. Ometi tundis ta eneses selle üle kergitust, et ta selle kirju mõtete ja kujutuste maailmasse osawa ja asjatundliku teejuhi käekõrwal wõis sammuda. Nii ei olnud tal äraekstimist karta.

Ainult mõnikord ei jõudnud ta Sandeni seletusteşt aru saada. Mõnigi asi tegi temale walu, mida Sanden üleelanuks ja suremisele pühendatuks tunnistas. Aga see tuli wististe selleşt, et ta nii hirmus wähe lugenud ja mõtelnud oli..

Ka sel õhtul tõi ta ise — oma harjunud kombe järele — theebreti ühes õhtusöögi ja theenõuudega Sandeni kirjutuse kambri, kus wiimane juba mitmed kirjad lahti teinud ja läbi waatanud oli. Ta pidi häid sõnumeid saanud olema, sest ta oli wäga rõõmsas tujus: naljatas ja naeris mõnegi asja üle, küsis Lutsielt, kuidas ta seda päewa mööda saatnud, kahjatses südamlikult selle üksik-olekut ja tegi mitmesuguşi teraw-mõttelişi ja naljakaid märkusi. Lutsie oli ka hääs tujus ja lobises rõõmsalt, ühtlasi Sandeni raamatuid sorides.

„Siin on üks Jõseni töö: „Tulekahju," ütles ta, „kas seda maksab lugeda?"

„Noh, just magama minemise eel ei wõiks seda soowitada," wastas Sanden „ainult lõpp on meeldiw: lumemäed tormawad mäelatwadelt alla . . . lugejal on siis omas pehmes, soojas woodis kahewõrra mõnus. Aga muidu ... wõiksid seda raamatut ju läbi waadata. Säält õppiksid ja seda haiguşt tundma, mida ka meie hää sõber kanditaat Strautmal põeb."

„Kuidas? kas ta siis haige on? Tema wend Jakob on ju see, kes Jaun-Bebru talus haige on."

„Minu arwates ei ole ka kanditaadi terwis täitsa kor-

ras. Iga ühekülgsus inimese juures on haigus ... mõtete ja tahtmise kangekaelsus ühe ja selleşama asja juures ... Oota, ma otsin sulle ööseks midagi meeldiwamat ... terwemat wälja."

Sanden wõttis ühe teise raamatu, suudles Lutsie otsaesist ja ütles:

„Nüüd aga, armas laps, mine puhkama. Teender koraldab siin, mis waja. Homme jutustan ma sulle kõik."

Lutsie läks magamise tuppa. Sanden kirjutas aga weel kuni üle süda öö.

Kui nad järgmisel hommikul kohwilaua juures istusiwad, tõmbas Lutsie käega üle otsaesise, nagu tunneks ta walu. Sanden waatas terawamalt tema otsa ja ütles murelik-lahkel toonil.

„Kas sul midagi wiga on, paikene? Sa oled ju õige kahwatu!"

„Anna andeks, Wolf," wastas Lutsie, oma mehe najale tuetades, „ma ei olnud eila õhtul sõnakuulelik. Ma lugesin „Tulekahju" ometi läbi.

„Eks näe nüüd, kui wäga wanal Goethel õigus oli, kui ta ütles: iga süü saab maa pääl kätte tasutud!"

„Kas sa „Tulekahju" wõi minu süüd mõtled?"

„Sinu süüd muidugi, mu kallis; „Tulekahju" süüd muidugi ka. Ja sinna juurde weel Strautmali süüd ... Kas tead, kus ma eila olin?"

„Ei ma unustasin seda sinult küsida."

„Meie wõtsime ühe kurjategija kinni. Ja sellepärast ei tahtnud ma sulle seda eila õhtul ütelda."

„Kas sa siis arwad, et ma weel itka nii kartlik olen, kui enne?"

„Ei," mu laps. Aga kuritöö koormab inimese südant, ka teise inimese kuritöö. Ja ma ei soowinud, et see koorem minu uinuwa ja und nägewa liblika õrnade tiibade pääle asuks."

„Mis see waene inimene siis süüdi tegi?"

Ta on tule ſütitaja. Ja papal rikkus ta kõige jäleda-mal wiiſil tema elu kõige iluſama ſilmapilgu ära."

„Sa mõtled wiſt meie pulmaöö tulekahju?"

„Ja."

Lutſie laskis pilku alla wajuda ja mõtles natuke aeg järele.

„Wolf!" ütles ta wiimaks.

„Mis ſiis?"

„Kas ſiis ſeda tõesti waja oli? ... nimelt, et ſee kinni wõeti. Kas ei oleks ſiis wõidud temale andeks anda... ja lubada, et ta oma teed läheks? Papa oli kõik ſee aeg nii kindel, et tuli hooletuſe läbi on lahti läinud."

„Ka minule teeb ſee walu. Igaühele on ſee walus, kui ta näeb, kuidas halastamata elu tema kindlat uſalduſt ja uſku inimeste paremate tuudmuste pääle puruks lööb. Aga kuritööd warjata on meil ſeda wähem õiguſt, et ſee kuritöö ainult ükſik oſakene terwes kuritööde ahelas on, mida kindlaplaaniliſes wõitluſes meie ſeiſuſe wastu toime pan-nakſe. Ja mina olen ſelles kindlas arwamiſes, et ka papa oma endiſe põhjusmõttele, et meie iſiklikud rõõmud ja kurb-tuſed üleüldiste kaſude alla piawad jääma, truuiks jääb. See walu, mida papa ſelle üle tunda ſaab, et wana Weſt-fali eluõhtul nii alatumal wiiſil kibedaks teha on püütud, teeb tale ometi kord ſelgeks, misſugune taſandamata kuriſtik ſelle talupoja wahel on, mida tema idealiſtiline eelarwamine ettekujutab, ja ſelle talupoja wahel, kes kadeduſeſt, kätte-maksmiſe wihaſt ja hullumeelſuſeſt täidetud ja kanditaat Strautmali waimus suureks kaswatatud on."

„Kas ſiis... ſee inimene ſiit poolt pärit on?" küſis Lutſie, nagu aimaks ta kurja.

„See on kanditaadi wend — Jakob," wastas Sanden kibedalt.

„Aga ſee on ju terwe jügiſe otſa woodis!" hüüdis Lutſie.

„Peaaegu wõib selle üle Jumalat tänada, et ta kohe pääle oma kuritööd haigeks jäi. Muidu oleks siin — wõib olla — kõik teisiti wälja näinud. Ja tahtis ka meie karjalaudad maha põletada."

Lutsie waikis tükk aega.

„Ja kas siis sugugi arwata ei wõi, et selles mõni eksitus . . . mõni tähelepanemataus wõib olla?" küsis Lutsie aralt.

„Ma olin ise juures, kui ta kõik üles tunnistas . . ." wastas Sanden lühidelt.

Lutsie ei julgenud enam midagi küsida. Sanden sõi, küünarnukadega laua pääle tuetades, mis muidu temal wiisiks ei olnud, ja waatas, kortsus kulmul, üksisilmi leiwakorwi poole.

„Üks wend purustab meie metsad ära" algas ta siis pisut aja pärast, läbi hammaste rääkides, „teine põletab meie majad maha, kolmas häsitab meie sulased meie wastu ülesse... tuleb weel ära oodata, kuni neljas nende sugulastest tuleb, kes wõra warjul, püss käes, meie eneste lähemale tulemist ootab ... Ja niisuguste inimeste pääle piakšime weel armu heitma wõi andeks andwalt nendega ümber käima! Meie piakšime siis endid selleşt õigusest lahti ütlema, et ka meie elada ja töötada wõime? Ja kui ka meie endid selleşt õigusest lahti ütelda wõikšime ja tahakšime, siis jääb igatahes meie kohuseks, papa eluõhtut niisuguste metsikute tegude eest kaitseda. Meil ei ole õigust, seda lubada, et nad wana Westfalile surmapäewaks sedagi usku ei jäta, et tema paleused kord wõidawad . . . Ja nõuab ju elu käest nii wähe: ärgu temalt ainult seda usku rööwitagu! Aga see on neile liig palju, nagu oleks neil selle üle kade meel, et kellegil teisel inimesel weel miskisugune paleus wõi usk on . . ."

Lutsie pakkus tale teise tassi kohwi.

„Meil ei ole õigust, nende pääle armu heita!" rääkis Sanden natukese aja pärast edasi. „Laseme seadus töötada!

Nad tahawad ka ise seda. Armastusest ja heldusest ei mõista nad lugu pidada, nad ei taha enam sõnakuulelikud alamad olla . . . isetegewus ja iseseiswus . . . ilma meieta, meie wastu. Õpetajaid tahawad nad oma hääks arwamise järele walida, wabrikuid asutada, mõisasi osta . . . kõik omast jõuust. Hää küll. Aga siis waadake järele, kas teil see oma jõud kord üles ei ütle."

Ta heitis pilgu Lutsie pääle ja wõttis käed laua päält ära.

„Wabanda, mu armas!" hüüdis ta rõõmsamal toonil, „sa saad nüüd aru, miks ma mõneski küsimises papaga ühes nõuus ei wõi olla. Tema piirita usk hääduse sisse laseb teda wähe aja pärast wistist midagi ülesleida, millega Strautmali tegu wabandada wõib. Aga see oleks kõige mõistlikum, kui teda niisuguste asjadega ei äritataks. Sellepärast palun ma sind, mu kallim: mine oma wanemate juurde wõõrsile. Kuna ma ise linna sõidan, wõtan sind Sandhofini ligi. Sääl annad sa mammale ja wennale märku, selle eest hoolt kauda, et papa rahwa juttu palju kuulda ei saaks. Ta käib küll muidugi rahwaga wähe läbi. Ettewaatus on aga siiski soowitaw. Wõib olla, oleks see parem, kui ta oma pojale täieliku wolikirja annaks. Siis ei oleks tal tarwis, mõisa asjadega ennast nii palju waewata, wähemalt nii kaua, kui ta jälle tugewamaks saaks."

Ka Lutsie sai aru, et see sõnum isa terwisele kahjulik oleks. Ta oli sellepärast häämeelega walmis, wanemate juurde wõõrusele minema

Ta leidis wana Westfali õige rõõmsas tujus. Oli näha, nagu oleks tema waim seda elawam, rahulisem ja selgem, mida rohkem ihu nõrk oli. Ta päritas iga asja järele, kõik wanad ja uued tuttawad olid tal selgesti meeles. Ta rõõmustas, kui kuulis, et Strautmali wabrikutes tubliste tööd tehakse; ta oli säält isegi papi ja klaasi mustrisi tuua lasknud ja juhtis Lutsie tähelepanemist selle pääle, kui wäga palju Strautmali klaas tema mõisa akna klaasist parem on.

Ta kuulas ka wana Strautmali järele ja oli röömus, kui kuulda sai, et ta oma saatusega kui ka oma lastega ära oli leppinud. Kanditaadi wiimast jutlust oli ta üles kirjutada lasknud ja palus Lutsiet, et see seda temale weel kord ette lueks. Jakobile, kelle haigusest ta Lutsie läbi juba sügisel kuulda oli saanud, tahtis ta mõne pudeli oma wanematest weinidest saata ja jättis seda nõuu alles siis maha, kui Lutsie temale töendas, et Raudupist seda temale ju saadetud olla; ka olla ta juba pea täitsa terwe ..

Ometi ei olnud Lutsiel wõimalik, kaua selle asja üle rääkida; ta läks aru saamatalt järsku tuast ära. Kui wana Westfal oma tütrele järele minna oleks wõinud, siis oleks ta teda omaks suuremaks imestuseks palawaid pisaraid nutmas leidnud, nägu diiwani padja sisse surudes.

Ka ei olnud raske, wana Westfalile selgeks teha, et see hää oleks, pojale täieliku wolikirja anda. Ta oli ka isegi selle üle järele mõtelnud ja soowis, et poeg juba nüüd, kus tema silmad weel lahti on, omal tulewasel tööpõllul iseseiswalt tegew oleks. Õhtu eel jõudis Raudupi kutsar waksalist tagasi ja Lutsie sõitis kodu. Wana paruni proua soowis küll, et Lutsie Sandhofi ööseks jääks, aga parun tuletas tale maja-emanda kohusid meelde ja pidas paremaks, et ta kodu sõidab.

Sandhofis oli Lutsie terwe püüdmine ja mõtlemine selle pääle sihitud, kuidas isa eest seda kibedat ja äritawat uudist warjata. Nüüd, kus ta saanis istus, tundis ta tarwilise olewat, oma mõttele priiust tagasi anda ja iga asja pääle selle tõsises walguses waadata. Kui imewähe jõudis ta ometi teise inimese hingesse tungida! Sest üsna ilma hingeta, ilma tundmusteta, ilma südameta ei wõinud ju ka Jakob Strautmal olla. Mis oli teda ajanud, seda kuritööd tegema? Ja mis mõtles ta nüüd ise selle üle? Mis mõtlewad tema wennad? Mis tunnewad tema wanemad? Kes trööstib neid? Kõik need küsimused piinasiwad teda, tal oli

nagu oleks ta, pimadas käsikaudu ümber kobades, wõõraste, terawate asjade külge tõukanud. Ta nägi, et tema silmade ees mingit hirmust asja sündis, nägi, et elaw inimene nagu ühe mürisewa masina hammastest kinni haaratud ja ärahäwitatud sai; aga seda jõuudu, mis seda masinat ümber ajas ta ei tunnud. Ta tundis eneses sundi, appi minna ja päästa, aga kuidas aidata, kuidas päästa? Kust kohalt mürisewat masinat kinni pidada? Ja tal tõusis ühtlasi häbi iseeneses eest. Siin kaswawad inimesed üheskoos üles, elawad üheskoos, käiwad üheskoos ja sellessamas kirikus ja — on üksteisele ometi nii päratu wõõrad, üksteisest nii lõpmata kaugel... Kas siis Strautmalide ilmas teine Jumal on, kas sääl teine päikene paistab, kas sääl süda teisite tuksub, kas sääl tundmused ja tahtmised teiste seaduste järele tekkiwad, et nende tegewus niisugust loomuwastalist, arusaamatat ja hirmust kuju annab? Ja kas mõib Sandeu kõikide nende küsimiste pääle õiget otsust anda? Kas siis asi sellega tõesti otsustatud on, kui üeldakse: see sünnib wiha, kadedusse ja kihutawate sõnade järeldusel? Miks see wiha siis mitte teiste inimeste wastu ei pööra, näituseks Sandeni endise kutsari wastu, kes Strautmali talu ostis?

Ja missugusel kihutusel oleks küll mõimu, täiskaswanud ja mõistlikult inimeselt kõike mõistust ja tundmust ära rööwida?

Missugune kihutaja mõib mind niikaugele ajada, et ma lähen ja selle hooned põlema süütan, kes rikkam on, kui mina? Ei, sääl piab weel midagi muud olema, sääl piawad teised tumedad jõuud töötama, mis inimese mõistusele wõõrad on, siiski aga nii wägewad, et nad inimest tumedate teedele ajawad, wastuseismatalt, nagu tuulispüks kuiwe lehti. Aga keski ei saa selleşt jõunst aru. Nad näewad ainult järgmisel hommikul, kui palju kahju ööfine torm on teinud ja kiruwad liiwa, lehta ja murtud oksе, milledega põld üle on külwatud, kus weel eila kollakad miljapääd laenetasiwad. Just

nagu oleks liiwal, lehtedel ja okstel enestel see soow olnud, põllumehe lootust ja rõõmu häwitada . . . just nagu oleks need selleks juba ette määratud, et nad auusa töö wilja wihkama piawad . . .

Kesti ei küsi ööfise tormi järele ; kesti ei tea, kust ta tuli ehk kuhu ta läks, kesti ei küsi ka, kas murtud oksad — kui neil waba tahtmine oleks olnud -- endid hullawa tuulispütsi saagiks oleksiwad annud. Aga nad kiruwad ainult murtud okse, et neid säält leitakse, kus neid waja ei ole. Mikspärast on see köik nii ? Miks sünnib see köik nagu pimedas, nagu udu ja suitsu sees ?

Ja tale tuli üks õhtupoolik omast neiu-aastadest meelde. Wend mängis naabri-neiudega „Lawn-Tennist" ja ka tema pidi ühes mängima. Ema oli aga otsustanud, et ta enne ühe wäga raske tikkimise töö lõpetama piab, kus juures ilmlõpmata palju lugeda tuli. Ja ta luges erutatult ja ägedalt silmi ja kuulatas ühtlasi wenna ja sõbrannade naermist ja waljuid hüüdeid mänguplatsilt. Ja ikka jälle tabas ta ennast selle juurest, et tema mõtted lugemise päält rohuaeda lendasiwad ja et silmade arw õige ei olnud. Ta wõttis ette, mitte enam kuulatada, hakkas kokku surutud hammastega uuesti lugema ; nüüd saab rida warsi lõpule, köik silmad on luetud . . . aga just see mõte, et rida warsi otsas on, segab teda jällegi. Ta piinab ennast, kuni töö nurka lendab ja ta ise, wiha pärast nuttes, ennast diiwani padjadesse wiskab ... Pea niisamasugused tundmused tabasiwad teda ka praegu, kui ta arusaamatade saatuse keerdküsimuste üle järele mõtles. Ajuti uskus ta juba õiget wastust leidma, mis selle terwe põhjatuma ja ääretuma ilma päale walgust heidaks, kus Strautmal ja tema sarnased elawad ja kannatawad . . . ainult pilguke aega piab ta ennast weel kokkuwõtma, hinge pilku weel natuke kaugemale üle kohutawate kuristikkude ja metsikute koobaste heitma. Aga wiimasel silmapilgul wäsib see pilk . . . Köik lendab Lutsie silma ees läbisegi ja

erguliſes äritufes ſurub ta ſooja karunahaft ſaani teki äärt. Saan libiſes taſaſeks ſõidetud teel kergesti edaſi, tugewad hobuſed lõhuwad ühtlaſes traawis oma kabjadega lund ja mets mõlemil pool tee külgedes warjab waikſelt talweõhtu ſaladuſi. Natukeſe aja päraſt ſaab Lutſie uuesti rahutumaks ja wõtab katkenud mõtete eiet uuesti üles.

„Ei, ſee kõik ei aita midagi!“ ohkas ta lõpuks iſeeneſes ... „nii jääwad nad mulle igawesti wõõraks. Nende waeſuſt ja puuduſt on wäljaſt poolt tunda. Ka nälga, jänu ja ſuurt walu on inimeſe näo päält tunda. Aga ſüdameſſe ei jõua wälimuſe järele mitte tungida. Siin piab kuulma, mis nad iſe ütlewad. Nad piawad ju ometi ka üksteiſeſt aruſaama, umbes nii nagu mina papaſt, mammaft ja wennaſt aru ſaan. Wõib olla, ſaiwad nad ka Jakobi hirmſaft teoſt aru. Aga kes ütleb mulle, mis nad aru ſaiwad?“

Kas ſee mitte hää ei oleks, Jakobi wanematega ſelle üle rääkida? Aga ſee oleks neile waheſt liig raske. Siis kandidaat Strautmaliga? Üeldi aga, et Jakob wiimaſel ajal temaſt eemale on hoidnud. Ja järsku tuli tale Jaun-Bekru perenaene meelde. Kui Lutſie haiget Jakobi nägemas käis, — ta oli eneſele kohuſeks teinud, kõiki raskesti haigeid omas wallas nägemas käia, -- ſiis oli ta märkinud, et noor leſk ſelle haige mehe wastu mitte erapooletu ei olnud. Selſamal korral olid teda noore naeſe lühikeſed, ſelged ja hästi järelmõeldud wastuſed, mis igakord asja ſiſu pihta trehwaſiwad, imeſtama pannud.

„See wõiks mulle wistiſt lähemat ſeletuſt anda ...“ mõtles Lutſie. Põhjuſt, miks teda mõiſa kutſuda, oli kerge leida. Lutſie ſoowis teada ſaada, kuidas wanad Strautmalid ſeda hoopi wäljakannataſiwad ja kas kuidagi wõimalik ei oleks, nende rasket ſaatuſt kergitada? Selle otſuſega lükkas Lutſie kõik piinawad mõtted kõrwale.

Kui Lutſie kodu oli jõudnud ja pereemand päewaſe

tegewuse üle aru annud, tähendas Lutsie, et Jaun-Bebru perenaest hommen mõisa kutsuda tuleb.

„Jaun-Bebru perenaest? Ma usun, nii oli selle talu nimi, mille perenaene juba tund aega armulist prouat ootab."

„Kutsu ta siia!" käskis Lutsie.

Pereemand läks Lutsie kabinetist minema. Wiimane tõusis aruldases ärituses üles, käis kambris mitu korda edasi ja tagasi, nihutas wanemate, kui ka oma päewapilti kirjutuse laua pääl edasi ja tagasi, seadis lambi ühirmi nii, et roosa-punane wari tema platsi pääle langes ja istus siis sohwa pääle.

Lihtsates riietes naene astus sisse. Ta tõi ühte poisikest käekõrwal, teretas, pööris siis ümber, pani ukse enese taga hoolega kinni, astus Lutsie juurde ja suudles säälse pruugi järele, selle warukat. Ka laps, ilus wiie- wõi kuue aastane poisike, astus lähemale ja suudles Lutsie kätt. See silus poisikese pääd ja waatas tema näkku . . . tal tuli ette, nagu oleks ta seda poissi kuskil juba näinud. Aga naene pööris tema suuremat tähelepanemist oma pääle.

„Kas teie Jaun-Bebru talust olete?" algas Lutsie.

„Ja, mina olen Jaun-Bebru perenaene."

„Ja see on teie poeg?"

„Ja, armuline proua."

„Ah, teie nimi on wist Ilse?"

„Ja."

„Ütelge, armas Ilse, mis teie talus õieti on juhtunud? Ma kuulsin, et Jakob Strautmal wangi olla wõetud."

„Ja, armuline proua, just sellepärast ma teie juurde tulingi."

„Teie tahtsite wistist minu mehega rääkida? teda ei ole aga, paraku, praegu kodus."

„Ei, armuline proua, just teiega tahtsin ma rääkida ... Teilt tahtsin ma luba paluda, et . . .

„Ja, armas Ilse, teie saate aga isegi wäga hästi aru,

et mina ennaſt oma mehe asjadesſe ſegada ei wõi. Mis wõin ſiis mina teie ehk Strautmali hääks teha?"

Aga kui teie, armuline proua, oma mehele kõik rahulikult ära räägiksite... Mind ei kuulaks ta mitte. Aga paari sõnaga seda asja ära seletada ei saa. Muidu jääks kõik aruſaamata."

„Nii palju kui mina kuulnud olen, on Jakob oma süü juba üles tunnistanud. Mis sääl ſiis weel meie jutustamine aitab?"

„Jakob on põhu sara põlemiſes ilmsüüta, armuline proua. Süüdlane selles olen ainult mina."

„Teie?!"

„Ärge ehmatage, proua! See tuli kõik kogemata. Mul ei tulnud meelde, et sääl lähedal põhu sara on. Ma tahtſin ainult põlema süüdatud lonti karjalaudaſt wõimalikult eemale wiſata."

„Aga ſiis oli laut ometi juba põlema süüdatud?"

„See kõik oli mõiſtmata olekus tehtud. Ma wõin iga silmapilk selle pääle wanduda. Ma istuſin iſe sel õhtul tema woodi ääres ja mõõtſin tema palawiku kõrguſt. Ma läksin ka iſe terwe tee kuni mõiſani tema järel, kui ta nagu kuutõbine woodiſt wälja hiilas, ja ma tegin teda ka riideſt lahti, kui ta uuesti mõistuſetalt woodi pääle langes. Saapaid ei saanud ma tal muidu jalaſt ära, kui lõikaſin nuaga lõhki."

„Siis on aga ju kõige parem, kui teie seda kõike kohe kohtu ees tunnistate."

„Waadake, armuline proua, juſt sellepäraſt ſeiſan ma teie ees. Ma tahtſin teid paluda, selle eeſt muretseda, et see asi ialgi kohtu ette ei läheks."

„Aga kuidas ma seda wõiksin?"

„Seda ma ju õieti ei tea. Aga kui armuline härra maheſt kohtule teada annaks, et süüdlane iſe tema juurde on tulnud ja üles tunnistanud, et kõik kogemata on juhtunud... et Strautmal weelgi palawikus oli, kui ta ennaſt

ſüüdlaſeks tunnistas, ja täitſa ſüüta on... ja et härra päris ſüüdlaſele andeks on annud... ma uſun, et nad ſiis Jakobi priiks laſeksiwad."

Lutſiele tuli meelde, kui waljult Sanden ſeda kuritööd hukka möistis. „Nii palju, kui mina aru olen ſaanud," ütles ta pikkamiſi, „ei ole Strautmal ometi mitte täitſa ilmſüüta. Ja ma ei tea, kas ſee minu mehe ſoowiga kokku käib tema pääle halastada."

„Seaduſe ees on Jakob, wõib olla, ſüüdlane. Ei wõi ju teiſti nii karwapäält ära määrata, kus möistus lõpeb ja möiſtmata olek algab. Aga kes Jakobi tema haiguſe ajal tähele pani ja tema hinge piinaſi ühes läbi tegi mis tale ööl ega päewal rahu ei annud, ſee teab, et ta oma halwa mõtete päraſt, mis haiguſe läbi halwaks teoks muutuneſiwad, juba liig raskesti karistatud on. Ja ſiis, kui ta päraſt haiguſt kuulis, et karjalaudad ära ei ole põlenud, pidas ta ſeda kõik palawiku unenägudeks... Härra oleks teda ſiis nägema pidanud. Ta oleks ſiis ära tunnud, et ſellel inimeſel, keda wangi wiidi, ſelle inimeſega, kes ſütitamiſe lontidega tema karjalautade juurde hiilas, wähematki ühiſuſt ei ole. Kas ſee ſiis mitte kriſtlik tegu ei oleks, et üks wend teiſt mitte poriſſe ei tõukaks, kui ſee pika kannatuste järele omaſt wiletſuſeſt wälja rabeleb?... Ja ſiis weel wanemad... iſa lameb, nagu rabanduſeſt löödud, praegu koguni woodis ja ema käib tummalt ümber, nagu oleks ta rääkimiſe wõimu kaotanud ja nagu oleks tal ainult pool elu ees... Kas ſelleſt kõigeſt juba põhjuſt küllalt ei oleks, et armuline härra halastaks?"

„Ma uſun ju ka, et kõik ſee õnnetus ka minu mehe ſüdamele walu teeb," wastas Lutſie. „Aga meie ei tohi unustada et tema mitte ainukene ei ole, kes Strautmali kuritöö läbi kannatanud on. Mis põhu ſara makſis, ſee on ju hoopis kõrwanine aſi. Aga mis tundſiwad meie wanemad, mis mõtleſiwad meie wõõrad, mis tundſime meie iſe, et meie pulma rõõm nii jälgil wiiſil ära häwitatud ſai!

See kõik oli tuhatkorda suurem, kui sara põlemise läbi saadud kahju. Meie pulma päewa mälestus on selle hirmsa sündmusega kokku kaswanud. Ja weel jälgimaks saab Strautmali süü selleläbi, et ta ka niisuguste inimestele walu tegi, keda ta elades näinudki ei olnud, ja isegi neile, kes temale ainult häädd soowisiwad. Kas see kuri töö mitte nuhtluse järele ei kisenda? Ja siis teiseks: see tule sütitus oli minu mehe ja tema wõõraste, kui aadeli seisuse liikmete wastu sihitud. Selle kuritöö teraw ots oli nii meie terwe seisuse wastu pöörduд... ja minu mees ei wõi, kõige selle seisuse nimel, ükši omalt poolt temale andeks anda. Kui homme ehk ülehomme kuskil naabri mõisas niisuguseд kuritööd kordakisiwad, kas siis minu mees mitte selle eest wastutama ei piaks, et ta kurjust kohe algusel maha ei surunud? Uskuge minд perenaene: mul on Strautmalist tõesti kahju. Ja niisama tunneb wist küll ka minu mees; kas ta aga Strautmalile andeks anda wõib ehk tohib, selle pääle ei wõi suurt lootust panna."

Ilse oli kätt lõua alla pannud ja waatas tarretanud pilgul Lutsie otsa. Kui see wait jäi, ütles ta järelmõteldes:

„Misuguси imelikke asju kõik elus ei juhtu. Teie räägite kõik see aeg selleşt, kas armuline härra Strautmali pääle armu piab heitma wõi mitte... just nagu ei oleks armuline härra Strautmalile mitte kümme korda rohkem ülekohut teinud!"

„Mis juttu teie nüüd räägite!" ütles Lutsie põlastawal toonil.

„Armuline proua, ma ei tulnud mitte selleks siia, et Jakobile armu paluda..." wastas Ilse rahulikult, „sellepooleşt tunnen ma hra v. Sandeni liig hästi. Ma tulin, armuline proua, nimelt sellepärast, et teie tähelepanemist selle pääle juhtida, et see Sandeni kohus oleks, teid ja teie wanemaid halbduse eest kaitsta. Seşt teile jaawad kohtu arutuseд wististe waljemaks nuhtluseks, kui Strautmalile."

Kui lambi ſhirm mitte oma roofa-punaſt helki tema näo pääle ei oleks wiskanud, ſiis oleks Ilſe näinud, kui kahwatuks Lutſie nende ſõnade juures ſai. Aga ka hääleſt kuuldus tema maha ſurutud ärewus, kui ta küſis:

„Mis teie ſellega üte!da tahate?"

Lutſie mõistis küll, et nüüd temu kohus oleks, walju ſõnaga edespidiſt jutuajamiſt katkestada ja Ilſet äraſaata, aga mingiſugune wõõras, aruſaamata wõim murdis nagu raudſe käega tema uhkuſt ja kustutas tema mälestuſeſt igat walju ja käskiwat ſõna.

„Teie ütleſite, proua, et Strautmal teie pulma päewa ära on rikkunud. Aga ſeda teie ei tea et armuline härra Strautmalil mitte üksi tema pulme täitſa luhta ei ole ajanud, waid ka tema mõrsja ja ſelle auu porisſe tallanud. Teie räägite oma ſeiſuſe õiguſeſt ja eneste omanduſe julgeſt olekuſt... ſee olla Strautmali ja tema ſarnaste päraſt hädaohus Aga ſeda teie ei tea, et armuline härra juba hulga aastade kaupa kõiki jalgadega on tallanud, mis ſelles wallas weel auuſuſeſt, õiglaſeſt meeleſt ja auutundmiſeſt olemas oli. Seekord ei rääkinud keski nende waranduste julgeſt olekuſt. Teie räägite põhuſara kahjuſt. See on ainult pörmukene ſelleſt, mis Sanden eneſele omanduſeks nimetab. Sanden wõttis aga Jakobilt kõik ära, mis ta oma nooruſe aastadel lõpmata töö ja waewaga eneſele omandada oli püüdnud... ja miks päraſt? Sellepäraſt, et Jakobi wend ennaſt mitte keelda ei laſknud, Sandeni tuatüdrukute üle rääkimoſt, niiſuguſel ajal, kus Sanden omale abikaaſat wälja walis. Ja ſiis räägite teie oma wanemate waluſt. Wõrrelge ſeda wana Strautmalide ſaatuſega, wanade Waarpiside ennetuſega, wanade Aboltiniide ahastuſega nende ainſama tütre hana juures... ja ärge unustage, et kõik need wanad inimeſed Sandeni käeſt oma hingerahu tagaſi nõuda wõiwad. Ma ei tea, kas kõige ſelle järele weel ſelle üle rääkida wõib, kui kaastundlik Sandeni ſüda on..."

„Sa waletad .. see kõik on wale!" hüüdis Lutsie wälk-kuwail silmil, kuna ta senini nagu tarretanult oli istunud. Aga siis kogus ta ennast ruttu ja ütles rahulikumal toonil: „Nüüd wõid sa minna."

„Mikspärast piaksin ma siis waletama?" rääkis leht edasi, nagu ei oleks ta Lutsie wiimseid sõnu kuulnudki. „Willi, tule aga lähemale. Waadake ometi, armuline proua, kas see lapse nägu mitte kõigeparemaks tõendusekś ei ole? Ja teie piate nüüd ka seda teada saama, armuline proua, et mina ise siis siin . . . mõisas . . . tuatüdrukuks sain. Kas ma teile kõiki neid Sandeni meelituse sõnu ettelugema pian hakkama, mis mulle niisama hästi tuttawad on, kui teile, armuline proua? Ja weel paljudel teistel meie wallas on nad tuttawad. Kolm nädalat enne pulme laskis Sanden oma wiimase „tuatüdruku" lahti . . . Teie nimetate mind waletajaks. Seda sõna ei ootanud ma teilt mitte, waid lootsin kaastundmust ühe naese wastu . . . sest naesed oleme meie ju kõik, — Sandeni tuatüdrukud. Ja emad oleme meie ka kõik . . . Anna Aboltin wälja arwatud. Ja nüüd jutustan ma teile ka weel seda, mida ainult kolm inimest maailmas teadwad, nimelt äraſaadetud Waarpin, Sanden ja mina: Anna Aboltin saatis oma wiimase öö siin selle katuse all mööda . . wõib olla kuulis ta otse selles kambris Sandeni rääkimist. Teie ütlete eht jälle, et ma waletan. Aga küsige temä enese käest. Ja ütelge ka seda, et mina nägin, kui ta ühes Anna Aboltiniga ühes-koos akatsia põõsastest läbi jooksuga seie tuli, kui tantsisjad laiali läksiwad. Ma olen siin, armuline proua, paljugi näinud . . . igal Jaani-ööl ikkagi uudist. Igal Jaani-ööl olin ma siin puiestikus ja ootasin, kelle rahu tänawu häwitatud saab. Mitte armukadeduse pärast. Ma ei salga ju seda: ükskord armastasin ma teda üle kõige maailmas. See kord ei teadnud ma weel ilma elust midagi. Ma uskusin igat sõna, mida ta rääkis. Hiljem aga läksiwad minu silmad lahti. Ma sain kuulda, et ta neid samu sõnu ka teistele on

rääkinud. Ja see tegi teda minu silmis väikeseks. Ma ei saanud sellepärast nende pääle mitte armukadedaks, kes Jaaniöödel neist usteſt läbi endid puiestikku meelitada laſkſiwad. Ainult päästa tahtſin ma kedagit nende hulgast, et siis sellega ühes oma ärapetetud nooruſe üle nutta. Aga nad ei tahtnud päästetud saada . . . Anna Aboltin, wõib olla, wäljaarwatud. Seda päästis Waarpin . . . wähemalt häbiſt teiste inimeste ees . . . Ei, ma ei tulnud seie mitte waletama. Ma tahan ainult Jakobit päästa. Kui teie teda ka kurjategijaks nimetate, siis ärge unustage ometi, et terwete aastate kaupa ühtki päikeſe kiirt tema südamesse ei ole langenud . . . selleſt silmapilguſt saadik, kus mina omas rumaluſes temale selga pöörsin. Aga ma tahan seda jälle hääks teha; ma tahan seda wähemalt katsuda. Jakob piab lahti saama, kas ma sellepärast ka üheſt kohtuſaaliſt teiſe piaksin rändama ja igal pool Sandeniſt ja tema tegudeſt jutustama. Aga ma ei soowiks mitte, et selle läbi üks teine naene teotatud saaks ... ja ma tean, kui hirmus walus see on, kui tuttawad paljutähendawa naeratuſega meile järele waatawad. Sellepärast tahtſingi teid, armuline proua, paluda, et teie oma õiguſt, kui abikaasa, läbiwiikſite ja seda mitte ei lubaks, et Strautmali asi kohtu ette tuleb. Sääl ei wõi Sandeni minewiku üle mitte enam waikida."

Lutſie ei takistanud rääkijat enam. Kuiwal pilgul waatas ta tarretanult eneſe ette. Kui Ilſe wait jäi, pööris ta pää kõrwale.

„Minge nüüd . . ." ütles ta taſakeſi. „Lubada ei wõi ma teile midagi. Nüüd olen ma iſe palju waeſem ja nõrgem, kui teie."

Ilſe wõttis poiſikeſe käeſt kinni ja tahtis äraminna. Sääl heitis ta aga pilgu tagaſi Lutſie pääle, kes liikumatalt ja nagu purustatult omal pehmel iſtmel lames, ja lõpmata kaastundmus wõttis järsku temas wõimuſt. Ilma et iſegi seda teaks, miks ta seda tegi, kummardas ta Lutſie üle ja

hakkas, ägedalt nuttes, selle pehmet, walget shalli sundlema mis Lutsie oma ölade ümber oli wiskanud.

„Andke andeks, andke andeks, armuline proua!" kordas ta.

„Ma mõistan juba . . . ma mõistan," sosistas proua v. Sanden tasakesi. „See on ju wist naeste saatus, kõike sallida ja kannatada . . . Aga mis te' Anna Aboltini kohta ütlesite . . . kas te' kindlaste teate, et te' ei eksi?"

„Just siit selleft ukseft läbi astusiwad nad sisse!" wastas Ilse, ühe kahekordse ukse poole näidates, mis puiestikku wiis. „Ja järgmisel hommikul leiti teda rohuaias lusthoones."

Lutsie tahtis üles tõusta. Sel silmapilgul kuuldus wäljast häkilise tuulehoo kaeblik hulumine . . . akna luugid wabisesiwad. Lutsie karjatas tasakesi ja surus ennast hirmunult Ilse wastu.

„See on tema . . . Anna . . ." sosistas Lutsie pärani awatud silmil.

„Armuline proua, see on ju ainult tuul. Aga kui kangesti te' wäriselel Ma toon kohe wett."

„Ei, ei, ärge minge ära, ärge jätke mind ... seie täitsa üksi . . . kõige sellega . . . kõige sellega . . ."

Ja ta hoidis meel kõwemine Ilse ümbert kinni. Wiimane püüdis Lutsiet rahustada ja sinnas iseennast, et ta öö ajal niisuguse asju rääkima oli hakkanud. Tuul hulwas jällegi ja proua v. Sanden wärises kõigest kehast.

„Jääge, ma palun, weel silmapilguks seie!" palus ta, Ilse palgeid paitades. „Mul on siin nii kange, nii kole hirm... Teender! Teender!" ja ta surus ägedalt elektri kella traadi nuppu, mis laua kohal oli.

Natukese aja pärast tuli teender, koguni kohkunud näoga, nähtawale.

„Laske jalamaid hobune kerge saani ette rakendada!" käskis ta, „ja tallipois pangu ennast ligisõiduks walmis. Kutsuge pereemand seie.

Teender kummardas waikides ja läks. Pereemand astus sisse.

„Ma pian weel täna õhtu Sandhofi sõitma," ütles ta; „siin on wõtmed."

„Kas armuline proua kauaks ära jääb?" päris pereemand. Lutsie heitis tema pääle walju pilgu ja näitis käega uksе poole. Pereemand läks.

Siis wõttis Lutsie kirjutuse laua päält wanemate päewapildid, mässis nad paberisse ja läks selleşt kambrist ära. Eestuas sai ta oma rahu tagasi. Ilse seisis koridoris, mis eestuba Lutsie kirjutuse tuast lahutas.

„Nüüd wõite minna," ütles ta, sääl juures meelega Ilse otsa waatamast hoides. Ilse jättis Jumalaga ja läks wälja, poisikest käekõrwale wõttes.

Kui ta üksi oli jäänud, hakkas Lutsie heledaste walgustatud ruumis edasi tagasi kõndima. Teender ja köögitüdruk seisiwad söögituas auupaklikus kauguses ja ei teadnud, mis pääle hakata. Lutsiel ei olnud aga söögi pääle mõttetki, waid kõndis ikka edasi ja tagasi, ajuti nagu unenägudesse wajunult mõlemate gipsi kujude ette seisma jäädes, mis saali nurke ilustasiwad.

Weel ikkagi ei jõudnud ta ennast koguda. Ainult üks ainuke hirmus tundmus täitis tema terwet hinge: ära, ära siit! Ja ei elades ega ialgi enam seie tagasi! Weel kolm nädalat enne pulme rääkis ta neidsamu sõnu oma teenija tüdrukule, paitas tema palgeid, mässis tema juukseid ... oma sõrmede ümber. Temas ärkas äge kirge, kõike eneşe küljeşt ära kiskuda, mis tema sõrmed puutunud oliwad, — pesta, õõnuda, oma huuli ja palgeid kaapida, kuhu ta oma kirglisi mususi oli surunud, .. Ja siis need käed ... need sõrmed ... oo, tema sõrmus weel praegu sõrmes! Ja kindlal sammul, hirmu maha surudes, läks ta Sandeni kirjutuse kambri, tõmbas laulatuse sõrmuse sõrmeşt ära ja pani seda laua pääle. Tuatüdruk oli waheajal tema wäikese reisikohwri walmis

pakkinud; aisakellade kõlin trepi eest teatas, et saan ärasõiduks walmis on. Lutsie wiskas weel ühe kuiwa, waenuliku pilgu terwe ümbruse pääle, mis tema õnne ja wiletsuse tummaks tunnistajaks oli olnud, pani siis üliriided selga ja läks wälja, pimeda öö kaissu . . .

Oli juba südaöö, kui Lutsie Sandhofi jõudis. Kõik mõisaelanikud magasiwad sügawas unes. Et Lutsie wanemaid ehmatada ei tahtnud, laskis ta sammu mõisa lähedale sõita ja juba tükk maad parade treppist eemal kinnipidada. Siis läks ta teisele poole mõisat ja koputas tasakesti ühe akna pihta. Natukese aja pärast hakkas luugi prao wahelt nõrk walguse kiir helkima ja Lutsie kuulis wõtme lõgisemist. Ta läks nõuda nimetatud köögiukse juurde ja ootis. Pea läks see natuke lahti ja Lutsie ees seisis üks kortsunud näoga eidekene, käega wirwendawat küünalt warjades.

„Oh sa armas Jumal!" hüüdis wanake, kui ta Lutsiet nägi, „ei tahaks oma silmi uskuda! Mis inimesed need ometi on . . . lasewad last üksipäini öösel ära sõita . . ."

„Küll me' pärast räägime, tädikene . . . " wastas Lutsie sisseastudes. „Nüüd too mulle ruttu woodi-riided . . . ja tule maga ka ise see öö minu kambris .,. Mul on Raudupis üksipäini hirm ..."

Tädikene — nii nimetadi terwes mõisas Lutsie wana amme — pani ukse lukku ja wiis oma „last" koridorist läbi ja trepist ülesse wõõraste tuppa, sääl juures wahet pidamatalt Raudupi rahwast kirudes: lojussed on nad, aga mitte inimesed, et nad last täitsa üksi öö ajal kodust wälja lasewad, just nagu oleks neil enestel Jumal teab mis kiireid asju õiendada . . . Ja kas laps ülepää õhtulist on söönudki? . . Siis aitas ta Lutsiel ülemised riided seljast ärawõtta ja läks woodipesu tooma. Kui ta tagasi tuli, leidis ta Lutsiet ägedamalt nutmast.

„Ära nuta, lapsekene, ära nuta südamekene" püüdis wanake teda trööstida, kuna aga eneselgi pisarad üle kort-

ſunud palgede weerema hakkaſiwad, „ſeda olen ma armuliſe prouale alati ütelnud ja ſeda ütlen ma tale ka homme: ſee on otſe Jumala-wallatu tegu, laſt täitſa üksi wõõra majaſſe ja wõõraste iaimeste ſekka ſaata! Ja kui mind ſiin ka kõitega kinni ſiotaks . . . ma ei laſe ſind üksinda enam ſiit ära ... ikka tulen kaaſa. Mina, wana kondi-kogu, enam küll ſuuremat teha ei jõua, aga ſiis waatakſin ma ometi oma ſilmadega järele, et minu lapſele kurja ei tehtaks . . . Nii, mu lapſeke; nüüd teeme jakikeſe nõõbid lahti ja tõmbame ſeljaſt ära . . . Juſt nagu ei oleks ſääl inimeſi . . . laſewad laſt üsna üksi . . . on need aga ka uutmoodi ſaapad . . . pane lapſeke jalg niiwiiſi pingi pääle . . . aga palka mõistawad küll kõik tahta, ja ſeiſiwad iſe pikki ſeina ääri, nagu Poola kujud, aga kellegil ei tule meelde, ſelle eeſt hoolt kanda, et laps ka õhtul ſüüa ſaaks! . . . Näe, mu waene linnukene, kui lahjaks ſa oled läinud . . . ja jalad on ſul weel praegu märjad . . . Nii, nii, roni nüüd aga woodikeſeſſe, mu ſiidiusſikene . . . ja ſiin . . ma tõin tahwlikeſe ſhokoladi . . . ja ſiin tükikene marmeladi . . . Ära ometi nuta, Lutſie, lapſukene: ſa teed mind kurwaks . . Ja, jah, ſulle teeb miski muu aſi hirmu, mis hirmſam on, kui öö . . Seda aimas juba minu härra, kui ſind eſimeſt korda kantsliſt maha hüüti . . . Sinu mirtide pääle, laps, on palju piſaraid woolanud . . . Nuta ennaſt wälja, lapſukene!"

Ja wana amm ſilus taſakeſi oma „lapſe" lahtiſeid juukſid ja meele kohtaſi, kuna tema wanadeſt, tuhniſt ſilmadeſt palawad piſarad üle kolletanud, kortſus palgede woolaſiwad. Ja kui Lutſie wiimaks hommiku eel, uutmiſeſt kangeſti wäſinult, rahutumalt magama jäi, ei jätnud wanake weel tükil ajal järele, oma „lapſe" kahwatanud otſaeſiſt ſilumaſt, kuna hambita ſuu palweſõnu ſoſistas. —

Kaksteistkümnes päätükk.

See oli jaanuari kuu keskmistes päewades, kui keski isand, pisut kulunud kasukas seljas, kiiresti ühte paremasse hotelli astus.

„Kas kassa direktori härra juba siin on?" küsis ta kellnerilt, oma kasukat teiste teendrite hooleks jättes.

„Ja, erakabinettis . . "

Nagu angerjas puges ta hulgast wastutulejateşt wööraşteşt läbi ja kadus poolpimedasse koridori. Ainult tema lage pää kiilas ämariku walguşel weel mõne şilmapiigu, nagu küpse kõrwits

„See lõhub ju paljalt oma keşkeha abil edaşi!" ütles üks kellner oma şeltşimehele, temale järele waadates.

„Sellepäraşt teda ka werekaaniks kutşutakşe," wastas teine.

„Noh . . . şeda nime on tale ennemine tema „puhas" tegewus annud . . ." pomiseş eşimene ja läks eemale.

Laennukassa direktor istus mõttetesse wajunult laua ääres, mille pääl weel lahti tegemata weini pudel seişis.

„Noh, mis on?" küsis ta şisşetulejalt, oma şişemişt rahutuşt warjada püüdes.

Sisşetuleja ei wastanud kohe. Ta şilmitşes kõige päält koridorişse, kas şääl kedagit luuramas ei ole, laskis oma pilku üle tua käia ja pani kõrwa wastu uşt, mis kõrwal olewaşse ruumi wiis. Alles şiis, kui ta kindel oli, et lähekorras kedagit olemas ei ole, istus ta direktori wastu ühe tooli nurga pääle.

„See on tõşi . . ." ütles ta peaaegu şoşistades, „tänawu on teil kassa pää-koosolekul koguni teişţluguşed wastaşed, kui enne. Ja neil on ka teişţluguşed şõjariistad."

„Noh . . . niişuguşed kihutuşed on juba kõigil ammugi tuttawad," wastas direktor õlaşi kehitades; „tehakşe tööd nagu ennegi, arwud on niişama korras, — misşuguşi uuşi şõjariistu şiis meie wastu õige şepitşetud wõib olla?"

„Ütelge, kas teie kassas kellegi Straut — Straut — tont wõtku, mul ei seisa need Läti nimed meeles! selle inshheneri obligatsion, kes rabast raudtee üle tegemise plaani walmis sepitses?"

„Noh .. ja mis siis oleks?"

„Kas ta kindel on?"

„Täitsa."

„Hm ... ja siiski tahab wastaline partei just selle obligatsioni pärast teie naha päale kippuda. Kas teie kindlaste teate, et see obligatsion julge on?"

„Strautmali maatükki pääl on weske ja kaks wabrikut. Pääle selle saab see inshhener raudtee aktsia seltsi käest ligi 75,000 rubla. Pääle selle on tal wäga kasulik pikka tähtajaline kontraht kahe mõisaga, mis puumaterjali andmist tema wabrikutesse kindlaks määrab. Uus raudtee läheb otse nende wabrikute külje alt mööda. Ja lõpuks — selle wabriku tööstus ja kauplemine on wiimastel aegadel kangesti kaswanud."

„Noh ... igal asjal on wähemalt kaks külge. Minule on aga neidsama asju koguni teises wärwis kujutatud."

„Ja misuguses wärwis siis?"

„See isand on ilma kopiku oma enese rahata päale hakkanud. Lühikese ajaga ajanud ta ennast oma majandusega pankrotti, milleest ta ainult selle läbi ennast päästnud, et ühe weksli ära kaotanud. Nüüd olla aga teised töendused selle summa kohta muretsetud, ja raudtee seltsi poolt temale maksetaw summa, mis sugugi nii suur ei ole, kui esialgu arwati, saada wekslirõõla tasumiseks kinni peetud. Ja, et selle isandale siis sugugi tööstuse kapitali ei jäe, on ka tema puude kontraht paljas null."

„Ma tean aga karwa päält, et tema äri kaswab. Wiimastel nädalatel saatis ta ükski meie linna ligi 20,000 rbl. eest kaupa."

„Kas te' teate, kellede nime päale see kaup saadeti?"

„Mulle nimetadi kolm wõi neli tundmata agenti, aga selleſt ei ole wiga. Kaubad on järelmakſu pääle ſaadetud."

„Noh, meie ajal tuleb paljugi asju ette. Iſeäranis ... Kas ma oma asja saladuſesſe jäämiſe pääle kindel wõin olla?"

Direktor tegi käega kärſituma liigutuſe.

„Waadake, direktori härra," algas painduw iſand, „nende wõõraste agentide seljataga, kes tänawu talwel inſheneri käeſt kaupa oſtſiwad, piab Sanden peidus olema."

„Sanden? ... Hm, ſiis jääb wiimati ſeie ſaadetud kaup wiſt makſali ladusſe wäljamaksmatalt seisma. Wastuwõtjat ei tule nähtawalegi."

„Arwatawaste läheb lugu küll nii"

Direktor jäi mõttesſe.

„Strautmalile oleks ſee wastumeelt uudis," ütles ta natukeſe aja päraſt. „Tal tuleb juſt jaanuari kuul ſuuremad ſummad wäljamaksta ja ſääl juures on ta muidugi selleſt kaubaſt saadawa 20,000 rubla pääle lootnud. Ta piab ſeie ſaadetud kaupa kas pandiks panema ehk ruttu ära müüma."

„Ka ſee tee on temal arwatawaste juba kinni pandud," ütles painduw iſand, tühjaks joodud weini klaaſiſi uuesti täites.

„Kuidas kinni pandud?"

„Niiſama ... Waadake, kõik kaubad, mida Sandeni agentid waremalt oſtſiwad, et inſheneri uſalduſt wõita, müüdi ſiinſamas linnas pea igalpool alla oma hinda wälja. Ja ſelle järelduſel olid mõned tundmatad oſtjad jutu wälja laotanud, et klaas kui ka paber walesti ſorteeritud, tihti ka koguni rikkis ja kõlbmata olla. Süü langeb ſääl juures muidugi wabriku pääle ... Ei, hoidku ſaatus igat ristiinimeſt niiſuguste wingerpuſside eeſt, milledesſe ſee inſhener on ſattunud."

„Noh, ega ſee ju enam eilane ole. Küll ta ennaſt läbi raiub."

„Kui ta ennaſt müüd ka weel selleſt ſilmuſeſt päästab,

ſiis ei pia teda üksi pagan enam kinni. Aga mina küll praegu tema nahasse tükkida ei tahaks. Teie wõite seda asja muidugi paremine otsustada. Aga kui mina teie asemel direktoriks oleksin, siis oleks mul see lugu, ma arwan, päris hapu."

„Mis see lugu minusse puutub?"

„Waadake, see jaht insheneriga läheb muidugi enne kassa pää-koosolekut lahti. Ja kui nüüd sellel koosolekul wastane partei selle pääle tähendaks, et selle isanda weksleid praegu protesteeritud saawad, tema obligatsion aga kassas panditud on, siis oleks see igatahes teraw sõjariist teie wastaliste käes . . . Kas selle obligatsioni tähtaeg juba enne koosolekut läbi jõuab?"

„Ja."

„Wõi nii . . . Noh, siis ei ole asi ju weel nii halb. Siis wõib seda terwet kupatust juba enne seda korraldada."

„Jseeneseſtki mõista."

„Küsitaw on nüüd weel ainult see, kas ta ka oma panti wälja lunastada jõuab."

„Ta piab . . ." wastas direktor natuke äritatult.

„Noh, uulitsa päält pole 40,000 rubla iga silmapilk üles wõtta. Ma usun, nii suur on wist tema wõlasumma."

„Minu päraſt tampigu ta raha wõi maa seest wälja, aga tähtajal piab ta wäljamaksma."

„Siis on tema obligatsion teie käes nii mõjuw?"

„Ja — ah."

„Jooge ometi, direktori härra!" Ta surus elektri traadi nööpi. „Kellner" ütles ta sisseastuwa teenrile, „tooge weel üks pudel . . . kas selleſtsamaſt sordist, direktori härra?"

„Ükskõik!"

„Tooge weel üks pudel selleſtsamaſt sordist. Ma olen teie wäljawalikuga ka selles asjas täitsa rahul . . . Ja, waadake, teie kassa üle olen ma iseeneses tihti imestanud. Tõtt ütelda — mul oleks hirm, säält raha laenata."

„Kuidas nii?"

„Waadake, niikaua kui kassa walitsuses teiesugusteſt meesteſt enamus on, ei ole auusal wõlglasel midagi karta. Kas see aga järsku ette tulla ei wõi, et niisuguſed inimeſed tüüri oma kätte saawad, kes rohkem oma eneſe tasku eeſt hoolitsewad? Niisuguſed isandad wõiksiwad wõlglast peagi hullemine paljaks niita, kui lammast."

„Noh, direktoride õiguſed on aga kassa põhjuskirjade läbi waljult piirideſse pandud."

„Just needsamad põhjuskirjad need päris käärid ongi. Wõtame, näituseks, sedasama inſheneri juhtumiſt; osawad direktorid wõiwad nendesamade põhjuskirjade abil tema käeſt kergesti 20—30,000 rbl. oma tasku tõmmata."

„No noh, mu armas . . ."

„Lubage, ma teen seda teile jalamaid muſt walge pääl selgeks!" Ja kuna ta kiiresti oma taskuraamatu wälja oli wõtnud, hakkas tu agaralt rehkendama.

„Obligatsion on wiſtiſt 40,000 rbl. eeſt panditud?"

„Ja."

„Ja wäljaantud on ta 60,000 rubla eeſt?"

„Muidugi."

„Kui ta nüüd teatawal päewal wäljalunastatud ei saa, siis wõib kassa, oma põhjuskirjade järele, seda panti äramüüa, kas enampakkumiſe teel ehk ka muidu niisuguſe summa eeſt, nagu seda juhtub?"

„Täitsa õige."

„Kassa saab obligatsioni eeſt — ütleme — 10,000 r. Täieliſeſt wõlasummast puuduwad siis weel umbes 30,000 r. Seda wõib aga siis inſheneri muust waranduſeſt sisse nõuda?"

„Ja, õigus on kassal selleks küll."

„Noh, waadake nüüd! Ja teie ütlete weel, et selle isanda seis kindel on. Kassa nõuaks tema käeſt oma 30,000 rubla tingimatalt. Aga obligatsioni omanik wõiks inſhenerilt terwet obligatsioni summa, 60,000 rubla, sisse nõuda?"

„Ja . . . paberi pääl tuleb see nii wälja. Teie unus-

tate aga, et niisuguſel juhtumiſel kasſawalitſus oſtjaga käſi-käes piaks käima."

„Ma ei unustanud ſeda ſugugi. Juſt ſelle pääle ma mõtleſingi. Obligatſioni omanik teenib ſelle juures kindlaste oma 50,000 rubla. Kas teie ſiis arwate, et ta kõigeſuurema häämeelega direktoridele nende „waewa" eeſt ühte oſa omaſt kaſuſt ei annaks ?... Pool oſa ehk weel rohkemgi ? Terwiſeks !"

Direktor naeratas, aga koguni iſeäraliſel wiiſil.

„Noh, ma ei tea aga, kuſt teie niisuguſi direktoriſi leiakſite."

„Ma ei räägi ſiin ju mitte direktorideſt, waid teie kasſa põhjuskirjadeſt. Ja ſee on tõſi : need wõiwad inimeſt kiuſatuſeſſe ſaata. Iſeäranis ſee praegune inſheneri iugu: kas teie arwate, et ta ka piikſatadagi julgeks, kui tale ſel wiiſil ſelgeks tehtaks, mis elu- ja äritarkus täyendab ?"

„Ta wõiks aga meie kasſa uſaldamiſt wiie, kuue aasta pääle rikkuda."

„Ma ei uſu, et ta ſeda wõiks, kui ta ſeda ka tahaks. Aga tal ei oleks ſelleks wistiſt tahtmiſtki Lollpää ei ole ta tõesti. Ta teab, et ta oma kirumiſega teie kasſa üle kas kohtus ehk ajalehtedes midagi ei wõidaks. Kõik on ſeadusliſult ja waba kokkuleppimiſe järele tehtud. Ta teeks ſellepärast ainult iſeeneſele kahju. Ärі laenuuſaldus ei ſaa ſelle läbi kindlustatud, kui äriomonik maailmasſe paſundab, et ta oma rumaluſe, ettemõtlemata oleku ehk tähtaja wiiwitamiſe järeldusel 70 ehk 80 tuhat kaotanud on. Ma uſun et inſhener ſuruks hambad keele ſiſſe ja tänaks Jumalat, kui ka teiſelt poolt ſelle asja üle waikitakſe."

„Terwiſeks ! Jooge ometi !" lauſus direktor. „Ega teil ju aina ekslik mõte olegi: theoretikalikult waadates näiwad kasſa määruſed tõesti nagu ſilmuſed wälja. Aga korratumate maksjate päraſt ei wõi kasſa ilma niisuguste määrusteta kindel olla. Tegelikult ei tarwitada aga ſeda lämmatawat abinõuu ialgi. On ju näha, misſuguste inimestega tege-

miſt on, ja ſelle järele käiakſe nendega ümber. Kõrilõikajaid ei tehta aga ometi mitte direktoridekſ."

„Noh, direktori härra, — inimeſi on mõneſuguſi .. Kes wõib teada, miſſugune lojus kellegi ſees peidus on! Igapäewaſes olekus näewad nad ju kõik auuſad, wiiſakad wälja ... Aga jootke ühte nende hulgaſt purju ehk näidake neile 25,000 rublaliſt raha hunikut, ja ſiis ehmatate iſegi ſelle üle, miſſugune elukas ſelle wiiſaka iſanda naha ſeeſt wälja tükib. Ärge pange pahaks, direktori härra, aga mina ei julgeks pudeli täie porujommigi pääle kihla wedada, et teie mõlemad kaasdirektorid weel pilk aegagi ſelle üle kahklekſiwad, kui teie asja nendele peenikeſelt ette ſeletakſite. Kolmkümmend kuni nelikümmend tuhat ei ſaa mitte igapäew nagu praetud kartohwliſi jahtunud tuhaſt wälja kaapida. Ja meie kõik oleme ju ainult inimeſed. Teie otſustate teiſi eneſe järele, direktori härra. Teie uſute, et kõigil niiſama waljud põhjusmõtted on. Selles ekſite te' natuke. Ärge pange pahaks, aga lugu on tõesti natuke ſeda laadi. Waadake, on ju kahte ſorti inimeſi olemas, kes niiſugustel juhtumiſtel mitte neid teeſi ei käi, mida meie nõndanimetatud „ſeltskond' õigeteks piab. Ühed on wäikeſed olewuſed, ühepäewa inimeſed, minu päraſt wõi narakad, nagu näituſeks mina. Mis hoolib niiſugune ſeltskonna juttudeſt ehk arwamiſteſt? Ja juſt need arwamiſed ükſi on need, mis endid tühja kõhu ja — küllusliſe elu ja ſhampanjeri pudelite wahele ſeadwad. Mis on ſiis tema, ſee tühipaljas mehikene, ſeltskonna ſilmis? Mis teab ſeltskond temaſt, mis hoolib tema ſeltskonnaſt? Linnas laguneb jutt laiali: ſee ja ſee rätſepakene ſai kes teab mis wiiſil ſada rubla raha. „Ahaa, küll ta ſiis nüüd Lihawõtteks paar uuſa pükſa oſtab ..." See on umbes kõik, mis ſeltskonnal tema üle ütelda on. Ta on ſelleks liig wäikene, et tema üle rääkida wõidaks. Ta ei pia aga ainult mitte julgema, ſelle ſaja rublaga kohe ſeltskonnaſſe tükkima hakata, ta ei tohi oma uuſa pükſa mitte ſeltskonna tugide

wastu nühkida . . . Waadake, mikspäraſt ei piaks niiſugune tolmu kübemekene, niiſugune unustatud atomekene kord mitte ihalduſt tundma, tuhat rubla teenida? Ütelge, kas mina — näituſeks — olen kõrilõikaja või ei ole? Auuga olen ma leiba ſöönud, ilma et keski öieti teaks, kus nurgas, ja teen ſeda ka tulewikus, - - kas mul ka wõid leiwa pääle määrida on ehk ei ole, ſelle järele ei küſi keski. Kui nüüd aga keski järsku mulle ütleks: „Kos ſa walmis olekſid, inſheneri obligatſioni oſtma?“ ſiis küſiſiksin ma jalamaid: „Kus ta on?“ ja niiſuguſi inimeſi on palju, enam, kui teie, maailma wägewad, ſeda arwatagi wõite. Aga on ka weel teiſt ſorti inimeſi. Meie oleme liig piſukeſed ſääſe pojakeſed ja ſellepäraſt ei oie meil ſeltskonna keppi korta, aga ſee teine ſort on jälle liig ſuured ja liig wägewad. Need on need, kellede käeſt ſeltskond uuſi moodusi ja tõldaſi, uut habeme kammimiſe wiiſi ja uut moraligi õpib ja järele ahwib. Need ſeiſawad ſelleks liig kõrges, kui et ſeltskond teiſiti nende otſa waadata julgeks, kui ikka müts näpus . . . Waadake, direktori härra, kui nüüd üks ſeeſugune liig wäikene ja üliwägew.. lõwi ja ſääſk . . . kokku trehwakſiwad, kas need ei wõiks kord ühesſoos hirwejahile minna? Mõinasjutus räägitakſe, et teiſed loomad ſelle wiiſiga rahul ei ole, kuidas lõwi ſaaki jagab . . . Kas on aga elades keegi kuulnud, et ſääsk ehk parm lõwi üle nuranud oleks? Mõlematele jaab jäält küllalt .. Ja nii on, kas näete, mitmeſuguſi inimeſi maailmas . . .“

Direktori käſi wäriſes, kui ta weini klaaſidesſe kallas. Tema kaaslane ei pannud ſeda nähtawaste aga tähele.

„Noh, ſiin weini klaaſi juures wõime küll endid lõwi ja ſääſe olekuſſe luuletada,“ ütles ta.

„Keele ja suuga sõidame, nagu üeldakſe, ikka wõõrale maale. Aga ſee on ka omaſt kohaſt hää, et elus ſeeſuguſi wõimaluſi lõpmata arwemine ette tuleb, kui luule kujutustes. Aga kõik ſee aeg tarwitaſime ometi piatuſega näituſi. Kas teie ſiis arwate, et niiſuguſi direktoriſi leida ei ole?

Hää, kui teil niisugune usaldus oma kaasinimeste wastu on. Julgema oleku päraft oleks ometi parem, kui teie selle Straut. — selle inspeneri asja oma kätte arendada wõtaksite ja seda mitte nii ei jätaks, et teie mõlemad kaasdirektorid selle läbi asjast rohkem kasu omale saawad. Lubage, et ma teile weel mõdagi teatan, mis mulle täna kõrwu puutus: Kihutus kassa walitsuse wastu sünnib tänawu Sandeni aetusel ja tema plaani järele."

Ta pigistas silmad pilukile ja pani tähele, misugust mõju need sõnad tema kaaslase pääle awaldawad.

Direktor waikis.

„Sandeni plaan on selge kui päike: ta tahab asja nii kaugele ajada, et kassa enam Strautmali poolt ei ole. Teie olete see, kes selle isanda wastu armuline olnud, — järelduslikult piate teie direktori ametist lahkuma. Teie kaasdirektorid peşewad pääkoosolekul omad käed puhtaks . . . nad tähendawad selle pääle, et teie selle õnnetuma obligatsioni eest olete seisnud . . . Tehke, mis tahate, direktori härra, aga seda asja pidage silmas. Muidu wõib see kõiksuguşi ootamata juhtumişi tuua."

„Küllap Strautmal oma pandi wälja lunastab."

„Teie loodate seda. Teised ei usu seda aga mitte. Ja iseäranis weel siis, kui ta selles arwamises julgustatud saab, et kassa tema tähtaega pikendada soowib, wõib asi lõpuks nii minna, et teie enam isegi ei tea, kuhu selle obligatsioni piate panema. Tema omanik ei jõua seda nii silmapilk wälja osta, aga teie ei tohi seda kuni pää koosoleku kokku tulekuni enam kassasse jätta . . . Nii piate seda dokumenti kellegile — juhtumal kombel wõhi-wõõrale inimesele — ruttu äramüüma Ja see tarwitab teie ruttamist muidugi oma kasuks. On parem, kui niisuguste asjade üle aegsaste järelmõteldakse . . . Arge pange pahaks, — mina ei püüa ju sugugi, teile nõunandjaks hakata. Aga kui teie mind paljalt omaks tööriistaks tarwitada soowite, siis ütlen ma teile, mis

ma kuulma juhtun . . . Kas teate, peaaegu oleks õige waja, õhtuſööki tellida. Weſt jääb mul ſeljas juba õige lodewaks .."

Kuna mõlemad iſandad lõbuſas erakabinettis weini klaaſide juures laenukaſſa põhjuskirjade ja inimeste mitmekeſiſuſe üle arutaſiwad, ſammus Willi Strautmal tumedates mõtetes kõige elawamat uulitſat mööda edaſi, ennaſt wõimetumalt külma põhjatuule hooleks andes, mis peenikeſi, torkawaid jää nõelu tema näo wastu puhus.

Päraſt ſeda, kui ta täna linna oli jõudnud, tundis ta peagi ära, et Sanden ja tema abiliſed maganud ei olnud. See oli õige: Strautmalil oli, et oma kohustustega walmis ſaada, ka wiimaſtel nädalatel ſaadetud kauba hinda waja. Nüüd lameſiwad need kaubad aga raudtee ladus, ſiſſemakſtud ei olnud nende eeſt kopikutki ja paari warema ſaadetuſe eeſt tuli juba ſeiſuraha maksta; kaupade tellijaid ei olnud aga kuſtkiltki leida. Niiſama märkas ta peagi, kui kangesti tema wabriku ſaaduſed omaſt eſialgſeſt kuulſuſeſt kaotanud oliwad ja kui wõimatu ſee nüüd oli, neid ära müüa ehk pantida. Ometi oli tal raha waja. Ja kõige wiimaks: mis pidi ta oma obligatſioniga pääle hakkama, kui kaſſa walitſus laenu enam ei pikendaks? Seſt obligatſioni wäljaoſtmiſe pääle ei olnud nüüd mõeldagi.

Kuhu ta iganes waatas, igalpool hukatus, igalpool wastaliſte ſilmuſed ja ſalajad ja awalikud wastaliſed ehk kurja ſoowijad . . . Weel oli tal natuke lootuſt, et kaſſa walitſus Sandeni nõuus ei ole. Igatahes pidi ta juba täna õhtul ſelguſele ſaama. Ja nii oli ta üheſt kohaſt teiſe jooksnud, kuni wiimaks ometi direktori jälgile ſai.

Ta ruttas hotelli.

Sääl ſai ta kuulda, et direktor küll ſääl on, wistiſt aga praegu kellegi iſandaga tähtſaid äriliſi aſju õiendab. Strautmal tegi otſuſeks, oodata, kuna ta direktorile oma kaarti ſaatis, ſelle küſimiſega, kas tal weel täna õhtul ſilmapilk aega tema jaoks üle jääb.

Direktor tahtis praegu helistada, et teender õhtusööki tooks, kui see parajaste Strautmali kaardi sisse tõi. Direktor luges seda ja weeretas siis näpus siia ja sinna, ilma et otsusele jõuaks, mis teha tuleb.

„Strautmal soowib minuga rääkida . . ." ütles ta wiimaks oma kaaslasele.

„See oleks ju üli huwitaw!" hüüdis wiimane.

„Olge nii lahke ja tehke minu selle isandaga tuttawaks .. pakume temale ka õhtusööki:

„Kutsuge see härra sisse ja tooge söögi- ja weinide kaart siia."

Strautmal astus sisse.

Direktor ei saanud oma häälele mitte soowitawat kõla anda. Ta tahtis nagu meeldiwat uudist awaldada, aga ometi tuletas tema hääle mõnu ennem karjapoisikest meelde, kes rohuaia wärawa pääl peremehega kokku on juhtunud ja kes nüüd sugugi ei tea, kas peremees waraštatud õunu märkab, mis tal põue peidetud. Kulunud kuuega painduw härra oli aga üli õnnelik, et selle mehega tuttawaks saab, kelleşt ta juba niipalju kuulnud.

„Kas teie, härra Strautmal, juba õhtulist olete söönud? „algas direktor, kui ta nägi, et tema kaaslasel rõõm nii tähtsa tuttwuse üle kõne woolu ikka wägewamaks paisutas.

„Ei."

„Olge nii lahke, tellige kolme jaoks õhtusööki," ütles direktor oma kaaslasele. See kadus kuulmata sammul ukseşt wälja.

Ja nüüd istume, armas inshener. Ja jutustage, kuidas teie äriasjad lähewad? . . . Kas sigarid soowite? . . ."

Strautmal wastas, et ta ei suitseta, kuna ta äriasjade kohta tehtud küsimist nagu tähelegi ei pannud.

„Ja, see on üsna tubli, kui selleşt ebawooruseşt eemal hoida jõutakse: . ." tähendas direktor targal näol, oma sigarit suitsema pannes. „Kui aga ühtelugu inimestega läbi

käiakse, siis ei saa ilma suitsetamata mitte hästi välja. Meie kultuura elu on ju kord niisugune . . . Ma kuulsin, et teil viimastel aegadel suured tellimised on olnud. Kas teie kõigega walmis jõudsite saada?"

„Noh, läks ikka . . ." wastas Strautmal ja waikis. Ta ei wõinud seda mõtet, seda aimdust mitte eneselt tagasi tõrjuda, et temal, siia kabinetti astudes, just nagu surnuaia rõhuw olek tema hinge pääle oli asunud. Kas oli see halb mõju, mida wõõra isanda paljas pää ja luurawat, ahnet koera meelde tuletawad silmad olid sünnitanud, wõi oli see direktori hääle wõlts kõla ehk lõpuks tema enese tänase ärituse ja põnewuse järeldus — üksköik, aga tal oli see tundmus, nagu oleks praegu keski mööda minnes temale förwa sisse sosistanud: „Hoia ennast!" Direktor ütles jälle midagi. Strautmal püüdis kuulatada, aga ei saanud midagi aru. Ainult seda teadis ta, et direktor midagi ei küsinud, waid ainult jutustas. Järsku waatas ta aga wastu tahtmist oma selja taha. Oma ergulises äritujes tuli tal ette, nagu oleks seljatagast keegi kassi sammul temale lähemale hiilanud.

Sarnase rumala hirmu üle wihastades jõi ta oma weini klaasi tühjaks, mida direktor temale pakkunud oli.

„Teil oli linnas täna wistist palju tegemist?" küsis direktor osawõtlikult; „teie näete wäga wäsinud wälja."

Paindus isand astus sisse.

„Teie piaksite sagedamine linnas käima, hra inshener," ütles ta direktori wiimastest sõnadest kinni hakates, „muidu kogub üheks korraks liig palju tööd. Ja ühe ettewõtte juht piab igatahes õige liikuw olema. Ma mäletan weel, kuidas seekord, kui meie Bismark —"

Ta tähendas pääga ruttu sinna poole, kus direktor istus — „Kui meie direktori härra oma kassat asutas, — inimesed pidasiwad seda aina siniseks imeks. Kui tihti ei olnud selleşt juttu, et seda keegi aru ei saa, millal ta jõõb, millal magab. Alatasa oli ta ametis."

„Noh, ma arwan, et ka hra Strautmali tegewuse puudusе üle kaebada ei wõi. On tal ju ükſinda kahe wabriku tehnikalik, kui ka ärilik külg järele waadata ja juhatada," tähendas direktor.

„Õige, mis õige!" sõnas painduw iſand, oma nuaga mängides, „meie rääkiſime alles direktori härraga teie wabriku üle. Inimene kohkub lauſa, kui kõige ſelle tegewuſe pääle mõtleb. Nimelt juſt ſee äriline külg . . . Waadake, hra inſhener, mina olen nendeſamade ärimeestega juba umbes 20 aastat tegemiſt teinud Teie olete aga algaja . . . ſellepärast ärge pange pahaks, kui ühes ja teiſes asjas mõne sõnakeſe ütlen: Ärimees piab meie ajal wäga liikuw olema, ta piab läbikäima, eneſeſt rääkida laſkma, kõiki oma asja üle waimustuſele ajama. Waadake, teil on naaber, mõiſaomanik Sanden. Igakord, kui ma teda näen, on mul ſelleſt meheſt kahju: mikspärast ta ometi mõisnikuna sündis? Kui ärimees, oleks ta terwet linna kotti toppinud ja koti suu siis kinni nöörinud . . . ainult meie wana rebane, meie Bismark, jääks wälja . . See, kas teate, on mees, nagu elawhõbe."

„Noh oodake aga, armas sõber," wastas direktor, „wõib olla, tuleb aeg, kus hra Strautmal Sandenit ennaſt kotti ajab."

„Teie ehk ei teagi weel, hra inſhener, et direktori härra teie agaram eeſtſeisja ja hääd soowija on," ſeletas painduw iſand. „See wõib ju olla, et hra inſhener Sandenit kotti ajab, kui tal niiſuguſed sõbrad on, nagu teie, kes terwet linna nagu oma eneſe taſku tõmbab. Selleſt ma ju ei räägigi. See'ep ſee õnnetus ongi, et Sanden õigeſſe kohta ei ole sündinud. Ta ei wõi oma loomulikka andeid milgi wiiſil täielikult tegewuſeſſe panna. Aga oſaw oleks ta, ſelle üle ei maksa sõnu kulutada . . . Kas ſee tõſi on, hra inſhener, et teie Sandeniga ära olla leppinud?"

Direktor waatas niiſama imeſtanult küſija otſa, kui Strautmalgi. Wiimane ei saanud ſelleſt inimeſeſt kuidagi

aru. Mis ta öieti tahtis? Ta teadis wäga hästi, et Sanden tema waenlane on, kiitis teda aga siiski. Kas see mitte meelega tehtud lollus ei olnud? Ta waatas weel kord küsija otsa. Ei, see ei saanud nähtawaste enam aru, mille üle rääkida wõib ehk mille üle waikima piab. Wististe oli ära joodud wein teda nii kaugele ajanud.

Kellner tõi õhtusöögi sisse ja katkestas jutuajamist. Strautmal jäi wiimase küsimise pääle wastuse wõlgu. Pisut aja pärast juhtis aga direktor jutu uuesti selle asja pääle.

„Leppida wõime meie ju igapäew," wastas Strautmal, aga umbes se!samal põhjusel, kui kiwitraks noore käoga."

„Ja teie ei jõua siis ainult selle üle ühisusele, kumb teist kiwitraks, kumb kägu on?" küsis direktor.

„Kiwitraks . . . kiwitraks . . ." püüdis painduw isand omale meelde tuletada, „see on wist see lind, kelle pesasse kägu omad munad muneb?"

„Seesama jah," tõendas direktor.

„Waadake, mu härrad," ütles kiilaspää, naeratades, kuna ta uuesti weini klaasidesse kallas, „ma olen küll natuke purjus . . . aga ma tean weel wäga hästi, mis ma räägin. Kui teie lubate, härra inshener, siis seletan ma teen häämeelega, kes teist noor kägu, kes kiwitraks on."

„Olge nii hääd!"

„Waadake, teie arwate muidugi, et teie kägu olete . .. Teie metsa kontraht Sandeniga oleks muna; selleşt imeks kägu omale elujõuudu ja, suuremaks kaswades ajaks ta Sandeni tema mõisast wälja. Selles eksite aga rängaste . . . ärge pange pahaks. Käol on kaks omadust, mida kiwitraksil ei ole. Esiteks on tal ülihää seedmine. Sellepäraft kaswab ta rutemine, kui kiwitraks. Ja teiseks mõistab ta teist linduși oma kasuks tarwitada. Teil, härra inshener, ei ole aga käo kõhtu. Teie ei jõua inimeste lori ühe tühipalja ärakadunud weksligi üle ära seedida. Teie muretsesite ise tõenduși, et teie Sandenile raha wõlgu olete. See on ju

köik wäga ilus ja hää, aga kägu ei tee midagi selleşarnaşt eladeski. See ei küşi kunagi omalt kaşuwennalt, kas sellel ka küllalt ruumi ja hää elada on, kas ta teda pigistab? Ta iše aga kaswab ja koşub wahetpidamatalt. Teie mõtlete liig palju inimeste õiguste ja nende õiguste piiride üle. See on seedimiše haiguše tundemärk. Ja seešama nõrgapoolne seedimine keelab teid ka, teişi oma kaşuks tarwitamaşt. Maşinaid, auru, wett, tuult — köiki jõuate teie eneste orjaks teha; inimeşi oma teenistuşesše panna ei oska teie aga mitte kägu mõistab seda. Ja Sanden mõistab seda ka. Sellepäraşt, härra inşhener, ärge Jumala päraşt mõtelge, et teie kägu olete! Joome parem!"

„Joome, — kurwastuše pääle! Aga kas teie waheşt miskişuguşt hääd rohtu ei tea niişuguše — jääme selle sõna juurde — moralilise seedimatauše wastu?"

„Teie piate mind, hra inşhener, nagu ma näen, natuke naeruks. Aga see ei tee wiga. Mina olen nende inimeste hulgaşt, kelle juttu keegi kunagi töeks ei pia. Aga üht rohtu tean ma ometi. Waadake, teie rahwa poegade keskel on kõigeşt üksainuke, kes teişi eneše teenistuşesše oskab panna. Sellega piate ennaşt ühendama, kui oma plaaniši Sandeni wastu läbi wiia tahate."

„Ja kas ma tohikşin teada, kuşt ma seda härrat leian?„

Kiilaspää ajas omad silmad imestuše päraşt pärani, waatas niişuguşel pilgul Strautmali otsa, nagu oleks see kuu päält maha tulnud, ja jõi wiimaks oma klaaši tühjaks.

„Wõi šiis teie ei teda sedagi! Kas mul ei olnud õigus, hra inşhener, et teie liig wähe inimestega läbi käite? Direktori härra, waadake ometi seda meeşt, kes oma nina ees kaswawat suurt metsa ei näe."

„Tõtt ütelda," tähendas direktor, „ka mina olen uudishimuline, kes see sündinud käşutaja õige piaks olema?"

„Ah, mis te' šiin nüüd weel teadmataks te ete, direktor härra. Teie teate ju niişama hästi kui minagi, et teie sei

ainuke oma rahwa keskelt olete, kes täiesti teab, mis ta tahab, ja oma abinõuusi kui ka inimesi täitsa tunneb. Hra inshener, waadake: see on see mees! Just niisama, kui teiegi hakkas ta pääle, ilma kopiku oma rahata, aga südames keewa saja kraadilise idealismusega; aga oma elupäewi lõpetab ta miljonärina ja linnapääna. Ja seda meest teie ei tunne! Ainukest meest, kes Sandenile wastu julgeb panna! Joome parem!"

„Ma ei tea, kas teile enam üht klaasi täitki lubada wõib," wastas direktor naeratades, „muidu teete mind weel iseg' sultaniks."

„Mina ei wõi kedagit kellegiksi teha, direktori härra. Aga teie waimu jõud teeb seda... ja teie pää... ja teie tubli seedimine. Waadake, hra inshener, see on mees, kes oma wagu otse edasi ajab, ilma et parema ehk pahema poole kõrwale waataks. See on mees, kellel oma enese aated on."

„Noh ma arwan, et hra inshener palju paremate ja algupäralisemate plaanidega pääle on hakkanud kui mina," tähendas direktor.

„Pääle on hakkanud... See'ep see nende õnnetus ongi, et nad hääst hakkatusest kaugemale ei saa... just nagu tuikesed oma pesategemisega. Olgu hää poole ehk paha poole, igal pool teewad nad ainult esimese sammu. Jumala pärast, mitte ema põlle nurgast lahti lasta! Ütelge, kus on teie kõiges Säti kupatuses üht ainust mehist kelmigi leida! Kõiki teie kelmusi on juba sada korda nähtud, kõik teie kelmid ja kelmikesed on nii ühetoolised, kui mädarõikad: haara, missugust tahte, lehtipidi kinni, kõigil on alumine ots peenem, kui ülemine. Teie kelmustate üksteisele kas peru hobuse ehk tündri täie mädanenud heeringaid kaela, pressite mõnelt waeselt kuradikeselt, kui see tulises hädas juhtub olema, kuue kuu eest kakskümmend protsenti wälja, joodate sõpra purju ja annate tale siis nõuu, et ta teie wõlauskujate ees teie asja kiidaks... Selles on teie terwe kelmuse algus ja lõpp. Ja siis tahate

weel Sandeni ja tema seltsimeestega jõuudu katsuda. Ei, mu isandad, omast rahwuslikest kapstasupi politikast teie kaugemale ei saa, ükskõik, olge te' stuđeeritud ehk metsataguseđ."

„Mis asi see rahwuslik politik .. wõi kapstasupi politik siis õige on?" küsis direktor, lõbusas tujus olewa rääkijaga ja Strautmaliga klaasisi kokku lüües.

„Noh, te' teate seda ju isegi, direktori härra. Aga hra insheneride wõin ma seda jutustada. Teie teate, et endised Riia kaupmeheđ talupoegi, kes neile kaupa tõiwad, napsi, odrajahu pudru, kapstasuppi ja lubjast piipudega wõõrustasiwad... muidugi linu kaalu rehnungi pääle. Ja neil aegadel tekkis teie maameeste hulgas see ilmsuremata tagametslane, kogu teie politika esiisa. Kuni tänapäewani ei ole muinasjutt tema meeleterawuse üle kadunud: kui mind ka saks linaostmise juures tüssas, siis tüssasin ma kapstasupi juures teda weel rohkem. Niipea, kui ta silmad kõrwale pööris, wõtsin ma saks lusika täit suppi ühe suutäie leiwa pääle. Ikka suutäis leiba ja saks lusika täit kapstasuppi pääle! .. Waadake, mu härrad, niisuguse kapstasupi politika taga lõpeb kõik teie rahwa kawalus ja tarkus otsa. Teie kawalusest ei ole mingit jõuudu, mingit aadet ega iseenda usalđust, temal ei ole kotka lennuga midagi sarnađust, kellel ükskõik on, kas ta üle nurme ehk raba edasi wuhiseb. Süda läheb inimesel mõnikord aina läilaks, kui teie pehmust tähele paneb: auusaks inimeseks liiga tark, kelmiks liiga lodew .. . Kui direktori härrat ei oleks, siis wõiksin ma selle pääle wanduda, et teie rahwa waim üht ainust eht kelmigi sünnitada ei ole jõudnud! Terwiseks, mu härrad!"

Direktor ei olnud küll weel mitte niipalju purjus, et nende oma seltsilise sõnade läbi ennast haawatud ei tunneks olewat. Aga ta ei saanud aru, kas ta seda tõeks pidi wõtma wõi purjus inimese naljaks pidama. Ta tõmbas sellepärast näo ainult korra krõmpsu, jõi oma klaasi tühjaks ja ei lausunud sõnagi

„Kas te' kuri olete, direktori härra?" küsis kiilaspää üsna kurwalt. „Ma ei tahtnud teid sugugi haawata. Tõtt ütelda, olete teie ainukene lätlaste hulgast, keda ma armastan. Ärge arwake, et ma purjus olen. Ma tean weel wäga hästi, mis ma räägin. Teie tunnete mind. Teie teate, et minu terwe elutarkus minu selgroo sees seisab ja et minu ainuke tööriist, millega ma leiba teenin, minu keel on. Aga ärge sellepärast arwake, et painduw selgroog ja osaw keel minu paleused on! Ma ei wõi aga teisite. Mul on nälg ja sellepärast teen ma kummardusi ja lõksutan kõne kõlksusi. Sellepärast pian ma suurte ümber aelema ja sääi räägima, kus midagi maha pillatakse. Aga uskuge, direktori härra, ka minusuguse! narakal on weel tükike südant ja selles omad waranduseb. Ja mida naruseem see narakas on, seda agaramalt hoiab ta oma paleuste hiilgust . . . Ei, direktori härra, miks pärast ma teile liiga piaksin tegema? Teie olete ainukene talurahwa hulgast. Kellel oma enese aated on Kõikide teiste aated on ühes karjas, teie omad on aga isepäinis . . . nagu lume liugustikud, — ühtki inimest ei ole lähedal, ainult jääkogud libisewad tähelepanematalt alla poole ja purustawad aastatuhandete wanaduse kaljusi. Lilled ei kaswa sääl, ja linnud ei laula. Isegi kaljukits wäriseb külma käes, raputab ennast ja hüppab pikal sammul oru poole, lumekodumaalt eemale. Ainult teie ükst istute sääl ülewal, räägite tuultega ja näitate lume liugustikudele teed . . ."

„Teie ei tohi enam juua," ütles direktor wahele, „muidu lasete külma jälle kõrwad ära wõtta . . . Ega teie ju ei tea," ütles direktor siis Strautmali poole pöördes, „et meie seltsiline siis itka luuletajaks saab, kui ta ümberkukkumise ajajärgule läheneb."

„Wa adake, direktor, ümberkukkumise politik on ainuke õige politik niisuguste inimestele, kui mina olen. Jalgade pääl ei jõuaks ma ennast ju ka siis enam hoida, kui ma tahaksin. Ma piaksin siis wastu oma tahtmist kukkuma. Pa-

rem kukkun ma siis meelega . . . Elagu tahtmise wabadus!... Aga et luuletuste juurde tagasi pöörda . . . ei, see ei ole weel luule, see on sula tõsi. Ütelge, kas inimesed teist mitte niisama tagasihoidlikult ja sunnitud auukartusega ei räägi, kui mäewaimust keda armastada ei wõi, ega keda wihastada ei tohita . . . Ja kas nad teie tööst mitte niisama walesti aru ei saa, kui mägede elanik jää liugustikust? Mägede elanik saab ainult külmast aru ja selleşt, et hiigla jääkogud tema karjamaid häwitawad ja tema põldudele tungiwad. Aga selle määratuma jõuu pääle, mis sääl graniiti mägesi puruks sööb ja rahwaste läbikäimiseks uusi teesi tasandab, ta ei mõtle. Ja ta ei mõtle ka mäehallikate pääle, mis orus sigitawalt põldusi kastawad ja, edasi kohisedes, kirju lipakatega kaetud paatisi, kus rõõmsad inimesed sees istuwad, edasi kaunawad. Üte!ge, direktor, kas teie kassa ka mitte sarnase jää liugustiku taoline ei ole? . . . Aga tulewik on tasase maa päralt . . . ilma mägede, ilma orgudeta. Elagu mägede purustaja, elagu jää liugustikud, elagu nende direktor!"

„Ma ei tea mitte, kumb, aga üks meist on tõesti liig purjus," ütles direktor, „ma ei saa enam sugugi aru, mis teie räägite."

Painduw isand hakkas rõõmsalt naerma.

„See'ep see on, see'ep see on!" ütles ta direktori õla pääle koputades, „ühte asja ei pia mäewaimud ometi mitte meeles, nimelt, et mägede kadumisegu ka jääliugustikud wäikemaks jääwad . Ja lõpuks on kuulus mäetont ise kuskil rohuaias hernehimutuseks . . . Ärge mõtelge, et ma jälle teid puutun: seda aastasadat ei tee teie enam ligi, seda näewad teie järeltulejad. Teie olete ju üks neist tee otsijatest, kes kaswawad ja kaswawad, kes oma ajale silmi wahiwad, aga mitte kuklasse. Elagu kelmus! Elagu ainuke waimurikas kelm!"

„Kas see kõik jälle minu pihta käib?" küsis direktor, kuna ta tegi, nagu piaks ta seda kõik ainult naljaks.

„Muidugi! Mitu korda ma seda siis kordama pian?"

„Aga kui palju ametisi ma siis viimaks õige saan. ma olen ju nüüd Bismark, wana rebane, tulewane miljonär ja tulewane linnapää, laenukassa ja jäälinugustiku direktor, ainukene eht kelm . . ."

„Aga halastage ometi, armas direktor, kas teie siis aru ei saa, et see kõik üks ja seesama on, et ma kõik see aeg ainult teie kelmustest räägin?"

„Kas teie siis aga minu kelmuste tuuma kord mõne lühikese sõnaga kokku wõtta ei wõiks?"

„Seda ei ole ju enam waja armas direktor . . . Teie olete ju ise ammugi oma hiigla suure, aga ometi waimurikka kelmuse sisu kokku wõtnud. Mina wähemalt ei tunne maailmas mingisugust suuremat kelmust, kui see on, et terwet elu oma naeru ja nutuga, oma plaanide, lootuste ja meele äraheitmistega, oma armastuse ja oma wihkamisega, oma nooruse ja wanadusega, oma kuupaistuse ja mägede letwade punaga, oma häbi ja auuga, naese alanduse ja mehe jõuuga . . . seda terwet arusaamata maailma üheainsa reeglisse kokku wõtta: pantide eest 8 0|0 aastas, kindlate wäärtpaberite eest üks protsent wähem! Ja kõige imelikum selle terwe asja juures on see, et keski ei usu, et see reegel õige on, aga ometi tarwitawad seda kõik. Teie olete ainuke, kes seda usub . . see on nimelt teie kõigesuurem kelmus, et teie ka iseennast petate. Ja teie olete ainukene, kes selleşt reeglist aru saab. Teised saawad ainult selle järeldusest aru ja usuwad ainult 10 protsendi dividendi sisse. Nad kõik arwawad, et dividendid ise asi, ja kaebamine, petmine, teotatud süda, hullumeelsus ja tiisikus jälle ise asi on. Teie üksi teate, kui palju protsentisi rahwas, kui palju idealismus, kui palju kombline puhtus sisse teewad. Ja teie ei kohku sugugi, kõiki neid asju oma intresside tabellidesse üles wõtmast. Teie olete selleks julge küllalt, et kõiki neid kaupasi nende õige nime all turule wiia. Teised kauplewad ka häämeelega niisuguste

kaupadega, aga teie kleebite neile niisuguseb iseäraliseb sildid pääle, milledest ainult asjatundjad aru saawad. See, waadake, on jõud. See on iseenda usaldus. Ja ilma niisuguse jõuuta jäete teie, inshener, igawesti kiwitraksi osa mängima . .. igawesti suruwad noored käod teid pesadest wälja. Sellepärast ütlen ma teile weel kord: ühendage endid direktoriga! Sigige ja saage paljuks ja täitke maailma! Ja ööruge, ööruge mäed tasaseks. Jõuudude ühendamise edenemise pääle, minu härrad!"

„Noh, teie jõuuga on, nagu näha, asi otsas!" tähendas direktor, temaga klaasi kokku lüües.

„Kõik meie jõud on tühine," deklameeris lauanaaber.

„Mis te' arwate, eks ole juba aeg, et kellner teid ülesse kuskile numbrisse juhiks? Sääl on jahedam . . ."

„Ülesse! ülesse! . . . See'ep see inimesesuo wanne ongi, et ta enam ei tea, kus ülewal, kus all on . . . Galilei on selle juures süüdlane, — wõi oli sellel wõllaroal mingisugune teine nimi . . . Kutsuge kellner appi . . ." Ja siis hakkas ta kähisewal häälel laulma, Strautmali õla najale tuetades:

„Kuid rändaja sügawa oru sees,
Mis helkimas õhtuses hämaruses,
Ju kaua seisatab kepi na'al
Ja igatsew süda kui lõhkemas tal."

Kellner astus sisse. Direktor andis paljalt silmadega märku ja kellner wõttis wäsinud laulikul tasa õladest kinni ja juhtis teda uksešt wälja. Trepi päält aga, mis hotelli üksikute kambritesse wiis, oli weel kord kähisewat häält kuulda:

„Sääl paistab ju kirik, nii wäike ja waik,
Kus rändajal palweta' parajam paik . . ."

„Hääde waimuannetega inimene, aga joomise läbi täitsa alla kukkunud," tõendas direktor, kui sammusi trepi pääl enam kuulda ei olnud.

„Kes ta õieti on?" küsis Strautmal.

„Seda ei tea õieti keski. Aga waewalt wõib siin linnas miskisugust äri toime saata, kui et tema wahemeheks ei oleks. Ja kui kõik juba kindlad on, et seda ehk teist küsimust sugugi enam läbi wiia ei wõi, siis leiab tema weel ikka koguni imekspanemise wäärilist pääseteed . . . Sääl juures aga ka üliosaw tähelepaneja."

Strautmal jäi mõtetesse. Kõige selle aja jooksul, kui kiilaspää rääkis, pani ta tähele, et direktor tema rääkimisest ennast meelitatud tundis olewat. Kui kangesti ometi inimesele kiitus meeldib! Kas aga ka tema seda abinõuu katsuda ei wõinud? Pudel weini wõis ta ju weel ohwerdada.

„Miks teie järsku nii mõttesse jäite? Terwiseks!" ütles direktor, teda nagu äratades.

„Ma mõtlesin praegu, et teil õigus on: see mees on tõesti osaw tähelepaneja. Wõtame, näituseks, mind ennast ... ta rääkis ainult paar sõna ja trehwas mind ometi minu nõrgast küljest."

„Missugust külge teie arwate?"

„Mina mõistan ainult loodusega ümber käia. Niipea, kui mul aga inimestega tegemist on, olen ma nagu rabas: jalg ei leia kuskilt kindlat tuetuse paika. Ja nii wäsin ma seda kindlat kohta otsides ära."

„Noh, ega seda ühe aastaga kätte saa. Maailma õppib inimene alles pikkamisi tundma. Alles siis wõib ta seda oma kasuks tarwitama hakata."

„Ma kardan aga, et ma, nõnda ütelda, ristimise aastast wälja ei pääsegi. Just sellepärast otsisin ma teid, direktori härra, täna õhtul üles. Mul on praegu teie hääd nõuu üliwäga tarwis."

„Aga ma ei mõista ju teie wabriku asjust mitte midagi."

„Wabrikutega saan ma isegi walmis. Aga just seesama läbikäimine inimestega . . . äriliseb küsimused . . . selles asjas on mul nende inimeste õppust waja, kes nende asjadega wilunud on."

„Aga teie wõiksite ju igal pool inimesi leida, kes seda palju paremine mõistaksiwad, kui mina," tõrkus direktor wastu.

„Ei, direktori härra, lubage, et ma selles punktis teile wastu räägin. Ka selles asjas tunnistan ma meie kadunud mõttetarga tähelepanekuid täitsa õigeks. Ka mina olen teie kohta selle arwamisele jõudnud, et teie ainukene meie meestest olete, kes tulewikku juba aastade kaupa ette ära näeb. Ja sääl juures ei lase teie endid kellegist ekstiteele wedada. Teised lähewad seltsidesse, piawad koneesi, lasewad endid eestseisuse liikmeteks walida, luewad oma nime järgmistel päewadel ajalehtedes trükitult ja mõtlewad sääl juures, et nad tõesti rahwa juhtijad on. Ja ometi ei jõua nad kogu oma ilusate kõnedega ühtki oma meestest päästa, keda sakslaste äriline üliwõim ja käsikäes käimine nii ütelda särgiwäel külmetama jätab. Nad oskawad küll seda wäga ilusaste ära seletada, et emakeelt ja oma rahwust auustada tuleb, aga kõige selle sarnase waimustusega ei jõudnud nad pea ühtki paigakest muretseda, kus inimene ilma wõõra keele abita ja wõõraste mõju alt täitsa lahti olles oma leiba wõiks süüa. Ja niisugustele rahwa juhtijatele palmitakse pärgasi ja nende kõnedest räägitakse aastade kaupa taga järele, kuna iga tublim noormees omas waimustuses mingisugust kõrgemat paleust ei tunne, kui niisugust „rahwa kasuks" töötamist ja piab neid halbadeks inimesteks, kes temaga ühes nendesamade ebajumalatele wiiruki suitsu ei ohwerda. Aga teie ei laskнud endid niisugustest rahwa kõnetoolidel teenitawatest loorberidest meelitada; teie ei ole kõigest selleſt hoolimata mitte kohkunud, kõikide idealistide wiha ja etteheiteid enda pääle wõtmast, et teile rahwa pühaduseд mitte pühad ei ole. Teie jäite oma mõtete juurde ja teadsite, kui ruttu needsamad idealistid liig tugewa waenlasega oma elu eest wõideldes ära wäsiwad. Teie teadsite, kui pea niisugune idealismus tiiwad lohakile laseb, nagu wette kastetud kana, kui wihm ja lumi katkiseſt katuseſt läbi sisse sadawad.

Teie jõudsite iseeneses otsusele, et ka paleuste tempel ainult waranduslise aluspõhja pääl julgesti wõib seista; teie hakkasite tööle, kogusite kapitalisi, õpetasite meie mehi, ühendama ja ükstesist aitama, aga nii, et kõik niisugune abi mitte paleuste pääl ei põhjeneks, waid kasu pääl. Ja sellepärast wõite teie see ainukene mees olla, kes mulle praegu nõuu wõib anda. Ainult teie olete siin asjatundja. Ja ma tean ka, et äriliste kasude seisataga teil ometi seesama soow hõõgub, — paleuslisteks otstarbeteks meie oma tööstust wabastada ja tugewaks teha!"

Direktor läks tõsiseks.

„Aga sääl, seltsides, teeb teile igaüks nagu peopesa pääl selgeks, et mul mingisuguși paleusi ei ole ega kunagi pole olnudki, et teie essite, et kõik — alguseșt lõpuni — paljas, halasti omakasu on . . ." ütles ta.

„See on tõsi, direktor, teid ei armasta keski. Seda teadsin ma juba ennegi. Ja mitmedki hõiskakssiwad teie langemise üle sellepärast, et teie neid isandaid ja nende paleusi liig hästi tunnete, Aga inimene armastab ainult seda, kes teda eneseșt paremaks piab, ehk jälle ennașt halwemaks. Ja siis teiseks teie aate on niisugune, mis oma wäljamõtlejat jurmab. Pange tähele: iga juurem aate ühendab inimesi, pikkamisi küll, aga ta teeb seda ometi.

Ja soojendab, laiali laguneb, südameid. Teie aate, teie iseäraliste leiduste järeldusel tekkiwad teile waenlased, nagu Jaasonile mao hammasteșt. Mida laiemale ta laguneb, seda suuremaks saab teie kaetsejate, waenlaste ja teotajate hulk. Mitte sellepärast, et nad teie asja, teie tööd wihkawad, waid sellepärast, et nad ise seda häämeelega teha ja selle wilja maitsta tahaks. Ja kolmandamaks: maailm ei salli mitte halasti aateid. Teie aate on aga täitsa halasti — kuni mathematikalise häbematuseni. Seda on meie kadunud mõttetark niisama wäga õigesti tähele panuud. Teie aate halasti olek on muidugi selle tugewus, aga ühtlasi ka

teie hukatus. Teie mõtted on liig paljad ja liig suured. Teie lõikuse järele tulewad pää=noppijad, tulewad tingimata, kes niisama kui teiegi, 10 protsenti diwidendi saawad; aga nad on selleks ühtlasi mõistlikud ja madalad küllalt, et omast rahast 11 protsenti teenida ja üheteistkümnendama protsendi siis häätegewateks otstarbedeks kinkida. Sest niisugune ni=melt on pool=kelmide politik, asja niiwiisi ajada, et hunt — protsendid — söönuks saab ja kits — moral — ometi murd=mata jääb. Need hakkawad teid, oma meistert, suruma ja wiskawad teid wiimaks selili. Oma paljuse läbi wõidawad nad teid ära ja selle läbi, et nad teie suurt aadet puruks ki=suwad ja siis üksikuid tükkisi tarwiliste kohtadel wooruse mantlikesega wooderdawad.

Teie mõtted, teie tööd jäämad muidugi seisma, aga teie ise langete... See on teie aate sisemine kurbmäng."

„Praegu alles ütlesite, et teie inimesi ei tunne, ja nüüd räägite jälle, nagu eluaegne pastor," wastas direktor kurwa naeratusega.

„Need on kõik paljalt theoried. Sügawa mõtteliselt räägida meie ju oskame, aga kuidas elus elawaid inimesi oma tahtmise järele juhtida, seda tahaksin ma teilt õppida,"

„Mis pian ma siis teile õpetama? Kuidas pian ma seda tegema? Praegu seadsite ju ise theorie üles, mille jä=reldusel mina hukka pian minema. Teie tahate aga ju ometi elada," ütles direktor, klaasi huulte juurde tõstes.

Strautmal kargas üles ja hakkas kabinettis edasi, ta=gasi sammuma.

„Ja siiski tahaksin ma teilt õppida, ja wõiksin ma tõesti palju õpetust saada. Meie oleme nimelt mõlemad idealistid, meie mõlemad ei waata oma enese isiku pääle, kui aga meie aate wõidab ja meie töö alles jääb. Wahe meie wahel on ainult see, et teie hädaohtliselt ristimise=aastast juba ammugi wäljas olete, kuna minul otsustaw ajajärk weel ees seisab. Ja ma ei tahaks weel sugugi oma

tiibu lohakile lasta ega noore käo häbemata noka ees selga küüru tõmbada. Teie ise, direktor, teate wäga hästi, kuidas see hingest läbi käib, kui oma õigusega ülekohtu saapa puhastajaks piab hakkama. Teie teate, kui koledaste meeleäraheitmine niisugustel silmapilkudel südames karjuma hakkab ... Ütelge, direktor, kas mitte ka teie terwe elutarkus, teie tegewuste armuheitmata worm põhjusmõttelikult muud ei ole, kui niisuguse meele äraheitmise wastukaja? Kas ka teie mitte omas nooruses terwed ööd otsa wana pergamendi taga ei ole istunud, uurides ja järelmõteldes, mis õieti „alguses" oli?.. Kas see mitte igapäewane elu ei olnud, kes teile häbematalt pilkawa naeruga tõeks tegi, et teie ümberpanek: „alguses oli sõna," wõlts on; et ka see meeletus on, et „alguses oli mõistus," et niisama teie ümberpanek „alguses oli jõud" päris lollus ja et ka see ümberpanek weel täitsa tõendawalt selgekstegemata on, et „alguses oli tegu," kuni teie wihaselt ja meele äraheitlikult wiimaks kindlal käel kirjutasite: alguses olid — „*kõrged protsendid* ..." Kas see mitte üleliigne armastus teie nooruse paleuste wastu ei olnud, mis neid teile wastikuks ja wäljakannatamatuks tegi, et teie neid häämeelega ärahäwitanud ja jalge all puruks tallanud olekssite, kui teie nägite, kuidas igapäewase elu raswased sõrmed nende ümber kobasiwad? Teid piab siin igaüks materialistiks, egoistiks, kõrilõikajaks, ilma südame tunnistuseta ja auutundmuseta inimeseks ... aga see kõik on ainult lori! Keski neist ei saa selleşt midagi aru. Nagu tigud omas karbikestes arutawad nad mere ja tormi üle, kuna nad ise madalas tiigikeses päikse paistel soojendawad ja põhja muda pääl ümber aelewad. Nad ei saa selleşt eladeski aru, et kõikide paleuste üle ainult see naerda wõib, kes nende eest kord oma südame werd on walanud, kes niisuguse naeruga oma nooruse usu ja ekstituste mälestusi lämmatada püüab ... Direktor, õpetage mind niiwiisi naerma."

Strautmal jäi järsku kesel kammert seisma ja waatas

direktori otsa. See kargas niisamati üles, sammus paar korda edasi ja tagasi, jäi siis nagu mõtetes seisatama ja hakkas jälle edasi, tagasi sammuma. Ta waikis Wiimaks wajutas ta elektri nupu pääle ja ootas ukse juures. „Kaks pudelit shampanjeri! ütles ta kellnerile, kes ukse pääle ilmus, äritatud häälega. „Aga ruttu!"

Shampanjer toodi külma wee nõuu sees sinna. Direktor waikis weel ikka. Kellner küsis, kas ta pudelid lahti piab tegema. Direktor nikutas pääd. Kellner täitis klaasid täis ja läks ära. Direktor jäi Strautmali ette seisma.

„Tulge!" ütles ta tasa. „Pühitseme oma nooruse paleuste matuse pidu . . ."

Waikides tühjendasiwad nad esimesed klaasid. Direktor oli liigutatud. Strautmalis ärkas häbi kõige selle üle, mis ta selle inimesele praegu oli ütelnud. Aga ta surus seda tundmust maha, kui ta oma olekut ja Sandeni wiguriši meelde tuletas. „Hammas hamba wastu!" mõtles ta ja arwas, higi otsa eest pühkides järele, mis ta direktorile weel ütlema pidi, kui seniseb meelitused teda weel mitte täitsa awalikuks teha ei jõuaks.

„Teil on osalt õigus," algas direktor pisut aja päraft. „Oli aeg, kus ka mina niisuguste inimeste templidest hirmuga eemale hoidsin, kes iseendid sääl ainukeste preestritena sallisiwad. Aga see on pikk lugu. Wõib olla, jutustan ma seda teile teine kord. Nüüd räägime aga teie asja üle. Teie olete tõesti hädaohus, palju suuremaski, kui teie arwata wõite. Teie wõite wäga pea panditud obligatsioni kaotada."

„Kaotada? . . . päälegi nüüd, kus ma teid omale hääd soowijaks, kaitsjaks, wõib olla isegi sõbraks tohin pidada?"

„Minuga on ka juba katset tehtud," ütles direktor. „Meie ümberkukkunud seltsiline . . . kas teate, ta oli täna õhtul just selle mõttega siin."

„Aga miks rääkis ta siis lõpuks üsna teisiti Sandeni üle?"

„Ta jõudis nähtawaste otsusele, et mina ennast meelitada ei lase. Waenekene, ta pakkus mulle hulga tuhandeid.“

„Aga kuidas see ülepää wõimalik on? Kuidas wõin ma oma obligatsioni oma eneste tahtmise wastu kaotada?“

„Noh, täitsa wõimata ei ole see sugugi . . . Teie ei tunne weel niisugust asju Teil oleks tõesti inimest waja, kes teie wabrikute äriliist külge juhiks Muidugi piaks see juhtija linnas elama.“

See oli ju koguni selge näpunäide.

„Teie arwate siis, et kõik, mis minu wabrikud walmis teha jõuawad, ühele tublile äritundjale kommisjoni pääle piaksin andma? Ka mina olen seda küsimust eneselle juba tihti ette pannud ja tahtsin ka täna õhtul teiega selle üle, rääkida . . .“

Alles hommiku eel lõpetasiwad nad oma arutusi. See tähendab: nad hakkasiwad küll Strautmali asjadest pääle, läksiwad siis aga linna kaubanduse ja raha ümberjooksu pääle, kus juures direktor pärast igat tühjaks joodud klaasi ikka enam selle terwe tegewuse keskkohta nihkus, kuni lõpuks terwe lähem, kui ka kaugem maailm ainult tema, kui liikumata keskpunkti ümber pöörles, missugust punkti esimene Greeka mõtetark nii wähese järeldusega oli otsinud. Kõige päält tuliwad direktori tulewiku plaanid käsile, siis tema seisukord mitte-rahwusliste ja „tamme poegade“ — isamaalaste — wastu, lõpuks läks jutt minewiku ja direktori noorepõlwe pääle. Kas nüüd noorusе mälestused selles süüdlased oliwad, wõi tühjendatud pudelid laua pääl, aga — direktor hakkas lõpuks nutma, kuna ta Strautmali oma kaissu tõmbas.

„Strautmal, wend!“ nuuksus ta „kas sul raha tarwis on? . . . Nad tahawad sind ära ögida, need koerad! . . . Nii on nad ka mind minu terwe eluaeg närinud . . . Strautmal, kas tahad weel miski juua? Kas sa arwad et mul raha ei ole? He, Strautmal, wend, need ajad on möödas, kus ma wiie kopiku eest lõunat sõin, taldriku täis suppi päewas,

ja leiba pidin ise kaasa tooma. Ja kui porine oli sääl ... haises ... Aga ma tungisin ometi läbi ... Oh noorus, noorpõlw oma waewa, nälgimise ja uneta öödega! Säda walutab, ja raha pole kopikutki taskus! Strautmal ... wend ... omast nooruseşt on mul kahju ... oma nälja ja oma lootuste pärast on mul temast kahju. Nüüd on aga kõik nii waikne, nii lihtne ... kõik on mööbas, mööbas! Lindude lõõritamine, koidupuna ja nooruse laul, — ja lootus ja ootus: ütelgu, kes teab, mis tulemas on, ja sääl juures see usk, et midagi suurt, imelist tulema saab. Nüüd tean ma kõik, mis tulemas on ... nii ja nii palju protsentisi, nii ja nii palju raha. — Strautmal, wend, sina oled ainuke, kes mind armastab, sina oled minu sõber ja wend ... aga minu noorust tema nälja, lootuste ja ettenägematausega ei wõi ta mulle ometi tagasi anda. Wend, mul on omast nooruseşt kahju!"

Tusasel näol kuulatas Strautmal seda ühtsuseta sõnade woolu, aegajalt direktori märga habet ja sooje, niiskeid huuli oma pale pääl tundes. Ta tundis nende huulte wastu jälkust, aga niisama tundis ta jälkust ka iseenese wastu.

„Miks puudutasin ma ainukest walgemat punkti selles mustas, hukkaläinud hinges!" sõitles ta iseennast, „miks tallasin ma needki wäheşed lillikeşed, mis sõniku huniku pääl kaswasiwad, puruks!"

Aga siis tuli tale Sanden meelde ja ta sundis oma südame tunnistust waikima. „Ma olen nagu tagaaetaw metsloom," mõtles ta. „Kas see nüüb ühe koera rohkem ehk wähem oma jalgade all purustab — mis selleşt? ... Sanden piab kõige eeşt wastutama! ..."

Direktori rääkimine läks ikka segasemaks. Wiimaks hakkas ta hullama: wõttis oma kirjatasku wälja, kiskus wäärtpaberid puruks ja pillas nad põrandale. Mõnda neişt tahtis ta lambi tule pääl ära põletada, mida aga Strautmal teha ei laşknud.

„Raha ... raha ..." kähises direktor, „See on wanne,

ſuweöö halla . . . otſas kõik, mis kord õitſes . . . ei wilja, ei uuſi kaswuſi . . . ainult raha, raha, raha . . . üks rahapaber, nagu teine . . . Strautmal, kas mäletad, kuidas meie sääl, metſa ſalgu taga, wähjal käiſime? . . . peerud ja kotikeſed käes . . . Ja kuu paistis ja neiud laulſiwad . . . ja wähjad aeleſiwad krabiſedes kotikeste ſees, ſuured, mustad, märjad wähjad harukile aetud sõrgadega . . . ja näpistaſiwad, mis wahele juhtus. Nüüd krabiſeb igal pool ainult raha, wäärtpaberid. Ka need näpistawad, — hullemine, kui wähjad ... Mäletan, kuidas kord uppunud inimene weeſt wälja tõmmati ... nägu äraſöödud . . . sõrmed ka, — ainult weel kondid järel. Surnud keha küljes ripneſiwad wähjad weelgi . . . Nii näärib raha elawaid inimeſi ja ka nende hingeſi . . . Strautmal, wend, ära müü oma nooruſt, ära müü! . . ."

Lõpuks wajus direktor wäſinult diiwani pääle ja hakkas pea pääle ſelle norskama. Strautmal korjas lõhki kistud wäärtpaberite tükid kokku, pani neid direktori kirjatasku, andis ſeda hotelli omaniku kätte, maksis rehnungi ära ja läks. Obligatſioni asja korraldamiſt oliwad nad direktoriga homſe päewa pääle maha teinud ja ühtlaſi ſelle üle mõnes asjas nõuu küſinud, kuidas ta oma kaupaſi, mis wakſalis on, kõigeparemine müüa ſaaks,

Hotelliſt läks Strautmal weel telegrahwi kontoriſſe ja ſaatis kanditaadile telegrammi, et ſee jalamaid kõik paberid linna ſaadaks, ilma milledeta raudteelt kaupaſi tagaſi ſaada ei wõinud. Siis läks ka tema puhkama, aga jäi weel kaua ſelle piinliku tundmuſe kätte, nagu oleks ta omad käed ja riided ära reostanud.

Strautmal oli direktoriga asja nii maha teinud, et eſimene oma wekſli protesteerimiſt igatahes ärahoidma ja laenu pikendamiſe ajaks ettemakſetawa intreſſi raha muretſema pidi. Direktor lubas omalt poolt muret kanda, et laen pikendatud ſaab.

Strautmal magas ainult mõned tunnid. Siis pani

ta riidesse ja läks tarwilist summat otsima. Ta teadis selleks weel ühte ainsamat teed, ja see oli — wana Martini juurde

Kui ta selle maja hoowi pääle jõudis, küsis ta kojamehe käest, kes koguni küürus olles agaraste lund hunikusse kühweldas, kus majaperemees elab? See ajas ennast sirgeks, tuetas labida najale ja waatas Strautmali otsa.

„Ahaa, hra insener!" hüüdis ta; „tubli, tubli, ma ootsin teid juba. Aga kõige päält pian hoowi ärapuhastama Politsei on hirmus kuri. Sähke, wõtke labidas, mina jälle luud. Nii saab ruttu walmis."

„Kas teie igal hommikul ise hoowi pühite, Martin?" küsis Strautmal, labidat kätte wõttes.

„Ei, ainult siis, kui ööse on lund sadanud. Teistel hommikutel lõhun puid. Kui palju teie seekord saada soowite?"

Ja selle sama aja jooksul, kui hoow puhas oli, oliwad nad ka laenu suuruse ja Strautmali kohuste üle ühisujele jõudnud. Pandiks sai Martin raudtee pääl olewad kaubad.

Raha lubas Martin kohe wälja maksta, niipea kui paberid korraldatud saawad.

Direktori leidis Strautmal aga õige halwas tujus olewat. Ta jõi klaasi täie wett teise järele ja käis niiwiisi omas korteris edasi ja tagasi, nagu oleks tal hambawalu.

„Mul on nagu raudrõngas pää ümber," kaebas ta, kus juures ta Strautmalile silma waatamast hoidis. „Kuidas siis teie oma hotelli jõudsite? Kas teie mind kodu saatsite?"

Strautmal märkas, et direktor eilaseid sündmusi enam hästi ei mäleta. „Kui ta nüüd wiimaks ka meie mahategemise ära on unustanud!" mõtles ta ja hakkas ettewaatlikult juttu selle pääle juhtima.

„Jumala pärast, ärge nüüd äriasjust rääkige!" palus direktor „Mul on siis koguni halb!"

Kui Strautmal weel tükk aega hädaldawa direktori juures mööda oli saatnud, läks ta minema, asja parema aja pääle lükates. Juba kolmandamal päewal olid paberid,

mida kanditaat saatnud, sääl. Strautmal korraldas oma asjad Martiniga ära, lunastas praegu läbijookswa weksli ära ja läks uuesti direktori juurde.

Seekord leidis ta teda kõige kibedamas tegewuses.

„Wabandage hra inshener: mul on paljalt 5 minutit aega. Palun — lühidelt ja selgelt — mis teie soowite?"

„Ma lunastasin weksli ära, milleşt meie hotellis rääkisime."

„Ahaa, see on hää, see on wäga hää. Wekslid piawad lunastatud saama."

„Ja minu laenu pikendamiseks laenu kassas muretsesin ma ka protsendid."

„Ah, teie soowite siis wõlga pikendada?"

„Ja . . . nii tegime meie sel õhtul maha."

„Muidugi, muidugi . . . aga sõna ei ole weel kiri. Kui kaua aja pääle soowite siis wõlga kinnitada?"

„Kolme kuu pääle . . . Ega ju pikema aja pääle naljalt ei lubata."

„Ah kolme kuu pääle. Tubli. Wäga tubli. Aga kas teie ka juba ka minu kaasdirektoritega rääkinud olete?"

„Kas seda maja on?"

„Kuidas soowitakse. Ettekirjutatud ei ole see kuskil. Aga mis julgem, on julgem. Millal teie tähtaeg on?"

„Nelja päewa pärast."

„Nelja päewa pärast. Hm. Kas teate, mis julgem, on julgem. Kas teil pisut raha käepärast on? Umbes poolteist tuhat!"

„Mul on waewalt protsendid."

„Paha, wäga paha. Kas teate . . . Teie olete waheşt ehk ju kuulnud, et Sanden meie praeguste direktoride wastu üles kihutab. Meie seisukord on muidugi teie weksli pärast hädaohtlik. Piab wastukihutust toime panema. Niisugune asi maksab aga raha. Ma mõtlesin, et teie isienda kassuks ... meile natuke appi tulekssite."

„Ma kahjatsen südameſt. Aga siis ei jääks protsentideks midagi üle.“

„Kas teate: protsentisi mõiksime mõlapikenduse korral kapitali summale juurde lisada .., mõiksime laenu summa kõrgendada...“

Strautmal wiiwitas.

„Tehke, kuidas arwate.“ tähendas direktor sõbralikult, „mina omal poolt teen muidugi, mis minu mõimusses on. Ainult minu ametiwennad on praeguse rewisioni aja päraſt nii kartlikuks läinud, nagu hobused, kelledele wastu päid lööduд.“

Strautmal wiiwitas weelgi.

„Kas teate, inſhener ... teeme nii, et asi kõigil kergem on. Mõla tähtaja pikenduseks on kahe direktori hääleſt küllalt. Kui ma weel ühte oma ametiwendadeſt oma poole saan, siis on asi korras.“

Kihutuse kulud kannaksime siis ise. Ometi tahab üks minu ametiwendadeſt tulewal kewadel uut maja ehitama hakata .. oma õemehe nime pääle. Kas teie ei mõiks mitte paar tunniskirja wäljaanda, et teie kewadel selletarwis seie saadetawa klaasi ja papi hinna juba kätte olete saanud?“

Strautmal pühkis otsaesist.

„Kui palju oleks tal umbes waja?“

„Noh, kirjutage, ümmargune summa ... nii umbes 1000 rubla eest. Tooge omad arwed ja see tunnistus homme kassasse .. ehk ka ülehomme. Kõige muu eest muretsen ma ise. Jällenägemiseni!“

Strautmal mõtles asja edasi ja tagasi; jookſis ühe inimese juureſt teise juurde, otsis raudtee seltsi walitsuse üles, tegi neile etteheiteid, ähwardas ... enne maksu tähtaega polnud tal kuskiltki raha loota. Ja kui lõpuks laenukassa tema wõlga ometi ei pikenda? ... Külm wärin jookſis selle mõtte juures tema kehaſt läbi. Tal ei jäänud midagi muud üle; ta pidi direktorile tunnistuse wiima, et saadetawa kauba

eest 1000 rubla wastu on wõtnud, ja kanditaadile kirjutama et nii suure summa eest kaupa tellitud on.

„Noh, küllap ta läheb!" sosistas direktor tunnistuse pääle pilku wisates ja paberit siis taskuraamatu wahele pannes. „Dodake — kas teie tähtaeg homme on?"

„Ja."

„Tulge õige wara seie . . . kohe päraft kassa awamist. Ehk, — ei, tulge parem pool tundi enne kassa kinni panemist. Küll ma selle eest muretsen, et siin olewad direktorid teie poolt saawad olema. Ega ju Poola riik weel kadunnud ole .. Aga meie wastu kihutatakse ka otse jäledaste. Ega Sanden ka ilma abimeesteta ole .. ja osaw on ta muidugi."

Järgmisel päewal käis Strautmal juba enne kassa walitsuse koosoleku hakatust selle koridori ulse ees edasi ja tagasi. Tema süda oli rahutu. „Kui aga midagi ei wiibits . . päraft on kõik liig hilja . . ." mõtles ta, aegajalt läbi talwe-palitu järel katsudes, kas tema kirjamapp taskus ikka alles on.

Kassa awati. Raamatupidaja, kassameister ja direktor tuliwad sinna. Ainult see tuttaw direktor puudus weel, keda paindum isand hotellis Strautmali sõbraks ja hääd soowijaks oli nimetanud. Strautmal ei tahtnud enne sisse astuda, kui see ka ilmunud oli. Umbes weerand tundi käis ta nii uulitsal edasi ja tagasi. Direktori ei olnud näha. „Kas ta waheşt mitte juba sisse ei ole läinud?" mõtles ta ja astus kassa ruumidesse. Sääl sai ta kuulda, et see direktor küll weel tulnud ei ole, siiski iga silmapilk sinna ilmuda wõib. Strautmal istus ja hakkas ootama. Inimesed tuliwad ja läksiwad. Mõned maksiwad raha sisse, teised ütlesiwad endid kassa liikmed olema, ühtlasi aga ka selle wõlgnikud.

Tulewased kassa liikmed läheneşiwad arglikul sammul direktoride kambrile, mitmesuguşi dokumentişi käes hoides. Aegajalt ilmus üks ehk teine direktor uksе pääle ja hüüdis

— paberi lehte käes hoides — kellegi nime. Alandlikult kummardades kadus hüüetaw direktoride kambri ukse taha.

Strautmalil hakkas palaw, Mida kauemine ta selle ukse pääle waatas, seda suuremaks kaswis temas arusaamata hirm. Alles praegu oli tema meeleft kõik nii lihtne olnud: ta tuleb seie, maksab protsendid ära ja wõtab tunnistuse wastu. Aga nüüd sai kõik koguni teise wärwi. — Kui nüüd aga järsku direktorid ütlewad: „kahjatseme, aga wõla pikendamine on wõimata!“ mis siis? Strautmal pühkis higi otsa eest. Dodetaw direktor ei tuluud aga weelgi. „Ma lähen tale õige wastu,“ mõtles ta, „ta tuleb ometi ju harilist teed seie. Ja palaw on siin istuda muidugi.

Ta läks wälja ja sammus kiirelt direktori elukorterisse. Kui Strautmal mitu korda oli helistanud, tegi puuderdatud tuatüdruk ukse lahti ja lubas järel waadata, kas härra kodus on. Mõned minutid, mida Strautmal ootama pidi, olid tema meeleft nii pikad, kui terwed tunnid.

„Ei ole kodus ... Ta on kassa juurde läinud!“ teatas tädruk.

„Aga teel ei tulnud ta mulle ometi wastu!“ hüüdis Strautmal imestanult.

„Siis on ta wististe hotelli läinud keskhommikuliſt sööma,“ wastas tüdruk.

Strautmal ruttas kassa juurde tagasi, kuna ta enne kõikidest lähedatest hotellidest direktori otsinud oli. Ta ei leidnud teda aga kuskiltki. Aga kassa juures ei olnud teda weel ka mitte. Strautmal istus uuesti ja hakkas ootama, ei jõudnud seekord aga enam kuidagi rahulik olla. Pooleteise tunni pärast pannakse kassa kinni ja siis on tähtaeg läbi. Ta oli juba mitukorda ülestõusnud, et direktoride juurde minna, aga igakord oli teda see mõte istuma pannud, et tema kaitseja ja sõbra äraolekul tema palwe tagasi lükatud wõib saada. Aeg lendis edasi. Strautmali rahutus sai ikka wäljakannatamatuks. „Kui ta wiimaks ei tulegi?“ käis järsku mõte

tema pääst läbi, „kui ta Sandeniga kokku mängib?“ See mõte tahtis teda läkastada. „Kui järgmine inimene, kes kassa ust awab, meesterahwas on, siis ootan ma weel, kui aga naesterahwas, siis lähen ma kohe direktoride juurde.“ nii otsustas ta iseeneses. Tükil ajal ei tulnud keski. Wiimaks liikus ometi jälle ukse käepide. Keski meesterahwas tegi seda lahti, aga naesterahwas astus temast mööda ja sammus esimesena kassa juurde.

„Mine sisse!“ ütles Strautmalile sisemine hääl käskiwalt. „Sinu direktor on kelm! Ta ei tule sugugi! Siinsete direktoridega wõid wähemalt õnne katsuda.“

Strautmal tõusis üles ja läks kassameistri juurde.

„Ma soowiksin oma laenu pikendada ... Strautmali nime pääle antud laenu... prtosendid wõin ma kohe ette maksta.“

Kassameister näitas ärijuhataja poole. Strautmal kordas sellele oma ettepanekut.

„Ma räägin direktoridega,“ wastas see hooletult ja sirwis suure kontoraamatu lehti edasi.

Strautmal tundis, et tal süda rinnast wälja hüpata tahtis. Ta tuletas oma käiku hundiraba pääl meelde, kuidas ta petliste rohumätaste pääl oli sammunud ja pikkamisi ikka sügawamale musta pori sisse wajunnd ... Päikene paistis, parmud pirisesiwad, aga ei ühtki inimest lähedal. Ja siiski tundis ta ennast seekord nii kindla, nii rahulise olewat ... Siin on aga igal pool inimesed, kes tulewad, lähewad, kirjutawad, räägiwad ... aga ükski ei ulata tale sõrmegi, kui ta musta, wedela pori sisse wajub. Sääl, selle kollakas-pruuni ukse taga otsustatakse praegu tema saatuse üle, — tema saatuse üle, mida ta ometi ju alati ise juhtida ja määrata oli mõtelnud ... Ja järsku tekkis temas niisugune jälkus kõige selle kassa, suurte raamatute, lahja, kolletanud raamatu pidaja, terwe linna ja tema räpase raha wastu, ja ei puudunud palju, siis oleks ta kübara kätte haaranud, ülestõusnud ja minema läinud, kõik sinnasamasse paika jättes. Aga

siiski pidas teda nagu nägemata wõim istme külles kinni. Kell tiksus seina pääl ühetaoliselt, sekund sekundi järele läks mööda ja Strautmal tundis, et tema süda pikkamisi rahulisemaks jääb, kuni ta wiimaks täitsa harilikus taktis põksus, just niisama, kui kell seina pääl, nagu teaks ta, et kõik üks kõik on — ärewus ehk lootus, ootamine ja hirm . . . kõik see läheb mööda, kõik wajub minewikusse, kõik on ju enne nii olnud ja saab ka tulewikus nii olema . . .

„Strautmal!" hüüdis kellegi teraw hääl ja segas teda tema mõtetes.

Ta kargas üles ja waatas ümber. Direktoride kambri uksе pääl seisis punase nina ja kuld prilliga mehikene. Strautmal läks temale lähemale.

„Kas teie nimi Strautmal on?"

„Ja, direktori härra."

„Teie soowite oma laenu, mille tähtaeg täna otsa lõpeb, uuendada?"

„Ja."

„Ja tahate protsentisi kolme kuu pääle ette maksta?"

„Ja."

„Direktorid ei wõi teie palwet mitte tähele panna."

„Kui ma küsida tohin, miks päraſt?" küsis Strautmal masinlikult, ilma et nende sõnade terwest mõttest weel arugi saaks.

Direktori pahane nägu tuksus äritatult.

„Sellepäraſt, et direktorid teie palwet mitte tähele panna ei wõi!" kädistas ta äritatud häälel, „kas saite aru?" Ja siis näitis ta käega ärijuhatajale, et see sisse tuleks, ja kadus ka ise uksе taha ära.

Strautmal waatas uuri. Kassa kinni panekuni oli weel kolmkümmend kuus minutit aega. Ta seadis oma uuri seina pääl olewa kella järele ja läks wälja. Uksе lähedal seisis woorimees. Ta kutsus teda käega lähedale.

„Wiis rubla jootraha, kui meie poole tunni päraſt

uuesti siin oleme!" hüüdis ta saani kargades ägedalt, ja nimetas ruttu nulitsat ja maja nummert.

„Hää küll, armuline härra!" ütles woorimees, hobusele piitsaga tublit hoopi andes. Mõni minut hiljem pidas ta wana Martini maja ees kinni.

Strautmal jookſis hoowiſt läbi ja koputas ägedalt eluruumide ukſe pihta. Tükk aega ei wastanud keski. Siis awati kuskil ülewal wäike aknake ja pea pääle ſelle ragiſes uks. Strautmal kuulis, kuidas keski jalgu järele wedades, temale lähenes.

„Pikkamiſi! pikkamiſi!" ütles wana Martin, wõttit luku auku pistes. „Noored mehed teewad ikka nii, nagu ajaks nad tuuit taga. „Noh, mis hääd ütlete?"

„Martin, aidake mind nüüd!" ütles Strautmal, wana mehel käeſt kinni wõttes. „Minu loenu ei pikendata ja poole tunni pärast on tähtaeg ümber. 60,000 rubla pääle wälja-antud obligatſion wõib ära müütud saada. Wõtke nii kõrged protſendid, kui te' tahate," aga oi'ke jalamaid minu obligatſion ära!"

„Kui palju raha ſelleks waja on?"

„Umbes kolmkümmend wiis tuhat."

„Niipalju ei ole mul kodus. Aga tulge ſiſſe!"

Nad astuſiwad wäikſe, aga õige sõbraliku tuakeſesſe, milles wanamoodi mööbel ſees oli. Kummudi kohal rippuſiwad kaks päewapilti. Üks neiſt oli koguni tume ja wilets, kuna teine pilt aga ühte noort, iseäranis torkawa pilguga neiut kujutas.

„See on minu kadunud abikaaſa," ſeletas Martin, tumeda pildi pääle näidates, „ja ſee ſiin on minu tütar . . . weel mitte mehel. Wiiskümmend tuhat annan kohe kaaſa, kui ſuren, ſaab kõik . . Ah, kolmkümmend wiis tuhat on teil waja? Noh, ſeda asja wõip teha. Teie olete auulik noormees. Aga kaſſa direktori teil ei makſap usku. See lõikap teil kõri maha. Ja ta waletap kah, kui on purjus."

„Olge hääd ja tehke ruttu!“ palus Strautmal, uuri käes hoides, „hädaoht läheb iga silmapilguga suuremaks!“

„Ma ruttan, ma ruttan juba!“ wastas Martin, kummudit lukku pannes ja wõtit wälja tõmmates. „Ma räägin ainult oma tütrega. Ma lähen raha järgi, teie aga räägite minu tütrega asja üle.“

Wana waatas weel järgi, kas kapp ja laua sahtlid lukus on ja läks siis teise kambri. Strautmal jäi üksi, ühes käes kübarat, teises uuri hoides.

Mõne minuti pärast läks uks uuesti lahti ja umbes 30 aastane suure kaswuga ja meheliku wälja nägemisega neiu astus nähtawale. Tal oli seesama torkaw pilk, mida Strautmal kummudi kohal olewa pildi pääl tähele oli pannud. Tal oli suur weksli plankett, sulg ja tindipott käes.

„Tere lõunat!“ ütles ta, Strautmali pää-laest jala tallani üle silmitsedes. ‚Teil on siis kolmkümmend wiis tuhat rbl. waja?“

„Ja, mu preili'“

„Ja teie pandite selle eest miuu isale obligatsioni, mis praegu wäljaostetud piab saama?“

„Ja, — aga . . . mul on raha ainult õige lühikeseks ajaks waja.“

„Noh, nii on see lugu kõikidega . .“ tähendas Goljati taoline neiu naeratades. „Istuge. Teie olete wist küll suures rahakitsikuses?“

Strautmal waatas imestanult küsija otsa. Selle häälest kuuldus aruldane kaastundmus.

„Ja,“ wastas ta kindlusetalt.

„Teie usaldate inimesi liig palju. Ja see ei oleks halb olnud, kui teie minu isaga asja tõsisemalt äbi oleksite rääkinud, kui seekord, hotellis. Minu isa teab palju. Ja ta piab teid ausaks inimeseks.“

Strautmal waatas jälle uuri pääle.

„Ja ka mina pian teid ausaks inimeseks“ wastas

neiu, oma pilku nagu Strantwali näosse puurides. Ja selle päraſt wõtame seekord... mida muidu ette ei tule... ainult 12 protsenti. Kirjutage, ma ütlen teile ette."

Kui wõlatäht walmis oli, ütles neiu:

„Minu isa on rahaga kohe siin. Teie olete wäga äritatud. Jooge klaas welt."

Strautmal jõi tale pakutud klaasi tühjaks. Weel oli 12 minutit aega.

Järsku tormas wana Martin otse hingetult sisse.

„Tal ei ole tularaha ligi. Alles poole tunni päraſt wõip ta saada!" hüüdis ta juba ukse wahelt.

Strautmal tundis, et ta ära kahwatab. Pääs hakkas midagi ringi käima. Ta haaras tooli seljatuest kinni.

Neiu waatas ükſiſilmi tema otsa.

„Hää küll," ütles ta, „isa, anna tale teine paber. Seda wõlatähte piab ta mulle andma. Aga — ei, see kestaks kaua. Isa, ja wõid seda minu käest osta. Ma annan hra Strautmalile selle summa omast rahast."

Ta läks, ja tuli mõne silma pilgu päraſt tagasi, mitmed riigipanga paberid käes.

„Pole enam aega," ütles ta. „Kiskuge, hra Strautmal, esimene wõlakiri katki ja sõidame. Teie annate mulle päraſt teise wõlakirja. Isa, pane sina uks lukku!"

Kuna ta enesele ruttu kübara pähe ja mantli ümber oli wiskanud, surus ta Strautmali enese ees ukseſt wälja. Kuidas ta saani jõudis, mis ta woorimehele hüüdis, seda Strautmal päraſt enam ei mäletanud. Tema meelde jäiwad ainult mõnede gorodowoide hüüded ja wile, kui ka see, et ta woorimehe poole kummardanud ja temale 10 rublaliſt paberit näitanud oli. Siin ja sääl lendasiwad inimesed, tõllad, majad ja puud mööda ja siis silmas ta seda maja, kus kassa asus.

Järsku pidas woorimees kinni. Strautmali arusaamine pööris tagasi ja ta nägi, et neil saan, millele kaks ho-

buſt ette rakendatud oliwad, pōiki teel ees ſeiſis ja et ſaanis üks uniwormis iſand istus. Nagu unenäos tuli Strautmalile ette, et ſee kaheh obuſe ſaan juba tükk aega tema järel oli ſōitnud ja lōpuks mööda ajanud.

„Politſeimeister iſe!“ ſoſistas woorimees Strautmalile.

Nagu maa ſeeſt wälja kaswanud, ſeiſis järsku pristaw ſääl ja wōttis hobuſe ſuu kōrwalt kinni. Strautmal kuulis ainult weel ükſikuid ſōnad, nagu „kiire ſōitmine,“ „protokoll,“ „ſōitjad kaasſüüdlaſed,“ „nummer warjatud . . .“ ſiis hüppas ta järsku ſaaniſt wälja ja hakkas otſekohe kaſſa poole jooksma. Sinna oli weel ligi kolmſada ſammu. Tuul ajas Strautmalile lund otſekohe wastu nägu, aga ta ei märkanud terweſt wälimiſeſt ilmaſt enam midagi. Polltſei ametnikud waataſiwad mōne ſilmapilgu nagu kohmetanud temale järele, ſiis hakkaſiwad aga kaks gorodowoid ja mōned mööda minejad temale järgi jooksma, et teda kinni püüda. Paar korda tundis Strautmal, et midagi tema ōla ehk rinna wastu puutus. Ükskord tungis ükš mees ka otſe kōrwalt tema kallale, aga kuhu ta jäi, kuhu kōik inimeſed jäiwad, kes jalgteel wastu tuliwad, ſeda ei pannud ta enam tähele. Alles kaſſa ruumides ärkas ta mōistuſele. Kell lōi parajaste lōpu tundi.

„Raha on ſiin! raha on ſiin!“ hüüdis ta nagu meeletu ühe inimeſele, kes kaſſa ruumiſt wälja astus.

Siis tundis ta, et kaks tugewat kätt tema kraeſt kinni wōtſiwad. Ta tahtis ümber pöörda ja ennaſt nendeſt käteſt wabastada, aga mantel kui ka tagaajajad oliwad seks liiga tugewad, päälegi andis meele ärahеitmiſe jōud, mis teda seniajani kannud oli, järele ja iſeäraline wäſimus ſai tema üle wōimuſt.

Kaſſa ruumis hakkaſiwad inimeſed kokku koguma. Ka ſee direktor, keda Strautmal tundis, astus kambriſt wälja.

„Aga härra inſhener, mis ſee tähendab?“ küſis ta imestanult.

„Raha minu obligatsionide eest on filmapilt siin!" jõudis Strautmal veel waewalt ütelda.

„Aga armas Strautmal, kas siis sellepärast nii hirmust lärmi maksab teha! Ega ju weel wiimne päew käes ole. Seda asja wõime homme niisama ilusaste ära õiendada. Pääle selle usun ma, et teie waremalt eksiarwamistele olete sattunud. Kes pagan käskis teid nii rutata?! Oleksite ometi mind ootanud. Aga weel pole kõik kadunud. Meie arwame täna õhtu seda asja järele ja teeme neile isandatele seda asja selgeks."

Gorodowoi, kes Strautmali kraeft kinni hoidis, laskis teda lahti, kui nägi, et arwataw kelm direktorigo juttu ajas. Strautmal wäriseb kõigest kehast.

„Ei," ütles ta, „ma tahan filmapilt maksta, jalamaid maksan ma wälja!"

„Aga, armas sõber, teie olete ju liiga äritatud, sellega saame ju kõik homme walmis... Pääle selle on, nagu näete, kassa ameti aeg juba läbi, ärijuhataja ja kassapidaja läksiwad praegu minema . . . kes teile siis nüüd protsentisi ja osasummat wälja rehkendab? Ka direktoride hulgast olen weel ainult mina siin."

Strautmal waatas ümber. Kassaametnikud oliwad tõesti ära läinud. Ainult raamatupidaja pani raamatuid kappi luku taha ja teender hakkas luuaga tööse. Strautmal tõmbas masinlikult oma uuri taskust ja wõrdles seda kassa seinakellaga. Ta leidis, et tema uur neli minutit järel oli. Nüüd näitas aga ka see juba lõpu aega.

„Aga mina seadsin ometi oma uuri selle kella järele!" hüüdis Strautmal, ja siis asus temasse paha aimdus.

„Aga hra inshener, uskuge mind ometi: see on täitsa üksköik! Uskuge mind, et teie homme otse rõõmus olete, et täna teist korda ülearu ei rutanud. Ma seletan seda asja teile umbes kellu kuue ajal."

Waheajal oli pristaw ühes Strautmali kaassõitjaga

sisse astunud. Wiimane oli wist politsei ametnikudele wastuseismata wiisil selgeks jõudnud teha, et nad lähema seletuse saamiseks kassa juurde piawad tulema. Protokolli tegemiseft ei tulnud siin muidugi midagi wälja. Ja kui weel tugew neiu gorodowoile sõbralikult õla pääle koputas ja pristawi kätt surus, läks ähwardaw pilw peagi mööda ja politsei ametnikud kadusiwad üksteise järele ära, selles kindlad olles, et awalik julge olek rikutud ei ole. Ja kui direktor weel kord oli tõendanud, et teised direktorid ja kassaametnikud juba ära on läinud ja et wõla maksmiseks ehk pikendamiseks ka weel homme ehk ülehomme küllalt aega on, siis ei jäänud Strautmalil muud nõuu üle, kui niisama targalt, kui tulnudki oli, ära minna.

Seesama woorimees ootas neid uulitsal.

„Sõitke ligi!" ütles neiu lühidelt, „nende koerte käest piate endid nii ruttu kui wõimalik lahti kiskuma. Mina muretsen teile ise raha ja teie annate minu nime pääle wõla tähe. Aga alla 12 protsenti ei wõi ma seekord weel mitte lubada. See on minu kaasawara. Hiljem wõime selle asja üle, wõib olla, muul wiisil ühisusele jõuda."

Ja kuiwade, lühikeste sõnadega korraldasiwad nad oma asju. Strautmal kirjutas wõlatähe ja wõttis raha wastu.

„Lugege üle!" ütles neiu, kuna ta paberisi temale kätte andis. „Raha nõuab lugemist."

Summa oli õige.

„Isa kutsuks teid küll kohwi jooma," ütles ta, kui Strautmal lugemisega lõpul oli, „aga meil ei ole wiisiks, pääle lõunat kohwi juua. Ja teie aeg on wististe ka wäga kasin."

„Teil on õigus, preili! Südamlik tänu teie abi eest õigel ajal!"

„Siis maksin ma weel pristawile wiis rubla ja kummagi gorodowoile pool rubla. Selle panen ma muidugi teie

arwesse. Ehk teie wõite — et asi lihtsam oleks — seda kohe tagasi maksta."

Strautmal tegi seda ja läks minekut. Neiu seisis nurga pääl ja waatas temale järele, kuni ta nurga taha kadus . . .

„Strautmal!" hüüdis ta siis järsku waljult. Strautmal tuli tagasi.

„Kui teie homme kassa juurde lähete, siis wõtke tunnistaja ligi!" ütles neiu, „ja minge kohe päraft seda, kui kassa awatakse."

„Ma tänan teid preili. Jumalaga."

Umbes kellu wiie ajal tuli direktor, nagu ta lubanud oli, Strautmali juurde. Tema esimesed sõnad olid, Strautmalile seda ette heita, et ta oma laenu pikendamise palwe ettekandmiseks õiget silmapilku ära ei ole ootanud.

„Kas teate — ma aimasin heila juba, et teie wäga ettewaatlik piate olema. Minu kuld prilliga seltsimees sai, kes teab mil wiisil, haisu ninasse, et teie meie kolmandama direktorile kaupasi olite lubanud. Ütelge, kas teie selle asja üle kellegile waheft midagi ei ole lausunud?"

„Ei, direktori härra . . . mis teie ometi mõtlete, — see on ju ometi tähtjas äri saladus!"

„Siis on wist minu ametiwend natuke liiga kiitlenud... Aga igatahes ei wõi meie prillidega meest tähelepanemata jätta, kui teie oma wõlga pikendada soowite."

„Kas teie siis arwate, et ta oma otsust, ütleme, papi ja klaasi wastu wahetaks?"

„Noh, sula raha naerab küll, . . Aga ega pappi ja klaasigi põlata wõi . . ."

„Aga istumise protokollis on wistist ometi juba mahakirjutatud, et minu palwe tagasi on lükatud?"

„Noh, armas sõber, teisel direktoride koosolekul wõib teise lehe pääle protokoll teha, et teie palwe tähele on pandud."

Strautmul kõngutas järelmõteldes pääd.

„Kas' teate, direktori härra," ütles ta, „nüüd hakkan ma juba teie suurepäralisest aateist aru saama . . . Aga kas see siis mitte võimalik ei oleks, et teie ja teie seltsimees prilli kandjast hoolimata, minu palwet täidate?"

„Wõimalik see ju oleks, aga waadake, see härra on kuri ja natuke liig äritatawate ergudega . . . päris arusaamata inimene. Wõiks kergesti ette tulla, et ta protokolli raamatusse oma wastuwaidluse kirjutab. Ja see ei oleks, pää koosoleku eel, mitte hää."

„Ah, teie arwate siis, et üks tuhande rublaline wõlakiri tema erguši rahustaks?"

„Ma arwan küll."

„Ja teie wõtate siis enda pääle, temale õige sõbralikul wiisil neid pilliši sisse anda . . . ennem weini, kui weega?"

„Ja, kui te' soowite, wõin ma temaga selle asja üle rääkida."

„Aga waadake, protsendid lähekšiwad wul sedawiisi liig suureks."

„Wõib olla, wõikšime teie laenu summa suurendada . . . nii umbes 10,000 rubla."

„Ilus, wäga ilus. Aga waadake, direktori härra, teie waewate endid liig palju minu pärašt . . . mul on otse häbi sellepärašt . . . Ütelge, kas teie wahešt ka mitte tulewal aastal uut maja ehitada ei mõtle?"

„Aga armas Strautmal, mis teie nüüd waewašt räägite. Niisugušt inimešt, kui teie, on otse rõõm aidata. Palju wõtawad meie käešt raha, aga edaši nad ometi ei saa. Aga teie juures kannab iga rubla intressiši."

„Selles on teil täitsa õigus. Kas teie siis kewadel maja ehitada ei mõtle?"

„Meil direktoridel, ei ole mitte praktikalik, oma nime pääle ehitada. Aga minu tädil on küll see nõuu . . . tal on ka juba plats walmis ostetud."

„Noh, waadake, see on ju wäga ilus. Ah, teie arwate

siis, et wäikene wõlatäht prillimehele laita ei oleks? Tubli. Aga kuidas see ometi oli — minul on arwe meelest ära läinud. Kui palju tuli sääl tuhande rubla eest kaupa kokku? Kes teil ehk seda meeles ei ole?

„Oodake; seda saame kohe näha"

Direktor wõttis oma kirjatasku wälja, kus secs Strautmali wõla täht oli.

„Palun, näidake mulle natuke seda paberit," ütles Strautmal rahulikult, sulge kätte wõttes.

Direktor ulatas tale wõlatähe.

„Tänan! Olge nüüd nii lahke ja wajutage kaks korda järgimööda selle nupu pääle!"

Direktor helistas, kuna Strautmal laua taha istus, wõla tähe enese ette lahti seadis ja nähtawaste kirjutama hakkas.

„Ma mäletan nagu, et teie seda wõlatähte juba eila oma seltsimehe kätte lubasite anda?" tähendas ta siis hooletult.

„Ja... see on... ja, ta jättis seda homseni minu kätte," kogeldas direktor. „Tõtt ütelda, ma ei annud enne wõlatähte tema kätte, kui ta mulle tubli õhtusöögi annab. See on nii meie juures seaduseks."

Kojamees astus sisse.

„Kas armuline härra minu kutsus?" küsis ta ukse pääl seisma jäädes.

„Ja. Kas teie kojamees olete?" küsis Strautmal ilma et ennast ümber pöörnud oleks

„Ja... kui kaks korda järgimööda helistatakse..."

„Kas teil sõniku harki käepärast on?"

„Ei," wastas kojamees imestanult, „aga ma wõin luuda tuua . . . ehk labida . . ."

„Noh, siis wõtke oma luud ja pühkige see isand siit üle ukse wälja. Aga ärge käega tema külge puutuge . . . Teie reostate ennast ära." Sääl juures pani ta oma tugewa käe laua pääl olewa wõlatähe pääle."

Direktor hakkas äritatult naerma. „Noh, härra Strautmal," ütles ta kähiſewal häälel, toolilt üles tõustes, „aeg näitab, kumb meiſt mõlemiſt ennem ſõniku huniku otſas lameb!"

„Minuſt ei ſaa ilmaski teie ſõniku huniku, ſee on, teie kaſſa direktoriks... ſeda wõin ma teile tõendada!" wastas Strautmal rahuliſelt.

„Kes kõige wiimaks naerab, naerab kõige paremine! ärge unustage ſeda wana tõeſõna, wana Martini auus wäimees!" kähistas direktor weel läbi hammaste, oma kaſukat ſelga ajades.

Strautmal wõttis ühe raamatu kätte ja hakkas ſeda lugema. Kojamees läks taſaſel ſammul minema. Ka direktor kadus ära. Tema ſammud koſtſiwad weel koritoriſt. Strautmal tõuſis üles, — kahwatult ja wäriſewate ſõrmedega.

„Kui äritatawaks inimene ometi üheainſa aastaga ſaab!" poomiſes ta, oma käte päale waadates. Siis wiskas ta ennaſt, riideſt lahti tegematalt, ſelleſama woodi päale, kuſt teda kord waua Martin üles oli ajanud.

„Oleks ometi parem olnud ſeekord hundi-rabaſſe jääda," mõtles ta. „Seekord oli mul ſelleks õige aeg. Nüüd on kõik liig hilja. — Kõik on juba ergude päale mõjunud, kõik ſee pori ja pimedus... Wäſinud kuni ſurmani, aga und ei tule ometigi ſilma!... Kui räpane, kui muſt on ometi ſee terwe elu! Ja ſiiski hoopleme weel, et üks meiſt wähem ſopane on, kui teine!..."

Järgmiſel hommikul ärkas Strautmal küllalt nii aegſaste ülesſe, et enne kaſſa awamiſt ſinna jõuda. Täit a hooletult jõi ta oma kohwi ja läks uulitſale. Juhtumiſe kombel ſai ta ſääl ühe koolipõlwe sõbraga kokku. Tal tuli meelde, et eila wana Martini tütar ütelnud oli, et ta kaſſaſſe minnes tunnistaja ligi wõtaks.

„Iſeäraline naesterahwas, ſee Cenoki tütar," mõtles ta, „aga tema nõuu järele wõib ometi kord teha."

Et tema seltsimehel pisut waba aega juhtus olema, siis läksiwadki nad kahekesi kassasse, Direktorid ei olnud weel sääl. Strautmal palus ärijuhatajat, et ta tema wõlga wälja rehkendaks ja säält tema liikmemaksu ja dividendid maha tõmbaks. Kuna ärijuhataja ja raamatupidaja rehkendasiwad, ilmus ka see direktor, kes Strautmali endine „hääd soowija" oli olnud, ja läks koje sinna ruumi, kus ärijuhataja ja raamatupidaja töötasiwad.

„Ah hra Strautmal soowib siis oma wõlga ära maksta!" küsis ta lahkelt.

„Ja," wastas ärijuhataja.

Maksetaw summa oli wälja arwatud. Kassameister wõttis raha ja hakkas lugema, ikka wiistuhat isepäinis pannes.

„Õige," ütles ta wiimaks.

„Lubage, et mina ka weel kord üle luen," segas direktor ennast sinna wahele.

Kassameister waatas tema otsa, kehitas õlasi ja läks siis oma puldi juurde tagasi. Direktor luges raha läbi, pani wiistuhat rubla kõrwale ja ulatas ülejäädawa summa kassameistri kätte tagasi.

„Need wiistuhat saate teie tagasi.

„Mis eest?

„Meie saime selle summa teie obligatsioni eest."

„Missuguse obligatsioni eest?

„Selle obligatsioni eest, mida teie meile wõla pandiks andsite ja õigeks tähtajaks wälja ei ostnud. Meie müüsime ta ära."

„Kellele?"

„Küll ostja ise teie jutule tuleb."

„Missugane ekstarwamine! Ja mina oleks peaaegu uskunud, et see raha see on, mida . . . teie nii iseäralikult nimetasite . . . Noh, ükskõik! Jumalaga, mu härrad!"

Ta pistis raha tasku, pani saadud wõlamaksu tähe kokku ja läks wälja.

Nüüd lahkume üksteiseşt ära . . .“ ütles ta oma sõbrale, kui nad uulitsal olimad. „Jumal andku, et see lühikene etendus sulle seda selgeks teeks, et maailmas ainult üks kaebtus, ainult üks kuritöö on: kui inimene iseenda wastu truuduşetaks saab! Mine, ja taewas olgu sulle armulişem, kui minule. Sa oled seda ka, mõib olla, enam ära teeninud.“

Ja kuna ta oma sõbra kätt oli surunud, tahtis ta minna.

„Ei, Strautmal!“ hüüdis see järsku, „ma ei jäta sind üksi. Sa oled liig äritatud.“

„Düüna on ju praegu jääs,“ ütles Strautmal, südamlikult tema otsa waadates, „ja rahurikkumişega ei tahaks ma mitte maailmast lahkuda . . . paukumiste mõjuduşt ei ole ma elade ski sallinud. Ei, jäta mind julgesti üksi. Minu plaanid olid selleks liig suured, kui et ma neid niişamaşuguse tembuga mõikşin lõpetada, kui seda iga kergemeelne ärimees teeb . . Mul on aga teiştşugune temp mõttes . . . ja see on mustem, kui sa aimatagi wõid. Aga meie piame lahkuma.“

Ja pikaliseł sammu!, pää natuke norgu wajunud, läks ta minema. Sõber waatas kaua aega tale järele.

Umbes weerand tund hiljem koputas ta wana Martini ukşe pihta. Tema tütar tegi seda lahti.

„Ma tean juba,“ ütles ta, Strautmali terwituşt wastu wõttes. „Teie ei too mulle ei obligatşioni ega raha.“

„Teil on õigus.“

„Wõtke palitu ära. Jstuge. Rääkige kõik, kuidas see juhtus.“

Strautmal jutustas lühikeste sõnadega oma eilseid ja tänaseid juhtumişi.

„Kas direktorid şüs weel sääl ei olnud, kui teie rahamaksmişe päraşt sinna läkşite?“

„Ei, — nad ei olnud weel tulnud.“

„Ja mis mõtlete teid nüüd teha?“

„Ma pian ſelle eeſt muretſema, et teie oma raha tagaſi ſaate."

„Pääle lõuuat tuleb minu iſa hotelli teie juurde. Nii umbes kella nelja ajal."

Strautmal jättis Jumalaga ja ſammus jõe poole. Nähtawalt wiiwitada tahtes ſammus ta pikkamiſi jalakäiate tarwis tehtud laud-ſillaſt üle. Teiſel pool ſilda rändas ta weel tükk aega uulitſatel risti ja põiki, kuni ta wiimaks ühe rohuaia wärawa ette ſeisma jäi. Kaks korda ſirutas ta oma kätt kellatraadi järele, tõmbas aga ſiis jälle tagaſi. Siis pistis ta käed taſku ja ſammus pikkamiſi metſa poole. Metſa taſane kohin ſegas ennaſt wabrikute wilede ja kaugelt koſtwa kellade helinaga. Strautmal ſammus wäikeſe metſa ſiſſe, läks ühe lumega kaetud künka otſa ja tuetas ennaſt tugewa männa najale. Kaua ſeiſis ta ſääl mõttesſe wajunult ja waatas eemal olewate mändade ladwadesſe. Wiimaks ohkas ta ja hakkas ſedaſama teed tagaſi minema.

„Mäeſt alla . . . mäeſt alla . . . ikka ſügawamale!" ſoſiſtas ta. „Ja ometi igatſeſin ma kangesti kõrgesſe ülesſe jaada! . . Olgu! Eks ſiis teiſed õnnelikumad ja iſeeneſe wastu truuimad ole."

Wäſinud ſammul läks ta rohuaia wärawa juurde tagaſi ja helistas kaks korda ruttu üksteiſe järel, kolmas kord aga piſut aja päraſt. Minut aega hiljem tegi tüdruk wärawa lahti.

„Preili palub teid oma kirjutuſe kambri," ütles ta, knikſu tehes.

Strautmal wõttis eestuas oma palitu ja kalosſid ära ja koputas taſakeſt ukſe pihta.

„Sisſe!"

Preili Salwi istus ratastega tooli pääl, ſoe tekk üle jalgade

„Wabandage, mu sõber, et ma teile wastu ei wõi tulla!"

ütles ta, tulejale kätt sirutades; „ma ei ole mitte täitsa terwe . . . Istuge nii, wastu walget . . . ja ütelge, kuhu teie omad särawad silmad olete jätnud?"

„Nad on kustunud? . . ." wastas Strautmal tasa.

„Kustunud . . ." kordas lauljanna, „nii kustub paljugi. Kas teil selle aja sees palju kurbtusi oli?"

„Palju."

„Tulge lähemale . . . kui pehme teie juuks on!" ja pikkamisi libisesiwad neiu saledad sõrmed tema juukstest läbi. Strautmali pilk langes kogemata tema teise käe pääle ja ta pani imeks, et see pea läbipaistwalt kahwatu oli.

„Miks teie waremine ei tulnud?" küsis neiu lühikese waikuse järele

Strautmal ei wastanud.

„Waene sõber . . . kõige selle aja olite täitsa üksi!" ohkas ta.

Strautmal waatas tema otsa.

„Preili," algas ta pikkamisi, „ma tulen teie juurde kui kerjaja . .. ja kui kurjategija. Ma olen waeseks jäänud lootuste pooleşt ja usu pooleşt iseenda sisse. Ja ma olen kurjategijaks saanud iseeneşe ja oma paleuste wastu. Nüüd tahan ma oma wõlgasi maksta ja oma kuritööd hääks teha. Aga ilma teie abita ei jõua ma seda. Kas teie walmis olekşite mind pääştma? . . Kas teie tahakşite minu naeseks saada?'

Preili Salwi laskis oma pilku alla wajuda.

„Mul tuleb meelde, et meie waremalt teiştsuguseşt . . hinnaşt rääkişime,' ütles ta tasa.

„Siis oliwad teised ajad. Seekord mõtlesite teie weel, et mina teişt kõrgemal seisan, ja ka mina ise mõtlesin niisama. Nüüd on aga minu silmad lahti läinud. Nüüd näen ma, kuidas asjaluud tõepooleşt seisawad. Mina ei jõua teid enam kõrgemale tõsta. Teie seisate praegu palju kõr-

gemal, kui mina. Ja sellepärast tahtsin teid paluda: annustage minu sellekordset sündmatat mõttet ja saage minu naeseks!"

„Strautmal, Strautmal, kas teie mured siis tõesti mitte ükši teie silmi, waid ka teie waimu wäsinuks on teinud? Mis asja pooleşt piaksin ma siis praegu teişt kõrgemal seisma?"

„Teie läksite seda teed mööda, mida teie ise endile walinud olite. Teie ei waatanud paremale ega pahemale poole. Inimesed põlgasiwad teid, mõõtsiwad teid oma moralilise küünarpuuga ja krämpsutasiwad ninasi. Teie ütlesite agu: ma elan nii, nagu ma tahan. Ja teie tegite seda. Ka mina räägisin kord neidsamu uhkeid sõnu. Aga ma ei elanud mitte nii, nagu ma tahtsin. Nagu hooplik koolipois, kes üle järwe lubab ujuda, põgenesin ma kaldale tagasi, enne kui weel wesi rinnuaigi ulatas. Ei ole suuremat kuritööd maailmas, kui see, mille pärast inimene iseenda ees ära punastab, ei ole suuremat nõrkust, kui see, kui keski iseenda wastu umbusklikuks saanud. Ei ole ka hirmsamat tegu maailmas, kui see, et oma kätt oma enese lapse wastu ühes tõsta! Ja mina olen oma waimu last tapnud, enne weel, kui see maailma walguşt nähagi sai. Ma ei jõua teda enam elusse äratada. Aga nagu keskaja rüütel tahaksin ma tema haua pääle kabeli ehitada ja ise kahjatsewalt kabeli läwe taga lameda, et palwetajad oma jalgadega minu tallaksiwad ja jälestusega minu oma lastele kaugelt näitaksiwad, üteldes: „Waadake, see on see, kes oma lapse tappis, oma ainsama lapse!"

„Kas teie weel ikka selle ettemõtlemata teo, selle wõla pärast rahu ei saa, mida teie sellel ööl enda pääle wõtsite!" küsis lauljanna osawõtlikult.

„Wanad kirjad räägiwad Aadamast, et ta ligi tuhat aastat wanaks elanud. Kas te' usute, et ta kunagi selle üle ennast tröösida jõudis, mis tema enda süü läbi kaduma läks? . . . Minu paradiis, minu paleus, minu elu ainukene tähendus seisis selles, praeguse uskmatu maailmale näidata,

et ainult see kapital, see omandus inimese sõna kuuleb. mida ta oma enese higi ja waewaga omaks orjaks on teinud; ma tahtsin selle kindla arwamisele truuks jääda, et iga wõõras, — mitte oma enese teenitud kapital, mida meie oma asja juurde appi wõtame, — meid enese orjaks teeb, meie ihu ja waimu ära ostab, ühes meie auutundmisega, meie ööde rahu ja palgede punaga, kui ka juba juuks halliks on läinud. On ju wõimalik, et see minu arwamine ekslik oli; aga ma uskusin sellesse, ja, ma usun sellesse ka weel praegu, ma tunnen ennast' poris olewat ja usun tähtedesse, mida ma kord taewas olen näinud . . . Igal pool pimedus, igalpool pori . . aga ma usun neid tähti ja mul on oma enese poriste riiete üle jälkus. Ennast rahustada!.. Selles poris, selles jälgemas roojas ennast trööstida! Ja teada, et kõik kadunud on, kõik oma enda jüü läbi purustatud! Ei, preili, ma pian kiwa üleshaawal kokku kandma, kuni ma oma lapse haua pääle kiriku jõuan ehitada!"

„Nüüd hiilgawad teie silmad jällegi," ütles lauljanna pikkamisi, „pilwede taga on wististe walgem, kui siin all. Aga rääkige mulle lähemalt oma plaanidest. Teie tahate siis oma wõlgadest lahti saada?"

„Ja . . maha raputada, kõike seda, mis senini minu ümber kogunud, purustada!"

„Ja raha on teil siis silmapilk waja?"

„Kuhe."

Lauljanna helistas

„Siis ei jäe teil wist küll muud mingit nõuu üle, mu sõber, kui weel edasi wõlgasi teha. Et meie endid jalapäält laulatada laskesime, seda kiriku seadused ei luba."

„Kiriku seadused! Kas siis sõna, mis teine inimene räägib, kindlam on, kui meie oma tõutus, meie endi tahtmine?"

„Meie tundmisi tähelepannes — küll mitte! Aga kui meie wõlgadest räägime, siis ei wõi meie enestele miskisugusi uusi wekksli seadusi teha. Piame nendega leppima, mis

olemas on. Andke andeks, mu sõber, et ma niisugusest ilmlisest asjadest räägin. Kui teil midagi selle vastu ei ole, korraldame oma asja järgmiselt: minu pangapidaja maksab teile — ütleme — 70,000 rubla välja, mille eest teie mulle oma omanduse pääle esimese viis protsenti kandwa obligatsioni annate. Aga teise küsimuse üle . . ." ja ta hääl muutus tasasemaks, „uskuge mind, teie olete mulle kallis ja see tund kaalub mul kõik üles . . . kõik mööda läinud aastad. Ma tänan teid selle eest, mu sõber! Aga kõige sellega on weel aega küllalt. Teie näete, ma wõin ennast praegu waewalt liigutada... waewalt wõin ma praegu pruutkleidi mõõtu anda. Ja ma tahaksin ju nii wäga ka ometi koro pruutkleidis seista, shlepi ja . . . Ei, mu sõber, jätame shlepid ja mirtid kõrwale. Mis tarwis iseennast petta ...? Mu kallis, kall.s, õnnetu sõber!"

Strautmal läks tema juurde. Pikkamisi tõmbas ta omast sõrmest selle sõrmuse, mida kord Marie sinna oli pistnud Ta wõttis preili Salwi peaaegu läbipaistwa walge käe oma kätte ja tahtis sõrmust tema sõrme pista. Aga tema käed hakkasiwad wärisema ja järsku lõi tema silmas midagi kuumaks. Ta ei näinud pea midagi . . .

„Ei, mu sõber," ütles lauljanna, tema tundmusest aru saades, „meil ei ole mingit wälimist märki waja. Meie õnnetus, meie ükskus sepitsewad meie ümber kindlamat sõrmust, kui see kuldne siin . . . ja meie tähtedes, mida meie kaua aega näinud ei ole, lueme selle sõrmuse pääl kirju . ,"

Ometi ei pannud Strautmal seda sõrmust ka enam oma sõrme tagasi.

Lahkudes lubas lauljanna oma pankiiri Strautmali juurde hotelli saata, et see wana Martiniga asjad ära õiendaks. Teenija tüdruk juhtis Strautmali wälja.

Juba tükk aega istus Strautmal omas kambris mõtetesse wajunult. Pime tuli juba kätte, aga ta ei suutnud weel lampi põlema panna.

Sääl koputadi tugewaste ukse pihta. Strautmali „sisse!“ pääle ilmus mees kambri, jäi seisma, otsis käega riide nagi üles ja wõttis palitu seljast ära.

„Kui meie wiimati lahkusime, siis ei üelnud meie küll mitte üksteisele „jällenägemiseni;“ et meie aga pimedas jälle kokku juhtume, seda ei olnud küll ka mitte maha tehtud!“ ütles wõõras. Strautmal tundis tulejat hääleşt ära, — see oli Sanden.

„Sääl, laua juures, on tool . . .“ wastas Strautmal.

„Tänan. Olen ka tõepooleşt natuke wäsinud.“

„Kas teie juba kaua linnas olete?“

„Eila hommikuşt saadik. Kas teil şilmapilk aega on?“

„Olen walmis, kui şoowite.“

„Mulle pakuti eila pääle lõunat teie wabrikute pääle wäljaantud obligatşion müüa.“

„Ja kas te' seda oştşite?“

„Ei, ma lükkasin asja täna õhtu pääle. Ma tahtşin enne weel teiega rääkida. Ütelge nüüd awalikult, hra Strautmal: kas mitte juba aeg ei ole, et meie kui mõiştlikud inimeşed oma asju läbirääkima hakkaksime, aga mitte kui kangekaelşed poişikeşed?“

„Mikspäraşt mitte! Minul pole midagi şelle wastu.“

„Niipalju kui mina otşuşele olen jõudnud, olete teie praegu şuures raha kitşikuşes. Ma tean, mis teie omandus ja teie metşa kontraht wäärt on. Aga teie näete işegi, et teie üht ega te'şt tarwilişel wiiwil oma kaşuks tarwitada ei saa. Ilma lahtişe tööetuşe kapitalita şiplekşite igawesti nagu kala kuiwal. Ma arwan, şee rikub inimeşel kõik töö rõõmu ära, kui ta iga şammu pääl oma ahelate kõlinat kuuleb.“

„Teie praeguşed sõnad şişaldawad şuurt tarkuşt.“

„Teie omalt poolt teate jälle, et metşa kontraht minul şugugi meelt mööda ei ole. Ma kannakşin häämeelega kannis şuurt kahju, kui şeda kontrahti tühjaks wõikşin teha.“

„Seda uşun ma täiesti.“

„Meie kasud käiwad ainult niipalju ükstеise wastu, et meie asjatalt palju jõuudu ära raiskame, ükstеisega wõideldes. Ma olen seda asja juba kaua igast küljest läbi kaalunud ja otsusele jõudnud, et seesugune majapidamine kuskile ei kõlba. Aga teiseks see ei lähe, enne kui meie mõlemate omanduse ühеainsama käes on. Ainult siis, kui mõisa, metsa ja wabrikute tegewusi ühendada wõidakse, wõib ka kohaliki loodusliikka rikkusi kõige kasulikumalt tarwitusele wõtta."

„Täitsa minu mõte."

„Aga teie rahwal on tubli tarkšõna: „šiga, mis mitme peremehe oma on, ei lähe rammusaks." Ma usun seda täitsa Sellepärast ei waimustaks mind ka ühisusesse astumise plaan. See tähendab, et ka seda just põlata ei wõiks, aga minu arwates on see siiski õigem, kui üks meist kõige selle omanduse peremeheks saab."

„Ja see peremees tahaksite muidugi teie olla?"

„Minul näib see kõige loomulikum olewat. Teie ei jõua ju wabrikute jaoks tarwilist summat kokku saada, kuidas wõiksite siis weel mõisa ostmise pääle mõtelda. Mina wõiksin teile aga mõned sajadtuhanded wälja maksta — s. o. teie seniseb wõlod ühes arwatud — pääle selle aga ka weel wabrikute jaoks tarwilise kapitali wabrikutesse panno. Pääle selle annaksin ma kõige suurema rõõmuga wabrikute juhtimise, tubli palga ja prosentide eest, teie endi kätte."

„Ma tänan teid teie usalduse eest, hra von Sanden. Aga mikspärast ei ilmunud teie oma ettepanekuga mitte waremalt?"

„Ma olen selles arwamises, et noortele, tublide waimuannetega meestele lubama piab, oma enda käe pääl maailma tundma õppida."

„Minul, hra von Sanden, olete seda oma käe pääl olemist aga õige tubliste soolanud."

„Ma tean, ma tean . . selleşt ei saa aga midagi puuduma, mida teie raudtee seltsi käest saada loodate. Wõib olla, saab seda ka rohkem olema."

„Ma ei räägi siin mitte rahast Aga mind ennast olete teie kümme aastat wanemaks teinud."

„Ja, niisuguseb asjad käiwad inimesele ergude pääle. Aga teie olite ka liig tuline ... nagu noor täkk"

„Ja seda noorust olite minul ka kooliraha hulka arwanud Teie räägitsite, et minu senist mõlga ostu summale juurde arwakšite. Ma ei tea, kui kõrgeks teie minu noorust ja selle nooruse usku takseerite ... Niisugustel warandustel on wäga mitmekesine wäärtus Ja minu arwamine on, et meie just selle takseerimisega ühisusele ei jõua Teie olete mind liig palju läbi mudo wedanud."

„See on teie wana wiga, Strautmal: teie saate äriliste asjade juures tundmuslisteks. Mis sündinud on, ei mõi enam sündimataks tehtud saada. Unustame seda kõik ära!"

„Ei, ärgem unustagem seda mitte. Mina ei mõi seda kõike küll mitte unustada. Sellepärast ei jõua meie minu wabrikute müümise asjus wistist mitte ühisusele."

„Armas Strautmal, kas teie siis tõesti weel wähe kaotanud olete? Teie näete ometi, et kaks kuradit ühes rabas üksteist sallida ei mõi. Ja meie oleme nüüd niisuguses rabas kokku trehwanud. Ütelge nüüd, kuidas teie seda keerdküsimust otsustada mõtlete?"

„Ma ostan teie käest teie mõisa ära."

„Nali jääb ikka naljaks ja äri äriks. Ma tulin sellepärast siia, et tõepoolest äri teha, aga mitte naljatada."

„Mina ei naljata sugugi."

„Hm ... ma ei saa aru. Tohiksin ma ehk teada, kust teie tarwilist kapitali loodate saada.?"

„Ma ostan tähtaegade pääle."

„Aga kui mina pika tähtaegade pääle ei müü?"

„Siis sunnin ma teid müüma."

Sanden waikis piiut aega.

„Wabandage: kas teid wiimastel päewadel mitte kange pääwalu ei ole waewanud?"

„Ei."

„Kas teie meelespidamine veel hää on? Kas teie teate, kui palju teil praegusel pilgul võlga on?"

„Ma tean seda."

„Ja mis mõtlete nende võlgadega pääle hakata? Ega ju ometi kõik wekslid kaduda või."

„Nad kaowad ometi."

„Mil wiisil?"

„Ma lunastan nad ära."

„Siis olete teie täna kas kihlanud ehk suure loosi võitnud."

„Ma olen kihlanud, hra von Sanden."

Jälle waikis Sanden tükk aega.

„Ma näen, et teie ometigi raudust pääsete, nagu rebane, kes ühe lõksu jäänud jala katki närib ja siis minema putkab. Aga ma ei usu, et teie kolme jalaga kaugele jõuate."

„Kaugele ehk mitte, aga teie mõisast saadik jõuan ma ikka."

„Aga mina ei lase teid sisse, nii kaua kui mina sääl olen!"

„Küll te' minema lähete."

„Ma palun, rääkige natuke selgemine."

„Kui kaua aega arwate siis õige omast metsast mulle puid müüa, mida ma kontrahi järele teilt nõuda wõin!"

„Kui palju teie siis iga aasta tarwitada wõite?"

„Tulewikus tarwitan ma igal aastal 30,000 kantsälda."

„Kas teie ehk küttist põletama mõtlete hakata?"

„Ei Wabrikutes saab muidugi iga aastaga rohkem pruugitud. Kuid need ei pruugi kõike puu materjali siiski. Nagu näha, tuetate selle pääle oma lootusi."

„Ja kui see nii oleks?"

„Ja sellepärast püüate siis ka, minu tööstuse kapitali wähendada?"

„See on ju wõimalik."

„Ühte punkti olete siiski omas arwes unustanud."

„Misſuguſt?"

„Puud piate teie weski juurde wedama."

„Seda ma tean."

„Weski juures on raudtee jaam."

„Seda tean ma ka."

„Kui ma nüüd aga kõik need puud, mida ma wabrikutes tarwitada ei jõua, raudtee walitſuſele müün? Poolteiſt rubla teenin ma juba lähematel aastadel sülla päält. Tulewikus kaswab aga minu wõit suuremaks, kui teie metſad kauemine wastu piakſiwad lööma."

Sanden waikis tükk aega.

„Milwiiſil tahakſite siis minu mõisat ära osta!" küsis ta siis niisama rahulikul toonil.

„Ma jagakſin seda tükkideks ja müükſin talupoegadele ära... muidugi kreditkassa abiga."

„Ja metſad?"

„Neid teekſin ma ühes raba ja wabrikutega üheks majanduſe-ühiſuſeks. Teie metſadele annakſin eſialgu weel armu, kuna rabas weel nii lõpmata palju tublit kütte-materjali on."

„Rabad, metſad, weſi üheks majanduſeks ühendatud... kas teate, see pole sugugi halb mõte... Strautmal, Strautmal, mikspäraſt pidime meie waenlaſed olema?"

Strautmal kehitas õlaſi.

„Ükskõik!" ütles Sanden, üles tõustes. „Kas teie pea koju sõidate?"

„Wististe homme."

„Päälelõunaſe sõiduga?"

„Peaaegu."

„Siis sõidame ühteaegu wälja. Wakſalis ootab minu saan. Kui soowite, — minul on saanis teie jaoks ruumi küllalt. Siis wõikſime teie ettepaneku üle pikemalt rääkida. Jällenägemiſeni!"

Sanden tõmbas oma palitu selga.

„Ah ja," tähendas ta siis weel, ukſe juures seistes,

„otsekoheselt waadates, ei ole sellel terwel nääklemisel enam mingit tähendust. Homme wõite raudtee walitsuselt oma raha kätte saada... muidugi siis, kui te ie juba täna õhtul oma pruudi rahaga pää wõlad ära maksa te Oma obligatsioni wõite homme ära osta."

„Kelle käest? Ja kui kõrge hinna eest?"

„Kelle muu, kui wana Martini käest, hähähä!" kostis hääl koridorist. „Ja kui kõrge hinna eest? Ega paruni härra seda küll tea."

„Astuge aga lähemale, wana sõber!" naeris Sanden.

„Pange ometi lamp põlema. Ega wana Martinil kiire ole."

Strautmal süütas lambi põlema. Wana Martin ja tema tüttar astusiwad sisse. Sanden silmitses Goljati taolist neiut, siis Strautmali, wana Martini ja jälle Strautmali ja nagu kerge kahjatjus lendas tema näost üle.

„Missugust obligatsioni tahtsite siis müüa?" küsis Sanden, kui wõõrad istunud oliwad.

„Missugust obligatsioni? Noh, teie teap wäga hästi, mu härra, missugune obligatsion sellel noorel mehel tarwis lähep. Teie mõtles, et see purjus kirbitsa käes on, aga ta on wana Martini käes."

Sanden hammustas oma huultesse.

„Kas teie tõesti minu obligatsioni ülesleidsite?" hüüdis Strautmal erutatult.

„Hähä, miks siis wana Martin ei wõi leida üles? Aga, kas teate, see kõik minu titre tarkus on. Minu tittar itlep: „Jsa, millal on direktorid protokolli wõinud teha, et obligatsion on müüdud? Eila läksid nad kohe pääle kassa kinnipanekut kodu ja täna Strautmal juba enne neid oli sääl. Selleks on tunnistajad." Waadake, nii itlep minu tittar. Ja mina jalapäält paindusin kiilaspää juurde, itlen: armsakene, anna see paber hääga wälja, itlen ma. Protokoll ei ole korras. Tema wäänap ennast nii, käänap nii,

aga wana Martin ei laſe lodewale. Läheme direktori juurde, itlen ma: wõta, mis wõlg, ja mis üle ſelle, anna kiilaspääle, aga kiilaspää annap mulle obligatſion .. wõla hinna eeſt, mitte aga groſs rohkem. Wiimaks annan tale wiie rublane paber, ütlen: laſ' ta joop terwiſeks, et Strautmali noorhärra elap! Aga obligatſion on ſiin."

„Kui palju tahate ſiis ſelle päält teenida?" küſis Sanden.

„Seda tean, paruni härra, mis teenida tahan. Mina ei tee, kui teiſed. Ma ütlen, Strautmal on ontlik noormees, piap teda aitama. Ja minu tittar ütlep ka, piap teda aitma, itlep ta. Laſ' nad ſaawad iſekeskis walmis. Noored inimeſed oma aſi parem mõiſtawad."

Neiul näiſiwad obligatſioniga tõepooleſt iſeſuguſed plaanid olema, — tema pilk, mis läbitungiw oli, kui kingſepa naaskel, awaldas ſeda. Aga Sandeni juuresolekul wiiwitas ta, oma ſüdant awamaſt. Kui aga ſiis lõpuks weel lauljanna pangapidaja tuli ja neiule terwe Strautmalile laenatud ſumma, üheſ tuhat rubla päälisrahaga, laua pääle luges, ſiis ſai pää nähtawaste ſüdame üle wõimuſt ja pää otſus oli niiſuguſel juhtumiſel: parem tuhat rubla käes, kui kümme kahtlaſt koſilaſt — katukſel . . .

Järgmiſel päewal ſõitſiwad Sanden ja Strautmal üheskoos kodu.

Wiimane päätükk.

Hommikul päraſt oma wanemate juurde ſõitu ärkas Lutſie kaunis hilja üles. Siiski ei tulnud ta weel woodiſt wälja, nagu püüaks ta kokkujuhtumiſt oma wanematega wõimalikult pikale wiiwitada. Mis pidi ta oma iſale ütlema, kui ſee omad ſuured, ſelged ſilmad küſides tema pääle pöörab? Ja igaſuguſed mõtted ja tundmuſed hakkaſiwad jälle

leda ſuruma, kuni ukſe pihta koputamine teda ehmatama pani. Ilma koputamiſe pääle wastamata kuulatas ta, kui tormiliſelt ta eneſe ſüda rinnas pekſis.

Uks läks lahti, kus wana teenija, kohwi taſs käes, nähtawale tuli. Kui ta märkas, et Lutſie ſilmad juba lahti oliwad, pani ta ukſe hoolega oma järel kinni ja ſeadis ſiis kohwi taſſi laua pääl.

„Lapſeke, kas ſa juba kaua ülewel oled?“ küſis ta, woodi ääre pääle istudes ja Lutſie ſaledaid käſa ſiludes.

„Kas wanemad teadwad juba, et mina ſiin olen?“ küſis Lutſie.

„Ma ütleſin neile, et ſul hirm oli, ükſipäini Raudupis magada. Muud nad weel ei tea.“

„Mis muud?“

Wanake waatas natuke arga Lutſie otſa ja tegi ſiis käega hooletuma liigutuſe.

„Mulle on ſee üksköik, laps,“ ütles ta, „kas ſa minu eeſt midagi warjada püüad, ehk mitte. Sul wõib ju kõik ſilmiſt äralugeda ... Armuline proua ei taha mind ſiit küll ära lasta, aga mina ei anna ſiiski järele. Ma tulen ſinuga kaaſa, laps, ka ſiis, kui ſa iſe mind kaaſa wõtta ei piaks tahtma . . . ma tulen jalgſe ſulle järele. Aga ma ei luba ſeda, et minu laſt kurwastatakſe.“

Lutſie ſilma kulmud tõmbaſiwad endid waluga kokku, kui wanake niiwiiſi rääkis.

„Kuhu piakſin ma küll minema?!“ hüüdis ta järsku, nägu padjade ſiſſe ſurudes. Ja tema walged õlad hakkaſiwad nutmiſe päraſt wabiſema.

„Seda olen ju ammugi aimanud, mu maimukene . ...“ ſoſiſtas wanake, „aga eeſki ei tahtnud mind uskuda, kõik naerſiwad mind. Aga mina ütleſin juba ſeekord: pange aga minu ſõnu tähele: meie parunesſe ei ela Raudupi härraga üht aastatki üheskoos. Teie mahakuulutamiſe päewal kustus altari küünal naesterahwa pool küljes ära, juſt ſiis, kui

õpetaja ſinu nime oli nimetanud. Nad piawad ſeda ebauſuks, aga ſee on kindel märk. Kui mind mahakuulutadi, ſündis ſedaſama. Küünal kustus paremal pool. Ja ei läinud poolt aastatki mööda, kui minu meeſt metſas puu surnuks lõi . . ."

Aruldane wärin wapustas Lutſie keha. Selgesti nägi ta eneſe ees Sandeni ſaledat kogu maharaiutud kuuſe okste all lamemas, eluta ja weriſelt. Tema walgeſt otſaeſiſeſt ja paleſt käis lai, punane haaw üle, kuſt weri pikkamiſi walkja, tiheda habemeſſe nõrgus; huuled olid kokku ſurutud, ſilmad kinni, ſilmakulmud natuke kokkutõmbatud, nagu tahaks ta ütelda: ma tahan ſedawiiſi olla . . . Lutſie tahtis üles karata, ſilmi awada ja tuas ümber waadata, et ſeda hirmuſt wiirastuſt ſilmiſt kaotada, aga liikmed ei kuulnud tema ſõna. Näis, nagu olekſiwad nägematade wõimude käed teda kinnihoidnud ja teda ſundinud, otſekohe oma mehe werdjookswa keha pääle waatama. Ja ſelſamal ſilmapilgul märkas ta imeſtuſega, kui täitſa wõõras temale ſee ſurnu oli, — iſegi kaastundmuſeſt ei olnud tema ſüdames jälgegi.

Midagi ei liikunud tema hinges, — hirm were, ja kartus ſurmaingli muſtade tiibade kuulmata lehwituſe eeſt maha arwatud.

„Kas ſul külm on?" küſis wanake, tekki üle Lutſie wäriſewate õlade laotades.

„Kas ſa kaua oma mehe järel leinaſid?" küſis ta järsku, ilma et iſegi teaks, miks päraſt.

„Ega meie ju mõneo härraſed olnud, et kes teab kui kaua leinamiſe pääle wõiſime mõtelda", wastas wanake. „Muretſeja puudus, — pidin iſe oma eeſt hoolitſema. Ainult laupäewa õhtudel ruttaſin ſurnuaiale. Siis ei jakſanud ma muidugi ſäält enam mõnikord ära tulla. Ainult ſelle järele igatſes ſiis weel ſüda: ſinnaſamaſſe magama jääda ja ei ialgi enam ärkada . . . Ta oli kallis inimene, ſee minu Jakob . . ."

Wanake ohkas. Alt kuuldus paruni proua hääl, kes teda hüüdis Rutuste tipsis wanake minema. Üksi jäädes ei püüdnudki Lutsie enam eneste üle walitseda, laskis oma pisaraid uuesti woolada ja tundis, et need tema walu hinge seest wälja uhtusiwad. Ja järsku ärkas temas soow, jalamaid oma isa juurde minna, tema tooli juurde põlwili langeda, oma nägu tema armsa rinna wastu suruda, kuna isa wärisewad käed tasa, tasa tema juukseteks üle libisekksiwad. Kõige selle talwe läbi oli isa nii nõrk ja haiglane olnud, et arst juba kartust awaldas, — iga tugewam hingelik äritus wõiks tema elu hädaohusse saata. Ja nagu kardaks ta, et midagi hiljaks jääb, wiskas ta tekki päält ära ja tahtis praegu woodist wälja tulla, kui teine mõte temal seda tegemast keelas.

„Kas sa siis oma isa meelega surma suhu tahad saata?“ käis nagu wälk tema hingest läbi. Kas ta ülepää pärast seda teatet weel elusse wõib jääda, et tema ainukene tüttar oma mehe juureft ära on jooksnud, et ta kõike seda katki on kiskunud, mis teda oma abikaasa külge köitis, et ta kõike seda kõrwale on wiskanud, neid mõlemaid nagu nägemata wõõ ümbritses, oma tõutust, kiriklikku õnnistust ja kõike, mis selleks määratud oli, et lugemata inimeste ees neid kahte üheks ühendada! Kuidas wõiks ta ülepää julgeda, oma isale seda hirmust sündmust ehk ka kõige õrnemalt tähendadagi? Ja kuna ta oma pääd mõlemate kätte wahele wõttis, wajus ta woodisse tagasi ja surus üleliigses walus omad hambad padja sisse.

„Kedagit ei ole mul, kellele ma oma südant wõiksin awada, kedagit..?“ See ainumas mõte piinas tema waeft pääaju. „Oh Jumal, Jumal, mis läbi olen ma kõike seda, kõike seda ära teeninud!“

Kellegi käsi puudutas tasa tema wärisewaid õlasi. Lutsie teadis, et see ema käsi oli. Ja oleks praegu aga soowinud, waikida, waksku see mis tahte.

„See ei ole terwisele hää, suu wastu patja magada! ütles paruni proua tasakesi, sest wana lapsehoidja oli juba ütelnud, et Lutsie ülewal on.

Lutsie ei wastanud midagi. Ema seisis tükk aega arusaamatuses tewa woodi äärel, siis aga selgitas järsk mõte tema nägu ja sügaw-südamliku pilguga oma lapse pääle waadates istus ta tema woodi äärele ja kummardas ennast õige Lutsie kõrwa ligi.

„Kas sul hambawalu on, lapsekene?" küsis ta sõbralikul, hoolitsewal toonil.

Lutsie wastas midagi läbi padja, mis peaaegu nagu „ja" kostis.

Paruni proua pani weel paar küsimist ette, ilma et selget wastust oleks saanud, waikis tükk aega ja silmitses siis istuli olles, tükk aega oma tütart, kuni tal pisarad silmist wälja tungisiwad. Üks pisar kukkus Lutsie palja õla pääle. Kohkunult pööris Lutsie ümber ja waatas emale silmi.

„Anna andeks, emake! palus ta, „ma ei tahtnud sind kurwastada."

„Narrikene!" wastas see südamlikult, „need on ju lootuse pisarad. Küllap armas Jumal aitab . . . Kuis wäga küll papa selle üle rõõmustab! Ta näib täna rohkem wäsind wälja kui muidu, aga . . . sest pole midagi, pole midagi, südamekene . . . ära waata nii suuril silmil minu otsa. Küllap sa minust hiljem aru saad. Pane ennast aga õige ruttu riidesse. Mina lähen alla papa juurde. Ja ära ennast pesemise juures Jumala pärast ära külmeta! Hoia nüüd, mu kullake, wähemagi külmetamise eest! Ja Wolf saab selle üle ka wäga rõõmus olema!"

Ja kuna ta Lutsie otsaesist oli suudlenud, läks ta wälja. Lutsie sai küll aru, et ema tema pisarate põhjust walesti oli mõistnud, ei wõinud aga seda isegi aru saada, kuidas see sündinud oli. Järelmõteldes pani ta siis ennast riidesse ja läks alla.

Parun oli täna tõesti kahwatum, kui eile õhtul oli olnud. Aga tema silmad hiilgasiwad iseäranis südamlikult, kui Lutsie temale lähenes. Täkk aega hoidis ta oma tütre pääd oma pale wastu surutult, käskis siis Lutsiet enese wastu istuda ja waatas uuriwalt tema näkku, tema kätt ikkagi enese käes hoides.

„Anna mulle andeks laps, et sind eila õhtul nii karmilt koju saatsin!“ ütles ta pikkamisi. „Küllap Raudupi perekond natuke aega ka ilma sinutagi läbi saab... Ega sind wist hambawalu minewal ööl suuremat magada lasknud?“

Lutsie tundis, et tal kõrwus nagu midagi põlema hakkas. Aga kuidas pidi ta isale wastu rääkima ja ütlema, et ta hoopis teisel põhjusel siia tulnud? Ta waatas, kui koguni otsa lõpnult ja kahwatult ta omas leentoolis istus ja ei wõinud neid sõnu üle oma huulte saada.

„Oh ei, ma magasin üsna hästi!“ ütles ta kõrwale põikades.

„Kas walu juba möödas on?“

Lutsie tundis, et ta ennast ikka sügawamale wale wõrku mässib. Aga kuidas pidi ta nüüd weel ümber pöörma?

„Ei, mul pole praegu mingit walu . . .“ wastas ta. „Aga kuidas siis sinu käsi täna käib, armas papakene?“

„Ah, mis nüüd minust räägida!“ naeratas parun. „Mõtuse mängu ajaks olen ma igatahes jälle jalul. Siis tahan ma näha, kas Arnold ja Wolf mulle wastu saawad. Millal Wolf tagasi tuleb?“

„Seda ei ole kindlalt maha räägitud. Tõlla tellib ta aga telegrahwi läbi wastu.“

„Wolf pi'nab ennast liig palju!“ ütles wana parun. „Mul on otse häbi, et ka minu nõrkus selles kaasüüdlane on, et ta koledat töö koormat enese pääle pidi wõtma. Arnold on weel liig noor ja oskamata...“

Lutsie kõige palawam soow oli see, juttu teise joone pääle juhtida, ei oskanud omas ärewuses ennast aga aidata.

„Niisuguse mehe pääle, kui Wolf on, wõib terwe aadeli seisus uhke olla!“ rääkis wana parun lühikese aja pärast edasi. „Ta on otse wäsimatalt tegew. Ja, ja, laps, meie esiwanemad saiwad selle läbi edasi, et nad wõitluses tugewamad oliwad. Nüüd on sõja asemele hariduse ja töö wõitlus astunud ja sellepärast saawad jällegi ainult need edasi kes tööd teewad, teadusi omandawad ja mõtlewad. Kui seda meie seisus ei tee, siis oleme õige pea sunnitud, juhtiwat osa teiste kätte andma. Sellepärast ongi minul Wolfi üle rõõm. Ta ühendab eneses armastust wana- ja uue aja wastu. Sellepärast ei pühita mitte halastamatalt kõike minema, mis meile, wanadele, armas ja kallis on, ja ei asu ka nende ridadesse, kes wanaaegse kangekaelusega kõike ära laidawad, mida noorem rahwa põlw ja uuem aeg toob. Ja wapper süda on tal. Ma olen neil päiwil palju selle tunni pääle mõtelnud, mille käskjalad ikka sagedamalt mind nägemas käiwad. Ometi — kui Jumal mind ka täna wõi homme ära piaks kutsuma — wõin ma selles teadmises rahuliselt uinuda, et minu lapse eluõnn kindla põhja pääle on rajatud. Ma olen selles kindel, mu laps, et Wolf sulle ainumastki kibedat tundi ei walmista.“

Lutsie hakkas nutma. Wana parun arwas, et tema märkus enese wanaduse ja surma tuleku kohta temale nii südamesse oli läinud ja hakkas teda tröõstima. Lutsie kogus ennast ja kuiwatas omad pisarad ära. Kuidas pidi ta julgema, isale oma õnnetust pihtida? Ei, parem tahtis ta siis täitsa ükſinda kannatada.

Ja ta kannatas ka ükſi. Iga wõõras inimene oleks wõinud aru saada, et ta kannatas, ainult tema wanemad andsiwad selle kannatusele koguni teise, lootusrikka tähenduse. See kõik surus Lutsiet ikka enam. Wanemate hoolitsemine ja südamlik olek, nende iseäralik õrnus ja kallistamised ... kõik see tuletas tale igal silmapilgul meelde, et ta midagi salgas, et ta waletas, et ta oma wanemaid pettis. Ja tema

puhas hing tõrkus kõige selle ebatõe wõrgu wastu. Ühe ainsa sõnaga oleks ta oma terwet wiletsust ja wanemate ekstarwamist wälja karjuda soowinud. Aga kuna ta oma isa wäsinud, aga siiski nii lõpmata armastawasse näkku waatas, tundis ta oma terwet jõuetust, tundis, et ta seda nii palju kannatanud ja siiski weel ikka lootusrikast südant nii sügawalt kurwastada ei tohi.

Sanden pidi aga õige pea tagasi tulema. Esialgu püüdis Lutsie, seda filmapilku omale ei sugugi meelde tuletada, aga iga päewaga piinas see mõte teda ometi ikka rohkem ja wõltis wiimaks kõike tema tundmusi oma wõimu alla. Iga saan, mis mõisa õuest läbi sõitis, iga teretamine koridoris ajas teda kõige kangema ärewusesse . . . wõis ju Raudupist sõnum siia toodud olla!

See oli kolmandama päewa hommikul. Perekond oli praegu kohwi lauda istunud.

„Mul on sulle rõõmust sõnumet teadustada, laps!“ ütles parun järsku.

„Noh?“

„Raudupist tuli sõnum, et Wolf tõlla wastu saatmise pärast on telegrahweerinud. Ma laskšin kutsarile ütelda, et Wolf meie juurde sõidaks ja siia ööseks jääks. Homme sõidate siis mõlemad ühes koos kodu. Ma tahakšin häämeelega ühte ja teist ilma asjust kuulda. Ja ta saab ka rõõmustama . . Mama arwab, et ta miski asja üle rõõmustama saab . . .“

Wana parun naeratas tähendusrikkalt. Järsku läks aga tema nägu tõsiseks.

„Jumala pärast, laps, mis sul on?“

Lutsie kohwilusik oli käest lahti libisenud ja kukkus kõlinal maha. Ja selsamal filmapilgul hakkasiwad pisarad wastuseismata jõuuga tema silmist woolama. Paruni proua püüdis teda waigistada, parun ise waatas aga järelemõteldes pea oma abikaasa, pea tütre otsa.

Ohtu eel ei saanud Lutsie omast rahutusest enam kui-

dagi wõitu. Siin, wanemate juures, ei tohtinud ta milgi tingimisel oma mehega kokku puutuda, sest isa oleks siis jalamaid tõde aimanud. Kas ta siis oga Raudupi pidi sõitma? Nende ruumidesse tagasi pöörma, kus iga nurk, iga asi temale Sandeni minewikku meelde tuletas... sääl temaga üksi olla... ei, seda ei tohtinud olla, see oli wõimata!... Kuid õhtu lähenes ja õhtusöögi ajaks pidi Sanden sinna jõudma. Tema rahutus kaswis ikka enam. Mitu korda tegi ta selleşt juttu, et ta weel täna õhtul Raudupis piab olema. Aga igakord jäi ta paruni küsiwa pilgu ees wait. Ja ikka sagedamine märkas ta seda pilku, mis suure armastuse, sügawa tõsiduse ja kaastundmusega tema pääle waatas, igat tema näo joont tähele panna püüdis. Kui widewik tuli, tähendas Lutsie, et see parem oleks. kui kutsar tema tarwis ühe hobuse rakkesse paneks. Ta tahaks häämeelega jalutama sõita. Siis wõttis parun waikides tema käest kinni ja talutas teda wankuwal sammul kirjutuse kambri, käskis istuda, pani ukse lukku ja wõttis ise Lutsie wastu istet.

„Armas laps," algas ta tasa ja armulikult, „ma näen, et ja midagi minu eest warjad. Sulle on midagi iseäralikku juhtunud... Kas sul enam oma wana isa wastu usaldust ei ole?"

Lutsie kattis oma näo mõlemate kätega kinni, nuttis ägedalt, aga ei lausunud sõnagi.

„Teie kõik hoiate mind, warjate minu eest..." rääkis wana Westfal pisut aja pärast edasi. „Teie kardate, et äritus mulle kahju teeb. Ära usu, et ma selleşt aru ei saa. Aga ma ise aitasin teid häämeelega niisuguses warjamises.. mulle meeldis see. Hing lahkub pikkamesi sel wiisil selle ilma kõidikuteşt... Aga ma ei usu, et tõde inimesele kunagi kahju teeb. Meie piame ometi natukenegi selle pääle lootma, ilma kelle tahtmata juukse karwagi meie pääşt maha ei lange... Kas ja ka juba Tema kätte oma kurbtust oled usaldanud?"

„Ma ei wõi!" nuukſus Lutſie.

„Ja ilma Temata ja ilma oma wanemateta loodad ſa omas pimeduſes teed leida?"

„Iſa, iſa, ära piina mind! Ma ei looda midagi enam! Ma ei oota midagi enam! Ma ei ſaa enam midagi aru!"

Wana Weſtfal pani oma kitſa käe tema õla pääle. „Ma aiman, mu laps..." ütles ta, „Wolfi ja ſinu wahel on mõtete lahkuminekut ette tulnud. Ja nüüd mõtled ſa juba, et kõik teie armastus ja õnn — kadunud on! Nii näeb noorus kõik palju ſuuremalt, kui ſee tõepooleſt on: rõõmu ja kurbtuſt, armastuſt ja wiha... Rahusta ennaſt, laps — küll te' üksteiſt tundma õpite! Teie õpite mõiſtma, et noorus ja nooruſe armastus mälestuste hõlma wajuma piawad ja et üks teine, kõrgem armastus tulema piab, ſee, mis inimeſi mitte unenägude tarwis ei ühenda, waid elu tarwis. Terwe elu ſeiſab teil ju alles ees."

Lutſie kehaſt käis wärin läbi.

„Ma ei wõi enam temaga üheskoos elada!" tungis wiimaks meeleheitline hüüe tema rinnaſt wälja.

„Kas ſa ſiis teda enam ei armasta?"

„Ta on minu meeleſt jälk!"

„Waene laps, waene laps . . " ſoſistas wana Weſtfal, tema palgeid ſiludes, „ja ma uskuſin ſind nii õnneliku olewat..."

Ja ettewaatliste, ſüdamliste sõnadega meelitas ta temalt ta terwe, halastamata ſaladuſe wälja.

„Iſa, iſa," hüüdis Lutſie lõpuks, „ſaada mind, kuhu, ſa tahad, tee minuga, mis ſa tahad, aga ära ſunni mind, tema juurde tagaſi pöörma!"

Wana parun waikis jällegi natuke aega.

„Ka mina tunnen ennaſt ſinu walus ſüüdlaſe olewat... wäga ſüüdlaſe," ütles ta ſiis. „Mina tundſin oſalt ſeda Sandeni minewikku, mis ſind temaſt nüüd, kui pidalitõbiſeſt, eemale tõukab. Aga ma lootſin teie armastuſe pääle.

Armastus parandab kõik. Ja ta annab kõik andeks... Kas sa siis arwad, et sa enam ialgi temale andeks anda ei wõi?"

„Isa, surnud ei tõuse enam elusse. Ja surnud armastus ei wõi ial enam andeks anda. See tema minewik on minu armastust tapnud. Ma ei wõi teda armastada, aga ma ei wannu teda ka mitte ära. Ma tahan ainult temast eemal olla. Meie wahel on kõik otsas!"

„Ei, laps, teie wahel ei wõi kõik mitte otsas olla. Kui ka armastus surnud on, kohused, mu laps, jääwad aga ikka. Need ei sure Need ei kao, kui ka ilm oma alustel wäriseks."

„Kohused! Täitku ta oma kohuseid nende wastu, kes ammu enne minu minu asemel on olnud!"

„Ei, laps, niisugune otsus ei ole õige. Kas tema oma kohuseid täidab ehk mitte, see on siin kõrwaline asi. Sina piad oma kohuseid täitma. Tema wastutab oma kohuste täitmise eest ise. Oma tõutust ja wannet oled sa Jumala ees annud, aga mitte tema ees. Misugune inimene wõiks sind selleşt waudest wabandada, mida sa Jumala ees õled annud?"

„Jumal ei wõi nii halastamata olla! Isa, ära röövi minult minu Jumalat!"

„See poleks kellegi Jumal, keda inimene sinult ära wõiks röövida. See oleks ebajumal... kuju, mida sa ise walmistanud ja üles seadnud oled. Ja wõib olla, on see otse Jumala arm, et ta sinu jalgu kiwist ja kibuwitsalist kohuste teed käima on juhtinud, kuna sa kõrgelt kõigest üle lennata mõtlesid, nagu linnu tiiwul. Kas sa mäletad, mu laps, kui sa kord raskesti haige olid ja arsti teha ei lasknud, mis ta tahtis ja mina sinu wäikesi käsa kinni hoidma pidin? Ma pidin nutma, sest ja karjusid, et mina sinu pääle halastama piaksin, kui enam ükski teine sinu pääle ei halastaks. Ja siiski pidin ma wägiwallaga sind maas hoidma, et arst sind aidata wõiks. Laps, laps, kas sa arwad, et

mul praegu kergem on, ſinu käſa kinni hoida, kui ja walmis oled, ſeda pitſeri murdma, millega Jumal iſe ſinu ſaatuſt on kinnitanud. Ma tean ju ſeda, laps, kui wähe rõõmſaid päiwi ja omas elus näha ſaad . . . ja mina mõtleſin omas rumaluſes, et ſinu ſüda palju päikeſe paiſtet ära on teeninud... Ma tean, kui waewaline ſinu käik elu mäeſt ülesſe ſaab olema ja kui wäga ruttu ta ſiis mäeſt alla hakkab minema... ja minu ſoow oli, et ja kõrgele tõuſekſid ja kaugele näha wõikſid. Ja ſiiski ei wõi ma midagi muud üelda, ei wõi milgi muul wiiſil ſinu hinge elu pääſta, kui ſelle läbi, et ma ſinu käſa kinni hoian, et Jumal ja ſaatus tulla ja ſinu ſüdameſt kõike ſeda ära põletada wõikſiwad, mis ärahäwitamiſe wäärt on. Ja ühte asja ära unuſta, mu laps: ka meie Jumalal on iſa ſüda, ka Tema kuuleb ſinu hüüdmiſi!"

„Aga mis tarwis, mis tarwis kõike ſeda! Ma pian ju tema kui pidalitõbiſe juurde minema!"

„Ma tean ühte muinasjuttu paigameheſt ja pidalitõbiſeſt, mu laps," ütles wana Weſtfal järelmõteldes. „Paigamehe ſüda põles ſees ſelle järele, midagi Jeeſuſe hääks teha. Ühel õhtul tuli pidalitõbine tema juurde. Paigamees toitis teda, ſaatis teda oma aſemele magama, kattis teda oma riietega ja ſoojendas teda, ſeſt et haige ikka weel külmetas, wiimaks ka oma kehaga. Sääl ſai järsku tema hurtſik taewaliſeſt walguſeſt täidetud, pidalitõbine tõuſis üles ja paigamees tundis ſelles ristilöödud Õnnistegijat, kes nüüd temale ütles: „Mis teie ſelle wähemale teinud olete, ſeda olete teie minule teinud." See on küll ainult muinasjutt, mu laps, aga ſiiski olen ma mitu korda rasketel ſilmapilkudel ſelle paigamehe pääle mõtelnud ja tema häält kuulnud: „Mis teekſid ſina?" Kriſtus on Sandeni eeſt ſurnud . . . ja ſina ei taha temale elada?"

„Suremine on ſiin kergem!" ütles Lutſie meele äraheitmiſes.

„Kui oled kõik, kuid mitte oma elu annud, siis tea: ja pole midagi weel kaotanud!" õhkas wana parun.

Lutsie tõusis üles ja kuiwatas oma pisaraid.

„Papa," ütles ta siis, ja tema hääles kuuldus kindel otsus, „ma tahan seda katsuda. Aga ma tean seda: see toob mulle õnnetust!"

„Onn on Jumala anne, oma kohuseid piame aga ise eneste pääle wõtma. Täidame, mu laps, oma kohuseid ja jätame õnne ja õnnetuse andmist taewase Isa hooleks... Tule, mu laps... Mul on, nagu wiiksin ma sind Mooria mäele... Jumal andku meile mõlemile jõuudu!"

Sanden jõudis alles pääle õhtu sööki sinna. Siiski ei tahtnud wana Westfal kogunistegi enne rahule jääda, kui et ta nägema pidi, kuidas Lutsie oma meest teretas. Sandeni olek oli iseäranis tõsine, kuna ta mõtted ühtlasi rohkem laiali olimad, kui seda tema juures muidu ette tuli. Ta ei saanud sellepärast ka aru, et Lutsie kehast wärin läbi käis, kui tema huuled oma abikaasa palet puudutasimad. Muidu pidas Lutsie ennast aga wahwalt üles, nii et wana parun tihti pääd nikutades teda kiitis.

Sanden ütles ennast wäsinud olewat ja läks pea sinna kambrisse, kuhu tema ja Lutsie jaoks woodid üles olid tehtud. Lutsie jäi natuke hiljemaks, sest et ta karafini täie weini muretses. Sanden jõi enne magama minemist mõnikord mõne lonksu.

Sanden lamas juba woodis, kui Lutsie, karafin ja klaas käes, sisse astus. Unine ei näinud ta aga weel mitte olewat.

„Noh, mu laps, mis sa neil päiwil ka teinud oled?" küsis ta päältwa adates, kuidas Lutsie oma tihedaid juukse lahti tegi.

„Ma lugesin midagi."

„Ja mis siis?"

„Iseäranis üks raamat oli nii iseäralik... nagu Ib-

seni laadi. Ma ei saanud kirjanikust õieti aru. Sääl oli selleşt jutt, kas meesterahwal ka niisamasugune „minewik“ wõib olla, kui naesterahwal, ja kas naesel õigus on, mehelt nõuda, et ta ialgi . . . kuidas ta sääl nüüd ütles? . . . ühe teise päralt ei oleks olnud.“

„Ja kuidas sinu arwamine oli?“

„Ma ei saanud selleşt hästi aru. Kord arwasin ühel, kord teisel õigus olewat. Ma tahtsin selle üle sinult seletust paluda.“

Sanden suitsetas paberossi ja tuetas ennast käewarre najale.

„See terwe küsimus ei ole nii lihtne, ega ka nii keeruline, kui kirjanikud seda arutawad,“ ütles ta. „Kirjanikude õnnetus on nimelt see, et nad oma keerdküsimusi ise wälja mõtlewad, ise otsustawad ja oma eneste theoriede järele wastust annawad, aga mitte elunähtuste järele. Elus ei ole sugugi niisugusi keerdküsimusi, lihtsalt selpõhjusel, et mees seda naesterahwast, keda ta omaks abikaasaks teeb, ülesse, kõrgemale tõstab, teda paremaks tunnistab, kui kõiki teisi, keda ta waremalt on armastanud, kuna naesterahwas, kes waremalt teistega lähemas ühenduses on olnud, seda meest alandab, kes teda wiimaks naeseks wõtab. Wiimasel juhtumisel jääb see küsimus ikka lahtiseks, mikspärast ta õieti selle naeseks ei sannud, kelle päralt ta — tõsiselt järele mõteldes — juba oli olnud? Kas mees temaga ennast mitte ühendada ei tahtnud wõi ehk mitte ühendada ei wõinud? Igatahes on aga naesterahwas seaduslikult tema oma olla tahtnud, ei ole seda aga mitte wõinud ja lepib siis wiimaks teisega . . . selwiisil jääb tema mees siis ikka nagu hädanaelaks. Ja see on, mida mehel raske on, andeks anda, — muud midagi.“

„Siis on sinu arwamine see, et niisugusi naesi maailmas ei olegi, kelledele see mõte sugugi rahu ei anna, et nende meheb kes teab kui tihti teistele neid samu sõnu on

ütelnud, mida nemadki oma noore õnne joowastuses on kuulnud?"

„Sõnad ja metall-rahad ei ole liblikad, kellede tiibade päält tolm maha saab pühitud, niipea kui neid esimest korda puudutakse. Sõnad jääwad sõnadeks, nende terwe nõidus seisab ainult arusaamatas, äraseletamatas südant südame juurde tõmbamises. Ja see nõidus ei kao, see ihaldus ei waiki mehe ja naese wahel ialgi, niikaua kui naesed nii armastuse wääriliseid on, kui sina, ja mehed nii kuumalt armastawad, kui mina. Musuta mind, mu süda!"

„Kohe!" wastas Lutsie, kallas wee klaasi täis ja jõi joonega tühjaks. Siis läks ta Sandeni juurde.

„Sa oled weini joonud!" ütles see.

„Jah, ma jõin weini!" wastas Lutsie . . .

Järgmistel päiwil sõitis noor Westfal pea igapäew Raudupis. Sanden lukustas ennast temaga ühes oma kirjutuse kambri, kus nad pooled päewad otsa arutasiwad, kirjutasiwad ja rehkendasiwad. Ehk jälle laskšiwad nad hobused ette panna ja sõitsiwad metsa ja rändasiwad sääl lumest läbi ja noore metsa wahel ühest kohast teise.

Metsawahid ja metsa töölised hulkusiwad ja töötasiwad wara hommikust hilja õhtuni, lugesiwad ja tembeldasiwad puid, märkisiwad üles ja aitasiwad takseerida ja mõõta. Isegi kuulus metsahärra tuli linnast oma kahe abilisega ja siis wõeti weel rohkem töömehi appi. Paar korda sõitis ka Strautmal sinna ja rääkis Sandeni ja noore Westfaliga, aga metsa ta ei läinud.

„Eks ma hiljem teie arweid näha saa!" wastas ta harilikult, kui teda metsa tulema kutsuti.

Strautmali ettepanek oli lihtne. Ta oli walmis, oma metsa kontrahti murdma ja mõisa ühes metsaga tema praeguses wäärtuses ostma; ainult puud pidid waremalt kokkuräägitud hinna järele takseeritud saama. Ta ei nõudnud aga siis ka enam seda, et Sanden ja Westfal ka siis weel temale

puid pidiwad tooma, kui metsad juba otsa lõppenud, kontrahi aastad aga weel läbi ei ole. Sandeu oli selle ettepanekuga põhjusmõttelikult täitsa ühes nõuus, seda enam, et tale Peterburgis ühes uues aktsia seltsis koguni tubli direktori koht pakuti. Ainult selle üle läksiwad weel mõtted lahku, kui kaua aja jooksul Strautmal ostusumma wälja pidi maksma.

Noor Westfal oli nõuus, Sandeni kaasas Peterburgi minema. Ta tahtis esmalt ilma palgata, Sandeni kontoris töötada, et pikkamisi niisuguse paiga pääle jõuda, mis tema annete ja osawuse kohane oleks. Wõib olla lähäks tal korda, ka sääl Sandeni ülemjuhatuse alla jääda. Sellepärast soowis ta ka, suurema hulga aktsiatega selleşt ettewõtteşt osawõtta, et selleläbi waremalt aktsionäride keskel parema seisupaiga pääle saada Kui isa wolinik oli ta omalt poolt igatahes walmis, Strautmali ettepanekule allakirjutama. Aga ilma wana paruni teadmata ei oluud see ometi mitte wõimalik ja et wiimane kõigeşt jõuuşt Sandeni, kui ka tema plaani wastu on, seda teadis ta ülihästi.

„Mis tarwis meie siis wanameeşt ärewuseşse ajame?“ ütles ta sellepäraşt ikka Sandenile, „Jumal teab, kui kauaks tema enam meie keskel on . . . Ja siis on ometi parem, kui ta sureb ja mitte teada ei saa, et tema ajajärk enne teda on surnud. Parem ei räägi meie siis temale selle üle midagi. Strautmal wõib ju natukene aega oodata.“

Ometi läks asi teisiti. Päraşt Lutsiega rääkimişt jäi wana Westfal päew päewalt nõrgemaks. Mõnikord istus ta tundide kaupa liikumatalt ja wahtis aknaşt läbi wälja õue pääle, kuhu lume hebemed pikkamisi maha liugleşiwad, õuet ja põlduşi nagu surnu linaga kattes. Kõik elu ja elawus näis lõppema ja kustuma, ennaşt rahu ja waikşuseşse mässima, nagu põllúdki sääl wäljas. Ainult tema silmade hiilgus awaldas weel, et sügawal hinge põhjas weel nagu sala tuli hõõgus, kui tulewaşe kewade ja tulewaşe elu häwitamata pant.

Ükskord tundis ta ennast aga pisut kõbusama olewat ja soowis Sandeni ja Lutsiega rääkida. Neile saadeti sõna järele. Need ehmatasiwad esialgu seda kuuldes küll natuke, kuna nad midagi paha aimasiwad, aga paruni poolt ligi antud kiri rahustas neid peagi ja nad sõitsiwad Sandhofi. Nad leidsiwad wana Westfali oma proua ja poja seltsis kamina juures. Ta palus tulejaid sinnosamasse platsi mõtta, sest tal olla neile midagi ütelda.

„Ma tunnen ennast praegu tugewama olewat," algas ta omal sõbralikul toonil, „ja kui Jumal tahab, loodan weel tulewat kewadet näha saada. Aga kõik seisab Tema mõimuses ja mina pian walmis olema, et mind juba täna ehk homme ära kutsutud wõib saada. Sellepärast tahtsin ka teiega selle üle nõuu pidada, milwiisil ma teile neid maapäälseid warandusi pian jätma, milledega mind Jumala arm on õnnistanud."

Paruni proua ja teised tahtsiwad küll paruni selle mõtte päält kõrwale wiia, arwates, et pea aeg tuleb, kus ta täitsa terwe on ja et nad iga tema määrusega rahul saawad olema. Aga Westfal ei annud järele.

„Ei, lapsed," ütles ta. „See on parem, kui meie omad mõtted wälja räägime. Igaüks ütelgu, mis tema õigeks piab, mina omalt poolt panen jälle seda tähele, et kellegile ülekohut ei sünni ja kinnitan oma sõnaga teie lepingut; teie olete minul kõik ühte wiisi armsad ja sellepärast ei soowi ma, et kellegis ajutiseksi see mõte tärkaks, et temast niipalju ei ole hoolitud, kui teisteste. Mis sina arwad, Wolf?"

„Ma usun, sul on õigus, papa. Meie kõik oleme ju ainult inimesed.

„Kui armsaks Sandhof mulle saanud on, seda teate teie kõik isegi," rääkis wana Westfal edasi. See on — nii ütelda — minu eluaja töö, minu uhkus ja armastus ja Jumala heldusse tunnistus. Sellepärast saate selleste minu soowist wististe aru, et ma oma wiimast rahupaika oma laste

pärismaa pääl soowiksin saada. Siiski tean ma, et armastust ja tänutundmust mitte ette kirjutada ei wõi. Ja siis ei tohi ka oma lapsi mitte selleks sundida, et nad, elust läbi käies, igal pool oma esiwanemate tuhka enestega ligi kannaksiwad. Sellepärast ei ole ma ka ialgi seda mõtet omandanud, et seda omandust seaduslikul teel oma suguseltsi külge köita, ehk õigemine ütelda: oma suguseltsi selle omaduse külge. Kui sul, mu poeg, muu asjade pääle tahtmist on, — hää küll, ega ma sind siis seie jääma ei sunni. Kui sul aga see töö armsaks on saanud, millele sinu isa oma terwe eluaja on pühendanud, siis, loodan ma, jätawad mamma ja Lutsie, kui ka Wolf Sandhofi häämeelega sinu kätte ... Nende osa maksab neile siis metsa sisetulekutest ja sularahast wälja. Ütle mulle sellepärast päris otsekoheselt: kas sa tahad minu tööd Sandhofis edasi teha, wõi ei taha?"

Noor Westfal nihutas ennast rahutumalt oma tooli pääl edasi ja tagasi. Tema pilk lendis kord isa, kord Sandeni otsa, waheti koguni õue pääle. Aga paruni otsekohese küsimise pääle ei wõinud ta wastust wõlgu jätta.

„Ma tänan sind, papa ... ma tänan sind wäga," kogeldas ta, „aga waata, põllutöö elab praegu raskeid aegu läbi .. ma tean weel nii wähe ... nüüd piab weel õppima, tööd tegema ... see ei ole enam nii lihtne asi, kui enne ... Meie ei tohi õhtumaast mitte taha jääda."

Wana parun waatles tükk aega poja punetanud nägu.

„Ma ei räägi ju mitte sellest, kas sa kohe majapidamist oma hooleks wõtad wõi weel kuskilegi õppima lähed .. Wolf waataks selle aja sees ka Sandhofi mõisa järele. Aga minu küsimus käis selle kohta, kas sa ülepää põllumeheks tahad saada, wõi mitte? Teiste sõnadega üeldud: kas sa kodumaale mõtled jääda, wõi tahad wõõralt maalt omale leiba otsida? Sest nagu ajad endid praegu muutnud on, jäämad meie seisuse liikmetele ainult weel kaks teed üle: kas põlluline majandus, ehk wõõras maa ... Ma ei taha sellega

mitte ütelda, et mõni muu tegewus meile häbiks oleks. Iga auus töö ülistab selle tegijat. Aga meie seisuse moral ei käi selle tegewuse wiisiga mitte kokku, mis nüüd ümberkaudu igalpool õitsema läheb. Teie teate wäga hästi, et moral ise asi, seisuslik eelarwamine aga jälle ise asi on. Eelarwamine piab kaduma, moral piab aga jääma . . . need paleused, need arwamised aus kohta piawad jääma, mis meie aastasadade wanuste sugukonna puude külges iluasamateks õiteks on olnud. Et sina neist ennast lahti ei ütle, mu poeg, ja et ka Wolf neist niisama kõrget lugu saab pidama, selles ma ju ei kahkle. Aga kuna sa selleşt põhjusmõtteşt kinni piab, misşuguşt elukutset mõtled sa siis eneşele walida?"

„Ma ei tea, papa, kas Wolf Sandhofi majanduşt järelwaadata wõib, kui mina koduşt ära olen," tähendas noor Weştfal pilku maha lüües.

Wana parun waatas küsiwalt Sandeni otsa.

„Ja, papa," wastas Sanden, „kuna ta naeratades oma naesewenna otsa waatas, „mulle pakuti praegu Peterburgis õige tubli koht . . ."

„Kas riigiteenistuses?"

„Ei . . . ühes aktsia seltsis."

Wana Weştfal sai kurwaks.

„Nu ja," ütles ta natukese aja päraşt. „see on ju tõsi: selleşt ei ole mitte küll, et meie oma arwamisi, oma paleusi, oma südamete ja käte puhtusi ainult oma eneste juures nelja seina wahel hoiame. Meie, wanad, piame muidugi niisuguse wanameelsusega leppima. Aga teie, kui noored ja jõuu-inimesed, — ma saan wäga hästi aru, et teie oma ilmawaateid ka teistele seisustele pääle suruda tahate, et teie soowite, et ka mujal seesama selgus, seesama auulus, seesama usaldus ja ükskord antud sõna pühadus walitsewad, nagu see kõik meie seisuse juures on edenenud ja tugewaks kaswanud . . . Ma usun, et need meie seisuse paleused nagu haputaigen teisteşt seltskonna kihtideşt läbi tungiwad ja kõike

seda minema kihutawad, mis sääl sopane ja must on ... Iseäranis arwan ma, et kaupmeeste juures, äriilmas, kõige rohkem niisugust puhastawat ja selgitawat elementi waja on. Et aga just sina, Wolf, selle mädanenud, inetuma äri-praktika wastu ristisõitu algad ... sina, keda meie kõik oma seisuse lipukandjaks pidasime, kus meil endi waranduši kaitsta tuli ... ja et see just sellel keerulisel ajajärgul sünnib ... noh, sa tead ju paremine, mis sa teed. Ja pääle selle jääd sa Raudupi läbi ikka üheks meie-mehеks ... ka siis, kui sa Peterburgis töötad. See on ju võimalik, et sa ka säält palju oma kodumaa hääks võid teha."

Noor Westfal kõhatas. Sanden puhus paksu suitsu pilwe eneseşt eemale ja ütles:

„Arnold tahab ütelda, et Raudup wistist juba selsamal kewadel wõõraste kätte läheb."

„Kas sa siis Raudupi äramüüd?" küsis wana Westfal.

„Ja ... ma pian teda äramüüma."

„Ma ei saa sinust aru. Kes sind selleks siis sundida wõiks?"

„Inshener Strautmal."

„Strautmal?"

„Ja, oma metsakontrahiga. Minu metsad wõiwad selle lepingule ainult 16—18 aastat wastu pidada. Kust ma päraşt seda aega Strautmalile puid pian wõtma, on minule äraseletamata mõistatus. Sellepäraşt pian mina kasulikumaks, juba aegsalt Strautmaliga kokku leppida."

„Siis seisab ju ka meie metsadel niisamasugune saatus ees?" küsis wana Westfal ennast poja poole pöördes.

„Wahe on ainult see, et waheşt ehk paar aastat kauemine wastu piawad," wastas see.

„Kas sa seda karwapäält tead?"

„Karwapäält."

„Ja oled siis selles arwamises, et ka Sandhof Strautmali kätte piab minema ja mida warem, seda parem?"

Poeg waikis.

Wana Weſtfal laskis nagu abiotſiwalt oma pilku juures olejate üle libiſeda.

„Ja kas ſee ſulle mitte walus ei ole, Wolf?“ küſis ta wiimaks.

„Teatawas mõttes pian ma ſeda weel õnneks, et meil ſiin Strautmaliga tegemiſt on, aga mitte mõne ärimehega,“ wastas Sanden. „Strautmal wõiks mõne aasta päraſt meie mõiſad wõileiwa eeſt kätte ſaada, aga ta on ſellegi päraſt juba praegu walmis, nende eeſt täleliſt hinda wälja maksma. Ja tõtt ütelda, on ka meie põllutöö praegu kõige wähem ſiſſetegew äri, kuhu inimene oma kapitali wõib panna.“

„Kapital . . . kapital . . .“ ſoſiſtas wana Weſtfal, „ka juba teilgi ſeeſama ebajumal! Aga kuhu jääb kõik muu . kõik muu?“

„Aga mikspäraſt ſa ſeda kõike nii ſüdamesſe võtad, papa?“ küſis Sanden, ennaſt tema poole kummardades. „Ajad mundawad endid, majanduſe wiiſid muutuwad. ſellega ühes ka kapitali worm. Ükskord, omas noores ias, olid ſu teoorjuſe ärakaotamiſe poolt . . . ja hoidſid rahaliku majapidamiſe poole. Wõimalik, et ka ſelkorral wanad mehed kaebaſiwad: „Roha . . . raha . . . kuhu jääb kõik muu?“ Praegu elame uut ülemineku aega üle, — nüüd oled ſina ſee, kes kaebab. Meie ei tohi aga mitte äraunustada, et tulewik nooruſe pärast on ja et kellegil õiguſt ei ole, ſeda päranduſt ſellelt ära wõtta püüda. Ja ſeda ei tohi meie ka mitte äraunustada, et paleuſed inimeste pärast olemas on, aga mitte inimeſed paleuste pärast. Surra wõib küll ka ſurnud paleustega; kes aga elada tahab, ſee tarwitab jõudu. See piab oma jalgade küljeſt kõik maha raputama, mis temal elu wõitluſes takiſtuſt teeb, õhu ja walguſe kätte jõudmaſt. Lastagu ſurnud omad ſurnud matta.“

„Ja ſina arwad, et ſee, mis meile kallis oli, teid, noori mehi, edaſi jõudmaſt takiſtab?“

„Iga lagunenud seisuse, iga niisuguse seltskonna arwamised takistawad tema liikmeid edasi jõudmast. Sellepärast see seisus aga lagunebki, et tema arwamised, tema sisemine jõud uue aja nõuetega mitte enam kokku ei käi. Kui meie soowime, et meie seisus ülemat paika enese käes piab hoidma, siis piab ta neid arwamisi ja tublidusi omandama, mis praegusel ajal rahwaid edasi aitawad."

„Ja, mu lapsed, ma näen, ma olen juba liig kaua elanud . . . Mina ükši olen üle jäänud, kes oma põlwi selle uue aja Baali ette ei ole kummardanud. Ja ma olen selleks liig wana, et seda weel praegu teha . . . Teie piate seda mulle andeks andma . . . Minu silmad seda enam näha ei saa."

Ta jäi wait.

„Papa," segas Lutsie järsku waikust, „kas mulle ka sõna on lubatud?"

Parun pööris oma wäsinud pilgu tema poole.

„Sulle, mu laps, saab kolmas osa kõigest. Niisama mammale. Aga ma arwasin, et sina ja Wolf selle üle iseseskis läbi rääkikssite."

„Kui nüüd aga mamma ja mina Sandhofi mitte ära müüa ei luba?"

Sanden naeris lühidelt Noor Westfal tõusis koguni äritatult üles ja hakkas kambris edasi tagasi sammuma.

„Aga armas Lutsie!" hüüdis ta siis õige tuliselt, „ära sega ennast ometi asjadesse, milledest ja midagi ei mõista! Jäta ometi kõik see asi Wolfi hooleks!"

„Mina soan selleşt niipalju aru, et metsad wähemalt umbes niisama palju wäärt on, kui mõis. Ja sellepärast on mammal ja minul wist küll niisama palju õiguşt papa omanduse kohta, et meie talupoegade loomi tema haua künka pääl karjas käia ei luba."

Lutsie oli koguni äritatud. Kõige rohkem wihastas teda Sandeni rahulik, hoolimata nägu, mis nagu ütlema

näis: „Rääkige aga, rääkige: kõigewiimaks läheb ometi nii, kui mina tahan!"

„Luba, Lutsie, et ma sinu tähelepanemist ühe asja pääle juhin!" seletas Sanden rahulikult; „mida lähemale see aeg tuleb, kus Sandhofi metsad ära laastatud on, seda enam wajub ka mõisa wäärtus. Ja kõige wiimaks saawad need kohuseb, mida see õnnetu metsa kontraht Sandhofile pääle paneb, selle wäärtuseft kaugelt üle tõusma. Ma ei tea, kuidas sa siis neid kohuseid täita mõtled? Ja mitte ükfi sina: Strautmal piab kõikideft papa pärijateft kinni, ka mammaft ja wennaft. Kas sul siis õigus on, Arnoldilt nõuda, et ta sinu päraft oma pääle nii koledaid kahjufi wõtab? Ja iseäranis, kui endid kõige selle eeft nii kergesti ära wõib hoida. Strautmal ei ole ju metslane. Sandhofi härraste matuse paik peetakse, wõib olla, ka siis weel auu sees, kui selle suguseltsi järeltulejateft enam ükski oma eftwanemate luude juurde teedki ei tunne."

Paruni proua, kes kõige selle aja waikinud oli, karjatas ja oleks maha kukkunud, kui mitte poeg õigel ajal teda kinni hoidnud ei oleks. Ta tahtis rääkida, aga ei saannd sõnagi suust, waid püüdis ainult poja käte wahelt lahti saada ja paruni juurde rutata. Nüüd märkasiwad ka Lutsie ja Sanden, et wana Weftfali pää liig sügawasse rinna pääle oli wajunud ja et tema silmad kinni oliwad. Sanden oli ainuke, kes pääd ei kaotanud. Ruttu helistas ta teendri ja tuatüdruku sinna, käskis wiimasel paruni woodit korrale seada ja kandis, teendri ja kutsari abil, paruni liikumatat keha ettewaatlikult magamise tuppa. Lutsie ja noor Weftsal oliwad selle aja sees mamma ümber tegewuses. Paruni proua ei tahtnud ennaft sugugi rahustada lasta ja ainult suure waewaga saadi tal ära keelda, oma mehe järele magamise kambri minemaft. Pisut aja päraft tuli Sanden säält wälja. „Ta hingab weel," ütles ta, „ma saatsin arsti järele."

Kui wiimane sinna oli jõudnud ja wana Westfali järele waatanud, raputas ta pääd.

„Seekord pääseb paruni härra, wõib olla, weel läbi, iseäranis, kui teda õige hoolsalt põetatakse," ütles ta. „Aga kui seda weel kord ette tuleb, siis piame kõige halwema wastu walmis olema . . . Muretsetagu nüüd kõige päält saks täitsa usaldatawat ja asjatundjat põetajat."

Lutsie seletas, et ta ise seniks isa juurde jääb, kui see paraneb. Wana proua lubas teiseks põetajaks hakata, aga arst ei lubanud seda.

„Teil, armuline proua, oleks päriselt eneselgi põetajat waja," ütles ta. Sääl tuli Lutsiel Marie meelde. Arst oli temaga nõuus. Ja nii saadeti käskjalg weski juurde.

Marie murdis praegu selle mõtte kallal pääd, mis temas juba mitu korda oli tekkinud, nimelt, milwiisil ta weskist lahkuda wõiks.

Weskisse ei wõinud ta enam jääda — see käis temal üle jõuu. Ikka ja ikka jälle pidi ta selle õhtu pääle mõtlema, kus Strautmal linnast tagasi oli tulnud ja ta tundis, et tema süda ennast ialgi selleşt okkast wabastada ei wõi, mida Strautmali wäheseb sõnad sinna olid pistnud.

Ta teadis, et inshener sel õhtul kodu tuleb. Nad nägiwad üksteist küll õige arwaste, weel wähem rääkisiwad nad üksteisega ja sedagi kolmandama inimese juuresolekul. Siiski aga tundis Marie, et kõik tema mõtted, kõik tema terwe tsemine elu selle ainsama olewuse ümber keerlesiwad, mis rahulikult ja külmalt, nagu eesriiete taga, tema südame pühamas paigas seisis . . .

Juba terwe päälelõunase aja tundis ta ennast iseäranis rõhutud olewat; häämeelega oleks ta nutnud. Ometi wõttis ta oma jõuu kokku ja katsus töö abil oma walusat tundmust maha suruda. Aga asjata. Isa ja tädi läksiwad õhtul juba puhkama, tema istus aga weel söögilaua juures, raamat käes, ja ikka rohkem wõttis kurbtus tema üle wõimust.

Nüüd pidi ta juba kodus olema ... Jumal teab, kuidas temal linnas lugu läks. Kanditaat oli päraſt telegrammi ſaamiſt nii äritatud ... Nagu ei aſuks ſelle terwe ettewõtte pääl õiget õnnistuſt.

Taſane koputamine ukſe pääle ehmatas teda kangesti. Juſhener astus ſiſſe, kübarat ühes, raamatukeſt teiſes käes hoides.

„Wabandage, preili," ütles ta, „et ma teid weel nii hilja tülitan. Aga ma ei ſaanud enne rahu, kuni ma teile oma wõla ära olen taſunud .. ma mõtlen ſi'n nimelt wõlga . raha . . Ma arwan, et ſee nii õige on?"

Ta ulatas Mariele hoiukaſſa raamatukeſe. See waatas ſelle ſiſſe ja nägi, et tema nime pääle piſut ſuurem ſumma ſiſſe oli kirjutatud, kui ſee oli, mida ta Strautmalile laenas. Summa oli umbes protſentide wõrs kaswanud.

„Kas ſiis teil nüüd juba wõimalik on, oma wõlgade makswiſe pääle mõtelda?" küſis ta, raamatukeſt laua pääle pannes. „Palun wõtke platſi . . . Mul ei ole praegu ju ſugugi raha tarwis. See oleks weel teie kätte wõinud jääda."

Strautmal istus tema waatu laua äärde, tahtis nähtawaste midagi ütelda, ei leidnud aga õigeid ſõnu ja pühkis higi otſa eeſt.

„Kas teil linnas palju tegemiſt oli?" küſis Marie, et juttu teiſale juhtida.

„Ja."

„Kas teie kõigega õnnelikult walmis ſaite?"

„Ja!" wastas Strautmal kindla häälega. „Teie mäletate aga, preili, wiſt weel ſeda tundi, kus teie ſeda raha minu kätte andſite? . . ja meie rääkiſime ſeekord . . ."

„Palun, hra Strautmal, ärme räägime mitte enam ſelleſt, mis enne oli. Ma arwan, et kõik meie wahel ammugi mööda on. Ja nüüd on ka ſee wõla aſi õiendatud. Meil ei ole üksteiſelt enam midagi nõuda." Strautmal oli tooli pääle küüru wajunud.

„Ma olen ennast linnas kihlanud . . .“ ütles ta peaaegu hääletumalt.

„Ma soowin teile palju õnne!“ ütles Marie lihtsalt.

„Meil ei ole üksteiselt midagi nõuda,“ ütles Strautmal maha pöördud pilgul, „selles on teil õigus Aga lubage, et ma weel ühte palwet teile ette kannan. Kui kõik mind ära wannuwad, kui ainult ehk minu raha wabandamist piaks leidma, aga mitte ka mina ise sellega ühes, siis ärge mõistke minu pääle mitte nii kohut, kui teised. Otsustage ja mõistke kohut oma enese äratundmise ja selle järele, mis teie arusaate. Teised otsustawad selle üle, mis nad aru ei saa.“

Strautmali hääles oli midagi, mis Marie südames ühekorraga ammugi maha maetud tundmusi uuesti ärkama pani. Oli tunda, nagu oleks see hääl säält kõlanud, kus halastamata elu ja inimese täitmata uhkus t e m a Strautmalid maha oli matnud. Aga juba järgmisel silmapilgul surus ta kõik need tundmised tagasi.

„Ma olen ka ikka nii teinud . . .“ ütles ta tasa, ilma et Strautmali otsa waadata oleks julgenud. „Mina ei ole ialgi teid hukkamõistnud. Ainult walu olete teie mulle teinud — oma üksikuse läbi. Sellepärast rõõmustab see mind, et see üksikus ära lõpeb, et teil keski saab olema, kes teid mõistab. See on tõsi: meie, teised, kes meie siin üles oleme kaswanud, ei saanud teist mitte enam aru, ega mõinudki aru saada.“

„Ja ei uskunud enam mind . . . see 'ep see wanne ongi!“ lisas Strautmal järelmõteldes juurde. „Liig, liig wähe on meil praegusel ajal usku, liig wähe usume iseendid ja ka teisi ... Preili, kas teie usute, et usk mägesi paigast mõib tõsta?“

„Meie ise oleme igapäewased inimesed ja ka meie usk on igapäewane usk,“ ütles Marie kõrwale põikawalt. „Teie nõudsite ikka midagi iseäralist . . olgu hääs ehk kurjas. Teie ei mõi, mõib olla, mitte teisite, see on juba teie loo-

muſes. Aga ka meie ei wõi teiſite: igapäewane olek on meie loomuſes. Ja nii ränbate teie üle metſade ja merede lõuna poole, nagu luige ſügiſel, kuna igapäewaſed pardid maja ees nokitſewad ja talwel ſoojas laudas õige rõõmſad on. Teie uſaldate oma tiiwu, — meie ei uſalda omi aga mitte. Ja nii läheme meie igaüks oma teed."

„Meie uſaldame omi tiiwu, kuni keſki juhm kütt tuleb ja meid trehwab . . . mitte keſet ſüdamesſe, waid pahemaſſe külge, ſüdame lähedale . . . Noh küllap ſee ka midagi tähendab! . . Hääd ööd, preili!"

„Hääd ööd!"

Marie pani mõlemad küünarnukad laua pääle ja ſurus otſaeſiſt wasta käſa. Mida enam ta ſelle üle järele mõtles, mida ta praegu oli kuulnud, ſeda enam pani ta ennaſt imeks: kuſt oli ta ſelle jõuu wõtuud, ſeda kõiki nii rahulikult wälja rääkida. Temaga oli lugu niiſama, nagu mõne ſoldatiga, kes alles päraſt lahingit ära tunneb, et ta haawatud on.

Oh, ſee ei olnud ſugugi kerge haaw, mida ta praegu oli ſaanud. Alles nüüd tundis ta ära, kui kallis ſee kõik temale oli olnud, mis nüüd jäädawalt kaduma läks. Aga üks mõte täitis teda kõigepäält nagu palawate woogudena. „Ta ei ole õnnelik! ta ei ole õnnelik!" ſoſiſtaſiwad tema huuled, „need ſõnad wigastatud tiiwa üle käiſiwad tema eneſe kohta, ja kütt, kütt . . ."

Järsku läks tal aſi ſelgeks: „Mina iſe olen ſee juhm kütt . . . oma umbuſalduſega! Mina jätſin teda juſt ſel ſilmapilgul maha, kus tal teiſt inimeſt kõige enam waja oli, kus ta iſe juba wahe hää ja kurja wahel ära oli kaotanud. Mina jätſin teda maha, nagu ei oleks ma ſeda enam uskunud, et ta weel kord ennaſt kõigeſt pettuste mõrguſt wabaſtada jõuab, kõigeſt uhkuſe ja kangekaelſuſe läbi tekkinud waleſt! Kas ſiis ainult töö ja nälgimiſe raskuſi ärawalitud sõbraga üheskoos kanda tuleb, tema süüdiſi ja ekſimiſi aga

üksi tema enda kanda jäetama? . . . wigastatud tiiw . . . kas ta sellega enam kaugele wõib jõuda? . . ."

Kui ta ometi õige kaugele siit ära wõiks lennata, et tal enam waja ei oleks, kõike seda näha, mis weel tulemas on! Ja see mõte ei annud temale sugugi rahu. Kellegil ei olnud teda siin tarwis . . isa wõis oma õega üksi wälja saada, tüdruku wõtta ehk ennast muul wiisil aidata . . . Kuhu pidi ta aga minema?

Wastust selle pääle tõi Lutsie käskjalg; ruttu seadis ta omad asjad korrale ja sõitis ära. Tema südames tuli kõik nii imelik ette, kui ta kaua aju järele jälle Sandhofis oli. Kõik näis ju niisama olema, kui ennegi: needsamad mööblid, neesamad inimesed . . Ja kui palju oli ometi sellegipärast endise ja praeguse aja wahel!

Wana Westfal toibus pikkamisi omast rabanduse löögist, hakkas ka juba segaselt ja suure waewaga rääkima. Aga omast waimlisest wärskusest oli ta palju kaotanud. Tundide kaupa istus ta, ilma et wälimine ilm teda kõige wähematki huwitaks. Tihti tuli ka tähtsaid majandusliši ja muid küsimisi otsustada. Niisugustel juhtumistel küsis noor Westfal isa käest nõuu, ei saanud aga muud wastuseks, kui hoolimatat käe liigutust. See oli iseeneseštki mõistetaw, et niisuguste asjaolude juures mõisa müümise pääle mõteldagi ei wõinud. Ometi oli mõista, et ainuke mõte, mille kallal wäsinud wanake weel töötas, tema mõisa saatuse kohta käis. Niipea kui keski midagi metsa, wabritute ehk Sandeni üle ütles, läks tema tähelepanek kohe ärksaks. Kui aga jutt muu asjade pääle läks, pööris ka temasse kohe endine üksluine olek tagasi.

„Paruni härrat ei sio mingi asi enam selle maailma külge," ütles kord tohter, kui Lutsie selle kohta märkuse tegi, et isa terwest ilmast enam midagi ei hooli. „Kui meie temale mingit uut plaani wõiksime ette panna ehk ühte iseäralist lootust temas äratada, siis oleks wõimalik, et üks osa

tema endiseſt waimu jõuuſt tagaſi pöörab . . nii kustub aga tema elu pikkamiſi ära, nagu tuli mahajäetud tule aſemel."

Lutſie mõtles kaua aega nende sõnade üle, aga tal ei olnud kedagit, kellega ta selle üle põhjalikult läbi wõiks rääkida. Südamlik olek, mis enne tema ja Marie wahel oli olnud, ei olnud weel tagaſi pöörnud. Lõpuks jõudis ta otſuſele, ükſinda midagi ette wõtta. Ta kirjutas lühikeſe kirja ja saatis seda tüdrukuga wabrikusse kanditaat Strautmali kätte „Alga ära ütle kellegile, mikspäraſt ja weski juurde sõidad!" käskis ta tüdrukut.

„Ja misſuguſt wastuſt ma tagaſi pian tooma?" küſis tuatüdruk, kui kanditaat kirja läbi oli lugenud, aga wastuſt kirjutama ei hakkanud. Lutſie ei olnud wastuſeſt küll midagi lauſunud, aga oſawad tuatüdrukud teewad ennem liig palju, kui liig wähe.

Strautmal waatas imestanult tema otſa. Tüdruk tegi aga niiſuguſe näo, nagu teaks ta weel rohkem, kui seda kirja lugu.

Kanditaat ei teadnud, kuidas olla. „Ütelge armuliſe prouale, et ma tingimatalt tähendatud kohal saan olema!" wastas ta.

„See on ülehomme?" ütles neiu hää õnne pääle.

Strautmal haaras kirja kätte.

„Ei, siin seiſab ju selgesti — neljapäewal," wastas ta.

„Ah, ja, wabandage, meil on täna juba keſknädal!" wabandas tüdruk ja sõitis kodu.

Tuatüdruk teadis nüüd küllalt, et igaſuguſi mõtteid mõtelda wõis. Tema proua saadab kanditaat Strautmalile ſalaja kirja, kutſub teda kokku saamiſele, kuna aga Sanden kanditaadi wenda hiljuti wangi wõtta laskis. Alſi wõis huwitawaks minna, ja huwitawate teatede eeſt taſus Sanden alati hiilgawalt.

Seda teadis neiu juba waremateſt aegadeſt. Ja waikida mõistis Sanden wäga hästi . . Aga et aſi julgem

oleks, pidi ta weel seda teada saama, mille üle nad kahekesi piaksiwad rääkima.

Mitte ilma teatawa ärewuseta käis ta järgmisel päewal mitmesugustel tühistel põhjustel Lutsie juures, et näha saada, kas kanditaat Strautmal weel sinna ei ole jõudnud. Ehk jälle waatas ta esimesesse tuppa, kas sääl mitte wõõraste mantelt ei rippu. Aga ennelõunane aeg läks mööda, ilma et Strautmal ilmunud oleks, tuli ka õhtupoolik kätte, kuid Strautmal jäi tulemata.

„Wististe andis ta temale käsku, kuskile mujale minna," mõtles tüdruk koguni kurwalt. Siiski ei läinud tema tähelepanewateste kõrwadest Lutsie sõnad mööda, mida see Mariele, pääle kohwi joomist söögituast äratulles ütles: „Marie, ole nii hää ja jäe papa juurde . . . ma lähen natuke jalutama."

Tuatüdruku süda wärises rõõmu pärast.

„Wäljaspool maja!" hõiskas ta iseeneses, ja jookstis ruttu ülemise korra pääle, kust terwet mõisa ümbrust näha wõis. Jah, proua v. Sanden läks sääl tõesti müüri warjul pargi poole. Ruttu jookstis ta oma mantlit tooma, et oma perenaesele tarwilises kauguses järel minna, ei leidnud seda aga mitte säält, kuhu ta teda oli riputanud, wiskas suure rätiku õlade ümber ja lipsatas tagauksest wälja. Ta ei silmanud aga proua v. Sandeni enam mitte, jalutus käigus olid tema sammud liig rutulised olnud. Aga ta lootis pargis temale järele jõuda. Lõõtsutades jõudis ta ühte kõrwalist teed mööda parki, jäi seisma ja hakkas kuulatama, ei olnud aga midagi iseäralist kuulda. Ta läks natuke edasi, leidis lund täis sadanud jalgrada ja ründas seda mööda edasi, ikka igast küljest kuulatades. Selwiisil oli ta juba pargi keskkohast läbi jõudnud. Ta hakkas kahklema, kas otsitaw seie on tulnudki ja pööris siis maantee poole.

„Kui ta siin on olnud, siis leian tema jäljed homme hommiku wara üles," mõtles ta, „täna õhtul waatan aga

natuke weski poole minewal maanteel ümber . . Wõib olla, leian ma neid mõlemaid maanteel .. „Aga ka see mõte ei olnud õige. Kui ta umbes kaks wersta pea jookstes edasi oli läinud, pööris ta wihaselt ümber. Umbes weerand wersta mõisast eemal nägi ta ühte meesterahwast enesele wastu tutema, aga et juba pime oli, ei tunnud ta teda enam ära.

„Tere õhtut!" ütles tüdruk moonutatud häälel. Mööda mineja teretas wastu. See oli kanditat Strautmali hääl.

„Eks sa näe mul paganaid!" pahandas tüdruk iseeneses ja läks kodu. Proua v. Sanden oli juba kodus, ja — imelik, tuatüdruku mantel rippus just säälsamas, kus ta ennegi oli olnud. Tüdruk oli nüüd aga õige rõõmus, sest ta teadis, et Sandenit täna seie õhtusöögile oodatakse . . . Sanden oli weel selsamal õhtul Raudupi tagasi sõita tahtnud, aga pääle õhtusööki mõtles ta asja järsku ümber ja jäi öösseks. Lutsie oli omale haigekambri kõrwale woodi üles teha lasknud ja ei hoolinud sellepärast Sandeni sinna jäämisest midagi. Ainult öösel, kui ta oma meest tükk aega ülemise korra pääl edasi ja tagasi sammumas kuulis, pidi ta tema pääle mõtlema. Ükskord tuli tal koguni ette, nagu oleks keski teine inimene tasakesti tema juurde sisse läinud, aga see wõis muidugi ekstarwamine olla. Ometi ei jõudnud ta ennast selle mõttega kuidagi rahustada. Tal tuli ette, nagu saaks tema kuulmine iga silmapilguga terawamaks. Wiimaks ei jõudnud ta seda enam wälja kannatada, pani soojad riided ümber, tõmbas pehmed kingad jalga ja läks.

Kergel sammul astus ta trepist üles, süütas küünla põlema ja läks koridori mööda edasi, pea ühte pea teist ust awada katsudes. Ta seisis parajaste oma mehe magamise kambri ukse kõrwal, kui seest rutulised sammud kuuldusiwad ja uks niisuguse jõuuga lahti kisti, et Lutsie küünal ära kustus.

„Kas sa minuga weel rääkida soowisid?" küsis Sanden, ukse pääl seistes.

Lutsie ei wastanud midagi. Tema terwe tähelepanek

oli koridori teise otsa poole pöördud, kust ta selgesti ära ruttawa naesterahwa riiete kahinat kuulis. Lutsie läks kuni koridori otsani. Uks, mis selle kambride riasse wiis, kus Sandeni magamise kammer oli, oli pool lahti. Ilma sõna lausumata pööris Lutsie ümber, sammus Sandenist mööda ja läks trepist alla.

Teisel hommikul tõusis Sanden koidu ajal üles, wõttis püssi ja läks jahi pääle. Ta walis pargis sedasama rada, kust naesterahwa jäljed sisse läinud ja siis ühes meesterahwa jälgedega wälja oliwad tulnud. Ta läks neid jälgi mööda kuni pargi otsas olewa pika kuuseni, waatas sääl igasse külge ümber ja surus hambad wastu alumist huult. Pingi pääl ei olnud keski istunud; mõlemad isikud oliwad siin kokku juhtunud, natuke aega nagu juttu ajades üksteise wastas seisnud ja siis ühes koos mõisa poole sammunud. „Noh, pikal jutul nad siin küll ei ole olnud," pomises ta iseeneses, ja sammus metsast läbi weske poole, kus ta kahe weske sulasega midagi rääkis. Sandenil oli õigus; jutuajamine Lutsie ja kanditaadi wahel oli kuuse juures kaunis lühike. See oli otse lapselik ja mõistmata plaan, mida Lutsie toime panna mõtles. Aga uppuja wõtab ka ju õlekõrest kinni. Kui ta lühikeste sõnadega oma isa haigust oli kirjeldanud ja arsti arwamist teatanud, palus ta oma noorepõlwe sõpra, et see oma wennaga räägiks, kas see mitte wõimalik ei oleks, et inshener asja niiwiisi maha teeks, et wana Westfalile asja nii wõiks seletada, et inshener omast metsakontrahist, mis Westfaliga tehtud, tagasi astub? See wabastaks wanamehe waimu ärakannatamata koormast. Kanditaat ei teadnud isegi, mis ehk kuidas siin midagi teha wõiks. Et siin aga midagi sündima pidi ja et tema wend ka midagi tegema saaks, selles oli ta kindel ja seda kindlat arwamist awaldas ta ka proua v. Sandenile, kes oma pisaraid tagasi hoida ei jõudnud.

„Küllap Willi ikka mingit nõuu leiab . . . midagi teeb ta teie hääks wististe," trööstis ta Lutsiet.

Õhtul oli inſhener nii kangesti ametis, et tal ſilmapilkugi aega lobiſemiſeks üle ei jäänud. Ja häkitſelt ei wõinud kanditaat oma ettepanekuga ka mitte wälja astuda. Ta ei olnud weel iſegi ſelle üle ſelguſele jõudnud, kuidas ſeda asja parandada wõiks. Teiſe päewa lõuna tuli kätte, aga kanditaat ei olnud oma eesmärgile ſammugi lähemale ſaanud. Lõuna aja ümber pidi aſi ometi läbirääkitud ſaama. Ta wõttis julguſt ja läks kohe pääle lõunaſõõki oma wenna kirjutuſe kambri.

Oli näha, nagu tahaks inſhener töö läbi midagi iſeäraliſt ſuruda, mis wahetpidamatalt tema hinge kallal näris. Sellepäraſt ei olnud ka nüüd puhkamiſe waheaega loota.

Kogeldades ja punastades awaldas kanditaat temale oma mõtteid. Ta tegi ſeda pea nendeſamade ſõnadega, kui Lutſie ſeda temale ette oli kannud. Kortſus otſaeſiſega kuulatas inſhener tema juttu.

„Kui kaua wõiks ſiis proua v. Sandeni arwamiſe järele kõige paremal juhtumiſel wana Weſtfal weel elada?“ küſis ta, kui asjaſt aru oli ſaanud.

„Umbes kaks ehk kolm aastat . . .“

„Ja kui kaua arwab ſa weel mind elama?“

Kanditaat waatas aruſaamatalt oma wenna otſa.

„Igatahes elan ma, kui aſi harilikku käiku läheb, kauemine kui tema. Sa räägid t e m a eluaegſeſt tööſt. Kas ſiis minul niiſuguſt tööd ei tohi olla? Ja olla ſelle töö külge oma nooruſe pannud aga kas teie hulgaſt ka keegi teab, mis m i n a ſelle asja külge olen pannud? Surra ilma lootuſeta olla raske, weel raskem on aga ilma lootuſeta elada! Kas ſelle kahe ehk kolme aasta päraſt, mis tal weel elada on, piakſin mina ſiis ſeda terwet kapitali käeſt äraandma, ennaſt neiſt loobuſe jõuududeſt lahti ütlema, mis, laiſa omanduſena, ſunnud on?! Aga kolme aasta päraſt müüb tema poeg ſeda kõik kellegile wäljamaalaſele ja naerab ſhampanja pudelite taga ſiinſete inimeste ſuuremeelſuſe

ja lapsiku oleku üle. Ära pane pahaks, wend, aga see terwe plaan näitab, et naesterahwa pää seda wälja on mõtelnud."

„Aga seda kõik wõiks ju ehk nii ainult filmakirjaks teha . . " julges kanditaat wahele üteldа

„Ainult filmakirjaks!" naeris inshener kibedalt. „Ütle ometi proua P. Sandenile, et mina oma sõna mitte nii filmakirjaks pantima ei ole harjunud, kui tema seda oma mehe nimel on teinud ... Aga nüüd wabanda mind, wend: piame seda asja lõpetatuks . . ." Ja kuna ta sule käest kõrwale pani, waatas ta peaaegu waenuliku pilguga kanditaadi näkku ja ütles: „Iga ruutjalg maad on sääl minu südame werega, minu eluõnnega ostetud, ja seda ei jõua nad mulle keski tasuda! Mis ükskord minu käes piab olema, seda ei saa nad ilmaski tagasi . . . elagu nad ehk surgu! . . ."

Kurwal meelel sammus kanditaat wälja ja sammus Sandhofi poole. Tal oli weel aega küllalt, sellepärast sammus ta pikkamisi ja mõtles järele, milwiisil ta Lutsiet trööstima pidi. Sääl juures püüdis ta selgusele jõuda, miks spärast tema wend just wiimasel kuul nii täis kibedust ja wiha oli. Rahakitsikused olid, niipalju kui tema otsustada jõudis, nüüd täitsa mööda. Raudtee seltskond oli ammugi oodetud summa wälja maksnud; kaunis kergete protsentidega oli ta obligatsionide wastu 75,000 rbl. laenu saanud ja sellega kõik omad surwad ja wastumeelsed wõlad kustutanud . . . Ja siiski ei olnud ta selle üle sugugi röömus, waid wõitles otsekui meele äraheitmisega . . . Mis see küll pidi olema? . . . Ja kuna ta nii mõtetesse wajunult edasi sammus, ei pannud ta tähelegi, et kaks weski sulast mitte liig kauge maa pääl temale järele tuliwad. Ja kui ta neid ka näinud oleks, siis ei paneks ta neid suuremat tähele, sest et talwel seda teed mööda palju inimesi käis.

Mõisat pahemat kätt jättes astus ta maanteele, sammus natuke aega teed mööda edasi ja pööris siis pargi pool olewasse metsa. Kuuse all ei leidnud ta weel kedagit. Uuri waa-

dates leidis ta, et ta weerand tundi enne aega oli tulnud. Ta istus pingi pääle ja ootas.

Natukese aja pärast oli rutulisi sammusi kuulda. Lutsie tegi enesele paljadest sarapuu pöösastest läbi teed, jäi seisma, waatas hoolega tagasi ja astus siis kanditadi juurde.

Waikides ulatas ta Strautmalile kätt ja waatas uurivalt tema näkku. Kanditaat löi silmad maha.

„Ma näen, see ei ole teil korda läinud . . " ütles ta tasa.

Kanditaat waatas weel ikkagi maha.

„Istume . . ." ütles Lutsie, „ma olen nii wäsinud."

Ilm oli tume, aga kaunis soe. Hall udu tungis pikkamisi tihnikust wälja.

„Kui kurblik kõik on!" ütles Lutsie sügawal leinal, „ja ometi kui päikese paisteline oli kõik enne! Strautmal, kas teile ka elu selleşt midagi ei anna, mida ta noorukses nii lõpmata rohkel möödul töotas?"

„Meil mölemil on elu alles ees . . ." wastas kanditaat tasa. „Mis piab aga tema mõtlema?"

„Ah, minu isa?" ütles Lutsie. „Et just tema seda nägema piab! . . Mis Raudupisse puutub, selleşt meie ei räägigi . . . aga Sandhof, kus mul peaagu igapuu tuttaw on . . Ei, jätame seda. Meie ei wõi selles ometi midagi muuta!"

„Kas teie siis juba kõik lootust kaotanud olete?" küsis kanditaat osawõtlikult.

„Mis wõin mina, nõrk naesterahwas, teha? Meie piame päält waatama ja hääks wõtma, — see on meie osa. Mamma nutab ainult. Wend söitleb mind minu rumaluse pärast . . . Süda wäsib otse nende lootuseta murede kätte . . . Mure saab meelepahaks. Kõik läheb üksluiseks, ühetaoliseks, nagu talwe õhtu . . ."

„Ja mis ütleb teie ... kuidas mõtleb hra v. Sanden?"

Lutsie kehast läis tukşatus läbi

„Kunas rääkişite oma wennaga?" küsis ta.

„Täna."

„Jutustage mulle kõik sõna sõnalt . . . ma palun teid. Ma tahaksin häämeelega teie wennast natuke arusaada . . ja teda, wõib olla, wabandama õppida."

Kanditaat hakkas jutustama. Kui ta aga Lutsie sõnamurdmist teatama pidi, jäi ta järsku wait.

„Palun, ütelge kõik!" palus Lutsie. „Midagi ei wõi mind enam kurwastada." Strautmal jutustas, mis tema wend ütelnud oli. Kanditaat märkas, kuidas Lutsie musta loori all ära punastas.

„Kas teie arwate . . kas teie usute seda, et ma teie wenda petta tahtsin?" küsis ta äritatult.

„Ei, Lutsie" wastas kanditaat ruttu ja haaras tema käest kinni, „Westfalid ei murra oma sõna."

„Kui nad aga Sandenileks saawad?" küsis Lutsie edasi, sõna „Sanden" otse wägise wälja üteldes.

„Westfalid jääwad igawesti Westfalideks, nimetatagu neid, kuidas tahte!" hüüdis kanditaat ägedalt. „Ja ma usun, et paruni härra ka seda wiimast katsumist üle elab, ilma, et Westfalide kindlat arwamist kaotaks."

Nagu häkilisest nõrgastusest rabatud tuikus Lutsie ja langes silmili pingi pääle. Ehmatanult kargas kanditaat üles ja waatas snures ärewuses Lutsie otsa, kes krampliskult wärises ja wiimaks ägedalt nutma hakkas.

„Parunesse . . . waigistage ennast ometi . . Lutsie . . proua v. Sanden . . . waigistage endid . . wabandage . . . mina . . ."

Ta oli ennast pingi pääle põlwili laskнud ja katsus kohmetanud kätel tema nägu üles tõsta.

„Ärge nutke, ärge nutke . . ." rääkis ta wärisewal häälel, kuna ta tema kõrwa juurde kummardas. „See'ep see just wana Westfali jõud ongi, et ta kindlaste teab, et tal õigus on. Ja kui ka kõik maailm ütleks, et armastus maailma ära wõita ei jõua, kui tema oma poeg seda ütleks, kui seda Sanden ütleks . . . ta waatab ainult nende otsa ja naera-

tab ... sõbralikult, nagu täiskaswanud inimene lapseliku rumaluse üle naerab. Ja kui ka tema metsad, tema mõis, tema sugukond hukka läheks ... tema selged silmad jääwad kõigile unustamatalt meelde, kelledele nende hiilgus kuni südame sügawuseni on tunginud, ja tema palaw, kustutamata usk põleb paljudes südametes edasi, saab maailmas hiilgama ja ja seda soojendama, kui ka kõik puruks langeb, mis nüüd paksu müürina selle leegi ümber on kogunud ... Lutsie, kas teie siis tõesti enam seda egoismuse ühepäewast mõttu wälja kannatada ei suuda!"

Ja oli Lutsie mõlemad käed silmade eest ära tõmbanud, teda istuma tõstnud ja püüdis tema märgade silmadesse waadata.

„Ka sellegi eest ei ole ta tagasi kohkunud!" kordas Lutsie ühtelugu, „ka sellegi eest ei ole ta häbi tunnud, ka oma naese nime porisse tõmbada, teda petjaks tembeldada, et aga oma plaanisi korda wõiks saata! Strautmal, Strautmal!... Kui teil inimlik süda on ,.. päästke mind selle jäletuma käest! Ärge laske mind enam kõigest selleşt porist läbi wedada! Ma ei kannata seda enam wälja, aga ükski ei tule mulle appi. Nagu puust pupekesed seisawad nad kõik minu ümber ja räägiwad kohuseşt ja seisuse auust, kuna see külm, jälk wereimeja iga päew minu rinda lõhub! Strautmal! Mis kurja ma siis teinud olen, et ma selle hirmsa inimese kõrwal elama pian! Mõistetagu mulle surma nuhtluşt, wisatagu mind wangi, kus ei päikeşt ega õhku ei ole, aga lahutatagu mind selleşt metslikust rõhujast! Strautmal! Ma tean, et ma kord nõrgameelne, eneşearmastaja ja kaastundmuseta olin ... Andke mulle seda andeks, andke mulle minu rumalat uhkust andeks ja aidake mind! Ärge laske mind enam selle porisse wajuda!"

Ja nagu abiotsides tuetas ta oma nägu Strautmali õla wastu, kuna tema saledad käed meele äraheitmises tema kaela ümbert kinni hakkasiwad.

Strautmal oli nõuutu. Ainult nii palju sai ta aru, et Sanden kõige selle meele äraheitmise põhjus oli. Aga üksinda tuli tal ka meelde, et see teise mehe naene oli, kes tema rinnal nuttis. Selle mastu noomis teda aga teine sisemine hääl sellepärast, et ta ülepää weel niisuguste asjade pääle mõtelda wõib, kus inimlik hing liia koorma all kokku oli langenud.

„Lutsie, mis on ta teile siis kurja teinud?" küsis ta tasasel, kaastundlisel häälel.

Järkude kaupa, pisarateste takistatult, hakkas Lutsie oma wiletsust jutustama, kõike seda häbelikult warjates, mis selleks liig must oli, et naesterahwa huulte üle wälja oleks wõinud tulla. Aga juba sellestki, mida Strautmal kuulis, wõis ta selleste kuristikust aru saada, kuhu noor proua wajus.

„Ütelge mulle, Strautmal, kas ei ole siis tõesti miskisugust seadust, wõi miskisugust kohut, mis inimese inimlikku olekut kaitseb ja tema iseendast lugupidamist warjab, ütelge ometi, kas siis tõesti niisugust paika ei ole, kuhu inimene niisuguste piinade eest pääseda wõib ja kust ta mind enam tagasi ei wõi nõuda? Pidagu ta kõik minu kaasawara omal, lasku ta mind kerjakuna eneste juurest ära, aga ta piab mind minna laskma, ta ei tohi mind enam mudasse tagasi tõmbada, ta ei pia enam eladeski minu lähedale tulema!.. Isegi minu isa surmawoodi juures ei häbene ta, minu naeseaun ühe tüdruku pärast jalge alla tallamast!"

Strautmali süda ames tõusis äraräägimata wiha.

„Lutsie, kas ta seda julgenud on?.." Kanditaat wärises wiha pärast.

„Ja, ta on seda julgenud!"

„Lutsie," ütles Strautmal, „kihutage see tüdruk majast wälja. Westfalide maja ei tohi teotatud saada!"

Lutsie ajas ennast sirgeks.

„Teil on õigus!..." ütles ta. „Tema südant ja mõtteid ei wõi ma enam muuta, aga ma sunnin teda wähemalt,

minu õigusteſt lugupidama!" Siis oga liſas ta norus pääga juurde: „See on aga ka kõik, mis minu nooreia lootusteſt üle on jäänud ... Strautmal, ma ütlen teile midagi: minu jälkus tema wastu on nii ſuureks läinud, et ma igal õhtul ... pool weeklaaſi täit weini ära joon ... kui aga Sanden kodus on, joon terwe klaaſi täie ..."

Kanditaat waatas ehmatanult tema otſa ja wõttis tema käeſt kinni.

„Lutſie," ütles ta tumedalt, „ärge tehke ſeda, — oo, Jumal, ſiis ... ſiis ... lahkuge temaſt parem!"

„Kuhu pian ma aga minema? Papa ſaadaks mind tagaſi, wend ſõimaks mind haiglaſeks jamſiks, mamma ahastaks ſelle kannul käiwa lärmi üle, mis hirmus ..."

„Rääkige Sandeniga ſelle asja üle awalikult läbi. Ütelge temale, et teil ainult teie priiuſe ja weinipudeli wahel walida on ... Ega ta ometi metſaline ole, ta laſeb teid ära ..."

„Teie ei tunne teda. Ta mõistab asja nii ette rääkida, et ma lõpuks uskuma hakkan, et ma koguni iſe süüdlane olen. Aga minu ſüdames närib ſee uſs ſiis weel ſügawamal. Ja weel halastamatalt puuriks ta ſääl ſiis ... Waadake, kui pimedaks juba läinud on. Ma pian minema. Elage hästi, mu ſõber! Ma ei tea, kas meie enam üksteiſt näha ſaame! Sanden reiſib pea ära."

„Elage hästi!" wastas Strautmal, kuna ta käſi wäriſes.

Lutſie pööris ennaſt pargi poole, astus mõned ſammud ja jäi ſeisma. Ärarääkimata waluſt täidetult waatas kanditaat temale järele, ilma, et paigaſtki ära liikuda wõiks.

Järsku karjatas Lutſie, pööris ruttu tagaſi ja haaras mõlemate kätega Strautmali käewarreſt kinni. „Ma kardan! Ma kardan!" nuukſus ta, terweſt kehaſt wäriſedes, „ma kardan ſeda pimeduſt ja kõike, mida ta eneſes warjab! Ja ka *tema* eeſt on mul hirm! Mul oli, nagu olekſin ma teda elawalt ſääl ſelle puu taga ſeismas näinud ... külmad ſil-

mad rahulikult minu pääle pöördult. Ma ei wõi enam tema juurde tagasi minna . . . Armas sõber, ärge saatke mind tema juurde tagasi!"

Strautmal langes nagu uimastusesse. Wiha, walu, ammugi surnuks peetud armastus . . . kõik see ühines temas üheks ainsamaks leegiks, mille punastes woogudes ja mustas suitsus kõik ära kadus, iga järelemõtlemine waikis. Ainult üks tundmus oli temas weel elaw: Lutsie pidi päästetud saama! Ja nagu unenäos tundis ta, et Lutsie tema rinna najal puhkas, ja et tema huuled segasid, arusaamata troosti sõnu sosistasiwad . . . Ja siis leekis selle tundmuse kõrwal teine tundmus ülesse: et ta Lutsiet mitte maha ei jäta, et ta teda maha jätta ei wõi, kui ka terwe maailm selle wastu oleks . . Ta tundis enese jõuudu küllalt, neist leekidest läbi kanda, waenlaste ridadest läbi, kes igalt poolt hoopa jagasiwad . . . Oma enda kehaga tahtis ta Lutsiet kaitsta . . . ainult temale ei tohi keski haiget teha! . . ."

Pikkamisi wailisiwad tema äritatud tundmused. Lutsie hakkas rahulisemalt tema rinna najal hingama, tema ene se sõnad saiwad selgemaks ja mõtted korralikumaks.

„Lutsie, ma tulen teiega kaasa, ma ütlen tale, et ta ... ma sunnin teda, et ta teid enam ei piina! Ärge nutke, Lutsie . . . Läheme!"

Waikselt tuli ta edasi. Strautmal oli warjawalt oma kätt tema õlade ümber pannud, kuna teine käsi Lutsie paremat kätt kõwaste peos hoidis. Nad läksiwad pikkamisi edasi, aegajalt seisatama jäädes. Nad ei teadnud isegi, kuidas see oli tulnud, aga järsku saiwad nad aru, et nad hoopis teist teed minema oliwad hakkanud, mis sugugi mõisa ei wiinud. Nad jäiwad seisma ja kuulatasiwad, kuidas niiske uduga täidetud tuul tasakesi märgadest puu oksadest läbi õõtsus ja surusiwad, teine teiseist täitsa arusaades, üksteise käsa: see oli nende hingede lootuseta laul, mis nendes puudes kohises . . . Aga järsku läks neil mõlemil süda kergemaks, nagu tunnekssi-

wad nad, et nad ometi mitte täitsa ilma kaastundmuseta, ilma sõbruseta maailmas ei ole, et udune pimedus, mis neid kõigist maailmast lahutas, ometigi nende wahele tungida ei jõudnud, et tal enam wõimu ei olnud, nende paljukannatanud südameid üksteisele wõõraks teha.

„Lutsie, kas teie mäletate weel, kuidas teie mind siin samas paigas minu parandamata liigruttamise pärast noomisite?“ küsis Strautmal, kui ta tundis, et Lutsie ennast kergesti tema õla wastu tuetas. „Kui wähe tundsin ma seekord tõsist piina, kuidas piinasin ma ennast paljalt arwatawate waludega!“

Lutsie mäletas seda silmapilku ja üks mälestus äratas teist, — ja nagu kirju pärg põimisiwad need mälestused ikka kõwemine nende mõlemate ümber, nii et nad praegust aega ja oma ümbrust täitsa unustasiwad. Just nagu ei tahaks nad iluasast unenäost ülesärkada, käisiwad nad weel kord risti pargist läbi, ikka aegajalt seisma jäädes ja ikka uuesti küsides: „kas mäletate weel? ... Kas mäletate weel, et siin selle kraawi taga metsroosid õitseisiwad?“ küsis Strautmal, kuna ta pargi ääre lähedale seisma jäi.

„Ja kas teate ... ei, teie ei tea seda!“ wastas Lutsie järelmõteldes. „Teie ei tea seda, et ma siin mitu korda nutnud olen ... Seekord, kui teie kui kanditaat seie tulite.. ja roosi päraft minu käest järele küsisite ...“

„Ja, roosi päraft ... Mis tahtsite teie sellega ütelda ..?“ küsis Strautmal.

„Waadake, see'ep see terwe wiperus oligi!

Teie küsisite nii järsku, nii otsekoheselt ... ja ma wastasin põiklewalt, et mina ju ometi roosi andja ei ole ...“

Strautmal surus ägedalt tema kätt.

„Ja kui ma küsinud olekssin, kas siis mitte teie see ei olnud, kes seda sinna pani, mis olekssite teie siis üteln.d?“ küsis ta wärisewal häälel.

„Siis olekſin ma — „ja" — ütelnud!" wastas Lutſie taſa.

Tükk aega waikiſiwad mõlemad, ſiis hakkas Lutſie uuesti rääkima:

„Teie ſaite ſeekord nii kurwaks ja mul oli kahju, et ma teie wastu nii hoolimata olin . . . ja ſiin õitſeſiwad rooſid. Ma hüppaſin üle kraawi ja murdſin ühe õie, et ſeda teile anda. Aga leheb langeſiwad maha . ."

„Leheb langeſiwad maha . . ." kordas Strautmal pikkamiſi ja taſa. „Kas ſee mitte meie õnn ei olnud, mis ſääl puruks langes?"

Lutſie ei wastanud.

„Kui imelik ſee ometi on," ütles Strautmal. „Wõib olla, olekſime aga ſiiski oma enda teed läinud, kui mina ſeekord mitte nii juhm ei oleks olnud. Kui ma aga ſelle pääle mõtlen, et paljalt tühipaljas rooſiõis . . . minu ja minu iluſama unenäo täideminemiſe wahel on ſeisnud . . . Wiſtiſte wõis ſeda ka Aadama ſüda tunda, kui ta kauge ſilmaringi poole waatas, kus pääingli tule-mõõk ſäras, nagu õhtupäikeſe wastu-puna . . ." Strautmal rääkis wiimaſeid ſõnu waewalt kuuldawalt.

„Teie nutate, Strautmal. Arge tehke ometi minu ſüdant weel raskemaks!"

„Teil on õigus!" ütles Strautmal ennaſt kogudes. „Ma ei tohi enam ſelle pääle mõtelda. Kui eneſe-armastaja ometi inimene on, kui häämeelega ta ikka oma enda tühipaljaſt piina teiſe inimeſe äärata kannatuste külge kõita armastab! Meie piame teie ſaatuſe pääle mõtlema. Tulge!"

Lutſie wiiwitas weel.

„Mis piame meie ſiis aga ütlema?" küſis ta murelikult.

„Meie näitame tale teie terwet wäljakandmata koormat, meie küſime temalt, misſuguſe õigusega ta teiega niiwiiſi ümber käib."

„Aga kui ta küsib, missuguse õigusega teie endid tema perekonna asjadesse segate?"

„Selle sama õigusega, millega meie last tema metsikute wanemate käest päästame."

„Ja kui ta küsib, kuidas ja kus teie seda kõik teada saite?"

Selle küsimuse pääle ei olnud kandidaat tõesti mõtelnud.

„Ütleme tale kõik, kuidas lugu oli," tähendas ta wiimaks.

„Kõik?" kordas Lutsie

Strautmalil tuli lehtedest paljaks pudenenud roosiõis meelde, sellepääle see, mis nad mõlemad pargis rääkinud oliwad, ja et ta oma tundmuste joowastuses teise mehe naest oma rinnale oli surunud ... Ta laskis käed alla wajuda.

Pargis kuulnusiwad tema seljataga sammud. Loodud sunniliselt hirmust tabatud haaras Lutsie Strautmali käest kinni ja tõmbas teda edasi.

„Tulge," sosistas ta, „sääl on keski."

Paari silmapilgu järel olid nad maanteel.

„Minge teie maanteed mööda edasi, mina ruttan kodu. Hääd ööd!" Ja weel enne kui Strautmal sõnagi wastata sai, oli ta juba pimedusesse kadunud.

Strautmal waatas ümber. Umbes kolmkümmend sammu temast eemal astus üks inimene, nähtawaste meesterahwas, pargist wälja, aga pimedusest päraft ei wõinud ta teda tunda. Kuna ta paarsada sammu edasi oli läinud, kuulatas ta, aga tema taga oli kõik waikne.

Teender hakkas parajaste õhtusöögile helistama, kui Lutsie tagauksest koridorisse astus. Ruttu pani ta tuatüdruku mantli seljast ära, mida ta wäljaminnes selga oli tõmbanud, ruttas oma kambri ja pani omale kiiresti teised riided selga. Weel ei olnud ta oma juuste korraldamisega walmis saanud, kui paruni proua sisse astus.

„Kus teie niikaua olite?" küsis ta „Kas Wolf üles läks?"

„Wist küll," wastas Lutsie hää önne pääle. Tema süda põksus weelgi ärituse ja rutulise käigu järelduse kangesti.

„Ma ütlen teenrile, et ta sööki weel lauale ei kanna," ütles paruni proua ja läks wälja. Nüüd alles hakkas Lutsie ema sõnadest: „Kus teie niikaua olite?" aruseama

Nähtawaste mõtles ta, et Lutsie ühes Sandeniga jalutamas oli käinud. Kui see inimene sääl pargis Sanden ise oligi?.. Süda põksus tal selle mõtte juures, kui lähedalt ta kuristikust mööda oli läinud...

Natukese aja pärast helistas teender teist korda. Kui Lutsie söögituppa tuli, astus ka Sanden trepist alla. Tema külmast punetaw nägu tunnistas, et ka tema alles lühikese aja eest wäljast oli tulnud

Lutsie ei usaldanud tema otsa waadata ja hoidis pilku maas.

„See ei ole hää, laps, õhtul nii hiljaks wälja jääda!" tähendas Sanden mööda minnes. Et Lutsie midagi ei wastanud, siis ei teinud ka Sanden selleşt asjast juttu

Õhtusöögi ajal ei saanud Lutsie ärituse ja wäsimuse pärast pea suutäitki alla. Wana proua oleks seda igatahes tähele pannud, kui tema terwe tähelepanek täna õhtul mitte wana Westfali ja Sandeni pääle ei oleks pöördud. Wana parun istus jälle kord omas leentoolis perekonna laua taga ja Sanden oli täna iseäranis lõbus ja naljakas. Isegi wana Westfal pidi mitu korda naeratama. Ainult Lutsie jäi tõsiseks. Üks mõte ajas tal pääs teist taga. Tänane päew oli kõike seda uuesti üles tuustinud, mida ta wiimastel aastadel läbi elanud, tunnud ja kannatanud oli.

Aga ta tundis, et ta seda ärewust enam kaua wäljakannatada ei jõua. Kohe pääle õhtusööki, kui lauda ära kraamida oli aitanud, jäi ta käsikambris paar korda seisma ja waatas kapi poole, kus weini karafinid seisiwad. Kord haaras ta juba wöö küljest wäikese wõtme kätte, aga siis

koſtſiwad Strautmali ſõnad tema kõrwus: „Lutſie, ärge tehke ſeda!“ Ta jõi klaaſi täie külma wett ära ja läks wälja.

Täna õhtul oli tema kord wana paruni juures olla. See laskis ennaſt peagi oma kambri wiia. Natukeſe aja päraſt astus Lutſie, raamat käes, tema juurde.

„Laſ' jääda pääle, laps,“ ütles parun „täna olen ma ennaſt rohkem liigutanud, kui muidu . . . niiſugune meeldiw wäſimus wõtab wõimuſt. Mine pääle oma kambri . . . Kui mul ſind waja piaks olema, küll ma ſiis helistan.“

Lutſie ſuudles maſinlikult iſa kätt, läks oma kambri ja pani ukſe lukku.

Ta katſus lugeda, et oma mõtteid muu asjade pääle juhtida ja oma erguſi rahustada. Aga asjata.

Lutſie tõmbas öö riideb ſelga ja hakkas oma nägu külma weega peſema. See jahutas natuke, aga päraſt oli lugu niiſama, kui ennegi . . . Järsku tõuſis tal wastu ſeismata igatſus, ennaſt Marie rinnal wälja nutta.

Rooſa kupliga öö lambikene täitis Marie kambri meeldiwa, ſügawa ämaruſega, nii et Lutſie, kui ta taſakeſti ukſe lahti oli teinud, eſialgu pea midagi ei näinud. Alles ſiis, kui ta ſilma nõrga walguſega harjunud oliwad, ſilmas ta Mariet, kes juba woodi oli läinud ja tekki üle pää tõmbanud.

Nagu lapſe aastadeski, hiilas Lutſie kikiwarwul oma kaſuõe juurde ja tahtis endiſel wiiſil teda kaisſu wõtta, kui ta Mariet teki all nuukſuwat kuulis.

„Kullakene, ja nutab ju!“ ütles ta, tekki päält ära tõmbada püüdes, mis tal ainult pikkamiſi korda läks. Siis tungis ka tema kitſa woodisſe, wõttis Marie ümbert kinni ja ſoſistas:

„Kallis, kes ſiis ſinule haiget on teinud?“

„Ma olen iſe teistele haiget teinud!“ wastas Marie ja nuttis edaſi.

„Kellele ſiis? Sääl ſellele . . , ſelle inſhenerile?“

„Ja.“

Alles hommiku eel läks Lutſie oma kambri tagaſi. Ometi

ei tunnud ta ennaſt enam nii õnnetu olewat, Oli ju weel paljugi armſaid inimeſi maailmas. Ta iſe ei olnud ainult tarwiliſeks arwanud, järel waadata, kus nad on, kuna ta oma mehe ſuure armastuſe pääle julge oli.

Nii õpib rikas mees oma waranduſe tühipaljasteſt jätisteſt lugu pidama, kui üks ainus öö tema omanduſt ära on häwitanud. Ja wiimaks jõutakſe weel rõõmſa imestuſega otſuſele, et nendes jätistes ometi niipalju üle on jäänud, et elada wõib. Endine toredus puudub muidugi, aga — elada wõib . . . Marie ei lausunud ſelleſt aga sõnakeſtki, et ka tal eneſel kindel nõuu oli, weel kord wana Weſtfali päraſt Strautmaliga rääkida. Mikspäraſt pidi ta lootuſi äratama, millede täideminemiſt ta iſegi nii wähe uskus!

Kui Lutſie järgmiſel hommikul kaunis hilja üles ärkas, oli Marie juba weski poole minemas. Eſiotſa tahtis ta asja küll nii teha, et ta oma iſa nägema oli tulnud, aga häbenes ſiis oma argtuſe üle.

„Kus hra inſhener on?“ küſis ta eſimeſe inimeſe käeſt, keda ta wabriku õue pääl nägi.

„Omas kirjutuſe tuas . . . Praegu wiidi poſt ſinna.“

Marie koputas. Seeſt kuuldus tuttaw hääl ja Marie astus ſiſſe.

Strautmal istus ukſeſt teiſel pool ſeina ääres olewa kirjutuſe laua ääres ja wõttis praegu postitaskut lahti Ta ei pannud Mariet tähele, wiſt ſelles arwamiſes olles, et ſiſſe tuleja keski wabriku tööline on.

„Tere hommikul!“

Strautmal kargas üles. Talwe hommiku teraw walgus tungis ſiſſe. Marie ehmatas: kui hirmus palju oli Strautmali nägu ennaſt wiimastes päewades muutnud! Paled, mida lühike habe ümber piiras, olid peaaegu kollakad, ſilma kulmude wahel oliwad kaks ſügawat walu joont, aga ſilmades — neis enne nii kindlates, rahulistes ja hiilgawa-

tes filmades — loitas üleloomulik leek, nagu ei tuleks see mitte seest poolt, waid asuks filmade pääl.

Marie istus temale pakutud tooli pääle.

„Ma tulen wana Westfali haigewoodi juurest ..." algas ta aralt.

Erguliſed tõmbuſed mängiſiwad pilk aega Strautmali näo pääl.

Teie räägite wist ſedaſama asja, mis minu wendki ?" küſis ta.

„Ja."

„Kas ſiis teie mind tõesti nii wähe tunnete, preili ?"

„Juſt ſellepärast, et ma teid natuke paremine tundma uſun, kui teie ise, juſt ſellepärast tulin ma," wastas Marie.

Strautmal waikis.

"Wabandage, hra Strautmal," algas neiu uuesti, „meie rääkiſime kord küll juba ſelle üle, et meie wahel kõik mõõdas on. Siiski aga tahtſin ma teile weel kord minewikku piſut meelde tuletada, ainult ſellepärast, et järele küſida, kas teie uſute, et ma teile kõike häädſoowin ?"

„Ja, Marie, ſeda ma uſun !" wastas Strautmal ſüdamelikult.

„Westfalid on mulle teisteks wanemateks ſaanud," rääkis Marie edaſi, „ja weel enam : ma pian tunnistama, et parun minu ſüdamele lähedamal ſeiſab, kui minu lihalik iſa. Sellepärast wõite küll arwata, kui ſügawalt mind tema ſaatus trehwab. Aga juſt ſelpõhjuſel ei taha ma tema kaſuks rääkida. See oleks ju ühtlaſt minu oma kaſuks räägitud ja oma endo kaſu pärast häbenekſin ma, teie teele ette astumaſt. Aga uskuge mind, hra inſhener : teid endid wiib ſee õnnetu teerdküſimus hukatuſe äärele ! Selles ei ole ju mingit kahtluſt : teie wõidate, teie piate wõitma ... See wana, ujaldawa hingega wanakene ei wõi ialgi teie wastane olla ! Aga ometi ſünnib tale ülekohut. Rüüd, wõitluſe palawuſes, ei tunne teie ſeda aga hiljem tunnete ſeda ülekohtu okaſt waluſalt.

Ja ialgi ei wõi teie seda okast omast südamest wälja kiskuda. Juba praegu ... kus on teie endine rahu, teie kindel olek? Waadake ometi kord peeglisse, hra Strautmal .. teie saate aru, et ka wõitjat tema wõit hukatusesse wõib saata ... Teie ei mõista mind mitte walesti, hra Strautmal, kui ma ütlen, et teie minu südamele kallim olite, kui kõik muu. Selle surnud armastuse nimel wannutan ma teid: pidage kinni, enne kui liig hilja on! See ei wõi kellegile õige õnn olla, kelle wõidu wanker üle wana Westfali keha läheb!"

Strautmal oli pää norgu lasknud ja hingas raskelt. Marie ootas wastust.

„See ongi juba liig hilja, Marie!" ütles ta wiimaks. „See on õnnetuse wõiduwanker, mis wana Westfali purustab — ja ka mind. Meie mõlemad langeme ärahäwituse saagiks. Tema on sõrru kuiw puu, ja mina olen tuli. Meie piame mõlemad ühteaega otsasaama. Küsimus on ainult see: kelle omandus saab meie läbi walmistatud uudse maa olema? Kas saab see tema pojale, kes seda kellegi sahkerdajale ära müüb, ehk langeb ta minu wendade kätte, kellede südamed musta rästa üle weel rõõmu wõiwad tunda, kes wao sees kündja taga jookseb? Ja sääl on siis see ainukene mõte, mis mul mõnikord minu kadunud õnne unustada laseb: mäletagu need põllumehed mind wagade õnnistustega, kes igal kewadel seemne wakaga sääl oma eneste põldude üle sammuwad, kus praegu palgatud käed tööd teewad ... iseseisaw, waba, julge, tugew ja waga rahwas ... ja ühtlasi õnnelik rahwas. Selles peituneb ju wistist midagit ilusat, kui oma elu ohwerdatakse, tööd tehakse ja surrakse hulga inimeste, — rahwa hääks. Mikspärast ei soowi teie mulle siis mitte seda ainsamatki rahustust?"

Tema sõnad kõlasiwad nii kurwalt, et Marie pisaraid tagasi hoida ei jõudnud.

„Strautmal, kas see mitte potisšepa põld ei saa ole-

ma... matuse paik wõõrastele? Kas niisuguse hinna eest wõidetud põld neid õnnelikuks wõib teha, kes seda hariwad?"

„Põld ei ole selles süüdlane, ja oma süü wõtan ma enesega kaasa... liiw katab kõiki kinni. Maal on emalik süda."

Tasa nuttes läks Marie uksest wälja ja täskis hobust ette sõita. Strautmal hakkas posti läbi waatama. Ajalehtede ja siniste ja hallide äri-kuwääride wahel silmas ta ühte kirja preili Salwi käest. Ilma ruttamata awas ta seda ja luges; siis tõmbas ta käega üle silmade, tõusis üles, sammus paar korda edasi ja tagasi, istus siis ja luges weel kord. Käed hakkasiwad tal wärisema. Ta wõttis kuwääri, wõrdles postitempelt kirjas tähendatud kuupäewaga, pistis siis kirja rinna tasku, läks rahakapi juurde, wõttis säält mitmesuguseid paberid wälja ja pani ka rinnatasku. Siis haaras ta mütsi ja läks wälja. Ta tundis enese nii nõrga olewat, et seina najale tuetama pidi.

„Kuhu preili Greesa on jäänud?" küsis ta wäljas ühelt mehelt.

„See sõitis natukese aja eest ära," wastas küsitaw.

„Olge hääd, minge talli ja aidake kõrwi kerge saani ette rakendada. Rubla jootraha, kui hobune wiie minuti pärast ukse ees on!"

Weel enne, kui wiis minutit läbi olid, istus Strautmal saanis ja tõmbas ägedalt ohjadest. Kergejalgne loom lendas tuule kiirusel mõisa poole.

Umbes poole tee pääl weski ja mõisa wahel tabas Strautmal Mariet kinni. Norskades jooksis kõrw Marie seltsilisele peaaegu selga. Marie pööris ümber, tundis hobuse ära ja silmas imestanult ka Strautmali ennast.

„Marie, laske kinni pidada!" hüüdis ta pihust läbi.

Marie kuulis sõna.

„Ma sõidan ka mõisa," seletas ta, kui Marie küsiwalt

tema otsa waatas. „Palun istuge minu saani, mul on teile enne midagi ütelda."

Marie istus tema juurde. Hobused hakkasiwad pikkamisi edasi jooksma.

„Mis teile on juhtunud, Strautmal? küsis Marie, „Teie näete otse nagu ümbermuudetud wälja!"

Strautmal tõmbas rinnatasku praegu saadud kirja ja ulatas seda Mariele.

„Lugege seda, siis saate aru, kuidas minu südames praegu luod on!"

Marie wõttis preili Salwi kirja lahti ja luges:

„Kallis sõber! Teie ei pane mulle wist mitte pahaks, et ma alles nüüd teie kolmandama kirja pääle wastan, aga ma tean, et teie mulle andeks annate, kui minu waikimise põhjust kuulda saate.

Kas teil kunagi kewadesel ööl seda ette on juhtunud, et üsna teie lähedal ja silma all ööpik oksa pääle istus, kuna teie õitsewa toominga warjul istusite? Ja kas teie mitte hinge kinni ei pidanud, kartes, et ennast liigutate, kuna ühtlasi selle armsa, imeliku lauliku üle südameist rõõmustasite? Teie teadsite: ta lendab minema, niipea kui natukesegi häält teeksite. Niisugune aimamata ja südant kosutaw laulik oli mulle teie sõbrus ... ma ei julge seda mitte armastuseks nimetada. Ta laulis mulle imelist tulewiku laulu, mis õnnest, rahust ja wärskusest täidetud oli. Ma tunnen teie südant, ma tean, missugune warandus see on, ja minu nõrga käte wahele tahtsite seda warandust uskuda, et ma seda hoiaksin, selle hiilguse üle ennast rõõmustaksin ja ennast sellega ehiksin. Aga ma tundsin et esimene sõna, mida ma inimeste igapäewases keeles räägiksin, seda särawat kastet minu lille-lehtede päält maha raputaks, nagu kade kuiw tuul. Sellepärast ma waikisin. Nüüd olen ma küllalt juba unistanud, et oma ootmata õnne nõidusliku ilu ei ialgi unus tada. Nüüd wõin ma juba rahuliselt päält waadata, kui-

das minu südame rohuaias kõik närtsib ja kolletab. Ma wõin nüüd juba ilma pisarateta selle pääle mõtelda, et aeg käes on, kus ma omad roosid talwekorterisse pian wiima.

Teie mäletate, kallis sõber, et ma teid istudes wastu wõtsin ja ennast sellega wabandasin, et ma haiglane olen. Ma rääkisin tõtt: ma olin seekord oma haiguse kõige paremat järku juba läbi põdenud; aga ma ei teadnud weel mitte, missuguseb järeldused sellel haigusel saawad olema.

Ka arst ei wõinud midagi kindlat üelda. Ta tähendas ainult, et ma walmis olekśin, kõigepahemat ootama: haigus mis mind tabanud — wististe nuhtluseks minu noorepõlwe kergemeelse elu eest — jätwat mõnikord terwe eluaja kohta järeldusi. Kindla otsusele wõida alles mõne nädali pärast jõuda. Teie ehk mäletate weel, mu sõber, et ma selkorral kindla wastuse eest kõrwale põrkasin. Nüüd saate teie aru, miks pärast.

Mul ei ole enam mingit põhjust, seda warjata. Ma tunnen nüüd oma saatust. Terwe eluaeg pian ma karkude abil käima. See ei ole sugugi kerge saatus, kallis sõber, ja weel alles mõne nädali eest oleks see teate mind mõnda meele äraheitlist sammu tegema wõinud sundida. Nüüd aga mõtlen ma selle üle rahulisemalt. Ma olen õnnelik olnud, minu tulewane elu on selle õnne mälestusele pühendatud. Ja siis, ma tean, et ma seda õnnetust mitte ükśi ja mahajäetult ei pruugi kanda. Ma tunnen teid selleks liig hästi ja ei kahkle selles sugugi: oma sõbrust ja osawõtmist ei wõta teie minult ialgi. Selles usus kirjutan ma teile neid ridasi ja usaldan ühtlasi, teile järgmist palwet südame pääle panna:

Ma tean juba waremalest aegadest, et teile üks noor neiu kallis oli, kelle armastust teie oma suurte plaanidele ohwriks tõite. Ma usun kindlaste, et ta teile andeks saab andma: minge ainult tema juurde ja palluge temalt andeks, ütelge tale kõik, mis teie wiimasel ajal kannatanud olete, kui raskesti teid taga on kiusatud . . . Tõsine armastus ei wõi mitte

wihane olla, — ja siis saate teie temaga õnnelikuks! Aga mu loodan, et teie eluseltsiline mitte kade ei saa olema, kui teie mõlemate õnne rikkalikult kaetud laua päält ka mõni raasukene waese jalutumale langeb, inimesele, kes seda wäärt ei olnud, et ise õnne omandada wõiks. Ja saab mind teie majas, kus rikkus ja rõõm walitsewad, kui waikset, alandlikku wõõrast wastu wõtma, kes teie õnne üle rõõmustama saab ja teie käest seda luba palub, et teie esimise lapse ristiema wõiks olla. Ja wõib olla, lubate mõlemad mulle seda, et ma selle oma tulewase ristilapse kaswatuse kohuseid teiega jagan, loodan ma, et selwiisil üks osa selleşt hääst, mis loodus minusse pannud, alal hoitud ja tulewase põlwe kätte edasi saab antud, kuna teie õnn ja minu kannatused minu elu ja iseloomu halbu külgi maha surumad. Nii siis jällenägemiseni, kallis sõber, teie esimese lapse warrudel. Nüüd reisin mu, niipea kui natuke paremaks olen saanud, lõuna poole; kui aga minu kodutuleku aeg kätte on tulnud, siis teatage minu adwokatile. Terwitage minu poolt oma pruuti!"

Marie ali sügawaste liigutatud, kui kirja Strautmali kätte tagasi andis.

„Ta on parem, kui meie . ," ütles ta. „Meie õpetame ikka teisi, iseendid ära salgama, tema teeb seda aga iseenesega."

„Siis arwate teie, et temal ka selles õigus on, arwates, et teie . . . mulle andeks saate andma?" küsis Strautmal.

Lõpmata magusates tundmustes tuetas neiu oma pääd insheneri õla wastu.

„Kas teie siis arwate, et ma kunagi teie pääle pahane olen olnud, et ma aru ei saanud, kui palju teie ise kõige selle all kannatasite?" küsis ta omalt poolt . . .

Strautmali asjatalitus mõisas ei olnud sugugi keeruline. Ta tegi wana Westfaliga uue kontrahi, mille järele ta kõik Sandhofi metsad ära ostis. Endine kontraht lõpe-

tadi ära. Möisa omanik oli jelleſt ülikahjulikuſt kohuſeſt wabastatud, et puid weski juurde pidi wedama

Strautmal jäi Weſtfalide juurde lõunale. Wana paran rääkis wähe, aga tema hiilgawad ſilmad ütleſiwad nagu alati: „Waadake nüüd, minul oli ometi õigus! Inimeſed ei ole mitte halwad, nad on paljalt õnnetumad! Niipea kui nad õnnelikuks ſaawad, ſaawad nad ka hääkſ.“

Ka Lutſie oli rõõmſamaks ja elawamaks läinud. Suure huwituſega päritas ta ühte ja teiſt wabriku tööde üle, tõutades, et ta nii ruttu kui wõib, Mariega üheſ koos wabrikuid nägema tuleb, et kõik „põhjalikult“ läbi waatada. Sanden oli niipea, kui mõlemate kontrahi tegijate pääpunktid muudetud olid, ära ſõitnud, milpõhjuſel Lutſie ennaſt laua juures wabama tundis olewat, kui muidu. Selleſt, et Sanden Lutſie ſõna murdnud oli, mida ſee inſhenerile annud, ei räägitud midagi. Näis, nagu hoiaks Lutſie weel ikka ſelle eeſt, Sandeni nime ſuhu wõtmaſt. Päraſt lõunat, kui Strautmal juba ära oli ſõitnud, märkas Lutſie ülemiſt koridori mööda edaſi minnes, et keſki Sandeni kambriſt wälja tahtis tulla, ſiis aga ennaſt ſinna tagaſi tõmbas. Lutſie pani imeks, kellel ſääl praegu tegemiſt wõib olla, ja astus ſiſſe. Kedagit ei olnud näha; ta ei wõinud ennaſt aga mitte petnud olla. Walju häälega hüüdis ta: „Kes ſääl on?“ Lõpuks astus kõrwaliſeſt kambriſt, koguni häbelikult, tema oma tuatüdruk wälja

„Mis ſina ſiin teed?“ küſis Lutſie.

„Mina ... ma ſeadſin härra kambert korrale.“

„Aga ſeda teeb ju paruni proua tuatüdruk?

„Härra ei olnud temaga rahul ... ta ütles, et mina ſeda teeksin.“

Lutſie waatas waljult tema otſa.

„Siis olid ſina ſee, kes eelminewal ööl ſäält kolmandamaſt kambriſt pimeda koridoriſſe astus?“

Tüdruk punastas kõrwuni ära, aga ei lauſunud sõnagi.

„Pane omad asjad kokku!“ ütles Lutsie rahulikult „Juba enne õhtusööki wiib sind teeki waksalisse. Palga lähema kolme kuu eest saad minu käest kätte. Nüüd mine siit kambrist ära.“

Tuatüdruk wiskas pää trotsiwalt kuklasse ja tahtis midagi wastata, ei julgenud aga ometi. Pahasel näol läks ta minema.“

Sanden ei hoolinud selleest mähematki; pääle selle oli tal nii palju tegemist, et nii tühise asja pääle, nagu tuatüdruku lahtilaskmine, mõteldagi ei saanud. Strautmalile mõisa kätte andmine tuli korda seada. Siis sai Westfali testament niiwiisi muudetud, et Lutsie Sandhofi mõisa, ilma metsadeta, oma nime pääle sai, aga mitte Sandeni nime pääle. Arwed raudtee seltskonnaga tuliwad lõpetada, seist tee ehitus jõudis lõpule. Ja nii oli sada asja, mis kõik mõistlikult ajada tuliwad, aga juba aprilli kuu keskel oli Sanden kõigega walmis ja oleks wõinud ära sõita, kui weel mitte kaks asja teda kinni ei oleks pidanud: Jakob Strautmali protsess ja uue Raudupi õpetaja walimine. Sandenil oli nõuu, mõisat alles siis Strautmali nime pääle ümber kirjutada lasta, kui õpetaja walimine juba mööda on

See oli selge, et Sanden seda soowis, et wenna wangisolek kanditaat Strautmali walimise pääle mitte ilma mõjuta ei jääks. Walimine oli just Jüripäewa pääle määratud ja pidi Sandhofi mõisas toimetatud saama, sest wana Westfal, kes kiriku eestseisja oli, ei wõinud weel wälja sõita.

Kanditaat ei teadnud selleest walimisest midagi, kui ta wana Westfali südamliku kutset täites, ühel päewal Sandhofisse wõõrusele sõitis. Selles polnud mingit kahtlust, et suurem osa hääli tema poole langeb, sellepärast oli wana Westfal teda meelega kohwilauda palunud, et ta esimene wõiks olla, kes temale seda rõõmust sõnumet teataks ja temale õnnesoowida wõiks.

Wana parun teadis kindlaste, et pea kõik talupoja saadikud Strautmali poolt oliwad ja ka üks naabri mõisnik Westfaliga selles asjas ühise arwamisele oli jõudnud, et koguduse soowi tähele tuleb panno. Sandeniga ei olnud Westfal weel mitte rääkida julgenud, aga ometi lootis ta, et see nüüd, kui ta ära läheb, oma endise wastase pääle enam wiha ei kanna, waid temale oma hääle annab.

Kuna kanditaat Strautmal ümber raba kodu poole sõitis ja sõidu pääl wärske õhu ja esimeste helinate üle rõõmustas, kogusiwad kihelkonna konwendi saadikud Westfali kirjutuse kambri. Mitu kanditaati olid endid selle koha pääle üles annud, ja sellepärast tuli nende härrade hääduši ja puuduši kaaluma hakata.

Kõige wiimaks tuli Strautmal arutuse alla. Igalt poolt awaldati tema kohta kas kiituši ehk wähemalt wabanduši. Westfali nägu läks ikka rõõmsamaks. Kõige wiimasena palus Sanden omale sõna.

„Mina olekšin wäga seda soowinud, et meie selle isandaga enne läbi rääkida olekšime wõinud," ütles ta. „Oma seletustega saaks ta — nagu ma loodan — mõnda kahtlust kaotama, mis praegu moraliliseši külješi tema pääle warju wõiwad wisata!"

Westfali näole asusiwad pilwed.

„Ja misšuguseb kahtluseb need olekšiwad? Meie, teiseb konwendi saadikud, ei tunne neid, nii palju kui mina tean, sugugi."

„Kõige päält on tema wend uurija kohtunikule tõendanud, et kanditaat Strautmal teda, lühike aeg enne tulekahju minu pulmade ajal Raudupi mõisas on näinud. Kanditaat on seda wõimaliku leidnud olewat, selle juhtumise üle täitsa waikida, ehk küll tema wenna pääle kohe esialgselt kahtlus oli langenud, ja teiseks, et kanditaat Strautmali minewal talwel mitmel ööl Sandhofi mõisa pargis ühe naesterahwaga on nähtud Inimeseb, kes neid sääl üheskoos olema on näinud, on

teada, ja tõendawad, et Strautmali sellekordne ülespidamine niisugust mõju on sünnitanud, nagu oleks tal päewa walguse ja asja awalikuks minemise eest õige palju karta. Nagu näete on need rasked süüdistused, mis enne tingimatalt tühjaks tehtud piawad saama, kui meie hra Strautmalile wastutusetikast õpetaja ametit kätte anname."

Westfal läks õige tõsiseks.

„Ma tean, et ja mitte paljalt tühja juttude järelduse niisuguse süüdistuse ei hakka tõstma..." ütles ta, „sellepärast piab arwama, et siin miskisuguse ekstituse ette on tulnud. Hra Strautmal jõuab warsti siia. Jätame istumise seniseks katki."

Ta oli täitsa jõuetu. Lutsie ja wana proua ehmatasiwad, kui nad teda nägiwad, ja wiisiwad teda natuke wärske õhu kätte. Pääle selle tahtis paruni proua tingimatalt teada saada, mis wastumeelt asja temale oli juhtunud. Ta saatis sellepärast Lutsiet miskisugusel põhjusel wälja ja hakkas temalt seda wälja päritama. Muul korral ei oleks tal see wist mitte korda läinud, nüüd oli aga wana Westfali waimujõud täitsa nõrkenud ja ta leidis selles omale nagu kergituse, kui oma südant oma abikaasale wälja puistas.

Istumine wõeti uuesti käsile, kui Strautmal Sandhofi oli jõudnud. Teda paluti konwendi ette tulla.

„Suurem osa konwendi liikmeid on walmis oma hääli teile andma," seletas Westfal, „wiimasel silmapilgul on aga teie wastu kahtlusi tõstetud, mida teie — seda usun mina kindlaste — kergelt ära kaotada wõite. Kas see tõsi on, et sellel õnnetumal ööl, kui Raudupi mõisas tulekahju oli, teie oma wenda Jakobit nägite?"

Kanditaat waatas imestanult paruni otsa.

„Ja," ütles ta, „kui ma seekord kurdi naesterahwaga juttu ajasin, tuli mul tõesti ühel silmapilgul kord nii ette, nagu oleksin ma akna tagant, kust üks teener lambiga mööda läks, oma wenna nägu näinud. Kõik see kestis aga nii wähe

aega, et ma arwaſin, et ſee minu äritatud oleku järeldus oli, aga mitte tõelik nähtus. Ma pian nimelt tunnistama, et ma ſellel õhtul ülepää natuke ärewuſes olin."

„See on hää. Selleſt on küllalt. Aga wormi päraſt lubage weel ühte küſimiſt ette panna. Kas teie olete möödaläinud talwel ämariku ajal ehk ka ööſel Sandhofi pargis ühe naesterahwaga kokku juhtunud?"

Kanditaat kahwatas.

„Ja," wastas ta.

„Kas teie ei wõi mulle ſelle inimeſe nime ega ka ſelle kokkutuleku otstarbet nimetada?"

Strautmal mõtles natuke aega. Tema terwe tulewik oli ſiin otſustamiſel. Tema pilk langes Sandeni pääle. See istus aga hooletumalt pool ſeljakile omas leentoolis, puhus ſuuſt ſigari ſuitſu pilweid ja waatas oma külmade ſilmadega rahulikult eneſe ette. Talupoegade ſaadikud istuſiwad linnumatalt. Kõik ootaſiwad wastuſt.

„Kui ſelle wastuſe küljes minu walimine ehk mittewalimine ſeiſab, ſiis palun maa ennaſt kanditaatide hulgaſt maha kustutada, mitte ſellepäraſt, et minu ſellekordne kokkujuhtumine häbiſtawat laadi oleks ja et ma tunnistan, et ſee parem oleks olnud, kui ſee kolmandama inimeſe juuresoleku oleks ſündinud, waid ſellepäraſt, et ma ſelle teiſe inimeſe nime, ega ka tema mõtteid awaldada ei tohi. See ei ole mitte ükſi minu, waid ka ſelle teiſe inimeſe ſaladus."

„Kas ſee ſiis mitte wõimalik ei oleks, ſelle teiſe inimeſe käeſt ſeletuſeks luba nõuda?" tähendas Sanden.

„Ei, ſeda ei ſoowi ma mitte."

„Siis on wiſt küll neil inimeſtel õigus, kes tõendawad, et ſellel teiſel inimeſel pruun mantel, millel kaks ſuurt pärlmutri nööpi ſelja pääle olid ömmeldud, ſeljas oli?"

Strautmalil tuli meelde, et Lutſie mantlil tõepooleſt niiſuguſed nööbid olid. Nii teadis Sanden kõik! Aga kui ſügawale wajunud pidi ta olema, et ta ka ſelle eeſt ei häbe-

nenud, oma naese auu selle asja sisse kiskuda! Strautmal waatas põlastusega tema otsa ja ei lausunud midagi.

„Ma arwan, et teie oma waikimisega nende inimeste tõendustele wastu ei räägi. Mina omalt poolt wõin juurde lisada, et niisugune mantel, nagu ka ehk weel parun Westfal mäletab, minu proua tuatüdrukul oli, kes kergemeelse elu pärast lahti sai lastud ... Tüdrukut ennast on praegu wistist raske üles leida. Teie astute nii siis kanditaatide hulgast tagasi?"

Strautmal ajas ennast sirgeks.

„Ei!" wastas ta terawalt. „Just nüüd ei astu ma mitte tagasi. Ma annan oma sõna pandiks, et ma mitte selle inimesega kokku ei puutunud, keda hra v. Sanden tähendas. Niisama wõin ma korratu, et meie kooskäimisel mingit saladuslist iseloomu ei olnud. Aga mingit lähemat seletust ega tõendust ei wõi ma tuua ega anda. Asi põhjeneb siin ainult selle pääl, kas ma oma senise eluwiisi moralilisest küljest koguduse saadikute usaldust olen wõitnud ehk mitte Mina loodan oma puhta südametunnistuse pääle!"

Wana Westfal oli wäga äritatud. Tal tuli tõepoolest meelde, et Sanden kord tema tähelepanemist nende nööpide pääle oli juhtinud, neid ämbliku silmadega wõrreldes. Aga niisama wähe uskus ta seda, et Strautmali pääle tõstetud kahtlus põhjendatud oleks.

Tükk aega waatas ta kanditaadi otsa ja ütles siis tõsisel häälel: „Strautmal, minu usaldus teie wastu on kõikumata! Aga teiste koosolejate pärast palun ma teid, oma auusõnaga tõendada, et kõik see minu silmade ja kõrwade ette oleks wõinud tulla, ja kes siis julgeks, teie auusõna juures kahkleda, sellel oleks minuga tegemist!"

„Ma ei wõi teile seda sõna mitte anda ..." wastas Strautmal lühikese sisemise wõitluse järele.

Kõik jäiwad waikseks. Strautmal laskis oma pilgu üle koosolejate libiseda ja läks wälja.

Koridoris nägi ta Lutsiet eestua ukse juures seiswat, kuid ta pööris ennast kõõgi poole, et kedagit paluda, et kutsar tema hobuse rakkesse paneks.

Kui ta tagasi pööris, nägi ta, et Lutsie parajaste koosoleku saali uksest sisse astus.

Paruni proua ei olnud oma saladust kaua oma teada pidanud. Lühikesest, koguni pääliskaudsest seletusest sai Lutsie wäga hästi aru, missuguse keerdküsimuse ette Strautmal oli pandud. „Ta ei tunnista, et mina see olin!“ käis tal kohe mõte pääst läbi, aga ühtlasi tundis ta ka jalamaid, mis tal enesel teha oli.

„Kui hirmsalt ja halastamatalt ta ometi kättemaksta oskab!“ mõtles ta Sandeni kohta ja tundis iseäralist rõõmu, et seda wäljakannatamata inimest alandada wõis.

Ilma koputamata astus ta koosoleku saali, kust ta praegu Strautmali, nagu pärast kaotatud lahingit, wälja astuma oli näinud. Pärast lühikest wabandamist koosolejate ees kummardas ta ennast wana Westfali poole ja näis temalt tasakesi midagi küsima. Paruu nikutas pääd ja Lutsie ajas ennast sirgeks. „Ma tean, mu härrad, et siin praegu suur eksiarwamine on tekkinud,“ ütles ta, kuna ta ise Sandeni otsa waatas. „Kanditaat Strautmali kohta seletatakse seda pahaste, et ta möödaläinud talwel Sandhofi pargis kahel õhtul minuga kokku on juhtunud. Mina olin see, kes teda kirjalikult sinna tulla palusin, sest ma soowisin, et ta ühes teatawas asjas oma wenna, inspener Strautmali, pääle mõjuda katsuks. Temal ei ole selles kõige wähemalki süüdi!“

Ta läks wälja. Sandeni tegi õige rõõmsa näo. „Kui asjad nii on, mu härrad, siis pian ma kahtlusi kanditaat Strautmali wastu täitsa kadunuks. Et ta ennem ise kohast lahti ütleb, kui et teisi inimesi halwa jutu alla tõmbada laseb, see annab tema auususe kohta kõigeparemat tunnistust. Ma annan oma hääle kanditaat Strautmalile.“

Ta tõusis üles, pühkis sigari otsast tuhka tuhatoosi

külge ära ja läks kambrist välja. Saalis kuulis ta Lutsie sammusi. Eestuast läbi sammudes silmas ta Strautmali härrakte tuas, kes aknast talli poole waatas.

Sanden astus saali. Selle keskel ootis teda Lutsie wälkuwail silmil.

„Luba, et sulle ühe küsimise ette panen," ütles ta surutud häälel, „kas ja teadsid, et seekord minu pargis olin, aga mitte keski mu?"

„Ja," wastas Sanden rahulikult, oma sigari kõrwale pannes ja ennast siis Lutsie poole pöördes. „Sinu tuatüdruk pidas seekord tarwilikeks, salapolitsei osa mängida. Sõsel enne teie kokkutulekut teadustas ta mulle sinu kirja ja tema mantli tarwitamise lugu. See oli seekord, kui ma küünalt ära kustutasin, et waest tüdrukut häbi eest hoida. Kuidas ma aga hiljemine pargis kuulsin, siis olid ja teda ometi tähelepannud, aga seda pian ma sulle tõendama, südamekene: see tähendus, mida ja seekord asjale andsid, ei käinud mitte täitsa tõega kokku."

Lutsie kahwatas ja punastas kordamisi. Oli nii siis õige, et ta tuatüdruku ja Sandeni wahelist olekut seekord täitsa walesti oli mõistnud, misuguse walesti mõistmise põhjusel ta oma meest Strautmali ees raskesti oli süüdistanud? Tema pääs läksid mõtted täitsa segi, nii et ta midagi wastata ei mõistnud. Alles praegu oli ta iseeneses otsuseks teinud, Sandeni tema terwes moralilises kõlwatuses ärapurustada ja ennast, halastamata kohtumõistjana, kõrge auujärje pääle seada, ja nüüd tuleb wälja, et ta oma meest, wähemalt s e l l e s asjas, inetumalt laimanud oli. Nagu õiguse ja kättemaksmise jumalanna oli ta seie tulnud ja seisis nüüd oma mehe ees nagu plikakene, keda kompweki warguse päält tabatud.

Sanden pani häämeelega pilk aega tema segadust tähele, siis wõttis ta kerge naeratusega tema käe alt kinni ja hakkas temaga üheskoos saalis edasi, tagasi sammuma.

„On ka selleks juba kõige viimane filmapilt," ütles ta tõsisemaks saades, „et meie endi vaheliši asju põhjalikult läbi räägime, aga kõige päält palun sind: ära võta seda ekslišt vahejuhtumišt mitte nii väga südamesse! Ma teadsin kohe alguseš saadik, kuidas asjaluod on ... ja tõtt ütelda: minu minewik on sulle niisuguseks umbusuks minu vastu küllalt põhjuš annud . . . Nii siis: matame kõike seda unustuse hõlma. Ma unustaksin seda nimelt sellepäraš seda suurema häämeelega, et ma paljudes asjus sinult andeksandmišt pian paluma. Kõigepäält juba sellepäraš, et ma seekord sinu poolt inshener Strautmalile antud sõna ei pidanud. Ja selle juurde tuleb weel kõik muu arwata, -- minu tagasi hoidmine, minu iseäralik ja madalameelne olek selles wõitluses Strautmali vastu. Mul pole mingit õiguš, ennaš selle juures puhtaks pesta, aga sa saad, wõib olla, minuš aru, kui sa meelde tuletad, kui väga õnnetuseš ja äpartuseš mind tagakiusasiwad. Kujuta eneselle, näituseks, kaardimängijat ette, kellel terwel õhtul sugugi õnne ei ole, — kui äritatawaks, kui väljakannatamataks, kurjaks, ülekohtuseks ja madalameelseks ta wiimati saab! Ma usun, et ka minu asi wiimastel aegadel niiwiiši on läinud. Kui inimene mitte halwaks, pahaks ei pia saama, siis piab temal ka õnne olema. Nüüd, ära minnes, tuš ma kriiti roheliše tahwli päält maha pühin, on mul iseeneše ees häbi . . Aga ma püüan nüüd kõik hääks pöörda. Inshener ongi juba oma ettesäetud märgile saanud, kandidaat walitakše praegu õpetajaks, ja ma saan selle eeš muret kandma, et Jakob Strautmal juba kõige lähemail päiwil uurimiše alt wabastatud saab. Mitte sellepäraš, nagu piinaks mind südametunnistus... aga ma ei soowi mitte ilma otstarbeta kuri olla. Jääb nii siis weel ainult üle, meie oma waheliši asju korraldada. Mis sul minule ette wišata on seda olen ma suuremalt osalt juba sel teatawal ööl pargis kuulnud — ja ka Jaun-Bebru perenaene on sinu juures käinud. Kõiges, mis selle asjaše

puutub, ei leia ma eneſele küll mingit wabanduſt!... Aga ka ſina, mu ſüda, oled minu wastu mõnes asjas ülekohtune olnud. Ma tean ju, et ſina ainult kõike hääd tahad ja ſoowid, aga juſt ſeeſama „ainult" on ſee, mis ſinu poolt õige ei ole. Sina waatad kõiki asju paleusliſeſt waatepunktiſt, aga mitte elu tõſiſeſt küljeſt. Sa ei tõutanud altari ees mitte mind armastada, waid ühte iſeäraliſt kangelaſt, nagu need ainult noorte plikaeste luulekujutustes aſuwad ja elutſewad, kui neil plikaestel nii puhtuſes ja auuſuſes hõõgawad ſüdamed on, kui ſinul mu kullake. Ja ſiis tunned ſa ennaſt nii petetud, nii haawatud, nii põrmuſſe langenud olewat, kui ſa oma paleusliku kangelaſe aſemel täitſa igapäewaſt, harilikku inimeſt, inimliku tahtmiſe ja ekſimiſtega leiad. See on elu, laps, kes ſind petnud on. Elu ei ſalli paleuſi ja kangelaſi, — ta kõikab kõigil neil õrnade ergudega kotkaſtel kas tiiwad maha, ehk — ta nuumab neid raswaſteks... Mina ei ole mitte niiſugune paleus, miſſuguſt ſina, mu lapſukene, otſiſid: ſeda teadſin ma juba enne meie laulatuſt. Aga ma teadſin ka ſeda, et ſa kord minu kõrwal tõſiſe elule ärkama ſaad, ja ſellepäraſt ei kohkunud ma, ſind koſimaſt. Ja ka nüüdki weel pole ma ſeda lootuſt kaotanud, et lõpuks meie wahel kõik hästi ſaab minema. Uſu mind, ma tean ja mõiſtan ſeda wäga hästi, miſſugune warandus mulle ſinus oſaks on ſaanud.

Kuni ſeniajani oli ſee warandus, nõnda ütelda, õpetaja armuſt minu oma, aga ma püüan niikaugele ſaada, et ſinu eneſe arm ja heldus ſeda warandust mulle kingib. Ja kui ſinu walu kadunud on, mida ſelleſt ſilmapilgaſt lahutada ei ſaa, kus ſinu unenägude kangelane ſureb ehk jälle kui lihtne pangadirektor unesti ſünnib, ſiis ei mõiſta ſa ka minu üle nii waljuſte kohut, kui ſeniajani. Sellepäraſt, Lutſie, julgen ma ſind paluda: anna mulle weel aega, et ma ka ſinu hinge omale wõita wõikſin! Kiſume kõik need igapäewaſed, nädtud ſidemed katki, mis endid ſiin minu jalgade ümber on

mässinud, nagu metsloomade püüdmiseks üles säetud lõksud, ja algame Peterburgis uut elu. Ainult oma lapsepõlwe ja nooreia mälestusi piame enestes alal ja wõtame armastust wana kodumaa wastu ka uude kodumaale kaasa. Sinu Sandhof jääb ju sulle, kui kallis pant, alles. Seie paned sa Jakob Strautmali walitsejaks, ja iga suwi tuled sa rahutumast, wäsitawast päälinna elust seie omaste juurde, omaste haudade juurde. Ja kui sa minu juurde tagasi tuled, siis tood sa ka minule terwitusi kodumaalt ja mälestusi selle kosutawast wärskusest kaasa. Seda wärskust on minul sääl, mu laps, wist nii mitmelgi korral hädaste waja. Ega see ju kellegi pühapäewa elu ole, mis minul ees on. Eks ole tõsi, laps, sa tuled minuga ometigi maailmasse ligi?"

„Algame uuesti otsast pääle, Wolf," ütles Lutsie tasakesi, temale kätt pakkudes, „aga ära tee, ära tee mulle liiga, Wolf!"

Sanden musutas tema otsaesist ja talutas teda siis härraste tua poole Koridorist lükati praegu ka wana Westfal oma ratastooliga sinna Kui ta Lutsiet ja Sandeni käsikäes nägi kõndiwat, nikutas ta sügawaste liigutatult ja rõõmsalt pääga. Nad sammusiwad härraste tuppa, otsekohe wana paruni ratastooli järele sammudes. Kanditaat Strautmal seisis sääl weel ikkagi akna ääres

„Lubage, mu sõber," ütles wana Westfal, temale kätt pakkudes, „et ma esimene wõiksin olla, kes teile õnne soowib. Meie konwent walis teid praegu ühel häälel meie koguduse õpetajaks. Unustame nüüd, nagu Paulus, kõike seda ära, mis meie taga on, ja waatame selle poole, mis meie ees on. Meie ees on raske sõrru ja kütise tegemise töö, — töö, mille juures suits tihtigi silmi walusalt kipitama paneb ja kus juures mõnegi ilmsüüta linnukese pesa ärahäwitatud saab. Aga meie ees on ühtlasi ka külwi aeg ja lootus, et punased wiljaidud mustawa tuleaseme päält üles tärkama hakkawad. Teie teate, mu sõber, kuna te' nüüd juba kätt adra külge olete

pannud, et jöödi kündmine jugugi kerge töö ei ole. Weel on kõik tugewamad, wiſamad juured maa ſees alles ja mustaks põlenud kännud teewad weel mõni aeg kündjale tüli, mis kohe lopſakaid wõſuſi ajama hakkawad, niipea kui tähelepanemata põllumehe kirwes neid unuſtab. Aga maa nende kändude wahel on ſigitaw ja wiljarikas, ja iga ſeemneterakene ajab rõõmuga oma juuri ſelle mulla ſiſſe, kui Jumal teie külwile oma taewalikku kaſtet annab, — oma taewa kaſtet..."

HELSINGI EESTI
HARIDUSEÕELTS
RAAMATUKOGU

H. Leoke'se

raamatu-kauplufe kulul ilmunud

uued raamatud:

Eesti naisluuletajate Album (lihtköites) hind 30 kop.
" " " (kuldköites kirjutuspaberil) . . . . . " 90 "
Ema, tädi tuleb. Iluſad luod lastele . " 10 "
Eraſt ja Leonid. Kaks karakterit . . " 15 "
Jahi raamat . . . . . " 12 "
Kanade pidamine . . . . . " 10 "
Koduſel koldel . . . . . " 25 "
Keisri Aleksander III. elu ja walitſus. " 20 "
Koguni kogemata kombel. (Nali 1. järgus.) . . . . . " 25 "
Lõbus naaber . . . . . " 15 "
Looduſe ſaladuste wõti III., IV., V., VI., VII., ja VIII. anne . . . . . " á 30 "
Mängu aed I. . . . . " 18 "
Mees mehe wastu . . . . . " 150 "
" " " kõwaste köidetult . " 170 "
Pühade külaline . . . . . " 12 "
Surnud wõõras . . . . . " 35 "
Sakſakeele kool I. . . . . " 20 "
Uus Laste lõbu I. anne . . . . . " 10 "
Wene ſalakuulaja mälestuſed . . . " 20 "

Ilmuma saawad:

Mängu aed II. — Abielus.
Igawese õnnistuse pärlid. — Eesti laste liikuw aabits.
Majast majasse. — Kullakeste kodu aabits.

Tulesütitaja tütar. 1. järgul. mäng küla elust.

Kodutulek. 1. järgul. kurbmäng lauludega.

Mõisa walitseja saladus. 4. järgul. lõbumäng.

Kuuwalgel ööl. 1. järguline elupilt.

Lõbu õhtud. 1/2 tosinat tummnäidendid.

Laste näitemängud.

Loodusse saladuste wõti IX. ja järgnewad anded.

Järk järgult.

Näitemäng 5. waatuses. (On käsikirjas, ühes wäljakirjutatud osadega mängimiseks saada).

Tellimiste adress liht- ja rahakirjadele:

Г. Леоке, Феллинъ. Лифл. губ.